

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
Instytut Nauk o Polityce i Administracji
Ignatianum University in Cracow
The Institute of Political and Administrative Science

HORYZONTY POLITYKI HORIZONS OF POLITICS

UNIA EUROPEJSKA JAKO MODEL INTEGRACJI REGIONALNEJ
THE EUROPEAN UNION AS A MODEL OF REGIONAL INTEGRATION

e-ISSN 2353-950X
ISSN 2082-5897

2025, Vol. 16, N° 56

WYDAWCA / PUBLISHER

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie / Ignatianum University in Cracow

Zespół redakcyjny / Editorial Board

Anna Krzynówek-Arndt (redaktor naczelny / Editor-in-Chief)
Łukasz Burkiewicz (zastępca redaktora naczelnego / Deputy Editor)
Monika Grodecka (sekretarz redakcji / Secretary)
Wojciech Arndt, Matthew Carnes (USA), Rocco D'Ambrosio (Italy),
Anna Budzanowska, Patrick J. Deneen (USA), Tomasz Grabowski,
Krzysztof C. Matuszek, Mateusz Pękała

Rada naukowa / International Advisory Council

prof. dr hab. Włodzimierz Bernacki (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Poland)
prof. dr Stephen Hicks (Rockford University, United States of America), prof. dr Abel
Filomeno Jacob (Pontificia Università Gregoriana, Italy), prof. dr Marek Inglot
(Pontificia Università Gregoriana, Italy), prof. dr David B. Ingram (Loyola University
Chicago, United States of America), prof. dr Alvydas Jokubaitis (Vilniaus Universitetas,
Lithuania), prof. dr hab. Zdzisław Krasnodebski (Universität Bremen, Germany,
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie, Poland), prof. dr Faustino José Martínez Martínez
(Universidad Complutense de Madrid, Spain), prof. dr Ulrich Riegel (Universität
Siegen, Germany), prof. dr Stuart Shields (University of Manchester, United Kingdom),
prof. dr hab. Bogdan Szlachta (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet
Ignatianum w Krakowie, Poland), prof. dr hab. Ryszard Terlecki (Uniwersytet
Ignatianum w Krakowie, Poland), prof. dr Ben Tonra (University College Dublin,
Ireland), prof. dr hab. Krzysztof Wach (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie,
Poland), prof. dr Howard Williams (Aberystwyth University, United Kingdom),
prof. dr Hans-Georg Ziebertz (Universität Würzburg, Germany)

Redaktor tematyczny / Theme issue editor: Joanna Garlińska-Bielawska i Aleksander Surdej

Redaktor statystyczny / Statistics Editor: Katarzyna Frodyma

Redakcja tekstów / Copy Editor: Klaudia Bień

Proofread by: Michael Timberlake

Projekt graficzny i opracowanie techniczne / DTP: Jacek Zaryczny

Wszystkie artykuły są recenzowane, a ich streszczenia indeksowane w międzynarodowych
bazach danych / All articles are peer-reviewed, and their summaries are abstracting in inter-
national databases, including: ProQuest, EBSCO, CEEOL, CEJSH, RePEc – EconPapers, BazEkon,
Index Copernicus, Google Scholar, ERIH Plus

Wersja elektroniczna jest wersją pierwotną i oryginalną

e-ISSN 2353-950X ISSN 2082-5897

Adres redakcji / Publisher Address

ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków

tel. 12 39 99 651

dyżur redakcji / office hours: pn.-pt. / Mo.-Fr. 10.00-14.00

e-mail: horyzonty.polityki@ignatianum.edu.pl

<https://horyzontypolityki.ignatianum.edu.pl>

Informacje dla autorów są dostępne na stronie internetowej czasopisma Horyzonty Polityki.

Guidelines for authors are available on the website of Horizons of Politics.

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

Table of Content / Spis treści

Edytorial: Unia Europejska jako model integracji regionalnej	7
Editorial: The European Union as a Model of Regional Integration	9

ARTYKUŁY TEMATYCZNE / THEMATIC ARTICLES

Aleksandra Szarek-Piaskowska, Elżbieta Czarny, Paweł Folfas	13
Intra-industry Trade of the EU, USMCA, and their Member States in the Period 2000–2022 – Does Economic Integration Matter?	
Joanna Sikorska	31
Cultural Foundations of Economic Integration – Central Europe and Southeast Asian Countries Compared	
Aleksander Surdej	53
Creating External Impacts: the Case of IUU Regulation and the EU Yellow Card Policy Conditionality	
Aleksandra Pleśniarska	75
The EU Cybersecurity Strategy: Implications and Lessons for Other Regions	
Małgorzata Czermińska	93
The EU's New-Generation Trade Agreement with Vietnam – Opportunities and Challenges for Mutual Trade in Goods	
Wojciech Bąba	115
Critique on the Way of Formulating European Union's Poverty and Social Exclusion Reduction Goal Introduced in the European Pillar of Social Rights Action Plan	

ARTYKUŁY VARIA/ VARIA ARTICLES

Bogdan Szlachta	135
Trzy „zerwania” wczesnochrześcijańskiej myśli politycznej z ujęciami „klasycznymi”	
Przemysław Załuska	153
Istota idei solidaryzmu	
Filip Mazurczak	173
“Providential Smart Power”: How John Paul II’s Nyeen Soft Power Helped Defeat Communism	
Piotr Zamelski	191
Integracja polityki i prawa na rzecz dobra wspólnego	
Sylwester Warzyński	205
Polityka tożsamościowa i jej implikacje w świetle książki Francisca Fukuyamy „Tożsamość. Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie”	
Wojciech Zysk, Marcin Gryczka	225
Colourful Disruptions: Mapping the Multifactorial Landscape of International Biopolitics	
Paulina Winiarska	247
Koncepcja transwersalności w filozofii politycznej Hwa Yol Junga	
Bożena Iwanowska, Yan Kapranov	271
<i>Homo Politicus</i> and <i>Res Publica</i> Today: Linguistic Reappraisal with Student Survey Evidence	
Jarosław Kucharski, Aleksandra Cempura,	
Anna Bogatyńska-Kucharska	291
Obowiązek zgłoszenia przestępstwa wynikający z art. 240 Kodeksu karnego w działalności psychoterapeuty i coacha	
Rafał Kowalski, Renata Duda	313
Pope Francis and Donald Trump on Global Challenges. An Analysis of <i>Fratelli tutti</i> and the 2020 Presidential Campaign	
Mirosław Lakomy	333
Polityka Donalda Trumpa w oknie Overtona, czyli przewrót konserwatywny w Stanach Zjednoczonych Ameryki w 2025 roku	

Christopher Reeves	349
Strengthening Ties: The Deepening Defence Partnership between Poland and the US during the first Trump Administration	
Michał Rogoż, Władysław Marek Kolasa	367
Zamach na Donalda Trumpa i finał Mistrzostw Europy 2024 w piłce nożnej na łamach ogólnopolskich dzienników	
Jowita Świerczyńska, Wojciech Polan	387
Artificial Intelligence as a Business Negotiation Partner	
Ewa Kopeć, Artur Wolanin	409
The Experience of the Eurozone Periphery Countries – The Arguments for and Against Poland Joining the Eurozone	
Paweł Ruksza	427
Alternatywne metody głosowania i ich wpływ na wynik wyborów na przykładzie Częstochowy i gmin powiatu częstochowskiego	
Beata Tarczydło, Joanna Miłoś	453
Komunikacja samorządowców w mediach społecznościowych – wyzwania, mocne strony i sprawność w perspektywie prakseologicznej	
Łukasz Burkiewicz, Katarzyna Ceklarz	475
Społeczno-polityczne uwarunkowania rabacji galicyjskiej 1846 roku w regionie zagórzańskim w świetle niepublikowanego rękopisu Sebastiana Flizaka	
Małgorzata Kuźbida	505
<i>Gente Ruthenus, natione Polonus</i> . Młodzież ukraińska w Polsce po 2022 roku – tożsamość, wojna, migracja	

RECENZJE / REVIEWS

Anna Krzynówek-Arndt (rec.)	527
Łabędź, K. (Red.) (2024). <i>Socjologia i psychologia polityki</i> .	
Paweł F. Nowakowski (rec.)	533
Łabędź, K. (Red.) (2024). <i>Socjologia i psychologia polityki</i> .	

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

Edytorial: Unia Europejska jako model integracji regionalnej

Integracja europejska w instytucjonalnej formie Unii Europejskiej budzi podziw w innych regionach świata, a w szczególności w Ameryce Łacińskiej i Azji Południowo-Wschodniej. Opinia publiczna w państwach tamtych regionów nie może uwierzyć, że możliwa jest intensywna, wielowymiarowa współpraca 27 państw, że nadano jej złożone ramy prawne, że stworzono Komisję Europejską jako główny organ administracyjny i powierzono jej odpowiedzialność za niektóre obszary (m.in. politykę handlową i konkurencję) oraz że prowadzona jest polityka minimalnej redystrybucji, służąca zmniejszaniu różnic w poziomie rozwoju.

Spojrzenie na integrację europejską „z zewnątrz” uświadamia, że jej instytucjonalna forma jest warta naśladowania przez małe i średnie kraje w różnych regionach świata. Widzą one pożytek we wzroście intensywności przepływów handlowych, gdyż tylko za sprawą „łączenia rynków” mogą ułatwić swoim przedsiębiorstwom wykorzystanie korzyści skali i specjalizacji. Potrzebują harmonizacji regulacji i wspólnych działań, aby zwiększyć bezpieczeństwo cyfrowe swoich instytucji, firm i obywateli. Być może nie są jeszcze gotowe, aby zbudować kompletny system minimalnego bezpieczeństwa socjalnego, ale rozwiązaniom państw członkowskich UE uważnie się przyglądają.

Małe i średnie państwa, działając poprzez wspólne instytucje, mogą skuteczniej zmieniać warunki, w których przebiega międzynarodowa wymiana handlowa. Taki jest cel nowej generacji umów handlowych, które UE zawiera ze znaczącymi partnerami zewnętrznymi. Wspólne działanie pozwala państwom przyczyniać się do ochrony globalnych zasobów wspólnych, w tym zasobów mórz.

Dla obserwatorów zewnętrznych jasne jest, że u podstaw wszelkiej zacieśnionej współpracy znajdują się wspólne wartości, bliskość kulturowa i doświadczenie historyczne. Zderzamy się w tym wymiarze z paradoksem bycia postrzeganymi z zewnątrz jako obszar silnego kulturowego podobieństwa, podczas gdy „od wewnątrz” intensywnie odczuwamy najmniejsze różnice i źródła konfliktu. Zmiany perspektyw pozwalają nam spokojniej do nich podchodzić.

Warto zatem analizować doświadczenia integracji europejskiej, odwołując się do faktów i do rzeczywistych osiągnięć, unikając utopijnych wizji i nadmiernej dramatyzacji. Cenne będzie także zobaczenie, jaką wartość w rozwiązaniach instytucjonalnych Unii Europejskiej dostrzegają inne regiony świata.

Zapraszamy do lektury publikowanych w tej sekcji artykułów dotyczących integracji europejskiej i refleksji na temat wniosków płynących z niej dla innych regionów świata.

Joanna Garlińska-Bielawska i Aleksander Surdej
redaktorzy tematyczni numeru

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

Editorial: The European Union as a Model of Regional Integration

European integration, in its institutional form as the European Union, has attracted admiration in other parts of the world, particularly in Latin America and Southeast Asia. Public opinion in these regions often finds it difficult to believe that such intensive, multidimensional cooperation among 27 states is possible; that it has been endowed with a sophisticated legal framework; that the European Commission has been established as the main administrative body and entrusted with responsibility in key areas (such as trade policy and competition); and that a policy of limited redistribution has been introduced to help narrow developmental disparities.

Viewing European integration “from the outside” underscores that its institutional architecture is worth emulating for small and medium-sized states across different regions of the globe. These countries see tangible benefits in the intensification of trade flows, since only through “market pooling” can their enterprises harness economies of scale and specialisation. They require regulatory harmonisation and collective action to strengthen the digital security of their institutions, businesses, and citizens. While they may not yet be ready to construct a comprehensive system of minimum social protection, they are closely observing the solutions adopted by EU member states.

By acting through common institutions, small and medium-sized states can more effectively shape the conditions under which international trade takes place. This is the aim of the new generation of trade agreements the EU has concluded with major external partners.

Collective action also enables states to contribute to the protection of global commons, including marine resources.

For external observers, it is evident that the foundations of deeper cooperation lie in shared values, cultural proximity, and historical experience. Yet here we encounter the paradox of being perceived from the outside as an area of strong cultural cohesion, while “from within” even the smallest differences and sources of conflict are acutely felt. Shifts in perspective, however, allow us to approach these tensions with greater composure.

It is therefore worthwhile to analyse the experience of European integration by focusing on facts and concrete achievements, while avoiding utopian visions and excessive dramatisation. Equally valuable is recognising the institutional features of the European Union that other regions of the world regard as worthy of adoption.

We invite you to engage with the articles published in this volume which examine European integration and reflect on the lessons it may hold for other regions of the world.

Joanna Garlińska-Bielawska, Aleksander Surdej
theme issue editors

ARTYKUŁY TEMATYCZNE

THEMATIC ARTICLES

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

ALEKSANDRA SZAREK-PIASKOWSKA

<http://orcid.org/0000-0002-9553-7761>
SGH Warsaw School of Economics
aszare@sgh.waw.pl

ELŻBIETA CZARNY

<http://orcid.org/0000-0003-2124-2140>
SGH Warsaw School of Economics
eczary@sgh.waw.pl

PAWEŁ FOLFA

<http://orcid.org/0000-0002-6052-7125>
SGH Warsaw School of Economics
pfolfa@sgh.waw.pl

DOI: 10.35765/HP.2825

Intra-industry Trade of the EU, USMCA, and their Member States in the Period 2000– 2022 – Does Economic Integration Matter?

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: The objective of this paper is to identify the similarities and differences between intra-industry trade (IIT) of European Union and IIT of United States-Mexico-Canada Agreement (USMCA) and their member states. Moreover, we answer the question if more advanced economic integration goes together with more intensive IIT.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: We conducted an analysis of IIT disaggregated into 6-digit HS codes using the UN Comtrade database, and employed Grubel-Lloyd indices. We aggregated GL indices for selected countries and selected blocs of countries (here the EU and USMCA) and for the world.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: We chose the EU and USMCA as examples of correlations between economic integration and intra-industry trade because they are some of the most important RTAs in the world and their members fulfil conditions for intensive IIT. We verify the hypothesis that sharing membership in such a grouping is an important factor intensifying bilateral IIT.

RESEARCH RESULTS: We have shown that EU IIT shares were considerably higher than those in the case of the USMCA, and the advantage of the EU grew

Suggested citation: Szarek-Piaskowska, A., Czarny, E., & Folfas, P. (2025). Intra-industry Trade of the EU, USMCA, and their Member States in the Period 2000–2022 – Does Economic Integration Matter? *Horizons of Politics*, 16(56), 13–30. DOI: 10.35765/HP.2825.

over time. Our empirical study confirms that sharing membership in RTA bloc is an important factor intensifying bilateral IIT. Also, more advanced integration of adjacent countries, especially those that differ little with respect to economic potential, wealth, and culture, helps to increase IIT shares.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS:

We compare the IIT characteristics of the EU and its member states with those of the USMCA bloc and its members in a relatively long and turbulent period (2000–2022). To the best of our knowledge, there was no such analysis of world IIT during this period. Moreover, the correlation between the intensity of intra-industry trade and the advancement of economic integration has not been studied in literature very often.

KEYWORDS:

intra-industry trade, European Union, United States-Mexico-Canada Agreement, economic integration

INTRODUCTION

Simultaneous exports and imports of goods stemming from the same industry in bilateral trade is known as *intra-industry trade* (IIT). IIT is displacing inter-industry trade, especially among the most developed countries and in regional integration groupings. The legal framework for these groupings is provided by regional trade arrangements (RTAs) provide. As IIT is exchange of similar products (imperfect substitutes), it is sensitive to trade barriers. For this reason, IIT development is expected among members of the same RTA bloc. IIT is usually conducted by developed countries with similar economic structures and expanded manufacturing industries producing differentiated goods with many varieties. Citizens of these countries have a similar level of wealth and often share similar preferences because of their common culture, tradition, and habits. IIT is also supported by geographical proximity, which increases the probability of similar tastes of the societies and decreases transportation costs – especially in the case of contiguity (common land borders).

The aim of this paper is to answer the following research questions: (1) What are the characteristics of IIT of the European Union and its member states during the period 2000–2022?; (2) What are the features of IIT of the United States–Mexico–Canada Agreement

(USMCA) grouping and its members during the period 2000–2022?; (3) What are the similarities and differences between IIT of the EU and IIT of the USMCA grouping and their members?; (4) Does more advanced economic integration go together with more intensive IIT?

The EU and USMCA are two of the most important RTA blocs in the world, and their members fulfil conditions for intensive IIT. For this reason, we chose them as examples of correlations between economic integration and IIT. We verify the hypothesis that sharing membership in RTA groupings is an important factor intensifying bilateral IIT. Also, more advanced integration of adjacent countries, especially those that differ little with respect to economic potential, wealth, and culture, helps to increase IIT shares.

There are plenty of studies on IIT in the literature, both theoretical and empirical. We mention only a few relatively new ones. For new theoretical models see for example Afonso et al. (2021). Most empirical studies examine IIT for a selected industry (e.g., Tayyar, 2024), several industries (e.g., Zapata et al., 2023) or all industries (e.g., Souguir, 2024). There are far fewer studies that analyse total IIT with the Grubel-Lloyd index calculated for bilateral trade (e.g., the EU with its main partners: Bernatonytė & Normantienė, 2007; the United States with Canada and Mexico: Ekanayake et al., 2009; Germany and France with the ten largest trade partners: Ito & Okubo, 2011; Mexico with the United States and Canada: Sotomayor, 2012; China with the top ten EU 28 members: Souguir, 2024) or between a country and a group of countries (e.g., new member states of the EU with the EU15 and EU10: Molendowski & Polan, 2013; the EU new member states with the EU15 and among new member states: Czarny & Śledziowska, 2016). There are a few works containing an analysis of total IIT of selected countries with all their trading partners (e.g., 11 EU trading entities: Brühlhart & Elliott, 1999; Germany: Smeets, 1999; Lithuania: Bernatonytė & Normantienė, 2007). Global intra-industry trade was analysed, e.g., in Brühlhart (2008), Czarny & Śledziowska (2012) and Emlinger and Piton (2014).

Our paper is innovative in so far as we compare the IIT shares of the two most developed RTA groupings in the world in a relatively long and turbulent period (2000–2022), in which there was an economic crisis and pandemics. We are compiling data concerning internal and external IIT of both groupings and their members. Finally,

we compare intensity of bilateral IIT of the selected EU countries and USMCA bloc members with the respective shares of two pairs of developed countries not gathered in one RTA grouping. There is no comparison in literature between the IIT characteristics of the EU and its member states and those of the USMCA grouping and its members. Moreover, the correlation between the intensity of IIA and the advancement of economic integration has not been studied in literature very often. Thus, this paper to some extent fills these research gaps.

This article is organised as follows. We begin by describing our research methods, and then discuss the empirical study results concerning IIT of the EU and USMCA groupings and their members. We also describe in our analysis bilateral IIT of Japan and South Korea as well as IIT of Japan and Australia. Next, we focus on examples of correlations (or lack of correlations) between economic integration and intensity of IIT. This analysis concludes with the findings.

RESEARCH METHODS

We calculate Grubel-Lloyd (GL) indices based on values of exports and imports obtained from the WITS-COMTRADE database. We assume that a proper approximation of an industry is a group of products meant as 6-digit HS code level.

We calculate the GL indices in bilateral trade for all selected country pairs as in formula (1).

(1)

$$GL_{ij} = 1 - \frac{\sum_{b=1}^k |X_{ijb} - M_{ijb}|}{\sum_{b=1}^k (X_{ijb} + M_{ijb})}$$

where:

i – reporter (reporting country),

j – partner (trading partner),

b – industry (6-digit HS code level),

k – number of industries in total trade (trade in all products),

GL_{ij} – Grubel-Lloyd index in bilateral trade between country i and country j ,

X_{ijb} – exports from country i to country j of products from industry b ,

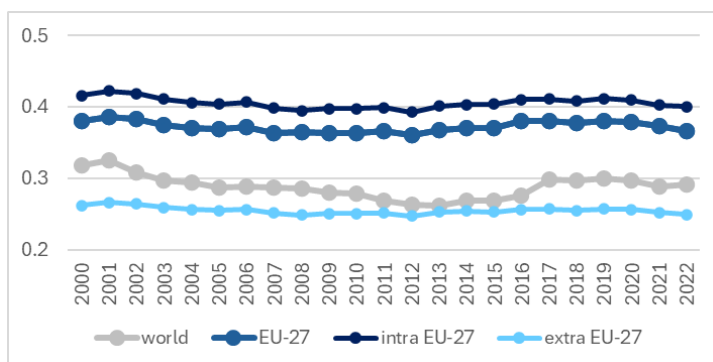
M_{ijb} – imports to country i from country j of products from industry b .

Next, we aggregate GL indices for selected countries, selected blocs of countries (here: the EU and USMCA grouping) and for the world. In the case of the world IIT indices, the number of reporters varies over time, but throughout the study all developed countries and the majority of developing countries are included.

INTRA-INDUSTRY TRADE OF THE EU AND ITS MEMBER STATES

Throughout, we treat the EU as a grouping consisting of 27 members for the whole period 2000–2022. For greater clarity, we exclude the United Kingdom from the EU members, as this will encapsulate changes in its IIT after Brexit better. In figure 1 we can see that over all of the analysed years, the EU IIT shares were at least 6 p.p. higher than the world average, and in the majority of years the difference was 8 p.p. The intra-EU IIT indices are the highest, and they are the greatest determinant of the high values of the general EU IIT shares. The intra-EU IIT regularly exceeds the extra-EU IIT by 14-16 p.p. (in 18 out of 23 analysed years, this difference is 15 p.p.). Interestingly, the extra-EU IIT shares are constantly lower than the world average. This indirectly proves the importance of factors – mentioned in the introduction – that determine IIT intensity.

Figure 1. Intra-industry trade of the European Union

Source: The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024).

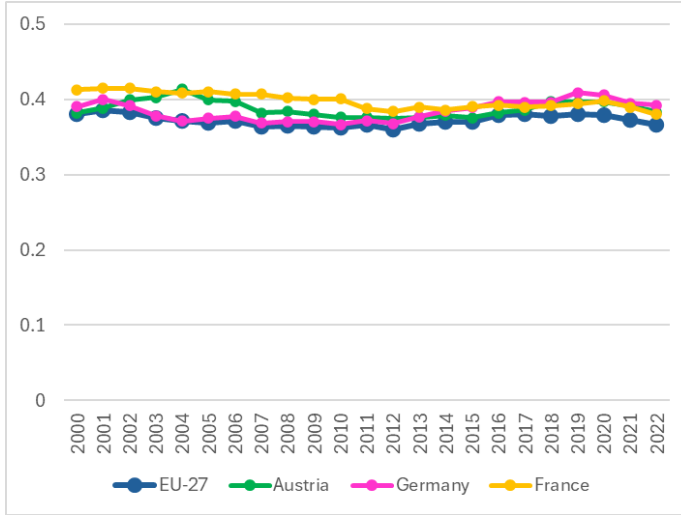
The stability of all three EU IIT indices and the relatively low volatility of the IIT world average is astonishing. There has been little change to these indices despite the turbulent times of economic crisis, accompanied by a collapse of international trade, troubles in the euro area, the Covid pandemic and conflicts and wars in various parts of the world.

Next, we discuss IIT of EU members. We have identified four groups of EU member states:

- countries with IIT shares above the EU average for the whole analysed period (figure 2),
- countries with IIT shares above the EU average for some years (figure 3),
- countries with IIT shares slightly below the EU average for the whole period (figure 4),
- countries with IIT shares noticeably below the EU average for the whole period (figures 5 and 6).

The vertical axes on in figures 2–6 have the same scale, to demonstrate the differences between IIT of selected EU member states and the EU average.

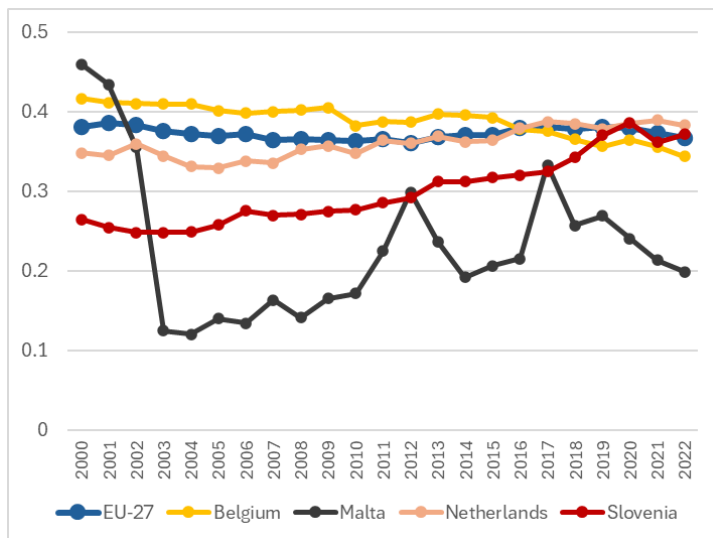
Figure 2. Intra-industry trade of Austria, Germany and France as EU members with the highest IIT shares in the grouping

Source: The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024).

As we can see in figure 2, there are three countries with IIT shares exceeding the EU average for the whole analysed period: Austria, Germany and France. Their IIT shares are a little (approximately 1-3 p.p.) higher than the EU average. The common features of these countries are: (1) relatively long land borders with other EU members, (2) belonging to the economic and geopolitical core of the EU (EU-15 and the original eurozone members, countries with high GDP per capita), and (3) countries with relatively high trade potential (especially in trade in hi-tech manufactures). Germany and France are the undisputed economic and geopolitical leaders of the EU, whereas Austria is smaller but highly developed as well.

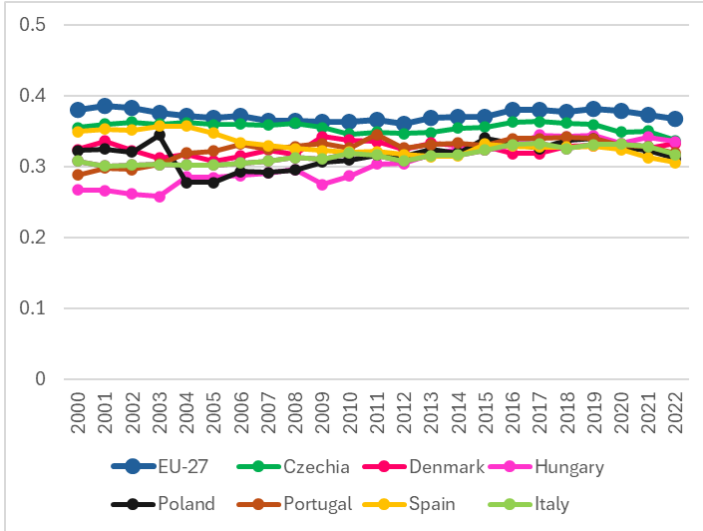
Figure 3. Intra-industry trade of Belgium, Malta, the Netherlands and Slovenia as EU members with more intensive IIT than the grouping's average for some years

Source: The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024).

The second group of EU members has IIT shares above the EU average only for some years (figure 3). It consists of Belgium, Malta, the Netherlands and Slovenia. Belgium and the Netherlands are similar to Austria, in particular in terms of wealth and development, even if they are relatively small members of the EU-15 and the eurozone. Slovenia is the first member of this group from among the new member states that joined the EU in 2004 (EU-10) mentioned in our overview. It is surrounded exclusively by EU members and was the first of the EU-10 countries to join the eurozone, joining in 2007. It can be seen as an example of how it is possible to catch up successfully, as its IIT shares increased with time and have surpassed the EU average only in the last years. Finally, Malta's IIT is very specific, with broad fluctuations. The most probable reason is relatively small volume of this trade and its susceptibility to single transactions.

Figure 4. Intra-industry trade of Czechia, Denmark, Hungary, Italy, Poland, Portugal and Spain as EU members with slightly less intensive IIT than the EU average

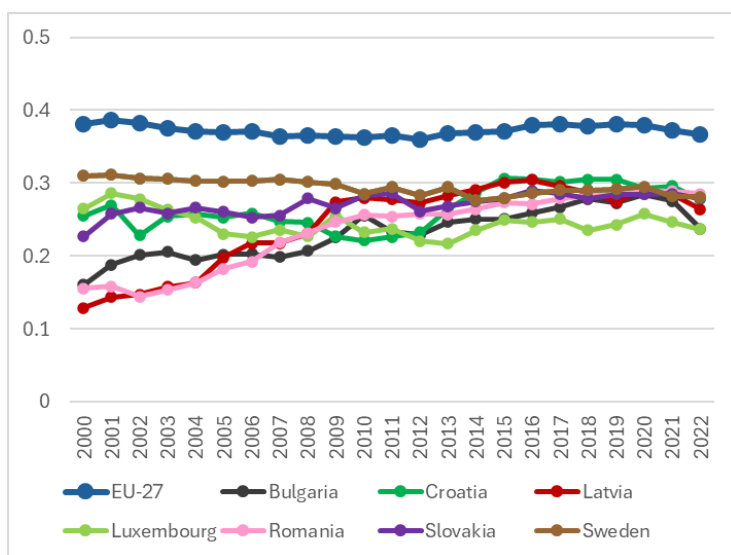
Source: The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024).

The group of countries with IIT shares slightly below the EU average (figure 4) comprises some EU-15 (Denmark, Italy, Portugal, Spain) and some of the most economically advanced and relatively large EU-10 countries (Czechia, Hungary, Poland). They can be seen as less developed or integrated in comparison with the leaders of the EU. Italy, Portugal and Spain are still behind for example Germany, even if they are members of the eurozone. Czechia, Hungary and Poland can be seen as countries catching up in respect of IIT intensity with the EU members in the first and the second groups.

The fourth group (figures 5 and 6) consists mainly of peripheral countries of the EU, with exceptions such as Luxembourg and Slovakia. In this group, there are two types of EU member state – relatively small EU-15 economies (Luxembourg, Greece) and relatively small and/or less developed economies of the EU-10 (Latvia, Cyprus, Estonia, Lithuania), EU members since 2007 (Bulgaria and Romania) and members since 2013 (Croatia). Relatively small economic potential makes them unlikely to be equal partners of the leading

EU economies, and this means a low level of capacity to develop IIT. The peripheral location is also accompanied by IIT shares noticeably below the EU average. The intensive export of tourism services characteristic for Cyprus, Greece and Croatia is an additional factor discouraging development of their industries, and this probably detracts IIT intensity.

Figure 5. Intra-industry trade of Bulgaria, Croatia, Latvia, Luxembourg, Romania, Slovakia and Sweden as EU members with noticeably less intensive IIT than the EU average

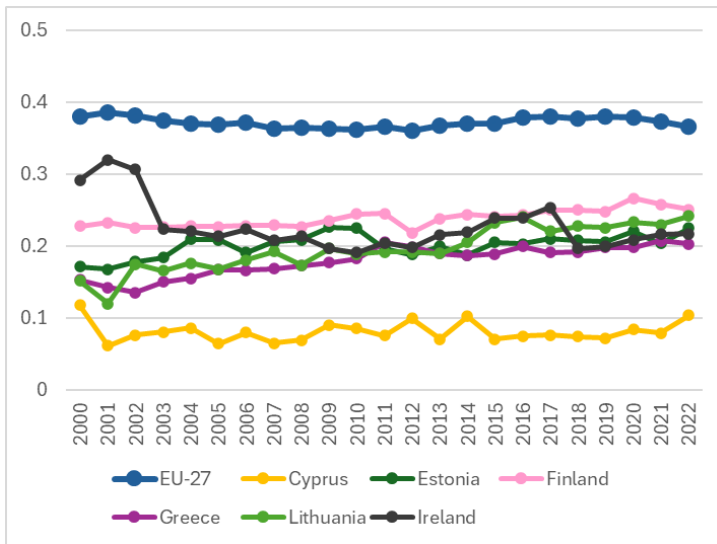

Source: The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024).

The presence in that group of Sweden, Finland, Ireland and Slovakia seems to be an exception. All of these countries are relatively well developed, even if the first three are peripheral. The possible reason for their poor level of IIT might be their specialization in export, especially in technology advanced goods, which often have no substitutes or goods that are similar. For instance, in the period 2000–2010, machinery and transport equipment accounted for about 40–50% of Slovakian exports and about 60% from the year 2010. Additionally, in the period 2000–2005, chemical products accounted for 35–45% of Irish exports, and for about 55–65% from the year 2005. In the case of

Swedish and Finnish exports, there is not a very strong specialization in technology advanced goods. Meanwhile, other characteristics of their exports are important, as the share of fuels, ores, wood and other unmanufactured goods in Swedish and Finnish exports was approximately 10–15%. This probably diminished IIT (source The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024)).

Figure 6. Intra-industry trade of Cyprus, Estonia, Finland, Greece, Lithuania and Ireland as EU members with noticeably less intensive IIT than the EU average

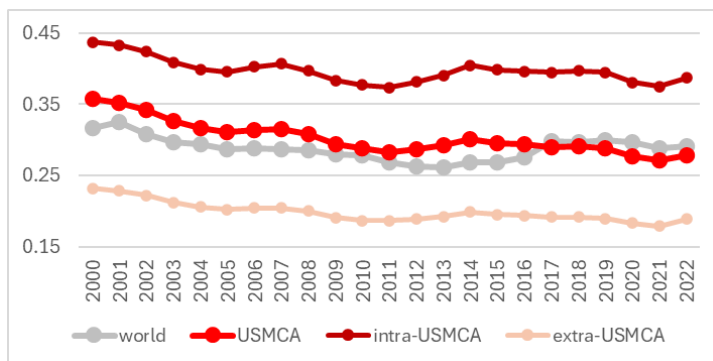
Source: The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024).

An analysis of the IIT shares of individual EU member states shows that higher IIT shares are found in the very wealthy and developed member states, which are members of the eurozone, making them the most integrated countries of the EU. They typically have a long land border with other member states. On the contrary, IIT is less developed in smaller, less developed, peripheral or strongly specialized member states.

INTRA-INDUSTRY TRADE OF THE USMCA AND ITS MEMBER STATES

As we can see in figure 7, IIT intensity of USMCA grouping declined from 0.36 in 2000 to 0.28 in 2022. Before 2017, the USMCA IIT shares were higher than the world average, but later they became slightly lower than the global average. Intra-USMCA IIT regularly exceeds extra-USMCA IIT by 19-21 p.p. Extra-USMCA IIT shares are noticeably lower than the world average. This also indirectly proves the importance of the factors mentioned in the introduction – shaping IIT intensity.

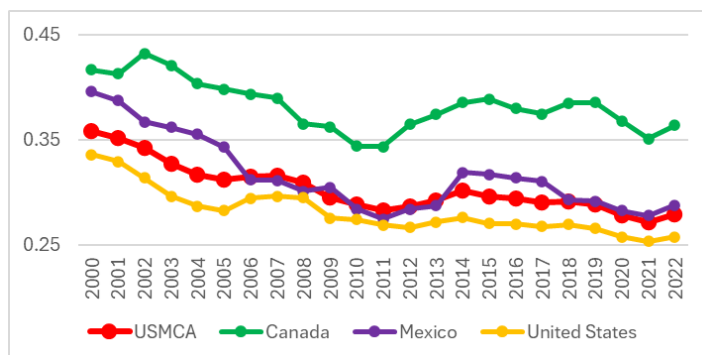
Figure 7. Intra-industry trade of the USMCA

Source: The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024).

As far as the IIT shares of the USMCA bloc members are concerned, the data in figure 8 show significant differences between the individual countries. The shares of Canadian IIT are noticeably higher than the USMCA average, and the intensity of American IIT is below the USMCA average. Heavy weight of US IIT is visible by the proximity and similar curvature of the IIT USMCA average and the US IIT shares. The case of Mexico is more complicated. In the past, the shares of Mexican IIT were higher than the USMCA average. Nowadays, they are close to the average. For all USMCA grouping members, IIT shares in 2022 were lower than at the beginning of the 21st century. This downward IIT share trend was reversed in the last year of research (2022).

Figure 8. Intra-industry trade of Canada, the United States and Mexico

Source: The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024).

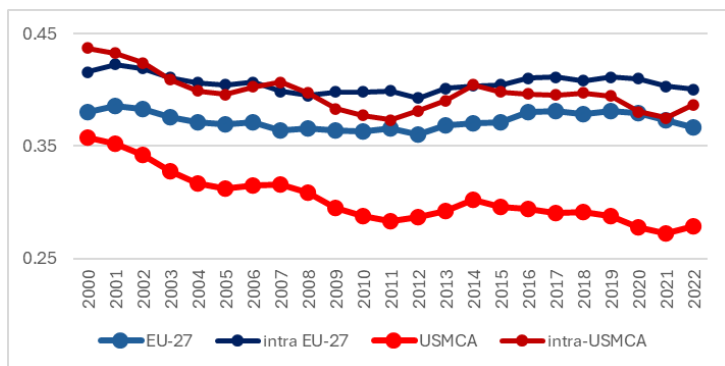
To sum up, in the 21st century there has been a reduction in IIT in the USMCA bloc and its members. Between 2000 and 2022, the smallest decline in IIT occurred in Canada, which was the only USMCA country to exceed the USMCA IIT average throughout the analysed period.

DOES MORE ADVANCED ECONOMIC INTEGRATION GO TOGETHER WITH MORE INTENSIVE INTRA-INDUSTRY TRADE?

In this section, we compare EU IIT and USMCA IIT (figure 9). Throughout the analysed period, the EU IIT shares were considerably higher than those of the USMCA grouping. The EU's advantage ranged between 2 p.p. in the year 2000 and 10 p.p. (2020–21). This means that generally, the advantage of the EU grew over time, even if in the last year of the research it dropped from over 10 p.p. to below 9 p.p. Differences in in IIT within groupings were not as obvious. The EU had an advantage over the USMCA in 17 out of 23 years, but the differences were relatively small. They ranged from –2 in 2000 to +3 (2011, 2020) – from the EU point of view. In 6 analysed years, the intra-USMCA IIT shares were higher than those of the EU. However, the last year with higher USMCA IIT than in the EU was 2014.

In this case, more advanced and longer lasting integration seems to go together with IIT intensity.

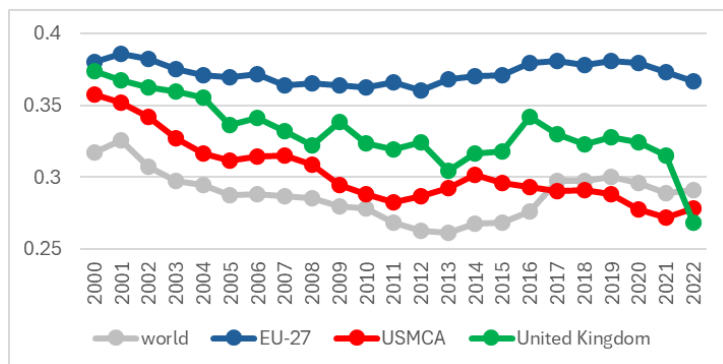
Figure 9. Intra-industry trade of the EU vs. intra-industry trade of USMCA

Source: The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024).

In the next step, we add to our comparison the IIT of the UK as the only country that belonged to the most advanced integrated grouping, namely the EU, and then left it during the analysed period. Although the UK ceased to be a member of the EU on 31 January 2020, it left the single market at the end of 2020. Since 2021, trade relations between the UK and the EU have taken the form of a free trade area and have been governed – first temporarily and then officially – by the EU-UK Trade and Cooperation Agreement. From 2000 to 2021, British IIT was less intensive than EU IIT and more intensive than USMCA and world IIT (figure 10). However, in 2022 it fell sharply to below the world and USMCA average. The fall in 2022 was stronger in trade with the EU-27 than with the rest of the world (table 1).

Figure 10. Intra-industry trade of the United Kingdom in comparison to IIT of the EU, IIT of the USMCA and the world IIT

Source: The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024).

The data in figure 10 reveal that Brexit – meant as disintegration – is accompanied by a noticeable decline in British IIT. So, in this case less (more) advanced economic integration goes hand in hand with less (more) intensive IIT.

Table 1. Intra-industry trade of the United Kingdom with the world, EU-27 and the rest of the world

Exporter-Importer	2021	2022
United Kingdom-world	0.32	0.27
United Kingdom-EU-27	0.40	0.34
United Kingdom-rest of the world	0.23	0.21

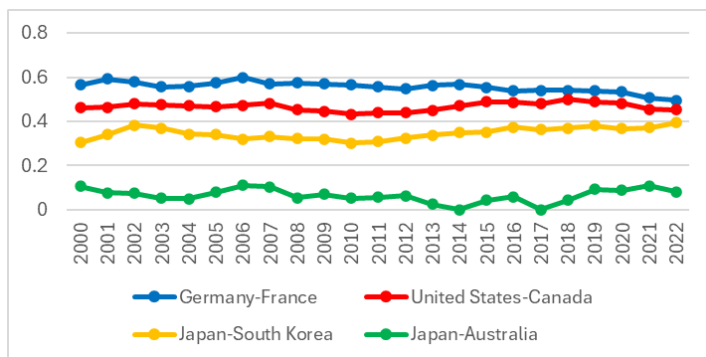
Source: The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024).

Finally, we present IIT shares in bilateral trade of Germany-France, United States-Canada, Japan-South Korea and Japan-Australia (figure 11). In this way, we contrast IIT of the two EU members most active in this kind of trade, and IIT of the two most developed members of the USMCA grouping with IIT of developed countries not integrated into a single RTA grouping. These are Japan-South Korea, both of which joined the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) in 2022. The RCEP has not been notified by the WTO yet, so according to the WTO Japan and South Korea are not members of the

same free trade area). The data in figure 11 illustrates regularity that more advanced integration goes hand in hand with more intensive IIT (lack of integration goes together with less intensive IIT).

IIT between Germany and France (members of an economic and monetary union) is more intensive than IIT between the United States and Canada (members of a free trade area). Additionally, IIT between countries belonging to the same RTA grouping (Germany–France and United States–Canada) is more intensive than this kind of trade between countries which are not members of the same RTA grouping (Japan–South Korea).

Figure 11. IIT of Germany with France, the United States with Canada, Japan with South Korea, and Japan with Australia

Source: The authors' own calculations based on United Nations Comtrade database (2024).

Additionally, we compare two pairs of countries, Japan–South Korea and Japan–Australia. Despite Japan and Australia creating a free trade area in 2014, IIT between these two countries is much less intensive than between Japan and South Korea. Japan and South Korea are quite close to each other (although they have no common land border), and this is useful in developing IIT, whereas Japan and Australia are located far apart, and this discourages intensification of IIT. However, in this case, economic integration is not accompanied by more intensive IIT.

CONCLUSIONS

Our empirical study confirms that sharing membership in an RTA grouping is an important factor intensifying bilateral IIT. Also, more advanced integration of adjacent countries, especially if they differ little in their economic potential, wealth and culture, helps to increase the level of IIT. We have shown that EU IIT shares were considerably higher than those of the USMCA grouping, and that the advantage of the EU grew over time. Also, in intra-groupings IIT the EU had an advantage over the USMCA grouping in almost 75% of the analysed years. This means that more advanced and longer lasting integration seems to go together with IIT intensity. Simultaneously, an analysis of bilateral IIT of selected members of the two groupings confirmed high shares of IIT in trade between France and Germany, and between the United States and Canada as well. However, these pairs of countries not only enjoy free trade under their RTAs, but they also have long land borders. Simultaneously, in the case of Japan and South Korea, which were also included in the study, there is no land border and IIT is less intensive. Thus, economic integration is not the only possible cause of increased IIT. Other factors described in the Introduction also play a role. This is not surprising, as economic integration, especially when far-reaching, is characteristic for *natural partners* which have the characteristics we have stressed as important for IIT development.

REFERENCES

- Afonso, O, Pinto, A., & Vasconcelos, P.B. (2021). Intra-Industry Trade: Economies of Scale Revisited. *Notas Económicas*, 52, 53–73. DOI: 10.14195/2183-203X_52_2
- Bernatonytė, D., & Normantienė, A. (2007). Estimation of Importance of Intra-industry trade. *Engineering Economics*, 3(53), 25–34.
- Brühlhart, M. (2008). An Account of Global Intra-Industry Trade, 1962–2006. *Research Paper Series. Globalisation, Productivity and Technology, Research Paper*, 2008/08. DOI: 10.2139/ssrn.1103442
- Brühlhart, M., & Elliott, R.J.R. (1999). A survey of intra-industry trade in the European Union. In M. Brühlhart & R.C. Hine (Eds.), *Intra-industry trade and adjustment. The European experience* (pp. 98–117). London: MacMillan Press Ltd. DOI: 10.1007/978-1-349-27173-3_5

- Czarny, E., & Śledziewska, K. (2012). *Międzynarodowa współpraca gospodarcza w warunkach kryzysu*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne S.A.
- Czarny, E., & Śledziewska, K. (2016). Determinants of intra-industry trade of the new Member States. *Journal of Economic and Social Development*, 3(1), 147-156.
- Ekanayake, E.M., Veeramacheneni, B., & Moslares, C. (2009). Vertical and horizontal intra-industry trade between the U.S. and NAFTA partners. *Revista de Análisis Económico*, 24(1), 21-42.
- Emlinger, C., & Piton, S. (2014). World trade flows characterisation: unit values, trade types and prices ranges. *CEPII Working Paper*, 2014-26.
- Ito, T., & Okubo, T. (2011). New aspects of intra-industry trade: evidence from EU-15 countries. *Discussion Paper Series RIEB Kobe University*, DP2011-02, 1-32.
- Molendowski, E., & Polan, W. (2013). Changes in intra-industry competitiveness of the New Member States (EU-10) economies during the crisis, the years 2009-2011. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 16(3), 63-83. DOI: 10.2478/cer-2013-0019
- Smeets, H.D. (1999). Germany. In M. Brühlhart & R.C. Hine (Eds.), *Intra-industry trade and adjustment. The European experience* (pp. 151-167). London: MacMillan Press Ltd.
- Sotomayor, M. (2012). Patterns and Determinants of Intra Industry Trade for the Mexican Non-Maquiladora Manufacturing Industry. *The Journal of Business Inquiry*, 11(1), 33-57.
- Souguir, A. (2024). Is the Financial Crisis Affecting Intra-Industry Trade Flows Between China and the EU-28? *Montenegrin Journal of Economics*, 20(1), 95-108. DOI: 10.14254/1800-5845/2024.20-1.9
- Tayyar, A.E. (2024). Is global climate change affecting intra-industry trade? Econometric evidence for the fisheries sector in Turkey, *Panoeconomicus*, 71(3), 455-478. DOI: 10.2298/PAN200830003T
- United Nations, Comtrade database. <https://wits.worldbank.org/WITS/WITS/Restricted/Login.aspx> (accessed on 15th May 2024).
- Zapata, A.N., Arrazola, M., & de Hevia, J. (2023). Technological intensity in manufacturing trade between ASEAN and the EU: challenges and opportunities. *Asia Europe Journal*, 21, 23-42. DOI: 10.1007/s10308-023-00661-1

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

JOANNA SIKORSKA

<http://orcid.org/0000-0002-3740-1137>
Krakow University of Economics
sikorskj@uek.krakow.pl

DOI: 10.35765/HP.2819

Cultural Foundations of Economic Integration – Central Europe and Southeast Asian Countries Compared¹

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: The Author of the article examines differences in the level of economic integration between the Visegrád Group countries, and the chosen Southeast Asian countries (Vietnam, Singapore, Malaysia, and the Philippines) as case studies. The main aim of the study is to understand why the Central European countries have achieved a higher level of economic integration compared to the selected Southeast Asian countries.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The framework of Hofstede's cultural dimensions model was used to analyse impact of shared cultural values on the level of integration. The section on the economic integration is based on existing quantitative data. The data on GDP per capita, GDP growth, import and export of goods and services, and inflation rate was included to establish a statistical foundation.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article begins with a descriptive analysis of economic integration in Central Europe and selected Southeast Asian countries, based on existing quantitative data to provide a statistical underpinning. Next, Hofstede's cultural dimensions model is applied to assess cultural characteristics in the Visegrád Group countries and selected ASEAN nations.

¹ The publication is a result of the Project no 085/EES/2024/POT financed from the subsidy granted to the Krakow University of Economics.

RESEARCH RESULTS: The comparative analysis highlights potential reasons for the Central Europe's stronger economic integration, suggesting that shared cultural values among Visegrád Group countries support policies promoting integration, whereas the diverse cultural dimensions of Southeast Asian countries contribute to a less cohesive structure.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The article contributes to the understanding of the role of cultural factors in regional economic integration.

KEYWORDS:

economic integration, Hofstede's cultural dimensions model, values, Central Europe, Southeast Asia

INTRODUCTION

The economic integration is a vital and widely discussed topic, but the process is both long and multifaceted by which different economies become more closely connected through the reduction or elimination of trade barriers, harmonisation of economic policies, and increased cooperation in financial and regulatory frameworks. It aims to enhance economic efficiency, promote trade, and foster economic growth (Bauerle Danzman & Meunier, 2024).

The progress, pace and dynamic of economic integration differs between Central Europe and Southeast Asia regions. The differences focus on diverse topics. Firstly, the model of economic integration in Europe is classified as codified and institutionalised which makes it a *hard approach*. On the other hand, the Southeast Asian integration model is described as pragmatic so open, *soft* and based on the (mainly economic) relationships.

The second main difference is the aim of the economic integration in both regions. In Europe, after the WWII the integration main goal was to prevent future conflicts and in Asia the economic integration was supposed to speed up by the labour markets and bring future benefits (Berkofsky, 2005). The EU aims for *hard integration* based on formal institutions, common regulations and policies. Southeast Asia, on the other hand, prefers *soft integration* (or *open regionalism*), which is based on informal relations, economic cooperation and trade

agreements, without the need to renounce sovereignty (Berkofsky, 2005).

This article aims to investigate the economic integration disparities between the European Union (EU), particularly focusing on the Visegrád Group, and the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), examining selected ASEAN countries (Vietnam, Singapore, Malaysia, and the Philippines). The research aims to understand why the EU has achieved a higher level of economic integration compared to ASEAN, using Hofstede's model of cultural dimensions as a framework to analyse cultural influences on integration levels.

The study begins with a descriptive analysis of economic integration within the EU and ASEAN, relying on secondary quantitative data to establish a statistical foundation. The data about GDP per capita, GDP growth, import, export and inflation from World Bank database (2013–2023) have been used to track the process of building the economic integration in both regions. The study then applies Hofstede's cultural dimensions to evaluate cultural traits across the Visegrád Group countries and selected Southeast Asian nations. By systematically comparing these groups, the analysis highlights cultural factors that may facilitate or hinder economic cohesion. The comparative approach uncovers potential reasons behind the EU's stronger economic unity, suggesting that shared cultural values within the Visegrád Group support policies promoting integration, while diverse cultural dimensions among ASEAN nations contribute to a less cohesive economic structure.

This article contributes to understanding the role of cultural factors in regional economic integration, offering insights for policymakers aiming to enhance economic cooperation within culturally diverse regions like ASEAN.

ECONOMIC INTEGRATION IN THE EUROPEAN UNION – INSTITUTIONAL APPROACH

In the EU, the integration process is strongly institutionalised, with extended bureaucracy and legal structures (Berkofsky, 2005). European integration, symbolised by the European Union (EU), is one of the most advanced examples of regional integration in the world,

although it has encountered new challenges and crises in recent years (Bauerle Danzman & Meunier, 2024). The EU is considered a supra-national institution in which member states share sovereignty. It is characterised by an extensive legal and political framework in three main pillars: economic, political and social (Korwatanasakul, 2020).

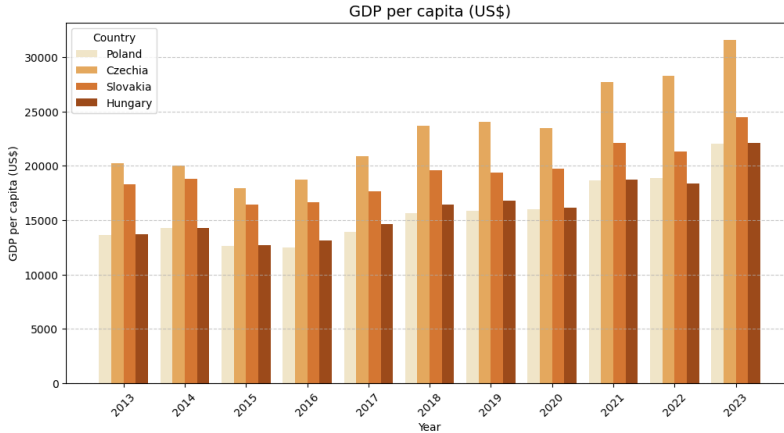
European integration is a process with a long and complex history, which has evolved from a post-war attempt to prevent conflicts, to a threat to the European Union, which combines political and economic aspects. This process was not linear, it was created on the crisis, and its dynamics changed depending on the political and economic context. The basic beginnings, which are political in nature, were initiated by Jean Monnet. The main goal was to prevent German-French conflicts by coordinating economic activities in supplies, such as coal and steel.

There were multiple factors which facilitated the integration in the EU. According to Skulska, we can list political beginnings aiming to coordinate economic activities in the key sectors such as coal and steel to prevent future conflicts, pursuit of peace and stability, cooperation among strong states, development of a common market, strengthening institutions, a common currency, adaptation of regulations and standards, external pressure and the response to external threats (Skulska, 2010).

European integration was neither simple nor uniform. However, through shared political goals, a commitment to peace, economic development, and the gradual strengthening of institutions, Europe has become a leading example of advanced regional integration (Berkofsky, 2005).

To process of building the economic integration is shown on the charts below which contains data between 2013–2023 on GDP per capita, GDP growth, import of goods, export of goods, and inflation. The Author believes those indicators are essential for measuring economic integration. In this section the indicators are described and concern Poland, Czechia, Slovakia and Hungary.

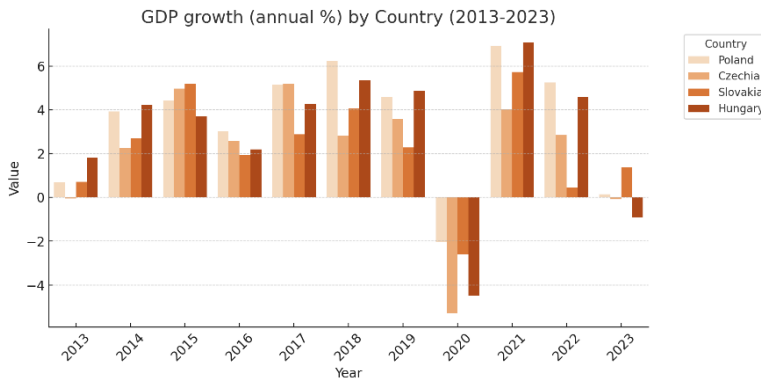
Figure 1. GDP per capita in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary (2013–2023)

Source: World Bank Development Indicators (2024c).

The GDP per capita level was steadily rising in the selected time scope (2013–2023); however, it revealed the disparities across countries. During the analysed decade, the highest score was found in Czechia and the lowest both in Poland and Hungary. The disparities may suggest slow integration efforts, as wealthier countries might hesitate to share resources with lower-GDP peers. Interestingly, no significant changes occurred when it comes to the relations in the structure of GDP per capita in the region with Czechia as a lead.

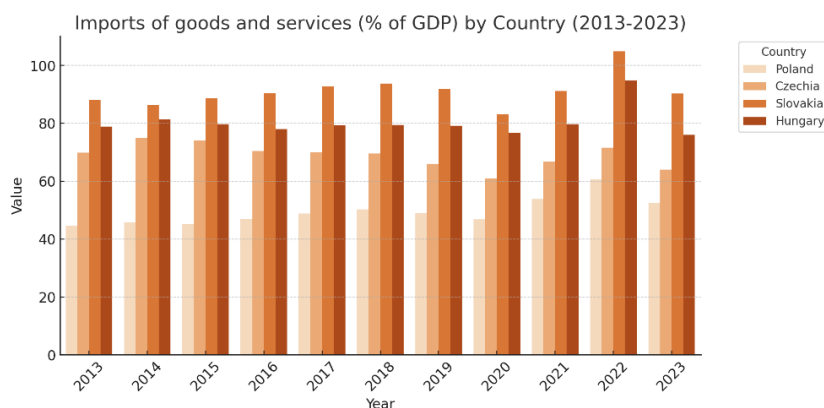
Figure 2. GDP growth in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary (2013–2023)

Source: World Bank Development Indicators (2024b).

Figure 2 shows the annual GDP growth rates, indicating economic expansion or contraction trends. The so-called “pandemic effect” was strongly visible in 2020 among all four countries. Between 2013 and 2022 Poland generally experienced rather stable growth, with occasional fluctuations due to global economic trends. If Poland would maintain strong growth, it could influence integration policies. It is worth mentioning that uneven growth could create tensions, as faster-growing economies may push for different policies compared to slower-growing ones.

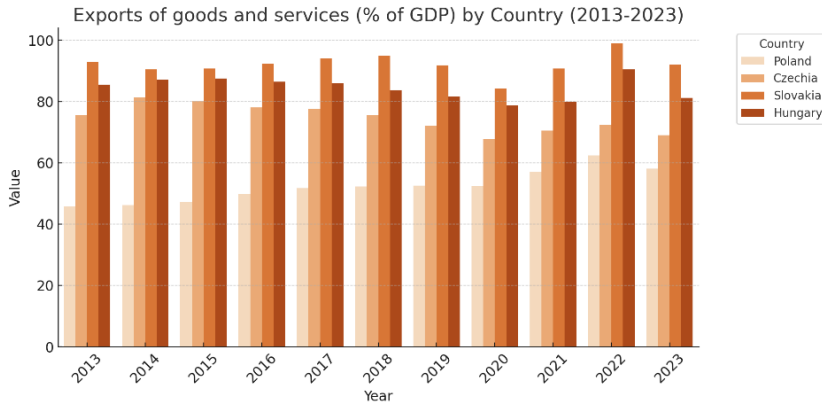
Figure 3. Import of goods in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary (2013–2023)

Source: World Bank Development Indicators (2024d).

The import dependency of each country is crucial for understanding trade interconnectivity. Figure 3 shows that the highest import level occurred in Slovakia and Hungary which suggests stronger trade linkages in both countries, but it may also reveal trade deficits. Poland exhibited the lowest score among the analysed countries which may indicate more self-sufficiency and strong internal market.

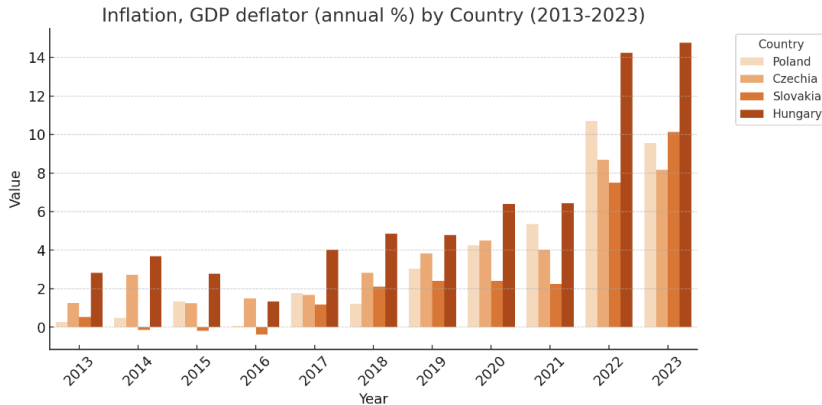
Figure 4. Export of goods in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary (2013–2023)

Source: World Bank Development Indicators (2024a).

The export was the most intense in Slovakia and Hungary in the group of analysed countries but all four countries showed high export percentages, they benefited from regional and global markets. The country which exports rate increased between 2013–2023 was Poland which position was reinforced in regional trade networks. It is important to point out the imbalances between countries in the CE region as if one country dominates exports while others lag, it could create imbalances in regional trade benefits.

Figure 5. Inflation in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary (2013–2023)

Source: World Bank Development Indicators (2024e).

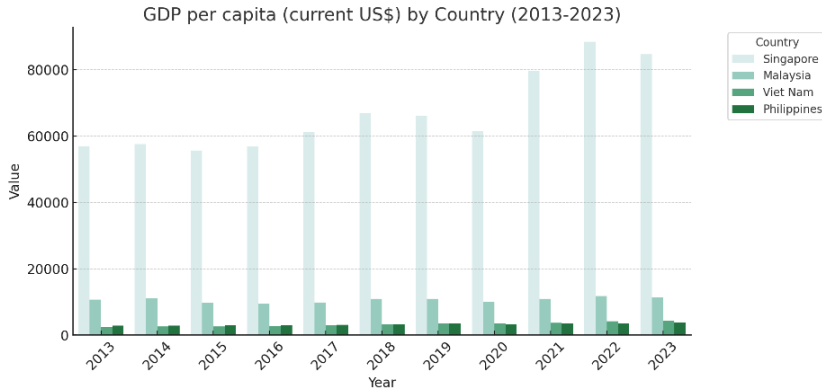
The last indicator taken into account is inflation. Its rate changed dramatically over the years, especially in the case of Hungary (nearly over 6% in 2020 and 2021 and nearly over 14% in 2022 and 2023). Except for last two years analysed, the inflation rate was rather stable in Slovakia, Czechia and Poland even during the Covid-19 pandemic. Definitively, the Slovakian great score in 2014–2016 deserves to be highlighted. However, the question of the potential inflation rate in the region is crucial as significant inflation differences could hinder financial integration, making it harder to implement unified fiscal strategies. Also, inflation control is essential for maintaining competitiveness in regional trade.

ECONOMIC INTEGRATION IN THE SOUTHEAST ASIA – PRAGMATIC APPROACH

Skulska argues that Southeast Asian (thereafter: SEA) integration, unlike European integration, is shaped by highly diverse conditions and follows a more flexible and gradual process. Asian regionalism must accommodate significant economic, political, and cultural diversity while evolving within the context of stronger globalisation. Some economic challenges in Asia resemble those in Europe, enabling Asia to draw on European experiences (Skulska, 2010). Korwatanasakul stated that unlike the EU, Asian integration is more market-driven and private-sector-driven, with governments acting as facilitators. Also, it is more adaptable than the EU model (allowing for quicker responses to market changes), and it does not seek shared sovereignty or common institutions as seen in the EU (Korwatanasakul, 2020).

Below is the analysis of five chosen indicators (GDP per capita, GDP growth, import of goods, export of goods, and inflation) in Singapore, Malaysia, Viet Nam and Philippines.

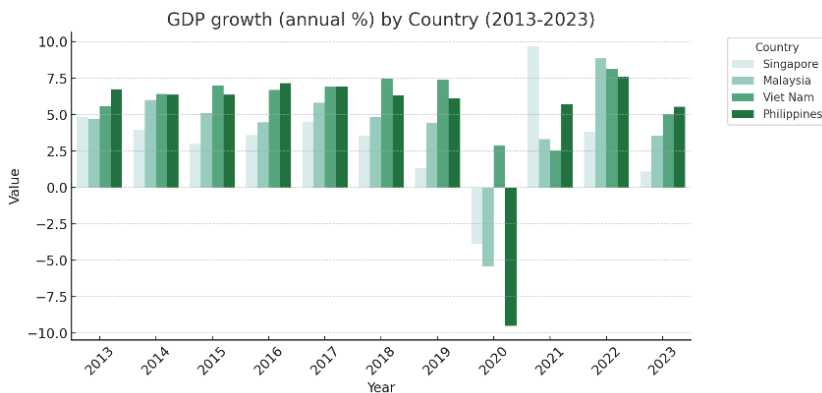
Figure 6. GDP per capita in Singapore, Malaysia, Viet Nam and Philippines (2013–2023)

Source: World Bank Development Indicators (2024c).

Figure 6 shows the huge discrepancy in GDP per capita in the SEA region. In Singapore, it was significantly higher than the other three countries, indicating a highly developed economy. It is worth mentioning that the increase was only slightly impeded by the Covid-19 pandemic. Malaysia, Viet Nam and the Philippines exhibited much lower score but at the same time were steadily increasing.

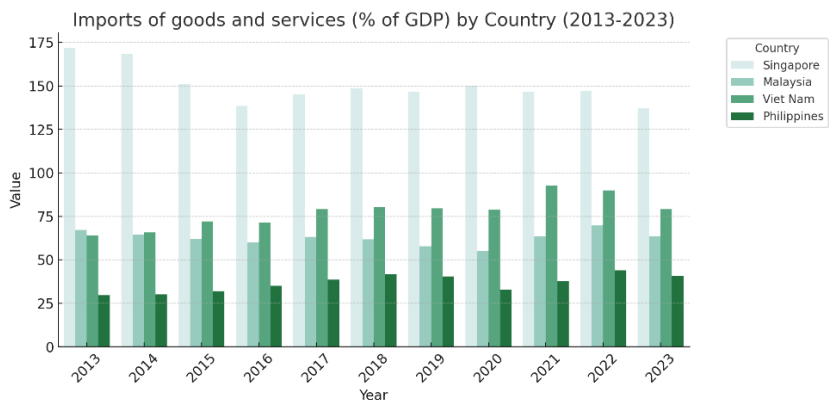
Figure 7. GDP growth in Singapore, Malaysia, Viet Nam and Philippines (2013–2023)

Source: World Bank Development Indicators (2024b). GDP growth (annual %).

There is no doubt that the GDP growth was impacted by the Covid-19 pandemic. Both in Malaysia and the Philippines, this indicator was stable, though affected by global slowdowns. It should be noted that in Viet Nam it was one of the highest in the region, showing strong economic expansion which made it a key player in regional economic integration.

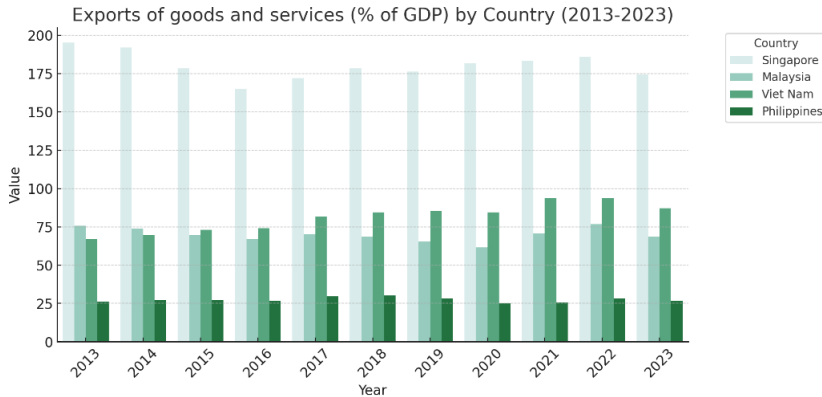
Figure 8. Import of goods in Singapore, Malaysia, Viet Nam and Philippines (2013–2023)

Source: World Bank Development Indicators (2024d).

The country which imported the largest amount of goods was Singapore, followed by Viet Nam and Malaysia. The Philippines import was the smallest in this group of countries which suggests a more domestic-oriented and self-sufficient economy.

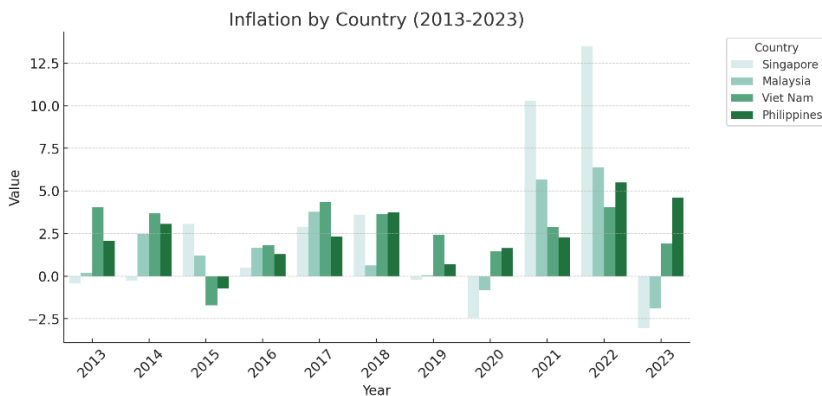
Figure 9. Export of goods in Singapore, Malaysia, Viet Nam and Philippines (2013–2023)

Source: World Bank Development Indicators (2024a).

Export rates, compared to import and the GDP (trade-to-GDP ratio) proves that Singapore was indeed a regional trade hub. The same trend (import-export ratio) was visible in Malaysia reflecting its role in global supply chains and Viet Nam, showing increasing integration into global markets.

Figure 10. Inflation in Singapore, Malaysia, Viet Nam and Philippines (2013–2023)

Source: World Bank Development Indicators (2024e).

The inflation rate in the SEA region was diverse. In Singapore, except for 2021 and 2022, the inflation rate was low compared to other countries, demonstrating relative price stability. In Malaysia it seemed controlled as it spiked during the crises. In Viet Nam, the inflation was considered moderate and during the analysed time scope remained stable which facilitated the sustaining growth. Relatively high rate was found in the Philippines which may pose a challenge to the economic stability.

THE HOFSTEDE MODEL

The Geert Hofstede's work is regarded as a canon in the intercultural communication academic literature. In his seminal book, "Culture's consequences: International differences in work-related values" (1980), Geert Hofstede presented the results of his extensive research, which aimed to determine whether human behaviour is more influenced by the corporate culture of one's workplace or the culture in which one was raised. Later the model was extended, focusing on the concept of national culture. It was an underpinning to create the model composed of six dimensions: Power Distance, Uncertainty Avoidance, Motivation Toward Achievement and Success (previously known as Masculinity and Femininity), Individualism and Collectivism, Long-Term and Short-Term Orientation, lastly Indulgence and Restraint. It's worth to mention that two last dimensions were added later as a result of consultations with Michael Bond and Michael Minkov (Hofstede et al., 2010; Żemojtel-Piotrowska & Piotrowski, 2023).

Before investigating the details of cultural dimensions, the notion of cultural values should be pointed out. Values, more than the practices, are the stable element of culture. From a cultural perspective, values are customs, knowledge, and products of human intellectual and creative processes. Values are a form of consciousness in both material and spiritual aspects of human life. Values emerge in a community due to historical processes therefore are durable even in a turbulent time (Nguyen, 2024). Citing Ngo Duc Thinh,

cultural value is the core factor of culture, created and crystallised through the historical process of each community [...]. Cultural values aim to satisfy the needs and aspirations of the community regarding what is true, right and beautiful, thereby nurturing and enhancing the

essence of humanity. Cultural values are always embedded within the cultural essence, cultural heritage, symbols, and cultural standards. Thus, culture, through its value system, contributes to regulating the development of society (Thin, 2010, p. 24).

CULTURAL DIMENSIONS AND THEIR IMPORTANCE

Hofstede introduced the term “software of the mind” to describe how individuals’ communication and behaviours are influenced by growing up within a particular cultural group. This “software” is shaped through socialisation; however, Hofstede did not focus on the specifics of this process. Instead, his primary objective was to classify differences in cultural “software” as shared group traits rather than individual characteristics (Hofstede et al., 2010). Hofstede’s foundational research facilitated the classification of nations based on various cultural values (Hofstede et al., 2010).

POWER DISTANCE

The first cultural dimension, Power Distance, measures the extent to which individuals accept social inequalities and perceive power as an inherent attribute of authority. Societies with low Power Distance strive to minimise inequality through decentralisation and relatively small wage disparities. In professional settings, employees expect consultation from supervisors and value participatory decision-making. In such cultures, power is viewed as legitimate only when exercised justly. During the socialisation process, parents treat children as equals, and older individuals are neither particularly respected nor feared. Education is student-centered, and hierarchy is seen as a system of roles established for functional purposes rather than an indicator of societal inequalities. Political systems in these societies are typically pluralistic, based on majority votes, and transitions of power occur peacefully. Corruption is rare, and political scandals often lead to resignations. Income distribution is relatively equitable, and religious teachings emphasize the equality of all believers.

In contrast, high Power Distance societies accept and reinforce hierarchical structures and centralised authority. Power is considered

an inherent aspect of society, beyond moral judgment, and its legitimacy is rarely questioned. Parents emphasise obedience in child-rearing, and older individuals are both respected and feared. Education is teacher-centered, and hierarchical structures symbolise existential inequalities. In workplaces, subordinates expect to receive direct instructions rather than being consulted. Governments are often autocratic, based on co-optation, and political changes frequently occur through revolutionary means. Corruption is more prevalent, and political scandals are often concealed (Hofstede, 2011).

Power Distance Index scores indicate that East European, Latin American, Asian, and African countries generally exhibit higher levels of Power Distance, whereas Germanic and English-speaking Western countries tend to have lower scores (Hofstede et al., 2010).

UNCERTAINTY AVOIDANCE

The second cultural dimension, Uncertainty Avoidance, assesses the degree to which individuals feel threatened by ambiguous or unknown situations. Low Uncertainty Avoidance societies tend to embrace uncertainty as a natural aspect of life, maintain a positive attitude toward diverse perspectives and innovation, and accept periods of inactivity without distress.

Conversely, societies with high Uncertainty Avoidance perceive uncertainty as a threat and seek to mitigate it through strict regulations and formalised structures. Individuals in such cultures often experience heightened stress levels, lower subjective well-being, and a strong preference for order and predictability (Hofstede, 2011).

Countries with high Uncertainty Avoidance scores include East and Central European nations, Latin American countries, Japan, and German-speaking nations. In contrast, lower Uncertainty Avoidance scores are observed in English-speaking, Nordic, and Chinese cultures.

INDIVIDUALISM AND COLLECTIVISM

The Individualism-Collectivism dimension examines the extent to which individuals prioritise personal autonomy over group cohesion. Western societies are perceived as individualistic – they emphasize

personal achievement, self-reliance, and independent decision-making. Expressing one's opinions is encouraged, and decision-making processes often adhere to a "one person, one vote" principle. In professional and social contexts, tasks generally take precedence over interpersonal relationships.

Conversely, collectivist cultures (broadly speaking such as Asian, Arab, African and Latin American cultures), emphasize group loyalty and social interdependence. Individuals are often embedded within extended family networks or clans that provide security in exchange for loyalty. A strong "we"-consciousness dominates social interactions, and maintaining harmony is prioritized over individual expression. Social classification is based on in-group and out-group distinctions, and opinions or voting behaviours are often determined by collective consensus rather than personal preference. In workplaces, relationships are considered more significant than tasks (Hofstede, 2011).

MOTIVATION TOWARD ACHIEVEMENT AND SUCCESS

Motivation Toward Achievement and Success (MTAS), previously known as Masculinity and Femininity, contrasts values associated with competition, material success, and justice (Achievement-Oriented) with those emphasising compassion, social harmony, and quality of life (Consensus-Oriented). Hofstede et al. (2010) provided MTAS scores for 76 countries, identifying Japan, German-speaking nations, and certain Latin American countries as predominantly Achievement-Oriented. In contrast, Nordic countries and the Netherlands exhibit Consensus-Oriented tendencies. Several European and Asian nations, including France, Spain, Portugal, English-speaking Western countries, Chile, Korea, and Thailand, occupy an intermediate position on this dimension (Hofstede et al., 2010).

LONG-TERM AND SHORT-TERM ORIENTATION

The dimension of Long-Term and Short-Term Orientation was initially identified through a survey conducted among students in 23 countries using a questionnaire developed by Chinese scholars (Chinese Culture

Connection, 1987). Countries with a Confucian heritage consistently scored at one end of the spectrum, emphasising a strong work ethic. Consequently, the study's lead author, Michael Harris Bond, termed this dimension "Confucian Work Dynamism." Subsequent research established a strong correlation between this dimension and economic growth (Hofstede, 2011). While some academic literature now refers to this dimension as "Flexibility-Monumentalism," the original term remains widely used in Hofstede's framework.

In short-term oriented cultures, past and present experiences are regarded as the most significant, and traditions are perceived of great importance. Family life follows rigid guidelines, and patriotism is strongly emphasized. Societies prioritise social welfare and consumption, and success or failure is often attributed to luck. Developing nations within short-term oriented cultures tend to exhibit slow or stagnant economic growth.

Conversely, long-term oriented societies prioritize future outcomes and emphasise learning from other cultures, a perspective that carries economic advantages. Perseverance is highly valued, contributing to high savings rates and increased investment capital. Success is attributed to diligent effort, while failure is seen as a result of insufficient commitment. Countries with long-term orientations tend to experience sustained economic growth until reaching a threshold of prosperity.

This dimension is most pronounced in East Asian countries, followed by Eastern and Central European nations. Moderate scores are observed in South and North European as well as South Asian countries, while short-term orientation is characteristic of the United States, Australia, Latin American, African, and Muslim-majority nations (Hofstede, 2011).

INDULGENCE AND RESTRAINT

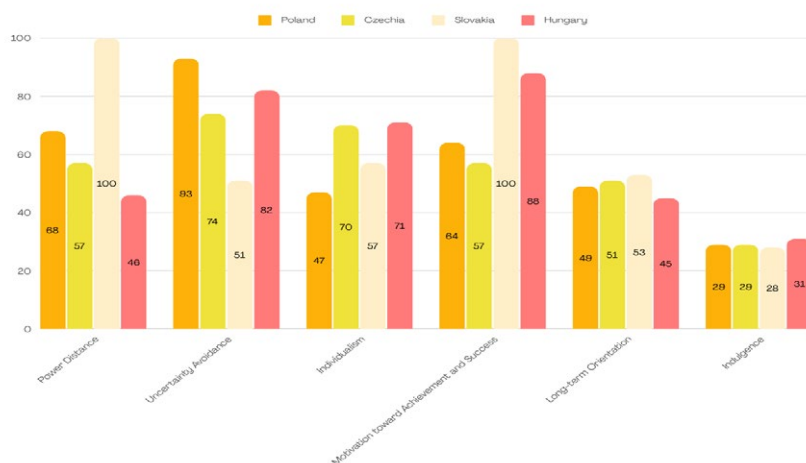
The Indulgence and Restraint dimension, introduced in 2010, captures aspects not addressed by the previous five dimensions. It assesses the extent to which societies allow for the free gratification of basic human desires. Indulgent societies prioritize individual freedom, happiness, and optimism, a trend observed in North and South America, Western

Europe, and parts of Sub-Saharan Africa. Conversely, restrained societies regulate personal gratification through strict social norms, emphasising discipline, thrift, and scepticism. These tendencies are prevalent in Central and Eastern Europe as well as parts of Asia (Hofstede, 2011). Although this dimension has received less academic attention compared to others, recent studies have explored its significance (Minkov & Kaasa, 2022; Žemojtel-Piotrowska & Piotrowski, 2023).

CENTRAL EUROPEAN COUNTRIES IN THE HOFSTEDE MODEL

The data introduced in this section are presented on the Hofstede Insights webpage under the Country Comparison tool (Hofstede Insights, 2023). The Figure 11 shows the scores for the Central European (CE) countries included in the analysis – Poland, Czechia, Slovakia and Hungary.

Figure 11. The Hofstede's cultural dimensions in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary

Source: Hofstede Insights (2023).

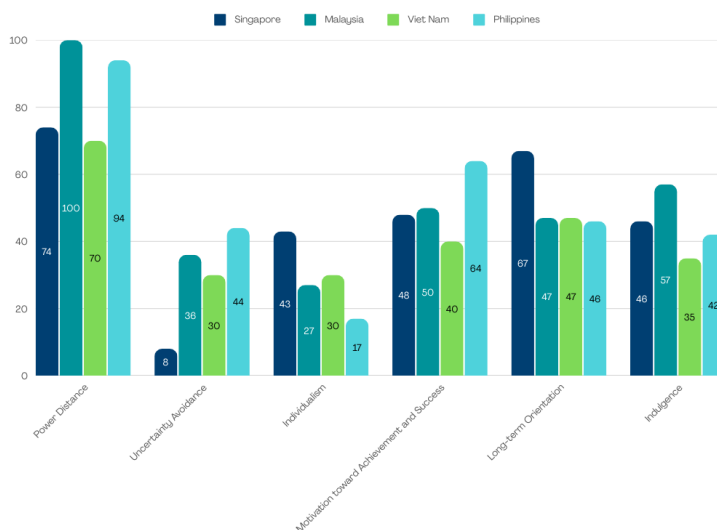
Undoubtedly the highest Power Distance score was found in Slovakia (100) and the lowest – in Hungary (46). Except for this disparity between two countries, the Central European region was classified as

high Power Distance cultures. Also, the Uncertainty Avoidance was rather high – the highest score was showed in Poland (93), and the lowest in Slovakia (51). All four analysed countries are considered individualistic (Hungary and Czechia) or moderately individualistic (Slovakia, Poland). At the same time the results of MTAS dimension were in agreement – countries lean toward Achievement-Oriented culture types. Two last cultural dimensions are vastly similar in scores in the CE region with Short-term and Long-term Orientation oscillating between 45–53 and Indulgence and Restraint – 28–31.

SOUTHEAST ASIAN COUNTRIES IN THE HOFSTEDE MODEL

Data for the Southeast Asian region (SEA) widely differ from the CE especially in Uncertainty Avoidance, Individualism and Collectivism and Indulgence and Restraint dimensions. In this section data for Singapore, Malaysia, Viet Nam and Philippines are presented in the Figure 12.

Figure 12. The Hofstede’s cultural dimensions in Singapore, Malaysia, Viet Nam and Philippines

Source: Hofstede Insights (2023).

Regarding Power Distance, Malaysia performed the highest score of 100 and was followed by Philippines (94). Uncertainty Avoidance was especially low in Singapore which is not surprising when taking into account the economic development of this country and the ability to take risks. Generally speaking, four countries in the region showed low or relatively low score in this dimension (30 in Viet Nam, 36 in Malaysia and 44 in the Philippines). The most individualistic country in the SEA was Singapore (43) and the most collectivistic one is the Filipino culture.

The next three dimensions did not show high diversity in the results. The Philippines was the most Achievement-Oriented country (score of 64), Singapore was found to be at most Long-term Oriented and the most Indulgent was Malaysia. Viet Nam was Consensus-Oriented and more restraint than the other country included in the analysis.

DISCUSSION

In the Central European region, aside from the impact of global crises, GDP growth has remained relatively stable. However, a significant decline in GDP growth was observed in 2020. The fluctuations in economic performance across the four analysed countries exhibit notable similarities, suggesting strong economic interconnections within the region. Additionally, GDP per capita has demonstrated a steady increase throughout the decade, while the levels of imports and exports have remained balanced. Nevertheless, Slovakia and Hungary reported higher import levels compared to Poland and Czechia, which could potentially contribute to trade imbalances within the region.

Cultural factors also play a crucial role in shaping economic dynamics. Both regions exhibited relatively high levels of Power Distance, which influences decision-making processes, typically centralised and hierarchical. Furthermore, Poland demonstrated the highest level of Uncertainty Avoidance (UA), which coincided with the lowest import and export rates. In contrast, Slovakia exhibited the lowest UA score while maintaining the highest import and export levels. These findings suggest that a higher tendency to avoid uncertainty may lead to more cautious economic behaviour, whereas a lower UA score may correlate with a greater willingness to engage in international trade and economic risk-taking.

In Southeast Asia, Singapore has emerged as the regional leader in economic performance, with exceptionally high GDP per capita and significant import and export levels. Recent economic data indicated that Viet Nam has also demonstrated strong economic performance, including effective management of inflation, which varied considerably across the region. Notably, Singapore experienced substantial fluctuations in inflation between 2022 and 2023, possibly reflecting the implementation of strict economic policies.

The cultural dimension of Uncertainty Avoidance appears to be especially relevant in this context. Singapore's notably low UA score may be linked to its capacity for rapid economic adaptation and inflation management, potentially indicating a greater openness to unconventional economic strategies. Additionally, Singapore's strong economic standing can be partially attributed to its high levels of Individualism and Long-Term Orientation, which may foster innovation, strategic planning, and sustained economic growth.

CONCLUSIONS

This study set out to examine why the European Union – particularly the Visegrád Group – has achieved a higher level of economic integration than the selected ASEAN countries, using Hofstede's cultural dimensions model as an analytical framework. The findings suggest that shared cultural values among the Central European countries (such as relatively aligned levels of Uncertainty Avoidance) may have facilitated the development of common policies and stronger institutional ties. Conversely, the broader cultural diversity observed among ASEAN member states appears to be one of the factors impeding deeper integration, contributing to a looser, market-driven model based more on economic pragmatism than on institutional convergence.

By comparing cultural profiles and economic indicators from 2013 to 2023, the analysis reveals that integration is influenced not only by policy choices or economic reasons, but also by the degree of cultural compatibility between. Central Europe's codified and bureaucratically anchored model of integration reflects this compatibility, whereas Southeast Asia's flexible and informal approach corresponds with its cultural and structural heterogeneity. However, the precise

relationship between specific cultural dimensions and economic indicators, as well as the cultural values that most effectively facilitate economic integration, remains an open question.

Despite these insights, the study also identifies significant within-region disparities (such as variations in GDP per capita or inflation rates) which may complicate future integration efforts. More importantly, the research underscores an important gap in the academic literature: the mechanisms through which specific cultural dimensions – like Power Distance or Long-Term Orientation – translate into economic behaviours that promote or hinder integration remain insufficiently understood.

Therefore, future research should focus on empirical tests of the causal links between cultural traits and integration outcomes. Identifying which cultural values most effectively support institutional cooperation or trade liberalisation would greatly enhance our theoretical and practical understanding of regional integration. Such findings could offer valuable policy guidance for regions like ASEAN, where diversity is both a strength and a structural challenge.

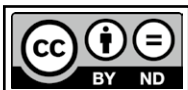
In conclusion, while economic integration is often viewed through legal or institutional lenses, this study confirms the importance of cultural foundations. The ability of countries to align not only their markets but also their mindsets may prove to be a decisive factor in the long-term success of regional integration initiatives.

REFERENCES

- Bauerle Danzman, S., & Meunier, S. (2024). The EU's geoeconomic turn: from policy laggard to institutional innovator. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 62(4), 1097–1115.
- Berkofsky, A. (2005). Comparing EU and Asian Integration Processes—The EU a role model for Asia. *European Policy Centre Issue Paper*, 23.
- Chinese Culture Connection (1987). Chinese values and the search for culture-free dimensions of culture. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 18, 143–164.
- Hofstede Insights (2023). Country Comparison Tool. Updated on October 16, 2023 (IDV and LTO). <https://www.theculturefactor.com/country-comparison-tool> (accessed on 5th March 2025).
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 8.

- Hofstede, G., Hofstede, G.J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. New York: McGraw Hill Professional.
- Korwatanasakul, U. (2020). *Time to look East: lessons from revisiting Asian economic integration*. Tokyo: Asian Development Bank Institute.
- Minkov, M., & Kaasa, A. (2022). Do dimensions of culture exist objectively? A validation of the revised Minkov-Hofstede model of culture with World Values Survey items and scores for 102 countries. *Journal of International Management*, 28(4), 100971.
- Thinh, N.D. (Ed.) (2010). *Preservation, enrichment, and promotion of traditional cultural values of Vietnam in renovation and integration*. Hanoi: Social Science Publisher.
- Skulska, B. (2010). Economic Integration Process in Europe and Asia: Comparative Analysis. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 126: *Asia-Europe: Partnership or Rivalry?*, 15–24.
- Nguyen, T. (2024). On Culture and Cultural Values. *International Journal of Social Science and Human Research*, 7(6), 4427–4431. DOI: 10.47191/ijsshr/v7-i06-104
- World Bank Development Indicators (2024a). Exports of goods and services (% of GDP). <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?view=chart> (accessed on 16th February 2025).
- World Bank Development Indicators (2024b). GDP growth (annual %) <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (accessed on 16th February 2025).
- World Bank Development Indicators (2024c). GDP per capita (current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (accessed on 16th February 2025).
- World Bank Development Indicators (2024d). Imports of goods and services (% of GDP) <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS?view=chart> (accessed on 16th February 2025).
- World Bank Development Indicators (2024e). Inflation, GDP deflator (annual %) <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?view=chart> (accessed on 16th February 2025).
- Żemojtel-Piotrowska, M., & Piotrowski, J. (2023). Hofstede's cultural dimensions theory. In *Encyclopedia of sexual psychology and behavior* (pp. 1–4). Cham: Springer International Publishing.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

ALEKSANDER SURDEJ

<http://orcid.org/0000-0001-5653-4261>
Krakow University of Economics
Aleksander.Surdej@uek.krakow.pl

DOI: 10.35765/HP.2805

Creating External Impacts: the Case of IUU Regulation and the EU Yellow Card Policy Conditionality¹

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: This exploratory article examines policy instruments created by the EU that aim to contribute to marine resources sustainability. Taking as an example the IUU Regulation, the article identifies the conditions of their effective implementation and shows that these instruments create the chain of policy conditionality.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The EU Common Fisheries Policy (CFP) has been created to manage pooled marine resources, but increasingly serves also to generate external policy effects. The main instrument of external policy is the IUU Regulation and fisheries yellow card conditionality. The article analyzes how this instrument is deployed and identifies main conditions of its effectiveness by using secondary qualitative data.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: Recognizing that marine living resources are global common resources whose sustainability is at stake due to overfishing, pollution and climate change, the article discusses the evolution of CFP instruments and especially the IUU regulation. Then, it examines the principal elements and conditions for IUU effectiveness and the mechanism

¹ The publication is a result of the Project no 085/EES/2024/POT financed from the subsidy granted to the Krakow University of Economics.

Suggested citation: Surdej, A. (2025). Creating External Impacts: the Case of IUU Regulation and the EU Yellow Card Policy Conditionality. *Horizons of Politics*, 16(56), 53–73. DOI: 10.35765/HP.2805.

of policy conditionality. The article shows how IUU conditionality operates, balancing policy dialogue and commercial threats.

RESEARCH RESULTS: The article shows that policy conditionality is a slow but potentially effective instrument to influence fishing practices of a partner country. This instrument gains on weight thanks to shadow commercial threats that can be implemented, if a warned country does not show willingness to cooperate. The argumentation demonstrates that the effectiveness of policy cooperation requires deep knowledge of partner's domestic administrative system and transparency in result oriented policy dialogue.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: Policy conditionality is a way the EU promotes global sustainability objectives. Effective deployment of this instrument requires result oriented policy interactions with third countries. The EU should keep examining the implementation of IUU Yellow Card to improve its implementation and increase the likelihood of achieving expected results.

KEYWORDS:

global common resources, CFP, international regulatory cooperation, policy conditionality

INTRODUCTION

Fish are a living natural resource that simultaneously contribute to food security, economic resilience and biodiversity throughout the World. Fish stocks can be understood as a global common resource. Fish stock, if not properly managed, can become over used, ultimately depleting or even eliminating the resource. The economic theory of public goods explains why fishing countries, firms and individual fishermen find it difficult to cooperate to limit catches without external regulations and norms (Jakubowski, 2013). As so often occurs, over investment in commercial fishing firms leads to more vessels chasing smaller or decreasing fish stock across multiple jurisdictions (Stavins, 2011). This well know problem calls for the globalization of administrative management of the sector across countries and jurisdictions (Wellings, 2017).

The sustainability of international fish stocks are threatened not only by overfishing, but also by ocean pollution and climate change. Climate changes negatively affect the marine ecosystem and the

viability of fish stocks through reducing or increasing variability of yield, changing distribution of stocks; sea-level change can cause flooding and wave surges which also changes species environments often negatively influencing commercial fishing (FAO, 2021; Galapaththi et al., 2021). Fisheries (and coastal communities) are particularly vulnerable to climate change.

Fishing is a critical international economic sector with world production of fisheries and aquaculture reaching of 223.2 M tonnes in 2022. Global capture fisheries production of aquatic animals has fluctuated between 86 and 94 M tonnes per year since the late 1980s. By 2022 an estimated 61.8 M people were employed in the primary production sector, mostly in small-scale operations. Worldwide fishing fleet was estimated at 4.9 M vessels in 2022, two-thirds of which were motorized. Small-scale fisheries create the bulk of fisheries employment and are locally important, but global fish supply is dominated by large vessels. Small-scale fisheries contribute approx. 40% of the global catch and support 90% of the capture fisheries workforce. Some 500 M people rely on small-scale fisheries for their livelihoods.

Some countries with significant commercial fishing heavily subsidize fishing vessels, distorting incentives that can lead to unsustainable market outcomes. This situation, along with the factors mentioned above contribute to economic conflicts and political tensions between countries with conflicting objectives in fisheries policy; for example, some countries may prioritize a fisheries productivity while other countries prioritize natural or social sustainability of commercial fishing. Fishing is also a way of life closely tied to the unique characteristics of different marine ecosystems, and thus is often central to the identity and prosperity of many coastal communities (Self, 2021).

Aquatic products are important for human nutrition. Approximately 89% of the World production is used for human consumption, equivalent to an estimated 20.7 kg per capita in 2022 – a steep rise from 9,1 kg in 1961 (in 2022 the consumption of fish products in Poland was estimated at 517,000 tonnes and at 13.68 kg per capita, increasing gradually in recent years – Hryszko, 2023; Zasepa, 2024). They provide on average 6% of proteins worldwide, reaching the threshold of 50% in several countries in Asia and Africa (FAO, 2024).

According to FAO and the EU, exports of aquatic animal products are expected to grow, amounting to 34% of the total production in

2032. FAO foresees that World production of aquatic animals will reach 205 M tonnes in 2032, 111 M tonnes from aquaculture and 94 M tonnes from capture fisheries, increasing respectively by 17% and 3% from current levels (FAO, 2024). Global capture fisheries production remains stable, but sustainability of fisheries resources is a cause for concern and will likely continue in the near future.

Table: 1 World Trade in Fisheries (in bl USD)

Exporting countries	2020	2021	2022	Importing countries	2020	2021	2022
China	18,38	21,11	22,12	USA	22,65	29,81	31,95
Norway	10,91	13,69	15,38	China	14,64	16,92	22,15
Viet Nam	8,45	9,02	10,93	Japan	13,15	14,09	15,17
Equator	5,42	7,14	10,11	Spain	7,27	8,82	9,10
Chile	5,77	6,60	8,26	France	6,32	7,75	8,08
Russia	4,85	6,13	8,17	Italy	6,08	7,71	7,73
India	5,81	7,54	7,89	South Korea	5,37	5,87	6,60
Canada	4,86	7,09	6,51	Germany	5,97	5,96	6,46
USA	4,67	5,54	5,74	Sweden	5,04	5,60	6,13
Spain	4,44	5,55	5,70	UK	4,35	4,54	4,66
Others	74,22	83,70	86,25	Others	55,14	62,22	66,47
World total	147,78	173,11	187,06	World total	145,98	169,29	184,50

Source: International Trade Centre (ITC), Trade statistics, <https://intracen.org/resources/data-and-analysis/trade-statistics> (after Hryszko, 2023).

Marine and aquaculture seafood products are the most internationally traded food commodities. In 2022, approximately 38% of wild-caught and aquaculture products entered into international trade generating USD 187 bn (see Table 1) in exports. The value of exports of aquatic animal products increased by 19% in 2022 compared with 2019. Fisheries exports represent more than 9.1% of total agricultural trade (excluding forest products) and about 1% of total merchandise trade in value terms in 2022. The EU is the largest single fisheries market, with USD 62.7 bn of aquatic animal products in 2022, including USD 29.5 bn of intra-EU trade (FAO, 2024). The EU strength in the World fisheries sector results from the fact that external actors interested in exporting into the European market must follow EU rules to participate and compete in the EU market or risk facing the opportunity costs associated with ignoring or violating EU market regulations (Miller, Bush, & Mol, 2014).

GLOBAL REGULATORY FRAMEWORK FOR FISHERIES MANAGEMENT

The state of World fisheries and fish resources is currently unsatisfactory and getting worse. The fraction of marine fishery stocks within biologically sustainable levels continued to decline, as monitored across the 15 FAO Major Fishing Areas, falling to 62.3% in 2021, that is 2.3% lower than in 2019.

Fisheries are under pressure resulting from overfishing, pollution and climate change. This fact has been stressed in the UN Sustainable Development Goal (SDG) 14, that recommends to conserve and sustainably use the oceans, seas and marine resources for sustainable development. The UN highlights the responsibility of FAO as custodian of four out of ten indicators of SDG 14, and calls for the acceleration of the global momentum to secure safe diets from “healthy and productive oceans” (United Nations, 2024).

Inclusion of fisheries and aquaculture in multilateral environmental agreements is crucial for sustainability since they are a shared renewable natural resource between countries and, if not managed properly, over harvesting can be a ‘natural’ outcome. International fish stocks can therefore be understood as a global common resource with non-excludible and rival properties making them liable to the free rider problem and exploitation (Stavins, 2011).

Starting from the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) – an international treaty that has established a legal framework for all marine and maritime activities, the World community has developed global fisheries governance through a dense framework of international laws, conventions and forums that include: the UN Food Systems Summit dialogues, the United Nations Framework Convention on Climate Change negotiations, the Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework; supporting these international initiatives is the adoption of the Agreement on the Conservation and Sustainable Use of Marine Biological Diversity of Areas beyond National Jurisdiction), and the World Trade Organization Agreement on Fisheries Subsidies. The latter is of increasing importance since subsidies provide capital to fishers to expand fleets and increase capacity to fish. Reducing fisheries subsidies could make part of IUU fishing operations unprofitable, potentially decreasing

IUU over harvesting of fish stock and improving conservation. Members of the WTO concluded a multilateral agreement to stop harmful commercial subsidies to fisheries in June 2022. The agreement is to enter into force after two-thirds of WTO members ratify it. Thus, 111 WTO members are needed for the agreement to enter into force (by early 2025 88 members have joined, 23 more ratifications are still needed (see: https://www.wto.org/english/tratop_e/rulesneg_e/fish_e/fish_acceptances_e.htm, accessed on 15th January 2025)).

To attribute rights and responsibilities UNCLOS has designed criteria to distinguish between territorial waters, exclusive economic zones and international waters. Territorial waters include X whereas exclusive economic zones (EEZ) include 200 nautical miles. (Article 57). In both zones countries enjoy exclusive rights regarding the exploration and use of marine resources. However 2/3 of total ocean area lies beyond these zones in international waters, and therefore beyond the jurisdiction of any one country. This means that two-thirds of the ocean lacks universal laws protecting open fishing stocks from overexploitation or overfishing. While, territorial waters and inshore zones are reserved for small scale “artisanal” fishermen, the vast majority (95%) of global marine fish catch occurs within EEZs. Large actors like the EU or China have concluded agreements with third countries to fish within their own EEZs. Over half of such China’s agreements have been made with west African countries. China operates a long-distance fleet composed of more than 3500 fishing boats equipped to stay at sea for months (Economist, 2022). Given the investment by the Chinese and its corresponding agreements with other countries, the global commercial fishing industry is prone to the geopolitical rivalries among the world’s most powerful states (Campling et al., 2024).

GOALS AND INSTRUMENTS OF EU COMMON FISHERIES POLICY

To mitigate some of these problems within the commercial fishing industry, international laws have been developed to help institute a general framework that also complements EU fisheries regulatory and policy initiatives. The CFP was initially linked to the Common

Agricultural Policy (CAP). It incrementally gained a separate identity with conservation and management of fish stocks at the core of its 1983 reform. While taking into account the needs of producers and consumers, the conservation and sustainable harvesting of marine biological resources remains the main goal of the CFP. Since its inception, the CFP has been amended several times. The most important changes to the CFP were made by three reforms carried out in 1992, 2002 and 2013 (Council of the European Communities, 1992; Council of the EU, 2002; European Parliament & European Council, 2013). When launching its 2013 reforms the EC identified a host of challenges affecting the industry and the efficacy of the earlier version of the CFP. These included the overcapacity of fishing fleets, imprecise policy objectives regulating the sector, a decision making system that encouraged short-term planning, lack of stakeholder responsibility, poor compliance, and a lack of political will to ensure compliance with the CFP (European Parliament & European Council, 2013).

The new regulation tried to address the earlier deficiencies of the CFP by creating common rules for management and exploitation of marine resources, while protecting competition among fishing units. The mechanics of the policy is based on scientific advice to EU ministers provided by ACOM (Advisory Committee) of the International Council for the Exploration of the Seas (ICES). Based on expert assessments provided to ACOM on the Maximum Sustainable Yield (MSY), EU fisheries ministers set the Total Allowable Catches (TACs) for given fishing areas and species. The TACs are shared among member states as quotas, according to a formula of fixed percentages, stable over time (The formula is not optimal since the “principle of relative stability” protects the early rights established in the 1970s which may be inappropriate to some states – too small for some and too large for others – creating tensions among states and undermining the goal of conservation (Economist, 2021)). Next, concerned member states distribute their quotas among fishing enterprises, granting them according to the particular characteristics of domestic fishing industry.

In its original version prior to 2013, the CFP was plagued with two set of problems. First, EU fisheries ministers usually set TACs above the level indicated by scientific experts, and, second, fishing vessels tended to misreport the volume of catch. Illegal, unreported

or unregulated (IUU) fishing emerged as a major problem. In addition, a host of technical conservation measures presented challenges including the size of the mesh in the net, bans on the use of certain fishing gear, and conservation periods for individual fish species and prohibitions on catching certain types of fish, for example, fish that have not yet reached reproductive capacity. Few of these technical prohibitions have been fully respected (Berkowska, 2008). Furthermore, the weakness of the advisory role reserved to scientific experts was insufficient to independently determine new MSY standards. These omissions led to insufficient accountability by member states that ultimately undermined the sustainability objectives of the CFP (Wake, 2016).

What are the main reasons for overfishing and suboptimal resource extraction over time? Overfishing is a joint product of the oversized fishing fleet and diminishing resources – both creating incentives to fish beyond the biological limits of resource sustainability (Stavins, 2011). Diminishing fish stocks therefore cause commercial fishing fleets to contract or lose profits. To decrease the adjustment costs to commercial fisheries (associated with reductions in labor, profits and stranded capital assets), the EU created the European Maritime and Fisheries Fund (EMFF) which provides funding mechanisms for fisheries to diminish the number of vessels and to reduce pollution generated by fishing boats – the EMFF has been successful supporting 30,000 fishing vessels in its first 10 years of activities (see: https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/news/celebrating-10-years-emffemfaf-european-maritime-fisheries-and-aquaculture-fund-2024-06-07_en – accessed on 1st September 2025).

Despite EU efforts, IUU fishing remains one of the most serious threats to the sustainable use of living marine resources, threatening the foundation of the CFP (internal dimension) and international efforts to promote better ocean governance (external dimension). IUU fishing amounts to approximately 11-19% of reported global fisheries production and leads to between 23.9 and 46 bn EUR in losses every year to the World economy, due to the depletion of fish stocks, which reduces the available catch for legal fisherman and disrupts sustainable fisheries (Tabelli, 2024). In addition, IUU fishing represents a major hazard to the marine environment, the sustainability of fish stocks and marine biodiversity (WWF, <https://www.wwf.org>).

uk/what-we-do/illegal-unreported-unregulated-fishing, accessed on 1st September 2025).

To diminish trespassing catch limits the EU required fishing operators to possess and demonstrate catch certificates to verify whether the operators stayed within granted quotas. Catch certificates therefore became a pillar of the EU policy to fight IUU fishing within EU waters and beyond. In order to fight IUU fishing at home and abroad the European Council also issued Regulation (EC) No 1005/2008 to prevent, deter and eliminate IUU fishing. The definition of IUU fishing in the EU Regulation is modeled on the definition introduced by the FAO International Plan of Action to prevent, deter and eliminate IUU fishing adopted in 2001 (FAO, 2001).

The FAO continues to provide an international platform to address IUU fishing globally. However EU policies to prevent IUU fishing continue to support FAO efforts. Relevant EU policies include:

- Prohibitions on infringements to rules on management and conservation of fisheries resources in national, EU and international waters;
- Prohibitions on fishing activities in high seas areas covered by a Regional Fisheries Management Organization (RFMO) carried out by vessels without nationality or registered in a non-party to the RFMO and in a manner contravening the rules issued by this organization;
- Prohibition on fishing activities carried out in high sea areas not covered by a RFMO in a manner inconsistent with state responsibilities for the conservation of fisheries resources under international laws.

RFMOs are international fishery management bodies established to conserve and manage transboundary fish stocks and fisheries on the high seas. Countries with fishing interests in a given geographical area can form RFMOs. Since RFMOs can be joined also by countries whose fleets have been usually fishing in these areas or are interested in participating, RFMOs are the primary mechanism for cooperation between fishing countries and coastal states to fulfil responsibilities of UNCLOS. These RFMOs can be understood as a so-called 'club good' that can help manage transnational stocks (Buchanan, 1965). These RFMOs are also supported by the IUU Regulation requiring that the trade with the EU of fishery products obtained from IUU fishing will

be prohibited. It therefore creates a basis for the EU to engage with third countries to prevent the importation of fishery products caught by fishing vessels flying the flag of non-cooperating countries.

The IUU Regulation takes advantage of EU catch certification scheme developed to trace of all marine fishery products traded with the EU. By ensuring product-traceability, the certification scheme is strengthening compliance with management and conservation rules in the fight against IUU fishing. This is of fundamental importance of EU fisheries policy conditionality since it is setting up a credible monitoring and compliance system for 'club' members states.

CRITICAL ELEMENTS FOR THE EFFECTIVENESS OF ANTI-IUU MEASURES

How does this system work to monitor commercial fishing behaviors and ensure compliance? According to UNCLOS all fishing vessels must be registered in a flag state. Flag states regulate domestically-flagged fishing vessels also in the areas beyond their national jurisdiction (OECD, 2018, p. 9). Under the Agreement for the Implementation of the Provisions of UNCLOS Relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks (known as the 1995 UN Fish Stocks Agreement), countries party to the agreement are obligated to regulate "the activities of vessels flying their flag which fish on the high seas." The EU IUU Regulation states that any flag state whose fishing vessels are presumed to carry out IUU activities will be notified with an official request for an enquiry into the IUU allegations. If suspicions confirmed, the fishing vessel, irrespective of its flag (EU Member State or third country) will be listed on the EU IUU vessel list, if the flag State fails to take appropriate measures in response to any official request. The vessel owner and its flag state will be informed of the listing, and of its reasons. The European Commission adopts a list of vessels that cannot land or sell their fish in the EU as they have been identified as taking part in IUU fishing. Restrictive measures are applied to infringing vessels to prevent them from continuing IUU fishing.

The fight against IUU fishing will be even more effective if controls are performed in ports where vessels download their catches. This

will result in stronger monitoring controls. The Port State Measures Agreement (PSMA) is an international effort to combat IUU fishing, signed by participating countries that entered in force in June 2016 and was later reinforced by several other administrative coordinating agreements including the FAO Global Information Exchange System, the Voluntary Guidelines for Transshipment, and expansion of the global capacity development programme. This web of administrative coordination and regulatory controls has clearly enhanced developing countries capacities and ability to combat IUU fishing. The FAO has emerged as the principal actor that helps achieve the cohesive implementation of the provisions of the PSMA at national and regional levels.

UNCLOS stresses responsibility of coastal states to monitor and control fishing and fishing-related activities in their EEZs. Registration, catch and entry authorisation rules are main tools for the sustainable management of marine resources in EEZs. Any non-cooperating coastal state becomes “weak link” in the global monitoring and control systems that have been created to eliminate IUU fishing (Barrett, 2007, p. 12). However the production of IUU fish for consumption or commercial use can be mitigated by corresponding disincentives or prohibitions on demand. The role of states that buy marine products (market states) is to create economic disincentives for IUU fishing by using policy tools to detect illegal seafood moving along the trading chain. All concerned states need to use trade information, sourced for instance from customs authorities, to target the movement of IUU fishing products along the trading chain.

Monitoring of IUU fishing products by market states is enhanced through the control of re-export certificates. States make sure that certificates are validated by the member state from which the re-exportation takes place, indicating the quantity of the products imported that are re-exported. Furthermore, the exporter should send the original catch certificate, including the transport details, to the importer in the EU, who will have to submit it to the authorities of the EU member state of importation three working days before the estimated time of arrival at the place of entry into the territory of the EU.

Vessels equipped to transport fishing products should fulfil conditions for access to EU ports by third country fishing vessels. These

measures apply irrespective of the concrete use of the port (landing, transshipping, processing, refueling, or resupplying). If a third country fishing vessel entering a EU port is suspected to have committed a breach of applicable conservation and management measures outside the EU waters, the flag state (if the breach was in high seas) or the coastal state (if the breach was in its waters) may transfer its jurisdiction on the investigation and right to sanction to the port state. In such cases, the port state would act on behalf of the flag or the coastal state. Thus, this international regime to fight against IUU fishing requires a flag, port, coastal or market states to discharge their duties under international law.

The implementation of these control measures is not easily visible from outside by external actors. IUU fishing can only be prevented, deterred and eliminated if states effectively track down IUU operators. This becomes more likely thanks to technological progress. Technological improvements are observed at different stages of the industry: from mobile applications that allow identifying the origin of the catch to the establishment of innovative business models (Ji & Li, 2021), but high level of inter-state cooperation is always needed and incentives to cooperate are critical to the success of this international enforcement regime.

EU YELLOW CARDS AS ANTI-IUU MEASURE

IUU fishing practices are a global public policy problem which affects all countries and in particular coastal developing countries where sustainability of local communities is dependent on fishing industry. It is therefore vital to set up efficient cooperation mechanisms between EU Member States and third countries in order to curb IUU fishing, while providing economic opportunities for operators acting in compliance with conservation and management measures to see sustainable policy improvements.

The EU IUU Regulation designs a comprehensive system of administrative sanctions, enforcement and accompanying measures for serious infringements in order to ensure that operators engaging in or supporting IUU fishing can be deprived of the benefits of such activities and be discouraged from participating in them. To this end,

EU member states can impose a maximum sanction of at least 5 times the value of the fishery products obtained by committing the serious infringement, and 8 times the value of the fish.

All marine fishery products imported into the EU must be accompanied by a catch certificate regardless of the mode of transportation to the EU. Checks and verifications with regard to such consignments are based on the principle of risk management. The IUU Regulation requires that catches are certified that they have been taken in accordance with applicable laws, regulations and international conservation and management measures.

The European Commission (EC) is obliged to identify third countries that fail to discharge their duties under international law to take action against IUU fishing, and initiates dialogue with each of them. If the dialogue does not resolve the problems, the EC notifies the country of the risk of being identified as non-cooperating. This notification is known as a 'yellow card'. The EC then proposes tailored measures, which a non-EU country is expected to address by a specified deadline. If the pre-identified country makes progress in line with the proposed measures, but more time is needed to conclude the reforms, the yellow card status may be extended. The list of such countries is published in the EU Official Journal and on the website of the EC. In cases where the pre-identified country fails to resolve its IUU fishing problems, the EC identifies it as a non-cooperating country, in what is called the 'red card', and proposes to the European Council to place the country on the list of non-cooperating countries. Red card listing involves trade-restrictive measures – the prohibition of imports of fishery products from the listed country, associated with a prohibition on EU vessels to operate in its waters.

Policy dialogue remains open throughout the whole procedure. When a pre-identified, identified or listed country makes concrete progress in resolving EU concerns, the EC lifts the pre-identification status or proposes to the Council to delist the country.

Increasingly EU is using such a principle of policy conditionality as "hard mode of soft governance". EU IUU Regulation displays characteristics of what Becker (2024) calls: "Regulative /policy/ conditionality /which/ combines the purpose rationality of the conditionality provider with changes and adjustments in policies of the recipient". It sets up policy conditions and attaches to them the threat of closing

access to EU market. If countries are “yellow carded”, they are placed in a transition status and threatened with “red cards”, unless they show progress and demonstrate that they faithfully cooperate. This can be a complex and lengthy process that states may wish to avoid.

How effective is this ‘Yellow Card’ policy? And how does policy conditionality function? To understand this, we explore the case of Vietnam with a large fishing industry and the recipient of an EU yellow card.

CASE STUDY: IUU YELLOW CARD TO VIETNAM

Vietnam has large fishing industry. Its fish exports hit record value of USD 9.2 bn in 2023, ranking the country 3rd largest exporter in the World. Vietnamese marine fishing industry employs directly around 730 thousand workers and creates almost 4 M jobs indirectly. Vietnamese fishers operate approx. 86000 vessels. Such huge industry faces own resource constraints. Thus, in the period 2016-20, Vietnam had in its EEZ a fish stock of approximately 3.95 M tonnes, with a TAC of 1.67 M tonnes per year. But, the total catch of Vietnamese fishers is estimated to be around 3.8 M tonnes per year, creating pressure on EEZ fish stocks and forcing smaller scale fishers to venture into foreign seas.

By 2024, the EU had issued yellow card warnings to a total of 27 countries, with six countries receiving a red card. Vietnam received a yellow card warning from the EC on 23 October 2017 and the country was inserted on the list of countries that tolerate IUU fishing.

In line with warning procedure the EC has issued recommendations that need to be faithfully implemented by Vietnam in order to be de-listed. The first or priority recommendation is for Vietnam to revise its legal framework to ensure compliance with international and regional agreements applicable to the conservation and management of fishery resources. Second, Vietnam must ensure effective implementation and enforcement of its revised national fisheries legislation. Third, Vietnam must strengthen the effective implementation of international regulations and handling measures through a fully enforced and monitored sanction regime. Fourth, Vietnam must overcome identified deficiencies in monitoring, control and surveillance (MCS) related to the requirements set forth by international

and regional regulations and within the framework of the certification system as well. Fifth, it must strengthen fisheries management and improve the fishing license and registration system. Sixth, Vietnam needs to balance fishing effort and vessel management policy. Seventh, it must strengthen the traceability of fishery products and take all necessary steps, following international law, to prevent illegal landing. Eight, it must strengthen and develop cooperation with other countries (especially coastal countries in the waters where fishing vessels flying the Vietnamese flag can operate) in accordance with international obligations. Ninth, it needs to ensure compliance with reporting and retention obligations in Regional Fishery Management Organisations (RFMOs).

Although called recommendations, these are *de facto* implicit policy conditionalities designed to encourage, but not necessarily enforce, actions. They are purposefully general and broad, open to adjustments and interpretations – designed exactly to create evaluation uncertainty, but also to open policy dialogue and encourage policy innovations. Field inspections are components of the mechanism of monitoring and control of the implementations of the recommendations. By 2023 the EC conducted four inspections of the way Vietnam implements the recommendations.

Table 2. Characteristics of yellow card conditionalities

Form of application	Negative conditionality – possible market access sanctions
Time of application	<i>Ex ante</i> – the implementation of the recommended policy changes
Legal character and status of conditionality	Implicit conditionality through policy commitments
Frequency of application	Periodic application and monitoring of conditionality
Decision-making level	European Commission
Policy reach	Conditionality related to fisheries

Source: Own elaboration based on Becker (2024).

Since 2017, Vietnamese authorities have responded to yellow card warnings and recommendations with a series of legal and policy measures. They promulgated a new fisheries law, two decrees, and ten guiding circulars and legal documents. In addition, the Vietnamese government established a National Steering Committee on IUU Fishing Prevention.

But by 2023, EU DG MARE inspectors found that only two out of nine recommendations have been entirely effectively implemented, namely the recommendations number seven and eight. During 2024 the government of Vietnam issued instructions to ministries, agencies and localities to focus on rectifying shortcomings in the management of fishing vessels and cracking down on IUU violations, including VMS (vessel monitoring systems) disconnection and illegal fishing in foreign waters. It also introduced revised decrees to regulate seafood imports from container vessels, has imposed stricter penalties for fishing beyond designated zones and deployed technical measures for stronger administrative enforcement in the fisheries sector. The Ministry of Agriculture and Rural Development of Vietnam has amended regulations to ban non-registered or non-licensed fishing vessels and to improve their controls. In addition on June 12, 2024, the Vietnamese Supreme People's Court issued a resolution regarding the application of specific Criminal Code provisions to penalize those facilitating illegal fishing in foreign waters.

The actions of Vietnamese government are induced by the fact that yellow card makes Vietnamese seafood exports liable to the EU to pre-checks, which create additional costs, lengthen delivery times and harm Vietnam's global reputation as a country wishing to promote sustainable aquaculture and fisheries. As a result, Vietnamese seafood may become less attractive to EU consumers. In fact, the share of the EU in the value of Vietnam's seafood exports dropped from 35% in 2017, to 12% in 2022.

Vietnam perceives need to reduce the size of its fishing industry to make it sustainable. This goal is recognized by the country's authorities as rational in the medium to long term, but the expected downsizing of the number of vessels and fishers by 10% by 2030 is confronted with economic reality of 28 coastal provinces and thousands of fishers who need to face costly adjustments. Thus, local authorities are reluctant to enforce requirement on commercial fisheries that break IUU regulations--especially if it happens outside Vietnam's EEZ.

Vietnam shares IUU fishing problems with other Southeast Asian countries on the coasts of South China Sea. High seas areas in the South China Sea do not have geographically specific RFMO. The ambiguous management rules and weak enforcement of high seas fisheries in the area may contribute to unabated IUU fishing.

The establishment of a RFMO could reduce the number of fisheries conflicts in the South China Sea (World Bank, 2021, p. 23).

Officially reported numbers of Vietnamese fishing vessels and fishers that violated foreign waters show that progress is continuing with violations falling from 2419 in 2017 to 447 in 2021 (Van Phuong & Pomeroy, 2023). But, external observers question these numbers as underreporting the extent of the phenomena. Why is underreporting occurring? VMS equipment on Vietnamese fishing boats does not prevent many fishers from turning them off or removing to install on other boats and keep fishing in prohibited areas, thus evading supervision from authorities (Nguyen Khac, 2024).

Although Vietnam's regulatory framework seems increasingly comprehensive and converging on EU and FAO rules, the true effectiveness of anti-IUU fishing policies is probably reduced by domestic socio-economic considerations and administrative weaknesses. Vietnam sees fisheries and fishers as important economic and political assets. With a coastline of more than 3200 kilometers, Vietnam considers its fishers as guardians of its maritime sovereignty (famous Vietnamese slogan says "Each fishing boat is a living landmark, each fisherman is a soldier protecting the sovereignty of the sea and islands"). This may create justifications for complacency for IUU fishing.

Investigating the Vietnamese case, we find the 'Yellow and Red Card' policy encourages national policy changes consistent with EU conditionality. Vietnamese authorities have responded to yellow card warnings and recommendations with a series of legal and policy measures including the establishment of a National Steering Committee on IUU Fishing Prevention. The IUU yellow card helps Vietnam improve its fisheries policy in the medium term, but it creates political and symbolic costs in the short term. The power of EU conditionality is sufficient to induce legal and regulatory changes, but not sufficient to assure their effective implementation.

CONCLUSIONS

Policy conditionality is not a new instrument in international politics and global policies. It was brought to academic and public attention in the context of IMF's efforts to influence macroeconomic policies

of indebted countries (Koeberle, 2005), but next was used to explain the adoption of the EU *Acquis Communautaire*, implementation of structural policies or the protection of the rule of law. The general mechanism of conditionality (Pinelli, 2013) needs to be adapted to a given policy context, its specific design requires comprehensive and adequate knowledge about a policy area.

The IUU red and yellow card policy conditionality sets as its objectives reducing and even stopping IUU fishing. These objectives are in the general interest of the World sustainability – not directly to the EU member states alone. It leverages the importance of the EU as marine products importer and home to consumers demanding higher quality fisheries standards from internal and external suppliers. The policy conditionality helps the EU to act externally in line with the method called ‘governance by market access conditionality’ (Di Mascio et al., 2020, p. 218).

The EU IUU yellow card policy conditionality attaches market access to the respect of the EU IUU Regulation and is based on policy dialogue, agreement and technical support not pushing foreign states to do things they would not do otherwise. It points to the care for the outcome of public policies and expected specific policy adjustments (Koch, 2015). External policy conditionality is used by the EC as a method of enforcing soft policy obligation inducing third countries to introduce policy changes that address imposed conditions.

The policy developments in the yellow carded country are monitored, analysed and re-assessed. The reward consists of withholding the country from the list of yellow carded and lifting the threat of blocking country’s exports of fisheries products.

This exploratory article shows that “IUU Yellow card” conditionality is a process-oriented governance instrument supporting policy dialogue between partners. It promotes complex, interpretable and flexible policy dialogue that is subject to continuous adjustments. Its expected end-result is to trigger lasting changes in the fisheries policies that will comply with the SDG14 and sustainable use of the Oceans.

The evaluation of such a policy instrument encounters three types of problems. First, measuring policy effects depend on a sufficiently long time horizon; however, regulatory changes are fast, their implementation is rather slow and durability over time is uncertain. Second, IUU Regulation aims at multiple effects – environmental

and economic simultaneously. Thus, any evaluation of effects requires careful balancing to understand trade-offs and relative merits of the policies. Third, these policies are meant to accompany efforts by external partners helping to build trust and loyal cooperation to a regulatory regime designed to protect the global commons. Naturally implementation efforts are complex and hardly visible from outside – suggesting that the complexity of domestic policy making in partner countries calls for patience and comprehension among more developed countries. The effectiveness of the IUU Yellow Card needs to be studied and this calls for a more open access to the way the EC interacts with the Yellow carded country. However this study shows that EU policy conditionality and EC regulatory regimes are potentially yielding positive long term results.

REFERENCES

- Barrett, S. (2007). *Why Cooperate? The Incentive to Supply Global Public Goods*. Oxford: Oxford University Press.
- Becker, P. (2024). Conditionality as an Instrument of European Governance – Cases, Characteristics and Types. *Journal of Common Market Studies*, 63(2), 402–419.
- Buchanan, J.M. (1965). An Economic Theory of Clubs. *Economica*, 32(125), 1–14.
- Campling, L. et al. (2024). A Geopolitical-Economy of Distant Water Fisheries Access Arrangements. *Ocean Sustainability*, 3(26), 1–10.
- Council of the European Communities (1992). Council Regulation (EEC) No 3760/92 of 20 December 1992 establishing a Community system for fisheries and aquaculture. ((EEC) No 3760/92). Brussels: Official Journal of the European Communities.
- Council of the EU (2002). Council Regulation (EC) No 2371/2002 of 20 December 2002 on the conservation and sustainable exploitation of fisheries resources under the Common Fisheries Policy ((EC) No 2371/2002). Brussels: Official Journal of the European Communities.
- Di Mascio, F., Natalini, A., Ongaro, E., & Stolfi, F. (2020). Influence of the European Semester on National Public Sector Reforms Under Conditions of Fiscal Consolidation: The Policy of Conditionality in Italy 2011–2015. *Public Sector and Administration*, 35(2), 201–223.
- Economist (2021, 9th January). *British fishermen have not escaped the Common Fisheries Policy*. <https://www.economist.com/britain/2021/01/09/>

- british-fishermen-have-not-escaped-the-common-fisheries-policy (accessed on 3rd January 2025).
- Economist (2022, 8th December). *China's deep-water fishing fleet is the world's most rapacious*. <https://www.economist.com/international/2022/12/08/chinas-deep-water-fishing-fleet-is-the-worlds-most-rapacious> (accessed on 3rd January 2025).
- European Parliament, & European Council (2013). Regulation on the Common Fisheries Policy, amending Council Regulations (EC) No 1954/2003 and (EC) No 1224/2009 and repealing Council Regulations (EC) No 2371/2002 and (EC) No 639/2004 and Council Decision 2004/585/EC ((EU) No 1380/2013)), Brussels: Official Journal of the EU.
- FAO (2001). *The FAO International Plan of Action to Prevent, Deter and Eliminate IUU Fishing*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/a80c3bfb-1d5b-4ee6-9c85-54b7e83986a2/content> (accessed on 3rd January 2025).
- FAO (2021). Adaptive management of fisheries in response to climate change. *Fisheries and Aquaculture Technical Paper*, 667.
- FAO (2024). In Brief to The State of World Fisheries and Aquaculture 2024. Blue Transformation in action. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. DOI: 10.4060/cd0690en
- Galappaththi, E.K., Susarla, V.B., Loutet, S.A.T., Ichien, S.T., Hyman, A.A., Ford, J.D. (2021). Climate change adaptation in fisheries. *Fish and Fisheries*, 23, 4–21.
- Hryszko, K. (Ed.). (2023). *Rynek ryb. Stan i perspektywy*. Analizy Rynkowe, 34. Warszawa: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy.
- Jakubowski, R.M. (2013). Ocena skuteczności wspólnej polityki rybołówstwa Unii Europejskiej w kontekście problemu przełowienia. Perspektywa instytucjonalna. *Ekonomia*, 25(4), 151–165.
- Koeberle, S. (Ed.) (2005). *Conditionality Revisited: Concepts, Experiences, and Lessons Learned*. Washington: The World Bank.
- Koch, S. (2015). A Typology of Political Conditionality Beyond Aid: Conceptual Horizons Based on Lessons From the European Union. *World Development*, 75, 97–108.
- Ji, J., & Li, Y. (2021). The development of China's fishery informatization and its impact on fishery economic efficiency. *Marine Policy*, 133. DOI: 10.1016/j.marpol.2021.104711
- Miller, A.M.M., Bush, S.R., Mol, A.P.J. (2014). Power Europe: EU and the illegal, unreported and unregulated tuna fisheries regulation in the West and Central Pacific Ocean. *Marine Policy*, 45, 138–145. DOI: 10.1016/j.marpol.2013.12.009

- Nguyen Khac G. (2024). Assessing Vietnam's Challenges in Fighting IUU Fishing. *ISEAS Perspective*, 18.
- OECD (2018). *Combating Illegal, Unreported and Unregulated Fishing. Where countries stand and where efforts should concentrate in the future*. OECD, TAD/FI(2017)16/FINAL.
- Pinelli C. (2013). *Conditionality*, *Max Planck Encyclopedias of International Law* [MPIL]. <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1383> (accessed on 6th May 2025).
- Self, E. (2021). Who Speaks for the Fish? The Tragedy of Europe's Common Fisheries Policy. *Vanderbilt Law Review*, 48(2), 577–607.
- Stavins, R.N. (2011). The Problem of the Commons: Still Unsettled after 100 Years. *American Economic Review*, 101, 81–108.
- Tabelli, E. (2024, 10th October). *Combating Illegal, Unreported and Unregulated (IUU) Fishing in Vietnam – The EU's Yellow Card*, EIAS Op-ed. <https://eias.org/publications/op-ed/iuu-fishing-in-vietnam/> EIAS (accessed on 31th December 2024).
- To Van Phuong, Pomeroy, R.S. (2023). Addressing Illegal, Unreported and Unregulated Fishing of Vietnamese Fishing Vessels in Foreign Waters. *Asian Fisheries Science*, 36, 24–36.
- United Nations (2024). *The Sustainable Development Goals report 2024 – June 2024*. United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- Wake, J. (2016). *Reforming the Common Fisheries Policy*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Wellings, R. (2017). *Is there a free-market solution to overfishing?* <https://iea.org.uk/is-there-a-free-market-solution-to-overfishing/> (accessed on 2nd January 2025).
- World Bank (2012). *A Trade-Based Analysis of the Economic Impact of Non-Compliance with Illegal, Unreported and Unregulated Fishing: The Case of Vietnam*. World Bank Report.
- Zasepa, M. (2024, 14th June). *Poland: Adapting to and mitigating climate change impacts calls for new approaches*. <https://eurofish.dk/poland-adapting-to-and-mitigating-climate-change-impacts-calls-for-new-approaches> (accessed on 21th December 2024).

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

ALEKSANDRA PLEŚNIARSKA

<http://orcid.org/0000-0003-3257-8416>
Krakow University of Economics
plesniaa@uek.krakow.pl

DOI: 10.35765/HP.2833

The EU Cybersecurity Strategy: Implications and Lessons for Other Regions¹

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: This article aims at a description of the structure of cybersecurity in the EU, taking into account its most important objectives and characteristics, as well as its geopolitical and international context.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The cybersecurity-focused discourse usually refers to the national dimension of security. However, the multidimensionality of cybersecurity determines the need to build cyber capacity also on the basis of cooperation in international relations, including the economic dimension. The article attempts to fill the gap in the discussion of the perception and implementation of cybersecurity at the transnational level, with reference to European Union activities. In carrying out this task, the paper relies on institutional and legal analysis, combined with a review of the literature and documents and normative acts.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article is composed of three parts. Part one sets out considerations on the conceptualisation of cybersecurity; part two describes the framework of cybersecurity in the EU; finally, taking into account the perspective of international organisations, part three presents implications resulting from the EU's experience.

¹ The article presents the result of the Project no 085/EES/2024/POT financed from the subsidy granted to the Krakow University of Economics.

Suggested citation: Pleśniarska, A. (2025). The EU Cybersecurity Strategy: Implications and Lessons for Other Regions. *Horizons of Politics*, 16(56), 75–91. DOI: 10.35765/HP.2833.

RESEARCH RESULTS: The economic dimension (link to the functioning of the European single market) is of particular importance in the practical application of the EU's integrated approach to cybersecurity, alongside technical issues, building digital resilience and citizen awareness. What distinguishes the implementation of cybersecurity in the EU is the activity in the field of implementing regulations concerning, among other things: the resilience and responsiveness of selected public and private entities throughout the EU, the security of ICT products, services and processes, or the protection of consumers and businesses.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATION: EU action can serve as a global example of an active approach in the field of cybersecurity by an international organisation which is not concerned with military or defence issues, while seeking to promote cybersecurity principles and standards internationally.

KEYWORDS:

cybersecurity, European Union, European Single Market

INTRODUCTION

Progressive digitisation covering all spheres of life, including the economy, provides an important stimulus to change in the perception and implementation of the paradigm of state security. Despite the ongoing fundamental and revolutionary socio-economic changes, connected with dynamic technology development, the comprehensive use of the Internet, quantum computers, 5G mobile technology and artificial intelligence, internal as well as external security is still largely identified with the ability of countries to take adequate reactive and proactive measures. The biggest challenges involve the difficulty in identifying potential new areas exposed to cyberthreats and the predictability of the nature of threats and effective methods of their prevention (Jacuch, 2021). Cyberspace, thus cybersecurity, although related to the intensified use of new technologies, is hardly a separate sphere of human activity, being strongly connected with the traditional domain of international politics (Valeriano & Maness, 2015). Problems and challenges relating to cybersecurity are becoming increasingly important in the context of international relations (Bockett, 2017). As noted by Senol and Karacuha (2020, p. 17) based on analyses of cyberattacks and cyber incidents in many countries,

the causes of their serious implications are as follows: insufficient or ineffective implementation of cybersecurity regulations and policies, inadequate technology and infrastructure, lack of knowledge or lack of coordination and cooperation between institutions and organisations, etc. Cybersecurity is therefore inextricably linked to cyber capacity (Senol & Karacuha, 2020). The cybersecurity-focused discourse usually refers to the national dimension of security (e.g. Adamiec et al., 2021; Senol & Karacuha, 2020; Chałubińska-Jentkiewicz et al., 2022). However, the multidimensionality of cybersecurity determines the need to also build cyber capacity on the basis of cooperation in international relations. Therefore, attempts to implement strategies, regulations or to develop policies related to cybersecurity should be seen as a natural element of creating security in the international dimension as well. The relevant activities of international organisations are therefore necessary and desirable. The specificity of organisations, of socio-economic, political and cultural conditions of countries that are members of a given international organisation determines a varying approach to the implementation of cybersecurity-related tasks. This article aims at a description of the structure of cybersecurity in the EU, taking into account its most important objectives and characteristics, followed by a critical and reflective analysis of geopolitical conditions and activities in international relations. Another added value of the article is a special focus on the implementation of cybersecurity in the EU in the economic dimension. The article relies on institutional and legal analysis, combined with a review of the literature and source materials (including documents and normative acts).

CYBERSECURITY: CONCEPTUALISATION

The term *cyber* tends to be used to describe a concept that is associated with data networks, computers, information and communication technologies (Jacuch, 2021). The dynamics of the digitisation-related sphere implies the need to adapt terminology as well as introducing a kind of difficulty in constructing unambiguous and universal definitions. One example is the lack of consensus on the term *cyberspace*. Lan and Inster (2020) emphasise the uniqueness of cyberspace, combining the virtual aspect offering exceptional technical capabilities with the

traditional real world, with the boundary between them, importantly, becoming increasingly blurred, or even negligible. As defined by the European Union Agency for Network and Information Security (2017, p. 6), cyberspace is ‘the time-dependent set of tangible and intangible assets, which store and/or transfer electronic information’.

Table 1. Selected definitions of cybersecurity

Author/source	Year	Definition of cybersecurity
Weiss et al.	2013	‘Cybersecurity encompasses a broad range of practices, tools and concepts related closely to those of information and operational technology security. Cybersecurity is distinctive in its inclusion of the offensive use of information technology to attack adversaries.’
Galinec et al.	2017	‘Cybersecurity is not simply synonymous with information security, OT security, or IT security, nor is it merely the use of information security to protect enterprises from crime.’
Solms & Solms	2018	Cybersecurity is ‘that part of information security which specifically focuses on protecting the confidentiality, integrity and availability (CIA) of digital information assets against any threats, which may arise from such assets being compromised via (using) the internet.’
ENISA	2019	Cybersecurity ‘covers all aspects of prevention, forecasting; tolerance; detection; mitigation, removal, analysis and investigation of cyber incidents. Considering the different types of components of the cyber space, cybersecurity should cover the following attributes: Availability, Reliability, Safety, Confidentiality, Integrity, Maintainability (for tangible systems, information and networks) Robustness, Survivability, Resilience (to support the dynamicity of the cyber space), Accountability, Authenticity and Non-repudiation (to support information security).’
INTERPOL	2021	‘Cybersecurity is typically defined as the protection of confidentiality, integrity and availability of computer data and systems in order to enhance security, resilience, reliability and trust in ICT. The concept usually covers political (national interests and security), technical and administrative dimensions.’

Source: prepared by the author based on: Weiss et al., (2013), Galinec et al. (2017), von Solms & von Solms (2018), ENISA (2017), Interpol (2021).

Similarly, many researchers and institutions or international organisations have attempted to conceptualise cybersecurity (Table 1). Based on a review of the definitions of the term, a couple of conclusions come to mind:

- cybersecurity is a complex, multidimensional concept that evolves over time: from terms emphasising more technical aspects (e.g. Weiss et al., 2013) to those of a more comprehensive

nature – referring additionally to more organisational or strategic issues (e.g. ENISA, 2017);

- changes taking place in the digital space determine further additions as more and more attention is paid to aspects related to risk management (Schatz et al., 2017) or resilience (Tzavara & Vassiliadis, 2024).

The multidimensional nature of cybersecurity implies the need for an increasingly holistic approach to actions undertaken by governments or organisations that aim not only to manage security risks, but also to care for data protection or data availability in cyberspace (Schatz et al., 2017). Therefore, those activities also have a political or administrative dimension rather than only a technical one (Interpol, 2021).

In summary, cybersecurity is a concept that is not easy to define unambiguously. In the ongoing discourse, it is difficult to refer to one coherent and universal definition. The evolution of this concept and the observable variability towards an ever-wider treatment of cybersecurity confirms the multi-context nature of the phenomenon.

THE STRUCTURE AND FRAMEWORK OF CYBERSECURITY IN THE EU

In 2001, the European Union obtained the status of Observer Organisation to the Cybercrime Convention Committee (Budapest Convention on Cybercrime) (European Court of Auditors, 2019). Since then, the EU has been actively involved in cybersecurity. Some of the first policy initiatives directly or indirectly related to the area concerned were as follows: the 2013 Cybersecurity Strategy (European Commission, 2013); the 2015 European Agenda on Security (European Commission, 2015a); the 2015 Digital Single Market Strategy (European Commission, 2015b); the 2016 EU Global Strategy (European External Action Service, 2016); the Cyber Defence Policy Framework adopted in 2014 and updated in 2018 (Council of the European Union, 2018); and the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats (JOIN(2016) 18 final). The first legal regulations in the field of cybersecurity included the 2016 Network and Information Security (NIS) Directive (Directive (EU) 2016/1148)

and the General Data Protection Regulation (GDPR) (Regulation (EU) 2016/679). Although the process of implementing cybersecurity measures has been going on for several decades, the authorities and institutions of the EU have been more active in the area concerned in recent years. This applies to both EU initiatives and legislation.

In order to understand the essence of the approach to cybersecurity in the European Union, it is important to note several important issues:

- the European Union's actions are multi-contextual in nature: the EU is committed to building a secure cyberspace within and beyond the organisation – in the forum of global cooperation on cybersecurity;
- relevant measures concern both activities undertaken by EU institutions and the creation of EU secondary legislation or non-binding legal acts;
- actions taken at the EU level result from the competences conferred on the EU by the Member States, especially in the field of security in general (Treaty provisions – Treaty on European Union, Treaty on the Functioning of the European Union).

Cybersecurity is one of the key elements of the EU Security Union Strategy (European Commission, 2020a). The document setting the contemporary direction of cybersecurity development in the EU is *The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade* of 2020 (European Commission, 2020b). What underlies the strategy is the assumption of the essential importance of cybersecurity for 'building a resilient, green and digital Europe' (European Commission, 2020b). Cybersecurity is usually treated in terms of cyber defence or military actions; therefore, it is worth pointing out that the rationale for adopting the EU strategy was the belief that due to ever-more frequent attacks on critical infrastructure and related disruptive geopolitical or technical events, the reliance of sectors such as energy, transport, health on networks and information systems, various types of crime have a digital component, digital services and the financial sector, along with the public sector, are increasingly vulnerable to cyberattacks. At the same time, there is a lack of sufficient collective situational awareness of cyberthreats as well as inadequate safeguards for fundamental rights and freedoms, including the rights to privacy and to data protection (European Commission, 2020b). To address those problems, the EU strategy proposes deploying regulatory, investment

and policy instruments in three areas of EU action: (1) resilience, technological sovereignty and leadership; (2) building operational capacity to prevent, deter and respond; and (3) advancing a global and open cyberspace (European Commission, 2020b). The strategy envisages a number of measures, e.g. (European Commission, 2020b):

- security of Network and Information Systems (NIS);
- building a network of AI-enabled Security Operations Centres (SOCs);
- implementing the 5G Toolbox;
- promoting synergies between the civil, defence and space industries;
- dedicated support to SMEs under the Digital Innovation Hubs;
- defining a set of objectives for international standardisation in the field of cybersecurity;
- expanding cyber dialogue with non-EU countries.

In the field of legislation and certification, particular attention should be paid to the implementation of normative acts introduced into the EU legal order in recent years and important to the execution of the strategy. Table 2 breaks down those acts into the four principles (*prevent, detect, respond, deter*) which determine the main directions of action taken at EU level. It is worth noting that the regulations mentioned are those relating to the functioning of the internal market, e.g. the NIS2 Directive (in the field of resilience and responsiveness of selected public and private entities throughout the EU), the Cybersecurity Act (concerning the security of ICT products, services and processes), the Cyber Resilience Act (the protection of consumers and businesses buying software or hardware with a digital component).

Table 2. The EU cybersecurity principles and selected actions

Principle	Key actions	Selected legislation and initiatives
PREVENT	Strengthening cybersecurity across public and private sectors by enhancing preparedness and resilience	The NIS2 Directive (Directive (EU) 2022/2555), or the revised Directive on the security of network and information systems, sets out a common regulatory framework for cybersecurity aimed at enhancing the level of cybersecurity within the European Union. It requires the EU Member States to strengthen their cybersecurity capabilities and introduces cybersecurity risk-management measures. The Directive includes provisions related to cooperation, information sharing, supervision and enforcement. It covers key sectors such as energy, transport, banking, financial market infrastructure, healthcare, digital infrastructure, ICT service management (between enterprises) and public administration entities.
	Establishing a European cybersecurity certification framework to create uniform security standards	The Cybersecurity Act (Regulation (EU) 2019/881) strengthens the role of the European Union Agency for Cybersecurity (ENISA) and establishes the European Cybersecurity Certification Framework (ECCF). The framework defines common cybersecurity requirements and evaluation criteria for the certification of ICT products, ICT services and ICT processes.
	Enforcing mandatory cybersecurity requirements for digital products throughout their life cycle	The Cyber Resilience Act (Regulation (EU) 2024/2847) establishes common standards for products with digital elements, including hardware and software. The Act requires that products meet cybersecurity requirements throughout their life cycle, including automatic security updates and incident reporting. Those provisions aim to protect consumers and businesses from cyber threats, ensuring a safer digital environment. Manufacturers will be required to place products on the EU market that comply with those requirements by 2027.
DETECT	Enhancing cross-border detection of cybersecurity threats and incidents through robust monitoring systems	The Cyber Solidarity Act (Regulation (EU) 2025/38) establishes a European Cybersecurity Alert System, i.e. a pan-European network of infrastructure consisting of National Cyber Hubs and Cross-Border Cyber Hubs, to enhance the coordinated detection of cyber threats and common situational awareness.
RESPOND	Improving incident response and crisis management through collaboration and information sharing	Cyber crisis management: relying on EU-CyCLONE and the CSIRTs Network to facilitate effective coordination during cyber incidents. The Cyber Solidarity Act (Regulation (EU) 2025/38) also includes the Cybersecurity Emergency Mechanism to test critical sectors, set up an EU Cybersecurity Reserve and provide financial support for mutual assistance.

DETER	Implementing proactive measures to prevent cyberattacks and applying sanctions to deter malicious activities	EU Policy on Cyber Defence (JOIN(2022) 49 final) aims to strengthen EU-wide cyber defence capabilities, secure the defence ecosystem and foster partnerships. The Cyber Diplomacy Toolbox (2017, updated 2023, Document No. 13007/17) offers diplomatic measures within the EU's Common Foreign and Security Policy to respond to malicious cyber operations targeting Member States.

Source: prepared by the author based on: Directive (EU) 2022/2555, Regulation (EU) 2019/881, Regulation (EU) 2025/38, (JOIN/2022/49 final), Document No. 13007/17, Cybersecurity, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity> (accessed on 24th February 2025).

Table 3 describes the EU's centres and agencies whose activities are focused on the implementation of cybersecurity-related tasks.

Table 3. The EU's cybersecurity entities

Full name	Abbreviation	Description
European Union Agency for Cybersecurity	ENISA	ENISA provides support to the Member States, EU institutions and businesses in cybersecurity, including the implementation of the NIS Directive.
Information Sharing and Analysis Centres	ISACs	ISACs facilitate collaboration between cybersecurity communities across different economic sectors. The Commission, with ENISA, supports the establishment of new ISACs, offering legal, technical and organisational assistance.
Joint Research Centre	JRC	The JRC contributes to EU cybersecurity through initiatives such as developing a Cybersecurity Taxonomy and publishing reports, e.g. <i>Cybersecurity – our digital anchor</i> .
Computer Security Incident Response Teams / Computer Emergency Response Teams	CSIRTs/CERTs	CSIRTs handle cybersecurity incidents, provide warnings and cooperate at EU level. Under the NIS2 Directive, all essential service operators and digital providers must be covered by designated CSIRTs.
European Cyber Security Organisation	ECSO	The ECSO, established in 2016, acts as a strategic partner to the European Commission in public-private partnerships, focusing on advancing research, innovation and industrial development in the cybersecurity sector across Europe. The ECSO also plays a key role in building a strong European cybersecurity ecosystem through collaboration with industry, academia and public sector stakeholders.

Source: prepared by the author based on: ENISA, <https://www.enisa.europa.eu/> (accessed on 24th February 2025), Cybersecurity, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity> (accessed on 24th February 2025),

ECSC, <https://ecs-org.eu/> (accessed on 24th February 2025), JRC. https://commission.europa.eu/about/departments-and-executive-agencies/joint-research-centre_en (accessed on 24th February 2025).

In addition, programmes such as Horizon Europe and the Digital Europe Programme provide funding for research on digital security. Similarly, the area of cybersecurity is one of the Commission's priorities in the framework of investments envisaged in the Recovery and Resilience Facility. Support for cybersecurity is also aimed at implementing measures such as the European Cybersecurity Competence Centre (ECCC), helping to create an EU-wide cybersecurity industrial and research ecosystem, and the Cybersecurity Skills Academy, addressing the critical shortage of cybersecurity professionals within the European Union by consolidating existing cyber skills initiatives.

It is also worth mentioning the most recent initiatives, such as the Commission's proposal for a Council recommendation for an EU Blueprint on cybersecurity crisis management, or the Cyber Blueprint (COM(2025) 66 final), the secure implementation of the 5G network in the EU (the Member States, through the NIS Cooperation Group, together with the Commission and with the support of ENISA, developed the EU 5G Toolbox), securing electoral processes (e.g. C/2024/3014) and the European action plan on the cybersecurity of hospitals and healthcare providers (COM(2025) 10 final).

CYBERSECURITY IN THE EU – IMPLICATIONS

What distinguishes the approach to cybersecurity in the EU is its link with the internal market, especially in the area of the digital single market, IT products or consumer protection. According to Cybersecurity Ventures, the need to protect increasingly digitised businesses, the Internet of Things (IoT) devices and consumers from cybercrime will result in global expenditure on cybersecurity products and services reaching a total of USD 1.75 trillion over the five-year period from 2021 to 2025, with the cybersecurity market growing at a rate of 15 per cent year-on-year. For comparison, the world's cybersecurity market was worth USD 3.5 billion in 2004 (Cybersecurity Ventures, 2024). Every IT position is now also a cybersecurity post. Every IT worker, every technology worker must be involved in protecting

and defending applications, data, devices, infrastructure and people. The data volume is also of interest; as predicted by Cybersecurity Ventures, total global storage will exceed 200 zettabytes by the end of 2025. This figure includes the storage of private and public data centres in the cloud, utilities infrastructure, computer hardware and IoT (Internet of Things) devices (Cybersecurity Ventures, 2024). The European Union, acting within its powers, has been taking measures for the implementation of regulations aimed to protect the internal market on the one hand and to support its development in a manner adequate to the changes taking place on the other hand (e.g. the NIS2 Directive, the Cybersecurity Act, the Cyber Resilience Act). As pointed out by Farrand et al. (2024), commercial and economic security affects cybersecurity and vice versa. In this context, 'there is something of a return to a mercantilist understanding that international relations are not about trade-offs between economic goals and distinct security goals, but represent a system in which economic goals *are* security goals, and vice versa' (Farrand et al., 2024, p. 2397). At the same time, there are numerous problems and challenges that reveal weaknesses and gaps in the implementation of the cybersecurity concept. These include issues of strategic dependence (e.g., reliance on foreign technologies and digital service providers), matters related to human capital, such as the shortage of cybersecurity specialists and insufficient digital skills across society, as well as legal challenges, for example, delays in the transposition and implementation of key directives such as the NIS2 Directive (COM(2025) 290 final). As demonstrated by an interesting study by Wang (2023), the UN's norm-making processes on cybersecurity create only minimum standards, which reflects a broad understanding that international law is not keeping up with the challenges posed by cyberspace, institutional linkages would be a way to recouple trade and cybersecurity, whereas the *soft legalisation* of cybersecurity could be seen as a first step towards more formal regulations. In this respect, the EU's actions represent an area of good practice and real experience (mainly in the field of binding legal regulations as well as initiatives with a more political dimension of cooperation, supported by *soft law*), could be an inspiration for other economic communities, such as ASEAN (the ASEAN Cybersecurity Cooperation Strategy 2021–2025 mainly focuses on the establishment of non-binding standards of responsible

state behaviour, based on cooperation in the field of cybersecurity). Similarly, activities of organisations such as the OECD aim to point out challenges, threats or recommendations to the member countries rather than to implement and enforce binding legal regulations.

Ensuring internal and external security is an essential function of the state. Accelerated technological development is one of the reasons for the verification of the current security paradigm, especially in the digital dimension. Scholars (e.g. Adamiec et al., 2021, Senol and Karacuha, 2020) draw attention to the national dimension of cybersecurity assurance systems. However, EU action has shown the growing importance of and the need for cooperation in this respect at the transnational level. It concerns intensified active and reactive measures, including political initiatives or cyber diplomacy (e.g. Document No. 13007/17), undertaken within the European Union itself as well as in relations with non-Community partners. EU security is an area of intergovernmental policy; therefore, the assumption of the Member States being the key players in this policy has been somewhat revised lately by the growing role of the European Commission in the area (Brandão & Camisão, 2022). Undoubtedly, the events of recent years, such as the COVID-19 pandemic, showing the reliance of societies and economies on information and communication networks, Russia's war against Ukraine, leading to more frequent cyberattacks and exposing the potential vulnerability of the EU's critical infrastructure, the situation in the Middle East, involving an increased risk of terrorist attacks and real attempts to disseminate terrorist content via online platforms and networks (COM(2024) 198 final), have all reinforced the need to intensify transnational collaboration. The EU has also been active in engaging in cooperation with non-EU partners to pursue common interests in cybersecurity policy, e.g. the EU-US Cyber Dialogue (December 2023), the EU-Ukraine dialogue on exchanging best practices and situational awareness, launching the EU's Cyber Dialogues with India, Japan, the Republic of Korea, Brazil, the United Kingdom, the EU-Latin America and the Caribbean Dialogue, Regulatory Dialogue between the EU and Western Balkans, the EU-NATO Structured Dialogue on Cyber Security and Defence. As stressed by Renda (2022), the EU has directed its efforts towards promoting non-binding cybersecurity rules and standards in third countries, particularly in terms of increasing global

resilience for maintaining resilience across Europe. The European Union has a very strong cooperation with NATO, but without any military doctrine or cyber command of its own in the context of cyber warfare. Nevertheless, the EU has included cyber defence in the scope of its cybersecurity policy (JOIN/2022/49 final). On the one hand, it reflects the importance of cyber defence in the context of taking holistic and adequate cybersecurity measures; on the other hand, for the EU Member States and non-Community partners, it can be treated as a harbinger of a larger European cybersecurity 'project' (Małecka, 2021, p. 87), or the beginning of a revision of the role of the Common Security and Defence Policy or changes in the division of competences in the EU. EU action can serve as a global example of an active approach by an international organisation which is not concerned with military or defence issues, on matters related to the implementation of cybersecurity both internally and externally.

CONCLUSIONS

An in-depth analysis of the cybersecurity strategy together with related documents as well as normative acts allows not only to show the complexity of the structure and legal framework, but also to articulate an interdisciplinary approach to cybersecurity in the EU. It has evolved over time from the economic dimension, taking into account technical infrastructure, and then building digital resilience and citizen awareness. The EU has taken significant steps towards strengthening the security of supply and product chains, enhancing solidarity at EU level and increasing its capacity to better detect, prepare for and respond to cyber threats and incidents. The EU's actions and legal regulations address many aspects of building a cybersecurity system; however, it is a complex and sophisticated process, limited by the scope of EU competences or differences in the temporal implementation of legal regulations by the Member States. There are also concerns about further development in terms of keeping up with relevant activities in other areas, e.g. the implementation of cybersecurity in the context of AI development. Due to varying organisational and cultural conditions, socio-economic development levels as well as the desirability of the existence of specific international organisations or

economic communities, the solutions implemented in the European Union must not be treated as universal and feasible in other regions of the world. However, the EU's experience in undertaking transnational cooperation for active and proactive cybersecurity measures is a sphere of verifying the effectiveness of specific solutions, especially those in the economic dimension, which can serve as a source of (both positive and negative) inspiration for other organisations and economic communities. Further, there are recommendations among researchers suggesting that it would be desirable to set not only national but also international standards regulating the various aspects of cyberspace (Jacuch, 2021), or to recognise a new right to cybersecurity in EU law (Chiara, 2024). Assessing the efficiency of the legal regulations and solutions implemented in the EU in a longer-term perspective, taking into account statistical data, as well as its activity in relations with third countries, may constitute a direction of further research on the development of cybersecurity.

REFERENCES

- Adamiec, D., Branna, J., Dziewulak, D., Firlej, N., Groszkowska, K., Karkowska, M., & Żołądek, Ł. (2021). Informacja na temat legislacji dotyczącej systemu cyberbezpieczeństwa w wybranych państwach Unii Europejskiej (Belgia, Czechy, Estonia, Francja, Holandia, Niemcy, Szwecja). *Zeszyty Prawnicze Biuro Analiz Sejmowej*, 3, 280–314. DOI: 10.31268/ZPBAS.2021.61
- Bockett, D. (2017). Virtual Theory: Integrating Cybersecurity into International Relations Theory. *International Journal of Interdisciplinary Global Studies*, 12(4), 15–30. DOI: 10.18848/2324-755X/CGP/v12i04/15-30
- Brandão, A.P., & Camisão, I. (2022). 'Playing the Market Card: The Commission's Strategy to Shape EU Cybersecurity Policy'. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 60(5), 1335–1355.
- Brandon V., & Maness, R.C. (2015). *Cyber War Versus Cyber Realities. Cyber Conflict in the International System*. Oxford: Oxford University Press.
- Chałubińska-Jentkiewicz, K., Radoniewicz, F., & Zieliński, T. (Eds.) (2022). *Cybersecurity in Poland: Legal aspects*. Cham: Springer.
- Chiara, P.G. (2024). Towards a right to cybersecurity in EU law? The challenges ahead. *Computer Law & Security Review*, 53. DOI: 10.1016/j.clsr.2024.105961

- Council of the European Union (2018). EU Cyber Defence Policy Framework (2018 update) (14413/18, November 19, 2018).
- Cybersecurity Ventures (2024). *Top 10 Cybersecurity Predictions and Statistics For 2024*. <https://cybersecurityventures.com/top-5-cybersecurity-facts-figures-predictions-and-statistics-for-2021-to-2025/> (accessed on 24th February 2025).
- ENISA (2017). *Overview of Cybersecurity and Related Terminology, Version 1*. Heraklion: ENISA Publications.
- European Commission (2013). *Cybersecurity strategy of the European Union: An open, safe and secure cyberspace* (JOIN(2013) 1 final, February 7, 2013).
- European Commission (2015a). *European agenda on security* (COM(2015) 185 final).
- European Commission (2015b). *A digital single market strategy for Europe* (COM(2015) 192 final).
- European Commission (2020a). *Communication from the Commission on the EU Security Union Strategy* (COM(2020) 605 final).
- European Commission (2020b). *Joint communication to the European Parliament and the Council: The EU's cybersecurity strategy for the digital decade* (JOIN/2020/18 final).
- European Commission (2022). *Joint Communication to the European Parliament and the Council: EU Policy on Cyber Defence* (JOIN/2022/49 final).
- European Commission (2024). *Seventh progress report on the implementation of the EU Security Union Strategy* (COM(2024) 198 final).
- European Commission (2025a). *European action plan on the cybersecurity of hospitals and healthcare providers* (COM(2025) 10 final).
- European Commission (2025b). *Proposal for a Council Recommendation for an EU Blueprint on cybersecurity crisis management* (COM/2025/66 final).
- European Commission (2025c). *State of the Digital Decade 2025: Keep building the EU's sovereignty and digital future* (COM(2025) 290 final).
- European Commission, & European External Action Service (2016). *Joint framework on countering hybrid threats – a European Union response* (JOIN(2016) 18 final).
- European Commission. (2024). *Commission Guidelines for Providers of Very Large Online Platforms and Very Large Online Search Engines on the Mitigation of Systemic Risks for Electoral Processes Pursuant to Article 35(3) of Regulation (EU) 2022/2065 (C/2024/3014)*.
- European Court of Auditors (2019). *Challenges to effective EU cybersecurity policy*. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/BRP_CYBERSECURITY/BRP_CYBERSECURITY_en.pdf.
- European External Action Service (2016). *Shared vision, common action. A stronger Europe. A global strategy for the European Union's foreign and security policy*. Publications Office. DOI: 10.2871/9875

- European Parliament and Council of the European Union (2019). *Regulation (EU) 2019/881 of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No 526/2013 (Cybersecurity Act)*. Official Journal of the European Union, L 151, 15–69.
- European Parliament and Council of the European Union (2022). *Directive (EU) 2022/2555 of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union, amending Regulation (EU) No 910/2014 and Directive (EU) 2018/1972, and repealing Directive (EU) 2016/1148 (NIS 2 Directive)*. Official Journal of the European Union, L 333, 80–152.
- European Parliament and Council of the European Union (2024). *Regulation (EU) 2025/38 of 19 December 2024 laying down measures to strengthen solidarity and capacities in the Union to detect, prepare for and respond to cyber threats and incidents and amending Regulation (EU) 2021/694 (Cyber Solidarity Act)*. Official Journal of the European Union, L 2025/38.
- European Parliament and Council of the European Union (2024). *Regulation (EU) 2024/2847 of 23 October 2024 on horizontal cybersecurity requirements for products with digital elements and amending Regulations (EU) No 168/2013 and (EU) 2019/1020 and Directive (EU) 2020/1828 (Cyber Resilience Act)*. Official Journal of the European Union, L 2024/2847.
- European Parliament and the Council of the European Union (2016). *Directive (EU) 2016/1148 of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union*. Official Journal of the European Union, L 194, 1–30.
- European Parliament and the Council of the European Union (2016). *Regulation (EU) 2016/679 of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation)*. Official Journal of the European Union, L 119, 1–88.
- Farrand, B., Carrapico, H., & Turobov, A. (2024). The new geopolitics of EU cybersecurity: Security, economy and sovereignty. *International Affairs*, 100(6), 2379–2397. DOI: 10.1093/ia/iiae231
- Galinec, D., Možnik, D., & Guberina, B. (2017). Cybersecurity and cyber defence: national level strategic approach. *Automatika: Journal for Control, Measurement, Electronics, Computing & Communications*, 58(3), 273–286. DOI: 10.1080/00051144.2017.1407022
- General Secretariat of the Council (2017, 9th October). *Draft implementing guidelines for the framework on a joint EU diplomatic response to malicious cyber activities: Approval of the final text* (Document No. 13007/17). Council of the European Union.

- Interpol (2021). National cybercrime strategy guidebook. <https://www.interpol.int> (accessed on 24th February 2025).
- Jacuch, A. (2021). Comparative Analysis of Cybersecurity Strategies. European Union Strategy and Policies. Polish and Selected Countries Strategies. *Online Journal Modelling the New Europe*, 37, 102–121. DOI: 10.24193/OJMNE.2021.37.06
- Lan, T., & Inkster, N. (2020). International governance of/in cyberspace. In E. Tikk & M. Kerttunen (Eds.) *Routledge Handbook of International Cybersecurity* (pp. 79–93). Abingdon: Routledge.
- Renda, K.K. (2022). The Development of Eu Cybersecurity Policy: From a Coordinating Actor to a Cyber Power? *Ankara Review of European Studies (ARES) / Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi (AAÇD)*, 21(2), 467–495. DOI: 10.32450/aacd.1226890
- Rupp, C. (2024). *Navigating the EU cybersecurity policy ecosystem: A comprehensive overview of legislation, policies and actors*. <https://www.interface-eu.org/publications/navigating-the-eu-cybersecurity-policy-ecosystem> (accessed on 24th February 2025).
- Schatz, D., Bashroush, R., & Wall, J. (2017). Towards a more presentative definition of cyber security. *Journal of Digital Forensics, Security and Law*, 12(2), Article 8, 53–74. DOI: 10.15394/jdfsl.2017.1476
- Senol, M., & Karacuha, E. (2020). Creating and implementing an effective and deterrent national cyber security strategy. *Journal of Engineering*, 1–19. DOI: 10.1155/2020/5267564
- Tzavara, V., & Vassiliadis, S. (2024). Tracing the evolution of cyber resilience: a historical and conceptual review. *International Journal of Information Security*, 23(3), 1695–1719. DOI: 10.1007/s10207-023-00811-x
- von Solms, B. & von Solms, R. (2018). Cybersecurity and information security – what goes where? *Information and Computer Security*, 26(1), 2–9. DOI: 10.1108/ICS-04-2017-0025
- Wang, X. (2023). Decoupling trade and cybersecurity. A way to recalibration? *Asian Journal of WTO & International Health Law & Policy*, 18(1), 39–88.
- Weiss, J., Perkins, E., & Walls, A. (2013). Definition: Cybersecurity. <https://www.gartner.com/en/documents/2510116/> (accessed on 24th February 2025).

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

MAŁGORZATA CZERMIŃSKA

<http://orcid.org/0000-0002-6935-1031>
Cracow University of Economics
czerminm@uek.krakow.pl

DOI: 10.35765/HP.2828

The EU's New-Generation Trade Agreement with Vietnam – Opportunities and Challenges for Mutual Trade in Goods¹

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: This work aims to discuss key provisions and the importance of the agreement with Vietnam (EVFTA) from the point of view of mutual trade. To show the effects of the liberalisation of trade in goods, including its opportunities and challenges, the article describes the volume and structure of bilateral trade in recent years.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: Empirical research centred around an agreement signed between the EU and Vietnam, which is the third new-generation trade agreement entered into by the EU with an Asian country. To achieve the research objective, empirical methods (indirect observation and description) and general methods, including deduction and induction, were used.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The first part presents the preferential agreements concluded by the EU, in particular the new generation of trade agreements. Next, the most important provisions of the agreement with Vietnam are put forward. The last part discusses the trade in goods between the EU and Vietnam in the context of the EVFTA.

¹ The publication is financed from the subsidy granted to the Krakow University of Economics within the Support for Publishing Activities 2025.

Suggested citation: Małgorzata Czermińska, A. (2025). The EU's New-Generation Trade Agreement with Vietnam – Opportunities and Challenges for Mutual Trade in Goods. *Horizons of Politics*, 16(56), 93–113. DOI: 10.35765/HP.2828.

RESEARCH RESULTS: The agreement concluded with Vietnam offers many opportunities for both parties. For the European Union the EVFTA facilitates access to a promising Asian country. In the case of Vietnam, the elimination of barriers will benefit key export industries, including the manufacture of smartphones and electronic products, textiles, footwear and certain agricultural products.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: Relatively too short a period of time has elapsed since the entry into force of the agreement, therefore it is not possible to comprehensively assess its importance to bilateral trade relations. Such research should be continued in the future. In particular, this concerns research into the effects of liberalisation of mutual trade after the end of transition periods applicable to the elimination of barriers to trade – 7 years for the EU and 10 years for Vietnam respectively.

KEYWORDS:

Free Trade Agreements (FTAs), second- (new-)generation free trade agreements, EVFTA, customs duties, non-tariff barriers

INTRODUCTION

The European Union (EU) is a signatory of a variety of multilateral, bilateral and regional agreements, serving the role of a key player in the international trade system. The European Union has made a number of preferential trade agreements that provide for reciprocal preferences. They can be categorised into four types:

- First-generation free trade agreements;
- Second- (new-)generation free trade agreements;
- Deep and Comprehensive Free Trade Agreements (DCFTAs);
- Economic partnership agreements.

First-generation free trade agreements had been entered into by the EU before the communication “Global Dimension of Europe” was published in 2006. These agreements covered only trade in goods; mainly industrial products, agricultural articles were usually subject to partial and selective liberalisation.

Second- (new-)generation free trade agreements are comprehensive free trade agreements negotiated after 2006 with selected third countries, which go beyond mere trade in goods. As regards their contents, new free trade agreements have a comprehensive scope and mean the greatest possible liberalisation of trade, including well

advanced liberalisation of services and investments, as well as the elimination of non-tariff barriers, quantitative restrictions.

Deep and Comprehensive Free Trade Areas (DCFTAs), concentrate on the tightening of economic links between the EU and its neighbours by bringing their regulatory framework closer to EU law, notably in trade-related areas.

Economic Partnership Agreements (EPAs) with the African, Caribbean and Pacific regions are centred around development needs and support the gradual liberalisation of trade with partner countries.

In the EU's trade policy strategy, ASEAN countries have been identified as priority partners of the EU in the context of the new generation of free trade agreements. After two years of negotiations commenced in 2007 with the ASEAN as a whole, a decision was made not to continue any multilateral talks and to further negotiate in a bilateral format with individual countries. Vietnam stands out among other Asian countries with which the EU has negotiated free trade agreements.

The negotiations of the EU–Vietnam Free Trade Agreement (EVFTA) started in December 2012 and were completed in 2018. The EVFTA was signed on 30 June 2019 and entered into force on 1 August 2020 (Free Trade Agreement between the European Union and the Socialist Republic of Viet Nam, 2019; WTO, 2020). It sets out rules for the liberalisation of trade between the EU and Vietnam. The EVFTA is the most comprehensive and ambitious trade and investment agreement which the EU has ever concluded with a developing Asian country. It is the second, following the agreement with Singapore, free trade agreement entered into with an ASEAN country (WTO, 2021a).

The literature comprises studies on the potential effects of an agreement with Vietnam conducted even before the actual EVFTA was signed (DEUV, 2016; Duong, 2016; European Commission, 2018; Grumiller et al., 2018; Khoát & Cismas, 2019; Kikuchi et al., 2018; Nga et al., 2020; Tröster et al., 2019). There are also publications devoted to selected issues covered by the provisions of the agreement: benefits to the Vietnamese economy (Kikuchi et al., 2018); intellectual property or the labour market (Ha et al., 2021; Huu, 2021; Nguyen & Do, 2020). The authors agree that the agreement between Vietnam and the European Union provided many opportunities and posed

challenges, particularly for the Vietnamese economy. One of the recent studies (Boguszewski, 2022) pertaining to free trade agreements (conducted after the agreement with Vietnam was concluded) concentrates on their impact on the institutional environment of a country, and through this channel, on results and economic growth. Vietnam served as a case study in the aforesaid research. On the other hand, other scholars (Hoang & Garcia, 2022) focused on the reasons behind the decision to enter into the agreement with Vietnam, that is to say, mainly, geo-economic aspects and broad objectives of foreign policy. In the context of these circumstances, the authors put emphasis on the form and contents of the negotiated agreement. Kuźnar & Menkes (2022) point to the significance of new-generation trade agreements made with Asian countries, specifically with Vietnam, for the promotion of European 'non-commercial' values (such as human rights and workers' rights, sustainability). However, in order to perceive opportunities and challenges for EU and Vietnamese companies, one has to adopt many different perspectives. Hence, while conducting research, attention must be given to a variety of aspects.

The article aims to present the main provisions of the new-generation trade agreement concluded with Vietnam of importance to mutual trade in goods and to indicate the main opportunities and challenges for EU and Vietnamese entities. The specific objective is to show the changes that have occurred in mutual trade in goods, in particular after the entry into force of the EVFTA. Due to the relatively short period since the entry into force of this agreement, as well as to the ongoing transitional periods in the implementation of its provisions, it is not possible to fully assess its impacts on bilateral trade relations, especially in the long term. Such research should continue in the future.

THE MAIN PROVISIONS OF THE NEW-GENERATION FREE TRADE AGREEMENT WITH VIETNAM ON MUTUAL TRADE IN GOODS

The EVFTA establishes a free trade area between the Union and Vietnam, taking into account high levels of environmental protection and compliance with labour law as well as relevant internationally

recognised standards, agreements, practices and guidelines. The specific objectives of the agreement with Vietnam are primarily as follows (based on the EU–Vietnam Free Trade Agreement):

- Elimination of customs barriers to mutual trade for industrial and agricultural goods as shown below (Chart 1 and Chart 2). For almost all import duties, this will happen within 7 and 10 years in the EU and in Vietnam respectively, starting from the entry into force of the EVFTA;
- Reduction of non-tariff barriers to trade in goods. It concerns the removal or reduction of technical and regulatory barriers mainly applicable in the following sectors:
 - motor vehicles;
 - pharmaceutical products.
- Protection of geographical indications. 169 European and 39 Vietnamese geographical indications. The EVFTA recognises and protects geographical indications for wines, spirits, agricultural products and foodstuffs produced in the EU or Vietnam (as listed in Part A of Annex 12-A to the Agreement). All those geographical indications must not be treated as generic product names or used by any entity other than EU or Vietnam producers of authentic goods;
- Sanitary and phytosanitary barriers (SPS). Vietnam and the EU agreed to use the WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS Agreement). The parties also agreed to adopt standards developed by the relevant international organisations. In this respect, the parties also agreed to adopt the international health status developed by the World Organisation for Animal Health – OIE health status (European Commission, 2018, p. 21).

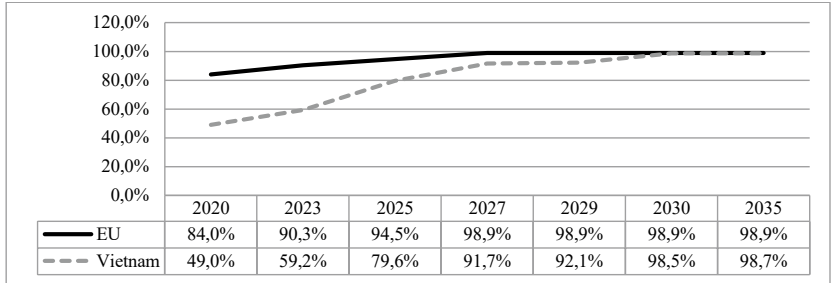
THE REDUCTION OF CUSTOMS DUTIES AS KEY DETERMINANT OF MUTUAL TRADE IN GOODS

Vietnam benefited from the EU's standard GSP (until the end of 2022), thus enjoying preferential access to the EU market. The average MFN applied tariff in Vietnam (2022) for all goods was 11.7%, double the average MFN tariff in the EU (5.1%); the respective tariffs

were 18.8% for agricultural goods (12.2% in the EU) and 10.5% for non-agricultural products (4.1% in the EU). From the point of view of major goods exported by the EU to Vietnam, relatively high customs duties in Vietnam were noted for transport equipment (the average MFN applied rate – 18.8%), electrical machinery (7.7%), pharmaceuticals (8%). At the same time, the main goods exported to the EU from Vietnam, subject to relatively high customs duties in the EU, were animals and products thereof (the average MFN applied tariff – 17%), coffee, tea (5.9%), cereals and preparations (13.7%), clothing (11.5%), textiles (6.5%) (WTO, 2024, pp. 89, 94).

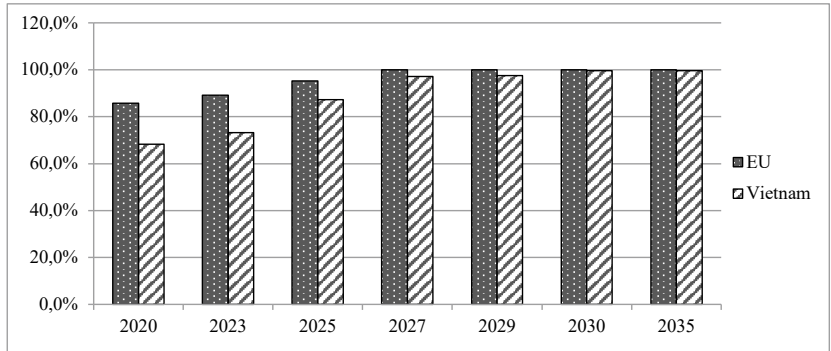
In 2020, the share of MFN duty-free tariff lines in the EU's customs tariff was 26.6%, which corresponded to 65% of imports from Vietnam between 2017 and 2019. In addition, the EU granted preferential duty-free access to goods from Vietnam for 30.5% of tariff lines under the Generalised Scheme of Preferences (GSP), with Vietnam as a beneficiary country (until the end of 2022). After the entry into force of the EVFTA, customs duties were abolished on another 26.9% of the tariff lines of imports from Vietnam. By 2023, duties on additional 598 items were lifted, resulting in the total percentage of duty-free tariff lines at 90.3%, corresponding to more than 89% of imports from Vietnam in 2017–2019. Finally, 106 tariff lines (1.1% of the overall number) would continue to be subject to tariff quotas or specific duties resulting from the entry price system after the implementation period of the reduced duties. With regard to Vietnam, in 2020, 31.1% of all tariff lines had zero MFN tariffs, corresponding to 60% of Vietnamese imports from the EU between 2017 and 2019. Additional tariff reductions (zero duties) on imports from the EU were introduced on 17.9% of tariff lines in 2020. By 2030, after ten years of the implementation of the EVFTA, liberalisation will have covered another 4,124 tariff items, resulting in the total percentage of duty-free tariff items at 92.1%, corresponding to over 97% of imports from the EU in 2017–2019. Finally, 627 tariff items (2.1% of imports) will be duty-free by 2035, whereas 117 tariff items will be subject to customs duties (1.2% of all tariff lines) after the end of the transitional period (Chart 1, Chart 2).

Chart 1. Timeline for the elimination of tariffs on the EU’s selected agri-food products exported to Vietnam

Source: prepared by the author based on: (WTO, 2021b, pp. 12-14).

Chart 2. Timeline for the reduction of tariffs specified in the EU–Vietnam Free Trade Agreement (in consideration of import volumes in 2017-2019)

Source: as in Chart 1.

In particular, the EVFTA eliminates customs duties on a number of key industrial products exported from the EU to Vietnam (European Commission, 2019, p. 26).

- Most items of machinery and equipment will not be subject to import duties in Vietnam (up to 35%); the rest will be duty-free by August 2025;
- By August 2027, Vietnam’s import duties of 75% will be gradually abolished on motorcycles of a cylinder capacity exceeding 150 cc; for smaller motorcycles, imports will be duty-free after 10 years;
- Imports of most cars will be duty-free after 10 years (August 2030); Vietnamese import duty of 78%; motor cars with a large

engine (of a cylinder capacity exceeding 3,000 cc for petrol and exceeding 2,500 cc for diesel) – after 9 years;

- Tariffs on car parts will be phased out (up to 32%) by August 2027;
- Around half of EU pharmaceutical products were exempted from import duties of up to 8% at the time of the entry into force of the EVFTA, whereas the remaining items will no longer be subject to import duties of 12% by August 2027;
- Nearly 70% of EU chemical exports will no longer be subject to Vietnam's customs duties of up to 5%, whereas other items will be exempted from import duties of up to 25% after 3, 5 or 7 years.

In turn, the EU will eliminate customs duties on the following:

- Textiles – within 7 years;
- Footwear – within 7 years (for footwear, Vietnam agreed to adopt an ex-out definition solution, allowing the liberalisation of athletic/sports footwear at the time of the entry into force of the EVFTA or after 3 years; the rest of footwear products will be liberalised within 7 years);
- Fishery and aquaculture products – within 7 years (except for canned tuna – subject to a tariff quota);
- Vegetables, handbags, suitcases, products from plastic materials – the elimination of customs duties at the time of the entry into force of the EVFTA.

Table 1. Timeline for the elimination of tariffs on the EU's selected agri-food products exported to Vietnam

	Import duty under Vietnam's customs tariff	Elimination of customs duty
Beef and lamb	20%	August 2023
Frozen pork	15%	August 2027
Fresh pork, meat offal and hams	Up to 25%	August 2029
Poultry and offal	Up to 40%	August 2030
Dairy products	Up to 15%	August 2025
Most cheeses with a geographical indication	Up to 15%	August 2023
Wines and spirits	50% and 48% respectively	August 2027
Beer	35%	August 2030
Food preparations	Up to 40%	August 2027
Bakery and pastries	Up to 40%	August 2025
Pasta	20–38%	August 2027

Source: prepared by the author based on: European Commission, Access2Markets and the relevant Appendix contained in the Free Trade Agreement with Vietnam.

European agri-food producers and exporters will benefit from Vietnam's growing market and phasing-out of tariffs. The majority of EU exports to Vietnam will be fully liberalised, usually within a period not exceeding 7 years (except for poultry, beer) (Table 1). As for poultry, the subject of discussion due to the price sensitivity of such goods, of which the EU is the leading exporter to Vietnam, customs duties will be eliminated within 10 years.

These reductions in customs duties in the agri-food group, both in tariffs and under zero-duty tariff quotas, offer great opportunities to increase exports to the EU. In this context, one should mention those seafood items (including shrimps and prawns) on which duties were already eliminated at the time of the entry into force of the EVFTA. This is a factor strengthening Vietnam's seafood competitiveness compared to that of Thailand or India. The same is true for Vietnamese rice, with high duties ranging from EUR 65 to EUR 211 per tonne, depending on the type (Report from the Commission to the Council on the operation of the agreements concluded in the framework of the GATT, 2009).

THE RULES OF ORIGIN OF GOODS AND THEIR IMPORTANCE IN THE CONTEXT OF OPPORTUNITIES AND CHALLENGES FOR BILATERAL TRADE IN GOODS

The rules of origin (RoO) constitute an important element in determining the scope of economic benefits resulting from preferential origin and the application of preferential customs duties. The origin of the relevant goods is determined on the basis of the principle that they originate in the country in which they were wholly obtained (WO), the criterion used for most agricultural products; alternatively, the working or processing carried out involves wholly obtained materials; it also concerns non-originating goods which have undergone working or processing sufficient to confer origin in accordance with the rules of origin laid down for the product or sector concerned. The relaxation of the rules of origin is the cumulation of origin.

Many Vietnamese products benefited (until 31 December 2022) from the trade preferences granted unilaterally by the EU under the GSP.

The rules of origin negotiated under the EVFTA share common features with the GSP rules (European Commission, 2018, p. 23). The EVFTA provides for several types of cumulation, but only bilateral cumulation and extended cumulation are applicable in practice. Under bilateral cumulation, materials originating in the EU which have been further worked or processed in a beneficiary country, in this case Vietnam, are considered to be originating in the beneficiary country concerned. However, the working or processing carried out there must be sufficient to confer origin. Under the EVFTA, extended cumulation of origin may also apply, including countries that have concluded a free trade agreement with the EU. At present, the EVFTA allows for the cumulation of origin for textiles with South Korea only². Fabrics originating in the Republic of Korea may be considered as originating in Vietnam after further processing or incorporation into one of the products listed in Annex V and obtained in Vietnam on certain conditions. This cumulation has been applicable since 23 December 2020. Therefore, it also implies possible strengthening of trade links with South Korea in the textile sector, especially as South Korea is the second largest textile supplier to Vietnam after China. In the T&A (textile and apparel) sector, the principle of double transformation ('double processing') will continue to apply, meaning that fabrics must be produced in Vietnam for clothing products to qualify for duty-free and quota-free access to the EU. The EU refused to accept a 'one-step processing' solution because it would allow the use of low-cost Chinese fabrics for the manufacture of clothing in Vietnam, whereby such wearing apparel would enjoy preferential (duty-free) access to the EU as goods originating in Vietnam. In the case of clothing, requiring only the first processing to be carried out in the beneficiary country, in the manufacture from fabrics, i.e. the performance of CMT (*cut, make & trim*) processes, would mean that there would be no requirement for the fabric to originate in Vietnam, and it would allow selection of the most competitive fabric suppliers. That, in turn, would affect the price level and contribute to improving the

² Textiles and clothing remain a key sector for many countries, whereas the rules of origin applicable in this sector are the criteria for assessing RoO restrictive practices (Naumann, 2011, p. 8). This sector is considered sensitive in the EU; therefore, tariff barriers are quite high, whereas preferential access to the EU market is associated with a relatively large margin of preference – resulting from the difference between preferential and non-preferential treatment.

competitiveness of exported goods. Therefore, the cumulation rules are relatively stringent and allow only bilateral and extended cumulation with selected countries in selected sectors.

In the future, after the signing of free trade agreements between the EU and those countries, textiles from certain ASEAN countries will also be accepted. As a matter of fact, Vietnam's present weaving and dyeing capacity is insufficient to meet the needs of the domestic clothing industry as (1) local authorities are concerned about environmental pollution and hesitate to allow production including dyeing; (2) the designing, printing, dyeing and finishing capacity is not very high; (3) according to the Vietnam Cotton and Spinning Association (VCOSA), manufacturing technology and wastewater treatment systems make the total investment in weaving and dyeing reach USD 200,000 per employee, much more than the USD 3,000 per employee investment in clothing. Therefore, this industry is not particularly attractive to investors owing to the long payback period for the capital invested. As a result, Vietnamese fabrics are still of low quality, forcing clothing companies to import fabrics (Ngoc, 2020).

THE REMOVAL OF TECHNICAL BARRIERS IN THE CONTEXT OF MUTUAL TRADE IN GOODS

In addition to customs duties, there are many non-tariff barriers to trade with Vietnam, e.g. different technical standards. The free trade agreement will reduce some of those obstacles. Vietnam will comply more closely with international standards, review technical regulations to increase their convergence with relevant international standards. The provisions of the EVFTA shift the burden of adjustments to Vietnam since the EU trade regime is already relatively liberalised and the EU applies such relevant international standards. Therefore, the EVFTA introduces no principle of mutual recognition, which would be more beneficial for Vietnam's access to the EU market.

The recognition of standards in the automotive sector (UNECE Regulations) may, in combination with the liberalisation of customs duties, increase EU exports to Vietnam (European Commission, 2019, p. 30). Vietnam has also agreed to use international standards (e.g. ISO, IEC, ITU and Codex Alimentarius) as the basis for its technical

regulations. The adoption of relevant international standards can facilitate market access for both parties. In the short term, however, Vietnam, and in principle Vietnamese entities, will have to bear the costs of adapting to such international regulations.

Under the EVFTA, Vietnam also undertook to regularly review its national and regional standards not based on relevant international standards, in order to increase their convergence with such relevant international standards.

The EVFTA also contains a chapter on customs and trade facilitation, aimed to facilitate trade between the EU and Vietnam by modernising and simplifying customs legislation, requirements, formalities and procedures in Vietnam.

ADDITIONAL OOPPORTUNITIES AND CHALLENGES FOR VIETNAM AND THE EU

As Vietnamese goods were covered by the GSP, for many goods customs duties on imports into the EU were already lower than MFN rates. Therefore, some Vietnamese products are more competitive than those exported from countries not benefiting from EU customs preferences and subject to MFN duties (e.g. Brunei or Malaysia). Countries such as Laos, Cambodia and Myanmar benefit from EBA (Everything But Arms) preferences, which means that all goods other than arms and ammunition enjoy duty-free access to the EU market. Thus, with the implementation of the tariff reduction schedule resulting from the EVFTA, the competitiveness of Vietnamese goods will significantly improve compared to the MFN and GSP beneficiary countries and the distance to the least-developed countries will decrease (Table 2).

Table 2. EU tariff preferences for goods imported from ASEAN countries

MFN	GSP	EBA	FTA
Brunei	Indonesia	Laos	Singapore*
Malaysia	Thailand	Cambodia	Vietnam**
Philippines		Myanmar	

* the relevant agreement entered into force on 21 November 2019

** the relevant agreement entered into force on 1 August 2020

Source: prepared by the author.

Stringent requirements on the rules of origin, dumping issues, subsidies and the application of trade remedies also pose major obstacles for Vietnamese companies to gain access to the EU market. In order to export to the EU, Vietnamese businesses must comply with strict regulations on hygiene, environmental protection, labour and technological processes. This makes it difficult for Vietnamese small and medium-sized enterprises to export their output to the EU due to their limited technical and financial capabilities. The key issue for Vietnamese exporters is compliance with the relatively high European standards in terms of sanitary, phytosanitary, technical and environmental standards as well as with other sector-specific requirements.

The benefits of the EVFTA will enable Vietnam to move away from low-tech exports of basic products to more complex, high-tech goods such as electronics, machinery, vehicles and medical devices. This can be done in two ways; firstly, through more diversified partner supply via larger distribution chains and cheaper imports of intermediate goods from trading partners, which should enhance the competitiveness of Vietnamese exports. Secondly, through partnerships with foreign companies that can transfer the know-how and technology needed to move to higher value-added production.

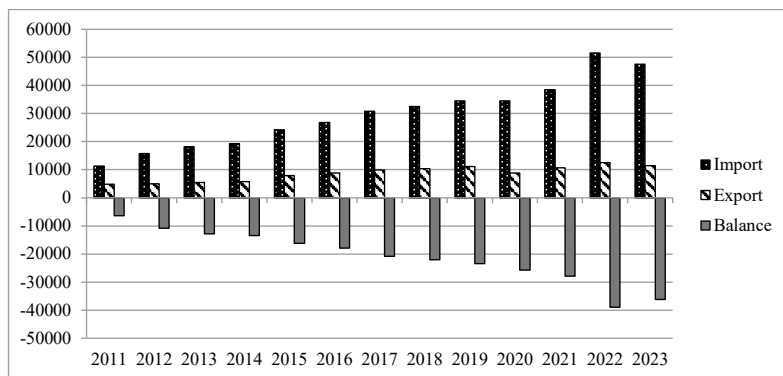
What lies at the heart of the EVFTA, as has already been indicated, is the liberalisation of both tariff and non-tariff barriers regarding key imports on both sides over a maximum period of 10 years. In the case of Vietnam, the elimination of customs duties will benefit key export industries, including the manufacture of smartphones and electronic products, textiles, footwear and agricultural products, e.g. seafood, coffee.

With the entry into force on 20 October 2022 of Circular 08/2022/TT-BYT (Circular 8), Vietnam now fully recognises the EU's Single Market in pharmaceuticals and the unity of the EU regulatory framework. This means that Vietnam will eliminate discrimination against a number of EU Member States' regulators on pharmaceuticals, whereas companies from all EU Member States will now enjoy simpler and faster registration procedures and easier participation in government procurement. This will improve access for EU suppliers to the pharmaceutical market in Vietnam, which will in turn benefit Vietnamese consumers in terms of access to medicines (European Commission, Directorate-General for Trade, 2022).

TRADE IN GOODS BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND VIETNAM IN THE CONTEXT OF THE EVFTA

With a population of over 97 million, Vietnam is an important EU export market in Asia. For the EU, Vietnam is the 17th largest partner in merchandise trade worldwide and the EU's largest trading partner among the ASEAN countries (in 2023) (European Commission, *EU trade relations with Vietnam*). The EU's bilateral trade with Vietnam in the 2010s was characterised by a negative trade balance, reaching a record-high level in 2022 – nearly EUR 39 billion (EUR 36.1 billion in 2023). It stemmed from a faster increase in imports than that in exports, with a jump noted in 2022 on the previous year (by 34%) and with exports increasing by 18% at the same time; in 2023, mutual trade showed a marked fall (Chart 3). The EU's main exports to Vietnam are high-tech products, including electrical machinery and equipment, aircraft, vehicles and pharmaceutical products. As regards Vietnam, its main exports to the EU include telephones, electronic products, footwear, textiles and clothing, coffee, rice, seafood and furniture (European Parliament, 2018; European Commission, *EU trade relations with Vietnam*).

Chart 3. EU–Vietnam trade in 2011–2023, in EUR million

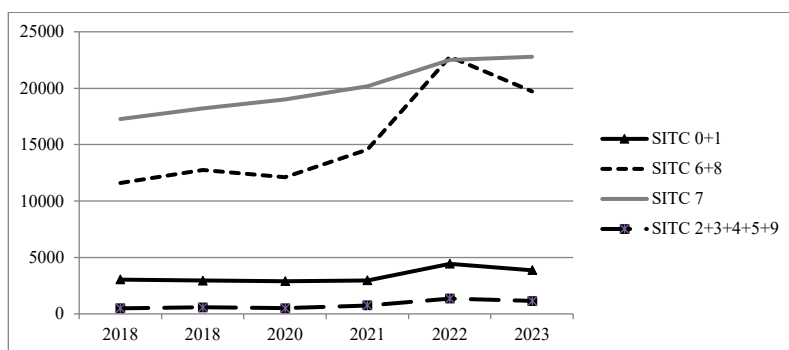

Source: prepared by the author based on Eurostat Comext – Statistical regime 4.

In terms of type of products, trade is dominated by manufactures, with the largest share of SITC Section 7 (machinery and transport equipment) – about 50% of EU imports from Vietnam and around

38% of EU exports (Chart 5 and Chart 7). SITC Sections 6+8, i.e. manufactured goods classified chiefly by material and miscellaneous manufactured articles, represent the second largest group in EU imports from Vietnam (accounting for about 40%), followed by goods from SITC Sections 0+1, i.e. food, beverages and tobacco (including live animals) (with a much smaller share – approx. 8%). It should be noted that over the last few years the proportion of goods from SITC Section 7 in imports has decreased, whereas that of SITC Sections 6+8 has gone up. For most of goods classified in the sections in question, customs duties on imports from Vietnam will not be lifted until the end of the transitional periods of several years. Therefore, one may venture to conclude that the entry into force of the EVFTA has not significantly affected the product structure of EU imports. Nevertheless, too short a period has elapsed since the entry into force of the EVFTA; neither is it possible to ignore the impacts on global trade of the pandemic, having caused changes in international trade and slowing down its growth in 2020 and 2021.

Chart 4. The EU's imports from Vietnam by SITC section

SITC – Standard International Trade Classification

Goods are classified into the following sections:

SITC 0+1 – Food and live animals (0), beverages and tobacco (1)

SITC 2+4 – Raw materials

SITC 3 – Mineral fuels, lubricants and related materials

SITC 5 – Chemicals and related products, n.e.s.

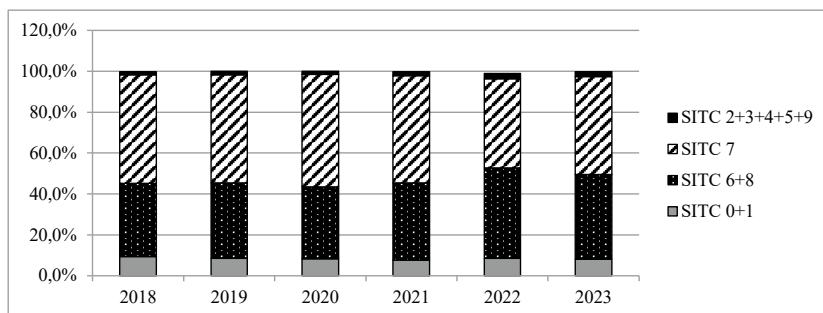
SITC 6+8 – Other manufactured goods

SITC 7 – Machinery and transport equipment

SITC 9 – Commodities and transactions not classified elsewhere in the SITC

Source: as in Chart 3.

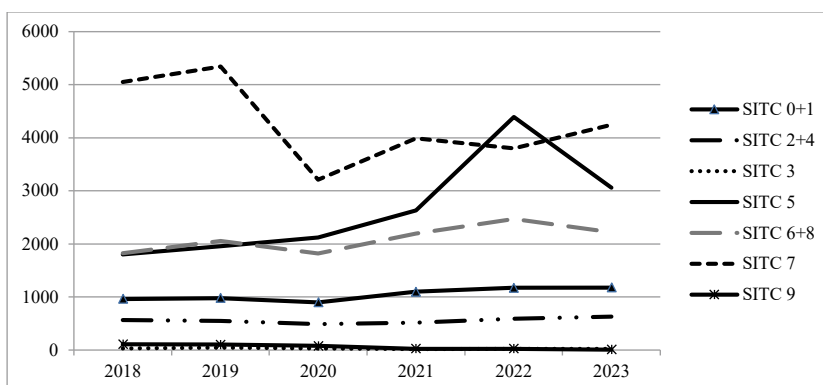
Chart 5. Product structure of the EU's imports from Vietnam

Source: as in Chart 3.

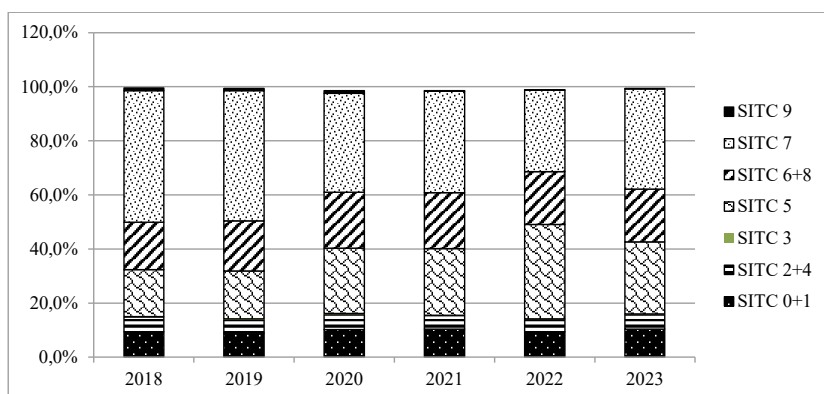
EU exports to Vietnam are invariably dominated by goods from SITC Section 7 (although their share of total exports dropped from almost 49% in 2018 to 37% in 2023). As the second largest group, goods from SITC Section 5 (chemicals and related products, n.e.s.) increased their share from 17% in 2018 to almost 35% in 2022 and 27% in 2023, followed by products from SITC Sections 6+8 (up from almost 18% in 2018 to nearly 20% in 2023). In absolute terms, exports of goods from SITC Sections 5, 7 and 6+8 have shown an upward trend in recent years (with the usual exception of 2023, with a fall in mutual trade) (Chart 6).

Chart 6. The EU's exports to Vietnam by SITC section, in EUR million

Source: as in Chart 3.

Chart 7. Product structure of the EU's exports to Vietnam

SITC Section 3 – below 0.5%

Source: as in Chart 3.

In terms of exports of specific product groups, the largest increases in exports to Vietnam in 2021 (after the entry into force of the EVFTA) as compared to 2020 were noted for integrated circuits (324%) and transport equipment (111%). Significant growth in imports from Vietnam occurred in the case of fuels (other than petroleum) – by 1500%, non-ferrous metals (264%), iron and steel (511%) and base metals (165%) (Eurostat data). In that case, the rise is attributable to the reduction or elimination of relatively high export duties.

CONCLUSIONS

The EU–Vietnam Free Trade Agreement liberalised almost all mutual trade (in goods), also providing for the removal of certain non-tariff barriers. Further, Vietnam undertook to effectively apply the relevant international standards and to make efforts to ratify a number of international conventions. The Free Trade Agreement concluded with Vietnam offers many opportunities for both parties. For the European Union, as undoubtedly the stronger trading partner, the EVFTA facilitates access to a promising Asian country. Pharmaceutical companies from all EU Member States will benefit from simpler and faster registration procedures and easier participation in

government procurement. This will improve access for EU suppliers to the pharmaceutical market in Vietnam, which will benefit Vietnamese consumers in terms of access to new medicines.

The EVFTA also provides for the elimination of technical barriers in the automotive industry. This will allow EU manufacturers to export cars and other motor vehicles without having to go through Vietnamese testing, approval and certification procedures. In the case of Vietnam, the elimination of customs duties will benefit key export industries, including the manufacture of smartphones and electronic products, textiles, footwear and certain agricultural products. The EVFTA enables Vietnamese enterprises and nationals to purchase goods and services, including those produced domestically, at competitive prices, of better quality and more technologically advanced. Hence, it offers opportunities to improve the competitiveness of Vietnamese products.

As far as the challenges of the EVFTA are concerned, those are primarily on the Vietnamese side. In order to meet the quality standards for goods exported to the EU market, Vietnamese companies must make every effort to improve their products and comply with the relevant technical, sanitary or phytosanitary requirements. Moreover, Vietnamese businesses need to increase their ability to compete in a demanding European market.

The relatively short period having elapsed since the entry into force of the EVFTA and the ongoing transitional periods in the removal of customs barriers for sensitive goods do not allow a full assessment of its importance to bilateral trade relations. According to the analysis conducted, recent years have witnessed an increase in mutual trade, with the exception of 2020 and 2023, accompanied by a rise in the EU's negative trade balance with Vietnam. However, there were no significant changes in the structure of EU imports and exports in the period under examination. However, one must not forget that the volume of bilateral trade flows is determined not only by the very fact of establishing a free trade zone, but also by various material factors: trade with other major partners, domestic demand, the economic situation in the world economy, etc.

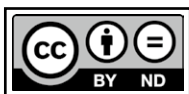
REFERENCES

- Boguszewski, M. (2022). New generation free trade agreements as a driver of institutional change: A case of Vietnam. *International Relations*, 2(18), 1–30. DOI: 10.12688/stomiedintrelat.17489.2
- Circular No. 08/2022/TT-BYT dated September 05, 2022 on marketing authorization of drugs and medicinal materials. <https://lawnet.vn/en/vb/Circular-08-2022-TT-BYT-marketing-authorization-of-drugs-and-medicinal-materials-82B8C.htm> (accessed on 22th July 2024).
- DEUV (Delegation of the European Union to Vietnam) (2016). *Guide to the EU–Vietnam Free Trade Agreement*. <https://wtocenter.vn/chuyen-de/12961-guide-to-the-eu---vietnam-free-trade-agreement> (accessed on 22th July 2024).
- Duong, N.B. (2016). Vietnam–EU Free Trade Agreement: Impact and Policy Implications for Vietnam. *World Trade Institute Working Paper*, 6, 1–33.
- European Commission (n.d.). *EU trade relations with Vietnam. Facts, figures and latest developments*. https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/vietnam_en (accessed on 20th July 2024).
- European Commission (2018). *The Economic Impact of the EU–Vietnam Free Trade Agreement*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2019). Delegation of the European Union to Vietnam. *Guide to the EU–Vietnam trade and Investment Agreements*. http://eeas.europa.eu/delegations/vietnam/index_en.htm (accessed on 20th July 2024).
- European Commission, Directorate-General for Trade (2022). *Following EU action, Vietnam ends discriminatory treatment against pharmaceutical products from EU Member States*. https://policy.trade.ec.europa.eu/news/vietnam-ends-discriminatory-treatment-against-pharmaceutical-products-eu-member-states-2022-10-20_en (accessed on 22th July 2024).
- European Parliament (2018). *EU–Vietnam free trade agreement. Briefing: International Agreements in Progress*. European Parliamentary Research Service. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/628248/EPRS_BRI\(2018\)628248_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/628248/EPRS_BRI(2018)628248_EN.pdf).
- Free Trade Agreement between the European Union and the Socialist Republic of Viet Nam ST/6051/2019/INIT (2019). *OJ L 186* of 12.6.2020, 3–1400.
- Grumiller, J., Raza, W., Staritz, C., Tröster, B., von Arnim, R., & Grohs, H. (2018). *The economic and social effects of the EU Free Trade Agreement*

- with Vietnam*. Vienna: ÖFSE Research Report 8. <https://www.oefse.at/publikationen/research-reports/detail-research-report/publication/show/Publication/The-economic-and-social-effects-of-the-EU-Free-Trade-Agreement-with-Vietnam/> (accessed on 22th July 2024).
- Ha, N.T.T., Van, P.N., & Huy, D.T.N. (2021). Opportunities and challenges for Vietnam society and labour market when signing EVFTA agreement. *Ilkogretim Online*, 20(4), 1075–1079. <http://ilkogretim-online.org> (accessed on 21th July 2024). DOI: 10.17051/ilkonline.2021.04.118
- Hoang, H.H., & Garcia, M. (2022). The Vietnam–European Union Free Trade Agreement: Victim of Changing Times? In J. Adriaensen & E. Postnikov (Eds.), *A Geo-Economic Turn in Trade Policy? The European Union in International Affairs* (pp. 295–317). Cham: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-030-81281-2_13
- Huu, N.D. (2021). Challenges in Intellectual Property Policy in Vietnam Participating in the EU-Vietnam Free Trade Agreement (EVFTA). *Revista GEINTEC – Gestão, Inovação e Tecnologias*, 11(3), 595–609. DOI: 10.47059/revistageintec.v11i3.1961
- Khoát, N.X., & Cismas, L.M. (2019). The EU–Vietnam free trade agreement (EVFTA) opportunity and challenges for Vietnam. *Ecoforum Journal*, 8(2), 1–10.
- Kikuchi, T., Yanagida, K., & Vo H. (2018). The effect of Mega-Regional Trade Agreements on Vietnam. *Journal of Asian Economics*, 55, 4–19. DOI: 10.1016/j.asieco.2017.12.005
- Kužnar, A., & Menkes, J. (2022). “New conditionality” in the EU’s “new generation” Agreements with Asian Countries. *Review of European and Comparative Law*, 48(1), 67–84. DOI: 10.31743/recl.12336
- Nga, L.T.V., Huy, D.T.N., Minh, D.N., & Dat, P.M. (2020). European–Vietnam Free Trade Agreement (EVFTA) impacts on imports: a case study. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 9(3), 56–68. DOI: 10.9770/jssi.2020.9.M(5)
- Ngoc, T. (2020, 22th July). EVFTA brings opportunity to restructure Vietnam textile industry, *Hanoi Times*. <https://hanoitimes.vn/evfta-brings-opportunity-to-restructure-vietnam-textile-industry-313379.html> (accessed on 21th July 2024).
- Nguyen, H.T., & Do, V.H. (2020). Government procurement clause in EVFTA and implications for Vietnam. *Science & Technology Development Journal-Economics-Law and Management*, 4(4), 1104–1114. DOI: 10.32508/stdjelm.v4i4.693
- Report from the Commission to the Council on the operation of the agreements concluded in the framework of the GATT Article XXVIII procedure in the rice sector (2009). COM/2009/0314 final.

- Tröster, B., Grumiller, J., Grohs, H., Raza, W., & Staritz, C. (2019). *Combining trade and sustainability? The Free Trade Agreement between the EU and Vietnam*. Research Report No. 29/2019, Austrian Foundation for Development Research (ÖFSE), Vienna. <https://www.oefse.at/publikationen/policy-notes/detail-policy-note/publication/show/Publication/> (accessed on 22th July 2024).
- WTO (n.d.). *Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures*, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/15-sps.pdf (accessed on 20th July 2024).
- WTO (2020). *Vietnam – The EU–Vietnam free trade agreement taking effect from 1 August 2020*. <https://importlicensing.wto.org/content/vietnam--%E2%80%93-eu-vietnam-free-trade-agreement-taking-effect-1-august-2020> (accessed on 22th July 2024).
- WTO (2021a). *Free trade agreement between the European Union and Viet Nam (goods and services), Report by the Secretariat*, WT/REG406/1, 1–58.
- WTO (2021b). *Trade Policy Review, Report by the Secretariat, Viet Nam*, WT/TPR/S/410, 1–185.
- WTO (2024). *World Tariff Profiles 2023*, https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/world_tariff_profiles23_e.htm (accessed on 20th July 2024).

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

WOJCIECH BĄBA

<http://orcid.org/0000-0003-4554-3896>
Krakow University of Economics
babaw@uek.krakow.pl
DOI: 10.35765/HP.2821

Critique on the Way of Formulating European Union's Poverty and Social Exclusion Reduction Goal Introduced in the European Pillar of Social Rights Action Plan¹

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: The main aim of the article is to perform an evaluation of the way in which the goals of European Union's strategic documents are formulated, using the example of poverty and social exclusion (PSE) reduction goal, set out in the EPSR AP.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: A critical evaluation of the way of formulating the PSE reduction goal included in EPSR AP, which is the key component of the article, is based on the concept of public policy goals' specification by R. Szarfenberg and the method of evaluating goals' formulation by G.T. Doran (SMART method).

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: First section of the article describes methods of analysis and evaluation used in the article, as well as research questions formulated. In next section the way of formulating goals related to PSE included in previous EU's strategies is analyzed. Next part is dedicated to the analysis and evaluation of the way of formulating such a goal in the EPSR AP. Final section describes the identified key issues, crucial to the critical evaluation of the above-mentioned goal and includes some recommendations regarding the way of formulating similar goals in the future.

¹ The publication is a result of the Project no 085/EES/2024/POT financed from the subsidy granted to the Krakow University of Economics.

Suggested citation: Bąba, W. (2025). Critique on the Way of Formulating European Union's Poverty and Social Exclusion Reduction Goal Introduced in the European Pillar of Social Rights Action Plan. *Horizons of Politics*, 16(55), 115–132. DOI: 10.35765/HP.2821.

RESEARCH RESULTS: The evaluation of the way of formulating the PSE reduction goal of the EPSR AP, performed in this article, turned out to be critical. This goal met all the SMART method criteria, but with many reservations, resulting from the application of the concept of public policy goals' specification.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: Based on the results of the evaluation, some recommendations were proposed to the way of formulating EU's PSE reduction goals in the future. These concerned: adopting precise definitions of both of these concepts, abandoning the multi-dimensional indicator, abandoning the use of national targets and replacing the absolute target with the relative one.

KEYWORDS:

poverty, social exclusion, European Union, European Pillar of Social Rights Action Plan

INTRODUCTION

At the beginning of the 21st century, a new concept of regulating integration processes emerged in the European Union, based on strategic documents covering ten-year periods. In these documents, the Union started formulating strategic goals that the EU Member States were obliged to achieve. These goals concerned both economic and social issues. Among such goals were the goals related to combating poverty and social exclusion (hereinafter: PSE). The way they were formulated was very specific, which, according to the author, can be subject to critical analysis, in particular due to the fact that none of the EU goals regarding PSE, defined in the EU strategic documents in the 2000–2024 period, were achieved.

The aim of this article is to evaluate the way of formulating the PSE goal included in the European Pillar of Social Rights Action Plan (hereinafter: EPSR AP).

The time scope of the analysis covers the 2000–2024 period, which comes from the need to analyze the evolution of provisions concerning PSE, included in earlier EU strategic documents.

The key research methods used in the article are document analysis and content analysis. The evaluation of the formulation of the EPSR AP PSE reduction goal is based on the concept of public policy goals' specification by R. Szarfenberg and the detailed criteria of the SMART method by G.T. Doran.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK OF THE ARTICLE

Due to its complexity, European integration is a phenomenon widely discussed in the literature, including its theoretical aspect (Czaputowicz, 2018). The complexity and multi-aspect nature of this phenomenon results in the interest of researchers from various scientific disciplines, who construct theoretical frameworks for its analysis based on research tools specific to their disciplines.

The key issue in the context of the aim of the article, which is defining the European Union's goals for combating PSE, is also analyzed in the literature, primarily from the perspective of public policy sciences (Copeland & Daly, 2014; Szarfenberg, 2016). In this article, the assessment of the formulation of the EU's goals related to PSE is based on two theoretical concepts:

- the concept of goal specification in the model of rational public policy by R. Szarfenberg,
- the SMART method by G.T. Doran.

R. Szarfenberg introduces the theoretical concept of public policy goals' specification, and then relates it to the practical issue of defining policy goals concerning PSE. Within the concept of specification, the author distinguishes three sequential dimensions (Szarfenberg, 2016, pp. 43–44):

- conceptualization (adopting a definition of PSE),
- operationalization (adopting a PSE measurement method, i.e. an indicator or group of indicators),
- standardization (setting a target / reference level of indicators and a deadline for achieving it).

The SMART method is a popular tool used in various scientific disciplines. It was presented by G.T. Doran in 1981 as a method for formulating management goals. Later however, scientist started using it to formulate and evaluate goals in other disciplines. In his publication, G.T. Doran defined five criteria for evaluating goals. According to these, a well-defined goal should be (Doran, 1981, pp. 35–36):

- Specific: target a specific area for improvement,
- Measureable: quantify (or at least suggest) and indicator of progress,
- Assignable: define responsibility clearly,

- Realistic: state what results can realistically be achieved, given available resources,
- Time-related: specify when the results should be achieved.

Based on the theoretical and methodological framework presented above, the following research questions were formulated in the article:

1. How, in context of the criteria used, should the formulation of the PSE goal in the EPSR AP be assessed?
2. What issues should be considered crucial when assessing the formulation of the PSE goal in the EPSR AP?

The final part of the article will include recommendations regarding the possible future modifications to the way of formulating EU's objectives related to PSE, based on the answers to the above questions.

THE ORIGINS OF EPSR AP – FROM THE LISBON STRATEGY TO THE EPSR

a) Lisbon Strategy (2000)

The first strategic document of the EU, defining its goals and actions for a period of ten years, was adopted in March 2000 at the European Council summit in Lisbon, hence its name: *Lisbon Strategy* (hereinafter: LS). This document included an EU action plan for the years 2000–2010, and its main goal was to make the EU the most competitive and fastest growing economic area in the world, while taking into account environmental protection and social policy goals. As one of the activities in the area of social policy, the Strategy mentioned “combating social exclusion” (EU, 2000). The LS also included some provisions related to the aim of this article, concerning measuring and preventing of PSE. The first stated that the number of EU citizens living “below the poverty line and in social exclusion” is “unacceptable”. According to the second, specific steps should be taken towards “the eradication of poverty”, through the establishment of “adequate targets” by the European Council (EU, 2000).

In December 2001, at the European Council summit in Laeken, a set of “common social indicators” was adopted, aimed at monitoring the progress of LS (the so-called “Laeken indicators”). This list included 18 indicators related to the issues of “low income” (i.e.

income below the threshold set at 60% of median equivalised disposable income), income distribution, unemployment and educational problems (EU, 2001, p. 3). The adoption of such a set of indicators as measures of PSE has been criticized in the literature (Peña-Casas, 2001, pp. 148–151; Frieske, 2002, p. 35) mainly due to the narrow understanding of PSE and reducing their causes to difficulties in accessing the labour market. In October 2002, the European Commission presented a list of 14 “structural indicators”, intended to measure the degree of implementation of the LS objectives in all of its areas. One of these indicators was the *at-risk-of-poverty rate after social transfers* – AROP, which was chosen as a measure of implementation of the PSE-related LS goal. The concept of this indicator was similar to the previously mentioned low income indicator (risk of poverty = having an income below 60% of the national median equivalised disposable income) (EU, 2003, p. 11).

Relating the matters analyzed above to the concept of public policy goals specification by R. Szarfenberg, it can be stated that:

1) The conceptualization dimension of the LS PSE reduction goal raises serious doubts: no specific definitions of poverty and social exclusion were introduced within the Strategy, and what is worse, both concepts were treated as synonyms of a certain negative social phenomenon. Neglecting this (basic) dimension generates serious reservations regarding the way the LS PSE reduction goal was formulated. Especially since the problem of defining PSE is a fundamental one in PSE-related research and has a rich literature (e.g. Atkinson, 1998; Barnes et al., 2002; Frieske, 2002; Golinowska & Broda-Wysocki, 2005; Szarfenberg, 2010).

2) The operationalization dimension of the Strategy goal also raises doubts. The only method of measuring poverty mentioned in the LS is the poverty line, which should be considered extremely narrow, as there are methods of measuring poverty that are not based on threshold values. Also, the document does not refer to the issue of measuring social exclusion at all. All PSE measures introduced within the framework of the Laeken indicators (2001) and structural indicators (2003) were based on the concept of the poverty line (60% of median income). It is worth mentioning that the issue of measuring PSE also has a rich literature (e.g. Atkinson et al., 2002; Kurowska, 2010; Szarfenberg & Szewczyk, 2010; Panek, 2011).

3) The standardization dimension of the goal also raises serious concerns. LS' provisions only included a deadline for achieving the goal (2010), but not a quantitative target for indicators measuring level of its implementation. In March 2002, the Commission proposed to introduce a measurable LS goal regarding PSE reduction at EU level, which assumed a reduction by 2010 of the number of people at risk of PSE in the EU *by half*, but the Council rejected this proposal.

b) Europe 2020 Strategy (2010)

The ambitious goals of the Lisbon Strategy were not achieved, including the goal of eradication of poverty (Peña-Casas, 2011, pp. 159–160; Vanhercke, 2011, pp. 142–144). The main reason for this was the financial and economic crisis, which began in the USA in 2007, and lasted in some EU countries until 2014. In March 2010, i.e. in the middle of the crisis, the EU adopted a new multiannual strategy, called *Europe 2020* (hereinafter: EU20). It contained three priorities: smart growth, sustainable development and inclusive growth (EU, 2010a). Unlike LS, EU20 included a list of five specific goals, called “headline targets”, which were to be achieved “by 2020”. The last one was formulated as follows: “20 million less people should be at risk of poverty”. However, in a later section, dedicated to specifying the strategy’s objectives, it was formulated differently, namely: “the number of Europeans living below the national poverty lines (set by 60% of the median disposable income in each Member State) should be reduced by 25%, lifting over 20 million people out of poverty” (EU, 2010a).

The above target was to be further specified during the European Council summit in June 2010. However, the modifications introduced by the Council members resulted in a significant modification of the target. During the summit, it was established that the SE20 target of PSE reduction was to concern the reduction (EU, 2010b):

- by at least 20 million people (the previous “double” definition of the target in relative and absolute terms was clarified),
- compared to 2008 (this resulted from the limitations of the EU-SILC study, which was the basis for assessing the degree of EU20 poverty target achievement – its results appear with

a two-year delay, hence in 2010 the last available results of this study came from 2008),

- of the population of people at risk of poverty and [social] exclusion, measured by the values of three indicators: “at-risk-of-poverty, material deprivation and jobless households”.

In the context of achieving the headline target of EU20 concerning the PSE reduction, Member States were also to be free to set their own national targets “on the basis of the most appropriate indicators, taking into account their national circumstances and priorities” (EU, 2010b).

The concept presented by the Council was further developed by the Commission in a communication from December 2010. This document listed three indicators, which were to be used to assess the level of EU20 PSE reduction goal's achievement (EU, 2010c; Eurostat, 2025a):

- a) At-risk-of-poverty rate (AROP): share of people with an equivalised disposable income (after social transfers) below the at-risk-of-poverty threshold, which is set at 60% of the national median equivalised disposable income after social transfers.
- b) Severe material deprivation rate (SMD): proportion of the population that cannot afford at least 4 out of 9 predefined material items (full list can be found in: Eurostat, 2025b) considered by most people to be desirable or even necessary to lead an adequate life,
- c) Low work intensity rate (LWI): share of people from 0–59 years living in households where the adults (definition in: Eurostat, 2025a) worked a working time equal to or less than 20% of their total combined work-time potential during the previous year.

The group of people at risk of any of these three phenomena was considered a population of people at risk of poverty or social exclusion, while the above three indicators were considered components of the at risk of poverty or social exclusion (AROPE) indicator (Eurostat, 2025a). The adoption of the three-dimensional AROPE indicator to measure the level of PSE risk raises serious doubts in the literature. They concern:

(1) Incomparability of the situation in different Member States, due to the fact that the indicator components refer to three different populations (which may have a different structure in each country studied) (Walker, 2011, pp. 13–15).

(2) The possibility of the authorities of a given Member State focusing on one selected population, for which it would be easiest for them to reduce the rate (Peña-Casas, 2011, p. 171; Nolan & Whelan, 2011, pp. 25–28; EAPN, 2020, p. 8).

(3) Methodological limitations resulting from using a set of three indicators based on different methodology. For example, the SMD indicator refers to the situation in the year of the survey (n), while the AROP and LWI indicators refer to the situation “in the year preceding the survey” ($n-1$), the LWI indicator also describes a different population (people aged 0–59) than the others (general population) (Szarfenberg, 2016, p. 46; EU, 2019, p. 79; EAPN, 2020, p. 7; EU, 2022a, p. 7). A serious limitation of the EU-SILC study, which is used to collect the values of all three AROPE components, is the fact that it addresses households, i.e. groups of people living in apartments, and therefore omits homeless people and persons staying in institutions such as homeless shelters or social welfare homes (Schutter, 2021, p. 5; Szarfenberg, 2023, pp. 13 and 24).

(4) Doubts about whether the AROPE components actually measure PSE and, if so, which of them measures which phenomenon (Walker, 2011, pp. 13–15; Nolan & Whelan, 2011, pp. 19–24).

Relating the issues analyzed above to the concept of public policy goals specification by R. Szarfenberg, it can be stated that:

1) The conceptualization dimension of the EU20 PSE reduction target raises serious reservations (same as in case of LS) due to the lack of specific definition of poverty and social exclusion in Strategy’s provisions, which is (once more) criticized in the literature (Peña-Casas, 2011, p. 172; Copeland & Daly, 2014, pp. 5–7; Szarfenberg, 2016, pp. 45–47).

2) The operationalization dimension of the PSE reduction target raises serious doubts as well. The first one comes from the weaknesses of the three-dimensional AROPE indicator, described above. The second one results from Member States having full freedom to set their national PSE reduction targets, based on the most appropriate (in their opinion) indicators. This resulted in the adoption of national targets based only on selected AROPE components (1 or 2 out of 3) by six Member States. Moreover, three States decided to set targets based on indicators completely unrelated to AROPE, such as long-term unemployment (Germany, Sweden) or child poverty (United Kingdom) (Walker, 2011, pp. 19–25; EU, 2019, p. 23).

3) The standardization dimension of the SE20 PSE target also raises certain concerns. On one hand, the introduction of both a quantitative target for reducing the level of adopted indicator (20 million less people) and the deadline for achieving this target (2020) should be assessed positively in comparison to LS. On the other hand, the adoption of an absolute reduction, regarding the EU as a whole (instead of a relative reduction, e.g. by 50%, regarding each Member State separately) is controversial. In practice, it meant that the achievement of the target was dependent on the occurrence of a significant reduction of PSE risk in several of the most populous Member States (Vanhercke, 2011, p. 150; Szarfenberg, 2016, p. 49). Another problem was the aforementioned freedom of EU Member States to adopt their own national PSE reduction targets. According to EC estimates, the sum of these targets could translate into a reduction in the number of people at risk of PSE of at most 12 million (i.e. 8 million less than envisaged in the headline target of the Strategy) (Peña-Casas, 2011, p. 172; EU, 2021a, p. 14).

c) UN's Sustainable Development Goals (2015)

Another issue important to the emergence of EPSR AP are the United Nations' Sustainable Development Goals. In 2015, the UN's General Assembly adopted a new multi-annual UN strategy, called the 2030 Agenda for Sustainable Development (UN, 2025). This strategy assumes achieving 17 Sustainable Development Goals (SDGs) by 2030. The first one concerns poverty and envisages "ending poverty in all its forms", also defining two main targets in this area: (1) eradicate extreme poverty for all people everywhere, currently measured as people living on less than \$2.15 each day; (2) reduce at least by half the proportion of men, women and children of all ages living in poverty in all its dimensions according to national definitions. The EU was one of the entities strongly lobbying for the adoption of the 2030 Agenda, and the SDGs were to be taken into account when creating a new multiannual EU strategy for 2020–2030 in the form of the EPSR AP (EAPN, 2020, p. 9; Vanhercke, 2020, p. 115).

d) European Pillar of Social Rights (2017)

According to many authors, the period from 2010 to 2015 was a time of reduced interest in social policy by EU institutions and governments of EU's Member States. The occurrence of the financial and economic crisis in the 2007–2014 period resulted in them focusing on issues related to economic and fiscal balance (Pochet, 2020, p. 14; Vanhercke, 2020, pp. 110–111). This situation began to change from 2015, with the emergence of a new composition of the European Commission (under the chairmanship of J. C. Juncker). One of the key manifestations of this process was the adoption of the European Pillar of Social Rights (EPSR) at the European Council summit in November 2017, which envisaged a modification of EU economic policies to better take into account social issues (Uścińska, 2017, p. 3). The EPSR contained a list of 20 principles corresponding to the social rights of EU citizens in three main areas: (1) Equal opportunities and access to the labour market, (2) Fair working conditions, (3) Social protection and inclusion (EU, 2017). However, in the period 2017–2021, the EPSR generally had the character of a general declaration, devoid of real consequences in terms of the EU's activities (Pochet, 2020, p. 25). This situation began to change from 2021.

EUROPEAN PILLAR OF SOCIAL RIGHTS ACTION PLAN – NEW EU'S „SOCIAL” GRAND STRATEGY?

As in the case of LS, the SE20 objectives in the area of social policy, measured by its headline targets, were not achieved, the PSE reduction goal included (EU, 2021a, p. 5; EU, 2021b, p. 7). The outbreak of the COVID-19 pandemic in the first half of 2020 and its economic consequences are considered to be the main factor responsible for this fact. However, according to the estimates of EU institutions, in 2019, i.e. before the outbreak of the pandemic, there were still more than 107 million people at risk of PSE in the EU, i.e. only about 10 million less than in 2008 (EU, 2021a, p. 14). Thus, it should be recognized that the PSE reduction goal of SE20 would most likely not have been achieved even in the absence of the COVID-19 pandemic.

The preparation of the new EU's grand strategy, carried out in 2020–2021, thus again fell during a period of an economic crisis. Unlike the 2000–2020 period, however, the EU decided to implement several sectoral strategies instead of introducing a single grand strategy. Referring to the priority areas listed in SE20, these were:

- smart growth: Europe's Digital Decade,
- sustainable growth: European Green Deal,
- inclusive growth: EPSR AP.

EPSR AP has been adopted in May 2021 as part of the EU's Social Summit in Porto. Its key elements are the three headline targets to be achieved by the EU by 2030, which relate to (1) employment, (2) education and training and (3) poverty and social exclusion. The main target related to PSE states, that "the number of people at risk of poverty or social exclusion should be reduced by at least 15 million by 2030". An additional target in this area has been set as well, stating: "out of 15 million people to lift out of poverty or social exclusion, at least 5 million should be children" (EU, 2021a, p. 19; EU, 2021b, p. 7). In contrast to SE20, the base year for the reduction was specified in the strategic document itself as year 2019, when the number of people at risk of poverty or social exclusion in the EU was 92.2 million (EU, 2021a, p. 19). The basis for assessing the degree of achievement of the EPSR AP PSE headline target is to be the modified AROPE indicator. Similarly to SE20, member states also have the option to set their own national targets in the areas covered by EPSR AP (EU, 2021b, p. 8).

The modification of AROPE was introduced in 2021 (EU, 2022a, p. 8). The modified indicator (AROPE_21) is based on three component indicators (EU, 2021a, p. 21; Eurostat, 2025a):

- a) At-risk-of poverty rate (AROP) – unchanged from the 2010 version,
- b) Severe material and social deprivation rate (SMSD): Proportion of the population experiencing an enforced lack of at least 7 out of 13 deprivation items (full list of these can be found in: Eurostat, 2025a).
- c) Low work intensity (LWI_21): People from 0–64 years living in households where the adults (definition in: Eurostat, 2025a) worked a working time equal to or less than 20% of their total combined work-time potential during the previous year.

Comparing the components of the AROPE_21 indicator with the components of the AROPE indicator, it can be noticed that the AROP indicator has not been modified, the LWI indicator has been slightly modified (extension of the productive age, clarification of the populations analyzed), while the SMD indicator has been de facto replaced by a new indicator, measuring severe material and *social* deprivation. The majority of the 13 components of this index can be considered measures of poverty / material deprivation. But at least 2 components (#12 and #13) refer exclusively to social deprivation / social exclusion. Such a major modification of the AROPE indicator can be evaluated ambiguously in the context of measuring PSE. On one hand, the expansion of the material scope of the studied phenomena to include issues clearly related to social exclusion can be considered a positive. On the other hand, the relative weakening of the importance of poverty, especially extreme poverty, within the indicator, can be considered a weakness of this modification.

Relating the matters analyzed above to the concept of public policy goals specification by R. Szarfenberg, it can be acknowledged that:

1) The conceptualization dimension of the EPSR AP PSE reduction target raises serious concerns. Similarly to LS and SE20, EPSR AP does not adopt a specific definition of poverty and social exclusion. This fact is (once again) criticized in the literature (Schutter, 2021, p. 9).

2) The operationalization dimension of the target also raises doubts. These result from the same issues as in the case of SE20: the weaknesses of the three-dimensional AROPE_21 indicator (exacerbated in comparison to SE20 by the adoption of the SMSD indicator) and the possibility for member states to set their own national targets, based on indicators of their choice (which has been again assessed negatively in the literature (Schutter, 2021, p. 9)). With regard to the latter, however, it is worth noting that within EPSR AP as many as 25 countries have adopted national targets based on the AROPE_21 indicator, whereas only two EU countries (Denmark and Germany) have adopted targets based on a different indicator, namely the LWI_21 component indicator (EU, 2022b; EU, 2022c, p. 16). Equally important, unlike SE20, the sum of national targets (16.6 million people) exceeds the value of the EPSR AP headline target (15 million people) (EU, 2022c, p. 15).

3) The standardization dimension of the EPSR AP PSE target also raises some concerns. The adoption of a specific, measurable

reduction target for the applied indicator (reduction by at least 15 million people) and the deadline for achieving it (2030) should be assessed positively, similarly to SE20. However, three issues raise reservations. Firstly, the re-adoption of the absolute reduction concept for the EU as a whole, which is in contradiction with the concept included in the UN's SDGs (percentage reduction, in each country separately). The second issue is the re-enabling of Member States to freely set their national targets (see above). As the third problematic issue, not present before, can be considered the formulation of the additional PSE reduction target concerning children. Namely, the question arises, whether the headline target of EPSR AP can be considered achieved if the "main" target (reduction by at least 15 million people) is achieved, but the additional target (of which at least 5 million should be children) is not.

All the considerations carried out above were used as the base for evaluating the formulation of the EPSR AP PSE reduction goal, based on the SMART method criteria. Such an evaluation is presented in Table 1 below.

Table 1. Evaluation of the formulation of the EPSR AP PSE reduction goal

Criterion	Met (Yes / No)	Justification for evaluation	Reservations
Specific	Y	a target has been set for a specific issue (PSE)	no specific definitions of PSE were adopted; an additional target for children was introduced
Measureable	Y	a specific indicator (ARO-PE_21) and a target value for its reduction (15 million people) were introduced	limitations of the ARO-PE_21 indicator; absolute reduction inconsistent with the SDGs objective of a relative one
Assignable	Y	the issue of achieving the target entirely within the competence of the Member States	the possibility for Member States to introduce national targets
Realistic	Y	target lower (15 million) than in case of SE20 (20 million), which was not achieved	target less ambitious than the SDGs goal (relative reduction of poverty by half, eradication of extreme poverty) (Schutter, 2021, p. 9)
Time-related	Y	a specific deadline has been set (2030)	no mid-term targets / pathway to the main target were set (EAPN, 2020, p. 13)

Source: own elaboration.

The above evaluation of the formulation of the EPSR AP PSE goal allows us to conclude, that this goal met all the evaluation criteria used (5/5), but with numerous reservations.

CONCLUSION

The aim of this article was to evaluate the way of formulating the PSE reduction goal included in the EPSR AP. The evaluation turned out to be positive, as the goal met all five of the evaluation criteria used. Unfortunately, for each of these criteria, serious reservations were raised concerning the formulation of the goal.

As a result of the analysis conducted in the article, it was possible to identify four key issues affecting the evaluation of the way this goal was formulated.

(1) In the area of the goal's conceptualization, strongest concern rises the lack of specific definitions of poverty and social exclusion. Such a situation results in narrowing the understanding of PSE phenomena to issues measured by the indicator used, and consequently, in limiting actions dedicated to reaching the goal to activities aimed at achieving the required level of indicator (Frieske, 2002, p. 35).

(2) In terms of the operationalization of the goal, the adoption of the three-dimensional AROPE_21 indicator raises numerous concerns, related to its adequacy as a measure of PSE.

(3) In terms of the goal's parameterization, the use of the absolute target value for reducing the number of people at risk of PSE in relation to the EU as a whole (15 million people less) raises concerns.

(4) In terms of operationalization and parameterization of the goal, doubts are raised by the possibility for Member States to define national targets based on any indicators of their choice (although this problem occurred to a much lesser extent than in the case of SE20).

Based on the four issues outlined above, four practical recommendations have been prepared on how to formulate goals concerning PSE in the future EU strategies.

(1) The basis for formulating such goals should be the adoption of specific definitions of poverty and social exclusion.

(2) The assessment of the degree of achievement of such objectives should be based not on a multidimensional (synthetic) indicator, but

on a set of one-dimensional indicators, that should also measure issues not measured by AROPE, such as in-work poverty, the depth of poverty, homelessness, energy poverty, etc. Similar suggestions can be found in (Zeitlin, 2009, p. 20; EAPN, 2020, p. 8; EU, 2021a, p. 14; Schutter, 2021, p. 5).

(3) The EU target should be based on a group of the above indicators, be common to all Member States (no national targets) and assume a reduction in the level of each of these indicators in each Member State by at least half (relative reduction in each country, instead of absolute reduction in the EU as a whole). Similar suggestions in (EU, 2021a, p. 17; Szarfenberg, 2022, p. 4).

According to the author, the implementation of the above recommendations could contribute to a better way of formulating the goals of EU's strategies in the future, which is an important issue in the context of persistent problems with achieving such goals in the past.

REFERENCES

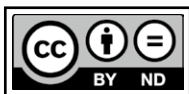
- Atkinson, A.B. (1998). *Poverty in Europe*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Atkinson, A.B., Cantillon, B., Marlier, E., & Nolan, B. (2002). *Social indicators. The EU and social inclusion*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/0199253498.001.0001
- Barnes, M., Heady, C., Middleton, C., Millar, J., Papadopoulos, F., Room, G., & Tsakloglu, P. (2002). *Poverty and Social Exclusion in Europe*. Edward Elgar. DOI: 10.4337/9781781009710
- Copeland, P., & Daly, M. (2014). Poverty and social policy in Europe 2020: ungovernable and ungoverned. *Policy and Politics*, 42(3), 351–365. DOI: 10.1332/030557312x655503
- Czaputowicz, J. (2018). *Teorie integracji europejskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Doran, G.T. (1981). There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives. *Management Review*, 11, 35–36.
- EAPN (2020). *Czym jest ubóstwo i jak z nim walczyć?* <https://www.eapn.org.pl/publikacje/tlumaczenia-tekstow-eapn-europa/> (accessed on 1st November 2024).
- EU (2000). *Lisbon European Council 23 And 24 March 2000 – Presidency Conclusions*. https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm (accessed on 15th December 2024).

- EU (2001). *Report on indicators in the field of poverty and social exclusion*. October 2001. 13509/01.
- EU (2003). *Structural indicators*. COM (2003) 585.
- EU (2010a). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. COM (2010) 2020.
- EU (2010b). *European Council, 17 June 2010 – Conclusions*. https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/council_conclusion_17_june_en.pdf (accessed on 15th December 2024).
- EU (2010c). *The European Platform against Poverty and Social Exclusion: A European framework for social and territorial cohesion*. COM (2010) 758.
- EU (2017). *European Pillar of Social Rights*. CEU 13128/17.
- EU (2019). *Assessment of the Europe 2020 Strategy – Joint Report of the Employment Committee (EMCO) and Social Protection Committee (SPC)*. Brussels: DG for Employment, Social Affairs and Inclusion.
- EU (2021a). *2021 SPC annual review of the Social Protection Performance Monitor (SPPM) and developments in social protection policies. Report on key social challenges and key messages*. Brussels: European Commission.
- EU (2021b). *The European Pillar of Social Rights Action Plan*. COM (2021) 102.
- EU (2022a). *Portfolio of EU Social Indicators for the Monitoring of Progress Towards the EU Objectives for Social Protection and Social Inclusion (2022 Update)*. SPC – Indicators Sub-group. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=756> (accessed on 1st November 2024).
- EU (2022b). *State of Play on the National Targets for 2030*. Brussels: European Commission.
- EU (2022c). *Social Protection Committee Annual Report 2022. Review Of The Social Protection Performance Monitor (SPPM) And Developments In Social Protection Policies*. Brussels: European Commission.
- Eurostat (2025a). *Glossary: At risk of poverty or social exclusion (AROPE)*. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:At_risk_of_poverty_or_social_exclusion_\(AROPE\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:At_risk_of_poverty_or_social_exclusion_(AROPE)) (accessed on 15th January 2025).
- Eurostat (2025b). *Glossary: Material deprivation*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Material_deprivation (accessed on 15th January 2025).
- Frieske, K.W. (2002). *Dynamika koncepcji marginalizacji społecznej. Polityka Społeczna*, 11-12, 32–35.
- Golinowska, S., & Broda-Wysocki, P. (2005). *Kategorie ubóstwa i wykluczenia społecznego*. In S. Golinowska, E. Tarkowska, & I. Topińska (Eds.), *Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Badania. Metody. Wyniki* (s. 11–19). Warszawa: IPiSS.

- Kurowska, A. (2010). Konceptualizacja i operacjonalizacja ubóstwa. In R. Szarfenberg, C. Żołędowski, & M. Theiss (Eds.), *Ubóstwo i wykluczenie społeczne – perspektywa poznawcza* (pp. 39–59). Warszawa: DW Elipsa.
- Nolan, B., & Whelan, C.T. (2011). *The EU 2020 poverty target*. GINI discussion paper, 10. Amsterdam: University of Amsterdam.
- Panek, T. (2011). *Ubóstwo, wykluczenie społeczne i nierówności. Teoria i praktyka pomiaru*. Warszawa: Oficyna wydawnicza SGH.
- Peña-Casas, R. (2001). Action against poverty and social exclusion: first phase completed. In C. Degryse, & P. Pochet (Eds.) *Social developments in the European Union 2001* (pp. 139–163). Brussels: ETUI.
- Peña-Casas, R. (2011). Europe 2020 and the fight against poverty and social exclusion: fooled into marriage? In D. Natali & B. Vanhercke (Eds.), *Social developments in the European Union 2011* (pp. 159–185). Brussels: ETUI.
- Pochet, P. (2020). Twenty years of the publication “Social policy in the European Union”: what have we learned? In B. Vanhercke, D. Ghailani, S. Spasova, & P. Pochet (Eds.), *Social policy in the European Union 1999–2019: the long and winding road* (pp. 13–36). Brussels: ETUI.
- Schutter, O. (2021). *Visit to the European Union. Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights*. https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage (accessed on 15th December 2024).
- Szarfenberg, R. (2010). Marginalizacja i wykluczenie społeczne – panorama językowo-teoretyczna. In R. Szarfenberg, C. Żołędowski & M. Theiss (Eds.), *Ubóstwo i wykluczenie społeczne – perspektywa poznawcza* (pp. 121–142). Warszawa: DW Elipsa.
- Szarfenberg, R., & Szewczyk, Ł. (2010). Badania ubóstwa – perspektywa ilościowa i jakościowa. In R. Szarfenberg, C. Żołędowski & M. Theiss (Eds.), *Ubóstwo i wykluczenie społeczne – perspektywa poznawcza* (pp. 19–38). Warszawa: DW Elipsa.
- Szarfenberg, R. (2016). Konkretyzacja i koordynacja celów polityki publicznej w wielopoziomowym rządzeniu. Przykład celu Unii Europejskiej w zakresie ubóstwa. *Studia z Polityki Publicznej*, 2(6), 41–56. DOI: 10.33119/kszpp.2015.2.2
- Szarfenberg, R. (2022). *Poverty Watch 2022. Monitoring ubóstwa i polityki społecznej przeciw ubóstwu w Polsce 2021–2022*. Warszawa: EAPN Polska.
- Szarfenberg, R. (2023). *Poverty Watch 2023. Monitoring ubóstwa i polityki społecznej przeciw ubóstwu w Polsce 2022–2023*. Warszawa: EAPN Polska.
- UN (2025). *Sustainable Development Goals*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (accessed on 6th January 2025).
- Uścińska, G. (2017). Europejski Filar Spraw Socjalnych. *Polityka Społeczna*, 5-6, 2–8.

- Vanhercke, B. (2011). Is “The Social Dimension of Europe 2020” an Oxymoron? In C. Degryse & D. Natali (Eds.), *Social developments in the European Union 2011* (pp. 141–174). Brussels: ETUI.
- Vanhercke, B. (2020). From the Lisbon strategy to the European Pillar of Social Rights: the many lives of the Social Open Method of Coordination. In B. Vanhercke, D. Ghailani, S. Spasova, & P. Pochet (Eds.), *Social policy in the European Union 1999–2019: the long and winding road* (pp. 99–124). Brussels: ETUI.
- Walker, R. (2011). *The Setting of National Poverty Targets – Synthesis Report*. http://www.socialinclusion.ie/documents/2012_NPT_SynthesisReport_000.pdf (accessed on 15th December 2024).
- Zeitlin, J. (2009). The Open Method of Coordination and reform of national social and employment policies: influences, mechanisms, effects. In M. Heidenreich & J. Zeitlin (Eds.), *Changing European Employment and Welfare Regimes: The Influence of the Open Method of Coordination on National Reforms* (pp. 214–245). London: Routledge.

Copyright and License

This particular article is published under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY) CC-BY public copyright licence to any VoR (Version of Record) version arising from this submission.

ARTYKUŁY VARIA

VARIA ARTICLES

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

BOGDAN SZLACHTA

<http://orcid.org/0000-0003-4841-589X>
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
bogdan.szlachta@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2865

Trzy „zerwania” wczesnochrześcijańskiej myśli politycznej z ujęciami „klasycznymi”

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Przedstawienie trzech istotnych i wywołujących do dzisiaj konsekwencje „zerwań” dokonanych przez chrześcijan z „klasycznymi” koncepcjami politycznymi.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Ukazanie w toku analizy tekstów źródłowych oraz opracowań, jakie znaczenie miało odnośnienie człowieka, dotąd ujmowanego głównie w związku ze wspólnotą polityczną, do wykraczającego poza nią osobowego Boga, jakie znaczenie miało ustanowienie Kościoła jako wspólnoty o szczególnej proveniencji mającej się realizować we wspólnocie politycznej oraz jak konstytuowało się myślenie o „wyższym” wobec prawa stanowionego przez człowieka ładzie normatywnym.

PROCES WYWODU: Chrześcijaństwo, uznawane niekiedy za projekt potencjalnie opresywny, bo opierający się na przeświadczeniu o „depozycie Prawdy” zostawionym przez Boga w Kościele zawiadywanym przez ludzi wykluczających, a nawet prześladowających innych, wprowadziło wiele elementów do refleksji politycznej, które do dzisiaj, w niechętnym mu świecie, wciąż odgrywają istotną rolę.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Autor przedstawia uwagi o trzech takich elementach: „emancypacji” jednostki ze wspólnoty politycznej uznawanej za „klasyczną”, usytuowania Kościoła jako szczególnej wspólnoty ustanowionej

Sugerowane cytowanie: Szlachta, B. (2025). Trzy „zerwania” wczesnochrześcijańskiej myśli politycznej z ujęciami „klasycznymi”. *Horyzonty Polityki*, 16(56), 135–151. DOI: 10.35765/HP.2865.

przez Boga wewnątrz wspólnoty politycznej i wskazania ładu normatywnego niezależnego od woli i rozumu człowieka pozwalającego wartościować poczynania ludzkiego prawodawcy.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Trzy omawiane w tekście „zerwania” chrześcijan z „klasycznymi” ujęciami miały niebagatelne konsekwencje dla myśli politycznej rozwijanej w starożytnym Rzymie i po jego upadku; ich następstwa można śledzić w tak różnych podejściach nowożytnych, jak liberalizm czy konserwatyzm.

SŁOWA KLUCZOWE:

chrześcijaństwo, wspólnota polityczna, Królestwo Boże, Kościół

Abstract

THREE “RUPTURES” IN EARLY
CHRISTIAN POLITICAL THOUGHT WITH CLASSICAL
POLITICAL CONCEPT

RESEARCH OBJECTIVE: To present three important and still consequence “ruptures” made by Christians with “classical” political concepts.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: In the course of the analysis of source texts and studies, it is shown what was the significance of reporting man, hitherto understood mainly in connection with the political community, to the personal God who goes beyond it, what was the significance of the establishment of the Church as a community of special provenance to be realized in the political community, and how the thinking about a normative order „higher” in relation to the law established by man was constituted.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: Christianity, sometimes considered as a potentially oppressive project, because it is based on the conviction about the ‘deposit of the Truth’ left by God in the Church governed by people who exclude and even persecute others, introduced many elements to political reflection, which still play an important role in the world that is reluctant to it.

RESEARCH RESULTS: The author presents remarks on three such elements: the “emancipation” of the individual from the political community considered to be “classical”, the situation of the Church as a special community established by God within the political community, and the indication of a normative order independent of the will and reason of man, which allows for the evaluation of the actions of the human legislator.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS:

The three “ruptures” of Christians with “classical” approaches discussed in the text had considerable consequences for the political thought developed in ancient Rome and after its fall; Their consequences can be traced in such diverse modern approaches as liberalism and conservatism.

KEYWORDS:

Christianity, political community, Kingdom of God, Church

Początek XXI wieku po Chrystusie obfituje w debaty o ekologii, pokoju i gospodarce. Część ich uczestników wciąż liczy na to, że cała ludzkość będzie dbać o zatrzymanie zmian klimatu, honorować normy prawa międzynarodowego publicznego i dążyć do możliwie niskich cen produktów – zwłaszcza koniecznych do życia. Liczą na to ci nade wszystko, których uznaje się za „liberałów”, bagatelizujący różnice między kulturami i napięcia między członkami poszczególnych narodów i wyznawcami poszczególnych religii. Często sięgają oni do koncepcji upowszechnianej zwłaszcza po zakończeniu II wojny światowej, gdy – jak się niekiedy uznaje – „wspólnota narodów” podjęła próbę zdefiniowania w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* (1948) „niezbyszalnych praw osoby ludzkiej, które przekraczają pozytywne prawa stanowione przez państwa i mają stanowić dla nich normę i punkt odniesienia”. Prawa takie, prawa osoby (zrównywane często z prawami człowieka), miały być znakiem „uniwersalnej etyki”: nie są one ustanawiane przez „prawodawcę”, lecz przez niego deklarowane, bo

obiektywne [ich] istnienie stało się jawne uprzednio wobec decyzji prawodawcy. W istocie wypływają one z „uznania przyrodzonej godności wszystkich członków wspólnoty ludzkiej” (Preambuła) (Międzynarodowa Komisja Teologiczna, 2010, s. 5).

Próba ta, osłabiana i skutkiem sprzeciwu elit niezachodnich, hołdujących odmiennym kulturom niż indywidualistyczna kultura „liberalnego Zachodu”, i skutkiem mnożenia generacji praw stała się po kilkudziesięciu latach wysoce problematyczna; na Zachodzie coraz wyraźniej kwestionuje się zarówno niezależność Kościołów od władz politycznych, jak i traktowanie moralności jako określającej kryteria

oceny prawa stanowionego. Warto w tym kontekście przywołać fragment przemówienia Benedykta XVI wygłoszonego w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych w dniu 18 kwietnia 2008 r.:

Zasługą Powszechnej Deklaracji było stworzenie możliwości różnym kulturom, systemom prawnym i modelom instytucjonalnym jednoczenia się wokół podstawowego zbioru wartości, a tym samym wokół praw; jednakże w obecnych czasach trzeba te dążenia jeszcze bardziej wzmacniać w obliczu usiłowań nowej interpretacji podstaw Deklaracji i zniszczenia ich wewnętrznej spójności, aby ułatwić rezygnację z odchodzenia od ochrony godności człowieka na rzecz zaspokajania zwykłych, często prywatnych interesów. [...] Doświadczenie uczy, że praworządność często bywa ważniejsza od sprawiedliwości, kiedy tak bardzo kładzie się nacisk na samo prawo, że ukazuje się je jako wyłączny rezultat rozporządzeń legislacyjnych bądź decyzji normatywnych podejmowanych przez różne instancje panujących władz. [...] Powszechna Deklaracja w istocie potwierdziła jeszcze raz z mocą przekonanie, że poszanowanie praw człowieka jest owocem przede wszystkim niezmiennej sprawiedliwości (Międzynarodowa Komisja Teologiczna, 2010, przyp. 4).

Przywołane wyżej trzy zagadnienia zdają się wyrastać z polemik prowadzonych przez chrześcijan z „tradycją” zwaną klasyczną w trzech pierwszych wiekach po Chrystusie. Dzisiaj, gdy chrześcijaństwo jest coraz częściej uznawane za jedną z wielu narracji (albo: rodzinę narracji wobec różnicowania się jego wyznawców nie tylko na patriarchaty, ale także na odmienne wyznania) nade wszystko moralnych, a nawet za obce już dominującej „kulturze zachodniej” wspierającej się na założeniach pozytywistycznych uprzywilejowujących poznanie empiryczne, które nie pozwala uchwycić Boga (Benedykt XVI mówił o tym w przemówieniu pt. *Serçe rozumne. Refleksje na temat prawa* wygłoszonym w 2011 r. w niemieckim parlamencie), dostrzeżenie jego udziału w kształtowaniu tych trzech zagadnień nie jest łatwe. Nie jest takie tym bardziej, że coraz popularniejsze stają się przeświadczenia, iż „każde roszczenie do prawdy obiektywnej i uniwersalnej może być źródłem nietolerancji i przemocy”, a zatem „tylko relatywizm może zagwarantować pluralizm wartości i demokrację”. Chodzi nie tylko o to, że – zgodnie z takim ujęciem, w istocie bliskim pozytywizmowi prawniczemu, przeciwko któremu formułowano Deklarację z 1948 r. – „ostatnią instancją prawa i norm moralnych jest aktualnie obowiązujące prawo, ocenione z definicji jako sprawiedliwe,

ponieważ jest wyrazem woli prawodawcy” (Międzynarodowa Komisja Teologiczna, 2010, s. 7), ale także o to, że w obliczu dominacji „większej liczby” eksponowanej w demokracjach słabnie szacunek dla każdej jednostki, a nadto czyni to, co je różnicuje (choćby kierując niektórych ku zewnętrznemu wobec świata stworzonego Stwórcy), mniej istotnym niż „pożytek publiczny”. Jedną z wielu osobliwości ostatnich dekad polega na tym, że Zachód wraca do głównych tematów debat prowadzonych przez chrześcijan ze „światem klasycznym” i na odwrót. Gdy wsłuchujemy się w spory o pierwszeństwo jednostki wobec wspólnoty (libertarianizm) lub wspólnoty wobec jednostki (komunitaryzm), to znów odżywa kwestia nieosadzenia lub osadzenia jednostki w zbiorowości jako wobec niej pierwszej i ją określającej; gdy wsłuchujemy się w krytyki głównie muzułmanów, którzy niechętnie przyjmują rozdział – jak się mówi – sfer publicznej i prywatnej, a zwłaszcza niemożność wyrażania w pierwszej roszczeń opieranych na racjach religijnych, to znów wraca problem relacji między tym, co święte, i tym, co świeckie, między „sprawami” należącymi do Boga i do Cezara; gdy wreszcie spieramy się o wielość moralnych łańdów wyrastających nie tylko z wielu kultur, ale i z wielu „poczuć dobra” jednostek mających realizować własne „projekty życia”, to znów pojawia się krytyka platoników uznających, że to, co wytwarza człowiek, jest mniemaniem jeno lub jedną z wielu opinii, zmienną, która winna być szacowana przez prawodawcę znającego treść niezmiennej „idei sprawiedliwości”.

Trzy tylko zajmujące nas w niniejszym tekście kwestie są szczególnie ważne, gdy spoglądamy na główne nowożytne projekty polityczne: liberalizm, konserwatyzm i socjalizm, wyrastające zasadniczo z ujęć liberałów: Thomasa Hobbesa i Johna Locke’a oraz demokraty bądź republikanina Jeana-Jacques’a Rousseau. Również dzisiaj stawia się pytania o pierwszeństwo jednostki (obywatela) wobec zbiorowości lub podporządkowanie jej (jego) ludowi, o pozycję „ciał pośredniczących” między jednostką (obywatelą) a państwem (jak określa się w nowożytności dawną wspólnotę czy byt polityczny), wreszcie o istnienie ładu normatywnego „zewnętrznego” wobec ludzkiego prawodawcy, z którego można zaczerpnąć kryteria oceny jego poczynań lub – szerzej – poczynań piastunów organów władzy publicznej. Te trzy kwestie odsyłają nas, choć nie wyłącznie, do poszukiwań prowadzonych przez chrześcijan aż do edyktu czy raczej reskryptu

tolerancyjnego z 313 r. po Chr.; ich ślady rozpoznajemy w pierwszej kolejności w wypowiedziach Boga, który – przyjmując ludzkie ciało – poddał się orzeczeniom żydowskich przywódców religijnych i przedstawiciela rzymskiej wspólnoty politycznej, cierpiał i poniósł haniebną śmierć na krzyżu, w drugiej w uwagach Jego wyznawców, coraz wyraźniej korzystających z dokonań pogan, zwłaszcza greckich i rzymskich filozofów.

1. NIE TYLKO CZŁONEK WSPÓLNOTY POLITYCZNEJ: ZDOLNY ZYSKAĆ ZBAWIENIE CZŁOWIEK

„Klasyczne «państwo»” – czy raczej „klasyczna” wspólnota polityczna – to nie zbiór jednostek skupiających się świadomie, by łatwiej realizować partykularne cele, lecz całość rozwijająca się w dłuższym okresie, obejmująca pokolenia i dlatego opierająca się na regułach „dawnych”, chronionych przez tradycję, prawo, a nawet religię. Wolność członka takiej całości warunkowana była przez jej wolność i była osiągana przez niego wówczas, gdy zdołał zespolić swą wolę z wolą wspólnoty. Jednak znacznie istotniejsze, choć mniej zajmujące badaczy myśli politycznej, jak piszący te słowa, trwanie członka całości po obumarciu jego ciała także było przez nią warunkowane, mianowicie dzięki pamięci o nim innych członków tej wspólnoty, a nawet pokoleń należących do całości-wspólnoty uniesmiertelniających go np. jako bohatera wojennego bądź wybitnego artystę. Leszek Mrozewicz (2016, s. 11) pisze o tym w ten sposób:

W świecie rzymskim szczególne miejsce zajmowała pamięć zbiorowa, była ona bowiem gwarantem wiecznego przetrwania. Największą natomiast karą, na którą mógł się narazić śmiertelnik, było skazanie go na całkowite zapomnienie, a przez to – po śmierci – na niebyt. Nazywało się to *damnatio memoriae*.

„Dawność reguł”, tak ważna jeszcze dla cesarzy rzymskich zwracających się na przełomie III i IV w. przeciw manichejczykom i chrześcijanom, których oskarżano o ich kwestionowanie, występowanie przeciwko łaadowi ustalającemu się w długim okresie, dopełniana była nie tylko apelami o szanowanie tradycji sięgającej aktu założenia

wspólnoty politycznej, ale i przeświadczeniami niesionymi przez religię publiczną (była ona politeistyczna i zmieniała się, odsyłała do wielu bogów, a nawet do władców, których senat mógł „zaliczyć w poczet bogów”, zasadniczo traktowana jednak była jako ustanowiona przez ludzi dla wzbudzenia obaw u jednostek krnąbrnych, iż za swe nieczne czyny zostaną kiedyś ukarane). Do tak ugruntowanej wspólnoty wszedł Bóg-Syn, Zbawiciel i Odkupiciel wszystkich ludzi, a nie tylko jej członków. Teofania ta owocowała zaproszeniem każdego człowieka (bez względu na stan społeczny, przynależność etniczną itp.) do podążenia za Chrystusem; zaproszeniem ludzi, które problematyzuje wyłączne lub dominujące, zadawnione i umacniane przez trwanie w nich lub przyzwyczajanie się do nich, ich relacje ze wspólnotami politycznymi. Zaproszenie nie zapowiadało, jak we wcześniejszych ujęciach hellenistycznych kreślonych po upadku greckich państw-miast, wykorzenia z nich jako dawnych i wstąpienia do „kosmopolitycznej całości” obejmującej „obywateli świata” (Copleston, 2010, s. 345); zapowiadało raczej możliwość nawiązania osobowej relacji zapraszanego z Zapraszającym aktualnie, „w czasie historycznym”, a nie dopiero po jego zakończeniu (Bartnik, 1998, s. 18, polemika z tezami podanymi przez Rudolfa Bultmanna w jego pracy *Geschichte als Eschatologie*, Tübingen 1964). Korzystając z zaproszenia, zapraszany mógł się wydobyć spod prowadzącego niekiedy aż do męczeńskiej śmierci nacisku „władców narodów”, a raczej mających się za takich lub za takich „uchodzących” (Mk 10,42); mógł się także wydobyć spod wpływu fatalistycznie ujmowanego losu i opiekuńczych bóstw (Quinzio, 2005, s. 197 i n.). Bóg, z którym mógł on nawiązać lub odnowić więź, Stwórca, był nieporównanie wyższy od znajdujących w stworzeniu wspólnoty politycznej i jej przywódcy¹. Choć niektórzy chrześcijanie deprecjonowali i tę wspólnotę, i jej przywódcę, to na podstawie wypowiedzi i zachowań Chrystusa najczęściej uznawano, iż wspólnota ta i jej przywódcy nie mogą być negowani: nawet jeśli uznawano, że wspólnota ustanowiona została

¹ Próby deprecjonowania nauki Chrystusa jako niedostosowanej do istniejących na „przełomie er” wspólnot politycznych obejmują dzisiaj tezę o apokaliptycznym jedynie, pozadoczesnym walorze przydawanym przez Pawła Mądrości Bożej (zob. np. Johnson, 1990, s. 137–148). Próby te dopełnia Neil Elliot (1997, s. 179–180) tezą o „niestosowności” oczekiwań Chrystusa i Jego wyznawców co do przemieniania się ludzi zakorzenionych w „klasycznej kulturze”.

przez upadłego człowieka i każdy władca polityczny naznaczony jest zmałą Upadku, to zapowiadano ich przemianę. Człowiek, także władający, miał się nawrócić, przemienić nie swe czyny, lecz intencje zachowań, „zmienić nastawienie” nie tylko wobec Boga, którego miał teraz miłować, ale i wobec bliźnich, nawet nieprzyjaciół, których również – zgodnie z zostawionym przez Chrystusa „nowym prawem”, „podwójnym przykazaniem miłości” – miał miłować (Schnackenburg, 1983, s. 107; zestawienia dwóch „rodzajów obywatelstwa” dokonuje m.in. Reasoner, 1993, s. 139–141 wraz z przywołaną tam literaturą). Dzięki przemianie członków wspólnoty również ona sama miała się przemienić, choćby była tak wyjątkowa jak Rzym po zaprowadzeniu wychwalanego przez Wergiliusza augustowskiego pokoju: chrześcijanom nie chodziło o ustanowienie zewnętrznego pokoju, jak świadomemu zmaganiom rozdzierających wspólnotę i dążącemu do ograniczenia w niej przemocy władcy, ale o ustanowienie pokoju wewnętrznego w jednostce, a przez to w jej relacjach z bliźnimi. Miłość miała powodować członkami przemienionej wspólnoty politycznej, miłość, która blokowałaby nieczne wobec drugiego czyny oraz wzmacniała spójnie łączącą jednostki i jedność zbiorowości. Każdy człowiek był zapraszany, mężczyzna i kobieta, niewolnik i wolny, Żyd i Grek, bo każdy był równy dla Boga (por. 2 Kor 8,9–15) (Welborn, 2013).

Człowiek upadły, zapraszany przez Wcielonego, nie miał się już powodować opiniami dominującymi we wspólnocie politycznej ani „mądrością ludzką”, która jako „rozum” bywała wiązana lub nawet identyfikowana z „naturą”. Miał wsłuchiwać się w Mądrość Bożą, którą odsłaniał Chrystus, bowiem ludzka „mądrość słowa”, mająca „krzyż Chrystusowy” za „głupstwo” (1 Kor 1,17–19), nie pozwalała głosić tego, co Bóg objawił: Ewangelii. Nie „duch świata” był ważny, lecz „Duch, który jest z Boga” i umożliwia „poznanie dobra, jakim Bóg obdarzył” człowieka. Ten, kto powodował się Duchem, człowiek duchowy pojmujący to, „co jest z Bożego Ducha, i znający zamysły Chrystusowe” (1 Kor 2,10–16), nie powodował się już „rzekomą mądrością” prowadzącą „do obłądu pośród najbardziej hańbiącego zepsucia” (Rz 1,21–32) (Pinckaers, 1994, s. 122), lecz kierował się Mądrością odmienną, której wciąż brakowało nieprzemienionej politycznej wspólnocie.

Ujęcie chrześcijan, zwłaszcza w XX w. spychanych w „gąszcz egzegez” (Ratzinger, 2009, s. 9–13), „wyzwalało” ze wspólnoty

politycznej; ten, kto się przemieniał, kto – jak pierwsi zaproszeni apostołowie – bagatelizował odgrywaną rolę społeczną jako mniej istotną niż podążanie za Chrystusem, znał już i trwał w innej relacji niż wiążąca go tylko z tą wspólnotą. Jego wolność nie była już zależna od jej wolności, mógł bowiem – mimo zniewolenia politycznego – powodować się intencją zgodną z „podwójnym przykazaniem miłości”, miłować i Boga, i ludzi, także sprawujących nad nim polityczny prymat; jego trwanie także nie było już zależne od pamięci ludzi należących do wspólnoty, bo zasługiwać się miał nie im ni wspólnocie, lecz Bogu: nieśmiertelność nie była już kojarzona z zachowywaniem pamięci, lecz z zachowywaniem życia umożliwianym przez Boga (bez Jego decyzji, osądu nawet zbawienia – jako radosnego nieskończonego trwania – niepodobna było osiągnąć). Nie było to ujęcie cyników, nie chodziło bowiem o uniezależnienie jednostki od społecznego otoczenia, o zyskanie przez nią samowystarczalności; było to ujęcie, które „podnosiło”, „dźwigało” człowieka, nawet gdy nie wiązało się z uznaniem możliwości stawiania się przezeń „Bogo-człowiekiem”. Człowiek z pewnością zaczął posiadać coś, czego nie zawdzięczał politycznej wspólnocie. Wprawdzie nie było to uprawnienie ani uprawnienia wyprzedzające, jak u niektórych liberałów prawo stanowione, lecz relacja, która nie była od wspólnoty politycznej zależna ani – co wprowadza nas w drugie zagadnienie – nie miała być przez nią regulowana.

2. USTANOWIONE PRZEZ BOGA „CIAŁO POŚREDNICZĄCE” WE WSPÓLNOCIE POLITYCZNEJ

Relacjonowanie zaproszonego, który odpowiedział na wezwanie Zapraszającego, mogło prowadzić do koncepcji Kościoła „duchowego” czy „wewnętrznego”, pozbawionego zhierarchizowanej struktury kapłanów, uznającej każdego jego uczestnika za należącego do „królestwa kapłanów”. Koncepcja taka, przypisywana na przełomie II i III w. Tertulianowi, w pewnym zakresie zaznaczona także w „Kościele gnostyków” nieco od niego późniejszego Orygenes, nie stała się popularna nie tylko z racji wydarzeń, w których uczestniczył jeszcze Chrystus, ale także z racji wydarzeń dotyczących choćby „pierwszej gminy”, którą zawiadywali Piotr lub Jakub brat Pański

w Jerozolimie. Nie stała się ona popularna również – lub nade wszystko – dlatego że traktowała wszystkie „emancypowane” ze wspólnoty politycznej jednostki jako równie „zdolne epistemicznie”, niepotrzebujące przewodników czy pasterzy wprowadzających w „regułę wiary” lub tłumaczących ją. Kościół kontynuował, jak się wydaje, Królestwo Boże zapoczątkowane przez Chrystusa zapraszającego do udziału w nim ludzi; nie tylko On sam go ustanawiał, ale nadto zapowiedział obecność w nim Ducha Pocieszyciela, Ducha Prawdy, który miał w Kościele działać, strzec depozytu zostawionego w nim przez Chrystusa. W Kościele ustanowionym przez Boga i przechowującym Jego Mądrość człowiek miał się dowiadywać o „sprawach” istotniejszych niż „polityczne”, poznawać to, co realne, by nie tkwić w tym, co pozorne, nie miał się spierać, lecz trwać przy Słowie. Jeśli ufać św. Klemensowi ze schyłku I w. po Chr., czwartemu biskupowi Rzymu po świętych Piotrze, Linusie i Anaklecie, jego członkowie mieli stanowić „nową duszę” wspólnoty politycznej, powodować zatem Imperium lub jego stolicą, nie przekazując prostej wiary pozbawionej treści, lecz ujawniając przesłanie pewne, bo przekazane przez Boga, i pewność dające w świecie pełnym konfliktów i sporów. Przesłanie Pana określało tożsamość ich wspólnoty i ich własną tożsamość: „nauki” Wcielonego, a nie wiara w Niego, dawały „nadzieję życia”, wskazywały reguły zachowań „nienagannyh w Jego obliczu” (*List Barnaby*, II.1, w: Starowieyski & Świderkówna, 1988, s. 221). I „jurydyczne” myślenie Żydów, i „transakcyjne” myślenie „Greków” (także zatem Rzymian) czyniących coś dla bogów, by ci im odpłacili łaskami, były chybione, bo nie „układ” z Bogiem był ważny, lecz realizowanie przykazania miłowania Boga i bliźnich „sercem czystym” (św. Klemens Rzymski, w: Starowieyski & Świderkówna, 1988, s. 77).

Ustanowiony przez Syna Bożego i przechowujący Jego przesłania Kościół – jeden, acz obejmujący wiele Kościołów lokalnych – miał się realizować we wspólnotach politycznych. Był od nich zasadniczo odmienny, bo grupował tych, którzy szli za Panem, a (z czasem) tych, którzy zostali ochrzczeni, nade wszystko jednak miał wyjątkową proveniencję. Realizując się we wspólnotach ustanowionych przez człowieka, a nie przez Boga, różnicował jednak Jego „sprawy” wobec spraw Cezara. Wcielony, który „przychodził z wysoka”, odpowiadał na pytanie faryzeuszy: czy „wolno płacić podatek Cezarowi?”, pytaniem i wezwaniem: „Czemu Mnie wystawiacie na

próbę, obłudnicy? Pokażcie Mi monetę podatkową!”. Przyniesiono mu denara, a On zadał kolejne pytanie: „Czyj jest ten obraz i napis?”; gdy odpowiedziano, iż obraz i napis są Cezara, „rzekł do nich: «Oddajcie więc Cezarowi to, co należy do Cezara, a Bogu to, co należy do Boga»” (Mt 22,15–22). Dystynkcja Jezusa bywa różnie interpretowana (Stauffer, 1955, s. 112 i n.; Kennard, 1950; Wood, 2005, s. 16), z pewnością jednak ustala, iż Bóg jest Tym, którego „sprawy” władcy politycznemu nie podlegają. Zerwanie jest krytyczne: we wspólnocie politycznej wszelkie „sprawy” należały dotąd do legislatora, także „sprawy «święte»”; teraz „jakieś” „sprawy” zostały mu odebrane jako „sprawy Boga”; bez względu na to, jak kreślić się będzie i jaki przebieg mieć będzie granica między dwoma rodzajami „spraw”, istotne jest dostrzeżenie tego ich podziału, uchwycenie jego znaczenia; gdy bowiem skojarzy się Kościół ze sprawami Boga, a nie z budowlą lub budowlami, to ujrzy się, że pewna dziedzina „spraw” nie podlega regulacji władcy politycznego, choćby zachowywał on funkcję „najwyższego kapłana” wzorem tak ważnego dla chrześcijan, dla części z nich nawet świętego Konstantyna I Wielkiego. Władca ten, choć przyjął chrzest z rąk biskupa wyznającego arianizm, a nie „doktrynę nicejską” przyjętą i zaaprobowaną na zwołanym przez Konstantyna pierwszym soborze powszechnym w małaazjatyckiej Nicei w 325 r., i przyjął go kilka dni przed śmiercią w 337 r., miał się za trzynastego apostoła i „biskupa nieochrzczonych”, bagatelizował tedy dystynkcję kluczową, bo w istocie nie znał „spraw Boga”, których dotyczyć nie powinien, lub „sprawy” takie pragnął regulować, jak uprzednio – przed wprowadzeniem dystynkcji przez Jezusa – regulował sprawy „publicznej religii” pogańskiej. A jednak właśnie z Konstantynem tradycja chrześcijańska wiąże niezwykle ruch w kierunku chrystianizacji nie tylko legislacji, ale i wspólnoty politycznej, choć być może romanizował on chrześcijaństwo, skoro jako władca decydował o losach hierarchów Kościoła, a nawet wpływał na „doktrynę wiary”, nawiązując do ujęć uznawanych za hellenistyczne, przeciwstawnych dążeniu rozwijanemu najpóźniej od V w. na Zachodzie, już po jego śmierci określanemu mianem dualistycznego. Wspomina się niekiedy o śladach „cezaropapizmu” w działaniach Konstantyna, które usuwałyby próby nie tylko dystynkcji „spraw”, ale także względną niezależność Kościoła, jego hierarchów i jego ładu, od decyzji politycznego władcy. Debaty nie tyle o dziedzictwie Konstantyna,

ile o relacji, która miałaby wynikać z Jezusowej dystynkcji między domenami „duchową” i „polityczną” czy „doczesną”, toczą się do dzisiaj, również w związku z tendencją obserwowaną szczególnie w XIX w. budowania „państwa wszechogarniającego”; „państwa”, które (znów) nie uznaje, iż jednostka je przekracza i nie jest w pełni od niego zależna, i które (znów) nie godzi się na istnienie względnie niezależnych ciał pośredniczących, szczególnie – mającego wyjątkową proveniencję – Kościoła. „Państwa” jednak, które w działalności legislacyjnej nie uwzględnia już, choćby z racji zróżnicowania „poczuc moralnych” obywateli, wzmagającego się mimo jego dążenia do „omnipotencji”, kryteriów pozwalających dyskwalifikować niektóre wyniki takiej działalności.

3. DWA ŁADY NORMATYWNE

„Doktryna dualistyczna”, kojarzona z koncepcjami świętych: Ambrożego z Mediolanu i Augustyna z Hippony oraz biskupów Rzymu Leona I Wielkiego i Gelazego I, wskazywała na istnienie dwóch względnie niezależnych sfer: duchowej i doczesnej, i dwóch zwierzchnictw, z których jedno – działające w sferze duchowej – nie stosuje przemocy, gdy drugie – działające w innej sferze – z niej korzysta. Doktrynę tę dopełniała teza, iż obok prawa wiążanego z sankcją zapowiadającą stosowanie przymusu wobec łamiącego jego reguły, istnieje ład pozwalający szacować, czy postępowanie człowieka jest czy też nie jest zasadne, podoba się czy też nie podoba Bogu. Nie wdając się w dywagacje, czy zapowiedź ta spełniona została dopiero przez ustanowienie prawa kanonicznego obok prawa cywilnego (zatem dwóch „gałęzi” prawa), odnotujmy, iż ład ten wiązał nie tylko „zwykłych członków” Kościoła, ale także panujących, postulatycznie nawet tych, którzy do Kościoła nie należeli, nie byli chrześcijanami. Już nie tylko „pożytek publiczny” miał być drogowskazem dla woli prawodawcy, ale także wymagania tego ładu. Zrazu kojarzono ów ład ze starotestamentowym objawionym Prawem Bożym, później coraz częściej ze stoickim lub platońsko-arystotelesowskim prawem naturalnym chroniącym wpisana w ludzkie serca treść Logosu lub skłonności właściwe idei człowieka albo naturze lub formie gatunkowej. Stanowisko zarysowane przez św. Pawła w Liście do Filipian sugeruje inne

jeszcze rozwiązanie, ważne zapewne dla części chrześcijan, mocniej wiążące z tradycją żydowską niż grecką czy grecko-rzymską (jeśli uwzględnić Cycerona choćby i Senekę). Mówił bowiem apostoł nienależący do grona uczniów przemierzających z Jezusem Galileę i Judeę, iż nie ma już „sprawiedliwości pochodzącej z Prawa” objawionego Narodowi Wybranemu uchodzącemu z „domu niewoli”, przeto nie może być ono uznawane za źródło sprawiedliwości, ta bowiem otrzymywana jest przez człowieka „dzięki wierze w Chrystusa” jako sprawiedliwość pochodząca od Boga (Flp 3,8–10). Nie objawione było ważne, ale Objawiający, Jego poznanie umożliwiało poznanie sprawiedliwości, do Niego należało się zbliżyć i w Niego wsłuchiwać miast poznawać literę Prawa. Relacja osobowa stawiała się istotniejsza niż relacja do Prawa, a skoro Bóg był jedyny dla całego ludzkiego gatunku, to każdy człowiek związany był – lub winien się wiązać – Jego sprawiedliwością identyfikowaną z wiarą. Orzeczenie to jest znakiem zerwania z ujęciami znajdowanymi w świecie, do którego wkraczali chrześcijanie, u „Greków”: skoro jednak miary sprawiedliwości znał i wyznaczał Bóg, zawsze miłujący, który miał być miłowany przez człowieka wierzącego, szukającego sprawiedliwości, to występował w roli Normodawcy, Tego, który wskazuje reguły wiążące także ludzkiego prawodawcę, choć „diwinizowanego” albo dążącego do jedynowładztwa, mającego swą wolę za wiążącą wszystkich adresatów jego orzeczeń. Ten, który jest źródłem reguł postępowania, pojawiał się przed nimi: i Bóg, i władca będący człowiekiem, prezentowani właśnie jako Twórca lub twórca „konkurujący” (mimo rażącej z punktu widzenia chrześcijan różnicy ich dzielącej: Stwórcę od stworzonego), nie mieli rozeznawać, lecz ustanawiać. Długo trwający proces ustalania „normatywnego kontekstu” nade wszystko dla działalności ludzkiego prawodawcy, odsyłający już nie tylko do woli Boga, ale także do prawa naturalnego chroniącego naturę ludzką przez Niego stworzoną lub prawa natury, do uprawnień przyrodzonych jednostki lub norm kształtujących się w długim okresie (zwyczajowych lub „fundamentalnych”), wreszcie do praw człowieka lub praw osoby ludzkiej wzbudzony został nie tyle przez „krytyczny impuls” rozeznany przez Sofoklesa, ile przez poszukiwanie podjęte przez chrześcijan; podjęte przez tych, którzy ufali (być może naiwnie lub „nazbyt idealistycznie”), iż możliwe będą „rządy prawa” niepochodzącego z ludzkiej woli, iż arbitralność

tej woli zostanie usunięta, podobnie jak związana z nią przemoc (Cochrane, 1960, s. 117–119). Prawodawca przez nich oczekiwany miał się zapewne powodować „podwójnym przykazaniem miłości”, miał mieć przemienione intencje i wedle nich zmieniać reguły określające zachowania członków także się przemieniającej wspólnoty politycznej. Być może miał używać przemocy, postępując inaczej niż Bóg, dysponent mocy stwarzania, który z przemocy nie korzystał (Peterson, 2012, s. 40–41; Aurell, 2017, s. 11–12), choć był – jak rzekł św. Klemens Rzymski – prawdziwym cesarzem w niebie; Jemu, Bogu, władca będący człowiekiem podlegał, był związany jedną (wiemy, jak problematyczna jest to teza) regułą wiary chrześcijańskiej oraz jednym, uniwersalnie ważnym (co dzisiaj coraz bardziej problematyczne) łańcem normatywnym rozpoznany zapewne i zechcianym przez Boga. Nie chodziło o zmuszanie kogokolwiek przez Władcę wszechświata do honorowania tego łańca, ale o jego realizowanie „spontaniczne”, dzięki przemienionym intencjom, które skłaniać miały do „wielkich i chwalebnych dzieł”, do podejmowania „wszystkich wysiłków” na rzecz „pokoju” jako „od początku wskazanego” ludziom „celu”; celu wskazanego właśnie przez „Wielkiego Pana i Stwórcę wszechświata”, który zechciał, „aby w zgodzie i pokoju żyło wszystko”, co On stworzył (*List do Kościoła w Koryncie*, VIII.2, w: Starowieyski & Świderkówna, 1988, s. 67, oraz XXI.5, w: Starowieyski & Świderkówna, 1988, s. 80). Klemens kierował do członków gminy korynckiej wezwanie do miłości „jednoczącej z Bogiem”, nieprowadzącej „do rozłamu, nie buntującej się”, czyniącej wszystko „w zgodzie, stanowiącej o doskonałości wszystkich wybranych Boga”. Prośby te dopełniał dopowiedzeniem: „Ty sam, Panie, obdarzyłeś władzą i panowaniem ludzi rządzących innymi przez swą moc pełną niewysłowionego majestatu”. Rządzący Rzymem na przełomie I i II oraz aż do IV w. władcy, którzy nadal hoładowali „bogom” nieistniejącym, od Boga mieli otrzymać „chwałę i godność”, im zatem winni posłuszeństwo także chrześcijanie, by mogli sprawować władzę „bez przeszkód” (LIX.3-LXI.1, w: Starowieyski & Świderkówna, 1988, s. 103–107; zob. jednak Dodds, 2004; s. 103)

Rozstrzygnięcia Klemensa zdumiewają, gdy myślimy o czasach ich przekazania, o czasach prześladowcy chrześcijan Domicjana; są one jednak niezwykle ważne, bo zawierają apel nie do „ludu”, ale do tego oto konkretnego człowieka ustanowionego przez Boga,

władcy, który ma się za „boga”, a ponadto zawierają zapowiedź, iż Ten, który dał władzę, oczekuje czegoś od obdarowanego, mianowicie pokoju właściwego całemu stworzeniu, zakłócanemu wielokrotnie, a upragnionemu. Osiągalnemu wówczas, gdy spełniany będzie ład zechciany przez Boga, ład... stworzenia.

PODSUMOWANIE

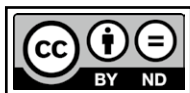
Trzy przypomniane elementy są niezwykle „nośne” dla późniejszej myśli politycznej. Pierwszy wydobywa jednostkę ze wspólnoty politycznej, nie unieważniając jej, lecz traktując jako miejsce trywialnego pokoju zewnętrznego, niekrzywdzenia się wzajemnego przez ludzi choćby z obawy przez karę, zastosowaniem przemocy. Drugi wydobywa Kościół ze wspólnoty politycznej, także jej nie unieważniając, wprowadzając jednak niepokojący wielu do dzisiaj problem Prawdy przechowywanej we wspólnocie, która ma nadnaturalne – jak się przyjmuje – źródło, i znacznie częściej rozpoznawany problem „budowania państwa w państwie”, wprowadzania czegoś obcego do świata naszych przyzwyczajeń. Wreszcie trzeci element wiąże się z obecnością w takim świecie ładu normatywnego różnego od prawa kształtowanego przez politycznych władców (obecnie: lud lub naród polityczny albo jego przedstawicieli). Każdy z tych elementów nawiązywał do wcześniejszych poszukiwań prowadzonych przez mądrość ludzką, niektóre z nich – jako przyniesionych przez Mądrość Bożą lub zgoła przez Tego, który jako Słowo przyszedł do swego – zostały osłabione lub przesłonięte, wszystkie podejmowane jednak były wielokrotnie i do dzisiaj bywają podejmowane w różnych „projektach politycznych”. Wciąż warto o nich pamiętać również w świecie (liberalno-demokratycznego Zachodu?), który zamykającym niekiedy jednostkę w państwie lub preferowanej w nim i przez nie „politycznej poprawności”, unieważniającej w imię pożytku lub nawet dobra publicznego inne sposoby myślenia, także religijnego, niż dominujący (choćby areligijny), uzależniającej dobro moralne od rozstrzygnięcia prawodawcy korzystającego z udzielonej mu legitymacji. Warto pamiętać, bo zerwania konstytuujące także nowożytność mogą się okazać przebrzmiałe lub nieestosowne, co pchnie „człowieka Zachodu” ku stanowi przypominającemu ongiś opuszczony.

BIBLIOGRAFIA

- Aurell, M. (2017). Is political theology an oxymoron? Radical criticism of the Crusades in the twelfth and thirteenth centuries. W M. Herrero, J. Aurell, & A.G. Miceli Stout (Red.), *Political theology in medieval and early modern Europe: Discourses, rites, and representations* (s. 111–128). Turnhout: Brepols.
- Bartnik, Cz. (1988). Chrześcijananie pierwszych wieków wobec życia publicznego. Problem teologiczny. W J. Śrutwa, *Chrześcijananie a życie publiczne w Cesarstwie Rzymskim III–IV w[iek]*. Praca zbiorowa. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Cochrane, C.N. (1960). *Chrześcijaństwo i kultura antyczna*. G. Pianko (Tłum.). Warszawa: Instytut Wydawniczy „Pax”.
- Copleston, F. (2010). *Historia filozofii*. T. 1: *Grecja i Rzym*. H. Bednarek (Tłum.). Warszawa: „Pax”.
- Dodds, E.R. (2004). *Pogaństwo i chrześcijaństwo w epoce niepokoju. Niektóre aspekty doświadczenia religijnego od Marka Aureliusza do Konstantyna Wielkiego*. J. Partyka (Tłum.). Kraków: Homini.
- Elliot, N. (1997). The anti-imperial message of the cross. W R.A. Horsley (Red.), *Paul and empire. Religion and power in Roman imperial society*. Harrisburg: Trinity Press International.
- Johnson, E. (1990). The Wisdom of God as Apocalyptic Power. W J.T. Carroll, C.H. Cosgrove, & E.E. Johnson (Red.), *Faith and history. Essays in honor of Paul W. Meyer*. Atlanta: Scholars Press.
- Kennard, J.S., Jr. (1950). *Render to God. A study of the tribute passage*. New York–Oxford: Oxford University Press.
- Międzynarodowa Komisja Teologiczna (2010). *W poszukiwaniu etyki uniwersalnej. Nowe spojrzenie na prawo naturalne*. P. Napiwodzki (Tłum.). Warszawa: Fundacja „Utriusque Iuris”.
- Mrozewicz, L. (2011). *Damnatio memoriae w rzymskiej kulturze politycznej*. W R. Gałaj-Dempniak, D. Okoń, M. Orzechowska, M. Semczyszyn, & Oddział w Szczecinie, *Damnatio memoriae w europejskiej kulturze politycznej* (s. 11–15). Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Peterson, E. (2012). Monoteizm jako problem polityczny. Przyczynek do dziejów teologii politycznej w Imperium Romanum. J. Duraj (Tłum.). *Res Publica Nowa*, 20, 34–37.
- Pinckaers, S.T. (1994). *Źródła moralności chrześcijańskiej. Jej metoda, treść, historia*. A. Kuryś (Tłum.). Poznań: W Drodze.
- Quinzio, S. (2005). *Hebrajskie korzenie nowożytności*. M. Bielawski (Tłum.). Kraków: Wydawnictwo Homini.

- Ratzinger, J. (2009). *Kościół. Wspólnota w drodze*. D. Chodyniecki (Tłum.). Kielce: Jedność.
- Reasoner, M. (1993). Citizenship, Roman and heavenly. W G.F. Hawthorne & R.P. Martin (Red.), *Dictionary of Paul and his letters* (s. 139–141). Downers Grove–Leicester: InterVarsity Press.
- Schnackenburg, R. (1983). *Nauka moralna Nowego Testamentu*. F. Dylewski (Tłum.). Warszawa: „Pax”.
- Starowieyski, M., Świderkówna, A. (1988). *Pierwsi świadkowie. Wybór najstarszych pism chrześcijańskich*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Stauffer, E. (1955). *Christ and the Caesars*. Philadelphia: Westminster Press.
- Welborn, L.L. (2013). “That there may be equality”. The contexts and consequences of Pauline ideal. *New Testament Studies*, 59(1), 73–90.
- Wood, J.E., Jr. (2005). *Church and state in historical perspective. A critical assessment and annotated bibliography*. Westport–London: Praeger.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

PRZEMYSŁAW ZAŁUSKA

<http://orcid.org/0000-0001-6786-4645>
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
pz2@op.pl

DOI: 10.35765/HP.2798

Istota idei solidaryzmu

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest zdefiniowanie istoty idei solidaryzmu.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Definicje solidaryzmu jako kierunku myśli społecznej podkreślają wspólnotę interesów i potrzebę współpracy pomiędzy podmiotami życia społecznego. Czy jest to ujęcie precyzyjne i wyczerpujące? Czy istnieją inne jeszcze aspekty wyróżniające solidaryzm? Analizie krytycznej poddano konteksty semantyczne, w jakich pojawia się owo pojęcie, a podstawą wywodu jest analiza porównawcza idei solidaryzmu w ujęciu nurtów laickiego oraz chrześcijańskiego.

PROCES WYWODU: Solidaryzm tworzą dwa główne nurty: laicki – oparty na biologicznej, socjologicznej, utylitarnej argumentacji, oraz chrześcijański – zasadę solidarności osadzający w kontekście nauczania Kościoła. Próba objęcia obydwu tych nurtów jedną definicją rodzi potrzebę określenia wspólnych im elementów – esencji idei solidarystycznej.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: W wyniku analizy solidaryzm definiowany jest jako kierunek myśli społecznej, który uznaje współdziałanie za podstawowy mechanizm oraz spoiwo życia społecznego; podkreśla etyczny wymiar wszelkich relacji w życiu społeczno-gospodarczym oraz konieczność zachowania zarówno autonomii jednostki, jak i żywotności stowarzyszeń społecznych od rodziny po państwo. W węższym pojęciu oznacza system społeczno-gospodarczy zgodny z doktryną Kościoła.

Sugerowane cytowanie: Załuska, P. (2025). Istota idei solidaryzmu. *Horyzonty Polityki*, 16(56), 153–171. DOI: 10.35765/HP.2798.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Solidaryzm chrześcijański oferuje rozwiązania ustrojowe stanowiące realną alternatywę w stosunku do systemu liberalnego. Przywrócenie mu pełnej aktualności wymaga rewizji jego związków z ideą korporacjonizmu oraz zastosowania aparatu metodologicznego, który proponuje, do podejmowania wyzwań współczesności.

SŁOWA KLUCZOWE:

solidaryzm, solidaryzm chrześcijański, solidarność, spoiwo społeczne, trzecia droga

Abstract

THE CORE ESSENCE OF SOLIDARISM

RESEARCH OBJECTIVE: The objective of this article is to define the essence of the idea of solidarism.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: Definitions of solidarism, as a current of social thought, emphasize the commonality of interests and the necessity of cooperation among the subjects of social life. Is this formulation precise and exhaustive? Are there additional aspects that distinguish solidarism? A critical analysis of the semantic contexts in which the concept appears is conducted, followed by a comparative analysis of solidarism as interpreted by its two main currents: secular and Christian.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: Solidarism comprises two primary currents: the secular, which is rooted in biological, sociological, and utilitarian arguments; and the Christian, which embeds the principle of solidarity within the social doctrine of the Church. Attempt to encompass both currents within a unified definition highlights the need to identify their shared elements – the core essence of solidarism.

RESEARCH RESULTS: Based on this analysis, solidarism can be defined as a current of social thought that recognizes cooperation as the fundamental mechanism and binding force of social life. It emphasizes the ethical dimension of all relationships within socio-economic life and underscores the importance of preserving both individual autonomy and the vitality of social associations, from the family to the state. In a narrower sense, it refers to a socio-economic system aligned with the doctrine of the Church.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: Christian solidarism offers systemic solutions that present a viable alternative to the liberal order. Restoring its full relevance requires reevaluating its relationship

with the concept of corporatism and applying its proposed methodological framework to address contemporary challenges.

KEYWORDS:

solidarism, Christian solidarism, solidarity, social cohesion,
third way

WSTĘP

Termin „solidaryzm” jest obecnie stosunkowo rzadko używany. Jak podaje *Oxford English Dictionary* (OED), w korpusie współczesnego języka angielskiego występuje on (jako angielskie *solidarism*) około 450 razy rzadziej niż pokrewne słowo „solidarność” (*solidarity*), a przywoływany jest najczęściej w kontekście historycznym. Nieco odmienna sytuacja występuje w naszym kraju. Ze względu na rolę, jaką odegrał ruch społeczny lat 80. XX wieku oraz trwanie wyrosłej z niego organizacji związków zawodowych, jak i ze względu na odwołania do idei solidarności w nauczaniu Jana Pawła II, pojęcie solidaryzmu nadal funkcjonuje w polskim dyskursie publicznym.

Definicje solidaryzmu jako kierunku myśli społecznej koncentrują się zazwyczaj na wspólnocie interesów podmiotów życia społecznego i wynikającym z tego postulatcie współpracy pomiędzy nimi. Czy jest to jednak ujęcie precyzyjne i wyczerpujące? By określić esencję idei solidaryzmu, krytycznej analizie poddano konteksty semantyczne, w jakich ona się pojawia, a następnie przeprowadzono analizę porównawczą jej interpretacji w dwóch głównych nurtach: laickim oraz chrześcijańskim.

SOLIDARYZM I SOLIDARNOŚĆ

„Solidaryzm” wywodzi się od pokrewnego terminu „solidarność” i nie może być bez niego w pełni zrozumiany. Pojęcie „solidarności” – jak zauważa Hauke Brunkhorst – jest całkowicie współczesne (Brunkhorst, 2005, s. 1), choć jego źródłosłów wywodzi się z terminu w prawie rzymskim określającym współodpowiedzialność za zaciągnięte zobowiązania – *obligatio in solidum*. W XVII wieku

o naturalnym obowiązku ludzkiej solidarności pisał prawnik Samuel von Pufendorf. W wieku XVIII we Francji termin „solidarność” zaczął funkcjonować w rozszerzonym, współczesnym sensie wspólnoty losu i działania. Odwoływali się do niego przywódcy rewolucji, tacy jak Danton czy Mirabeau.

Także we Francji ukuty został termin pochodny od solidarności – „solidaryzm”, a jednym z pierwszych, którzy go użyli, był w 1839 r. Pierre Leroux. Jak pisze Rafał Łętocha, „określenie to charakteryzowało poglądy niemarksistowskiej lewicy” odrzucającej zarówno kapitalizm, jak i teorie walki klasowej (Łętocha, 2010, s. 258). W połowie wieku XIX „solidarność” zaczęła wypierać i zastępować „braterstwo” (*fraternité*) – jedno z czołowych haseł rewolucji – a idee solidarności i solidaryzmu stały się tak nośne, że zaczęli je adaptować myśliciele zarówno socjalistyczni, liberalni, jak i katoliccy (Gide & Kurnatowski, 1908, s. 32).

Obecnie pojęcie solidarności jest wpisane do konstytucji III RP, a ze względu na rolę w historii naszego kraju ciągle funkcjonuje w krajowym dyskursie publicznym. I tak, slogan przeciwstawiający „Polskę solidarną” „Polsce liberalnej”, można traktować jako odwołanie do idei solidaryzmu, z kolei programy społeczne takie jak 500+ definiowane bywały w kontekście solidarności społecznej i solidaryzmu.

Solidarność stanowi jedną z deklarowanych zasad działania Unii Europejskiej. Deklaracja Schumana z maja 1950 r. drogę do jedności Europy rysowała jako działania wiodące do tworzenia mechanizmów „rzeczywistej solidarności”. Solidarność między narodami Unii wpisana jest w Traktat o Unii Europejskiej z 2012 r., który o zasadzie solidarności wspomina w kontekście relacji międzyludzkich, międzypokoleniowych oraz międzypaństwowych. Do potrzeby solidarności odwoływano się w ostatnich latach w kwestiach takich jak np. pomoc Ukrainie czy polityka migracyjna.

Katechizm Kościoła katolickiego nazywa solidarność cnotą, wymienia wiele jej różnorodnych form, a za szczególnie istotną uważa ją w kontekście podziału dóbr i wynagrodzenia pracy (*Katechizm Kościoła katolickiego*, 1994, p. 1939–1942). Odwołania do idei solidarności znajdujemy w nauczaniu papieża Franciszka. Solidarność pojawia się w jego encyklikach w kontekście świadomości zbiorowego losu całej ludzkości, troski o środowisko (Franciszek, 2015, p. 240, 159), więzi

łączących pokolenia oraz argumentu na rzecz otwarcia granic dla migrantów poszukujących lepszego życia (Franciszek, 2020, p. 121, 124, 129).

Solidarność w dyskursie politycznym pozostaje pojęciem mglistym, nie do końca jasno teoretycznie określonym. Podstawową intuicją dotyczącą solidarności jest to, że stanowi ona spoiwo społeczne. Według Bayertza stanowi ona „wewnętrzny cement spajający społeczeństwo” a oparty na wspólnocie pochodzenia, historii, kultury, ideałów (Bayertz, 1999, s. 9). W kontekście społeczno-gospodarczym do omawianej idei odwołują się niektóre środowiska lewicowe, opowiadające się np. za tzw. gospodarką solidarności społecznej (*Social and Solidarity Economy*), które najmocniej oddziałują w Ameryce Łacińskiej. Solidarność rozumiana jest przez nie jako alternatywa wobec systemu kapitalistycznego oraz jako hasło wzywające do podjęcia różnorodnych alternatywnych form działalności gospodarczej, które nadają wyższy priorytet zyskowi społecznemu niż czysto finansowemu (United Nations Economist Network, 2023). Przykładem takich działań mogą być np. spółdzielnie, organizacje samopomocy wzajemnej, *software open-source*, lokalne systemy wymiany barterowej. Gospodarka solidarności społecznej ma stanowić „alternatywę dla kapitalizmu i innych autorytarnych, zdominowanych przez państwo systemów gospodarczych” (RIPESS). Z kolei późni kontynuatorzy idei solidaryzmu chrześcijańskiego w ekonomii, tacy jak Peter L. Danner i Edward J. O’Boyle, porzucili w swoim opisie postulatów gospodarczych wynikających z nauczania społecznego Kościoła termin „solidaryzm” na rzecz „personalizmu” i „ekonomii personalistycznej” (*personalist economics*) (Danner & O’Boyle, 1999).

Przez zwolenników liberalizmu solidarność bywa postrzegana w negatywnym świetle. Nicholas Capaldi określa ją jako „patologiczny komunalizm” – kwintesencję lewicowych utopii antyrynkowych. Jest ona według niego pojęciem definiowanym negatywnie – jako negacja liberalizmu mająca podważać kulturę liberalną (Capaldi, 1999).

Solidaryzm w kontekstach współczesnych praktycznie nie pojawia się jako nazwa spójnej doktryny czy programu równoważnego propozycjom takim jak socjalizm, kapitalizm faszyzm czy liberalizm. W sferze politycznej jedno z nielicznych odwołań do tej idei stanowi funkcjonowanie Amerykańskiej Partii Solidarności (*American*

Solidarity Party) – stronnictwa odwołującego się do tradycji partii chadeckich i do katolickiej doktryny społecznej.

W większości wypadków termin „solidaryzm” stanowi figurę retoryczną spajającą różnego rodzaju projekty odwołujące się do szeroko rozumianej zasady solidarności, przeciwstawiane liberalnym dogmatom i kapitalistycznej praktyce. Takie ujęcie spycha „solidarność” i „solidaryzm” na lewo w politycznym spektrum. Ulrich Steinworth postrzega solidarność jako werbalny hołd składany pewnemu ideałowi zachowania przeciwstawnemu indywidualistycznemu współzawodnictwu (Steinworth, 1999, s. 29). Kurt Bayertz stwierdza, że „solidarność” jest często raczej politycznym hasłem niż ścisłym terminem (Bayertz, 1999, s. 3). Także „solidaryzm” wydaje się terminem wieloznacznym, co prowadzić może do sporów interpretacyjnych lub nieporozumień. Trudno w każdym razie mówić współcześnie o odwołaniach do niego jako do spójnej doktryny społecznej mogącej stanowić propozycję ustrojową.

NURT SOLIDARYZMU LAICKIEGO

Jako oznaczenie postulatów odnoszących się do pożądanego kształtu życia społecznego termin „solidaryzm” wywodzi się ze świeckiego, francuskiego nurtu refleksji, nawiązującego do socjologii i biologii. Za jego twórców uważa się w szczególności Léona Bourgeois (1851–1925), autora wydanej w 1896 r. *Solidarité*, i Charles’a Gide’a (1847–1932), którzy czerpali z wcześniejszych idei myślicieli takich jak Henri de Saint-Simon, Jean de Sismondi, August Comte czy w szczególności z socjologicznej koncepcji solidarności Émile’a Durkheima (1858–1917) zawartej w jego dziele *O podziale pracy społecznej* wydanym w 1893 r.

Laicki solidaryzm stał się pod koniec XIX wieku dominującą ideologią III Republiki Francuskiej i pod jego sztandarami wprowadzano tam program reform społecznych (Hayward, 1961). Francuski solidaryzm był świecki, socjologiczny, oparty na argumentacji utilitarnej. Léon Bourgeois wywodził potrzebę solidarności z faktu następstwa pokoleń i korzyści, jakie każdy człowiek otrzymuje poprzez udział w zgromadzonym kapitale społecznym. Udział ten tworzył quasi-kontrakt i stanowił on – według Bourgeois – zobowiązanie

o obiektywnym charakterze, bardziej konkretne niż jedynie „dług moralny”, do zwrócenia społeczeństwu tego, co się samemu otrzymało (Gide & Kurnatowski, 1908, s. 63–67).

Także Gide wskazywał na liczne więzy obiektywnie łączące jednostki, powodujące, że korzyść innego jest także naszą korzyścią, a cudza strata wpływa negatywnie na nasz los. Był on przekonany, że uświadomienie sobie przez jednostkę faktu solidarności doprowadzić może do moralnej reformy człowieka (Gide & Kurnatowski, 1908, s. 80). W sensie praktycznego programu opowiadał się on zwłaszcza za ruchem spółdzielczym (kooperatyzmem) jako sposobem na realizację postulatów solidaryzmu. W jego własnych słowach: „solidaryzm, kooperatyzm – to jedno i to samo” (Gide, 1937, s. 1). Na gruncie teorii prawa doktrynę solidaryzmu rozwinął Léon Duguit (1859–1928). Postrzegał on jednostkę jako autonomiczną, ale jednocześnie poprzez mechanizm solidarności jako uczestniczącą w społeczności. Dzięki temu ani zbiorowość, ani jednostka nie odgrywają roli dominującej. Solidarność – jako spoiwo społeczne, nieredukowalny i konstytutywny aspekt zbiorowości – to nie tylko fakt, ale także źródło normy społecznej, która wymaga od każdego współdziałania dla urzeczywistnienia ładu społecznego (Augustyniak, 2021, s. 253–255). Solidaryści francuscy przeciwstawiali swe idee zarówno współczesnym stosunkom kapitalistycznym, jak i socjalizmowi.

Solidaryzmowi laickiemu, wywodzącemu się z refleksji socjologicznej Durkheima, Burgeois’a i Gide’a, mimo poprawnej diagnozy stosunków społecznych, brakuje zarówno siły perswazyjnej, jak i osadzenia na szerszym i pewniejszym filozoficznym fundamencie. Léon Bourgeois, wychodząc z koncepcji długu kapitału społecznego, postulował między innymi opodatkowanie progresywne, bezpłatne powszechne szkolnictwo, kontrolę nad władzą monopolu, opodatkowanie niezapracowanych zysków wynikłych ze wzrostu wartości nieruchomości (Hayward, 1961; Gide & Kurnatowski, 1908). Dla Charles’a Gide’a jedną z głównych płaszczyzn praktycznych realizacji ideałów solidarności był ruch spółdzielczy.

Wydaje się, że propozycje solidarystów francuskich, choć i dziś w niektórych przypadkach aktualne, nie mają jednak charakteru systemowego, a wiele z ich postulatów – np. opodatkowanie progresywne – zostało już zrealizowanych. Postulaty solidarnego działania w formie np. spółdzielczości blakną wobec współczesnej, liberalnej

i indywidualistycznej alternatywy. Nurt solidaryzmu laickiego, nie oferując spójnej całościowej wizji społecznej, w praktyce inspirować może co najwyżej alternatywne, ale marginalne inicjatywy, np. promując nierynkowe formy działań gospodarczych, tak jak postuluje tzw. ekonomia solidarności społecznej.

SOLIDARYZM CHRZEŚCIJAŃSKI

Początkowo solidaryzm, czego świadectwem mogą być uwagi w pracach Henryka Romanowskiego (ok. 1860–1940), traktowany był przez myślicieli katolickich z niechęcią, jako kolejna, obok liberalizmu i socjalizmu, laicka propozycja światopoglądowa, prowadząca ostatecznie, ze względu na oparcie na czysto materialistycznym fundamencie, na manowce (Romanowski, 1909). Warto zauważyć, że także w okresie późniejszym afirmacji nurtu solidaryzmu chrześcijańskiego towarzyszyło jednocześnie odrzucenie nurtu laickiego, powiązane z wezwaniem do rozumnego rozróżniania pomiędzy nimi (Piwowarczyk, 1960, t. 1, s. 95).

W duchu chrześcijańskim idee solidaryzmu rozwijali, nadając im nowe znaczenie, we Włoszech Giuseppe Toniolo (1845–1918), w Niemczech jezuici, a szczególnie Heinrich Pesch (1854–1926), uważany za twórcę i głównego teoretyka solidaryzmu chrześcijańskiego. W Polsce przywiązanie zarówno do idei solidaryzmu, jak i do chrześcijaństwa deklarował Leopold Caro (1864–1939). Z jednej strony przyznawał on, że głównym źródłem inspiracji byli dla niego solidaryści francuscy, a szczególnie Gide, z drugiej natomiast występował jako rzecznik katolicyzmu, wchodził nawet w skład Rady Społecznej przy Prymasie Polski (Caro, 1926, s. V). Caro opowiadał się, tak jak Gide, za rozwojem ruchu spółdzielczego, nawoływał do interwencji państwa w gospodarce, domagał się walki z lichwą. Kierując się wskazaniem encykliki *Quadragesimo anno*, przyjął program korporacjonizmu katolickiego. Choć nie do końca konsekwentny, program solidarystyczny Caro stał się w naszym kraju, do pewnego stopnia, wzorcem tego, czym solidaryzm jest i co proponuje (Caro, 1931). Najlepiej opracowany i konsekwentny program solidarystyczny w duchu chrześcijańskim sformułowany został natomiast przez Heinricha Pescha, a zawarty w pracy pt. *Lehrbuch der Nationalökonomie*. W Polsce,

obok Caro, jego ideami przejęli się zwłaszcza ks. Antoni Roszkowski (1894–1939), a szczególnie mocno ks. Jan Piwowarczyk (1889–1959).

Solidaryzm chrześcijański Pescha stanowi rekapitulację refleksji Kościoła na tematy życia społeczno-gospodarczego, syntezę czerpiącą ze współczesnych twórcy kierunków ideowych, takich jak np. idee niemieckiej szkoły historycznej, oraz jednocześnie opracowanie w duchu arystotelesowsko-tomistycznym zagadnień związanych z nowymi formami życia gospodarczego w czasach po rewolucji przemysłowej. W takim ujęciu solidaryzm chrześcijański swych korzeni upatruje, podobnie jak nauczanie społeczne Kościoła, w Objawieniu, nauczaniu Ojców Kościoła, dorobku scholastyków takich jak św. Bernardyn ze Sieny czy św. Tomasz z Akwinu, refleksji szkoły w Salamance i późnych scholastyków, takich jak Leonard Lessius. Pesch zasadę solidarności określał jako centralną dla swego systemu, który jest zasadniczo całkowicie zgodny z nauczaniem społecznym Kościoła. Szczególne związki widać pomiędzy myślą Pescha a encyklikami *Rerum novarum* (1891) oraz *Quadragesimo anno* (1931). Pierwszą z nich Pesch przejął się, na kształt drugiej miał z kolei pośredni, ale decydujący wpływ (Mazurek, 1977, s. 30; Mulcahy, 1952, s. 8).

Pesch rozumiał, że nie jest kompetencją Kościoła dostarczanie sztywnych i ponadczasowych recept na organizację życia gospodarczego, które jest zmienne w czasie oraz zależne od wielu uwarunkowań. Tym niemniej z etycznej perspektywy, którą Kościół przyjmował, wynikają dosyć konkretne i praktyczne wnioski także w sferze ekonomicznej. Swe propozycje gospodarcze określał Pesch jako „solidarystyczny” (lub „społeczny”) „system pracy”. Solidaryzm Pescha na płaszczyźnie społecznej opiera się na zasadach solidarności, dobra wspólnego, subsydiarności oraz na organiczno-moralnym postrzeganiu natury relacji społecznych, która implikuje równowagę między autonomią i godnością jednostki a zrozumieniem, że nie może ona funkcjonować inaczej niż w kontekście relacji społecznych.

Oceniając solidarystyczny system Pescha, należy rozróżnić to, co stało się jego trwałym wkładem np. do doktryny społecznej, a pomysłami i inspiracjami, które zostały pozostawione niejako w zarodku, a które konstytuują jądro solidaryzmu, szczególnie w sferze ekonomicznej. Pesch uważany jest np. za zwolennika korporacjonizmu, który poparł wcześniej, ale od którego stopniowo, wraz z pogłębianiem zrozumienia natury procesów gospodarczych, odchodził

(Roszkowski, 1932, s. 158). Dostrzegając napięcie pomiędzy postulowaniem i planowaniem struktur korporacyjnych a ich zakładaną oddolną, spontaniczną i dostosowaną do wymogów czasu naturą, mimo wszystko poparł w tym względzie postulaty między innymi Franza Hitze (1851–1921), przyczyniając się do afirmacji systemu korporacjonistycznego w nauczaniu katolickim, przypieczętowane ogłoszeniem encykliki *Quadragesimo anno*, redagowanej przez jego ucznia Oswalda von Nell Breuning (1890–1991) (Nell-Breuning, 1986). W ten sposób solidaryzm chrześcijański utożsamiony został w pewnym stopniu z korporacjonizmem. Z historyczno-genetycznego punktu widzenia postulat odrodzenia średniowiecznego systemu cechowego wypłynął z kręgów niemieckich romantyków i szkoły historycznej. Z punktu widzenia analizy struktury społecznej i w świetle prawa naturalnego ciała korporacyjne jawią się z kolei jako element niekonieczny, poboczny – a nie jako kluczowy.

Program korporacjonizmu stał się częścią programu przebudowy społecznej zawartej w encyklice *Quadragesimo anno* z 1931 r., a prób jego wdrożenia dokonano w okresie międzywojennym w Portugalii oraz w Austrii. Także powołana w Polsce w 1935 r. Rada przy Prymasie Polski za jeden z głównych celów miała wskazanie sposobów implementacji tych zaleceń w naszym kraju. Najbardziej znany polski solidarysta – Leopold Caro – także przyjął postulaty zmian ustrojowych w duchu korporacjonizmu.

Pomimo historycznych związków solidaryzmu chrześcijańskiego oraz korporacjonizmu należy obydwie te kierunki traktować rozłącznie. Korporacjonizm nie stanowi organicznej części propozycji solidarystycznej. Struktury korporacyjne miały stanowić jedynie narzędzie porządkowania systemu gospodarczego, a nie cel sam w sobie. Ze względu na wewnętrzne sprzeczności korporacjonizm okazał się historycznie ślepą uliczką. Jego porażka pociągnęła za sobą, niesłusznie, dyskredytację propozycji solidarystycznej.

Niektóre koncepcje Pescha na trwałe wpisały się w nauczanie społeczne Kościoła: zagadnienia słusznej ceny, płacy sprawiedliwej oraz płacy rodzinnej, problem lichwy czy kluczowe miejsce pracy jako mechanizmu tworzenia bogactwa. Te same motywy odnajdujemy także w systemie Caro i uznać je należy za jedno z najważniejszych elementów programu solidaryzmu chrześcijańskiego. Jednakże zagłębiając się w dzieło Pescha, dostrzec można, iż prawie

niedostrzeżone dotąd pozostały inne istotne elementy tworzące jego system oferujący w istocie nowy paradygmat społeczno-gospodarczy. W tym kontekście warto wspomnieć: analizę niestabilności rynków i jej implikacje dla kontrolnej roli państwa; pojęcie celowej natury gospodarki oraz wynikające z tego postulaty; rozróżnienie pomiędzy produktywną i nieproduktywną konkurencją oraz szkodliwą i pożyteczną spekulacją.

Solidaryzm chrześcijański, tak jak był dotąd postrzegany, stanowi zatem syntezę nauczania społecznego i postulatów korporacjonistycznych z silnym akcentem na wymóg uwzględnienia etyki w sferze życia gospodarczego. Często postrzegany jest jako wrogi rynkowi i etatystyczny. Natomiast solidaryzm, który Pesch zostawił w zarysie, bliższy spuściźnie ostatnich scholastyków, takich jak Leonard Lessius (1554–1623), to zręby koncepcji gospodarczej nie tylko bardziej sprawiedliwej, zgodnej z etyką chrześcijańską, ale równocześnie bardziej efektywnej ekonomicznie od systemu liberalno-kapitalistycznego. Takiej, w której jest więcej nie tylko płodnej, generującej bogactwo pracy, ale także produktywnej konkurencji.

Solidaryzm chrześcijański jest systemem polityczno-gospodarczym opartym na równowadze pomiędzy autonomicznymi prawami jednostki a kompetencjami struktur społecznych wywodzących się z prawa naturalnego. Uznając niezbywalne prawo jednostki do realizacji jej autonomicznych celów, jednocześnie uznaje on ciała społeczne wywodzące się z prawa naturalnego, takie jak rodzina, państwo oraz inne struktury pośrednie, za niezbędne do osiągnięcia tych celów. Odrzuca on wynikającą z filozofii indywidualistycznej praktyczną negację istotności struktur społecznych oraz redukcjonizm sprowadzający dobro wspólne do sumy utylitarnych rachub jednostek, jednocześnie odrzucając także bezwzględny prymat interesu kolektywnego (klasy, narodu, państwa, ludzkości) nad interesem jednostki. W sferze gospodarczej uznaje podległość rozwiązań ekonomicznych etyce, postulując, że ostatecznie sprzyja to także samej efektywności ekonomicznej. Konkurencja w ujęciu solidarystycznym, by być konstruktywnym mechanizmem generowania rozwoju, powinna być poddana ścisłemu nadzorowi. Liberalne kryterium efektywności działań z punktu widzenia poszczególnych podmiotów uznaje on za niewystarczające, proponując w zamian perspektywę celowości w skali całej gospodarki narodowej. Ponieważ praca ludzka

jest ostatecznym źródłem bogactwa, system solidarystyczny opowiada się za premiowaniem produktywniej pracy, a eliminowaniem jałowej spekulacji. Energię przeznaczaną w systemie liberalnym na wzajemne wydzieranie sobie skrawków bogactwa przekierowuje ku wysiłkowi skierowanemu na jego pomnażanie.

Choć solidaryzm chrześcijański wydaje się mieć charakter głównie historyczny i przebrzmiały, podobnie jak solidaryzm nurtu laickiego, to stanowi on propozycję bardziej systematyczną i kompleksową, a jego niewykorzystanymi dotąd zasobami są aparat pojęciowy i koncepcje gospodarcze zaproponowane przez Pescha.

Proponowana przez niego filozofia społeczna oparta na prawie naturalnym, organiczno-moralnej wizji społeczeństwa, zasadach solidarności, subsydiarności i dobra wspólnego jest jak najbardziej aktualna. Co więcej, solidaryzm chrześcijański proponuje atrakcyjny program reformy życia gospodarczego, mogący potencjalnie nadać mu nowy kształt i stanowić impuls do jego naprawy nie tylko w wymiarze etycznym, ale także w kategoriach efektywności ekonomicznej.

GRANICE SOLIDARNOŚCI – SOLIDARYZM A GLOBALIZM

Heinrich Pesch rozróżniał cztery zasadnicze kręgi solidarności określone granicami: domu rodzinnego, ojczyzny, miejsca pracy oraz globu (Pesch, 1925, s. 219–221). Gide za przejaw wspólnej solidarności odpowiedzialności całego rodu ludzkiego uznawał grzech pierworodny (Gide & Kurnatowski, 1908, s. 89–90). We współczesnym dyskursie, w tym w encyklikach ostatnich papieży, odwołania do idei solidarności czynione są często w kontekstach więzów między pokoleniami, wspólnej troski o środowisko, a szczególnie więzów, którymi złączona jest cała ludzkość i wspólnota państw świata. Solidarność całego rodzaju ludzkiego wydaje się jednym z ideowych fundamentów lub przynajmniej haseł globalizacji. Jaki jest zatem stosunek solidaryzmu do zjawiska globalizacji?

Richard Rorty zauważył, że solidarność najczęściej wypływa z bliskości i podobieństwa sytuacji i stąd solidarność z kimś tylko dlatego, że tak jak i my jest istotą ludzką, ma wątplą podstawę. Solidarność

dotyczy zawsze poczucia przynależności do pewnej grupy, np. narodowej czy religijnej, wynika poniekąd z przeciwstawienia „my” i „oni” (Rorty, 2009). Solidarność ogólnoludzka, patrząc z tego punktu widzenia, choć realna, bo wszyscy ostatecznie dzielimy to samo pochodzenie i przeznaczenie, jest jednak najslabiej oddziałującą i najmniej zobowiązującą.

Kręgi solidarności, o których pisał Pesch, nasuwają myśl, że solidarność może i powinna być ujęta, przynajmniej w perspektywie chrześcijańskiej, w ramach porządku miłości i odpowiedzialności – *ordo caritatis*. Nasza solidarność z tymi, którzy są bliżej nas, jest naturalnie większa niż z tymi odległymi. Nie jest to tylko obserwowalny fakt psychologiczno-socjologiczny, ale także właściwy porządek rzeczy. Jest nie tylko czymś oczywistym, ale także koniecznym i dobrym, iż czujemy silniejszy związek z tymi, którzy są nam bliżsi: z krewnymi, współpracownikami, ludźmi tej samej narodowości czy rasy. W takim ujęciu solidarność globalna rodzaju ludzkiego ma wprawdzie swe uprawnione miejsce, ale nie jest to miejsce pierwszorzędne czy dominujące. Czy odwołamy się tutaj do *ordo caritatis* czy do zasady subsydiarności, jasne jest, że solidarność owego globalnego, najszerzego kręgu nie może stawać się pretekstem do negowania solidarności na innych, bardziej podstawowych poziomach. Solidaryzm chrześcijański należałoby zatem przeciwstawić nie tylko liberalizmowi, socjalizmowi i totalizmowi, ale także globalizmowi rozumianemu jako zaburzenie priorytetów wynikłych z właściwego porządku miłości i solidarności oraz zasady subsydiarności, gdzie dla domniemanego dobra ludzkości poświęca się realne dobro rodzin, wspólnot lokalnych czy narodów.

Jak zauważali Gide oraz Pesch, solidarność nie jest dobrem moralnym samym w sobie. Solidarna może być także banda zbójców, solidarnie można budować komunizm lub faszyzm (Pesch, 1924, s. 414; Gide & Kurnatowski, 1908, s. 96). Solidarność ukierunkowana musi być na pozytywny cel, na dobro wspólne. Tylko solidaryzm ujęty w takie ramy, stosujący się rygorystycznie do zasad personalistycznej oraz subsydiarności, może odgrywać rolę konstruktywnej alternatywy ideowej.

ESENCJA IDEI SOLIDARYZMU

Definicje solidaryzmu wskazują zazwyczaj jako na jego pierwszorzędny aspekt tezę o naturalnej wspólnocie interesów całego społeczeństwa, niezależnie od różnic przynależności społecznej, implikującą konieczność ich zgodnej współpracy. Wydaje się, że takie ujęcie wynika z próby znalezienia mianownika wspólnego różnym jego nurtom. Nie dosyć precyzyjne, pomija ono kluczowe atrybuty wspólne obydwu głównym kierunkom solidaryzmu.

Postulat konieczności współdziałania można wprawdzie przeciwstawić marksistowskim tezom o nieuniknionym charakterze walki klasowej, ale czyż w praktyce praktycznie realizowanego budowania ustroju socjalistycznego nie zastąpił tych tez paradygmat mówiący o konieczności współpracy wszystkich warstw i środowisk, co ujmowano hasłowo jako „sojusz klasy robotniczej, chłopstwa i inteligencji pracującej”? Podobnie liberalizm, koncentrując się na konkurencji jako zasadniczym mechanizmie rozwoju, nie neguje przecież pożytków ze współpracy. Adam Smith otwiera *The Wealth of Nations* analizą korzyści płynących z podziału pracy, Dawid Ricardo w teorii korzyści komparatywnych wykazał pożytki z wymiany handlowej, a to samo rozumowanie można rozciągnąć na całokształt podziału pracy. Żadna realistyczna analiza życia społecznego nie może być ślepa na mechanizmy współdziałania i współzależności. Solidaryzm od liberalizmu czy socjalizmu odróżnia to, że przyjmuje, iż są one podstawowe, pierwotne i najbardziej fundamentalne. Konkurencji przypisuje on wtórną, bardziej ograniczoną, a nawet ambiwalentną rolę, jednocześnie negując także marksistowskie tezy o koniecznej i pożytecznej naturze walki klasowej.

Tym, co stanowi esencję idei solidaryzmu, jest pierwszorzędna rola przypisywana mechanizmom współdziałania w połączeniu z odrzuceniem zarówno liberalnej koncepcji dominującej roli jednostki, jak i kolektywistycznej zasady dominacji interesu zbiorowości na rzecz moralno-organiczej koncepcji społeczeństwa. Solidaryzm, poszukując – jak pisze Lidia Rodak – miejsca „między publicznym a prywatnym” (2012, s. 35), respektuje autonomię jednostki, zawsze umiejscawiając ją jednak w kontekście więzi społecznych, bez których nie mogłaby ona funkcjonować. Rys ten jest szczególnie wyraźny w przypadku solidaryzmu chrześcijańskiego, ale także solidaryzm

laicki przeciwstawiał się zarówno indywidualistycznemu liberalizmowi, jak i kolektywistycznemu socjalizmowi. Léon Duguit wprost artykułował zasadę równowagi pomiędzy autonomią jednostki a koniecznością jej uczestnictwa w życiu społecznym (Augustyniak, 2021, s. 254).

Idea solidarności jako podstawowej zasady stosunków społecznych, przeciwstawiona może być zarówno indywidualistycznej afirmacji jednostki jako jedyne realnego podmiotu życia społecznego, jak i kolektywistycznej negacji jej znaczenia wobec prymatu kolektywu. Uznaje ona, że zarówno jednostka, jak i stowarzyszenia społeczne takie jak rodzina, naród czy państwo są pierwotne i niezbędne jako wywodzące się z prawa naturalnego, ugruntowane w naturze człowieka. Przypisując jednostce autonomię i godność wynikającą z jej duchowej natury oraz celu, do wypełnienia którego została powołana, postuluje solidaryzm, że autonomia ta i godność nigdy nie może być negowana, a człowiek nie może stać się środkiem do innych, choćby najbardziej szczytnych celów. Nie ma jednocześnie w solidaryzmie zgody na to, by dobro jednostki odseparować od dobra wspólnego.

Twórcy solidaryzmu laickiego, Gide i Bourgeois, uważali go za alternatywę dla stosunków kapitalistycznych, ale także dla propozycji marksistowskiej. Pesch czy Caro jasno podkreślali, że solidaryzm przeciwstawia się zarówno kapitalizmowi, jak i socjalizmowi. Ksiądz Jan Piwowarczyk wykazał, że stoi on także w opozycji do totalizmów niemarksistowskich – faszyzmu i nazizmu. Obecnie, gdy interes rodzin, narodu i państwa bywa poświęcany na ołtarzu „dobra ludzkości”, do grona adwersarzy solidaryzmu można zapewne dodać także globalizm.

Charakterystyczne dla solidaryzmu jest etyczne rozumienie wszelkich relacji, także w życiu gospodarczym. Odrzuca on filozofię „cel uświęca środki”, do której liberalny indywidualizm odwołuje się w imię efektywności ekonomicznej, a kolektywizmy – w imię dążenia do „światlanej przyszłości” wyższego celu wspólnoty.

W sferze postulatów gospodarczych wspólna dla obydwu głównych nurtów solidaryzmu jest refleksja dotycząca znaczenia i relacji konkurencji i współpracy jako mechanizmów rozwojowych. W odróżnieniu do liberalizmu, który uznaje mechanizm nieograniczonej konkurencji za bezwzględnie pożyteczny, solidaryzm uważa

nieograniczoną konkurencję za szkodliwą i prowadzącą do samolikwidacji. Jej ostatecznym wynikiem jest kontrola rynków przez oligopole wielkich korporacji. Pesch zwracał uwagę na fakt, że nie wszystkie sposoby konkurowania są produktywne, niektóre w skali całej gospodarki są równoznaczne z marnotrawstwem sił i środków. Caro wyrażał dalej idący sceptycyzm wobec rynku jako mechanizmu kształtowania cen. Gide, z tych samych powodów, opowiadał się za rozwojem ruchu spółdzielczego.

Solidaryzm jako doktryna społeczna, polityczna i gospodarcza koncentruje się na normatywnym charakterze solidarności oraz na takim ułożeniu życia społecznego, by jego mechanizmy jak najpełniej ją realizowały.

Podsumowując analizę obydwu jego nurtów, można powiedzieć, że solidaryzm jest określeniem kierunków myśli społecznej, które uznają współdziałanie za podstawowy mechanizm oraz spoiwo życia społecznego; podkreślają etyczny wymiar wszelkich relacji społeczno-gospodarczych oraz zwracają uwagę na konieczność zachowania równowagi między autonomicznymi dążeniami jednostki a uprawnieniami i żywotnością stowarzyszeń społecznych takich jak rodzina czy państwo. W sferze gospodarczej współdziałanie uznaje on za mechanizm rozwoju nie mniej istotny niż konkurencja, która powinna być poddawana ograniczeniom ze względu na wymogi efektywności oraz na dobro wspólne.

W węższym ujęciu solidaryzm oznacza ład życia społeczno-gospodarczego, w szczególności w sferze ekonomii, zgodny z etyką chrześcijańską. W takim sensie terminu tego używali Heinrich Pesch, Jan Piwowarczyk czy Leopold Caro.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Dominujący obecnie liberalny model społeczno-gospodarczy pod wieloma względami wydaje się wyczerpywać swój potencjał rozwojowy. W sferze gospodarczej nieograniczona konkurencja okazuje się prowadzić do zastępowania wolnego rynku rynkiem kontrolowanym przez wielkie korporacje. Postępuje proces obniżania jakości produktów, któremu towarzyszy powiększanie budżetów marketingowych. Narasta manipulacja konsumentem poprzez stosowanie

wyrafinowanych technik reklamy, a rozrastająca się sfera spekulacji finansowej pochłania realną gospodarkę, krusząc materialne fundamenty bogactwa. W sferze politycznej i społecznej globalizacja – czy to w odniesieniu do wymiany handlowej i inwestycji czy migracji – stanowi rosnące zagrożenie dla wspólnot i narodów. Nietrudno dostrzec, że solidaryzm, przynajmniej potencjalnie, może oferować odpowiedzi na owe wyzwania i zagrożenia.

W perspektywie historycznej dostrzec możemy różnorodne nurty i odmiany solidaryzmu. Nie mniej istotnym pytaniem niż to, co owe różnorodne nurty łączy, jest pytanie o to, czy solidaryzm ma potencjał, by stać się znaczącą, aktualną propozycją ideową? Czy pozostanie skazany na funkcjonowanie jedynie jako zwrot retoryczny łączący różnego typu propozycje korekt systemu liberalnego, czy też rzeczywiście stanowić może spójną propozycję alternatywy ustrojowej? Wydaje się, że solidaryzm chrześcijański, stanowiący niejako rozszerzenie nauczania społecznego Kościoła na obszar życia gospodarczego, oferuje taki właśnie potencjał. Stulecie temu rekapitulacji doktryny etycznej w odniesieniu do realiów życia społeczno-gospodarczego dokonał Heinrich Pesch. Wydaje się celowe, po długiej przerwie, podjęcie, kontynuacja i rozwinięcie jego rozważań w odniesieniu do naszej współczesności. Pierwszymi prowadzącymi do tego krokami byłoby krytyczne odniesienie się do spuścizny związków solidaryzmu z korporacjonizmem oraz odniesienie kluczowych koncepcji solidarystycznego systemu do społeczno-ekonomicznych realiów dzisiejszego świata.

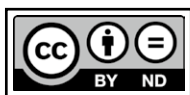
BIBLIOGRAFIA

- Augustyniak, M. (2021). *Solidaryzm i idea solidarności we francuskiej myśli polityczno-prawnej przełomu XIX i XX wieku*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Bayertz, K. (1999). Four Uses of "Solidarity". W K. Bayertz (Red.), *Solidarity* (s. 3–29). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Brunkhorst, H. (2005). *Solidarity. From Civic Friendship to a Global Legal Community*. Cambridge–London: The MIT Press.
- Capaldi, N. (1999). What's Wrong with Solidarity? W K. Bayertz (Red.), *Solidarity* (s. 39–55). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

- Caro, L. (1931). *Solidaryzm. Jego zasady, dzieje i zastosowania*. Lwów: z za-
siłku Funduszu Kultury Narodowej.
- Caro, L. (1926). *Zasady nauki ekonomji społecznej*. Lwów: K. S. Jakubowski.
- Danner, P., & O'Boyle, E. (1999). Personalist economics is human eco-
nomics because it puts the human person at the center of economic
affairs. *Forum for Social Economics*, 29(1), 47–61.
- Durkheim, E. (1999). *O podziale pracy społecznej*. K. Wakar (Tłum.). War-
szawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Franciszek (2020). *Encyklika Fratelli tutti o braterstwie i przyjaźni społecznej*.
Poznań: Pallottinum.
- Franciszek (2015). *Encyklika Laudato si' poświęcona trosce o wspólny dom*.
Poznań: Pallottinum.
- Gide, Ch., & Kurnatowski, J. (1908). *Solidaryzm / wg wykładów Karola*
Gide'a. J. Kurnatowski (Oprac.). Lwów: Maniszewski i Meinhardt;
Warszawa: E. Wende.
- Gide, K. (1937). *Kooperatyzm*. S. Thugutt (Tłum.). Warszawa: „Społem”.
- Hayward, J.E.S. (1961). The Official Social Philosophy of the French
Third Republic: Léon Bourgeois and Solidarism. *International Review*
of Social History, 6, 19–48.
- Katechizm Kościoła katolickiego* (1994). Poznań: Pallottinum.
- Łętocha, R. (2010). *O dobro wspólne. Szkice z katolicyzmu społecznego*. Kra-
ków: Wydawnictwo Libron – Filip Lohner.
- Mazurek, F.J. (1977). Henryka Pescha koncepcja solidaryzmu społecz-
nego. *Roczniki Nauk Społecznych*, 5, 25–49.
- Mulcahy, R.E. (1952). *The Economics of Heinrich Pesch*. New York: Henry
Holt and Co.
- Nell-Breuning, O. (1985). The drafting of Quadragesimo Anno. *Crisis*
Magazine. <https://crisismagazine.com/vault/documentation-the-drafting-of-quadragesimo-anno> (dostęp: 08.01.2025).
- Pesch, H. (1924). *Lehrbuch der Nationalökonomie*. T. 1. Freiburg im Breis-
gau: Herder & Co.
- Pesch, H. (1925). *Lehrbuch der Nationalökonomie*. T. 2. Freiburg im Breis-
gau: Herder & Co.
- Piwowarczyk, J. (1960–1963). *Katolicka etyka społeczna*. Londyn: Veritas.
- RIPESS (b.d.). *What is SSE*. <https://www.ripess.org/quest-ce-que-less-2/?lang=en> (dostęp: 08.01.2025).
- Rodak, L. (2012). Solidaryzm i/jako obiektywizm. W A. Łabno (Red.),
Idea solidaryzmu we współczesnej filozofii prawa i polityki (s. 23–45). War-
szawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Romanowski, H. (1909). *Solidaryzm. Nowa teoria etyczna i społeczno-eko-
nomiczna. Szkic krytyczny*. Warszawa: Księg. „Kroniki Rodzinnej”.

- Rorty, R. (2009). *Przygodność, ironia i solidarność*. W.J. Popowski (Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Roszkowski, A. (1932). *Korporacjonizm katolicki*. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Social and Solidarity Economy* (2023). United Nations Economist Network. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/social_and_solidarity_economy_29_march_2023.pdf (dostęp: 08.01.2025).
- Steinvorth, U. (1999). The Concept and Possibilities of Solidarity. W K. Bayertz (Red.), *Solidarity* (s. 29–38). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

FILIP MAZURCZAK

<http://orcid.org/0000-0003-1014-1723>
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
filip.mazurczak@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2680

“Providential Smart Power”: How John Paul II’s Nyeian Soft Power Helped Defeat Communism

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: The purpose of this article is to explain Pope John Paul II’s role in the formation of Solidarity in Poland using the concept of soft power as formulated by the political scientist Joseph Nye.

THE RESEARCH PROBLEMS AND METHODS: Many historians consider Pope John Paul II’s first pilgrimage to his native Poland, which took place on June 2–10, 1979, to have played a key role in the collapse of communism across East-Central Europe. However, their explanations of the pope’s role are often vague. Joseph Nye’s concept of soft power is helpful in framing the significance of the papal visit from a political science point of view. My qualitative research is interdisciplinary.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article explains the impact of John Paul II’s first visit to communist Poland using the three sources of soft power identified by Joseph Nye: culture, political values, and foreign policy. In all these categories, the pope increased the Church’s soft power. The article concludes by noting that John Paul II’s pilgrimage was not the only cause for the collapse of communist rule in East-Central Europe, which does not disprove Nye’s non- reductionistic concept.

RESEARCH RESULTS: This analysis has demonstrated that Pope John Paul II’s 1979 visit to Poland contributed to an increase in the Catholic Church’s three sources of soft power, as identified by Joseph Nye.

Suggested citation: Mazurczak, F. (2025). “Providential Smart Power”: How John Paul II’s Nyeian Soft Power Helped Defeat Communism. *Horizons of Politics*, 16(56), 173–189. DOI: 10.35765/HP.2680.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS:

While John Paul II and the Catholic Church's soft power played an important role in forming Solidarity, they alone do not suffice to explain the peaceful collapse of communism. The independent but mutually reinforcing contributions of the pope, Reagan, and Gorbachev may be dubbed "providential smart power." This study should remind scholars to avoid the "Stalin trap" of negating the role of religious soft power in precipitating political change.

KEYWORDS:

Pope John Paul II, soft power, Joseph Nye, communism, Vatican *Ostpolitik*

INTRODUCTION

On October 16, 1978, Cardinal Karol Wojtyła, Archbishop of Krakow, was elected pope, becoming the first non-Italian bishop of Rome since the Dutchman Adrian VI, who had died 455 years earlier. The world was shocked not only by the new pontiff's not being Italian and his relative youth (Wojtyła was just fifty-eight), but also by the fact that he came from behind the Iron Curtain. This was at the height of the Cold War, and there were no signs that Soviet power was waning; indeed, just a year after Wojtyła's election, the Soviet Union invaded Afghanistan, while the communist Sandinistas, backed by Fidel Castro's Cuba, overthrew the corrupt pro-American dictatorship of Anastasio Somoza and gained power in Nicaragua.

Also in 1979, the new pope went on a nine-day pilgrimage to his native Poland. After long negotiations with the Vatican (the initial notion of John Paul II coming to coincide with the nine-hundredth anniversary of the martyrdom of St. Stanislaus, martyred for rebuking an immoral medieval Polish king, was scrapped for fear of the potential political symbolism), Poland's communist regime agreed to a papal visit on June 2–10. Upon learning of the planned pilgrimage, Soviet leader Leonid Brezhnev told Edward Gierek, First Secretary of the communist Polish United Workers' Party: "Well, do what you want, so long as you and your party don't regret it later" (Caryl, 2013, p. 81).

The pope's itinerary included Krakow, Warsaw, his own hometown of Wadowice, the former German Nazi concentration camp Auschwitz-Birkenau, Nowy Targ, and the religious shrines of Jasna

Góra and Kalwaria Zebrzydowska. In total, eleven million Poles – nearly a third of the country’s population – participated in the pilgrimage (Caryl, 2013, p. 208).

Many historians and witnesses have described the papal visit as a gamechanger that facilitated the formation of Solidarity, the ten-million strong, nonviolent labor union turned into a national liberation movement, a year later, and the collapse of Soviet hegemony in East-Central Europe more broadly. For example, Cold War historian John Lewis Gaddis has written:

When John Paul II kissed the ground at the Warsaw airport on June 2, 1979, he began the process by which communism in Poland – and ultimately elsewhere in Europe – would come to an end (Gaddis, 2006, p. 193).

Like many other authors, Gaddis proceeds to quote Stalin’s famous sardonic rhetorical question to Roosevelt at the Yalta conference (“How many divisions has the pope?”), claiming that Comrade Koba had an answer in June 1979, yet apart from vaguely identifying the papal visit as a contributing factor to the rise of Solidarity, the historian does not explain the causal relationship between June 2, 1979, in Warsaw and November 9, 1989, in Berlin (2006, p. 194).

Similarly vague was Mikhail Gorbachev himself. In a 1992 editorial initially published in the Turin daily *La Stampa* and later translated into English and syndicated in many American newspapers, the last Soviet leader wrote:

Now it can be said that everything which took place in Eastern Europe in recent years would have been impossible without the pope’s efforts and the enormous role, including the political role, which he played in the world arena (Gorbachev, 1992, para. 11).

Gorbachev’s concise article details his respect for the Polish pope. He notes their kinship as fellow Slavs; the pope’s admirable personal qualities; and John Paul II’s desire for closer relations between the Roman Catholic and Russian Orthodox churches (Gorbachev, 1992). Yet, like John Lewis Gaddis, the last general secretary of the CPSU does not explain exactly *how* John Paul II contributed to the tearing apart of the Iron Curtain.

The British historian and journalist Timothy Garton Ash, who chronicled the rise of Solidarity and the fall of communist regimes across East-Central Europe, is somewhat more specific. In an obituary for John Paul II published in the *Guardian*, he wrote:

I would argue the historical case in three steps: without the Polish Pope, no Solidarity revolution in Poland in 1980; without Solidarity, no dramatic change in Soviet policy towards eastern Europe under Gorbachev; without that change, no velvet revolutions in 1989 (Garton Ash, 2005, para. 5).

At least in this column, however, Timothy Garton Ash does not explain how exactly the pope led to the “Solidarity revolution in Poland.”

METHODOLOGY

Having studied the Cold War and the pontificate of John Paul II for years, it has been my belief that the contribution of the pope to the fall of the Iron Curtain was primarily psychological and symbolic: the pontiff’s first visit to his native country in 1979 helped many Poles to realize that they were not alone in their rejection of the communist regime; furthermore, the masses began to espouse emboldening Christian rhetoric and imagery. When I later read about Joseph Nye’s concept of soft power, I began to see certain similarities between my intuitive notions regarding the significance of the papal visit and the political scientist’s notions. In writing this article, I conducted an interdisciplinary review of works by historians, political scientists, sociologists, journalists, and theologians who have all dealt with the political impact of the pilgrimage, and I proceeded to find certain similarities in their observations and arguments despite their disparate backgrounds. Next, I attempted to analyze these similarities within the framework of Joseph Nye’s concept of soft power. During my qualitative literature review, I concluded that in mobilizing the Polish masses to protest, John Paul II’s 1979 visit to Poland drew on the three sources of Nye’s soft power: culture, domestic policies, and foreign policy.

WHAT IS SOFT POWER?

One political concept that can explain how John Paul II inspired a large segment of the Polish population to revolt against its communist oppressors is Joseph Nye's soft power. Nye is the former dean of the John F. Kennedy School of Government at Harvard University and served as Assistant Secretary of Defense for International Security Affairs during the Clinton administration. According to Nye, traditional theories of political science have focused on "sticks" and "carrots"; in other words, how one political actor can influence another's behavior through coercion or by offering tangible benefits. However, there is also what he calls "the second face of power": actors can obtain desired outcomes by being attractive to others, making the latter want to emulate or follow them (2004, p. 5).

For example, Nye notes how in the immediate post-World War II era the Soviet Union's soft power increased due to its major role in defeating Nazi Germany. Furthermore, as large swathes of Asia and Africa threw off the shackles of European colonialism, the Soviets' anti-imperialist rhetoric and standing up to the United States and other Western capitalist powers attracted many Asians and Africans to leftist ideologies and the Soviet leadership. Meanwhile, the Soviets' promotion of the arts and successes in sports positively contributed to its global image. By contrast, the Soviet Union's invasions of Hungary in 1956 and Czechoslovakia twelve years later dented its popularity in the world, thus reducing its soft power (Nye, 2004, pp. 73–75).

Joseph Nye identifies three sources of soft power. The first is culture. Nye notes, for example, how in 1960s Czechoslovakia the communist authorities saw the political dangers of rock music, afraid it would increase the capitalist, democratic West's soft power. Indeed, jailing young men for listening to American and British rock was counterproductive, as it made Western political values only more alluring. As Nye cleverly notes: "With the passage of time, Lennon trumped Lenin" (2004, p. 50).

A major part of the Soviets' culture-based soft power was disinformation. Propaganda was a crucial tool for the establishment of Soviet hegemony beginning with Lenin. The first communist state's propaganda above all appealed to the human instinct of aggression,

presenting every aspect of life, from the campaign against literacy to sport, as a struggle (Tchakhotine, 1991, pp. 46–49).

One successful example of Soviet propaganda that increased global affinity for the USSR and made Catholicism less attractive was its campaign against Pope Pius XII. Although the pontiff, who led the Catholic Church from 1939 to 1958, was initially praised by many Jews, including Albert Einstein and Israeli Prime Minister Golda Meir, for his assistance to victims of the Holocaust, in 1963 the Soviet Secret Service financed the play *The Deputy* by German playwright Rolf Hochhuth, which depicted Pius XII as a sympathizer of Nazi Germany. The play received much attention and was translated into many languages. Historian Johan Ickx has called it “a most stubborn artifact of the Soviet Secret Service’s production market,” and since 1963, the caricature of Pius XII as “Hitler’s pope” has become commonplace (Ickx, 2022, p. 3).

The next source of soft power is political values, which includes building credibility by living up to them, as expressed in domestic policies. In the 1950s, at the height of decolonization, the United States’ policies of racial segregation decreased its soft power in Africa where, as mentioned above, the Soviet model at that time appeared attractive (Nye, 2004, p. 13).

The final source of power is reminiscent of the second; it is foreign policy. For example, the Carter administration’s vocal defense of human rights in Latin America increased the United States’ soft power in Argentina, then under the rule of an oppressive right-wing military dictatorship. After the restoration of Argentinean democracy, Washington’s perception in Buenos Aires had improved, and consequently Argentina was more inclined to support the United States’ policies in the Balkans and the United Nations in the 1990s (Nye, 2004, p. 13).

CHRIST TRUMPS LENIN

Vernon A. Walters, the United States Ambassador to the Federal Republic of Germany from 1989 to 1991, said that after seeing millions of Poles flocking to see the pope in 1979 “we knew that Poland had ceased to be a communist country” (Jauer, 2011, p. 30).

It would be more precise, however, to say that in June 1979 at least a large part of Polish *society* had ceased to be communist. The fact

that many Poles rejected communist symbols and ideas for Christian ones attests to John Paul II's increasing the first source of soft power, which is culture.

According to political scientist Jan Kubik, John Paul II's memorable sermon on Victory Square in Warsaw in 1979, during which he implored the Holy Spirit to descend and "renew the face of the earth, of this earth," was of profound symbolic significance. Victory Square had previously been the site of official communist state ceremonies, yet the pope had transformed it into a platform where he spoke about the Polish nation's Christian heritage. Kubik quotes the Polish writer Julian Strykowski as saying that the papal visit was the "second baptism of Poland." In Auschwitz-Birkenau, the pope interpreted the war crimes of the Third Reich from a Christian perspective, calling the concentration camp "the Golgotha of our times" (Kubik, 1994, pp. 138–144).

In Kubik's view, the pope had presented the Polish nation as an "imagined community" rooted in Catholic symbolism and belief. This was the first time that the Polish masses had such a comprehensive alternative to understanding history and society presented to them on such a wide scale. Kubik notes that Polish industrial workers realized how much the communist authorities had insulted them in 1976 by calling them "hooligans" for protesting the regime, while he argues that even the leftist opposition, traditionally wary of the Church, was enthusiastic about John Paul II's Christian view of the nation's history: for example, Kubik cites a laudatory article by Jan Lityński, a secular Jew, published in the clandestine social democratic journal *Robotnik* (1994, pp. 144–146).

Similarly, the Polish sociologist and historian Marcin Zaremba underlines the symbolic transformation of Polish society that occurred as a result of the papal visit. He claims that the pilgrimage had a psychological effect on Polish society, demonstrating to many Poles that they were not alone in their opposition to the regime. Additionally, he notes what he calls the "symbolic and ritual" transformation of Polish protests following 1979. According to Zaremba, previous protests (such as in 1956, 1968, 1970, and 1976) were devoid of religious imagery; he quotes Solidarity leader Lech Wałęsa as saying that in the 1970s protesting Polish workers sang the "Internationale." By contrast, during the Solidarity period Mass was regularly celebrated

at the Lenin Shipyards in Gdansk, whose gate was adorned by a large portrait of John Paul II; Zaremba likens the shipyard's appearance to that of a Corpus Christi altar (Zaremba, 2023, pp. 576–579).

Meanwhile, according to the political scientist Krzysztof Mazur, who conducted an in-depth study of the political ideology of Solidarity, the two biggest “spiritual mentors” of the movement were Catholic priests: Pope John Paul II and Father Józef Tischner. The former's Christian personalist view that man should be treated a subject rather than an object by the state was an attractive alternative to Marxist-Leninist dogmas (Mazur, 2017, pp. 182–187).

Although, as Marcin Zaremba has emphasized, the papal visit increased the Church's cultural soft power among anti-regime dissidents, the leadership of Cardinal Stefan Wyszyński as primate of Poland from 1948 to his death in 1981 had already boosted Catholic culture in society. During his imprisonment by the dictatorship from 1953 until 1956, Wyszyński conceived the Great Novena, a nine-year evangelization program coinciding with the millennial celebration of Poland's baptism. The Great Novena focused on the Black Madonna of Czestochowa, while each year had a different theme, including the Ten Commandments, the family, and social justice. Large crowds flocked to hear Wyszyński's sermons (Weigel, 1992, pp. 104–117). In addition to Wyszyński, grassroots Catholic projects, such as Father Franciszek Blachnicki's Life-Light youth ministry movement or the intellectual Catholic lay journal *Tygodnik Powszechny*, bolstered Catholic culture in officially communist Poland (Weigel, 1992, pp. 125–128).

The sociologist Edmund Wnuk-Lipiński has observed that the 1979 pilgrimage served as a kind of unofficial census that opened many Poles' eyes to the fact that “we” (i.e., those who rejected the regime and instead embraced Christian and democratic values) were more numerous than “they,” or the supporters of the regime (Wnuk-Lipiński, 2007, p. 14). In reference to Joseph Nye's witty observation that in communist Czechoslovakia, which had myopically tried to ban rock music, Lennon trumped Lenin, we can illustrate John Paul II's increasing the Church's soft power by referencing the young Father Karol Wojtyła's 1950 play *Our God's Brother*.

The drama deals with Albert Chmielowski (1845–1916), a successful Polish painter and amputee (he lost his leg in one of the many nineteenth-century Polish revolts against Poland's oppressors) who

shunned a life of celebrity and instead devoted himself to the poor, founding numerous homeless shelters across Poland and establishing the Albertines, male and female religious orders dedicated to the destitute.

In Wojtyła's play, Chmielowski debates a figure named "the Stranger," who the pope would later confirm was based on Lenin but was not explicitly named for fears of communist censors. Lenin did live in Chmielowski's Krakow in 1912–1914, and according to an uncorroborated legend the two met. In the play, "The Stranger" claims that Chmielowski's works of charity are harmful to the poor, whose anger must explode into a revolution that will create a new order. Brother Albert, meanwhile, maintains that the poor should be served through transforming culture; at the individual level, only the cross can make man truly free (Weigel, 1999, pp. 112–115).

Similarly, beginning in 1979 much of the Polish population rejected the materialist Leninist dogma promoted by the state and instead chose the Christian view of the human person promoted by Brother Albert.

THE CHURCH AS THE DEFENDER OF HUMAN RIGHTS

The Spanish-American sociologist Jose Casanova writes that post-World War II Poland did not experience "the French-Latin pattern of secularization" such as that of Revolutionary France or post-Franco Spain, where the Catholic Church was seen as an opponent of progress and an ally of repressive regimes. On the contrary, during the partitions of Poland from the late eighteenth through the early twentieth centuries, World War II, and communism, the Church's role was that of a defender of human rights and national sovereignty. In particular, under the leadership of Cardinal Stefan Wyszyński, the Church served as the main rallying point against the communist dictatorship (Casanova, 1994, pp. 92–101). Thus, the Church already had bolstered much of the second source of soft power (political values) in Polish society before June 2, 1979.

However, it was especially in the latter half of 1970s that the soft power of the communist regime was declining. Although Gierek had

contributed to many modernization projects, the foreign debt he had accrued led to economic stagnation. Meanwhile, workers' protests in 1976 had been violently suppressed by the regime, thus decreasing its popularity among the working class as well as a large part of the intelligentsia, which in response formed the Workers' Defense Committee. When in 1977 Stanisław Pyjas, a Krakow student with ties to the Workers' Defense Committee, had been found murdered in an alleyway and many Poles linked the communist regime to the killing, protests erupted. Cardinal Karol Wojtyła presided over the funeral Mass, thus symbolizing how many Poles' loyalties had shifted away from the communists and towards the Church (Caryl, 2013, pp. 13–18).

Edward Gierek himself unsuccessfully hoped that he could neutralize the Church's soft power by ridding it of the aura of martyrdom and attempting to shore up Catholic support for his regime by a policy of liberalization. Thus, the Gierek government legalized various Catholic organizations (Staniszkis, 1984, p. 172).

A further example of how the Church in Poland increased the second source of soft power at the expense of the communist regime was its response to the government's signaling that it would not provide significant security during John Paul II's 1979 pilgrimage. As a result, Cardinal Wyszyński created the Totus Tuus Church Security Service of the Archdiocese of Warsaw (*Kościelna Służba Porządkowa Archidiecezji Warszawskiej „Totus Tuus”*). Twenty thousand Polish men signed up to maintain order during the pope's appearances in Poland. After the pilgrimage had ended, they maintained order in their parishes and created the structures that facilitated the functioning of illegal opposition groups after martial law had been imposed two years later (Petrowa-Wasilewicz, 2000, p. 277). Wnuk-Lipiński has likewise noted that the mobilization of thousands of volunteers in organizing the pilgrimage served to democratize Polish society, to create alternative grassroots structures independent of state organization and cement the bonds between the Church and dissidents (Wnuk-Lipiński, 2007, p. 14).

Meanwhile, dissidents from the traditionally anti-clerical Polish left recognized the Church's soft power and its potential in democratization. Thus, in the late 1970s secular dissident intellectuals such as Leszek Kołakowski, Jacek Kuroń, and Adam Michnik abandoned their deep-seated anti-Catholic prejudices and, in their writings, recognized the Church as the most important defender of human rights

(Garton Ash, 2002, p. 30). Whereas under communism more than ninety percent of Poles were baptized Catholics, the liberal intelligentsia was traditionally ambivalent, if not hostile, to the Church, the Catholic bishops’ (particularly Cardinal Wojtyła’s) consistent defense of those persecuted by the regime made secular, pro-democratic dissidents feel they had a powerful ally in the struggle for human rights (Burakowski et al, 2021, pp. 61–64).

In other words, the Church was already vested with a large amount of soft power in Polish society upon Wojtyła’s 1979 pilgrimage. The turnout only consolidated the Polish opposition’s conviction that the Holy See was the greatest defender of their human rights and that they, as Ludwig Ring-Eifel put it, were now the main actors in their national history, while the communist functionaries were mere “extras” (Ring-Eifel, 2006, p. 165).

REJECTING *OSTPOLITIK*, INCREASING SOFT POWER

The third source of Nye’s soft power, John Paul II’s foreign policy, also increased the Church’s standing behind the Iron Curtain.

Although the Holy See is the world’s smallest state and occupies an area roughly one-seventh the terrain of Central Park, it exercises, as Stalin failed to understand, major moral authority, which can be the source of soft power in international relations. Thus, during World War II Pope Pius XII’s perceived vagueness in condemning the atrocities of Nazi Germany against Roman Catholic Poles led to a major decline of the Vatican’s moral standing and soft power in occupied Poland. Consequently, some Polish underground leaders called for a severing of diplomatic ties with the Holy See and the underground press accused Pius of “walking hand in hand with the Hitlerite... Fascists” (Lukas, 1986, pp. 16–17).

Similarly, from the late 1950s through the 1970s, during the pontificates of John XXIII and Paul VI, the Vatican pursued a new eastern policy based on compromise and accommodation, dubbed *Ostpolitik*. Under this foreign policy, the Holy See established diplomatic relations with communist states such as Yugoslavia and Czechoslovakia. The policy rested on the assumption that Soviet domination of East-Central Europe would last for many years, and so it would

be more prudent to seek dialogue with communist regimes instead of confrontation, as for instance, during the pontificate of Pius XII. In order to negotiate better conditions for Catholics living behind the Iron Curtain, John XXIII and Paul VI muted criticism of human rights abuses in communist states and appointed bishops willing to accommodate with Marxist-Leninist regimes instead of hardliners like Cardinals Stefan Wyszyński in Poland, Josef Beran in Czechoslovakia, or Jozsef Mindszenty in Hungary (Weigel, 1992, pp. 74–76).

The Vatican's *Ostpolitik* led to a decline in its soft power among populations in the Soviet Bloc. In Hungary, for instance, Pope Paul VI's dismissal of Cardinal József Mindszenty, a courageous and outspoken critic of the Hungarian Stalinist regime who was jailed and tortured for years for defending the Hungarian nation, from his offices of Primate of Hungary and Archbishop of Esztergom-Budapest led to outrage among Hungarian dissidents and emigres, decreasing the Vatican's soft power and distancing the nation's opposition from Catholicism (Balogh, 2021, pp. 646–647).

John Paul II, however, decisively broke with his predecessors' *Ostpolitik*. Less than three weeks after his election as pope, he said in Assisi, referring to Catholics persecuted by communist regimes: "There is no longer a Church of silence because it now the pope is its spokesman" (Skibiński, 2023, p. 31).

This was evident in 1984, for instance, when the pro-Solidarity priest Father Jerzy Popiełuszko was murdered by functionaries of the regime; John Paul II explicitly mentioned the priest's death, calling it a resurrection, and visited the former's tomb during a 1987 pilgrimage to Poland (Jones, 2018, p. 227).

Already in June 1979 the pope's rejection of his predecessors' *Ostpolitik* was praised by Adam Michnik, a secular, left-leaning Jewish dissident, in the underground press of the Workers' Defense Committee (Skibiński, 2020, p. 459).

Meanwhile, already before 1945 the Soviet Union's soft power was relatively weak in Poland, compared to Czechoslovakia or Germany, because of the Soviet Union's (and, more generally, Russia's) centuries-long aggressive, anti-Polish foreign policy. In the late eighteenth century, Muscovy took the largest share of Polish territory in the nation's partitions, while in 1920 Lenin unsuccessfully attempted to conquer the country. During World War II, not only Hitler but

also his then-ally Stalin invaded Poland; consequently, hundreds of thousands of Poles were deported to the Soviet interior, while the NKVD shot more than 21,000 Poles in the Katyn massacre alone (Burakowski et al, 2021, pp. 57–58).

The pope’s rejection of an accommodating attitude towards communism was appreciated by anti-communist dissidents outside Poland as well. On June 3, 1979, John Paul II gave a sermon in Gniezno during which he explicitly defended the European and Christian identities of such captive nations as the Lithuanians, Czechs, Slovaks, Croatians, Ukrainians, and Bulgarians (Skibiński, 2020, p. 269). At other times, he invoked the Christian heritage and unique national identities of two national groups living behind the Soviet Union, the Ukrainians and the Lithuanians. Declassified KGB documents demonstrate that the Soviet secret services regarded such gestures as a threat. The KGB was disturbed, for instance, by the fact that shortly after the inauguration of his pontificate John Paul II invited Cardinal Josef Slipyj, head of the Ukrainian Greek-Catholic Church, the largest underground Church in the world, for a private audience. The KGB thus considered the Polish pope’s election to be an anti-Soviet provocation engineered by the CIA (Grajewski, 2023, pp. 34–41).

NYEAN SOFT POWER IS NOT REDUCTIONISTIC

One could reasonably argue that even if John Paul II played an important role in making the rise of the nonviolent Solidarity revolution in Poland, it would not suffice in bringing about tangible political change. After all, a Soviet invasion of the country could have just as easily crushed Solidarity as Khrushchev’s and Brezhnev’s respective “interventions” in Hungary and Czechoslovakia. By contrast, as communist control was slipping in Poland and, later, other East-Central European nations, Gorbachev decided to pursue the “Sinatra doctrine” and let his satellites undergo a political transition “their own way.”

Meanwhile, the strongly anti-communist leadership of Ronald Reagan in the United States was another indispensable contributing factor to the liberation of East-Central Europe. Vladimir Lukhin, the former Soviet ambassador to the United States, has acknowledged that Strategic Defense Initiative (SDI), President Reagan’s ambitious

missile defense system, accelerated the Soviet collapse “by at least five years.” Likewise, Genrikh Trofimenko, head of the Institute for U.S.A. and Canada Studies of the Russian Academy of Sciences, has argued that SDI “was the most effective single act to bring [Gorbachev] to his senses” and realize that he could not win the Cold War (Kengor, 2006, pp. 300–301). The Reagan administration also pursued traditional hard power against the Soviet Bloc by, for example, imposing potentially crippling sanctions against Jaruzelski’s regime in Poland, which were ultimately lifted after the protests of Solidarity and the Polish bishops (Domber, 2014, pp. 177–178).

Acknowledging the role of other factors than John Paul II’s soft power in enabling peaceful political transition in East-Central Europe does not contradict the importance of soft power because Joseph Nye’s concept is not reductionistic.

In reference to Niccolo Machiavelli’s famous advice that it is better to be feared than to be loved, Nye writes that “in today’s world, it is best to be both” (2004, p. 1). Nye notes that all the sources of power have their limits, observing that tanks are not an effective military resource in swamps or jungles, for instance, while coal and steel do not hold much economic power in a poorly industrialized nation. Similarly, the United States’ soft power has its limits:

Serbs eating at McDonald’s supported Milosevic, and Rwandans committed atrocities while wearing T-shirts with American logos. American films that make the United States attractive in China or Latin America may have the opposite effect and actually reduce American soft power in Saudi Arabia or Pakistan (Nye, 2004, p. 12).

In other words, the effectiveness of soft power – as that of any kind of political power – all depends on context.

In response to his critics, over the years Nye repeated that soft power is “rarely sufficient by itself.” The political scientist eventually coined the term “smart power,” which he describes as the maximally efficient combination of hard and soft power. Nye cites the example of the People’s Republic of China, which has increased its hard military and economic power, thus increasing its overall international political standing, but its failure to increase its soft power by improving its human rights record and promoting its culture causes its popularity in Asia to lag behind that of the United States, for instance. In Nye’s

view, a key missing factor in China's aspiration to be a global power on par with the United States is soft power (2021, p. 10).

I propose naming the confluence of Pope John Paul II's soft power in Poland, Ronald Reagan's military and political hard power employed against the Soviet Union, and Mikhail Gorbachev's policy of non-intervention in East-Central Europe "providential smart power."

Whereas Nye defines smart power as the coordinated policy of a state, the abovementioned three actors did not coordinate their policies or enter into a formal alliance. Rather, it was the opportune confluence of these three leaders acting on the global stage between 1979 and 1991 that made the peaceful collapse of communist hegemony in East-Central Europe possible. The adjective "providential" also serves as a reference to the religious soft power exerted by John Paul II's Catholic Church in Poland.

CONCLUSIONS

Indeed, Joseph Stalin was correct in noting that the pope has no divisions, in the sense that the Vatican lacks economic and military resources, the traditional sources of hard power. Nevertheless, the rise of Solidarity in Poland and its ultimate triumph that led to the end of communist rule in the country and paved the way for similar political transformations across East-Central Europe demonstrates that the symbolic and cultural soft power exercised by the Holy See did have momentous political consequences.

However, while the success of Polish Solidarity demonstrates that we should not fall for the "Stalin trap" of reducing the factors political change to hard power, Joseph Nye himself notes that soft power rarely works alone in having transformative effects (2021, p. 10). While analyses of soft power usually focus on the actions of one political actor, the example of the collapse of communist hegemony in East-Central Europe demonstrates that sometimes the hard power of one or more actors combined with the soft power of others can coalesce to create an informal and unwitting, but nevertheless potent, smart power coalition.

Pope John Paul II's influence in Poland in 1979 is by no means the only religion-inspired political change in living memory; it suffices

to recall the Islamic revolution that took place in Iran that same year. A new model inspired by Joseph Nye's concept with the working name of providential smart power, detailed in this article using the example of Poland following the 1979 papal pilgrimage, can help scholars to grasp the role of religious soft power in political change while at the same time acknowledging the complementary influence of other factors.

REFERENCES

- Balogh, M. (2021). *"A Victim of History": Cardinal Mindszenty – A Biography*. A.T. Gane (Trans.). Washington: The Catholic University of America Press.
- Burakowski, A., Gubrynowicz, A., & Ukielski, P. (2021). 1989. *Jesień narodów*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Caryl, C. (2013). *Strange Rebels: 1979 and the Birth of the 21st Century*. New York: Basic Books.
- Casanova, J. (1994). *Public Religions in the Modern World*. London: The University of Chicago Press.
- Domber, G. (2014). *Empowering Revolution America, Poland, and the End of the Cold War*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Gaddis, J.L. (2006). *The Cold War: A New History*. New York: Penguin Books.
- Garton Ash, T. (2005, 4 April). *The First World Leader*. <https://www.theguardian.com/world/2005/apr/04/catholicism.religion13> (accessed on 2nd June 2024).
- Garton Ash, T. (2002). *The Polish Revolution: Solidarity*. New Haven: Yale University Press.
- Gorbachev, M. (1992, 9th March). *Pope Had a Key Role in Freeing Eastern Europe*. <https://www.tampabay.com/archive/1992/03/09/pope-had-a-key-role-in-freeing-eastern-europe/> (accessed on 2nd June 2024).
- Grajewski, A. (2023). Oczami wroga. *Biuletyn IPN*, 10(215), 34–41.
- Ickx, J. (2022). *The Pope's Cabinet: Pius XII's Secret War for Saving Jews*. Manchester: Sophia Institute Press.
- Jauer, J. (2011). *Urbi et Gorb. Jak chrześcijanie wpłynęli na obalenie reżimu komunistycznego w Europie Wschodniej*. B. Moryl (Trans.). Warszawa: Akcent.
- Jones, S.G. (2018). *A Covert Action: Reagan, the CIA, and the Cold War Struggle in Poland*. New York: W.W. Norton & Company.
- Kengor, P. (2006). *The Crusader: Ronald Reagan and the Fall of Communism*. New York: Harper Perennial.

- Kubik, J. (1994). *The Power of Symbols Against the Symbols of Power: The Rise of Solidarity and the Fall of State Socialism in Poland*. University Park: The Pennsylvania State University Press.
- Lukas, R.C. (1986). *The Forgotten Holocaust: The Poles under German Occupation, 1939–1944*. New York: Hippocrene Books.
- Mazur, K. (2017). Kraków: *Przekroczyć nowoczesność. Projekt polityczny ruchu społecznego Solidarność*. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej.
- Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Nye, J. (2021). Soft power: The evolution of a concept. *Journal of Political Power*, 14(1), 196–208. DOI: 10.1080/2158379X.2021.1879572
- Petrowa-Wasilewicz, A. (2000). Kościelna Służba Porządkowa Archidiecezji Warszawskiej „Totus Tuus”. In A. Petrowa-Wasilewicz (Ed.), *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele* (pp. 277–279). Warszawa: Katolicka Agencja Informacyjna.
- Ring-Eifel, L. (2006). *Światowa potęga Watykanu. Polityka współczesnych papieży*. T. Sotowska (Trans.). Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Skibiński, P. (2023). Jan Paweł II i wielka polityka. *Biuletyn IPN*, 10(215), 18–33.
- Skibiński, P. (2020). *Odnova tej ziemi. I pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, czerwiec 1979*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Tchakhotine, S. (1991). Tak zwana biała propaganda: mówi praktyka. In V. Volkoff (Ed.), *Dezinformacja. Oreż wojny*. A. Archiuch (Trans.) (pp. 26–49). Warszawa: Wydawnictwo Delikon.
- Staniszki, J. (1984). *Poland's Self-Limiting Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Weigel, G. (1992). *The Final Revolution: The Resistance Church and the Collapse of Communism*. Oxford: Oxford University Press.
- Weigel, G. (1999). *Witness to Hope: The Biography of Pope John Paul II*. New York: HarperCollins Publishers.
- Wnuk-Lipiński, E. (2007). Meandry formowania się społeczeństwa obywatelskiego w Europie Środkowej i Wschodniej. *Chrześcijaństwo-Świat-Polityka*, 1(2), 7–24.
- Zaremba, M. (2023). *Wielkie rozczarowanie. Geneza rewolucji Solidarności*. Kraków: Znak Horyzont.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

PIOTR ZAMELSKI

<http://orcid.org/0000-0002-1460-4433>

Politechnika Opolska
p.zamelski@po.opole.pl

DOI: 10.35765/HP.2682

Integracja polityki i prawa na rzecz dobra wspólnego

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Zdefiniowanie warunków integracji polityki i prawa na rzecz dobra wspólnego.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Problem badawczy obejmuje ustalenie, jakie uwarunkowania życia społecznego sprzyjają integracji polityki i prawa na rzecz dobra wspólnego. W badaniach zastosowano dwie metody badawcze: metodę analizy i krytyki piśmiennictwa i źródeł z zakresu prawa, historii i filozofii oraz metodę analizy i konstrukcji logicznej z zastosowaniem wnioskowania dedukcyjnego.

PROCES WYWODU: Polityka i prawo są kategoriami współzależnymi. Polityka jest praktycznym źródłem prawa pozytywnego, z kolei prawo organizuje życie społeczne i polityczne. Filozofia klasyczna definiuje obie kategorie jako obszary szczególnej troski o dobro wspólne, które istnieje w ramach obiektywnego, naturalnego porządku życia społecznego opartego na wzajemnej zależności i odpowiedzialności osób i wspólnot ludzkich. Jednakże deficyt świadomości aksjologicznej w społeczeństwie sprzyja tworzeniu prawa motywowanego partykularnymi interesami polityków lub lobbystów.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Analiza problemu badawczego prowadzi do uznania potrzeby integracji polityki i prawa na rzecz dobra wspólnego jako warunku rozwoju i przetrwania wspólnoty politycznej. Szczególne znaczenie w tym procesie przypada świadomości aksjologicznej społeczeństwa,

Sugerowane cytowanie: Zamelski, P. (2025). Integracja polityki i prawa na rzecz dobra wspólnego. *Horyzonty Polityki*, 16(56), 191–204. DOI: 10.35765/HP.2682.

która stanowi ostateczny czynnik korygujący w stosunku do sektorów polityki i prawa, niezbędny dla zachowania i rozwijania wartości dobra wspólnego.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Urzeczywistnianie dobra wspólnego w ściśle powiązanych sferach polityki i prawa wymaga budowania świadomości aksjologicznej poprzez edukację i formację społeczeństwa, przy czym działania w tym zakresie niekoniecznie muszą pochodzić od instytucji władzy publicznej. Rezultatem rosnącej świadomości dobra wspólnego powinna być formalna i społeczna kontrola konstytucyjności aktów prawnych oparta na kryterium oddziaływania na dobro wspólne.

SŁOWA KLUCZOWE:

dobro wspólne, filozofia polityki, prawo naturalne, prawo pozytywne, świadomość aksjologiczna

Abstract

INTEGRATING POLITICS AND LAW
FOR THE COMMON GOOD

RESEARCH OBJECTIVE: To define the conditions for integrating politics and law for the common good.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The research problem involves establishing which conditions of social life are conducive to integrating politics and law for the common good. Two research methods were used, i.e., the method of analysis and criticism of literature and sources in law, history and philosophy, and the method of analysis and logical construction using deductive reasoning.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: Politics and law are interdependent categories, politics being the practical source of positive law and law organises the social and political life. Classical philosophy defines both categories as area of attention for common good, which exists in natural order of social life, based on the interdependence and responsibility of individuals and communities. However the deficit of axiological awareness of society contribute to the creation of laws motivated by particular interests of politicians or lobbyists.

RESEARCH RESULTS: The analysis of the research problem leads to recognising the need to integrate politics and law for the common good as a condition for the development and survival of political communities. Of particular importance in this process is the axiological awareness of society, which is the ultimate adjustment factor with respect to the domains of politics and law, necessary for the upholding and development of the underlying values of the common good.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS:

The pursuance of the common good in the closely related domains of politics and law requires building axiological awareness through education and formation of society, while measures taken in this regard don't need to be attributable solely to public authorities. The result of growing awareness of the common good should be formal and social control of the constitutionality of legal acts based on the criterion of their impact on the common good.

KEYWORDS:

common good, philosophy of politics, natural law, positive law, axiological awareness

WSTĘP

Celem naukowym opracowania jest zdefiniowanie warunków integracji polityki i prawa na rzecz dobra wspólnego. Z przyjętego celu naukowego wynika problem badawczy obejmujący ustalenie, jakie uwarunkowania życia społecznego sprzyjają integracji polityki i prawa na rzecz dobra wspólnego. *A priori* zakłada się, że obie kategorie są współzależne: prawo zależy od polityki w aspekcie decyzyjnym, zaś polityka – od prawa w aspekcie ustrojowym. Na potrzeby opracowania przyjęto rozumienie polityki jako procesów związanych z zarządzaniem państwem i jego strukturami terenowymi, łącznie ze stanowieniem prawa. Z kolei przez pojęcie prawa rozumie się system prawny obejmujący ogół obowiązujących aktów prawnych oraz procesy wynikające z ich urzeczywistniania (w szczególności postępowania sądowe, administracyjne, egzekucyjne itd.). W ujęciu odpowiednio nauk o polityce oraz nauk dogmatycznych prawa tak sformułowane wyszczególnienie składowych ma charakter jedynie sygnałny, jednak na potrzeby rozważań filozoficzno-prawnych jest wystarczające. Polityka i prawo, wraz z innymi komponentami życia społecznego, współtworzą kulturę społeczeństwa ukształtowaną na gruncie określonej cywilizacji. Pełne oddzielenie polityki od prawa i *vice versa* nie jest zresztą możliwe w realnie istniejącym ustroju politycznym państwa, choć nieraz prezentuje się jako rozwiązanie atrakcyjne w obliczu piętrzących się problemów praktycznych. Nowość naukowa opracowania wyraża się w promowaniu oparcia polityki i prawa na dobru wspólnym, którego rola – mając na względzie

spójność i trwałość państwa i społeczeństwa – wymaga zwiększenia przede wszystkim w obszarze edukacji i legislacji.

METODY I NARZĘDZIA BADAWCZE

W badaniach zastosowano dwie metody badawcze. Metoda analizy i krytyki piśmiennictwa i źródeł obejmuje badania literaturowe z zakresu prawa, historii i filozofii mające na celu doboru modeli teoretycznych przydatnych z punktu widzenia rozwiązania problemu badawczego. Z kolei metoda analizy i konstrukcji logicznej obejmuje zastosowanie wnioskowania dedukcyjnego w celu ustalenia powiązań pomiędzy pojęciami kluczowymi z punktu widzenia problemu badawczego: dobra wspólnego, prawa, polityki i świadomości aksjologicznej.

PROCES WYWODU

1. Zbieżność i rozbieżność polityki i prawa

Polityka i prawo należą do immanentnych emanacji społecznej natury człowieka, którą Arystoteles ujął słowami *zoon politikon*. Jako zjawiska występujące w społeczeństwie są ściśle powiązane i praktycznie nierozłączne. Sfera polityki jest trudna do precyzyjnego wyodrębnienia z całokształtu stosunków społecznych, odznacza się niewielkim poziomem formalizacji, daleko posuniętą elastycznością oraz pewnym zakresem autonomii w stosunku do obowiązujących norm formalnych, zwłaszcza w sytuacjach nietypowych. Z kolei sfera prawa, dzięki właściwej jej formalizacji, jest znacznie prostsza do precyzyjnego wydzielenia z całego spłotu stosunków społecznych, jakkolwiek w ostatnich dwóch stuleciach postępująca etatyzacja życia społecznego skutkuje ciągłą redukcją obszarów wolnych od regulacji prawnej. Normy prawne odznaczają się pewną inercją związaną z trwałością stosunków prawnych, w związku z tym zbyt częste zmiany legislacyjne wzbudzają niepewność, utrudniają ciągłość procesów, hamują tendencje rozwojowe.

Niestabilność prawa to (...) jedna z barier rozwoju gospodarczego; to zmniejszenie poczucia bezpieczeństwa obywateli; to brak możliwości ukształtowania jednolitej wykładni prawa i orzecznictwa (Bieniak, 2023, s. 6).

Wreszcie, prawo jest zależne od przymusu państwowego, którego odjęcie (np. w warunkach kryzysu wojennego lub katastrofy naturalnej) spowodowałoby ustanie egzekucji prawa, a w dalszym rezultacie implozję całego systemu prawnego i rozkład samych struktur władzy politycznej.

Model polityczno-prawny w państwie wynika z uwarunkowań cywilizacyjnych kształtujących się przez stulecia. Zgodnie z teorią cywilizacji Feliksa Konecznego warunkiem rozwoju świadomego społeczeństwa jest jego względna autonomia wobec struktur państwowych, która wyraża się w wyodrębnieniu prawa publicznego i prawa prywatnego. Taki model został wypracowany w średniowieczu na gruncie cywilizacji łacińskiej (Koneczny, 1935, s. 291), określanej przez Arnolda J. Toynbee jako cywilizacja zachodnia. Odrębnym problemem jest praktyczne wyparcie cywilizacji łacińskiej przez wzorce bizantyjskie i po części turańskie w epoce nowoczesnej i ponowoczesnej, które były związane z popularyzacją różnych odmian nominalizmu i idealizmu filozoficznego (Koneczny, 1935, s. 293–294). Wspomniana niezależność poszczególnych członków społeczeństwa i struktur społecznych, w znacznym stopniu warunkowana bezpieczeństwem własności prywatnej, leży u podstaw rozwijania także świadomości aksjologicznej opartej na dobrowolnej i odpowiedzialnej trosce o dobro wspólne, bez której nie można urzeczywistniać dobra indywidualnego. Stąd „konstytucyjne pojęcie godności jest istotnym, strukturalnym elementem pojęcia dobra wspólnego” (Piechowiak, 2012, s. 358).

Polityka posługuje się prawem instrumentalnie na sposób etatystyczny lub subsydiarny, przy czym druga opcja może być tyleż bardziej efektywna, ile wymagająca. Oba sposoby wykorzystania prawa są w praktyce nierozłączne, strategiczny wybór rządzących dotyczy natomiast przewagi jednego z nich w perspektywie wieloletniej. Zasada pomocniczości domaga się ograniczenia zakresu legislacji, która już dawno przeszła w stan chronicznej inflacji prawa (Rogowski, 2018, s. 14–15), charakterystycznej skądinąd dla pozytywizmu prawniczego mającego swoje korzenie we wspomnianym modelu cywilizacji bizantyjskiej. Pobieźnie rozumiana idea państwa

prawa inkorporuje do systemu prawnego znaczną liczbę rozwiązań technicznych, często niedopracowanych i nietrwałych, natomiast nie kształtuje umiejętności posługiwania się prawem w sposób oparty na świadomości aksjologicznej i dojrzałym legalizmie krytycznym. Warto w tym kontekście sięgnąć do dorobku polityki prawa Leona Petrażyckiego, która wyraża postulat wykorzystania przez prawodawcę naturalnych ludzkich procesów psychicznych, by przez rozwijanie świadomości moralnej i prawnej wychowywać społeczeństwo do ideału miłości (Petrażycki, 1959, 13). Ów tajemniczy i raczej nieosiągalny na tym świecie ideał miłości można w praktycznym ujęciu zinterpretować jako nieco patetyczne określenie odpowiedzialności za dobro wspólne.

2. Istota i teleologia dobra wspólnego

Filozofia klasyczna definiuje kategorie prawa i polityki jako obszary szczególnej troski o dobro wspólne (Tomasz z Akwinu, 1985, s. 7, q. 90.3a). Starożytna idea *bonum commune* zakłada istnienie obiektywnego, naturalnego porządku życia społecznego opartego na wzajemnej zależności i odpowiedzialności osób i wspólnot ludzkich. Jest pojęciem wywodzonym z prawa naturalnego, spójnym z filozofią personalistyczną, jednak – ograniczając się do historii nowożytnej świata zachodniego – niechętnie przyjmowanym przez indywidualistyczne oświecenie i relatywistyczny postmodernizm. Jednakże odrzucenie świadomości dobra wspólnego prowadzi do upowszechniania się postawy indywidualizmu (interes jednostkowy pomijający wspólnotę) bądź kolektywizmu (interes zbiorowości pomijający osobę), przy czym im trudniejsze warunki zewnętrzne, tym łatwiej społeczeństwo przyjmuje wzorce gromadnościowe. Z kolei im większa jest wiara w możliwości sprawcze człowieka, tym większy zawód przychodzi z powodu porażek i niewiedzy, jednak kapitulacja przed bezmiarem rzeczywistości przechodzi najpierw w relatywizm, następnie w nihilizm. Jak widać, wszelkie dążenia do technokracji w prawie nie są odejściem od filozofii, lecz wyrazem alternatywnej filozofii. „Prawoznawstwa nie da się bowiem aksjologicznie zneutralizować, ponieważ związek prawa z wartościami ma charakter pierwotny, odwieczny, konieczny i immanentny” (Zajadło, 2022, s. 1).

Świadomość istnienia i potrzeby dobra wspólnego wyraża się m.in. przez wyodrębnienie w literaturze i prawodawstwie sektorowych dymensji tego pojęcia, które są bardziej praktyczne operacyjnie w odniesieniu do poszczególnych działów administracji państwa. Do podkategorii dobra wspólnego należą m.in. racja stanu (w obszarze dyplomacji), bezpieczeństwo narodowe (w obszarze obronności), zdrowie publiczne (w obszarze ochrony zdrowia), moralność publiczna (w obszarze prawa karnego) itd. Rzecz jasna pojęcia te użyte w treści norm prawnych mają charakter klauzul generalnych i jako takie podlegają wykładni, która w dużym stopniu zależy od uwarunkowań politycznych, w tym filozofii sprawowania władzy. Zdziwienie budzi brak powszechnie przyjętego pojęcia odnoszącego się do godnego poziomu edukacji i wychowania, które jest fundamentalne dla funkcjonowania jakichkolwiek innych polityk sektorowych, a nawet samego przetrwania społeczeństwa. Jako dymensję dobra wspólnego trudno natomiast wskazywać pojęcie interesu publicznego, które posiada charakter rewolucyjno-oświeceniowy (Complak, 2000, s. 40) i pozostaje bezpośrednio zależne od woli politycznej, ewentualnie potwierdzonej bardziej szczegółową regulacją prawa pozytywnego. Odwołanie do interesu publicznego potencjalnie (choć niekoniecznie intencjonalnie) skutkuje przesunięciem akcentu na rozwiązania kolektywistyczne, jakimi są w szczególności etatyzm i pozytywizm prawniczy.

Wprowadzie twórcza natura człowieka stale angażuje prawodawców w rozwiązywanie coraz to nowych problemów życia zbiorowego, związanych przede wszystkim z rozwojem techniki, jednak brak jasnych reguł odpowiedzialności w warunkach złożonych i zwykle kolegialnych procedur demokratycznych może sprzyjać tworzeniu prawa motywowanego partykularnymi interesami najbardziej wpływowych ugrupowań politycznych lub lobbystów. Metody przeciwdziałania sytuacjom patologicznym znów można podzielić na etatystyczne i subsydiarne. Również w tym przypadku wybór dotyczy proporcji, a nie wyłączności jednej z opcji. Etatystyczny sposób kontroli jakości prawodawstwa polega na dodawaniu i usztywnianiu procedur kontrolnych, jest zatem formą samokontroli aparatu władzy. Warto w tym kontekście zauważyć, że nawet instytucjonalny podział władzy nie jest w stanie wyeliminować zależności personalnych w gronie stosunkowo wąskiej elity. Z kolei subsydiarny sposób kontroli odbywa

się – zgodnie z założeniem L. Petrażyckiego – przez intencjonalne budowanie w społeczeństwie świadomości aksjologicznej i prawnej, aby uzdolnić ludzi do wartościowania celów politycznych i rozwiązań prawnych z punktu widzenia dobra wspólnego (Stadniczeńko & Zamelski, 2016, s. 149). Jest to zatem działanie wymagające konsekwencji i czasu, w przypadku powodzenia prowadzące do pewnej niezależności społeczeństwa względem polityki, co nie zawsze czyni je atrakcyjnym w oczach rządzących. Niemniej w długiej perspektywie czasowej edukacja stanowi najlepszą formą budowania społeczeństwa odpowiedzialnego (zwanego też obywatelskim) ze względu na uniezależnianie się wspólnoty politycznej od bieżących wydarzeń politycznych, propagandy, regulacji prawnych, warunków życia, a nawet trwania struktur państwowych. W polskiej historii dowiódł tego chociażby program XIX-wiecznych pozytywistów. Na gruncie cywilizacji łacińskiej taka formuła tylko częściowo powiodła się dzięki ponadpaństwowemu oddziaływaniu Kościoła katolickiego i równoważeniu ośrodków władzy w monarchiach stanowych, jednak średniowieczny model społeczny zaczął załamywać się wraz z reformacją, wojnami religijnymi i związanym z tym powstaniem autokratycznych monarchii absolutnych, których obalenie przez rewolucje liberalne wydaje się tylko zmianą sposobu sprawowania władzy w ramach tego samego konstruktu. W rzeczywistości odległość pomiędzy Lewiatanem T. Hobbesa a umową społeczną J.J. Rousseau nie jest znaczna (Bartyzel, 2002, s. 124–125) i w obu przypadkach wyraźnie nawiązuje do założeń cywilizacji bizantyjskiej w rozumieniu F. Konecznego.

Z postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (dalej: Konstytucja RP) przebiega świadomość dobra wspólnego, która jednak nie implikuje wielu logicznych konsekwencji politycznych i prawnych. Kluczowym odniesieniem do dobra wspólnego jest art. 1 Konstytucji RP, zgodnie z którym „Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli”. Nawiązania *expressis verbis* do dobra wspólnego pojawiają się również w preambule, art. 25 ust. 3 i art. 82 Konstytucji RP. Państwo stanowi składnik tak rozumianego dobra wspólnego, jednak nie wyczerpuje całej treści tego pojęcia (Zubik, 2010, s. 66). Również orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego nie zawiera pogłębionej refleksji nad dobrem wspólnym, zwłaszcza w odniesieniu do pozytywnej działalności instytucji państwa (Zamelski, 2014, s. 299–323).

3. Problemy aplikacyjne

Integracja prawa i polityki na rzecz dobra wspólnego stanowi warunek integralnego rozwoju osób i wspólnot ludzkich, ale zarazem nie jest możliwa w społeczeństwie zamkniętym na rozwijanie świadomości aksjologicznej i prowadzenie odpowiedzialnej refleksji nad dobrem wspólnym. Nie sposób za pomocą samego tylko aparatu państwowego zapewnić takiej jakości tworzenia, wykonywania i nauki prawa, w której naturalne ludzkie potrzeby będą wazone i uwzględniane z należyтым poszanowaniem dla fundamentów cywilizacyjno-kulturowych i pogłębionym rozeznaniem wyzwań przyszłości. „Praca w (...) dziedzinie etycznej, dotyczącej społecznego zachowania ludzi, bywa zazwyczaj trudniejsza, aniżeli budowa struktur organizacyjnych” (Krucina, 1972, s. 343). W tym miejscu zaprezentowana koncepcja teoretyczna napotyka na problemy natury praktycznej leżące raczej w sferze polityki niż prawa, które skutkują dezintegracją wymienionych komponentów kultury społecznej i tym samym oddalają realia życia społecznego od wartości dobra wspólnego.

Podstawowym wyzwaniem dla skuteczności oddziaływania na świadomość aksjologiczną społeczeństwa jest ustalenie podmiotu posiadającego właściwy profil aksjologiczny, autorytet społeczny i legitymizację ustrojową. W Europie przednowoczesnej taką pozycję społeczną i ustrojową w znacznym stopniu posiadał Kościół katolicki. Od czasu reformacji, a tym bardziej rewolucji francuskiej i upowszechnienia zasady suwerenności ludu, państwa roszczą sobie monopol na formułowanie ostatecznych standardów aksjonormatywnych.

(...) w sensie czysto historycznym, jeśli przyjmiemy, że słowo „nowoczesność” nie oznacza po prostu tego, co dzieje się współcześnie, ale raczej kulturę świata zachodniego, która ewoluowała w ciągu ostatnich czterech lub pięciu stuleci, to wydaje się oczywiste, że społeczeństwo uważane jest za nowoczesne w takim stopniu, w jakim stało się postchrześcijańskie (Hart, 2009, s. 32).

Historycznie bezprecedensowa etatyzacja życia społecznego wiąże się z potężnym ryzykiem, ponieważ każdy ustrój polityczny wykazuje jakieś słabości ujawniające się dopiero w obliczu konkretnych problemów, a nie ma podstaw do wyłączenia z tej prawidłowości

ustrojów opartych na demokratycznym wyborze organów władzy. Te ostatnie cechują się specyficzną formą kolektywizmu polegającego na podporządkowaniu decyzji władzy publicznej aktualnym nastrojom i oczekiwaniom grup społecznych (zależnym w dużym stopniu od środków społecznego przekazu), które w danym momencie wydają się istotne z punktu widzenia wyniku wyborczego osiąganego przez formacje polityczne. W rezultacie powstawanie prawa realizującego zapotrzebowanie rozmaitych grup interesu i lobbystów, w miejsce troski o dobro wspólne, przestaje być zwykłym wypadkiem przy pracy, a staje się dorożnianym sposobem działania władzy ustawodawczej. Wiele racji ma Arthur Kaufman, twierdząc, że prawem realnie doświadczanym przez człowieka jest dopiero indywidualne rozstrzygnięcie (Oniszczyk, 2008, s. 690), niemniej skąd wzięć wrażliwych aksjologicznie sędziów i urzędników w społeczeństwie, które w przeważającej większości samo tych cech nie posiada? *Nemo plus iuris in alium transferre potest quam ipse habet*. Po wtóre, spory obszar wykonywania prawa względem pojedynczych osób odbywa się poza formalnym postępowaniem sądowym lub administracyjnym, a tylko niewielka część decyzji z zakresu administracji publicznej lub prawa pracy zostaje poddana czasochłonnej kontroli sądowej.

Drugim problemem w integracji prawa i polityki na rzecz dobra wspólnego jest ograniczony poziom suwerenności współczesnych państw i postępująca multicentryzacja systemów prawnych. Nie trzeba udowadniać, że współpraca międzynarodowa może przynosić liczne korzyści, a izolacjonizm w epoce zaawansowanej technologii wymagałby narzędzi wręcz totalitarnych. Niemniej zakres spraw uzależnionych od zgody państw partnerskich lub organów międzynarodowych, jak również możliwość cofnięcia tejsz zgody powinny wynikać z decyzji kierunkowej ustrojodawcy wynikającej z troski o dobro wspólne. Władze państwa, dążąc do osiągnięcia efektów współpracy, muszą najpierw starannie ocenić warianty substytucji instrumentów politycznych i prawnych, by podjąć świadomą decyzję o rezygnacji z ich samodzielnego użycia. Także w tym wypadku warunkiem standardów polityki międzynarodowej są urzędnicy państwowi cechujący się wrażliwością aksjologiczną i ponadprzeciętnymi zdolnościami strategicznymi. Najpierw jednak muszą pojawić się takie osoby w społeczeństwie i muszą powstać mechanizmy ich wyłuskania.

Jako trzeci problem należy wymienić interesy i działalność kapitału państwowego i korporacyjnego, który pomimo swojej anonimowości i rozproszonej struktury działa w sposób ustandaryzowany, całkiem skutecznie wpływając na sposób myślenia milionów ludzi. Możliwości oddziaływania ideowego wynikają przede wszystkim z rozwoju technologicznego środków społecznego przekazu, które pozostają zależne od swojego akcjonariatu. Coraz trudniej nie zauważyć, że w świecie zachodnim dominujący przekaz medialny inspirowany wzorcami postmodernizmu, popularyzuje je w społeczeństwie, zapewnia ich trwanie w ludzkiej świadomości, domaga się przeniesienia ich na grunt regulacji prawnych. Motywy tej działalności stały się przedmiotem rozmaitych dociekań, nie wyłączając nieweryfikowalnych teorii spiskowych, które wprowadzają niewiele wnoszą do opisu rzeczywistości, ale stanowią potwierdzenie społecznej percepcji trendów kulturowych wyrażających awersję do filozofii realistycznej i katolicyzmu. Za Vivekiem Ramaswamy (2023) można domniemywać, że celem tak bezprecedensowego zaangażowania ośrodków zależnych od podmiotów kapitałowych jest wytworzenie warunków sprzyjających kumulacji zysków przez korporacje międzynarodowe (spółki akcyjne o międzynarodowym zasięgu, na ogół z siedzibą w Stanach Zjednoczonych). Nawiązując do określeń klasyków postmodernizmu Jacques'a Derridy i Zygmunta Bauman, można powiedzieć, że tak prowadzona dekonstrukcja tożsamości osób i wspólnot ma skutkować płynnym postrzeganiem świata, dostosowanym do przekazu medialnego i reklamowego, bodźców psychologicznych czy absolutyzacji potrzeb bytowych. Wobec siły ekonomicznej międzynarodowego kapitału oraz powiązanych z nim instytucji politycznych, gospodarczych i medialnych możliwości działania małych i średnich państw są bardzo ograniczone, niemniej jednak to wciąż po stronie państwa znajdują się instrumenty polityczne i prawne dające się wykorzystać na rzecz dobra wspólnego. Co więcej, to po stronie państwa sytuuje się etos. Dlatego sytuacja polityczna państwa zależy – bardziej niż od formalnego ustroju konstytucyjnego – od świadomości aksjologicznej społeczeństwa i ludzi, którzy pracują nad jej rozwijaniem.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ

Integracja prawa i polityki wokół wartości i celów wyznaczanych prawem naturalnym, a rozpoznawanych w konkretnych realiach na podstawie znajomości przyczyn i skutków, prowadzi do urzeczywistniania różnych aspektów dobra wspólnego. Wzajemne oddziaływanie polityki i prawa w konkretnej sytuacji teleologicznej i prakseologicznej może czynić sprawowanie władzy publicznej procesem wewnątrznie zintegrowanym bądź w jakimś stopniu zdeintegrowanym. Owa dezintegracja może wynikać w szczególności z błędów merytorycznych prawodawcy (antropologicznych, ekonomicznych, strategicznych itp.), nieskutecznej egzekucji prawa bądź nasilonego konfliktu społecznego, przy czym ze względu na ramy opracowania skupiono się na pierwszej sytuacji. Ostatecznie jednak czynnikiem kluczowym dla społecznej aprecjacji dobra wspólnego oraz zintegrowania wysiłków sektorów politycznego i prawnego na rzecz jego urzeczywistniania jest świadomość aksjologiczna społeczeństwa. Społeczeństwo zdolne do zrozumienia i konsekwentnej realizacji priorytetów wspólnotowych staje się odporne na oddziaływanie inżynierii społecznej i odpowiedzialne za przyszłość państwa, po części przynajmniej niwelując deficyty cywilizacyjne i ustrojowe. W ten sposób rozwiązany został problem badawczy, w związku z czym zrealizowano cel naukowy opracowania.

WNIOSKI

Za każdym pojęciem abstrakcyjnym, a takowymi są polityka i prawo, zawsze stoją konkretni ludzie i ostatecznie to od ich świadomości aksjologicznej, postaw i decyzji zależy jakość polityki i prawa, zarówno w sferze założeń teoretycznych, jak i praktyki. Przyjawszy, że dobro wspólne jest kategorią aksjologiczną zdolną porządkować życie społeczne według naturalnej hierarchii i potrzeb, społeczeństwo posiadające aspiracje do trwania i rozwoju powinno bezwzględnie zachować priorytet edukacji i formacji ku odpowiedzialności za dobro wspólne, zwłaszcza w stosunku do młodego pokolenia. Owa odpowiedzialność może stanowić uzasadnienie zarówno dla działań pozytywnych, jak i negatywnych o charakterze jednostkowym i wspólnotowym.

Idąc dalej, dobro wspólne jest racją istnienia państwa i każdej formy konstytucjonalizmu, dlatego winno stanowić – bezpośrednio lub poprzez swoje dymensje – wzorzec kontroli konstytucyjności aktu prawnego. Owa kontrola musi odbywać się w toku całego procesu legislacyjnego, a nie tylko w ramach orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego czy słabo rozwiniętej kontroli sądowej.

BIBLIOGRAFIA

- Bartyzel, J. (2002). *Demokracja*. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.
- Bieniak, M. (2023). Stanowienie prawa, czyli o biegunce ustawodawcy. *Palestra*, 8, 5–7.
- Complak, K. (2000). Głos w dyskusji. W E. Zwierchowski (Red.), *Podstawowe pojęcia pierwszego rozdziału Konstytucji RP. Materiały Ogólnopolskiej Sesji Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego: (Wista, 3-5 czerwca 1999 roku)* (s. 40). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Hart, D.B. (2009). *Atheist Delusions. The Christian Revolution and Its Fashionable Enemies*. New Haven: Yale University Press.
- Koneczny, F. (1935). *O wielości cywilizacji*. Kraków: Skład Główny Gebethner i Wolff.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.
- Krucina, J. (1972). *Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie*. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej.
- Oniszczyk, J. (2008). *Filozofia i teoria prawa*. Warszawa: C.H. Beck.
- Petrażycki, L. (1959). *Wstęp do nauki prawa i moralności*. Warszawa: PWN.
- Piechowiak, M. (2012). *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*. Warszawa: Trybunał Konstytucyjny.
- Ramaswamy, V. (2023). *Woke, Inc. Inside Corporate America's Social Justice Scam*. New York: Center Street.
- Rogowski, W. (2018). Zasób i inflacja przepisów prawa w Polsce (z uwagami porównawczymi). *Głos Prawa*, 1(1-2), 13–33.
- Stadniczeńko, S.L., & Zamelski, P. (2016). *Pedagogika prawa. Vade mecum! Pójdź ze mną!* Warszawa: Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania.
- Tomasz z Akwinu (1985). *Suma Teologiczna*. T. 13: *Prawo (I–II, q. 90–105)*. P. Belch (Tłum.). Londyn: Veritas.
- Zajadło, J. (2022). Aksjologia prawa – od ogólnej filozofii do konkretnej filozofii prawa. W A. Powalowski (Red.), *Aksjologia publicznego prawa gospodarczego* (s. 1–20). Warszawa: C.H. Beck.

Zamelski, P. (2014). *Równowaga praw i obowiązków implikacją zasady dobra wspólnego*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Zubik, M. (2008). Konstytucyjne refleksje nad dobrem wspólnym na tle przemian w Rzeczypospolitej Polskiej ostatniej dekadzie XX w. W W.J. Wołpiuk (Red.). *Dobro wspólne. Problemy konstytucyjnoprawne i aksjologiczne* (s. 51–69). Warszawa: Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

SYLWESTER WARZYŃSKI

<http://orcid.org/0000-0002-1333-2552>
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
sylwester.w@ukw.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2820

Polityka tożsamościowa i jej implikacje w świetle książki Francisa Fukuyamy „Tożsamość. Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie”

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Artykuł jest próbą ukazania konsekwencji dylematów, jakie niesie ze sobą polityka tożsamościowa w kontekście rozważań Francisa Fukuyamy zawartych w książce *Tożsamość. Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Artykuł zwraca uwagę na dwa zasadnicze zagadnienia: źródła polityki tożsamościowej i konsekwencje wynikające z przyjęcia tożsamościowych założeń.

PROCES WYWODU: Autor na początku problematyzuje samo pojęcie tożsamości i przedstawia, w jaki sposób tożsamość stała się jedną z zasadniczych i kluczowych współcześnie kwestii. W punkcie drugim prezentuje źródła polityki tożsamościowej, wskazując – zgodnie z tym, o czym pisze Fukuyama – na zakorzenienie w naszej ludzkiej naturze pragnienie bycia uznanym, na pewien szczególny sposób rozumienia wewnętrznego „ja”, a także na związane z tym napięcie między owym „ja” a wszystkim, co wobec tego „ja” jest zewnętrzne. Na koniec ukazuje implikacje wynikające z przyjęcia tożsamościowego sposobu myślenia.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Analiza źródeł, założeń polityki tożsamości wskazuje na pewne istotne dylematy i zagrożenia: nieustanne domaganie

Sugerowane cytowanie: Warzyński, S. (2025). Polityka tożsamościowa i jej implikacje w świetle książki Francisa Fukuyamy „Tożsamość. Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie”. *Horyzonty Polityki*, 16(55), 205–223. DOI: 10.35765/HP.2775.

się uznania, swoiste zapomnienie o obywatelu oraz demontaż myślenia w perspektywie dobra wspólnego.

WNIOSKI, INNOWACJE I REKOMENDACJE: Polityka tożsamości oprócz pozytywnych zmian niesie ze sobą także istotne zagrożenia. Warto je zauważać i – dostrzegając całą złożoność tej problematyki – o nich rozmawiać bez zbędnego upraszczania i ideologizowania.

SŁOWA KLUCZOWE:

Fukuyama, tożsamość, polityka tożsamości, walka o uznanie, wewnętrzne „ja”

Abstract

IDENTITY POLITICS AND ITS IMPLICATIONS
IN THE LIGHT OF FRANCIS FUKUYAMA'S
BOOK „IDENTITY. THE DEMAND FOR DIGNITY
AND THE POLITICS OF RESENTMENT”

RESEARCH OBJECTIVE: The article is an attempt to show the consequences, dilemmas that identity politics brings against the background of Francis Fukuyama's considerations contained in his book *Identity. The demand for dignity and the politics of resentment*.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHOD: The article draws attention to two main issues: the sources of identity politics and the consequences resulting from the adoption of identity assumptions.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The author analyses what the very notion of identity means and how Identity politics has become one of the fundamental and key issues today. Secondly, he presents the sources of identity politics, pointing out – as Fukuyama writes – that the desire to be recognized is rooted in our human nature, a particular way of understanding the inner “I”, as well as the related tension between this “I” and everything that is external to this “I.” Finally, the implications of adopting an identity mindset are analyzed.

RESEARCH RESULTS: The analysis of the sources and assumptions of identity politics indicates certain significant dilemmas and threats: the constant demand for recognition, a kind of forgetting about the citizen, and the dismantling of thinking from the perspective of the common good.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: Identity politics, in addition to positive changes, also brings significant risks. It

is important to acknowledge them and, recognizing the complexity of this issue, discuss them without unnecessary simplification and ideologization.

KEYWORDS:

Fukuyama, identity, identity politics, struggle for recognition, inner self

W artykule ukazuję dylematy polityki tożsamościowej w świetle książki Francisa Fukuyamy *Tożsamość. Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*. Na początku problematyzuję samo pojęcie tożsamości i wyjaśniam, w jaki sposób tożsamość stała się jedną z zasadniczych współcześnie kwestii. W punkcie drugim skupiam się na źródłach polityki tożsamościowej. Na koniec ukazuję główne zagrożenia, przed jakimi stajemy w ramach tego „tożsamościowego” sposobu myślenia.

1. WPROWADZENIE

Pojęcie tożsamości u swoich źródeł miało głęboko filozoficzne konotacje. Wiązało się z pewnym szczególnym sposobem bycia wszystkiego, co istnieje. Ta szczególność wskazywała, że każdy byt jest bytem, jest sobą, jest tym, czym jest. Jest więc wewnętrznie tożsamy, czyli w duchu greckiego ταὐτός (oznaczającego „ten sam”, „identyczny”) jest w swojej najgłębszej istocie nieporóżniony, można powiedzieć – cały w sobie. Jest w nim jakaś wewnętrzna identyczność, „tożsamość”, co greckie ταὐτόν („tożsamy”) i ταὐτότης („tożsamość”) miały wyraźnie podkreślać (Reale, 2012, s. 236–237).

Oczywiście perspektywa filozoficzna nie jest jedyną. Kwestia tożsamości swoje wyjątkowe miejsce znajduje na terenie psychologii (Sikora, 2008; Pilarska, 2016), ale także socjologii czy politologii, które w ostatnich dziesięcioleciach uczyniły z niej jedno z kluczowych zagadnień, tak w życiu indywidualnym, jak i społecznym.

Jak do tego doszło? Co się wydarzyło, że sprawa tożsamości stała się tak istotnym problemem, „gorącym tematem, który wszyscy mają na ustach” (Bauman, 2007, s. 19)?

Najpierw kwestia natury ogólnej. Problematyka tożsamości zaczyna absorbować nasze codzienne myśli – już nie tylko jako obiekt filozoficznych rozważań, ale przede wszystkim jako kwestia mająca zasadnicze znaczenie dla naszego funkcjonowania – gdy nasza tożsamość zostaje w pewien sposób zakwestionowana. Podobnie jak rzecz, którą stawiamy w centrum uwagi dopiero wtedy, gdy znika, gdy zaczyna zachowywać się inaczej niż zwykle, gdy nie działa tak, jak powinna (Bauman, 2007, s. 18–19). Wydaje się, że właśnie tak jest z tożsamością. Zwracamy na nią uwagę, gdy przestaje być zwyczajnie dana, gdy w pewnym sensie staje się zadana. Gdy wszystko, co dotąd nas definiowało, traci swoją dawną oczywistość i bezalternatywność. Gdy wspólnota, do której przynależymy i która wyznacza sposób myślenia, zachowywania ulega rozbiciu. Gdy zamiast nawyków, przyzwyczajzeń, swoistego „musu”, zgodnie z którym dotychczas postępowaliśmy, pojawia się wybór, gdy pojawiają się zupełnie inne sposoby rozumienia (Bauman, 2004, s. 28–29). Gdy w całym gąszczu owych rozumień, nowych światów dochodzi do podważenia naszego świata, naszej własnej tożsamości.

Bez wątpienia ogromną rolę odegrały w tym względzie procesy globalizacyjne. Procesy, które – jak tłumaczy Anthony Giddens – polegają na takim zintensyfikowaniu stosunków społecznych o zasięgu ogólnoswiatowym, na takim połączeniu z sobą najbardziej odległych miejsc, że zachodzące w nich wydarzenia kształtowane są pod wpływem wydarzeń rozgrywających się czasem na drugim krańcu świata (Giddens, 2008, s. 47). W ostatnich dekadach XX wieku właśnie tak rozumiane procesy – w wymiarze technologicznym, ekonomicznym, politycznym i społeczno-kulturowym (Chyczewska, 2016, s. 74–75) – tylko przybrały na sile. Sytuacja, w której rozwój technologii przeobraża świat w jedną globalną informacyjną i komunikacyjną wioskę, gdzie zasadnicze znaczenie zaczynają posiadać wielkie finansowe korporacje, a w polityce organizacje i struktury o charakterze ponadnarodowym, gdzie wszystko i wszędzie staje się mniej lub bardziej jednakowe, sprawia, że dochodzi do swego rodzaju rozmycia własnej tożsamości, że rodzi się potrzeba coraz silniejszego podkreślania swojej odmienności i specyficzności (Bauman, 2000, s. 6–7).

Podobnie jest w przypadku zjawiska wielokulturowości, które można rozumieć w dwojaki sposób. Po pierwsze jako sytuację,

w której na określonym terytorium, w określonej społeczności, państwie żyją razem przynajmniej dwie grupy społeczne o odmiennych cechach kulturowych (związanych z językiem, tradycją, obyczajami, religią, hierarchią wartości, ale także z wyglądem, kolorem skóry). Po drugie jako pewną konkretną ideę czy postulowane (w gruncie rzeczy zachodnie i zdaniem niektórych ideologiczne) przekonanie, że wszystkie kultury są aksjologicznie równe i trzeba je afirmować, zapewniać im ochronę, że każda zasługuje na szacunek i uznanie, że nie ma (i być nie może) kultury wyróżnionej, z punktu widzenia której można by dokonywać uprawnionych ocen innych kultur (Szachaj, 2006; Możejko, 2004). Łatwo dostrzec, że w jednym i drugim przypadku własna tożsamość zostaje w pewien sposób wystawiona na próbę. Stawiana pod znakiem zapytania, często kwestionowana czy bagatelizowana staje się (a przynajmniej stać się może) zdecydowanie „słabszą”, „polemizowalną”, już nie tak „bezdyskusyjną”.

Oprócz globalizacji, wielokulturowości jest jednak coś jeszcze. W książce *Tożsamość. Rozmowy z Benedetto Vecchim* Zygmunt Bauman tłumaczy, że w latach osiemdziesiątych XX wieku doszło do swego rodzaju „rozproszenia” pewnej kluczowej – tłumaczącej złożoność świata i zachodzące w nim procesy – tożsamości. Bauman ma na myśli tożsamość „klasową”, zbudowaną na klasowej wizji społeczeństwa, w ramach której wszelkie przemiany społeczne tłumaczone są walką klas, walką z wyzyskiem, z niesprawiedliwością ekonomiczną. W ten sposób myślenie z perspektywy klasy, walki o lepsze społeczeństwo, o lepszą przyszłość – co bardzo istotne – dla wszystkich, zostaje zastąpione przez myślenie z perspektywy indywiduum. Tożsamość „klasowa” (niezwykle pojemna, ogólna, pochłaniająca wszystkie inne tożsamości i nadająca im znaczenie) zostaje rozbita, rozproszona na kwestie związane – jak tłumaczy – z płcią kulturową, rasą czy kolonialnymi zaszłością (Bauman, 2007, s. 36). Niesprawiedliwość przestaje mieć – by tak rzec – „klasowy” charakter. Kwestie ekonomiczne także tracą zasadnicze znaczenie. Kluczowe stają się tożsamości poszczególnych grup, ruchów tożsamościowych. To ich dobro jest najważniejsze, tak jak ich roszczenia. Podobnie jak ich krzywdy. Do tego stopnia, iż całkowicie obojętne i zupełnie bez znaczenia stają się krzywdy innych (Bulira, 2021, s. 16–24).

Na jeszcze inne dwie przemiany zwraca uwagę Charles Taylor. W książce *Etyka autentyczności*, tłumacząc, skąd wzięło się

współczesne „zaabsorbowanie tożsamością” (Taylor, 2002, s. 48) – i, co się z tym wiąże, tak wyrazne podkreślanie znaczenia potrzeby uznania – mówi o upadku hierarchii społecznych, które niegdyś stanowiły podłoże dla honoru. Na mocy takich właśnie różnic komuś przysługiwał honor, a komuś nie. Pewna grupa ludzi była wyróżniona, a pewna nie. Arystokratom należał się szacunek, ale już chłopstwu nie. Na tym jednak nie koniec. Wraz z demokratyzowaniem się społeczeństwa dochodzi bowiem do jeszcze innego przeobrażenia. Otóż wykształca się pojęcie godności, zgodnie z którym przysługuje ona każdemu, bez względu na jego status społeczny, pełnioną przez niego funkcję. Godność ma bowiem przyrodzony, a nie „nadany” charakter. W ten sposób demokracja wprowadza politykę równego uznania, która na przestrzeni lat przyjmuje rozmaite formy i która współcześnie powraca w postaci równego statusu dla kultur, płci, takich czy innych mniejszości. To dlatego problem tożsamości staje się tak bardzo absorbujący i ważny (Taylor, 2002, s. 48–50).

Zapewne moglibyśmy znaleźć jeszcze inne powody takiego stanu rzeczy. Jakkolwiek w pewnym momencie kwestia tożsamości nabiera charakteru politycznego. Problem tożsamości przeradza się w politykę tożsamości. Specyfikę świata, w którym żyjemy, najpełniej zaczynają oddawać kategorie różnicy i różnorodności (Burila, 2021, s. 9).

2. ŹRÓDŁA I POJĘCIA

Terminy „polityka tożsamości”, „polityka tożsamościowa” pojawiają się w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku (Fukuyama, 2019, s. 26). To wtedy – jak zauważa Fukuyama – „tradycyjna scena polityczna ustępuje miejsca nowej, określanej przez tożsamość” (Fukuyama, 2019, s. 23). To wtedy polityka przestaje być definiowana przez kwestie ekonomiczne czy ideologiczne. Najważniejsze znaczenie – tak dla lewej, jak i prawej strony sceny politycznej – zaczyna odgrywać kwestia tożsamości (Fukuyama, 2018, s. 91). Język polityki staje się językiem indywidualnej jednostki, językiem przynależności etnicznej, rasy, religii, płci, orientacji seksualnej, a polityka tożsamości – jak pisze Fukuyama – staje się „konceptą nadrzędną”, to znaczy w jakiś zasadniczy sposób wyjaśniającą, tłumaczącą to, co dzieje się w otaczającym nas świecie (Fukuyama, 2018, s. 92).

Nietrudno zauważyć, że tak określona „nowa scena polityczna” rodzi całe mnóstwo pytań i wątpliwości. Oczywiście dotyczą one kwestii związanych nie tyle z tożsamością jako taką czy poczuciem tożsamości jako takim, ile ze swoistym przesunięciem tej problematyki w sferę polityki. Poczucie tożsamości nie jest przecież czymś samym w sobie problematycznym. Kolor skóry, płeć, pochodzenie z Bliskiego Wschodu, bycie wyznawcą judaizmu także nie stanowią (a bynajmniej nie powinny stanowić) problemu. Same z siebie wyrażają jedynie pewien bardzo konkretny stan rzeczy. Inaczej, gdy nadaje się im polityczny charakter, gdy czyni się je narzędziem w walce politycznej, gdy zaczynają one określać i warunkować wszystkie inne podstawowe normy i zasady postępowania. Inaczej, gdy przeobrażają się w politykę tożsamości. Czym zatem jest tak rozumiana polityka? Jakie są źródła tego sposobu myślenia i gdzie zaczyna się myślenie w kategoriach tożsamościowych?

Fukuyama w swojej książce zwraca uwagę na fundamentalną, zaznaczoną już w samym tytule (*Identity. The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*) kwestię „domagania się godności”. Dla niego nie jest to oczywiście motyw nowy. Wystarczy wspomnieć słynny *Koniec historii* z 1992 roku, gdzie problemowi „walki o uznanie” poświęca trzecią część swojej pracy, dokładnie w taki sposób ją tytułując (Fukuyama, 2017, s. 235–323). Jeśli jednak ów problem jest tam rozważany przede wszystkim w kontekście heglowskim, historiozoficznym, w kontekście pewnej logiki dziejów, która opiera się na „walce o uznanie” i ostatecznie zmierza do powszechnego i wzajemnego uznania ludzkiej godności każdego obywatela (liberalna demokracja), to w *Tożsamości* punkt ciężkości zostaje przesunięty w stronę owego „kresu”. Kwestia „walki o uznanie” jest tu rozważana już nie z perspektywy procesu dziejowego, ale z perspektywy procesów demokratycznych, społecznych, politycznych. Zapewne dlatego akcent położony zostaje na samą naturę człowieka, na ten uniwersalny aspekt ludzkiej osobowości i rolę, jaką w społeczeństwie odgrywa jednostka z jej ekspresjami, sposobami rozumienia siebie i świata. Z perspektywy polityki tożsamości – jak przekonuje Fukuyama – właśnie te wymiary mają tu absolutnie kluczowe znaczenie.

Problem polityki tożsamości to zatem dwie fundamentalne kwestie stojące u źródeł tego sposobu myślenia. Jedna to zakorzenione w naszej ludzkiej naturze pragnienie bycia szanowanym i akceptowanym,

a druga to pewna moralna idea związana z określonym rozumieniem pozycji, jaka przysługuje naszemu wewnętrznemu „ja” (Fukuyama, 2019, s. 201).

Problematyżując pierwsze zagadnienie, autor *Tożsamości* odwołuje się – podobnie zresztą jak w *Końcu historii* (Fukuyama, 2017, s. 263–302) – do Platona i jego teorii trzech części duszy z dialogu *Państwo*. Przekonuje, że siedliskiem dzisiejszej polityki tożsamości nie jest pożądliva ani rozumna część duszy, lecz – jak tłumaczy – *thymos*, czyli jej część popędliwa, temperamentna. To tutaj znajdują swoje źródło gniew i duma. To tutaj rodzi się pragnienie bycia dobrze ocenionym, dowartościowanym. To tutaj rodzą się gniew i oburzenie, kiedy tak się nie dzieje (Fukuyama, 2019, s. 34–37).

W wielu sporach, w wielu postulatach nie chodzi więc o gospodarkę, lecz o szacunek. Fukuyama podaje przykład ruchu na rzecz legalizacji małżeństw jedнопłciowych. Wskazuje, że pomimo tego, iż wiele problemów związanych na przykład z dziedziczeniem, wspólnotą majątkową, podatkami mogłoby zostać rozwiązanych i znajduje rozwiązanie w nowych regulacjach prawnych dotyczących związków partnerskich, domaganie się zgody na zawieranie małżeństw bynajmniej nie ustało. Dlaczego? Bo – jak przekonuje – wcale nie chodzi o ekonomię i różnego rodzaju ułatwienia, przywileje, lecz o poczucie, że godność gejów i lesbijek jest równa godności osób heteroseksualnych, którzy takie małżeństwo zawrzeć mogą (Fukuyama, 2019, s. 37–38). Jeśli pytamy zatem, co leży u spodu tożsamościowego myślenia, to odpowiedź narzuca się samoistnie. W każdym z nas jest głęboko zakorzenione pragnienie bycia docenionym, bycia sprawiedliwie potraktowanym, dowartościowanym i jednocześnie – związane z gniewem i oburzeniem – pragnienie naprawienia krzywd, jeśli takie zostały uczynione. Mówiąc językiem Fukuyamy, w każdym z nas jest *thymos* jako ta część duszy, która zabiega o uznanie (Fukuyama, 2019, s. 42).

Na tym jednak nie koniec. Autor *Tożsamości* pisze:

Ale chociaż *thymos* jest uniwersalnym aspektem ludzkiej natury, który istniał zawsze, przeświadczenie, że każdy z nas ma godne szacunku wewnętrzne „ja” i że społeczeństwo, w którym żyjemy, może się mylić, nie uznając tego, jest zjawiskiem świeższej daty. A zatem, chociaż pojęcie tożsamości ma korzenie w *thymos*, nabrało ono znaczenia dopiero w czasach współczesnych, kiedy zostało połączone

z pojęciem wewnętrznego i zewnętrznego „ja”, oraz radykalnym poglądem, że wewnętrzne „ja” jest cenniejsze od zewnętrznego (Fukuyama, 2019, s. 43).

Oprócz *thymos* równie istotne jest więc radykalne przekonanie, że wewnętrzne „ja” człowieka nie tylko stanowi „wartość samą w sobie”, ale jest od jakiegokolwiek „zewnętrznego” ważniejsze, wartościowsze, a co za tym idzie – zawsze pierwsze. U spodu polityki tożsamościowej znajduje się wobec tego pewien charakterystyczny dla nowoczesności sposób myślenia i związany z nim określony ideał moralny, szczególnie model życia całkowicie podporządkowanego wewnętrznemu „ja”. Ono jest tutaj kluczowe. To z nim wiąże się pewna zasadnicza zmiana.

Fukuyama, cytując Taylora z jego wspomnianej już przeze mnie książki, nie ma wątpliwości:

Przemiana ta jest elementem radykalnego zwrotu nowoczesnej kultury w stronę subiektywizmu, nowej postaci wewnętrzności [inwardness], dzięki czemu zaczęliśmy postrzegać siebie jako istoty wyposażone w wewnętrzną głębię (Taylor, 2002, s. 32; Fukuyama, 2019, s. 53).

I rzeczywiście, jeszcze nie tak dawno – jak tłumaczy ten kanadyjski filozof – kluczem do pełni ludzkiej egzystencji był kontakt z Bogiem, Ideą Dobra, czyli z jakimś rodzajem „zewnętrzności” (Taylor, 2002, s. 32). Dziś ten klucz znajduje się wyłącznie w samym człowieku. Taylor nazywa to „ideał wewnętrznego źródła” (Taylor, 2002, s. 32). Człowiek jako istota „wyposażona w wewnętrzną głębię” jest całkowicie niezależny, w jakiś sposób samowystarczalny. Jak pisze w swojej klasycznej pracy *Źródła podmiotowości*, człowiek nowożytny posiada „władzę samodzielnego tworzenia pewności” (Taylor, 2012, s. 294). Rozumiany jako podmiot, a więc – zgodnie z tłumaczeniem Arystotelewskiego *to hypokeimenon* – jako „ostateczne podłoże”, jako „to, co leży u podstaw”, (Gadamer, 2000, s. 109), nie musi odwoływać się do żadnej zewnętrzności, do rzekomo istniejącego naturalnego prawa, jakiegoś obiektywnego porządku rzeczy, takich czy innych kodeksów moralnych czy Absolutu. Zgodnie z „ideał wewnętrznego źródła” źródło tego wszystkiego jest w nim, w jego wnętrzu, w jego samowystarczalności (Warzyński, 2022, s. 112–116). Stąd „moralny ideał wierności samemu sobie” (Taylor, 2002, s. 22), „ideał autentyczności”

(Taylor, 2002, s. 23) czy „powszechny pęd do samorealizacji” (Taylor, 2002, s. 25), które w praktyce – jak pisze Taylor – wyglądają mniej więcej tak:

każdy ma prawo wieść swój własny styl życia, ugruntowany w wewnętrznym poczuciu, że coś jest naprawdę ważne lub wartościowe. Ludzie mają być wierni samym sobie i dążyć do samorealizacji. Na pytanie, na czym to samospełnienie ma polegać, każdy musi – w ostatecznym rozrachunku – odpowiedzieć sobie sam. Nikt inny nie może i nie powinien mu tego dyktować (Taylor, 2002, s. 20).

Jak słusznie zauważa, tego typu rozumienie to swego rodzaju nowoczesny dogmat. To ideał, który – jak pisze – „stacza się do poziomu aksjomatu” (Taylor, 2002, s. 24), którego się nie kwestionuje, którego nie trzeba w żaden sposób uzasadniać, w jakikolwiek sposób wyjaśniać czy tłumaczyć. Wierność samemu sobie, samorealizacja, autentyczność same z siebie dysponują taką siłą, której należy się jedynie poddać.

Z perspektywy polityki tożsamości te dwa zagadnienia, a więc *thymos* oraz „nowa postać wewnętrzności” i związana z nią nowoczesna życiowa strategia, rzeczywiście są niezwykle istotne. Razem prowadzą jednak do jeszcze jednej niebagatelnej kwestii. Wewnętrzne „ja” stanowiące „wartość samą w sobie” (Fukuyama, 2019, s. 27), „ja” autentyczne, wierne samemu sobie, samorealizujące się prędzej czy później musi zderzyć się z tym, co wobec tego „ja” zewnętrzne. Ten sposób myślenia i związane z nim ideały nieuchronnie prowadzą do swego rodzaju konfliktu między wewnętrznym „ja” człowieka a zewnętrznym światem społecznych norm i zasad. Fukuyama nie ma wątpliwości, że ów konflikt jest czymś fundamentalnym, jeśli chodzi o politykę tożsamości. Pisze:

W tej książce będę używał terminu „tożsamość” w specyficznym sensie, który pomaga nam zrozumieć, dlaczego jest on tak ważny dla współczesnej polityki. Tożsamość wyrasta, przede wszystkim, z rozróżnienia między prawdziwym, wewnętrznym „ja” człowieka a zewnętrznym światem społecznych zasad i norm, który nie uznaje w należytej mierze wartości i godności tego „ja”. W historii ludzkości zawsze były takie jednostki, które kłóciły się ze swoimi społecznościami. Jednakże dopiero w czasach współczesnych rozprzestrzenił się pogląd, że prawdziwe, wewnętrzne „ja” stanowi wartość samą

w sobie i że społeczeństwo systematycznie się myli oraz jest niesprawiedliwe w jego ocenie. To nie wewnętrzne „ja” należy dostosować do zasad społecznych, lecz trzeba zmienić samo społeczeństwo (Fukuyama, 2019, s. 27).

Kluczem do zrozumienia polityki tożsamościowej jest zatem *thymos* i pewien „ideał moralny o wielkiej sile oddziaływania” (Taylor, 2002, s. 34; Fukuyama, 2019, s. 75), ale jest nim także swego rodzaju konflikt, a może bardziej – sposób jego rozwiązywania. Mamy bowiem społeczeństwo z jego zasadami, regułami postępowania, ale mamy także, a może przede wszystkim, jednostkę z jej rozumieniem siebie i świata. Mamy przekonania, wyobrażenia wspólnoty, społeczności, w której jednostka żyje, ale nade wszystko mamy przekonania, wyobrażenia jednostki. I mamy rodzące się z tego rozróżnienia „napięcie”. To właśnie z niego – trzymając się sformułowania Fukuyamy – „wyrasta” problem tożsamości. Oczywiście tego rodzaju „napięcie” jest czymś jak najbardziej naturalnym. Jednostka w relacji do społeczeństwa zawsze odczuwa (w najróżniejszych wymiarach jej życia) jakiś rodzaj presji. Doświadcza nieuniknionej (bo wynikającej z życia w społeczeństwie) konieczności samoograniczenia się czy podporządkowania ustalonym zasadom. W przypadku polityki tożsamościowej wszystko podszyte jest jednak bardzo charakterystycznym i w jakimś sensie konstytutywnym dla tego rodzaju polityki przekonaniem, że „społeczeństwo systematycznie się myli”, że niejako z natury „jest dla jednostki niesprawiedliwe”, że „w należytej mierze nie uznaje jej wartości i godności”. Na takim właśnie podłożu rodzi się pytanie o tożsamość i w takim właśnie kontekście wydarza się wszystko to, co wiąże się z polityką tożsamościową.

3. WPŁYW I IMPLIKACJE

Radykalne zwrócenie się człowieka w stronę prawdziwego wewnętrznego „ja” oraz przekonanie, że w „zderzeniu” ze społeczeństwem to społeczeństwo musi się do tego „ja” dostosować, a nie odwrotnie, wiąże się z bardzo konkretnymi konsekwencjami.

Zgodnie z przyjętymi założeniami intensyfikuje walkę o uznanie, domaganie się uznania. Uznania dla grup często marginalizowanych

i wykluczanych, dla najmniejszych choćby mniejszości, ale także dla jednostkowej tożsamości, indywidualnego sposobu myślenia, wyrażania się, eksponowania swojej indywidualności. Jeśli bowiem „prawdziwe, wewnętrzne «ja» stanowi wartość samą w sobie”, jeśli społeczeństwo niejako z natury jest „niesprawiedliwe w jego ocenie”, to jedynie słuszną strategią staje się walka. Walka o sprawiedliwy osąd jednostki, o jej uznanie, o jej godność. Nieopuszczające człowieka i stale podsycane poczucie bycia nie w pełni akceptowanym, a więc traktowanym niesprawiedliwie, owocuje ciągłym domaganiem się uznania, szczególnej akceptacji. Akceptacji absolutnie wszystkiego, każdej sfery życia, myślenia, działania i w absolutnie pełnym zakresie. Nawet gdyby było to najbardziej nieracjonalne czy nielogiczne. Zgodnie z przyjętymi założeniami i ideałami żaden inny rodzaj akceptacji nie jest akceptowany. Najróżniejsze ekspresje, sposoby myślenia, wyrażania, określania siebie nie mogą być zatem choćby w najbardziej delikatny sposób podważane czy krytykowane. Najmniejsza wątpliwość, niezgoda traktowane są jako wyraz nietolerancji, niesprawiedliwości, jako wyraz odbierania jednostce przysługującej jej godności. Godność bowiem, zgodnie z takim myśleniem, to nie jedynie kwestia bycia, osobowego istnienia człowieka, ale także – a może przede wszystkim – kwestia uznania. Godność rozumiana jako właściwość przyrodzona każdemu człowiekowi, mająca charakter bezwzględny, uniwersalny i niestopniowalny jest – by tak rzec – niewystarczająca i słaba. W ramach polityki tożsamościowej następuje więc jej reinterpretacja. To uznanie decyduje o godności bądź rzekomym jej pozbawianiu. A jeśli tak, wszędzie i nieustannie trzeba się go domagać.

Oczywiście poczucie własnej wartości w jakimś sensie „wyrasta z szacunku innych” (Fukuyama, 2019, s. 27–28), wyrasta z bycia przez innych uznawanym, docenianym. Bez wątpienia (całkowicie nieakceptowalne) szkalowanie, oczernianie, wyśmiewanie konkretnej osoby bądź grupy osób jest uderzeniem w ich godność, w ich prawo do dobrego imienia i szacunku. Czy jednak kwestia akceptacji bądź nieakceptacji czyichś poglądów, sposobów życia ma właśnie taki charakter? To tylko – ni mniej, ni więcej – akceptacja bądź nieakceptacja czy krytyka czyichś poglądów. Nic ponadto. Z tego wcale nie wynika, że ktoś traci godność, albo ktoś inny mu ją odbiera. Gdyby tak było, to kantyści pozbawialiby godności metafizyków, filozofowie

analityczni egzystencjalistów, a wszelkiej maści ateści – teistów. Mamy prawo się różnić, mieć różne poglądy, różne spojrzenia i rozumienia. To bynajmniej nie pozbawia kogokolwiek jego godności. Można byłoby dodać – chyba że chodzi o politykę. Wtedy – oczywiście mówię to z dużą dozą ironii – tak się właśnie dzieje. Tylko dlatego, rzecz jasna, że argument z „pozbawiania godności”, a co się z tym wiąże konieczność nieustannego domagania się uznania, może być doskonałym instrumentem w walce o władzę, o wygrane wybory, o poszerzanie swojego elektoratu. Ten mechanizm oddaje pojęcie „polityki resentymentu”, „polityki urazy”, czasem używane zamiennie z pojęciem „polityki tożsamości”. Przekonanie, że czyjaś godność, godność jakiejś grupy została naruszona, pomniejszona lub w jakiś sposób zlekceważona może być doskonałym narzędziem w walce politycznej. Przykłady, kiedy przywódcy polityczni używają tego typu narzędzia, możemy mnożyć (por. Fukuyama, 2019, s. 24). Fukuyama nie ma wątpliwości: „Żądanie uznania tożsamości jest główną ideą, która łączy wiele z tego, co się obecnie dzieje w światowej polityce” (Fukuyama, 2019, s. 16).

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden, dość istotny aspekt. Pragnienie bycia postrzeganym jako ktoś tak samo dobry, jak wszyscy inni, może przerodzić się w pragnienie bycia traktowanym lepiej niż wszyscy inni:

Kołem napędowym współczesnej polityki tożsamościowej jest dążenie do równego uznania grup marginalizowanych we własnych społeczeństwach. Pragnienie to jednak bardzo łatwo może się przekształcić w żądanie uznania ich wyższości (Fukuyama, 2019, s. 41).

Pragnienie równego traktowania może zatem zmienić się w pragnienie bycia traktowanym specjalnie. Fukuyama mówi o sytuacji, kiedy izotypia przeradza się w megalotymię (Fukuyama, 2017, s. 288–302; 2019, s. 40–42). Oczywiście tak być nie musi. Trzeba jednak pamiętać, że takie niebezpieczeństwo istnieje. Niebezpieczeństwo sytuacji, w której pogardzani sami zaczynają pogardzać. Źle traktowani sami zaczynają źle traktować. Marginalizowani sami zaczynają innych marginalizować, a domagający się wolności słowa zaczynają innych tej wolności pozbawiać.

W takim właśnie kontekście Fukuyama zauważa, że obecne rozumienie tożsamości staje się – a przynajmniej stać się

może – zagrożeniem dla wolności słowa, dla racjonalnej dysputy. Jak tłumaczy, koncentracja na przeżytych doświadczeniach takich czy innych grup o różnych tożsamościach prowadzi do sytuacji, w której dużo większą wagę przywiązuje się do wewnętrznych „ja” doświadczanych emocjonalnie niż racjonalnego namysłu, racjonalnych argumentów (Fukuyama, 2019, s. 148–149). Te schodzą na plan drugi, a nawet stają się czymś nieporządnym, politycznie niepoprawnym. Skutkuje to tym, że wielu stwierdzeń, określeń, poglądów nie można wypowiedzieć, nie obawiając się miażdżącego moralnego potępienia. A przecież, jak tłumaczy Fukuyama, to, że jakiś argument może obrażać czyjeś poczucie własnej wartości, nie jest wystarczającym powodem, by go odrzucać (Fukuyama, 2019, s. 148–149). Tym bardziej nie może być powodem do uciszenia czy dyskredytowania osób, które właśnie takie argumenty przedstawiają (Fukuyama, 2018, s. 101).

Mówiąc o implikacjach polityki tożsamości warto zauważyć, że oprócz nieustannej walki o uznanie tożsamościowe myślenie prowadzi do sytuacji, w której w pewien sposób znika obywatel, że staje się on – by tak rzec – niewidzialny, że przestaje być stawiany w centrum życia społecznego, publicznego, politycznego. W ramach tożsamościowego paradygmatu następuje erozja polityki. Jeśli przyjąć jej tradycyjną, arystotelesowską koncepcję, zgodnie z którą polityka jest roztropną troską o dobro wspólne, o wszystko, co dotyczy państwa, to w ramach tożsamościowego myślenia tak rozumiana troska zostaje w zasadniczy sposób zawężona i ograniczona. Mówiąc oczywiście w wielkim uproszczeniu, myślenie w kategoriach dobra wspólnego zostaje zastąpione myśleniem w kategoriach takiej czy innej tożsamości, takiej czy innej grupy społecznej, mniejszości, których doświadczenie niesprawiedliwości, pozbawiania godności, marginalizacji staje się swoistym centrum życia politycznego. Stąd organizowanie się wokół systemu przekonań, programów politycznych i społecznych, reform i planów zostaje porzucone na rzecz organizowania się wyłącznie wokół tego, by tak określona grupa zyskała więcej politycznej wolności, by jej potrzeby nie tylko zostały dostrzeżone i wyartykułowane, lecz – co wcale nie ma incydentalnego charakteru – by zostały postawione wyżej. Czasami wyżej niż potrzeby ogółu społeczeństwa (Sikora, 2019, s. 123–124). Fukuyama w jednym z rozdziałów swojej książki, zatytułowanym *Niewidzialny człowiek*,

pisze o różnego rodzaju twarzach fenomenu bycia „niewidzialnym” dla rządów, elit, polityków (Fukuyama, 2019, s. 118).

Obywatel nie jest już zatem szczególnym przedmiotem zainteresowania. W centrum postawione zostają różnego rodzaju grupy, społeczności, takie czy inne mniejszości. Bardzo znamienne pisze o tym Mark Lilla. Ten amerykański filozof, historyk idei w książce zatytułowanej *Koniec liberalizmu, jaki znamy. Requiem dla polityki tożsamości* stwierdza, że jedną ze słabości „liberalizmu tożsamości” (takiego pojęcia używa) jest jakiś szczególny rodzaj zapomnienia o obywatelu. Z pozycji – jak sam zaznacza – „sfrustrowanego amerykańskiego liberała” (Lilla, 2018, s. 19) podkreśla, że tożsamościowe myślenie w sposób nieunikniony prowadzi do sytuacji, w której z pola widzenia znika obywatel. Znika coś takiego jak „my”. Zwolennicy „liberalizmu tożsamości” zamiast na społeczeństwie jako takim koncentrują się bowiem na emancypacji poszczególnych grup społecznych, poszczególnych mniejszościach. W ten sposób zapominają jednak o obywatelu. Oczywiście Lilla nie chce przez to powiedzieć, że należy porzucić walkę o prawa mniejszości. Bynajmniej. Chodzi raczej o to, by nie zgubić tego, co nas łączy, co stanowi swego rodzaju spoiwo życia społecznego (Lilla, 2018, s. 7–14).

W tym miejscu dotykam ostatniego, ale równie istotnego zagadnienia. Myślę o kwestii szeroko rozumianego życia społecznego, więzi społecznych, a właściwie ich destrukcji i rozbicia. Przywoływany już Charles Taylor na początku swojej *Etyki*, mówiąc o „bólach nowoczesności” (Taylor, 2002, s. 9–19), wskazuje na indywidualizm, skoncentrowanie na sobie, swego rodzaju narcyzm, ale mówi także o utracie więzi jednostki z jakimkolwiek szerszym, przekraczającym ją kontekstem (Taylor, 2002, s. 9). Myślę, że dokładnie z tym mamy do czynienia w przypadku polityki tożsamości. Głębokie przeświadczenie, że wewnętrzne „ja” każdej indywidualnej jednostki jest ważniejsze niż jakiekolwiek społeczne zasady, prawa, zwyczaje i że w relacji z tym, co ogólne, wspólne jednostkowe „ja” jest zawsze pierwsze, rozsądza wszelką wspólnotowość. Posunięty do granic indywidualizm niweczy możliwość zbudowania jakiegokolwiek „my”. Co więcej, wobec siły i znaczenia wewnętrznego „ja” coś takiego jak „my”, coś takiego jak „wspólne” przestaje mieć znaczenie. Wszak logika tożsamości nakazuje podkreślanie i wzmacnianie wewnętrznego „ja”, nieustanną walkę o jego absolutne i bezwarunkowe uznanie.

Jak tłumaczy Fukuyama, nakazuje dzielenie społeczeństwa na coraz mniejsze, myślące wyłącznie o sobie grupy (Fukuyama, 2019, s. 204). To wszystko musi mieć, oczywiście, swoje konsekwencje.

Wspomniany Mark Lilla w kontekście tego, co stało się z liberalizmem z Stanach Zjednoczonych, stwierdza, że rzucenie się w objęcia polityki tożsamościowej powoduje utratę poczucia tego, co łączy nas jako obywateli i wiąże nas jako naród (Lilla, 2018, s. 19). Pisząc „nas”, ma na myśli Amerykanów, ale jego konstatacja ma bez wątpienia bardzo uniwersalny – powiedzielibyśmy: zachodni – charakter. Przeświadczenie, że myślenie w kategoriach tożsamości jest ważniejsze od myślenia w kategoriach solidarności, to przecież opowieść także o naszym świecie. O świecie, w którym – mimo pięknych i szczytnych „solidarnościowych” deklaracji – bardzo mocno eksponuje się różnice, w którym skupia się przede wszystkim na tym, co nas różni. Ten swego rodzaju kult różnicy nie może jednak owocować niczym innym, jak właśnie brakiem poczucia więzi i wyobcowaniem, wyobcowaniem wszystkich wobec wszystkich (Markowski, 2017). Brytyjski filozof Brian Barry w swojej książce *Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism* krytykuje wielokulturowość i politykę tożsamości właśnie dlatego, iż jego zdaniem – wbrew prawdziwie liberalnej egalitarności – prowadzi do pogłębiania nierówności i faworyzowania jednych względem drugih (Barry, 2021, s. 63–109). Fukuyama ma tego świadomość. Pisz:

Jeśli nie zgodzimy się na istnienie minimalnej wspólnej kultury, nie będziemy mogli współpracować przy wykonywaniu wspólnych zadań i nie będziemy uważać tych samych instytucji za legalne, co więcej, przy braku wspólnego języka ze wzajemnie zrozumiałymi znaczeniami słów nie będziemy nawet mogli porozumiewać się ze sobą (Fukuyama, 2019, s. 78).

I rzeczywiście... Jeśli społeczeństwo jest czymś na wzór żywego organizmu, gdzie najróżniejsze instytucje i my sami jesteśmy ze sobą powiązani, w jakiś sposób od siebie zależni, to dobre funkcjonowanie tego organizmu wymaga ciągłej współpracy, wzajemnego zrozumienia, elementarnego zaufania między różnymi jego częściami. Niestety założenia polityki tożsamościowej w tym nie pomagają. Dla tego rodzaju myślenia ważniejsze jest bowiem „moje”, „indywidualne”, „jednostkowe”, „grupowe”. Czasem ważniejsze w sposób radykalny

i bezkompromisowy. A jeśli tak, to myślenie w kategoriach wspólnoty, wspólnego dobra staje się coraz trudniejsze, a może nawet zupełnie niemożliwe. W naszym życiu społecznym pojawiają się więc coraz głębsze rysy i coraz trudniejsze do naprawienia pęknięcia. Wszystko to sprawia, że zostaje ono w pewien sposób rozbite, a nam coraz trudniej przychodzi porozumiewanie się, współpracowanie ze sobą, wymienianie poglądów, nie mówiąc już o wzajemnym zrozumieniu czy elementarnym zaufaniu.

4. ZAKOŃCZENIE I WNIOSKI

Na koniec warto podkreślić, że z polityką tożsamości wiążą się oczywiście pozytywne zmiany. Zmiana podejścia do takich czy innych mniejszości, grup społecznych. Dostrzeżenie konkretnych krzywd, upokorzeń, które ich dotyczyły. Rozpoczęcie dyskusji na temat ich traktowania. To także zwrócenie uwagi na zagadnienie niedoskonałości istniejącego prawa w zakresie zwalczania przemocy na tle rasowym, seksualnym. To wdrożenie pożądanych przemian, tak gdy chodzi o politykę społeczną, jak i kulturowe normy (Fukuyama, 2018, s. 99–100). Fukuyama to wszystko dostrzega. Zauważa jednak także, iż polityka tożsamości jako – jak pisze – „naturalna i nieunikniona odpowiedź na niesprawiedliwość” (Fukuyama, 2018, s. 100) niesie ze sobą istotne zagrożenia.

Czy ma rację? Zapewne zdania będą podzielone. Ponieważ jednak „rozkwit polityki tożsamościowej” (Fukuyama, 2019, s. 23) jest faktem, ponieważ w ostatnich dekadach kwestie tożsamości wyraźnie nabrały charakteru politycznego i wywierają ogromny wpływ na nasze życie indywidualne i społeczne, warto rozumieć, czym tak naprawdę jest ten rodzaj polityki i na czym polega istota tożsamościowego myślenia. Aby tak się stało, niezbędne jest jednak zwrócenie się w stronę źródeł tego rodzaju myślenia, ale także w stronę – wynikających z przyjęcia bardzo konkretnych założeń – konsekwencji. Bez wątpienia lektura *Tożsamości* może być w tym bardzo pomocna.

BIBLIOGRAFIA

- Barry, B. (2021). *Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2000). *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Bauman, Z. (2004). *O tarapatach tożsamości w ciasnym świecie*. W W. Kalaga (Red.), *Dylematy wielokulturowości* (s. 13–39). Kraków: Universitas.
- Bauman, Z. (2007). *Tożsamość. Rozmowy z Benedetto Vecchim*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Bulira, W. (2021). Dialog w cieniu różnicy. *Mysł Polityczna. Political Thought*, 4(10), 7–32.
- Chyczewska, A. (2016). *Globalizacja kulturowa a proces kształtowania się tożsamości jednostki*. W V. Tanaś & W. Welskop (Red.), *Edukacja w zglobalizowanym świecie* (s. 73–82). Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauki o Zdrowiu.
- Fukuyama, F. (2017). *Koniec historii i ostatni człowiek*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Fukuyama, F. (2018). Against Identity Politics: The New Tribalism and the Crisis of Democracy. *Foreign Affairs*, 97(5), 90–114.
- Fukuyama, F. (2019). *Tożsamość. Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Gadamer, H.-G. (2000). *Rozum, słowo, dzieje*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Giddens, A. (2008). *Konsekwencje nowoczesności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Lilla, M. (2018). *Koniec liberalizmu, jaki znamy. Requiem dla polityki tożsamości*. Warszawa: Fundacja Kultura Liberalna.
- Markowski, M.P. (2017). Precz z innością! *Dwutygodnik*, 208. <https://www.dwutygodnik.com/artukul/7112-precz-z-innoscia.html> (dostęp: 23.07.2023).
- Możejko, E. (2004). Wielka Szansa czy iluzja. Wielokulturowość w dobie ponowoczesności. W W. Kalaga (Red.), *Dylematy wielokulturowości* (s. 141–161). Kraków: Universitas.
- Pilarska, A. (2016). Wokół pojęcia poczucia tożsamości: przegląd problemów i propozycja konceptualizacji. *Nauka*, 2, 122–141.
- Reale, G. (2012). *Historia filozofii starożytnej. V. Słownik, indeksy i bibliografia*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Sikora, A. (2019). *Wolność, równość, przemoc. Czego nie chcemy sobie powiedzieć*. Kraków: Wydawnictwo Karakter.
- Sikora, K. (2008). *Tożsamość jako przedmiot badań psychologii*. W D. Kubacka-Jasiecka & M. Kuleta-Krzyszkowiak (Red.), *W kręgu psychologicznej*

- problematyki tożsamości* (s. 33–42). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Szachaj, A. (2006). *Etyczne i polityczne dylematy ideologii wielokulturowości*. W D. Probucka (Red.), *Etyka i polityka* (s. 37–45). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Taylor, C. (2002). *Etyka autentyczności*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Taylor, C. (2012). *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Warzyński, S. (2022). *Życie w kulturze wyczerpania. Studium filozoficzne*. Kraków: Wydawnictwo Petrus.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

WOJCIECH ZYSK

<http://orcid.org/0000-0003-2231-7941>
Krakow University of Economics
zyskw@uek.krakow.pl

MARCIN GRYCZKA

<http://orcid.org/0000-0002-8437-3183>
University of Szczecin
marcin.gryczka@usz.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2836

Colourful Disruptions: Mapping the Multifactorial Landscape of International Biopolitics¹

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: The research aims to explore the evolution and multifactorial determinants of international biopolitics, emphasizing how global governance shapes biological life across borders.

THE RESEARCH PROBLEMS AND METHODS: The study investigates international biopolitics as governance increasingly transitions from national to supranational entities, impacting health, population management, and biological well-being. It employs a mixed-methods approach, integrating systematic literature reviews, comparative policy analyses, and quantitative statistical modelling, including indices measuring biopolitical intensity and technological capabilities.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: Initially, the article contextualizes biopolitics historically through Foucauldian theory, advancing towards a contemporary understanding shaped by globalization and international collaboration. The argument introduces a novel conceptual framework termed „Mutating Colourful Swans,” categorizing disruptive global phenomena – environmental crises (Green), conflicts (Red), migrations (Yellow), and technological advancements (Blue) – to systematically analyse their biopolitical impacts.

RESEARCH RESULTS: Empirical findings suggest technologically advanced nations demonstrate more intensive biopolitical practices, with technology

¹ The publication was co-financed/financed from the subsidy granted to the Krakow University of Economics – Project nr 028/EEZ/2025/POT.

accounting for approximately 60% of cross-national variation. Further regression analyses reveal international biopolitical governance is collectively influenced by economic, socio-demographic, political, technological, and environmental determinants, though no single factor is dominant.

CONCLUSIONS, INNOVATION, AND RECOMMENDATIONS:

The study concludes international biopolitics emerges from the synergistic interaction of multiple determinants, highlighting the need for adaptable governance frameworks. The innovative „Mutating Colourful Swans” model serves as a practical analytical tool for anticipating and managing future biopolitical disruptions. The authors recommend interdisciplinary collaboration, enhancement of real-time biosurveillance networks, improvement of biopolitical quantitative metrics, and employment of scenario-based foresight methods to strengthen global governance responses to emerging biopolitical challenges.

KEYWORDS:

international biopolitics, Foucauldian analysis, multifactorial analysis, mutating colourful swans

1. INTRODUCTION

The Swedish political scientist R. Kjellén was the first scholar to employ the concept of biopolitics (Kjellén & Sandmeier, 1924). He advocated for the conceptualization of the state as a “vital organism” or a “living entity”. In a broader context, the concept of biopolitics emerged in academic discourse during the 1970s through the work of French philosopher M. Foucault (Foucault, 2008). His research examined the utilization of biopolitics as an instrument of social and political engineering within the framework of human life regulation and governance by authorities. Foucault explicitly recognized the interconnections between biopolitics and biopower as constituent elements in capitalist development, particularly regarding population control mechanisms (Foucault, 1990). Over time, this terminology evolved from classical forms of bodily surveillance within specific societies (alternatively described as aspects of biopower or life politics) toward contemporary mechanisms regulating social existence within the context of globalization processes, thus becoming an amalgamation of political, medical, legal, philosophical, technological, and economic dimensions.

This article attempts to establish a conceptual framework for addressing biopolitics from an international perspective, followed by an identification of factors currently influencing international biopolitics and an indication of processes that may significantly impact international biopolitics in the future. Additionally, the author's original concept of "mutating colourful swans" (Zysk, 2024) will be presented, which may facilitate the aforementioned identification of factors associated with international biopolitics.

According to the authors of this study, the subject matter under discussion is both significant and timely, as we can observe numerous rapid transformations in the conduct of international relations across geopolitical, social, technological, and economic domains.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Biopolitics: A Classical Approach

In Michel Foucault's classical, traditional, and original conceptualization, biopolitics functioned as an instrument through which power (identified with the state's coercive apparatus, tools, methods, and practices of exercising authority) could influence society and aspects of individual lives in their corporeal or biological dimensions. Interestingly, this concept was invoked by the Nazis (in the realm of "pure race" ideology), Karl Marx (in the mechanism assigning means of production in society to capital as a productive factor and in communist concepts of "production of man by man"), and Foucault himself, who in his analyses referred to the relationships between biopolitics and capitalism, liberalism, economic processes, and the evolution in the field of technology.

Thomas Lemke observes that the concept has been widely utilized not only by a narrow group of specialists but also by creators of national asylum policies, in disease prevention (e.g., AIDS), in modelling population growth and fertility rates, in supporting agricultural production, in regulating and planning medical research, in legal regulations concerning birth control and abortion, and even in so-called DNAR (do not attempt resuscitation) declarations signed by hospital patients.

Table 1. Summary of Some Research Results Focused on Biopolitics

Reference	Subject	Conclusions
Esposito, 2004	Bio and politics	The combination of the words “life” and “politics”.
Fehér & Heller, 1995	Biological life and politics	The relationship between biological life and politics; “Hasn’t politics always dealt with life?”
Heller, 1996	Politics and biological life	Politics can begin where biological life ends; politics transcending corporeality.
Mietzsch, 2002	The genesis of biopolitics	A temporal perspective on the origin of the concept of biopolitics; whether it dates back to ancient times, agrarian societies, or the beginnings of technological change.
Heins & Flitner, 1998; Buchstein & Beier, 2004	The genesis of biopolitics	Biological life as a pre-political foundation (naturalistic concept) or life processes as an extra-political subject of politics (politicist concept).
Foucault, 2010	Biopolitics	Modernity as the era of biopolitics, understood as biopower, population management, and the relationship between power and life.
Foucault, 2011	Biopolitics	Biopolitics as a driving force of Western civilization; the phenomenon of biopolitics and biopower as tools for organizing the lives of populations and individuals (instruments of control over individuals and entire societies, often linked to public health, security, and surveillance).
Lemke, 2010	Biopolitics	Presentation of the historical context and conceptual framework related to biopolitics.
Lemke, 2011	Biopolitics	A retrospective description of the concept of biopolitics as an innovative scientific method for analysing political processes.
Reid, 2005	Biopolitics and war, terrorism, and imperialism	The links between biopolitics and changes in globalization processes in the context of imperialism.
Virno & Holdren, 2002	Critique of biopolitics	“I don’t negate that there can be serious content in the term, however, I see that the use of the term biopolitics is sometimes a consolatory use, like the cry of a child, when what serves us are, in all cases, instruments of work and not propaganda words.”
Foucault, 2007	Biopolitics and liberalism	A comprehensive study of liberalism, neoliberalism, and their relationship to biopolitics.
Jaeger, 2010	UN reforms in the field of biopolitics	Utilization of Foucault’s work and international relations research to “reprogram” aspects of sovereignty and global governance.

Source: own elaboration.

Moreover, biopolitics can be understood as the democratic and rational shaping of living conditions for individuals and society,

and as a way of organizing the life of a given population. However, this concept can also be applied in social exclusion planning policies, plans to eliminate the weak, sick, or disabled, in elements of eugenics (understood here as selective breeding of chosen, perfect specimens of the human species), as well as a tool and postulate of racist concepts or an argument for opponents of biotechnology (Lemke, 2011).

As can be observed, depending on the needs of particular power circles, this concept can be used or even appropriated to achieve various, often contradictory goals. Table 1 presents selected examples of attempts to define the concept of biopolitics in the subject literature.

To deepen the knowledge regarding further theoretical descriptions and definitions, it is appropriate for the authors of this study to refer to the detailed and multifaceted considerations of S. Wróbel (2011), M. Fałkowski (2011), M. Lazzarato (2011), J. Szczęch (2016), P. Kępski (2017), K. Gregorczuk (2020), J. Golinowski (2021), and J. Chustecki (2022 and 2024).

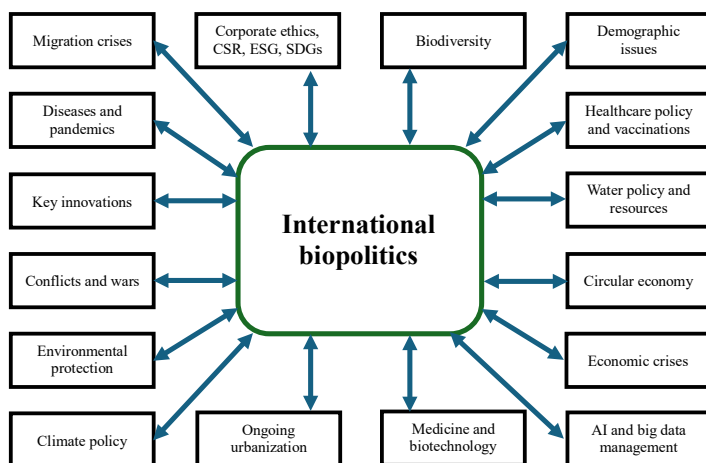
2.2. Biopolitics: An International Perspective

The aforementioned authors frame the concept of biopolitics in various structural configurations, ranging from totalitarian systems and communism to liberal-democratic models, and from individual to state biopolitics. In some approaches, individuals govern their own bodies, while in others, the state apparatus or government controls human bodies. However, this remains a traditional perspective, referring to the activities of a single, organized state entity that, through its organs and institutions (schools, courts, hospitals, security apparatus, military, and others), governs, secures, and organizes the lives of populations and individuals. It is worth emphasizing here that one of the most critical aspects of biopolitics is the issue of space in which the governing affect the governed (Foucault, 2010). Space should be understood here in a geographical sense, as an area of influence surrounded by state borders where rulers exert control over the ruled.

Since Foucault's considerations, however, a series of rapid changes have occurred in the global economy, beginning with the processes of globalization and the economic and geopolitical internationalization of human activity. We are also witnessing fruitful developments in

modern technology, medicine, and biotechnology, as well as a range of political and social changes in an international context. These changes have led to important, interesting, and profound transformations in the mutual relationships between biological life and politics, including international politics. As a result, a modern, contemporary biopolitics has emerged, which we can term international biopolitics.

Figure 1. Selected Areas Related to International Biopolitics

Source: own elaboration.

Individual nation-states, which possess appropriate tools and techniques for shaping the living conditions of populations and individuals, are losing their monopoly on this control (Gregorczyk 2020). International biopolitics focuses on more or less advanced cooperation between non-state bodies and institutions, such as transnational corporations, international research centres, various international organizations (WHO, FAO, UN, World Bank, European Union), and even grassroots social movements (non-governmental organizations) or civic initiatives.

These processes can be observed especially in relation to neoliberal economies, which prefer market deregulation, limiting the role of the state, or even privatizing many services directed at citizens. As a result, the broadly understood organization of population life (and simultaneously the responsibility for actions taken, as well as

omissions and errors) has shifted from the national, traditional level to a multinational, international level, where actions taken on regional or global forums have a key impact on the lives of entire social groups.

This approach allows for an attempt to identify and describe a number of factors influencing human well-being, quality of life, demographic aspects, health (including aspects of modern drugs, research, therapies, and vaccines, as well as epidemic management), environmental protection policy, ecology, migration policy, living conditions, and economic, political and social security, as well as other challenges in the geopolitical or international dimension, such as access to drinking water, food, resources, or energy.

Some scientists even claim that

analysis of the contemporary international situation through the prism of Foucault's biopolitics actually shows us that our world system is characterized by parasitic imperialism of rich sovereign states over poor ones, implemented at the population level (Kelly, 2010).

It is also worth noting that contemporary international biopolitics combines population management strategies with issues of human rights, ethics, morality, and business responsibility, as well as global security.

It can therefore be concluded that biopolitics in an international, global perspective negates and undermines the existing, traditional concept of national sovereignty in the context of a given state. More and more action plans and decisions are being made at the supra-national level. The sovereignty of individual states or nations in the aspect of international law (as understood, for example, in the United Nations Charter [UN, 2025]) has been called into question. Figure 1 presents selected areas related to international biopolitics.

It is worth mentioning here an important aspect - in light of the current international situation - of leadership and its role in geopolitical changes around the world. When we observe cross-border shocks in various areas of social and economic life and attempts to change the geopolitical order, some body or person then takes responsibility for actions taken or omissions using methods of strategic global or regional management (Zachara-Szymańska, 2023).

2.3. Exploring Global Governance through the Lens of Mutating Colourful Swans

At this point, it is worth attempting to classify various sudden and disruptive events that may influence the key elements of international biopolitics discussed earlier. Phenomena such as pandemics and different types of crises – primarily those that negatively (though not exclusively) impact economies – have been famously termed “Black Swans” by Nassim Nicholas Taleb (Taleb, 2020). These are unexpected, rare, and unpredictable events with no prior signs in history suggesting their likelihood. When they do occur, they exert profound effects on economies and societies. Interestingly, after they happen, some people retrospectively argue that these events were actually foreseeable. While Black Swans are often associated with negative outcomes – such as pandemics – they can also produce positive shocks, including breakthrough innovations, revolutionary scientific discoveries, or transformative investments that yield substantial benefits.

Expanding on Taleb’s concept, the authors introduce an original framework of “mutating colourful swans”, offering a fresh way to categorize impactful events relevant to international biopolitics (Zysk, 2024). In this approach:

- *Green Swans* represent climate change and its complex environmental and socio-economic consequences.
- *Red Swans* symbolize wars and armed conflicts, whether on a global or regional scale, with far-reaching implications for geopolitical stability.
- *Yellow Swans* reflect massive population movements and economic migrations, reshaping social dynamics and resource distribution.
- *Blue Swans* denote unexpected digital and technological disruptions, such as rapid advances in artificial intelligence (AI), emergent technologies, or shifts in cyber mentality – how individuals and organizations engage with digital environments from both demand and supply sides.

This “mutating colourful swans” concept provides a creative lens for identifying and understanding dynamic, often disruptive forces that shape the landscape of international biopolitics. By color-coding

and contextualizing these events, the model helps policymakers, researchers, and strategists better anticipate and respond to the evolving challenges and opportunities inherent in an interconnected, uncertain world.

3. METHODOLOGY

This article employs a mixed-method research design, integrating both qualitative and quantitative methodologies to analyse the key factors shaping international biopolitics. The qualitative component consists of a systematic literature review, which examines leading theoretical perspectives, historical developments, and conceptual frameworks related to biopolitics. Primary and secondary sources, including academic journals, policy reports, and institutional publications, were analysed to provide a comprehensive understanding of biopolitical governance. Additionally, document analysis was conducted, focusing on policy documents, international agreements, and regulations issued by global institutions such as the World Health Organization (WHO), the United Nations (UN), and the World Bank. A comparative approach was also utilized to identify cross-national variations in biopolitical strategies by analysing governance models, public health policies, and technological regulations implemented in different regions.

The quantitative component of the study is based on statistical modelling and index construction to measure the intensity and technological integration of biopolitical governance across different nations. A dataset was compiled from 16 countries, categorized into four income groups following the World Bank classification. To quantify biopolitical engagement, two synthetic indices were constructed: the Biopolitics Intensity Index (BII) and the Biopolitics Technological Index (BTI). These indices integrate multiple indicators, including health governance metrics, regulatory frameworks, and technological adoption indices. Multiple regression analysis was applied to examine relationships between these variables, with data normalization and weighting techniques implemented to enhance measurement reliability. The methodology also incorporates data validation procedures to minimize inconsistencies across sources and ensure robust analytical outcomes.

4. EMPIRICAL RESULTS AND DISCUSSION

As previously mentioned, the traditional concept of biopolitics finds its origins in the research of M. Foucault, who established the foundations for the present understanding of this phenomenon. According to this researcher, biopolitics is a unique method of exercising control over biological life (Foucault, 1990). Moreover, it represents a new form of power, that shapes the lives of populations and increases their productivity in favour of society. This concept is profoundly intertwined with the genealogy of power, the role of the state, and the mechanisms through which power operates (Lemke, 2011).

The original definition of biopolitics was proposed only a half century ago, so it was undoubtedly rooted in the international geopolitical situation of that time. In other words, in this time scope there has been visible evolution of contemporary biopolitics since then. Nowadays it can be described as decentralized, free market form of life management focused on commonly accepted and widespread values, especially in Western democracies. Among others, such values include self-realisation, ethics of authenticity (Taylor, 2018), or priority of quality of life. In contrast to the former biopolitics, in which population, race and nation were the primary categories (or cornerstones), the latter one is focused mostly on life quality of individuals. As a result, modern biopolitics strategies are based predominantly on risk management, vitality optimization, and molecular-level interventions (Rose, 2007). Furthermore, biopolitics in many Western societies is organized through grassroots efforts, e.g. exerting pressure on government on specific medication or medical treatment refunds.

The evolution of biopolitics has led creation and development of bioeconomics, where biological processes became the source of profit, and biotechnology advancements result in so called biovalue creation (Waldby & Mitchell, 2006). Such transition from Foucault's macro-level biopolitics to the contemporary biopolitics based on advanced biomedical technologies creates many commercialization opportunities. In other words, biopolitics shouldn't be perceived as a tool of population control, but rather as a network of much more complex and dissipated processes, in which individual, responsible for its life and health, plays predominant, central role.

In contrast, international biopolitics is focused on global biological phenomena management, which includes public health, demographic policy, food security, and biodiversity, by supranational institutions and surveillance mechanisms (Cooper, 2008). Of course, such global biopolitics system is influenced by multitude of different factors, and many are not so obvious and measurable. For the purpose of this article, at least five key factors influencing international biopolitics can be distinguished:

1. *Economic factors*: They influence biopolitics by shaping the accessibility and distribution of healthcare and biotechnological resources. For example, high-income economies can be more effective in implementing, among other things, health monitoring technologies and epidemiological surveillance. Moreover, global economic disparities determine states' capacity to employ modern biopolitical measures. The intensity of global biopolitics is also influenced by the pharmaceutical market and investment in medical technologies (driven especially by big pharma), which is evident, for instance, in restrictions on the accessibility of medications and vaccines.
2. *Socio-demographic factors*: Population dynamics, societal aging, and migration have a significant impact on modern biopolitics. The growing number and proportion of older adults increase pressure on healthcare systems and their oversight, while migration flows necessitate a new approach to public health management. Among other important socio-economic factors that particularly influence domestic biopolitics are increasing cultural diversity, rising social expectations regarding health policy, and the pursuit of equitable healthcare access. Meanwhile, the intensifying pressure on states caused by escalating social inequalities requires the implementation of sophisticated population management methods.
3. *Political and regulatory factors*: Those determine both domestic and international biopolitics through laws, regulations, and political decisions, specifically regarding reproductive rights, medical data access restrictions, and privacy protection. Countries with stricter legislation often implement advanced population control measures and impose limitations on individual freedoms. In an international context, inevitable

differences in regulatory approaches may sometimes lead to conflicts, but can also foster cooperation in matters of public health protection. The most visible example of such cooperation and coordinated action was the global COVID-19 pandemic crisis from 2020 to 2022. Regarding political decisions, they shape the scope of the biotechnologies used and determine their degree of social acceptance.

4. *Technological factors*: Technological progress, particularly in digital technologies, artificial intelligence (AI), and biotechnology, are essentially reshaping contemporary approaches to population management. These tools enable rapid epidemiological surveillance, predictive disease analysis, remote citizen health monitoring (especially with the expansion of the Internet of Things (Gryczka, 2021)), and the implementation of precise health control measures. At the same time, they give rise to new ethical and legal doubts concerning privacy protection, individual autonomy, and potential abuses of power. Differences in the availability of these technologies also significantly influence the intensity of biopolitics between developed and developing nations.
5. *Environmental factors*: Given the intensifying global impact of climate change, it's evident that present biopolitics must address how states respond to ecological and climate issues that directly affect population health. Environmental degradation and ecological disasters – such as air pollution or zoonotic pandemics – increase the demands to implement more intensive biopolitical mechanisms. Growing awareness of environmental risks motivates societies to expect more effective action from governments, thereby promoting stricter public oversight of population health. It is worth underscoring that environmental factors frequently serve as a basis for global collaboration on biopolitics. At the very least, such a shift in perspectives should be expected and recognized in the years to come.

In addition to these primary factors shaping international biopolitics, supplementary determinants could play a significant role in forming a complex ecosystem influencing governance practices related to the biological aspects of population life. Such additional

factors include cultural and ideological conditions, historical experiences, institutional structures, security and surveillance measures, legal frameworks, and media and communication dynamics (e.g. Lemke, 2011; Rabinow & Rose, 2006). However, conducting a precise quantitative analysis of the impact of most of these determinants faces considerable challenges due to insufficient metrics and a lack of adequate statistical data.

For the purposes of further regression analysis, it was assumed that the impact of the aforementioned five factors on international biopolitics would be examined using available data from 16 countries – four from each income group as classified by the World Bank (low-income: Ethiopia, Madagascar, Malawi, Uganda; lower-middle-income: Bangladesh, Egypt, India, Nigeria; upper-middle-income: Brazil, China, Mexico, South Africa; high-income: Germany, Poland, Sweden, USA). This sampling structure allows for a comparison of biopolitical practices among countries with varying levels of economic development, facilitating the identification of both universal biopolitical mechanisms and specific patterns dependent on a country's wealth. Additionally, the construction of a synthetic indicator measuring biopolitical intensity (Biopolitics Intensity Index, BII) based on five component indicators, as well as a synthetic technology indicator (Biopolitics Technological Index, BTI) comprising four component indicators, have been proposed (see Table 2).

Table 2. Composition of Indicators Included in Regression Analysis

Indicator	Sub-indices	Weights
BII (dependent variable)	GHE (Domestic general government health expenditure (% of GDP), 2021	0.2
	UHC Service Coverage Index 2021	0.25
	Reproductive Policy Restrictiveness Index, estimation	0.3
	Global Health Security Index 2021	0.1
	Immunization coverage (DTP3) %, 2021	0.15
BTI (independent variable)	ICT Development Index 2024	0.15
	E-Government Development Index (EGDI) 2024	0.3
	Global Innovation Index (GII) 2024	0.15
	Government AI Readiness Index (GARI) 2024	0.4

Source: own elaboration.

The regression analysis indicates a positive and statistically significant relationship between BTI and BII (see Table 3 and Figure 2). The coefficient (0.4067) suggests that a one-unit increase in BTI is associated with an average increase of 0.4067 in BII. The model explains approximately 57.7% of the variance in BII, meaning that while BTI is an important factor, other variables also influence BII. The statistical significance ($p = 0.001$) confirms that this relationship is unlikely to be due to chance. This suggests that countries with higher technological advancement in biopolitics tend to exhibit greater biopolitical intensity, highlighting the role of technological factors in shaping biopolitical landscapes.

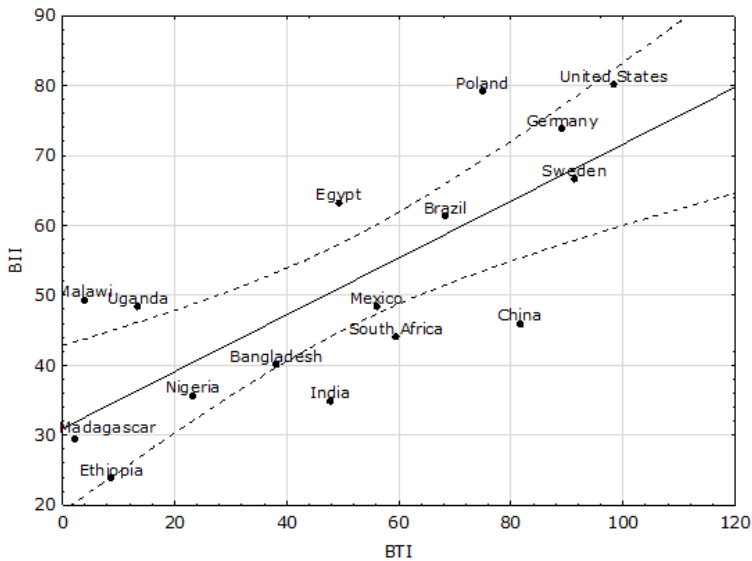
Table 3. Selected Results of Regression Modelling

Regression results	Comments
BII (Biopolitics Intensity Index)	Dependent Variable
BTI (Biopolitics Technological Index)	Independent Variable
$BII = 30.95 + 0.4067 * BTI$	Regression Equation
$R^2 = 0.577$	57.7% of the variation in BII is explained by BTI
$p\text{-value (BTI)} = 0.001$	Statistically significant

Source: own calculations using Statistica software.

To provide a more detailed analysis, let us assume that GII remains the independent variable, while all four technology-related subindices included in GTI are treated as separate dependent variables (see lower part of Table 2). The overall model is statistically significant ($p = 0.0127$), indicating that the combination of these technology-related indices explains a significant portion of the variation in BII. Specifically, the regression analysis suggests that technological factors collectively account for a substantial proportion (72.5%) of the variance in BII. However, no individual factor exhibits a strong, statistically significant effect. This may be attributable to multicollinearity or overlapping influences among the technology indices. Notably, the Government AI Readiness Index (GARI) has the highest positive coefficient (0.5140), implying that countries better prepared for AI tend to have higher BII scores; however, this effect is not statistically significant.

Figure 2. Scatter plot of BII against BTI

Source: own calculations using Statistica software.

In Table 4, five composite factors for the assessment of international biopolitics are presented. The multiple regression model employs BII as the dependent variable and includes five predictors: ECO, SOC, POL, TECH, and ENV. Based on calculations conducted using Statistica software, the model accounts for a substantial proportion of the variability in BII, with $R^2 = 0.699$, indicating that approximately 69.9% of the variance in BII can be explained by these predictors. The adjusted R^2 is 0.548, reflecting a reduction due to the number of predictors and the sample size. Overall, the model is statistically significant ($F(5, 10) = 4.641, p = 0.0189$), signifying that the predictors collectively have a significant relationship with BII. This suggests that countries with higher composite scores on these factors tend to exhibit higher BII values.

Table 4. Five composite factors for international biopolitics

Indicator	Subindices	Data source
Economic (ECO)	Poverty rate at \$2.15 a day (2017 PPP) (% population) 2022	World Bank, WDI
	Unemployment, total (% of total labor force) 2023	World Bank, WDI
	Inflation, consumer prices (annual %) 2023	World Bank, WDI
	Globalization Index 2022	ETH Zürich, KOF Swiss Economic Institute
Socio-demographic (SOC)	Total Population Literacy Rate (%)	World Population Review
	Mortality rate, infant (per 1,000 live births)	World Bank, WDI
	Urban population (% of total population) 2023	World Bank, WDI
	Human Development Index 2022	United Nations Development Programme
Political (POL)	Corruption Perception Index (CPI) 2024	Transparency International
	Political Stability and Absence of Violence/Terrorism	World Bank, WDI
	Regulatory quality index 2023	www.theglobaleconomy.com
Technological (TECH)	ICT Development Index 2024	ITU
	E-Government Development Index (EGDI) 2024	publicadministration.un.org
	Global Innovation Index (GII) 2024	WIPO
	Government AI Readiness Index (GARI) 2024	oxfordinsights.com
Environmental (ENV)	Per capita CO ₂ emissions, tonnes, 2023	ourworldindata.org
	Energy use (kilowatt-hrs per person), 2023	ourworldindata.org
	Environmental Performance Index 2024	epi.yale.edu

Source: own preparation.

Although conducted multiple regression analysis indicates that BII is strongly associated with the set of five synthetic indices as a whole (good model fit and significant overall relationship), it cannot confirm any single predictor as a standalone significant driver of BII, because these predictors are highly correlated with each other. The residuals satisfy regression assumptions (linearity, normality, homoscedasticity, independence), lending credibility to the model itself, but the presence of multicollinearity and an influential outlier

suggests exercising caution. The key conclusion is that improving the broad mix of economic, social, political, technological, and environmental factors is associated with higher BII, even if we cannot statistically separate which of those factors matters the most given this dataset. However, due to some statistical limitations, like e.g. multicollinearity, one should be cautious in attributing changes in BII to any one factor in isolation.

While presented regression analyses yield quite valuable insights, at least three methodological constraints warrant consideration. First, the restricted country sample size constrains statistical power and limits the model's capacity to reflect global heterogeneity, suggesting expanded geographical representation could strengthen external validity. Second, the reliance on aggregated indices, though analytically expedient, may obscure sector-specific dynamics – for instance, conflating biotechnological adoption in healthcare with agricultural innovations. Disaggregating metrics by domain could illuminate nuanced relationships. Third, operationalizing biopolitics through a single composite index (BII) presents inherent conceptual tensions, as its context-dependent nature – intertwining ethical governance, technopolitical infrastructures, and cultural values – resists reduction to linear quantification. These limitations, common in cross-national policy research, highlight opportunities for methodological refinement: diversifying datasets to include underrepresented regions, integrating granular indicators tailored to specific sectors, and complementing quantitative frameworks with qualitative case studies to capture biopolitical complexity. Such iterative enhancements would not negate the current findings but deepen their empirical and theoretical relevance.

5. CONCLUSION

This article proposes a conceptual framework for analysing international biopolitics by identifying current determinants and forecasting future processes shaping this field. Central to the analysis is the original Mutating Colourful Swans model, which categorizes biopolitically significant phenomena to address the complex interplay of forces redefining transnational governance. The study positions

international biopolitics as a dynamic phenomenon shaped by globalization, technological advancement, and evolving paradigms of collective human existence across nations, social groups, and individuals. These issues are pivotal to redefining transnational cooperation in an interconnected world, spanning social, political, scientific, technological, and economic dimensions.

A multifactorial regression analysis incorporating five composite indices demonstrated that these domains collectively explain 70% of the variability in the Biopolitics Intensity Index (BII). However, the lack of individual statistical significance among predictors due to high multicollinearity underscores systemic interdependencies within international systems. This finding reveals that biopolitical dynamics emerge from synergistic interactions among co-evolving domains rather than isolated factors. Methodological limitations, such as a restricted country sample and challenges in operationalizing biopolitics into a single index, emphasize the necessity of integrating scenario-based foresight into biopolitical analysis.

On the other hand, proposed Mutating Colourful Swans framework classifies biopolitical risks and transformative processes. Green Swans represent systemic climate crises, such as resource scarcity or ecological collapse, destabilizing environmental, economic, and social structures. Yellow Swans denote global migration pressures linked to climate displacement or demographic disparities. Red Swans encompass geopolitical manipulations, cyber conflicts, and ideological shifts disrupting political-regulatory stability. Blue Swans involve unforeseen technological breakthroughs in AI, biotechnology, or quantum computing; occasionally, gradual risks such as AI-driven labour market disruptions are also described as Grey Swans (Aon, 2021; Brooks, 2024). The integration of quantitative regression analysis with qualitative scenario frameworks enhances the capacity to interpret structured trends and disruptive events in international biopolitics. This dual approach is critical for developing adaptive governance systems capable of navigating predictable developments and systemic shocks. Future research must prioritize interdisciplinary collaboration, expanding empirical datasets, refining biopolitical metrics, and fostering real-time biosurveillance networks. The study underscores the imperative for resilient governance models that harmonize empirical rigor with strategic flexibility, ensuring

preparedness for incremental transformations and existential disruptions alike.

REFERENCES

- Aon (2021). *Respecting the grey swan: 40 years of reputation crises*. <https://www.aon.com/getmedia/03965282-4d98-49c3-9e4c-97d4fbfb2c3e/Respecting-the-Grey-Swan.aspx> (accessed on 17th March 2025).
- Brooks, C. (2024). *Grey Swans on the Horizon: AI, Cyber, Pandemics, and ET Scenarios*. <https://www.forbes.com/sites/chuckbrooks/2024/02/29/grey-swans-on-the-horizon-ai-cyber-pandemics-and-et-scenarios/> (accessed on 17th March 2025).
- Buchstein, H., & Beier, K. (2004). *Biopolitik*. In *Politische Theorie: 22 umkämpfte Begriffe zur Einführung* (pp. 29–46). Wiesbaden: VS, Verlag für Sozialwiss.
- Chustecki, J. (2022). Biopolityka jako szczególna forma terroru w XX-wiecznych reżimach totalitarnych – III RZESZA, ZSRR I CHRL. In *Colloquium*, 14(3), 115–130.
- Chustecki, J. (2024). *Transhumanizm*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Cooper, M. (2008). *Life as surplus: Biotechnology and capitalism in the neo-liberal era*. Seattle: University of Washington Press.
- Esposito, R. (2004). *Bios. Biopolitica e filosofia*, 1, VII–215. Torino: Einaudi.
- Fałkowski, M. (2011). O życiu, umysłach i materii – dokąd sięga biopolityka? *Praktyka Teoretyczna*, 2, 87–94.
- Fehér, F., & Heller, A. (1995). *Biopolitik*. Frankfurt am Main: Campus-Verlag.
- Foucault, M. (1990). *The history of sexuality: An introduction*. Vol. I. Trans. Robert Hurley. New York: Vintage.
- Foucault, M. (2007). *Security, territory, population: lectures at the Collège de France, 1977–78*. Cham: Springer.
- Foucault, M. (2008). “The Birth of Bio-Politics” – Michel Foucault’s Lecture at the Collège de France on Neo-Liberal Governmentality. *Economy and Society*, 30(2), 190–207.
- Foucault, M. (2010). *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja*. Trans. M. Herer. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Foucault, M. (2011). *Narodziny biopolityki*. Trans. M. Herer. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Golinowski, J. (2021). Neoliberalny panoptikon biopolityki – pomiędzy ekspansją i społeczną terapią. *Teoria Polityki*, 5, 103–126.

- Gregorczyk, K. (2020). Biopolityczne horyzonty – między biopolityką tradycyjną a biopolityką nowoczesną. *Przegląd Prawa i Administracji*, 122, 169–184.
- Gryczka, M. (2021). *Gospodarka 4.0 w erze wyzwań globalnych*. Szczecin: Fundacja Centrum Badań Socjologicznych.
- Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N., Sturm, J.E., & Samanni, M. (2019). The KOF Globalisation Index – revisited. *Review of International Organizations*, 14, 543–574. DOI: 10.1007/s11558-019-09344-2
- Heins, V., & Flitner, M. (1998). *Biologische Ressourcen und ‚Life Politics‘*. In *Konfliktfeld Natur: Biologische Ressourcen und globale Politik* (pp. 13–38). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Heller, A. (1996). Has biopolitics changed the concept of the political? Some further thoughts about biopolitics. *Public Policy and Social Welfare*, 19, 3–16.
- Jaeger, H.M. (2010). UN reform, biopolitics, and global governmentality. *International Theory*, 2(1), 50–86.
- Kelly, M.G. (2010). International biopolitics: Foucault, globalisation and imperialism. *Theoria*, 57(123), 1–26.
- Karta Narodów Zjednoczonych (n.d.). https://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php# (accessed on 12th March 2025).
- Kępski, P. (2017). Liberalizm a biopolityka – pomiędzy dyskursem wolności i bezpieczeństwa. *Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa*, 8, 94–112.
- Kjellén, R., & Sandmeier, J. (1924). *Der staat als lebensform*. Berlin–Grunewald: K. Vowinckel.
- Lazzarato, M. (2011). Nowa definicja pojęcia „biopolityki”. *Praktyka Teoretyczna*, 2, 27–36.
- Lemke, T. (2010). *Biopolityka*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Lemke, T. (2011a). Analizy biopolityki. Rozważania o przeszłości i teraźniejszości spornego pojęcia. *Praktyka Teoretyczna*, 2, 11–25.
- Lemke, T. (2011b). *Biopolitics: An advanced introduction*. New York: New York University Press.
- Mietzsch, A. (2002). Die Zeitschrift für Biopolitik – ein interdisziplinäres Medien-Projekt. *Zeitschrift für Biopolitik*, 1(1), 3–4.
- Rabinow, P., & Rose, N. (2006). Biopower today. *BioSocieties*, 1(2), 195–217.
- Reid, J. (2005). The biopolitics of the war on terror: A critique of the ‘return of imperialism’ thesis in international relations. *Third World Quarterly*, 26(2), 237–252.
- Rose, N. (2007). *The politics of life itself: Biomedicine, power, and subjectivity in the twenty-first century*. Princeton–Oxford: Princeton University Press.

- Szczęch, J. (2016). Odpowiadając współczesności. Analityka biopolityki i biowładzy. *Prace Etnograficzne*, 44(2), 93–106.
- Taleb, N.N. (2020). *Czarny Łabędź. Jak nieprzewidywalne zdarzenia rządzą naszym życiem*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Taylor, C. (2018). *The ethics of authenticity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Virno, P., & Holdren, N. (2002). *General Intellect, Exodus, Multitude. Interview with Paolo Virno for Archipelago, number 54*. <https://www.generation-online.org/p/fpvirno2.htm> (accessed on 5th March 2025).
- Waldby, C., & Mitchell, R. (2006). *Tissue economies: Blood, organs, and cell lines in late capitalism*. Durham: Duke University Press.
- Wróbel, S. (2011). Biopolityka indywidualna a biopolityka państwowa. *Praktyka Teoretyczna*, 2, 39–50.
- Zachara-Szymańska, M. (2023). *Global Political Leadership: In Search of Synergy*. London: Taylor & Francis.
- Zysk, W. (2024). Kolorowe łabędzie, innowacje, technologia. Rola nowych czynników wytwórczych. *Polish Journal for Sustainable Development*, 28(1), 241–250.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

PAULINA WINIARSKA

<http://orcid.org/0000-0002-4316-7383>
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
paulina.winiarska@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2874

Koncepcja transwersalności w filozofii politycznej Hwa Yol Junga

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem naukowym artykułu jest przedstawienie koncepcji transwersalności w myśli politycznej amerykańsko-azjatyckiego badacza Hwa Yol Junga. Autor w swoim dorobku przedstawił transwersalność w kategorii zmiany paradygmatu w naszym podejściu do wiedzy, kultury i przede wszystkim do teorii politycznej. Transwersalność może stać się fundamentem polityki transwersalnej, która – zdaniem badaczy amerykańskich skupionych wokół tego nurtu – stanowi panaceum na współczesne kryzysy związane między innymi z globalizacją.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Analiza i interpretacja publikacji Hwa Yol Junga opisujących koncepcję transwersalności zarówno w wymiarze politycznym, filozoficznym, jak i kulturowym; dekonstrukcja poglądów innych amerykańskich autorów skupionych wokół myśli transwersalnej, których dorobek stanowi komentarz bądź klucz do interpretacji koncepcji Junga.

PROCES WYWODU: Podstawą niniejszego artykułu jest doprecyzowanie terminu „transwersalność”, następnie zostanie przedstawiona koncepcja transwersalności na gruncie filozofii publicznej. W ostatniej części niniejszego artykułu zostanie przybliżone pojęcie globalizacji, jednak nie jako zagrożenie, a szansa na zażegnanie kryzysu, w którym znaleźli się współczesny człowiek, kultura i nauka. Ostatni fragment rozważań dotyczy polityki transwersalnej.

Sugerowane cytowanie: Winiarska, P. (2025). Koncepcja transwersalności w filozofii politycznej Hwa Yol Junga. *Horyzonty Polityki*, 16(56), 247–269. DOI: 10.35765/HP.2874.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Autor zakłada, że we współczesnym świecie transwersalność jest pojęciem kluczowym dla radzenia sobie ze złożonością globalizacji i innymi procesami społeczno-politycznymi. W obliczu globalizacji transwersalność wydaje się niezbędna. Po pierwsze: do tego, aby móc interpretować zjawiska, które zachodzą w przestrzeni publicznej, kulturowej i komunikacyjnej. Po drugie: aby porozumiewać się z Innymi i funkcjonować w dobie interakcji kultur. Po trzecie: dlatego, że bez kategorii transwersalności dyskurs naukowy istnieje w obrębie dwóch skrajności uniwersalizmu i relatywizmu, nie ma drogi pośrodku.

WNIOSKI, INNOWACJE I REKOMENDACJE: Myśl Hwa Yol Junga nie jest znana w Polsce. Autor nie doczekał się przekładów ani komentarzy, mimo że w środowisku amerykańskim to myśliciel popularny i szeroko analizowany. Podjęte rozważania są więc przyczynkiem do szerszego studium naukowego, które zostanie poświęcone filozofii politycznej uprawianej przez Hwa Yol Junga.

SŁOWA KLUCZOWE:

polityka transwersalna, demokracja deliberatywna, etyka gościnności, republikanizm, pluralizm

Abstract

THE CONCEPT OF TRANSVERSALITY
IN HWA YOL JUNG'S POLITICAL PHILOSOPHY

RESEARCH OBJECTIVE: The academic objective of this article is to present the concept of transversality in the political thought of the American-Asian scholar Hwa Yol Jung. The author has conceptualized transversality as a paradigm shift in our approach to knowledge, culture, and, above all, political theory.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: Analysis and interpretation of Hwa Yol Jung's publications, which describe the concept of transversality in its political, philosophical, and cultural dimensions; deconstruction of the views of other American authors focused on transversal thought, whose work provides commentary or a key to interpreting Jung's concept.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The basis of this article is to clarify the term transversality, then present the concept of transversality within the framework of public philosophy. The final section of this article will explore the concept of globalization, not as a threat, but as an opportunity to resolve the crisis facing contemporary humanity, culture, and science. The final section of the discussion concerns transversal politics.

RESEARCH RESULTS: The author posits that in the contemporary world, transversality is a key concept for coping with the complexity of globalization

and other socio-political processes. Firstly, to be able to interpret phenomena occurring in public, cultural, and communication spaces. Secondly, to communicate with Others and function in an era of cultural interaction. Thirdly: because without the category of transversality, scientific discourse exists within the two extremes of universalism and relativism, there is no middle way.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: Hwa Yol Jung's thought is unknown in Poland. The following considerations are therefore a contribution to a broader scholarly study devoted to Hwa Yol Jung's political philosophy.

KEYWORDS:

transversal politics, deliberative democracy, republicanism, pluralism

WPROWADZENIE

Badania nad transversalnością prowadzi się już od kilkudziesięciu lat i istnieje grupa badaczy, którzy zajmują się tą problematyką. Z punktu widzenia metodologicznego możemy powiedzieć, że mamy już dyscyplinę bądź obszar badań w obrębie nauk społecznych i humanistycznych, które poświęcają uwagę transversalności. Hwa Yol Jung¹ to azjatycko-amerykański badacz filozofii politycznej.

¹ Hwa Yol Jung to amerykański filozof pochodzenia azjatyckiego, był emerytowanym profesorem nauk politycznych w Moravian College w Bethlehem w Pensylwanii. Urodził się 17 maja 1931 r. w Jinju (Korea Południowa), a zmarł 15 sierpnia 2017 r. w Bethlehem, Pensylwanii (USA). Stał się pionierem w dziedzinie porównawczej teorii politycznej, filozofii międzykulturowej i interdyscyplinarnej nauki. Filozof postulował wprowadzenie fenomenologii politycznej jako subdyscypliny właściwej fenomenologii, która weszła do teorii polityki jako alternatywny paradygmat zarówno dla behawioryzmu politycznego, jak i wpływowej, „esencjalistycznej” filozofii politycznej Leo Straussa. Przez prawie pół wieku od opublikowania swojej pierwszej książki *The Foundation of Jacques Maritain's Political Philosophy* (1960) Jung wykazywał swoją nieograniczoną pasję do interdyscyplinarnego, międzykulturowego i wielowymiarowego pojmowania ludzkiej wiedzy i jej wpływu na tożsamość oraz sposób myślenia. Wśród jego licznych publikacji znajdują się *Rethinking Political Theory* i *The Crisis of Political Understanding*. Już w połowie lat 60., gdy idea filozofii porównawczej Wschodu i Zachodu była w Stanach Zjednoczonych jeszcze w powijakach, Jung publikował na ten temat eseje, m.in.: *Wang Yang-ming i fenomenologia egzystencjalna i Jen: egzystencjalny i fenomenologiczny problem intersubiektywności*. W latach 70. mówił już o możliwości zastosowania filozofii buddyjskiej zen do kryzysu ekologicznego.

W Polsce jest niemal nieznany, co w wystarczający sposób uzasadnia konieczność przybliżenia jego dorobku polskiemu czytelnikowi. Jung należał do badaczy zrzeszonych wokół szkoły filozoficznej Johna Wilda², w której podejmowano kwestie filozoficzne w odniesieniu do innych dyscyplin, takich jak: teoria kultury, polityka, ekologia czy komparatystyka. Filozofia polityczna Hwa Yol Junga jest holistyczna, a sam Autor to erudyta czerpiący z myśli filozoficznej zarówno kontynentalnej, jak i wschodniej. Analizowane publikacje są prześiąknięte odniesieniami do buddyzmu, konfucjanizmu i taoizmu nieustannie przeplatanego z niemiecką fenomenologią. Za pomocą wystarczającego aparatu metodologicznego Jung bada rozdzźwięk między globalnym a lokalnym, podmiotem a przedmiotem, umysłem a ciałem, Wschodem a Zachodem. W jednej ze swoich najwcześniejszych publikacji, *The Crisis of Political Understanding* (1979), wyraził pogląd, że konieczny jest przełom w myśleniu politycznym, a obserwowaną wówczas sytuację zidentyfikował jako kryzys. Współcześnie świat jest w fazie przejściowej, kształtowany przez migrację ludności, kryzysy tożsamościowe, przemiany globalizacyjne i nowe technologie. W obliczu tego pilnie potrzebujemy nowych koncepcji, które z jednej strony pomogą ten świat zbadać, a z drugiej – odpowiedzieć na zmieniającą się rzeczywistość społeczną, kulturową i technologiczną. Jung szukał możliwości przełamania tego kryzysu, analizując polityczne wymiary egzystencjalizmu i fenomenologii. Aplikował azjatycką filozofię i elementy wschodniej myśli politycznej do zachodniej nauki humanistycznej i społecznej, a ta posłużyła mu jako przedstawienie możliwości międzykulturowego myślenia. Hwa Yol Jung

Zauważył to w swoich esejach *Kryzys ekologiczny: perspektywa filozoficzna; Wschód i Zachód i Ekologia; Zen i myśl zachodnia*, podczas gdy wartość korelacji pomiędzy myślą buddyjską a etyką środowiskową stały się jasne dla większości naukowców dopiero niedawno.

2 Amerykańscy badacze zrzeszeni wokół dorobku Johna Wilda buntują się przeciwko traktowaniu europejskiej tradycji filozoficznej jako nadrzędnej względem innych tradycji, np. wschodnich. Badacze uważają, że powinniśmy zerwać z traktowaniem Europy jako miejsca uniwersalnej prawdy, ponieważ europejska „tożsamościowa” tradycja nie uwzględnia wielości kultur ani różnorodności świata. Filozofia w czasach globalizacji powinna być filozofią bez granic, osiąganą poprzez uświadamianie różnic, a nie tylko podobieństw między: Wschodem a Zachodem, mężczyzną i kobietą, jedną barierą instytucjonalną a drugą, globalnym i lokalnym, uniwersalnym i szczegółowym.

wprowadza koncepcję transwersalności jako panaceum na kryzys, z którym mierzy się świat. Koncepcja transwersalności stanowi coś w rodzaju narzędzia heurystycznego mogącego pomóc w zrozumieniu realiów współczesnego świata. Autor przedstawia to pojęcie również jako konfucjańską zasadę dao oraz wyjaśnia ją przez pryzmat międzykulturowej filozofii i komparatystyki politycznej. Koncepcja ta – zdaniem Junga – jest obecna oraz wykorzystywana w dyskursie amerykańskim i azjatyckim, niestety w Europie wciąż pozostaje nieosiągalna z uwagi na brak zainteresowania badaczy jej możliwościami. Niniejsze opracowanie ma stanowić pretekst do dyskusji nad myślą transwersalną traktowaną jako *modus operandi* w obliczu kryzysu człowieka, kultury i systemów polityczno-gospodarczych.

Niniejszy artykuł jest kontynuacją rozważań podjętych w artykule *Transwersalna racjonalność jako teoria relacji międzykulturowych*, który ukazał się w „Perspektywach Kultury”, nr 41. Podjęte wówczas rozważania dotyczyły koncepcji transwersalności w perspektywie kulturoznawczej – w swoich pracach zajmował się nią Calvin O. Schrag. Hwa Yol Jung był współpracownikiem Schraga, skupionym również na koncepcji transwersalności, ale w odniesieniu do procesów politycznych. Stąd rekonstrukcja rozważań Hwa Yol Jung może przyczynić się do poszerzenia horyzontu w zakresie, którego transwersalność będzie interpretowana.

1. DAO TRANSWERSALNOŚCI, CZYLI BYCIE POZA EUROPOCENTRYCZNĄ POLITYKĄ UNIWERSALIZMU

Chociaż w amerykańskim dyskursie naukowym transwersalność jest coraz popularniejszym fenomenem, nieustannie od lat 70. XX wieku w Europie wydaje się obszarem niezbadanym, niezagospodarowanym. Być może dlatego, że stanowi krytykę europocentryzmu głoszącego uniwersalną racjonalność. Transwersalność jest traktowana przez Junga jako narzędzie conceptualne, które zostało rozwinięte przede wszystkim w myśli, aktywizmie i praktyce Guattariego³.

³ Transwersalność dla francuskiego psychoterapeuty to koncepcja, która oferuje alternatywne spojrzenie na podmiotowość, grupy społeczne oraz transformację

Według Junga transwersalność jest jedną z koncepcji mogących przeorganizować świat i zastąpić przestarzałą – jego zdaniem – europocentryczną ideę uniwersalności kształtującą nowoczesną myśl zachodnią (Jung, 2011, s.13). Koncepcja ta stanowi też odpowiedź na globalizację, postmodernizm i przeobrażenia kulturowe związane z powyższymi zjawiskami. Transwersalność była też przedmiotem badań Calvina O. Schraga, który współpracował z Hwa Yol Jungiem⁴. Schrag zajmował się jednak transwersalnością w odniesieniu do teorii kultury i badał ją za pomocą fenomenologii egzystencjalnej (Winiarska, 2023)⁵.

instytucji. Guattari pisał już na temat transwersalności w 1964 roku, zastosował metaforę transwersalności do swoich badań poświęconych terapii instytucjonalnej i tłumaczył: „Transwersalność jest wartością, która próbuje pokonać impas czystej wertykalności oraz czystej horyzontalności: zmierza ona do maksymalnej łączności na różnych poziomach i nade wszystko, w różnych znaczeniach” (Guattari, 1984, s. 18). Zdaniem Guattariego transwersalność sprzeciwia się dwóm porządkom: wertykalnemu – piramidalnej strukturze, podziałowi instytucji na kierowników, liderów, asystentów itd., a także horyzontalnemu – idei oddziału szpitalnego, który miałby być przeznaczony tylko dla chorych umysłowo czy też dla osób w starszym wieku. Tym samym transwersalność pozwala na rezygnację z prawa znaczącego, umożliwiając pacjentowi dostęp do „każdej” roli (Mrówka, 2017). Taka koncepcja transwersalności obala ideę struktury rodziny, organizację pracy w społeczeństwach kapitalistycznych, funkcjonowanie w instytucjach hierarchicznych, np. w Kościele, uniwersytecie, wojsku. W tym rozumieniu grupa jako podmiot nie stanowi sumy jednostek. Grupa nie jest przedmiotem, a staje się podmiotem samym w sobie (Winiarska, 2023). Psychoanalityczna krytyka tkwiąca w transwersalności uwzględniała ładunek polityczny, zgodnie z którym transwersalne praktyki komunikacji w terapii sprzyjały politycznym, radykalnym podmiotom. W konsekwencji transwersalność jest uznawana za centralne narzędzie unikania dualizmu czy jego zastępowania. Warto zaznaczyć, że transwersalność to kluczowe pojęcie dla nowego materializmu, którego historia ma swoje korzenie w dwutomowym dziele Deleuze’a i Guattariego *Anty-Edyp. Kapitalizm i schizofrenia* (Deleuze & Guattari, 2007). Recepcja tego terminu w nowym materializmie ma bardziej pedagogiczne i polityczne konsekwencje dla rozszerzenia warunków praktykowania transwersalności.

4 Poza Calvinem O. Schragiem i Hwa Yol Jungiem opisaną problematyką zajmowali się: William McBride, Jin Y. Park, Fred Dallmayr, Wang Yangming, Kwame Anthony Appiah, Martin B. Matustik. Możemy stwierdzić, że na Purdue University, Northwestern University i New York University powstała szkoła transwersalności.

5 Schrag zakładał, że transwersalność jest dynamiką, która napędza działanie komunikacyjne; transwersalność to również praktyka komunikacyjna tworząca „nową przestrzeń” międzykulturowych dyskursów (Schrag, 1997). Człowiek jako „wielowymiarowy sprawca” działa w obszarze sfer kulturowych, do których

W dobie globalizacji komunikacja odbywa się w dużej mierze za pośrednictwem cyberprzestrzeni, państwa zrzeszają się w formy gospodarczo-politycznej współpracy (np. UE, NAFTA, Mercosur), świat stał się bardziej globalny, a zapotrzebowanie na wiedzę między-, inter- i wielokulturową urosło w siłę bardziej niż kiedykolwiek. Hwa Yol Jung zakłada, że w naszym myśleniu jest konieczna zmiana paradygmatu. Termin „transwersalność” ma przełamywać dychotomię pojęć, takich jak: teoria i praktyka, filozofia i inne nauki, umysł i ciało, kobiecość i męskość, ludzkość i natura czy Europa i nie-Europa. Transwersalność ma stanowić coś w rodzaju paradygmatu, czyli sposobu przewyższania wszystkich polaryzujących dychotomii, przy czym obejmuje także procesy stawania się, a nie jest nową metodą np. przewyższania dualizmów. Transwersalność oznacza wyjście poza (*trans*) zderzenie etnocentryzmów zarówno „orientalistycznych”, jak i „okcydenalistycznych” (Jung, 2009, s. 171). Filozof łączy transwersalność z komparatystyką; zwraca uwagę, że badacz interdyscyplinarny, który zajmuje się polityką porównawczą, powinien być określany mianem transwersalisty, naukowiec obdarzony taką umiejętnością potrafi bowiem patrzeć na ukos (za pomocą zasady transwersalności). Tym samym przekracza etnocentryczny uniwersalizm i to wydaje się kluczem do skonstruowania nowej porównawczej teorii politycznej (Jung, 2011, s. 23). W przypadku takiego procesu badawczego nie zrezygnuje się łatwo z międzykulturowego poszukiwania prawdy, ponieważ każdy wniosek dotyczący prawdy z perspektywy jednostronnej będzie niekompletny lub niejednoznaczny, dopóki nie zostaną zbadane wszystkie społeczno-kulturowe przeżywane światy (*life-worlds*). Wydaje się, że dla Hwa Yol Junga w kwestii transwersalności najważniejsza jest intertekstualność – nie tylko jako pojęcie, lecz także jako metoda badawcza, którą autor posługiwał się już podczas studiów porównawczych na politologii. Uświadomił sobie wówczas, że żaden tekst filozoficzny nie zostaje w próżni. Metoda porównawcza pozwala badać

zaliczane są: religia, moralność, sztuka i nauka, i tworzy wspólnotę mającą zawsze wymiar etyczny (Winiarska, 2022). Jak uzasadnia Schrag, szereg interakcji komunikacyjnych (dyskursywnych, interpretacyjnych, transwersalnych) na poziomie mikro- i makrospołecznym buduje relacje międzykulturowe (Winiarska, 2023).

powiązania, co umożliwia uchwycenie głębszego kontekstu filozoficznego analizowanego tekstu. Porównanie to nic innego jak źródło odkrywania granic własnego dyskursu w świetle innego, który zawsze jest pluralny. Jonathan Culler, mówiąc o nadejściu komparatystyki, namawiał swoich kolegów literatów, aby porzucili tradycyjny europocentryzm i stali się globalni (Jung, 2011, s. 163). Z kolei chińsko-amerykański krytyk literacki Rey Chow twierdził, że badanie nie-Zachodu ma silne uzasadnienie w eksplorowaniu i kwestionowaniu samych granic zachodniego dyskursu.

Transwersalność jest „głosem środka” i zdaniem autora wywodzi się z buddyzmu. Jung zachęca czytelnika do wyobrażenia sobie, jak wygląda owa transwersalność. Zgodnie z jego przekonaniem mantrę ucieleśnienia transwersalności stanowi posąg Buddy w świątyni Ryōan-ji w Kioto. W kulturze Japonii twarz albo oznacza nowy świt, czyli przebudzenie (*satori*), albo sygnalizuje początek nowego światowego reżimu kultury, polityki czy etyki. Z pęknięcia pośrodku starej twarzy Buddy wyłania się liminalna twarz oznaczająca nową transfigurację i przewartościowanie istniejącego świata. Ikona pojawiającej się nowej twarzy symbolizuje przybycie Maitrei („Przebudzonego”) lub Środkową Drogę, którą Jung traktuje jako pewną możliwość transwersalności (Jung, 2021, s. 21). Transwersalność symbolizowana przez twarz posągu Buddy jest więc paradygmatycznym przedstawieniem przezwyciężenia wszelkiej dwubiegunowości.

Podsumowując, pojęcie transwersalności mieni się bardzo różnymi znaczeniami. Problemem jest to, że autor nigdzie nie formułuje precyzyjnej definicji tego wyrażenia, która bez wątpienia ułatwiłaby rekonstrukcję jego poglądów. Niezależnie od tych trudności możemy wyróżnić następujące odcienia znaczeniowe pojęcia transwersalności. Transwersalność jako dao to między innymi zasada heurystyczna, która ma być pewną metodą w nauce, kiedy badacz mierzy się z interpretacją i analizą nowych zjawisk kulturowych, politycznych, komunikacyjnych. Transwersalność jest również „miejszem idealnym” albo „konstrukcją heurystyczną”, konsensusem między absolutyzmem a relatywizmem (Jung, 2021, s. 224). Stanowi ona też pytanie o właściwe postępowanie człowieka, o jego moralność i zasady etyczne, czyli o odpowiedzialne życie. W kontekście politycznym może to być troska o bycie dobrym obywatelem, dbającym o życie publiczne, natomiast w odniesieniu do filozofii środowiska (w amerykańskim

dyskursie naukowym – geofilozofii⁶) mowa o kwestii życia w harmonii z naturą. Jung ilustruje proces działania transwersalności na gruncie filozofii publicznej, która jest *de facto* zdroworozsądkową formą filozofii politycznej, oraz na płaszczyźnie globalizacji będącą zderzeniem z Innym. W dalszej części artykułu zajmiemy się opisem tych dwóch płaszczyzn.

2. PUBLICZNA FILOZOFIA W TRANSWERSALNYM ŚWIECIE POLITYKI

W tej części artykułu zostanie omówiona filozofia publiczna, a także kwestia obywatelstwa i odpowiedzialności w kontekście transwersalności. Często mówimy o „publicznym rozumie”, „opinii publicznej”, „sprawach publicznych”, „kulturze publicznej”, „interesach publicznych”, „administracji publicznej”, „międzynarodowym prawie publicznym”, „bezpieczeństwie publicznym”, „szkołach publicznych”, „parkach publicznych”, „filantropii publicznej”, „korporacjach publicznych”, a nawet „szczęściu publicznym”. Obok tych wyrażeń mamy też „filozofię publiczną”. Filozofia publiczna odgrywa bardzo ważną rolę w życiu każdego z nas, ponieważ jest fundamentem filozoficznego dyskursu na temat „spraw publicznych” (łac. *res publica*). Hwa Yol Jung rozumie filozofię publiczną jako dział zajmujący się pytaniami o dobre życie i o sprawiedliwość w społeczeństwie; wysuwa wniosek, że filozofia publiczna powinna opierać się na zasadach republikańskich (Jung, 2021, s. 60). Dlatego też Jung czyni z niej płaszczyznę etyki i moralności zarówno obywateli, jak i państwa. Filozofia publiczna dostarcza teoretycznych i aksjologicznych ram konceptualnych dla polityki publicznej. Stanowi podstawę, na której są budowane cele i wartości polityki. Polityka publiczna to natomiast praktyczny wymiar urzeczywistniania tych wartości w działaniach

⁶ Określenie „geofilozofia” zostało wprowadzone do dyskusji filozoficznej przez Gilles’a Deleuze’a i Felixa Guattariego w 1991 roku. W swojej książce *Co to jest filozofia?* umieszczają oni, wraz z Nietzschem, geofilozofię w centrum poststrukturalistycznego rozumienia filozofii: zasadniczy zamysł polega na tym, że myślenie pozostaje w relacji do Ziemi względnie do znajdujących się na niej terytoriów. Ziemię można przy tym traktować zarówno jako szyfr materialności lub doczesności, jak i rozumieć bezpośrednio. Zob. Günzel, 2003, s. 345.

państwa i społeczeństwa. W kontekście filozofii publicznej i polityki publicznej funkcjonuje jeszcze filozofia praktyczna – złoty środek dla obu dyscyplin, zajmuje się bowiem refleksją nad tym, jak powinniśmy działać w sferze publicznej, aby osiągnąć cele etyczne i społeczne. W przestrzeni publicznej jesteśmy ciałem, a Hwa Yol Jung stwierdza, że człowiek przez posiadanie ciała stanowi jednocześnie wydarzenie internalizacji tego, co zewnętrzne, i eksternalizacji tego, co wewnętrzne (Jung, 2016, s. 1). Ciało jest medium ekspresji i korzeniem świata społecznego (Jung, 2016, s. 16). Samo ciało, które definiuje nasz egzystencjalny stan istnienia w świecie, to dwuwymiarowy, podwójnie ograniczony byt: spleta prywatne (np. w nagości i seksualności) i publiczne (np. w uprawianiu sportu). Publiczne jest zwykle czymś politycznym lub rządowym, co odnosi się do działań *homo politicus*. W swoim najpopularniejszym dziele *Kondycja ludzka* (1958) Hannah Arendt dokonuje rozróżnienia między publicznym a prywatnym. Jej zdaniem są to dwie zasadniczo odmienne kategorie, które na siebie oddziałują. Sfera publiczna to przestrzeń działania i mówienia, gdzie obywatele wspólnie kształtują świat, sfera prywatna natomiast to domena życia osobistego, związana z potrzebami biologicznymi i rodzinnymi. Arendt krytycznie odnosiła się do zacierania granic między tymi sferami – zwłaszcza w społeczeństwie masowym, w którym zaczęła dominować sfera publiczna, a to, co prywatne stawało się publiczne. I na odwrót. Tym samym zwyczajowo publiczne odróżnia się od prywatnego odnoszącego się do spraw osobistych. Granica między publicznym a prywatnym nakłada się jednak i staje się niewyraźna. Wówczas w grę wchodzi prawo publiczne, którego zadaniem jest chronić to, co publiczne, i to, co prywatne. Różnice między prywatnym a publicznym są widoczne również w odniesieniu do kultury: na przykład w Korei wiek jest kwestią publiczną, podczas gdy w Stanach Zjednoczonych to prywatna, strzeżona informacja. Filozofka, podążając za klasyczną tradycją Arystotelesa, utożsamia publiczne z tym, co polityczne (Arendt, 2020, s. 59). Działanie polityczne jest działaniem *par excellence*, odrębnym zarówno od „pracy” natury biologicznej (*animal laborans*), jak i „pracy” wytwarzania lub produkcji (*homo faber* lub *homo oeconomicus*). Idee republikanizmu to przede wszystkim aktywność i zaangażowanie obywateli w życie publiczne oraz ponoszenie odpowiedzialności za wspólne dobro. Tak sformułowane zasady republikańskie odnoszą się również do

świata wielokulturowego (gdzie wielokulturowość postrzegana jest jako zasób, a nie problem). Kwestia obywatelstwa, demokratycznego lub każdego innego, jest kwestią publiczną. W republikanizmie dużą wagę przywiązuje się do zbiorowości jako naturalnej całości obywateli. Już Arystoteles traktował człowieka jako *politikon zoon* (oczywiście płci męskiej). Nawet ojcowie założyciele USA reprezentowali różne poglądy i interesy, ale łączyła ich idea republikańskiej formy rządu, wolności obywatelskich i samorządności. Na podstawie tych wniosków Jung stawia tezę, że transwersalność w filozofii publicznej jest reprezentowana właśnie przez idee republikańskie (Jung, 2021). Filozofia publiczna – urzeczywistniana przez zasady republikańskie w świecie wielokulturowości, który staje się coraz bardziej globalny – musi być oparta na co najmniej trzech warunkach wstępnych stanowiących fundament transwersalności.

1. Po pierwsze społeczeństwo jako stowarzyszenie obywateli powinno być wierne zarówno *polis*, jak i *cosmopolis*. *Polis* jest faktem dokonanym, a *cosmopolis* – czymś twórczym z natury i pozostającym w naszym zasięgu. Żyjemy w wielokulturowym świecie, który jest konstytuowany przez mnogość społeczno-kulturowych doświadczeń, często nie bierzemy jednak pod uwagę, że ta różnorodność stanowi fundament naszego życia. Jung powołuje się na prace Michaela Hardta i Antonia Negriego (Hardt & Negri, 2005) i stwierdza, że „my” nie jesteśmy jednością ani tylko „ludźmi”, nie jesteśmy też „masami”, ale „tłumem”, czyli zgromadzeniem, które łączy wspólny interes. Jako ludzie dążymy do jednolitości lub konformizmu. Mnogość i różnorodność to idealne połączenie opisu zjawiska wielokulturowości. Tutaj Jung wprowadza dodatkowo termin „pluralizm”. Argumentuje, że republikanizm i pluralizm to dwie różne koncepcje, choć często się uzupełniają w systemach demokratycznych. Republikanizm to forma państwa (rządu), w której głowa państwa (lub ciało kolegialne) jest wybierane przez obywateli lub specjalne kolegium wyborcze. Pluralizm natomiast to zasada, według której w społeczeństwie mogą istnieć różne grupy, partie, poglądy i interesy. Wszystkie mają prawo do wyrażania swoich poglądów i do udziału w sprawowaniu władzy. Ostatecznie funkcją filozofii publicznej jest wpajanie

oraz utrwalanie w umysłach i sercach odbiorców idei, że filozofia zaczyna przekształcać świat w chwili, gdy wymyśla nowe koncepcje (np. transwersalność, multikulturalizm, globalizację i kosmopolityzm). W związku z tym teoria bez praktyki w umyśle to zgubna abstrakcja dla filozofii publicznej. Oznacza to filozofię stosowaną z naciskiem na praktykę, a nie teorię, przy czym wydaje się, że teoria i praktyka nie mogą zostać rozdzielone, ponieważ się wzmacniają: teoria bez praktyki jest pusta, a praktyka bez teorii – ślepa.

2. Po drugie, filozofia publiczna powinna być „wybitnie praktyczna”; założenie to znajduje się niemal w każdej publikacji Hwa Yol Junga. Autor inspirował się poglądami Hansa-Georga Gadamera, którego rozważania na temat praktycznego postępowania nie ograniczają się jedynie do *Prawdy i metody* (2013). Około 10 lat później opublikował esej skupiający się na relacji między hermeneutyką a filozofią praktyczną. Gadamer argumentował, że hermeneutyki nie należy pojmować jedynie jako abstrakcyjną teorię, lecz także jako praktykę, implikuje ona bowiem odniesienie do praktycznego postępowania. Hermeneutyczna refleksja nad możliwościami, regułami i środkami interpretacji jest w jakiś sposób bezpośrednio użyteczna dla praktyki życiowej. W celu argumentacji swojego stanowiska Jung powołuje się również na esej Stephena Toulmina *The Recovery of Practical Philosophy* (Toulmin, 1988). Jung twierdził, że Toulmin przysłużył się filozofii praktycznej, bo w niezwykle przejmujący sposób opowiedział o naturze filozofii publicznej i o jej kształtowaniu się przez inne dyscypliny, takie jak: etyka, prawo czy polityka, a tym samym stworzył fundament filozofii praktycznej. Od czasu Kartezjusza filozofia zwraca swoją uwagę na idee „zorientowane na teorię”, a nie „zorientowane na praktykę”. W filozofii mamy logikę formalną, ogólne zasady, abstrakcyjne aksjomaty, czyli to, co trwałe. Są też kwestie, które zostają pominięte, np. retoryka, szczególne przypadki, konkretna różnorodność i to, co przejściowe. Innymi słowy Jung stwierdza, że filozofia praktyczna rzeczywiście zajęła „drugie miejsce” (Jung, 2011, s. 56); wybrała to, co poetyckie, niezwykle i niecodzienne, kosztem tego, co prozaiczne, zwykłe

i powszechne. Toulmin zauważa, że filozofowie przekształcili etykę w abstrakcyjną teorię i zignorowali konkretne problemy praktyki moralnej. Jak założyli filozofowie, Bóg i wolność, umysł i materia, dobro i sprawiedliwość rządzą się ponadczasowymi, uniwersalnymi zasadami, a pisarzy, którzy skupiają się na konkretnych przypadkach, uważali albo za niedostatecznie filozoficznych, albo za nieszczerych (Jung, 2011, s. 96).

3. Po trzecie, filozofia publiczna powinna zawierać element „krytycznego oporu” (Couzens-Hoy, 2004) wobec istniejącej struktury władzy (Jung, 2021, s. 63). Autor zauważa, że filozofia publiczna musi być skuteczna, a zarazem krytyczna w znaczeniu konstrukcyjnym i dekonstrukcyjnym. Jung odwołuje się do eseju Kołakowskiego *Kapłan i Błazen* (1959) i stwierdza, że Błazen to właśnie filozof publiczny, który jako postać krytyczna podważa utarte schematy myślowe i autorytety. Jest demiurgiem i nie pozwala na stagnację intelektualną. Karnawalizacja⁷ nie była główną kategorią rozważań Kołakowskiego, ale w jego myśli filozoficznej można odnaleźć elementy tego podejścia, między innymi: negowanie rządzących światem praw, zwyczajów, reguł stosunków międzyludzkich, oficjalnych hierarchii; stała się narzędziem tworzenia świata na „opak”. Karnawał to „błażeńska” gra różnicy, której celem jest stworzenie alternatywnego lub „odwracalnego” porządku świata. Jako ludyczna forma transgresji i subwersji ma dążyć do przekształcenia świata „rzeczywistego” w świat „możliwy”. Dlatego też nieustannie splata się z transwersalnością promowaną przez Junga.

Spełnienie powyższych warunków umożliwia filozofii publicznej wychodzenie naprzeciw przemianom takim jak globalizacja, aby przeciwdziałać etnocentryzmowi. Wirginia Wolf powiedziała kiedyś, że jej kraj to cały świat. Metafora ta zaciera granice między niniejszymi pojęciami i zarazem podkreśla ich współzależność. W tym kontekście filozofia publiczna jako filozofia praktyczna musi odnosić się do doniosłych kwestii lokalnych i globalnych,

⁷ Termin „karnawalizacja” wprowadzony został przez Michaiła Bachtina w książce pt. *Problemy poetyki Dostojewskiego* (1970).

narodowych i międzynarodowych. Globalizacja i odpowiedzialność Innego to zagadnienia, nad którymi pochylimy się w kolejnej części tego artykułu.

3. GLOBALIZACJA A PLURALISTYCZNA POLITYKA RÓŻNICY

Współcześnie „globalizacja” jest terminem bardzo modnym i szeroko oddziałującym na życie obywateli. Po pierwsze ze względu na wszechobecność, a po drugie – duży wpływ na politykę. Dlatego też Hwa Yol Jung czyni z globalizacji podstawę swojej koncepcji transwersalności, nazywa ją też „przygodą” w historii cywilizacji (Jung, 2012, s. 74). O zjawisku globalizacji mówi się nieprzerwanie od lat 80. XX wieku. Termin ten pojawił się po raz pierwszy w niemieckiej gazecie *Frankfurter Allgemeine Zeitung* w 1953 roku. W 1959 roku został użyty w magazynie *The Economist* – tym razem w kontekście ekonomicznym (Cimek, 2011, s. 159–178). To pojęcie wówczas pojawiało się sporadycznie, a dopiero w latach 90. XX wieku globalizacja stała się przedmiotem intensywnych badań i analiz. Obecnie termin ten niezwykle często pojawia się w pracach naukowych z zakresu humanistyki i nauk społecznych, w których głosi się tezę, jakoby proces globalizacji prowadził do ujednolicenia różnych elementów w skali planetarnej, stąd argumenty o życiu w czasach disneizacji (Zukin, 1996), macdonaldyzacji (Ritzer, 1999), coca-kolonizacji (Howes).

Celem globalizacji nie jest trzymanie się tożsamości narodowych czy kulturowych. W koncepcji Junga należy traktować ją jako pretekst do zbudowania drogi między tym, co globalne, a tym, co lokalne, ale w taki sposób, aby pozbawić świat uniwersalizmu, etnocentryzmu i szowinizmu. Według Junga zamiast terminu „globalizacja” powinniśmy używać terminu „glokalizacja”, ponieważ neologizm ten oznacza współzależność globalnego i lokalnego lub zakorzenienie globalnego w lokalnym. Globalne bez lokalnego jest puste, a lokalne bez globalnego – krótkowzroczne (Jung, 2011). Dlatego też termin „glokalizacja” zdaje się o wiele bardziej użyteczny do opisu różnych zjawisk społecznych. Warto także nadmienić, że został zaczerpnięty z japońskiego języka biznesowego (*dochakuka* – od *dochaku*, czyli żyjący na swojej ziemi), gdzie oryginalnie odnosił się do strategii

mikromarketingu polegających na dopasowywaniu globalnych towarów i usług do lokalnych rynków i odbiorców⁸.

Globalizacja, czyli kurczący się świat na skutek rozwoju nowych technologii, za pośrednictwem których jesteśmy w stanie się komunikować, tworzy warunki do rozwoju kosmopolityzmu. Ten z kolei wzmacnia procesy globalizacyjne oraz stanowi ich ideologiczne wsparcie, promując idee planetarnej współpracy i wspólnoty. Jung traktuje kosmopolityzm jako koncepcję transwersalną/przekrojową (Jung, 2002, s. 4), która jest sposobem na oswojenie nas z polifonicznym światem. Bez kosmopolityzmu nie istnieje więc globalizacja ani globalizacja, te są jedynie sloganem. Mielibyśmy wówczas do czynienia z globalnością w obszarze określonego kontynentu, a nie całego świata, np. mówilibyśmy o globalnej Korei bądź globalnej Japonii (Jung, 2002, s. 6).

Autor popularyzuje powrót do filozofii Diogenesa z Synopy, który jako pierwszy uczynił kosmopolityzm podstawą swojej filozofii i oświadczył, że jest obywatelem świata (*kosmopolites*). Filozof kwestionował tradycyjne podziały polityczne i społeczne. Przy czym warto pamiętać, że grecka idea kosmopolityzmu była uniwersalistyczna i współcześnie może znaleźć zastosowanie jedynie w bardzo ograniczony sposób. Wówczas kosmopolityzm etymologicznie wiązał się z terminem „obywatel świata” i zawsze podchodził krytycznie do otaczającej go rzeczywistości. W antyku cynicy zwalczali świat zamknięty w greckiej *polis* wraz z jej wartościami opierającymi się między innymi na poświęceniu wspólnocie (Łuczaj & Kaczorowski, 2011). Obecnie kosmopolityzm to pogląd filozoficzny i polityczny, który neguje podziały narodowe i kulturowe, promując tym samym ideę globalnego obywatelstwa. Kosmopolici wierzą w jedność ludzkości i w to, że wszyscy ludzie powinni mieć równe prawa i obowiązki. W przypadku kosmopolityzmu filozofia publiczna jako filozofia praktyczna wyraża się w deliberowaniu nad kwestiami lokalnymi i narodowymi oraz globalnymi i międzynarodowymi. W kontekście

⁸ Transferu tego pojęcia do antropologii społecznej dokonał brytyjski socjolog i kulturoznawca Roland Robertson w 1995 roku (Jewtuchowicz, 2005). W artykule zatytułowanym *The conceptual promise of glocalization: commonality and diversity* R. Robertson akcentuje „nierozzerwalność” wymiaru: globalnego i lokalnego (Strawińska, 2020, s. 287–302). Lokalność i globalność nie są sprzecznościami, są zasadami, które się przenikają i uzupełniają.

globalizującego się świata Jung przywołuje poglądy Husserla, dla którego filozofowie są „sługami ludzkości” (*Funktionäre der Menschheit*) – całej, bez wyjątku. Założenie Husserla odpowiada konfucjańskiemu humanizmowi opartemu na ren. Jako wszechogarniająca cnota w praktyce życiowej jest wyznawany niemal w całej Azji Wschodniej (Chiny, Korea i Japonia). Sedno tej zasady wyraża się w przysłowiu, że „jestem człowiekiem i nic, co ludzkie, nie jest mi obce”. Dokładnie tę regułę Kwame Anthony Appiah nazywa „złotą zasadą kosmopolityzmu” (Appiah, 2005). Jung zauważa, że kosmopolityzm zaczyna się wtedy, gdy nasze serce zaczyna bić w rytmie świata; kiedy uderzenia serca są dostosowane do wszelkich przeobrażeń, które zachodzą w tym świecie, tym samym pokonując etnocentryczną ignorancję. To serce bije w rytm *hsin*, a więc zasady z sinologii oznaczającej człowieka wiernego swoim przekonaniom. Zasada ta polega na odwracalności obcych jako nas samych i nas samych jako obcych. *Hsin* nie jest podmiotem ani przedmiotem, a aktem myślenia bądź działaniem (Jung, 2011).

Kosmopolityzm to ruch lateralny, który wprowadza w świat porządkujący go logos. Ma za zadanie stworzyć nie „jeden świat” z „jednym rządem”, ale obywatelski *heterokosmopolis* (Jung, 2011). Mówiąc inaczej, to, co narodowe i lokalne, jest zanurzone w tym, co globalne, ale nie stanowi jego części. Jung uważa bowiem, że kosmopolityzm w takiej odsłonie jawi się jako nowe zjawisko, które sprawia, że czujemy się na świecie jak w domu. Obywatelskość (*civilitas*) w tym kontekście powoduje zburzenie granic sytuujących obywatela w relacji przynależności do konkretnego państwa czy obszaru. Cytując Zygmunta Baumana:

zdolność do interakcji z obcymi bez utrzymywania ich obcości przeciwko nim i bez wywierania na nich presji, by się jej wyrzekli lub wyrzekli się niektórych lub wszystkich cech, które uczyniły ich obcymi w pierwszej kolejności (Bauman, 2012, s. 245).

W myśli politycznej Junga zjawisko obywatelskości i kosmopolityzmu jest komplementarne, a nie antagonistyczne.

W swoich publikacjach Jung poświęca wiele uwagi człowiekowi i jego relacjom z Innym (obcym, obywatelem innego państwa). Etyka gościnności jest dla autora kluczowa. Przywołując poglądy Lévinasa na przyjaźń i gościnność jako gest powitania obcego czy

cudzoziemca, Jung pokazuje, że jest to postawa szlachetnego uwznioślenia i etycznego zaabsorbowania Innym, głęboko zakorzenionego w tradycji hebrajskiej (Lévinas, 2000). Również zdaniem Derridy w Torze zostało zapisane wymaganie troski o Innego, obcego, wdowę czy sierotę, zaabsorbowanie drugą osobą (Derrida, 2010). Wydaje się, że Jung traktuje etykę gościnności na wskroś heteronomicznie, a oznacza to podporządkowanie normom, prawom i zasadom, które samemu się stworzyło. Jung dostrzega szereg zagrożeń związanych z nieposzanowaniem zasad gościnności. Według niego strach przed obcokrajowcami lub obcymi doprowadziłby nas nieuchronnie do przemocy, która często jest wynikiem polityki tożsamości bądź esencjalizmu w polityce kulturowej, gdzie przypisuje się konserwatywnym treściom oraz formom kulturowym walory niezmiennej i substancjalnej prawdy. Esencjalizm prowadzi do postrzegania własnej kultury i tradycji jako czegoś nierozzerwalnie związanego z życiem społecznym i historią danej grupy społecznej. Hwa Yol Jung stwierdza, iż „unitarna polityka tożsamości w kontekście państwowości nie bierze pod uwagę regionalnych i etnicznych odróżnień, skupia się na jednolitości i spójności narodu” (Jung, 2021, s. 82). W odniesieniu do polityki tożsamości w szerszym znaczeniu unitarna polityka tożsamości mogłaby oznaczać politykę, która zakłada, że jednostka ma tylko jedną, dominującą tożsamość – np. tylko narodowość – a nie bierze pod uwagę innych aspektów, takich jak: wyznanie, płeć czy orientacja seksualna. Taka sytuacja stwarza pewne zagrożenie związane z ksenofobią. Jung używa nomenklatury Lévinasa, w której uważa się Innych za niemożliwych do asymilacji, w jakiś sposób odrażających z natury, za takich, których należy trzymać na dystans jako grupę wyrzutków, a czasem nawet unicestwić (Jung, 2021, s. 50). Tutaj klasycznymi przypadkami ludobójstwa będą: nazistowskie zbrodnie i Holokaust; systematyczne działania mające na celu eksterminację grup rdzennych Amerykanów; polityka Serbów zmierzająca do eksterminacji muzułmanów; plany Pol Pota, by zabić miliony ludzi zepsutych przez zachodnie idee.

Jung uważa, że w kontekście tych problemów pomocna może być koncepcja transversalności zawierająca klucz do rozwiązania opisanych problemów poprzez defenestrację unitarnej polityki tożsamości na rzecz pluralistycznej polityki różnicy (Jung, 2021, s. 251). Tak zastosowana transversalność otworzyłaby drogę do porównawczej

teorii politycznej, która jest dialogiczna – a przecież bez dialogu zarówno kosmopolityzm, jak i hybrydyzacja są nie do pomyślenia. Jung przywołuje również filozofa dialogu, Martina Bubera. Ten z pokorą mówił, że celem dialogu jest budowanie „mostów”, a nie „wież” (Jung, 2021, s. 2). Jung odnosi to do transversalności i jej celu; wiąże transversalność z wymianą międzykulturową, międzygatunkową i międzydyscyplinarną, a także z samą globalizacją, tyle że w kierunku tworzenia myślenia planetarnego. Pluralistyczna polityka różnicy odpowiada na pytanie, co dzieje się, gdy granice kulturowe i narodowe zostają przekroczone.

Na kanwie tych rozważań Jung poddaje krytyce koncepcje: partyzanta Carla Schmitta, koniec historii Francisa Fukuyamy oraz zderzenie cywilizacji Samuela P. Huntingtona. Zarzuca im kontrproduktywność w świecie globalizacji i multikulturalizmu, ponieważ nie dopuszczają one żadnej możliwości dialogu jako porozumienia między skrajnościami. W przypadku Fukuyamy triumf amerykańskiego liberalizmu okazał się przedwczesny w świetle słabnięcia lub upadku amerykańskiej wyjątkowości. Natomiast Samuel Huntington odrzuca globalizujący wpływ różnych kultur (Jung, 2021, s. 251) i definiuje współczesną scenę międzynarodową jako taką, na której konflikty państw narodowych zostały zastąpione „zderzeniem cywilizacji”. Znaczenie terminu „cywilizacja” może być równie zagadkowe co znaczenie słowa „nacjonalizm”. Szybko staje się zatem oczywiste, że zgrabna klasyfikacja dziewięciu współczesnych cywilizacji dokonana przez Huntingtona nie jest pozbawiona arbitralności. Niemniej skupienie Huntingtona na powiązanych kompleksach cywilizacji, odmiennych od kompleksów państw narodowych, ma bezpośrednie znaczenie dla każdego projektu przewyciężenia ontologii państwa narodowego i zachęca do przejścia od polityki „międzynarodowej” do „postnarodowej”. Jung jednak argumentuje, że polityka różnicy jest bardzo ważna z punktu widzenia uznawania różnorodności, wszak każde społeczeństwo składa się z różnych grup o odmiennych tożsamościach, interesach i doświadczeniach. Polityka różnorodności zaleca uznawanie tych różnic i uwzględnianie ich w procesie politycznym, co może prowadzić do bardziej sprawiedliwego i reprezentatywnego systemu politycznego. Argumentując jednak za Gutmannem i Thompsonem (1998), Jung podkreśla, że polityka różnicy musi zostać dopełniona przez inną koncepcję, a mianowicie

demokrację deliberatywną. Zdaniem badacza jest to kwestia priorytetowa, jeśli chodzi o kompromis zarówno w prawdzie, jak i polityce. Demokracja deliberatywna byłaby w stanie rozwiązać niektóre z naszych najtrudniejszych kontrowersji – od aborcji po opiekę zdrowotną i kwestię długu publicznego – i umożliwić wspólne rozumowanie grupom podzielonym ze względu na klasę, rasę, religię i płeć wspólne. Demokracja deliberatywna może być więc wykorzystywana do budowania mostów między różnymi grupami w społeczeństwie oraz zapewniania im przestrzeni do komunikacji i wzajemnego uczenia się. Z kolei polityka różnicy pomogłaby w identyfikacji i reprezentacji interesów tych grup podczas procesu deliberacji. Demokracja deliberatywna to poszukiwanie odpowiedzi ograniczonych zasadami konstytucyjnymi, które same są określane i rozwijane poprzez powierzchowną dyskusję z głębokim namysłem: „demokracja deliberatywna jest deliberatywna na wskroś” (Gutmann & Thompson, 1998, s. 61). Dyskurs międzynarodowy opiera się na wymianie zdań mających na celu ustanowienie realnych form działania, a tym samym ulepszenie życia w *polis*. Retoryka działania odpowiada tutaj retoryce dyskursu. Jung przywołuje stanowisko Kennetha Burke’a, który na potrzeby opisywanego zjawiska stworzył termin „retoryka administracyjna”, czyli niedyskursywne działanie perswazyjne – odbywa się poprzez sieć działań i może wpłynąć na podejmowane decyzje. Należy podkreślić, że perswazja to nie przymus, a retoryka ma na celu przekonywanie bez przymusu. Ten z kolei jest narzędziem przekonania, że „inna grupa” stanowi tak wielkie zagrożenie dla interesów osobistych, społecznych i narodowych, że należy się z nią rozprawić w agresywny sposób.

Zmiana paradygmatu z modelu państwa narodowego na postnarodową demokrację pociąga za sobą ponowne rozważenie zasobów racjonalności w rozwiązywaniu kwestii globalnych. Dlatego też zamiast dążyć do uniwersalizacji wzorców kulturowych danego państwa narodowego w drodze do hegemonicznej, ideologicznie napędzanej globalizacji, musimy zastosować transwersalną racjonalność i komunikację, które zmierzają do konwergencji bez koincydencji. Co więcej, pośród alternatywnych przekonań i praktyk potrzeba możliwości współpracy odbywającej się bez roszczeń do uniwersalności, całości i fundamentalnych zasad unifikacji – a to są cechy transwersalnej polityki różnicy. Taka polityka różnic, zorientowana

na postnarodową, globalną, partycypacyjną demokrację i obywatelstwo świata, stanowi panaceum na dzielenie ludzi w kategoriach przyjaciół i wrogów, które w perspektywie historycznej towarzyszyło ontologii państwa narodowego.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, poglądy autora wpisują się we współczesne debaty z zakresu filozofii polityki dotyczące przemian o charakterze społeczno-politycznym i wiążą się z ustanowieniem nowego porządku władzy, który zasymilowałby różne formy wspólnot budowane przez Innych. Jung zakłada, że we współczesnym świecie transversalność jest kluczowa dla radzenia sobie ze złożonością globalizacji oraz promowania bardziej harmonijnej i zrównoważonej przyszłości między innymi przez glokalizację, nastawienie na realizację zasad republikańskich w filozofii publicznej oraz demokrację deliberatywną. Z uwagi na pochodzenie autora jego koncepcja czerpie z myśli wschodniej. Stąd też Jung porównuje transversalność do Środkowej Drogi Maitrei i odnosi się do dwóch aspektów buddyjskiej filozofii: madhjamaki, która bada naturę rzeczywistości, oraz Szlachetnej Ośmiorakiej Ścieżki, która prowadzi do wyzwolenia z cierpienia. Oba te koncepty odrzucają skrajności i wskazują Środkową Drogę jako właściwą ścieżkę do oświecenia. W kontekście transversalności Droga Środka odnosi się do unikania skrajności w rozumieniu rzeczywistości i wyzbycia się zarówno materializmu, jak i skrajnego idealizmu. W tym przypadku trzecia droga ma być realizowana przez dyskurs międzykulturowy, międzygatunkowy i interdyscyplinarny. Autor czerpie również inspirację z polskiego filozofa Kołakowskiego i przywołuje porównanie panujących stylów filozofowania: kapłańskiego do yang, a błazeńskiego do yin. Badacz diagnozuje przeszkody w międzykulturowym porozumieniu, redefiniując tym samym roszczenia tożsamości narodowych oraz wyznaczając drogę na rzecz porozumienia i komunikacji wykraczającej poza granice narodowych enklaw. Przy czym nie chodzi o to, aby stworzyć jeden świat z jednym słusznym rządem. To nie jest bowiem cel ani globalizacji, ani przywoływanego kosmopolityzmu. Transwersalność sprzyja międzykulturowości, hybrydyzacji i zaangażowaniu międzydyscyplinarnemu, w którym

prawdę traktuje się jako centrum kompromisu zawieranego podczas komunikacji (Jung, 2011, s. 18). Należy zauważyć, że hybrydyzacja w kontekście filozoficznym nie ma jasno ustalonej definicji. Jung używa tego terminu na określenie przemian społecznych związanych z mieszaniem się migrujących jednostek oraz z zachowywaniem ich odrębnej tożsamości w innych systemach kulturowych, co przekłada się również na mieszanie systemów politycznych czy ekonomicznych. W odniesieniu do hybrydyzacji żadna kultura nie może rościć sobie prawa do samowystarczalności i niezależności, dlatego że w dobie interakcji kultur nie stanowimy jedności, tylko stajemy się wielością. Transwersalność stanowi drogę pośrodku dychotomii między relatywizmem a uniwersalizmem. Wydaje się, że Jung widzi szczególną wartość w relacjonizmie i traktuje ten termin jak narzędzie transwersalności. Jego zdaniem, cytując stare chińskie przysłowie, w kosmosie wszystko jest powiązane ze sobą i nic nie znajduje się w izolacji. W odniesieniu kulturowym czy politycznym to przysłowie okazuje się szczególnie użyteczne. W kontekście tego założenia prawda ukazana w myśli Junga jest transwersalna. Co to może oznaczać w praktyce? Transwersalną nazwiemy taką prawdę, która nie ogranicza się do konkretnego punktu widzenia i leży pośrodku prawdy subiektywnej i obiektywnej. Odnosząc się do buddyzmu, transwersalną prawdę możemy porównać do *paramartha satya*, czyli do koncepcji wiedzy o rzeczywistości bez zniekształceń. Nie zostało to powiedziane wprost, mając jednak na uwadze pochodzenie autora, widać wschodnią inspirację. Inną uwagę, którą możemy skierować co do myśli Junga, to argumenty przeciw samej demokracji deliberatywnej. Autor traktuje ją jako *axis mundi*, podczas gdy sama w sobie nie jest idealnym rozwiązaniem. Przeciwnicy zarzucają jej: opóźnienia w procesie decyzyjnym spowodowane szerokimi, pogłębionymi dyskusjami; dominację wpływowych grup; brak wystarczającego zaangażowania obywateli w prowadzenie racjonalnych dyskusji; nieosiągalność konsensusu w przypadku złożonych problemów, np. ekologicznych. Tym samym ideał partycypacji i racjonalności promowany w myśli Junga może być nieefektywny i niemożliwy do wdrożenia.

BIBLIOGRAFIA

- Appiah, K.A. (2005). *The Ethics of Identity*. New Jersey: Princeton University Press.
- Arendt, H. (2020). *Kondycja ludzka*. A. Łagodzka (Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Bauman, Z. (2012). *Etyka ponowoczesna*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Burke, K. (1968). *Language as Symbolic Action*. Berkeley: University of California Press.
- Cimek, G. (2011). *W labiryncie pojęć – globalizacja jako kategoria teoretyczna*. Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej, 4(187), 159–178.
- Couzens-Hoy, D. (2004). *Critical Resistance*. Cambridge: MIT Press.
- Dallmayr, F. (2002). *Dialogue among Civilizations. Some Exemplary Voices*. New York: Palgrave Macmillan Publishing.
- Delanty, G. (2009). *The Cosmopolitan Imagination. Renewal of Critical Social Theory*. Cambridge: University Press.
- Gadamer, H.-G. (1972). *Hermeneutics as Practical Philosophy in Reason in the Age of Science*. F.G. Lawrence (Tłum.). Cambridge: MIT Press.
- Gadamer, H.-G. (2007). *Prawda i metoda*. B. Baran (Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Günzel, S. (2003). Geofilozofia Nietzschego i „umiarkowana strefa klimatyczna w myśleniu Zachodu”. *Nowa Krytyka*, 15, 345–364.
- Habermas, J. (2001). *The Postnational Constellation. Political Essays*. Max. Pensky (Red.). Cambridge: MIT Press.
- Hardt, M., & Negri, A. (2005). *Imperium*. A. Kołbaniuk & S. Ślusarski (Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster Publishing.
- Jewtuchowicz, A. (2005). *Globalne uwarunkowania rozwoju lokalnego rozwoju na temat globalizacji*. Acta Universitatis Lodziensis Folia Oeconomica, 186, 33–47.
- Jung, Y.H. (2021). *Phenomenology, Transversality, and World Philosophy*. New York: Bloomsbury Publishing.
- Jung, Y.H. (2009). *Transversality and the Philosophical Politics of Multiculturalism in the Age of Globalization*. Selected Papers from The XXII World Congress of Philosophy. *Research in Phenomenology*, 39, 416–437.
- Jung, Y.H. (2009). *Transversality and Public Philosophy in the Age of Globalization*. W J.Y. Park (Red.), *Comparative Political Theory and Cross-Cultural Philosophy. Essays in Honor of Hwa Yol Jung*. United Kingdom: Lexington Books.

- Jung, Y.H. (2011). *Transversal Rationality and Intercultural Texts. Essays in Phenomenology and Comparative Philosophy*. Ohio: Ohio University Press.
- Jung, Y.H. (1994). The Tao of Transversality as a Global Approach to Truth. A Metacommentary on Calvin O. Schrag. *Man and World: An International Philosophical Review*, 1(28), 11–31.
- Kaczorowski, K., & Łuczaj, K. (2011). Kosmopolityzm jako popularna teoria krytyczna. *Kultura i Społeczeństwo*, 2-3, 269–273.
- Lévinas, E. (1998). *Całość i nieskończoność. Esej o zewnętrżności*. M. Kowalska (Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Liotard, J.F. (1997). *Kondycja ponowoczesna. Raport o stanie wiedzy*. M. Kowalska & J. Migasiński (Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Markiewka, T.S. (2014). Teorie Jonathana Cullera. *Teksty Drugie*, 2, 191–202.
- Park, J.Y., *Comparative Political Theory and Cross-Cultural Philosophy. Essays in Honor of Hwa Yol Jung*. Lanham: Lexington Books.
- Ritzer, G. (1999). *McDonaldyzacja społeczeństwa*. L. Stawowy (Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Muza.
- Schrag, C.O. (1997). *The Self after Postmodernity*. New Haven: Yale University Press.
- Strawińska, A.B. (2020). Globalizacja. Próba kulturowej definicji zjawiska. *Białostockie Archiwum Językowe*, 20, 287–302.
- Toulmin, S. (1988). The Recovery of Practical Philosophy. *The American Scholar*, 57(3), 337–352.
- Wilshire, B. (2002). *Decentering Subjectivity, Transversal Rationality, and Genocide*. W M.B. Matúščík, W.L. McBride (Red.), *Calvin O. Schrag and the Task of Philosophy after Postmodernity*. Evanston: Northwestern University Press.
- Winiarska, P. (2023). Transwersalna racjonalność jako teoria relacji międzykulturowych. *Perspektywy Kultury*, 41(2,2/2023), 59–75.
- Winiarska, P. (2022). *Kultura, dyskurs, wspólnota. Calvina Orville’a Schraga koncepcja komunikacji*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Zukin, S. (1996). *The Cultures of Cities*. Cambridge: Blackwell Publishers.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

BOŻENA IWANOWSKA

<http://orcid.org/0000-0003-1331-2866>

VIZJA University

b.iwanowska@vizja.pl

YAN KAPRANOV

<http://orcid.org/0000-0003-2915-038X>

VIZJA University

y.kapranov@vizja.pl

DOI: 10.35765/HP.2732

Homo Politicus and *Res Publica* Today: Linguistic Reappraisal with Student Survey Evidence

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: The article aims to analyze the linguistic and philosophical evolution of the concepts *Homo Politicus* and *Res Publica* within political discourse, focusing on their historical development and contemporary interpretations.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The primary research problem addresses how the classical concepts of *Homo Politicus* and *Res Publica* have been adapted to modern political realities. We combine conceptual-linguistic analysis with a small-scale quantitative survey of 30 third-year students in International Relations and Political Science at a private university in Warsaw. The survey consisted of four closed-ended questions, and descriptive statistics were used.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article traces the historical development of these concepts, beginning with classical philosophy, where *Homo Politicus* refers to individuals as political beings driven by the desire for power and influence. At the same time, *Res Publica* pertains to the collective management of public affairs and governance. The study then explores how these terms are understood in contemporary political systems.

RESEARCH RESULTS: The survey results indicate the enduring relevance of *Homo Politicus* as a model of political subjectivity shaped by power, ethics,

Suggested citation: Iwanowska, B., & Kapranov, Y. (2025). *Homo Politicus* and *Res Publica* Today: Linguistic Reappraisal with Student Survey Evidence. *Horizons of Politics*, 16(56), 271–290. DOI: 10.35765/HP.2732.

and public engagement. Meanwhile, *Res Publica* remains a crucial component in discussions of democracy and collective governance.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS:

The article highlights the persistent significance of the classical concepts *Homo Politicus* and *Res Publica* in understanding the modern legitimacy of power and governance. It recommends further reflection on how these ideas can be adapted in the analysis of contemporary political systems. The article bridges conceptual history and contemporary perceptions by triangulating linguistic analysis with fresh empirical evidence from students across multiple world regions.

KEYWORDS:

Homo Politicus, *Res Publica*, linguistic evolution, political subjectivity

INTRODUCTION

The concepts of *Homo Politicus* and *Res Publica* have long been central to philosophical, political, and linguistic thought, providing frameworks for understanding human behavior in the public sphere, governance, and the language of politics. *Homo Politicus*, rooted in classical political philosophy, represents individuals as political beings driven by power and the desire for influence. *Res Publica*, originating in Roman law as the public affair or commonwealth, refers to the collective management of public interests and the state's relationship with citizens. Both concepts have evolved, reflecting the changing political realities and shifts in language that have occurred throughout history.

In *Politics* I.2 (1253a2-3), Aristotle defines humans as a *zōon politikon* ("political animal"), grounding political life as intrinsic to human nature.

These ideas have been reshaped in contemporary political theory to address modern challenges. Neoliberal ideologies have fundamentally altered our understanding of political subjectivity and governance, necessitating a revisit to the concepts of *Homo Politicus* and *Res Publica* in this context (Faber et al., 2024). Faber (2024) contrasts *Homo Economicus*, the rational self-interest maximizer, with *Homo Politicus*, who plays a crucial role in addressing sustainability and justice, particularly in public disputes and governance.

By examining *Homo Politicus* as a model of political subjectivity, this study explores its influence on perceptions of power in political life. Unlike *Homo Economicus*, *Homo Politicus* also reflects a commitment to justice and societal well-being, reinforcing its relevance in modern governance (Faber et al., 2024). The historical evolution of *Res Publica* further underscores its importance in contemporary debates on governance and responsibility. The linguistic adaptation of these terms shows their ongoing transformation in political and social contexts, reflecting shifts in power discourse and the public good.

This paper explores the linguistic and philosophical implications of *Homo Politicus* and *Res Publica*, examining how they have been adapted in response to contemporary political developments. By integrating linguistic perspectives with political science, this study reassesses these concepts to reflect the realities of a globalized, digitized world, where new information challenges increasingly redefine political roles. Revisiting these frameworks helps address how political subjectivity and governance are shaped by evolving global dynamics, including the rapid exchange of information and the complexities of political engagement in the 21st century. The linguistic and political perspectives offer a deeper understanding of how these concepts continue to evolve in response to contemporary challenges.

This article contributes by coupling a conceptual–linguistic reappraisal of *Homo Politicus* and *Res Publica* with new survey data, thereby linking classical formulations to contemporary political subjectivities among students of international relations and political science.

METHODOLOGY

To examine the relevance and interpretation of *Homo Politicus* and *Res Publica* in contemporary political thought, a survey was conducted among 30 third-year students of International Relations and Political Science at a private university in Warsaw. The four key questions assessed their understanding of these classical concepts. The diverse geographical backgrounds of the students (from Asia, Africa, Europe, and the USA) provided a wide range of interpretations, offering insights into how these concepts are applied in modern

political contexts, blending historical understanding with contemporary significance.

Procedure, Ethics, and Limitations. The survey was administered in class in Spring [year] to 30 third-year students (International Relations and Political Science). Participation was voluntary, anonymous, and did not affect course assessment. No personally identifying information was collected; informed consent was obtained. The sampling frame consisted of a single private university (a convenience sample), which limits the external validity. Results are descriptive and not intended for causal inference. Percentages are calculated from $n = 30$ and reported to one decimal place; minor discrepancies may occur due to rounding.

LINGUISTIC REFLECTIONS ON *HOMO POLITICUS* AND *RES PUBLICA* IN PHILOSOPHICAL-POLITICAL DISCOURSE

The linguistic evolution of *Homo Politicus* and *Res Publica* offers critical insights into their framing and reframing in philosophical and political discourse. Language plays a crucial role in articulating and adapting political ideas across historical periods. By analyzing these transformations, we gain insight into how political thought influences these concepts.

As Brennan (2008) notes, *Homo Politicus* contrasts with *Homo Economicus*, the latter emphasizing self-interest, while the former captures the inherently political nature of human behavior and power dynamics. This distinction highlights how political engagement involves strategic decisions, identity, ethics, and societal participation.

Derived from Latin, *Homo Politicus* denotes a human being oriented towards political action and power. Linguistically, *homo* emphasizes universality, while *politics* narrows this behavior to the political realm. Historically, Aristotle's *zōon politikon* laid the foundation for *Homo Politicus*, emphasizing the essential nature of political engagement for humans. Over time, the term has evolved to reflect contemporary political subjectivity, capturing the aspirations for power and the ethical dilemmas that political actors face (Weber, Djuric).

From a linguistic perspective, *Homo Politicus* represents the dual nature of political life: the drive for authority and the ethical

imperatives of governance. Similarly, *Res Publica* encapsulates the collective dimension of political life, referring to public governance and the common good. Originating in Roman law, it conveyed the idea of governance for the public interest, with Cicero emphasizing its moral and civic dimensions. Over time, the term has evolved to accommodate various political models, such as the Byzantine *politeia*, reflecting shifts in governance structures and public responsibilities.

In modern political theory, the concept of *Res Publica* emphasizes the importance of public engagement and the state's moral responsibilities. The linguistic flexibility of both *Homo Politicus* and *Res Publica* enables them to adapt to diverse contexts, rendering them enduring frameworks for understanding political subjectivity and governance in modern systems.

HOMO POLITICUS AND RES PUBLICA IN PHILOSOPHICAL-POLITICAL DISCOURSE

Djuric (1979) highlights the intrinsic link between politics, human imperfection, and societal conflict, arguing that political life emerges from social diversity and requires power to mediate these differences. For Djuric, politics is an existential struggle where ideals clash with moral ambiguity (p. 105). This model of *Homo Politicus* reflects the duality of political life, characterized by the tension between idealism and the pragmatic use of power (Weber, 1926).

Chambers (2018) provides a critical analysis of how neoliberalism has transformed *Homo Politicus* into a figure shaped by economic imperatives framed by individual success and competition. He critiques Wendy Brown's view of *Homo Politicus* as a counterpoint to neoliberalism's *Homo Economicus*, arguing that neoliberalism alters both economic and political subjectivity. For Chambers, resistance to neoliberalism requires new political practices rather than relying on traditional notions of *Homo Politicus* (Chambers, 2018).

Chambers also challenges Brown's historical use of *Homo Politicus*, suggesting that political subjectivity is contingent upon social and economic processes, rather than a timeless construct (Marx, 1973; Rancière, 1999). Neoliberalism fosters a new form of political subjectivity, the *neoliberal Homo Politicus*, which blurs the lines between

politics and economics, positioning individuals as self-investing entities (Chambers, 2018). To resist neoliberalism, Chambers advocates for alternative economic models and collective identities that transcend individualistic, market-driven frameworks (Chambers, 2018).

The concept of *Res Publica* has undergone significant evolution throughout the history of philosophical and political thought. Initially rooted in Roman law, it has influenced Byzantine, Renaissance, and modern political theory.

In ancient Rome, *Res Publica* referred to state affairs concerning the public, in contrast to private matters (*res privata*). In *De Re Publica*, Cicero analyzed *Res Publica* as the embodiment of justice and the common good, foundational to Roman republicanism and emphasizing collective participation and the state's moral duties toward its citizens (Cicero, 54 BCE). Schofield's examination of Cicero, as discussed by Stewart (2022), further emphasizes the role of law and collective morality in Cicero's vision of the *Res Publica*, with the state's legitimacy tied to its ability to uphold these values.

Meier's classic *Res publica amissa* analyzes the fragility and institutional erosion of the late Roman Republic, tracing how elite competition and governance failures precipitated systemic decline (Meier, 1980).

In Byzantine political philosophy, the concept of *Res Publica* was adapted into the Greek term *politeia*, which shifted its linguistic and political meaning. The term *respublica causa* acquired a legal connotation in Byzantine jurisprudence, departing from the Roman republican model and aligning with imperial governance (Vin, 2023).

During the Renaissance, classical political thought revived the concept of *Res Publica*, notably in the works of Machiavelli and Hobbes. Machiavelli's *Discourses on Livy* emphasized civic virtue and participation as essential for sustaining the *Res Publica* and argued that the decline in civic engagement contributed to the downfall of republicanism (Machiavelli, 1531). In contrast, Hobbes' *Leviathan* portrayed *Res Publica* as needing a sovereign to prevent chaos and maintain order, centering authority around the sovereign as the protector of the commonwealth (Vin, 2023).

In modern political thought, the concept of *Res Publica* has continued to evolve, particularly in discussions of democracy and republicanism. Contemporary scholars have revisited the concept to

explore its application to modern governance systems. A resurgence of interest in republican theory has led to a renewed focus on the collective nature of the state and the importance of public participation in governance.

For instance, in the editorial *Ethics and Administration of the 'Res Publica': Dynamics of Democracy*, Satinder P. Gill (2024) argues that *Res Publica* encompasses not only the administrative functions of the state but also the ethical obligations of governance. The concept, deeply rooted in Greco-Roman traditions, emphasizes the importance of administering public affairs guided by ethics and justice, with a shared responsibility between rulers and citizens (Gill, 2024). This approach emphasizes that *Res Publica* is not merely about the mechanics of governance, but rather a moral commitment to the public good. Gill emphasizes that accurate democratic administration should be based on principles of justice and accountability, reinforcing the centrality of ethics in managing public resources.

Additionally, Josefson (2019) offers a nuanced interpretation of *Res Publica* through the lens of Hannah Arendt's aesthetic politics. In this reading, *Res Publica* is reimagined as a radically democratic space where individuals exercise their freedom by making the public realm their collective property. Arendt's conception moves beyond the classical understanding of *Res Publica* as merely a framework for governance and law. Instead, it becomes a space where civic participation is both an aesthetic and political act, whereby citizens create and define the public sphere through collective actions. Josefson contrasts this reading with more traditional views of civic republicanism, illustrating how Arendt's *Res Publica* integrates elements of Greek and Roman political thought, synthesizing them into a vision of empowered, aesthetically engaged citizens (Josefson, 2019).

Gill's reflection on the Greco-Roman roots of *Res Publica* resonates with contemporary political concerns about how governance models are structured and public officials are held accountable. The Roman concept of *Res Publica*, a system of shared governance between the *populus* (the people) and the *senatus* (the senate), remains relevant today, as it emphasizes the democratic ideal of involving citizens in decision-making processes. This republican ideal contrasts with more centralized or authoritarian systems, where public participation is minimized. By exploring the ethical foundations of public

administration, modern scholars, such as Gill, underscore that the health of the *Res Publica* depends on the integrity and responsibility of those in power.

In modern political thought, scholars like A. Kaldellis have examined how republican ideals persisted even in Byzantine political structures, which incorporated elements of monarchy. The emphasis on public governance and shared responsibility among rulers and citizens reflects the enduring influence of the *Res Publica* concept across various political regimes (Vin, 2023). Kaldellis's work, *The Byzantine Republic*, explores this duality, highlighting the complexity of Byzantine political thought and its relation to the Roman concept of *Res Publica*.

The modern interpretation of *Res Publica* emphasizes the collective responsibility of governance, with ethics and public participation being crucial elements in its evolving application. As seen in Gill's (2024) work and Josefson's (2019) exploration of Arendt's aesthetic politics, *Res Publica* is not merely an ancient concept but a dynamic framework that can guide the ethical administration of democracy and civic engagement in the contemporary world.

LANGUAGE AS A TOOL FOR POLITICAL POWER

In the context of political discourse, language serves as a means of communication and a tool for shaping political realities and outcomes. As Giliberto Capano, Maria Tullia Galanti, and Giovanni Barbato (2023) argue in their analysis of political and policy narratives, political leaders must carefully craft narratives that balance their political vision with policy goals to shape public opinion and policy outcomes effectively. This balance between political and policy narratives illustrates the strategic use of language to navigate the complexities of governance and public persuasion.

Analytically, we treat these leadership accounts as political-policy narratives and apply a light-touch discourse-analytic reading to trace how *Homo Politicus* and *Res Publica* are strategically invoked.

A crucial aspect of this dynamic is how language constructs political archetypes, such as *Homo Politicus* and *Res Publica*. *Homo Politicus*, or the *political human* (*political man*), represents the archetype of an

individual deeply engaged in political life, driven by the pursuit of power and participation in public affairs. Through political narratives, leaders mobilize the concept of *Homo Politicus* to position themselves and their supporters as actors who embody civic engagement and responsibility. For instance, Capano et al. (2023) describe how political leaders utilize language to craft narratives that align with the ideals of political engagement and public duty, portraying themselves as central figures in the ongoing struggle for justice and reform. This linguistic construction reinforces the identity of *Homo Politicus* as a model of political subjectivity, where individuals are portrayed as active participants in shaping governance and political outcomes.

Similarly, the concept of *Res Publica*, or *the public affair*, is integral to understanding the collective nature of political life. Language is critical in framing *Res Publica* as a shared responsibility and public interest domain. Through their narratives, political leaders invoke the concept of *Res Publica* to emphasize the importance of collective governance and the moral obligations associated with managing public affairs. As Capano et al. (2023) explain, political narratives often simplify complex issues into relatable stories that appeal to the public's sense of common good and justice, positioning political leaders as defenders of the *Res Publica* against forces that threaten the public welfare.

This dynamic is evident in the case of Matteo Renzi's reforms in Italy, where Renzi employed political narratives that framed labor and education reforms as essential for the revitalization of the Italian *Res Publica*. By casting himself as a hero fighting against bureaucratic inefficiencies and entrenched interests, Renzi's narrative appealed to the public's sense of civic duty, reinforcing the notion that these reforms were necessary to preserve collective welfare (Capano et al., 2023). In this way, the concept of *Res Publica* is linguistically constructed to represent both the state and its citizens' shared responsibility for governance and public affairs.

Political leaders often face the challenge of aligning their political narratives to gain popular support with their policy narratives, which seek to achieve specific legislative or administrative outcomes. The narrative strategies leaders employ thus become critical to political success and policy implementation. Capano et al. (2023) explain how political narratives act as *grand stories* that frame a leader's

overarching political vision and values, while policy narratives are more targeted, focusing on the specific goals and actors involved in a policy subsystem. This distinction highlights the multifaceted role of language in shaping political power, where broad political rhetoric must be tailored to specific policy contexts without compromising coherence or credibility.

Language in political power plays a dual role: it creates a sense of shared identity and vision while also serving as a mechanism to influence the policy process. Political leaders, such as Matteo Renzi, employ narratives that position themselves as heroes confronting systemic villains, including unions or bureaucracies, to garner public support (Capano et al., 2023). This hero-villain dynamic, articulated through political narratives, simplifies complex policy debates into morally charged stories that resonate with the public and provide legitimacy to policy changes. In doing so, the leader linguistically aligns their actions with the ideals of *Homo Politicus*, portraying themselves as the embodiment of civic responsibility and presenting their reforms as essential to the preservation of *Res Publica*.

Furthermore, the effectiveness of political language lies in its ability to mobilize external support and maintain internal coherence within the policy subsystem. Capano et al. (2023) note that successful political leaders strategically deploy language that expands the conflict beyond the immediate policy issues, seeking support from outside coalitions while ensuring that the narrative aligns with the belief systems of the dominant actors within the subsystem. This strategic use of language underscores its centrality in navigating the political terrain, where the leader's narrative must simultaneously persuade multiple audiences with differing interests.

Language serves as a crucial tool for exerting political power by shaping both the broader political vision and the specific policy solutions proposed by leaders. By invoking the archetypes of *Homo Politicus* and *Res Publica*, political leaders use language to create compelling narratives that align political action with civic responsibility and collective welfare. The strategic use of language in crafting coherent narratives that balance political and policy objectives, as demonstrated in the work of Capano et al. (2023), illustrates how narratives serve as vehicles for persuasion and governance. Political leaders must continually adjust their language to the evolving political and

policy landscapes, ensuring their narratives remain persuasive and effective in achieving their goals.

STUDY SAMPLE AND SURVEY RESULTS

The research was conducted with 30 third-year students enrolled in the *International Relations* and *Political Science* programs at a private university in Warsaw. The sample was diverse, reflecting a wide range of geographical backgrounds, which included students from Asia, Africa, Europe, and the USA. This group offered a diverse range of perspectives on the political and philosophical concepts of *Homo Politicus* and *Res Publica*.

The students were selected based on their enrollment in upper-level political science courses, ensuring a high familiarity with the theoretical frameworks and political discourse central to this study. All participants were informed about the purpose of the research and agreed to participate in the survey, which consisted of questions to explore their understanding of these key political concepts.

This research was co-authored by two scholars (the authors of this paper), each bringing expertise in linguistic and political analysis, ensuring a comprehensive approach to examining the responses.

SURVEY FINDINGS

The survey included four key questions, each designed to explore students' linguistic and conceptual understanding of *Homo Politicus* and *Res Publica* in modern political discourse.

Note: Percentages are calculated from $n = 30$ and reported with one decimal; minor discrepancies may occur due to rounding.

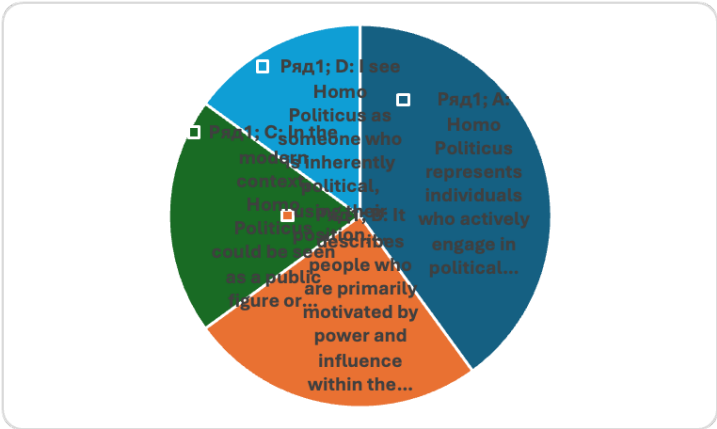
1. How would you define *Homo Politicus* in modern political discourse? ($n = 30$)

- A: *Homo Politicus* represents individuals who actively engage in political processes, viewing political participation as a central part of their identity and societal role.

- B: It describes people primarily motivated by power and influence within the structures of government and politics, often prioritizing political goals over personal or economic interests.
- C: In the modern context, *Homo Politicus* could be seen as a public figure or leader who seeks to shape public policy and political decisions for the collective good.
- D: I see *Homo Politicus* as someone who is inherently political, using their position, whether in politics or civil society, to influence and direct political outcomes.

Most students (40%) view *Homo Politicus* as representing political participation as part of one’s identity. This perspective highlights the role of political engagement in shaping individual and collective identities. Additionally, 25% focus on *Homo Politicus* as someone driven by the desire for power and influence. Another 20% associate *Homo Politicus* with public figures who shape policy for the common good, while 15% view the concept in terms of influencing societal outcomes through political activity.

Figure 1. Definitions of *Homo Politicus* (n = 30; Spring 2024).

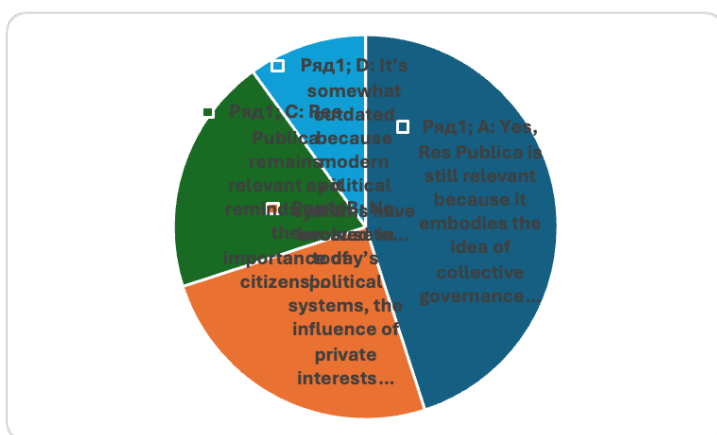
2. Do you think the concept of *Res Publica* is still relevant in today’s political systems? Why or why not? (n = 30)

- A: Yes, *Res Publica* is still relevant because it embodies the idea of collective governance and shared responsibility, which is fundamental in modern democracies.

- B: No, because in today's political systems, the influence of private interests and corporate power has diminished the relevance of the public good (*Res Publica*).
- C: *Res Publica* remains relevant as it reminds us of the critical role of citizens' participation in governance and accountability in public office in a democracy.
- D: It is somewhat outdated because modern political systems have evolved to be more complex than the republican model of governance that *Res Publica* represents.

The survey revealed that 45% of students believe *Res Publica* is still relevant, as it embodies collective governance and shared responsibility, essential elements in modern democracies. Another 25% of students agree that the concept remains significant for ensuring citizen participation and accountability in governance. However, 20% feel that private interests and corporate power have diminished the relevance of *Res Publica*, while 10% argue that the concept is somewhat outdated, given the complexity of modern political systems.

Figure 2. Perceived relevance of *Res Publica* (n = 30; Spring 2024).

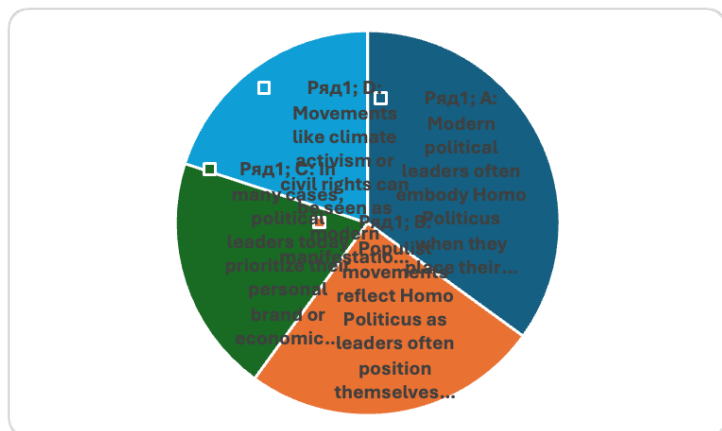
3. How do you see *Homo Politicus* reflected in modern political leaders or movements? (n = 30)

- A: Modern political leaders often embody *Homo Politicus* when they place their political careers and ambitions above personal gain, focusing on governance and power for the public good.

- B: Populist movements reflect *Homo Politicus* as leaders often position themselves as champions of the people, actively engaging in the political struggle for influence and control.
- C: In many cases, political leaders today prioritize their personal brand or economic success, which contrasts with the traditional *Homo Politicus*, who is deeply committed to political service.
- D: Movements like climate activism or civil rights can be seen as modern manifestations of *Homo Politicus*, as they are driven by a desire to reshape political discourse and influence societal change.

When asked how *Homo Politicus* is reflected in modern political leaders or movements, 35% of students stated that they see it embodied in leaders who prioritize public good over personal gain. A further 25% associated the concept with populist movements, where leaders often position themselves as champions of the people. Another 20% noted that many modern leaders seem more focused on building their personal brand or economic success, which contrasts with the classical view of *Homo Politicus*. An additional 20% saw *Homo Politicus* reflected in activist movements, such as those for climate change or civil rights.

Figure 3. Manifestations of *Homo Politicus* in leaders/movements (n = 30; Spring 2024)

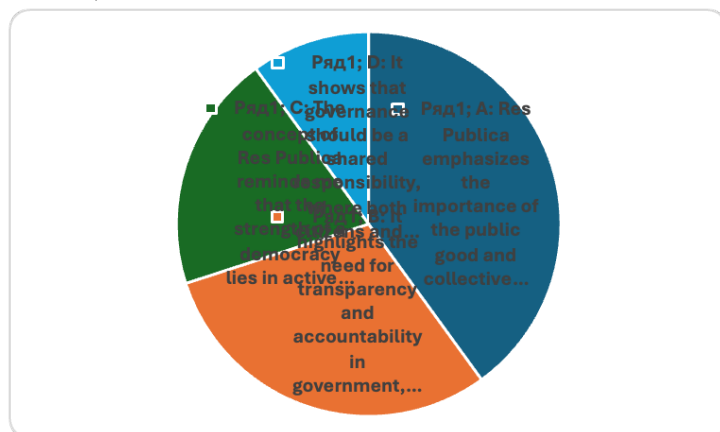

4. How does the concept of *Res Publica* influence your understanding of democracy and governance? (n = 30)

- A: *Res Publica* emphasizes the importance of the public good and collective governance, reinforcing my belief that democracy should serve the people's interests.
- B: It highlights the need for transparency and accountability in government, ensuring that public officials act in the best interest of citizens rather than for private gain.
- C: The concept of *Res Publica* reminds me that the strength of a democracy lies in active citizen participation and the protection of public resources and interests.
- D: It shows that governance should be a shared responsibility, where citizens and leaders work together to ensure a fair and just society.

Most students (40%) stated that *Res Publica* underscores the idea that democracy serves the public good and collective governance. Another 30% emphasized the importance of transparency and accountability, which are central to the concept of *Res Publica*. Meanwhile, 20% of students highlighted the role of citizen participation as key to democracy, and 10% viewed *Res Publica* as a reminder that governance should be a shared responsibility between citizens and leaders.

Figure 4. Effects of *Res Publica* on views of democracy/governance (n = 30; Spring 2024)

These findings reflect the diverse perspectives of the students, with responses demonstrating a solid understanding of both *Homo*

Politicus and *Res Publica* in contemporary political discourse. The students' interpretations illustrate the enduring relevance of these classical concepts in today's global political landscape, shaped by their educational background and regional experiences.

Specifically, the fact that 40% of students define *Homo Politicus* as individuals who actively engage in political processes highlights how the concept remains a central figure in democratic participation and civic duty. This suggests that for a significant portion of students, political identity is inseparable from active engagement in governance, supporting the idea that *Homo Politicus* is not merely an ancient construct but a living framework through which individuals understand their political roles.

Moreover, 25% of the students associate *Homo Politicus* with a desire for power and influence, suggesting that political ambition remains a driving force in contemporary politics. This reflects a recognition that power dynamics are crucial in shaping the decisions of political leaders. The remaining 35% (divided between those who view *Homo Politicus* as public figures shaping policy and those who see them as politically influential individuals) further reinforces the view that the modern political landscape is one where individuals, whether in formal office or civil society, exert considerable influence on governance and policy formation.

Regarding *Res Publica*, the findings show that a majority of students (70%) still find this concept relevant to modern political systems, either as a framework for collective governance (45%) or as a reminder of the importance of citizen participation (25%). This reinforces the idea that *Res Publica* continues to serve as a critical foundation for understanding how public institutions and governance should function in serving the common good. Interestingly, 20% of students felt that the public good has been overshadowed by private interests, reflecting growing concerns about corporate influence and the erosion of democratic accountability in today's political systems. A small proportion (10%) considered *Res Publica* somewhat outdated, indicating that while the concept remains influential, its application may be limited in increasingly complex global political structures.

The students' diverse backgrounds, particularly with a majority coming from Asia and Africa, offer insight into how regional

and cultural contexts shape their perceptions of these classical ideas. For instance, students from countries with emerging democracies or where political participation is transforming may find *Homo Politicus* and *Res Publica* particularly relevant in shaping their understanding of governance and citizen engagement. Meanwhile, those from more established democracies might focus on the challenges these concepts face in modern contexts, such as the rise of populism or the encroachment of corporate power.

Overall, the data highlights that *International Relations* and *Political Science* students view these classical concepts as not only historically significant but also as active frameworks for understanding and engaging with the complexities of modern political life. Their responses underscore the relevance of *Homo Politicus* and *Res Publica* in navigating the intersections between individual political identity, governance, and the collective responsibility of the state in an increasingly interconnected world.

CONCLUSIONS

Homo Politicus reflects the intrinsic connection between politics and human imperfection. As society remains diverse, with competing interests and values, the figure of *Homo Politicus* continues to be central to understanding both social organization and political behavior (Schmitt, 1927). This archetype highlights the political nature of human beings, driven by the pursuit of power, governance, and engagement within societal structures.

Samuel A. Chambers offers a critical perspective on the limitations of using *Homo Politicus* as a counterpoint to neoliberalism. His analysis reveals that opposing neoliberalism requires more than simply resurrecting an idealized political figure. Instead, it necessitates active engagement in creating new social and political realities that foster alternative forms of subjectivity capable of challenging the pervasive influence of neoliberalism (Chambers, 2018). Chambers' critique highlights the need to reassess traditional notions of political subjectivity in contemporary contexts.

Implications. For political theory and civic education, the persistence of *Homo Politicus* as identity-work and of *Res Publica* as an

ethical horizon suggests that curricula should explicitly reconnect classical notions to contemporary dilemmas (e.g., platform politics, technocratic governance). Small-N survey evidence can inform course design by revealing how students currently map these concepts onto leaders, movements, and institutional accountability.

Res Publica remains a crucial concept for understanding the evolution of political thought from antiquity to the present. Its progression from the Roman Republic through Byzantine law into modern political theory reflects its enduring significance in public governance and collective responsibility. The concept's continued relevance in contemporary discussions on republicanism, democracy, and state responsibility illustrates its foundational role in shaping modern governance systems. *Res Publica* not only underscores the importance of public affairs but also serves as a reminder of the ethical and civic duties required for sustaining just and effective governance.

REFERENCES

- Aristotle (1998). *Politics*. Trans. C.D.C. Reeve. Indianapolis–Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Ascher, I. (2016). *Portfolio society: On the capitalist mode of prediction*. New York: Zone Books.
- Brennan, G. (2008). *Homo Economicus and Homo Politicus: An introduction*. *Public Choice*, 137(3/4), 429–438. DOI: 10.1007/s11127-008-9321-9
- Brown, W. (2015). *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. New York: Zone Books.
- Capano, G., Galanti, M.T., & Barbato, G. (2023). When the political leader is the narrator: The political and policy dimensions of narratives. *Policy Sciences*, 56, 233–265. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11077-023-09505-6>
- Cicero, M.T. (54 BCE). *De Re Publica*. Trans. C.W. Keyes.
- Chambers, S.A. (2018). Undoing neoliberalism: *Homo Economicus*, *Homo Politicus*, and the *Zōon Politikon*. *Critical Inquiry*, 44(4), 675–708.
- Djuric, M. (1979). *Homo Politicus*. In *Praxis, society, politics and revolution* (pp. 101–119). Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Faber, M., Manstetten, R., Rudolf, M., Frick, M., & Becker, M.Y. (2024). *Homo economicus and homo politicus: How we see ourselves as humans and why that can change everything*. In *Sustainable action in economy and society* (pp. 41–53). Berlin: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-662-69122-9_5

- Ferguson, K. (2014). Why does political participation matter? *Political Theory*, 42(2), 179–208.
- Finlayson, A. (2003). *Making sense of New Labour*. London: Lawrence & Wishart.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Trans. G. Burchell. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Freund, J. (1965). *L'essence du politique*. Paris: Sirey.
- Gehlen, A. (1962). *Der Mensch: Seine Natur und seine Stellung in der Welt*. Bonn: Athenaum Verlag.
- Gill, S.P. (2024). Ethics and administration of the 'Res publica': Dynamics of democracy. *AI & Society*, 39, 825–827. DOI: 10.1007/s00146-024-01963-7
- Hennis, W. (1963). *Politik und praktische Philosophie*. Neuwied–Berlin: Luchterhand.
- Hobbes, T. (1651). *Leviathan*. Oxford: Oxford University Press.
- Josefson, J. (2019). *Res publica*. In *Hannah Arendt's aesthetic politics* (pp. 189–245). Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-18692-0_6
- Kaldellis, A. (2015). *The Byzantine republic: People and power at new Rome*. Cambridge: Harvard University Press.
- Machiavelli, N. (1997). *Discourses on Livy*. Trans. H.C. & N. Tarcov. Oxford: Oxford University Press.
- Mannheim, K. (1936). *Ideology and utopia*. London: Harcourt, Brace and World.
- Marx, K. (1973). *Grundrisse: Foundations of the critique of political economy*. Trans. M. Nicolaus. New York: Penguin Books.
- Meier, C. (1980). *Res publica amissa: Eine Studie zur Verfassung und Geschichte des spätrepublikanischen Rom* (2nd ed.). München: C.H. Beck.
- Rancière, J. (1999). *Disagreement: Politics and philosophy*. Trans. J. Rose. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Read, J. (2009). A genealogy of homo-economicus: Neoliberalism and the production of subjectivity. *Foucault Studies*, 6, 25–36.
- Russell, B. (1938). *Power: A new social analysis*. London: Allen & Unwin.
- Schmitt, C. (1927). *Der Begriff des Politischen*. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 58, 1–33.
- Spranger, E. (1927). *Lebensformen*. Halle: Niemeyer.
- Stewart, G.M. (2022). Malcolm Schofield: Cicero: Political philosophy. *Ethical Theory and Moral Practice*, 25, 521–523. DOI: 10.1007/s10677-022-10291-y
- Terravecchia, G.P. (2022). Liberty in the Renaissance: Political. In M. Sgarbi (Ed.), *Encyclopedia of Renaissance Philosophy*. Cham: Springer, 1908–1913. DOI: 10.1007/978-3-319-14169-5_605

Vin, Y.Y. (2023). The concept of *Res Publica* and its reception in Byzantine law: Transliteration and legal transformations. *Theoretical and Applied Jurisprudence*, 1(15), 310–338.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

JAROSŁAW KUCHARSKI

<http://orcid.org/0000-0001-6129-4477>
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
jaroslaw.kucharski@ignatianum.edu.pl

ALEKSANDRA CEMPURA

<http://orcid.org/0009-0002-8874-6482>
Uniwersytet Jagielloński
kancelaria@acempura.pl

ANNA BOGATYŃSKA-KUCHARSKA

<http://orcid.org/0000-0001-7762-9518>
Usługi psychologiczne: terapia-psychologiczna.pl
psychoterapiaabk@gmail.com
DOI: 10.35765/HP.2811

Obowiązek zgłoszenia przestępstwa wynikający z art. 240 Kodeksu karnego w działalności psychoterapeuty i coacha

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Zbadanie możliwych rozwiązań konfliktu norm prawnych i etyczno-profesjonalnych w etyce zawodowej coachów i psychoterapeutów w odniesieniu do art. 240 Kodeksu karnego (k.k.).

PROBLEMY I METODY BADAWCZE: Problemem jest zawarty w art. 240 k.k. nakaz informowania organów ścigania o wiarygodnej wiedzy na temat wykorzystania seksualnego niezależnie od woli osoby pokrzywdzonej i relacji, w której doszło do pozyskania takiej wiedzy. Bezwzględny nakaz informowania jest sprzeczny z zasadami etyki zawodowej wyrażonej w kodeksach dotyczących tych grup. Zastosowane metody to analiza krytyczna tekstów, podejście dogmatyczno-prawne oraz studium przypadku.

PROCES WYWODU: Artykuł zaczyna się od przedstawienia omawianego przepisu oraz jego konsekwencji. Wskazane są możliwe działania coacha/psychoterapeuty na podstawie studium przypadku. Omówiona zostaje kwestia zaufania oraz wiarygodności przedstawianych informacji. Punktem wyjścia są trzy elementy: poziomy zaufania, kwestia kryteriów wiarygodności świadectw oraz problematyki wiarygodności wspomnień. Na ich podstawie nie zostają wypracowane propozycje działania dla psychoterapeutów i coachów. W trakcie

Sugerowane cytowanie: Kucharski, J., Cempura, A., & Bogatyńska-Kucharska, A. (2025). Obowiązek zgłoszenia przestępstwa wynikający z art. 240 Kodeksu karnego w działalności psychoterapeuty i coacha. *Horyzonty Polityki*, 16(56), 291–311. DOI: 10.35765/HP.2811.

analiz zwrócono uwagę przede wszystkim na wiarygodność świadectw pochodzących od osoby w procesie psychoterapii/coachingu.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Przeprowadzone analizy prowadzą do wniosku, że wiarygodność informacji dotyczących przestępstw wymienionych w art. 240 k.k. uzyskanych w trakcie psychoterapii lub coachingu wymaga dodatkowych świadectw, aby można było uznać, iż nakładają one na psychoterapeutę/coacha obowiązek zgłoszenia.

WNIOSKI, INNOWACJE I REKOMENDACJE: Wyniki analiz prowadzą do wniosku, iż mechaniczne stosowanie art. 240 k.k. w stosunku do psychoterapeutów i coachów jest niewłaściwe. Przeprowadzone analizy pozwoliły także na wskazanie różnych poziomów wiarygodności i zaufania i uwzględnienia zniekształceń pamięci w procesie zgłaszania przestępstw. Zastosowanie modeli właściwych epistemologii świadectwa i poziomów zaufania do relacji psychotherapeutycznej i coachingowej jest innowacyjne – w ramach tych aktywności stosowane są najczęściej intuicyjne i nieprecyzyjne określenia zaufania oraz wiarygodności. W ramach rekomendacji proponowana jest modyfikacja art. 240 k.k. w taki sposób, aby chronił dobro osób korzystających z coachingu lub psychoterapii zgodnie z ich preferencjami.

SŁOWA KLUCZOWE:

coaching, psychoterapia, etyka, molestowanie seksualne,
art. 240 Kodeksu karnego

Abstract

OBLIGATION TO REPORT AN OFFENCE UNDER
ARTICLE 240 OF THE (POLISH) CRIMINAL CODE
IN THE ACTIVITIES OF A PSYCHOTHERAPIST
AND A COACH

RESEARCH OBJECTIVE: The article examines the conflict between legal obligations and professional ethics in the work of psychotherapists and coaches in the context of Article 240 of the Polish Penal Code (PCC), which mandates reporting credible information about certain crimes, including sexual abuse, regardless of client consent or confidentiality norms.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The key issue is the obligation to report suspected abuse even if such information was obtained in a confidential therapeutic or coaching setting. This creates tension with ethical codes that prioritize client trust, confidentiality, and autonomy. The study uses critical analysis of legal and ethical texts, dogmatic-legal approach along with a case study.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article begins with analysing Article 240 PCC and the scope of its application. Then it explores the ethical dilemmas practitioners face when dealing with disclosure of abuse. Through a case study, it examines three interrelated aspects: trust between client and practitioner, credibility of testimony, and reliability of memories. The article provides guidance for coaches and psychotherapists on how to navigate these complex situations, emphasizing the need to assess the credibility of disclosures, especially when made during ongoing therapy or coaching processes.

RESEARCH RESULTS: The findings suggest that not all disclosures should be treated as triggering a legal duty to report under Article 240 PCC. Credibility of the information, context of disclosure, and corroborating evidence should influence whether a report is warranted.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: Applying Article 240 PCC mechanically to therapists and coaches is problematic. The article proposes legislative reform to protect clients' welfare and autonomy. It also introduces innovative use of epistemological models of trust and testimony credibility in psychotherapeutic and coaching contexts, where such concepts are often applied intuitively rather than systematically.

KEYWORDS:

coaching, psychotherapy, ethics, sexual abuse,
Article 240 of Polish Criminal Code

Celem artykułu jest zbadanie, w jakim stopniu obowiązki nakładane w art. 240 Kodeksu karnego (k.k.) (Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553, t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 383) są wiążące dla psychoterapeutów/coachów w odniesieniu do informacji, które zdobywają w trakcie wykonywania zawodu. Omówione zostaną kwestie wiarygodności zdobywanych informacji, metody ich weryfikacji w trakcie psychoterapii lub coachingu oraz wynikające stąd konsekwencje prawne. Zostaną również zaprezentowane możliwe rozwiązania dylematów etycznych wynikających z obowiązywania artykułu 240 k.k. W pracy zastosowano metodę badawczą polegającą na krytycznej analizie wspomnianego artykułu, zgłębiono studium przypadku oraz poddano analizie filozoficznej pojęcia takie jak „wiarygodność” i „zaufanie”, szczególnie w kontekście epistemologii świadectwa. W celu przeprowadzenia analizy wspomnianego artykułu zastosowano również metodę dogmatyczno-prawną. W ramach zastosowanej metody dogmatyczno-prawnej dokonano analizy treści art. 240 k.k.

z uwzględnieniem jego wykładni literalnej, systemowej i funkcjonalnej oraz orzecznictwa Sądu Najwyższego. Szczególne znaczenie nadano pojęciu „wiarygodnej wiadomości” oraz relacji przepisu z zasadami etyki zawodowej psychoterapeuty i coacha. Przyjęte metody pozwalają na zarysowanie problemu z interdyscyplinarnej prawnop-psychologiczno-filozoficznej perspektywy. Ograniczenie się do jednej perspektywy badawczej utrudniłoby analizę problemu. Autorzy przyjęli następujące założenia: tajemnica zawodowa psychoterapeutów i coachów stanowi istotny element ich etyki zawodowej, pomimo że nie jest rozpoznana w przepisach prawa. Drugim założeniem jest odróżnienie prawdomówności od prawdziwości. Trzecim – przekonanie o potrzebie uwzględnienia współczesnych dyskusji epistemologicznych w dyskusjach dotyczących przepisów prawa i wiarygodności wspomnień. Na podstawie tych założeń przedstawiliśmy argumentacją wiodącą do propozycji zmiany art. 240, którego aktualne brzmienie nie uwzględnia specyfiki relacji terapeutycznej i coachingowej, etyki zawodowej psychoterapeutów i coachów oraz odkryć naukowych na temat działania ludzkiej pamięci.

ARTYKUŁ 240 KODEKSU KARNEGO I JEGO KONSEKWENCJE DLA PSYCHOTERAPEUTÓW/ COACHÓW

Artykuł 240 k.k. zawiera listę przestępstw, o których należy powiadomić organy ścigania. Brak takiego powiadomienia jest karalny. Do wspomnianego przepisu zostały, na mocy nowelizacji w 2017 r., dodane przestępstwa związane z obcowaniem płciowym z osobą małoletnią oraz wykorzystania seksualnego bezradności lub niepočetalności. Tym samym – kto:

 mając wiarygodną wiadomość o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu czynu zabronionego określonego w art. 118 [ludobójstwo], art. 118a [udział w masowym zamachu], art. 120–124, art. 127 [zamach stanu], art. 128 [zamach na organ konstytucyjny RP], art. 130 [szpiegostwo], art. 134 [zamach na życie Prezydenta RP], art. 140 [zamach na jednostkę sił zbrojnych RP, obiekt albo urządzenie o znaczeniu obronnym], art. 148 [zabójstwo], art. 148a [przyjęcie zlecenia zabójstwa człowieka], art. 156 [spowodowanie

ciężkiego uszczerbku na zdrowiu], art. 163 [sprowadzenie zdarzenia niebezpiecznego], art. 166 [przejęcie kontroli nad statkiem wodnym lub powietrznym albo publicznym środkiem transportu lądowego], art. 189 [pozbawienie człowieka wolności], art. 197 § 3–5, art. 198 [seksualne wykorzystanie bezradności lub niepoczytalności innej osoby], art. 200 [obcowanie płciowe z osobą małoletnią lub doprowadzenie jej do poddania się czynnościom seksualnym], art. 252 [wzięcie lub przetrzymywanie zakładnika lub przestępstwa o charakterze terrorystycznym], nie zawiadamia niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Kodeks przewiduje w par. 2, iż:

Nie popełnia wyżej opisanego przestępstwa, kto zaniechał zawiadomienia, mając dostateczną podstawę do przypuszczenia, że wymieniony w § 1 organ wie o przygotowywanym, usiłowanym lub dokonanym czynie zabronionym. Nie popełnia przestępstwa również ten, kto zapobiegł popełnieniu przygotowywanego lub usiłowanego wyżej opisanego czynu zabronionego określonego.

Zgodnie z aktualnym brzmieniem przepisu:

Nie podlega karze pokrzywdzony wyżej opisanym czynem, jeśli zaniechał zawiadomienia o tym czynie, a także każdy, kto zaniechał zawiadomienia z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą jemu samemu lub jego najbliższemu.

Wyżej opisane normy nakładają na każdą osobę, która w sposób wiarygodny dowie się (nawet mimochodem) o wymienionych przestępstwach, obowiązek poinformowania organów ścigania o tym fakcie. Tym samym osoby, które dowiedzą się od ofiar o możliwym fakcie zaistnienia takich przestępstw wymienionych w dyskutowanym przepisie, są zobowiązane do powiadomienia odpowiednich organów ścigania – policji lub prokuratora – chyba że istnieją uzasadnione okoliczności wskazujące na to, że organy postępowania karnego zostały już powiadomione.

Literalna wykładnia art. 240 § 1 k.k. prowadzi do wniosku, iż obowiązek zawiadomienia organów ścigania aktualizuje się w momencie uzyskania „wiarygodnej wiadomości” o czynie zabronionym. Przepis nie zawiera ograniczenia co do formy czy źródła uzyskania tej wiadomości – a zatem obejmuje również informacje pozyskane

w toku relacji zawodowej objętej zaufaniem, takiej jak relacja psycho-terapeutyczna czy coachingowa. W tym sensie literalne brzmienie przepisu nie uwzględnia specyfiki relacji terapeuta–pacjent ani roli, jaką odgrywa w niej zasada poufności.

Wykładnia funkcjonalna wskazuje jednak na konieczność dostosowania interpretacji art. 240 § 1 k.k. do celów, jakie ma realizować ten przepis. Jego *ratio legis* sprowadza się do ochrony interesu wymiaru sprawiedliwości – a więc zapewnienia niezakłóconego ścigania najpoważniejszych przestępstw. W sytuacji, gdy obowiązek denuncjacji prowadzi do zerwania relacji terapeutycznej, może nastąpić efekt odwrotny do zamierzonego – zniechęcenie osób pokrzywdzonych do ujawnienia traumatycznych doświadczeń, a tym samym zmniejszenie szans na zgłoszenie sprawców przestępstw. Dodatkowo istnieje ryzyko wtórnej wiktymizacji pacjenta/klienta, który w relacji terapeutycznej szuka przede wszystkim wsparcia, a nie uruchomienia postępowania karnego wbrew swojej woli.

Z perspektywy wykładni systemowej należy uwzględnić normy konstytucyjne oraz standardy ochrony praw człowieka. Zgodnie z art. 47 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Konstytucja RP, 1997) każdemu zapewnia się prawo do ochrony życia prywatnego, a art. 51 ust. 2 Konstytucji RP zakazuje przymuszania obywatela do ujawniania informacji jego dotyczących, chyba że przepis prawa stanowi inaczej. W połączeniu z art. 8 ust. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPCz) (Europejska Konwencja Praw Człowieka, 2010) (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) interpretacja przepisów karnych nakładających obowiązek zawiadomienia powinna uwzględniać standard ochrony poufności relacji terapeutycznej oraz autonomii osoby korzystającej z pomocy psychologicznej lub coachingowej.

Nie można także pomijać art. 6 ust. 1 EKPCz, który wskazuje, że każdemu przysługuje prawo do rzetelnego procesu – co oznacza również, że informacje o możliwości popełnienia przestępstwa nie powinny być traktowane jako wiarygodne wyłącznie na podstawie niezwyfikowanych deklaracji osoby w kryzysie psychologicznym, bez możliwości ich sprawdzenia przez profesjonalistę zobowiązanego do tajemnicy.

W tym kontekście literalna wykładnia art. 240 k.k. wydaje się zbyt wąska i nieadekwatna wobec konstytucyjnych wartości i zasad

ochrony praw jednostki. Prowadzi do kolizji norm – pomiędzy obowiązkiem prawnym a obowiązkiem etycznym wynikającym z zawodowej lojalności i zobowiązań terapeutycznych. Dlatego zgodnie z zasadą proporcjonalności oraz wykładnią systemową należy rozważyć modyfikację treści przepisu – tak by zawierał wyjątek dla osób wykonujących zawody pomocowe, które są związane poufnością relacji terapeutycznej i nie dysponują kompetencjami śledczymi do weryfikacji wiarygodności przekazanych informacji.

WARUNEK POUFNOŚCI I TAJEMNICY ZAWODOWEJ

Poniższe studium przypadku może wskazać, przed jakimi dylematami staje psychoterapeuta/coach w kontekście wymagań zawartych w art. 240 k.k. Dla uproszczenia rozważone będą cztery możliwe rozwiązania.

K1: Dorosły klient (wiek 45 lat) w trakcie terapii/korzystania z usług coacha wspomina, że 32 lata temu był molestowany seksualnie. Psychoterapeuta/coach informuje klienta, że taka informacja podlega zgłoszeniu na podstawie art. 240 k.k.

K1A: Klient prosi psychoterapeutę/coacha, żeby poinformował organy ścigania.

K1B: Klient prosi, żeby psychoterapeuta/coach nie informował organów ścigania.

K1C: Klient deklaruje, że poinformuje organy ścigania samodzielnie, a w trakcie pracy z psychoterapeutą/coachem chce się przygotować na to wydarzenie.

K1D: Klient niczego nie deklaruje, psychoterapeuta/coach dąży do zmiany celu terapii/procesu, aby przygotować pacjenta/klienta na skutki ujawnienia przekazanej informacji organom ścigania.

Na wstępie – przed przeanalizowaniem zaistniałej sytuacji – należy zwrócić uwagę na to, iż jako przykład podano sytuację zakwalifikowaną z art. 200 k.k. – obcowanie płciowe z osobą małoletnią. Zgodnie z art. 101 § 4 k.k. przestępstwa z art. 200 k.k. przedawniają się dopiero 30 lat po osiągnięciu pełnoletności przez pokrzywdzonego, czyli w praktyce nawet po 48 latach od popełnienia czynu. Kwestia przedawnienia nie wpływa jednak na wystąpienie opisywanego dylematu moralnego.

Na pierwszy rzut oka sytuacje K1A-K1D, z punktu widzenia prawa nie różnią się od siebie. W każdym z nich psychoterapeuta/coach dowiaduje się o przeszłym wydarzeniu, które podpada pod obowiązek sformułowany w art. 240 k.k. Co więcej – to nie psychoterapeuta ani coach władni są stwierdzić czy dana sytuacja jest już przedawniona czy nie. To uprawnienie należy wyłącznie do organów ścigania. Kodeks w art. 240 k.k. nie wyłącza także odpowiedzialności karnej w sytuacji zaniechania zawiadomienia o popełnionym przestępstwie właśnie dlatego, że miałyby ono być przedawnione. Także chęci i prośby pacjenta/klienta nie mają tu znaczenia. Z uwagi na to, że przepis ma na celu ochronę interesu wymiaru sprawiedliwości, a nie dobro pacjenta/klienta, to ostatecznie powinno ustąpić przed realizacją obowiązku wynikającego z przepisu prawa. Jak zauważa E. Grycan: „W aktualnym stanie prawnym ofiara zgwałcenia nie ma prawa decyzji, czy sprawca przestępstwa będzie ścigany, czy nie” (Grycan, 2018, s. 134). Niestety przyjęcie takiej wykładni przepisu powoduje, iż wchodzi on w konflikt z etyką zawodową psychoterapeutów i coachów.

Psychoterapeuta i coach są związani zasadami poufności i tajemnicy zawodowej opracowanymi przez właściwe kodeksy etyczne. (Polskie Towarzystwo Psychiatryczne, 2015; Polskie Towarzystwo Psychologiczne, 2007; Izba Coachingu, 2019). Zasada poufności zakazuje ujawniania jakichkolwiek informacji, które psychoterapeuta/coach zdobył w trakcie pracy z klientem z wyjątkiem ujawniania ich w trakcie superwizji i przypadkach przewidzianych prawem. Zgodnie z zasadami profesjonalizmu należy realizować w trakcie pracy z pacjentem/klientem tak zwany kontrakt. Kontrakt ten zawiera między innymi cel oddziaływania oraz zasady poufności. Aby został zrealizowany, trzeba zbudować z pacjentem/klientem relację opartą na zaufaniu. Warto w tym momencie przypomnieć, że zaufanie to „wyrażone w działaniu wobec partnera oczekiwanie, że jego reakcje będą dla nas korzystne” (Sztompka, 2005, s. 326). Podana definicja zawiera zwrot „reakcje dla nas korzystne”. Można to sformułowanie zrozumieć następująco: zaufanie to zakład dotyczący przyszłości, w którym strona obdarzająca zaufaniem przyjmuje przypuszczenie, że przyszłe działania strony obdarzonej zaufaniem będą realizowały interes lub dobro osoby obdarzającej zaufaniem. Praca psychoterapeuty/coacha polega więc na działaniu wobec pacjenta/klienta w taki sposób, aby oddziaływanie

to było zgodne z celem, który pacjent/klient uznał za korzystny dla siebie, na który psychoterapeuta/coach się umówił. Biorąc pod uwagę taką definicję zaufania, należy zwrócić uwagę, że:

- W sytuacji K1A psychoterapeuta/coach jest wprost proszony o zawiadomienie, a zatem zasada zaufania nie jest naruszona.
- W sytuacji K1B, jeżeli psychoterapeuta/coach postąpi zgodnie z prawem, to straci zaufanie pacjenta/klienta, przez co naruszy co najmniej jedno z dóbr pacjenta/klienta.
- W sytuacji K1C psychoterapeuta/coach może zgodzić się na prośbę klienta, ale nadal, o ile postąpi zgodnie z prawem, może stracić zaufanie pacjenta.
- W sytuacji K1D psychoterapeuta/coach samowolnie podejmuje próbę zmiany kontraktu (co może być uznane za działanie paternalistyczne), co samo w sobie może prowadzić do podważenia zaufania. Ponadto postępowanie psychoterapeuty/coacha zgodne z prawem również doprowadzi do utraty bądź naruszenia zaufania.

Jak się wydaje, efektem wszystkich rozwiązań poza K1A jest naruszenie interesu pacjenta/klienta; jako takie pozostają one w sprzeczności z etyką zawodową oraz prowadzą do zerwania, wręcz zniszczenia relacji terapeutycznej. Należy jednak zastanowić się nad innym warunkiem, który zawarty jest w art. 240 k.k. – warunkiem wiarygodności.

WIARYGODNOŚĆ ŚWIADECTWA W PRAKTYCE PSYCHOTERAPEUTY/COACHA

W Uchwale z dnia 1 lipca 2022 r. (Uchwała SN z 1.07.2022 r. I KZP 5/22), Sąd Najwyższy dokonał istotnej interpretacji art. 240 § 1 Kodeksu karnego, koncentrując się na zwrocie „mając wiarygodną wiadomość”. Sąd uznał, że zwrot ten odnosi się do stanu wiedzy osoby w momencie popełnienia czynu polegającego na niezawiadomieniu o przestępstwie. Oznacza to, że odpowiedzialność karna za niezawiadomienie organów ścigania dotyczy sytuacji, w której dana osoba posiadała wiarygodną informację o popełnieniu przestępstwa w chwili, gdy istniał już prawny obowiązek takiego zawiadomienia.

Sąd Najwyższy podkreślił również, że termin „niezwłocznie” odnosi się do momentu, w którym zaktualizował się obowiązek

denuncjacji, co w przypadku nowelizacji z 2017 roku nastąpiło 13 lipca 2017 r. W praktyce oznacza to, że osoby, które przed tą datą posiadały wiarygodną informację o popełnieniu przestępstwa wymienionego w art. 240 § 1 k.k., miały obowiązek niezwłocznego zawiadomienia organów ścigania po wejściu w życie nowelizacji. Zaniechanie tego obowiązku po 13 lipca 2017 r. może skutkować odpowiedzialnością karną.

W innym Postanowieniu z dnia 6 maja 2021 r. (Postanowienie SN z 6.V.2021 III KK 81/21), Sąd Najwyższy rozpatrywał przypadek osoby oskarżonej o niezawiadomienie o przestępstwie zabójstwa. Sąd analizował, czy oskarżony, mając wiarygodną wiadomość o popełnieniu tego czynu, zaniechał niezwłocznego zawiadomienia organów ścigania. W tym kontekście Sąd zwrócił uwagę na znaczenie subiektywnego przekonania sprawcy co do wiarygodności posiadanej informacji oraz na ewentualne okoliczności wyłączające karalność, takie jak obawa przed odpowiedzialnością karną grożącą jemu samemu lub jego najbliższemu, zgodnie z art. 240 § 3 k.k.

Orzecznictwo Sądu Najwyższego wskazuje, że zwrot „mając wiarygodną wiadomość” w art. 240 § 1 k.k. odnosi się do stanu wiedzy osoby w momencie, gdy ciąży na niej obowiązek zawiadomienia organów ścigania. Jednocześnie istnieją okoliczności wyłączające karalność za zaniechanie tego obowiązku, takie jak obawa przed odpowiedzialnością karną własną lub najbliższych, co podlega indywidualnej ocenie w każdym przypadku.

Sąd Najwyższy, w swoich orzeczeniach nie odnosił się do znaczenia terminu „wiarygodna wiadomość”. Skupiał się raczej na obowiązku prawnym, który wynika z posiadania określonego rodzaju „wiarygodnej wiadomości”. Dlatego też należy przyrzeć się *stricto* znaczeniu pojęcia „wiarygodna wiadomość”.

Źródłem informacji pozyskiwanych w trakcie psychoterapii/coachingu jest pacjent/klient. To jego świadectwa stanowią główne źródło wiedzy, jaką profesjonalista nabywa na temat celów, objawów, problemów i innych sfer ujawnianych przez pacjenta/klienta. W oczywisty sposób rodzi się pytanie o wiarygodność takich świadectw. Problem ten jest dyskutowany nie tylko w psychologii, ale także w epistemologii. Z epistemologicznego punktu widzenia w odniesieniu do wiarygodności świadectw można wyróżnić dwa stanowiska: redukcjonistyczne i nieredukcjonistyczne (antyredukcjonistyczne). Ogólnie

rzecz ujmując, redukcjoniści twierdzą, że wiarygodność świadectwa zależy od dodatkowych, zewnętrznych czynników, takich jak dodatkowe dowody na rzecz jego prawdziwości. Nieredukjoniści utrzymują, że samo świadectwo może (i w wielu wypadkach rzeczywiście jest) wystarczającym powodem do uznania danej informacji za prawdziwą (Stevenson, 1993, s. 430; Leonard, 2024). Argumenty redukcjonistów wskazują na fakt, iż ludzie niekiedy przekazują nieprawdziwe świadectwa, odnoszą się do swoich wyobrażonych sądów lub są wewnętrznie głęboko przekonani, że mówią prawdę, choć ta jest niezgodna z faktami. Dlatego też niezbędne jest dodatkowe świadectwo, przykładowo badania naukowe. Wiedza zdobyta na podstawie samych świadectw ma charakter indukcyjny, czyli jest zawodna.

Antyredukcjoniści utrzymują, że wiele zdań uznawanych przez ludzi za prawdziwe jest takimi na podstawie świadectw innych ludzi. Wskazują też, że *prima facie* (warunkowo) nie ma powodów, aby nie uznawać świadectw innych ludzi za niewiarygodne. Stają się one niewiarygodne wówczas, gdy pojawiają się inne świadectwa lub fakty, które osłabiają bądź podważają to, co dane świadectwa twierdzą. Antyredukcjoniści nie przyjmują więc całkowitej prawdziwości świadectw innych ludzi, lecz jedynie warunkową – do momentu, gdy pojawią się świadectwa konkurencyjne bądź też będą one sprzeczne z faktami (Foley, 2004, s. 106). Główna różnica między redukcjonistami a antyredukcjonistami polega na przyjęciu przez tych ostatnich *prima facie* wiarygodności przekazu i wymaganiu dodatkowych dowodów przez tych pierwszych. Spór o wiarygodność świadectw jako źródła wiedzy jest bardzo żywy na gruncie epistemologii, jednak z punktu widzenia celu tego artykułu nie ma potrzeby bardziej szczegółowego przedstawiania go.

Niezależnie od przyjęcia stanowiska redukcjonistycznego lub antyredukcjonistycznego w kwestii wiarygodności świadectwa należy zadać pytanie, jakim rodzajem zaufania psychoterapeuta/coach obdarza pacjenta/klienta. Za Solomonem i Floresem można odróżnić podstawowe typy (poziomy) zaufania: proste (naiwne), ślepe i autentyczne (Solomon & Flores, 2001). Pierwsze z nich odnosi się do typu zaufania, jakie dziecko pokłada w rodzicu. Jest również często mylone z właściwym zaufaniem. Zaufanie proste charakteryzuje się podstawowym założeniem, że inni mówią prawdę, nie chcą nas

skrzywdzić, zależy im na naszym dobru. Jest również odruchowe, często pozbawione głębokich, racjonalnych podstaw, ale, jak zauważają autorzy rozróżnienia, pozostaje niewinne – ma silną podbudowę emocjonalną i może wydawać się „naturalną” postawą względem innych ludzi. Przyjmuje się ją w stosunku do najbliższych, niekiedy służy też jako wzór innych relacji opartych na zaufaniu (np. w pracy lub w związku). W momencie gdy zostaje naruszone, ulega destrukcji. Nie jest to jednak zaufanie bezgraniczne – wierzy się w większość, jednak nie we wszystkie otrzymywane informacje. Nie zawsze też proste zaufanie rozpoznaje zmiany w relacji oraz, co za tym idzie, zmiany we wzajemnych interakcjach.

Ślepe zaufanie według Solomona i Floresa jest odmienne. Podstawową charakterystyką tej postawy jest: „wierzę we wszystko, co powiesz”. Jest to zaufanie bezwarunkowe, bezkrytyczne. Porównać je można do bycia uwiedzionym przez charyzmatycznego przywódcę sekty. Niezależnie od otrzymanych informacji założenie, że wszystko, co robi ów przywódca, jest dobre tłumi wszelką racjonalność i krytykę. Wspomniani autorzy uważają, że ślepe zaufanie wystawia jednostkę na przemoc i zranienie. Może też prowadzić do zaprzeczania i samooszukiwania (Solomon & Flores, 2001, s. 64).

Jako właściwą postawę Solomon i Flores prezentują zaufanie autentyczne. To zaufanie warunkowe, oparte na faktach oraz emocjach (a nie tylko na emocjach), uwzględniające zmiany w relacjach. Jest ono ograniczone w zależności od osoby, ku której jest kierowane, oraz czasu, kiedy jest kierowane oraz zakresu informacji. Jest warunkowe, a zatem przyjmuje – niekiedy zewnętrzne – warunki prawdziwości. Nie obdarza się nim innych dlatego, że są np. spokrewnieni, ale dlatego, że istnieją przesłanki (najlepiej faktualne), aby innym tym zaufaniem obdarzyć. Autentyczne zaufanie autorzy porównują z cnotą w klasycznym rozumieniu – trzeba się w nim wyćwiczyć i praktykować, aby przejść z poziomu zaufania prostego do autentycznego. Należy również wyćwiczyć ograniczenia zaufania (przykładowo tak, aby nie ulegać złudzeniu poznawczemu zwanemu „efektem aureoli”). Jak się wydaje, ta postawa powinna być obecna w pracy psychoterapeuty/coacha. Profesjonalista, pracując z pacjentem/klientem, powinien być w stanie działać w formie autentycznego zaufania, czyli takiego, które uwzględnia specyfikę sytuacji i jest świadome ograniczeń co do (obiektywnej) prawdziwości podawanych informacji.

WIARYGODNOŚĆ WSPOMNIENÍ

Ważnym problemem jest również wiarygodność wspomnień. Po pierwsze nie jest jasne, co tak naprawdę podlega zapamiętywaniu. W skład wspomnień wchodzi odczucia, emocje, schematy reagowania, fakty oraz złudzenia poznawcze. Przejście z poziomu wspomnienia osoby, która składa świadectwo, do opisu faktów – od tego, jak dana osoba to widziała, do tego, co rzeczywiście się stało – jest trudnym i żmudnym procesem, który nie zawsze kończy się sukcesem (ustaleniem faktów). Po drugie zniekształcenia wspomnień nie zawsze podlegają wolitywnej kontroli. Często zachodzą one niezależnie od woli i intencji osoby posiadającej te wspomnienia (Pakman, 2004, s. 267). Nie jest zatem łatwo rozróżnić, co we wspomnieniach danej osoby jest odwołaniem się do tego, co rzeczywiście się wydarzyło, a co do tego, co ta osoba pamięta niezależnie od tego, co się wydarzyło. Istnieją przypadki, w których ludzie pamiętają jako fakty zdarzenia, o których kiedyś przeczytali lub usłyszeli. Ponownie – nie ma tutaj miejsca na przedstawianie całej dyskusji na temat wiarygodności wspomnień. Warto jednak naświetlić jeszcze temat wiarygodności pamięci.

Jak zauważa badacz pamięci autobiograficznej:

świadkowie, którzy zeznają przed sądem, że jakaś scena stoi im jak żywa przed oczami, nie są automatycznie traktowani jako wiarygodne źródło informacji. Dopiero wtedy, gdy ich zeznania zostaną potwierdzone przez dane pochodzące z innych źródeł, uznawane są za prawdziwe (Maruszewski, 2005, s. 100).

Jest to klarowne wskazanie na podejście redukcjonistyczne – świadectwo pochodzące ze wspomnienia musi być wsparte dodatkowymi dowodami, inaczej będzie uznane za słabą (albo wręcz żadną) przesłankę, aby przyjąć dane twierdzenie za prawdziwe. Dzieje się tak, ponieważ pamięć ludzka nie działa jak karta pamięci w aparacie lub kamerze. Odtwarzane wspomnienia często są zniekształcone wskutek innych bodźców, które mogą zlewać się z daną informacją. Może dochodzić do zjawiska zwanego inflacją wyobraźni, które

polega na tym, że ludzie, wyobrażając sobie pewne zdarzenia, podwyższają subiektywną pewność faktycznego ich wystąpienia. (...) Dzięki temu zaczynają tworzyć hipotetyczny obraz pewnej przeszłej

sytuacji, nasycony wieloma elementami percepcyjnymi. Obraz ten może stać się rzeczywistością (Maruszewski, 2005, s. 108).

Inflacja wyobraźni może prowadzić do posiadania fałszywych wspomnień, o których osoba posiadająca je, jest przekonana, że są prawdziwe. Prowadzi to do syndromu fałszywej pamięci, który „polega na przypominaniu sobie faktów, które pozornie zostały zapomniane. (...) Okazuje się jednak, że w wielu wypadkach te wspomnienia (...) nie miały żadnego pokrycia w rzeczywistości” (Maruszewski, 2005, s. 47). Co więcej, przeprowadzone badania oraz eksperymenty wykazały, że w trakcie, między innymi, psychoterapii (ale nie tylko) może nastąpić indukowanie fałszywych wspomnień (Witkowski, 2009, s. 139–161). Zdarzenia takie jak ekspozycja na bodźce, szczególnie powodujące silne reakcje emocjonalne, ale również takie zdarzenia jak branie udziału w powtarzalnych sytuacjach, które dzieją się zazwyczaj według określonego scenariusza (skryptu), powtarzanie pewnych historii, regularna ekspozycja na te historie, może prowadzić do pojawienia się i utrwalania zniekształconych bądź fałszywych wspomnień u nawet 24% badanych (Maruszewski, 2005, s. 108). Przytaczanie tych danych nie ma na celu podważania szczerości osób biorących udział w psychoterapii/coachingu, lecz wskazanie, jak ostrożnym należy być w szacowaniu wiarygodności świadectw pochodzących ze wspomnień.

Należy także odróżnić dwa aspekty dotyczące przekazywania informacji: przekazywanie prawdy i szczerość. Przekazywanie prawdy należy rozumieć jako stwierdzanie treści, które są obiektywnie prawdziwe (np. Ziemia jest trzecią planetą od Słońca). Szczerość to przekazywanie prawdziwych informacji na temat przekonań żywionych przez nadawcę danego komunikatu (np. osoba wierząca wypowiada zdanie: „Bóg istnieje”). Można zatem stwierdzić, że zasada „nie kłam” znaczy tyle, co „bądź szczerzy” – rzetelnie sprawozdawaj to, co uznajesz za prawdę, nie zaś „zawsze przekazuj obiektywną prawdę” (Kucharski, 2014, s. 117). Rozróżnienia te są istotne z punktu widzenia pytania o to, do jakich informacji ma dostęp psychoterapeuta/coach w trakcie pracy z pacjentem/klientem. Podstawowym założeniem w pracy powinno być przyjęcie, iż pacjent/klient jest szczerzy. Oznacza to, że rzetelnie przekazuje informacje na temat przekonań, które uznaje za prawdziwe. Przykładowo, gdy terapeuta

usłyszy od pacjenta „moja teściowa chce mnie zabić”, to niezależnie od obiektywnego stanu rzeczy (czy pacjent teściową posiada, czy teściowa ma intencję zabicia go, czy teściowa podjęła jakiekolwiek działania mające na celu pozbawienie życia itp.) terapeuta wierzy, że klient/pacjent posiada takie przekonanie. Jest ono częścią świata postrzeganego przez klienta/pacjenta i jako takie podlega analizie w trakcie terapii/coachingu. Wniosek jest następujący: terapeuta/coach uznaje szczerść pacjenta/klienta, nie przesądzając o obiektywnej prawdziwości przekazywanych informacji. Tym samym może pracować z osobami o odmiennych światopoglądach lub przekonaniach dotyczących religii, nauki czy medycyny. Coach/terapeuta powinien przyjąć sposób widzenia pacjenta/klienta i w jego ramach się poruszać. Ewentualne korekty przekonań, tak aby były oparte na prawdzie, są możliwe wtedy, gdy sam pacjent/klient się na nie zgadza, wyrażając tę chęć na przykład w kontrakcie lub celu pracy z psychoterapeutą/coachem. Trzeba także wziąć pod uwagę, że w trakcie procesu terapeutycznego/coachingowego pacjent/klient może zmieniać swoje przekonania, zmieniać interpretację przeszłych wydarzeń oraz przedstawiać swoją rzeczywistość, która może być zniekształcona przez mechanizmy pamięci bądź inflacji wyobrażeń. Pacjent/klient nadal jest szczery w trakcie wyrażania swoich przekonań, lecz nie zawsze jest świadomy tego, jak działa pamięć. Może zatem szczerze przedstawiać wydarzenia, których nie było.

Zarówno coach, jak i psychoterapeuta nie mają możliwości dodatkowej weryfikacji informacji, które otrzymują od klienta/pacjenta. Odnosi się to również do informacji dotyczących możliwego molestowania bądź bycia wykorzystanym seksualnie w dzieciństwie czy w stanie nieprzytomności. Psychoterapeuta ma kompetencje umożliwiające dostrzeżenie i właściwą interpretację objawów lub zachowań, które mogą współwystępować z traumą wykorzystania seksualnego. Stwierdzenie takich faktów może zwiększyć prawdopodobieństwo, iż pacjent rzeczywiście został wykorzystany seksualnie. Coach zazwyczaj nie ma takich kompetencji, czyli również nie ma możliwości właściwej interpretacji zachowań mogących potwierdzać obiektywną prawdziwość deklaracji klienta. Niemniej w świetle zarysowanych argumentów należy stwierdzić, iż w przypadku otwartej deklaracji pacjenta/klienta w trakcie procesu psychoterapeutycznego lub coachingowego, dotyczącego przestępstw wymienionych

w art. 240 k.k., warunek wiarygodności należy odnosić raczej do pewności co do prawdziwości danego twierdzenia żywionej przez psychoterapeutę/coacha, a nie do szczerości samego pacjenta/klienta. Oznacza to, że pacjent/klient może być szczerze przekonany o prawdziwości przekazywanego komunikatu, jednak bez dodatkowej weryfikacji nie sposób jest uznać, na ile informacja ta jest wiarygodna z obiektywnego punktu widzenia. Psychoterapeuta oraz coach najczęściej nie dysponują takimi narzędziami weryfikacji informacji, którymi dysponują osoby zawodowo zajmujące się ściganiem sprawców przestępstw. Ich celem jest praca z pacjentem/klientem i jego przekonaniem oraz zachowaniami, nie zaś weryfikacja obiektywnej prawdziwości zgłaszanych deklaracji.

MOŻLIWE DROGI DZIAŁANIA

Biorąc pod uwagę przedstawione poziomy zaufania oraz kryteria wiarygodności świadectw i możliwe błędy w rekonstruowaniu pamiętanych zdarzeń, można wskazać w formie tabelarycznej następujące zestawienie tych trzech aspektów.

Postawy nr 4, 7 i 10 należy uznać za wewnętrznie niespójne (posiadają wymóg ślepego zaufania, który wyklucza podważanie wiarygodności wspomnień oraz podejście redukcjonistyczne). Postawa nr 1 jest postawą osoby nieracjonalnej, całkowicie zmanipulowanej. Postawa nr 2 to postawa, którą prawdopodobnie przyjmują osoby bazujące na zdrowym rozsądku i niepracujące nad cnotą zaufania autentycznego. Numery 5, 8 i 11 wydają się postawami możliwymi, ale *de facto* trudnymi do utrzymania – podejście wymagające weryfikacji wspomnień lub redukcjonistyczne znacząco utrudnia utrzymanie prostego zaufania. Pozostają do rozpatrzenia postawy zawierające warunek autentycznego zaufania: nr 3, 6, 9 i 12. Dwie pierwsze są antyredukcjonistyczne, a zatem przyjmują świadectwo danej osoby za prawdę (w znaczeniu obiektywnym), nie potrzebują już dalszych świadectw. Numery 9 i 12 mają wymóg dodatkowych świadectw co do prawdziwości, a różnią się podejściem do wiarygodności wspomnień.

Tabela 1. Możliwe drogi działania uwzględniające poziom zaufania, wiarygodność wspomnień oraz wiarygodność świadectwa

Rozwiązanie	Poziom zaufania	Wiarygodność wspomnień	Podejścia do wiarygodności świadectwa
1	ślepe	wspomnienia jako rzeczywistość	antyredukcjonistyczne
2	proste		
3	autentyczne		
4	ślepe	wspomnienia jako niewierna rekonstrukcja przeszłych wydarzeń (ze względu na wpływ zniekształceń pamięci)	
5	proste		
6	autentyczne		
7	ślepe	wspomnienia jako rzeczywistość	redukcjonistyczne
8	proste		
9	autentyczne		
10	ślepe	wspomnienia jako niewierna rekonstrukcja przeszłych wydarzeń (ze względu na wpływ zniekształceń pamięci)	
11	proste		
12	autentyczne		

Źródło: opracowanie własne. Numery 1–12 wskazują typ rozwiązania na podstawie przedstawionych kategorii: poziomu zaufania oraz wiarygodności wspomnień i wiarygodności świadectwa.

Cnota autentycznego zaufania powinna prowadzić psychoterapeutę/coacha do przyjęcia postawy, w której wymaga dodatkowych świadectw, jeżeli informacje, które zyskuje w trakcie sesji, mają odnosić się do rzeczywistości, a nie tylko do świata przeżyć i przekonań pacjenta/klienta. Posiadając wiedzę na temat możliwych zniekształceń pamięci, musi przyjąć, że przekazywana wiedza jest rekonstruowana przez klienta/pacjenta, nie zaś przekazywana wprost. Te dwie przesłanki prowadzą do konkluzji: postawa autentycznego zaufania wymaga z jednej strony przyjęcia założenia szczerości pacjenta/klienta, z drugiej świadomości, iż szczerość ta jest ograniczona do świata przeżyć i przekonań pacjenta/klienta. Jeżeli te przeżycia i przekonania należą do przeszłości, prawdopodobnie zostały one już w jakiś

sposób zmienione przez aparat poznawczy pacjenta/klienta, a zatem nie stanowią (samodzielnie) wiarygodnego źródła informacji. Wymagają zatem podejścia redukcjonistycznego, czyli dodatkowych świadectw decydujących o obiektywnej prawdziwości lub fałszywości danego zdarzenia. Psychoterapeuta/coach pracuje jednak na informacjach, które otrzymuje od pacjenta/klienta, nie weryfikuje ich w inny sposób niż poprzez wywiad z klientem/pacjentem. Jedyłą dodatkową weryfikacją jest rozpoznanie współwystępujących symptomów mogących świadczyć o prawdziwości przekazywanych informacji. Jak już wspomniano, kompetencje do rozpoznania tych symptomów będzie miał raczej psychoterapeuta z doświadczeniem klinicznym niż coach. A zatem trudno jest w sytuacji psychoterapii/coachingu zdobyć wiarygodną informację na temat przestępstw wymienionych w art. 240 k.k.

PROPOZYCJE *DE LEGE FERENDA* – POTRZEBA NOWELIZACJI ART. 240 K.K.

Przedstawiona analiza wskazuje, że mechaniczne stosowanie art. 240 § 1 k.k. wobec psychoterapeutów i coachów prowadzi do poważnych napięć między obowiązkiem prawnym a etyką zawodową, w tym do naruszenia zaufania, które jest fundamentem skutecznej relacji pomocowej. Aktualne brzmienie przepisu nie uwzględnia specyfiki procesów psychoterapeutycznych i coachingowych ani ograniczeń poznawczych związanych z wiarygodnością wspomnień.

Z tego względu zasadna wydaje się propozycja rozważenia nowelizacji art. 240 k.k. w kierunku bardziej zrównoważonej regulacji, która umożliwi pogodzenie interesu wymiaru sprawiedliwości z potrzebą ochrony relacji terapeutycznej i prawa jednostki do decydowania o swoim procesie ujawniania traumy.

W szczególności można rozważyć dodanie nowego § 4 o treści:

§ 4. Przepisu § 1 nie stosuje się do osób obowiązanych do zachowania tajemnicy zawodowej w zakresie informacji uzyskanych podczas świadczenia pomocy psychologicznej, psychoterapeutycznej lub coachingowej, chyba że ujawnienie informacji jest konieczne dla zapobieżenia bezpośredniemu zagrożeniu dla życia lub zdrowia człowieka.

Rozwiązanie to byłoby zbieżne z istniejącym wyjątkiem przewidzianym w art. 240 § 5 k.k. dla duchownych (ochrona tajemnicy spowiedzi) oraz odpowiadałoby zasadzie proporcjonalności, zgodnie z którą ograniczenie praw jednostki – w tym prawa do poufności relacji pomocowej – musi być konieczne i służyć ochronie dobra o wyższej randze.

Można także rozważyć nowelizację art. 240 k.k. polegającą na wprowadzeniu wyjątku od obowiązku denuncjacji w przypadkach, gdy informacja o przestępstwie została pozyskana przez osoby świadczące pomoc psychologiczną, psychoterapeutyczną lub coachingową w ramach relacji objętej tajemnicą zawodową. Wyjątek ten powinien uwzględniać zarówno potrzebę ochrony integralności procesu terapeutycznego, jak i możliwość działania w sytuacjach rzeczywistego zagrożenia życia lub zdrowia.

Tego rodzaju uelastyczenie przepisów umożliwiłoby praktykom pomocowym zachowanie lojalności wobec klienta/pacjenta i działanie zgodne z etyką zawodową, bez obawy o sankcję karną w przypadkach niejednoznacznych co do wiarygodności przekazywanej informacji.

ZAKOŃCZENIE

Dyskusja dotycząca wiarygodności świadectw przekazywanych w trakcie psychoterapii/coachingu prowadzi do wniosku, iż profesjonalista pomagający pacjentowi/klientowi powinien znać granice zaufania oraz status epistemologiczny przedstawianych świadectw. W trakcie pracy, przyjmując, że świadectwa są szczerze, nie należy jednocześnie przyjmować stanowiska antyredukjonistycznego. Postawa autentycznego zaufania nie wymusza traktowania każdego świadectwa pacjenta/klienta jako prawdziwego w sensie obiektywnym, a jednocześnie umożliwia traktowanie pacjenta/klienta jako osoby szczerzej. Można zatem przyjąć postawę zaufania, a jednocześnie mieć świadomość, iż obiektywna prawdziwość świadectw klienta wymaga dodatkowego potwierdzenia. Tym dodatkowym potwierdzeniem mogą być przykładowo: współwystępujące objawy (terapeuta musi być wystarczająco kompetentny, by je stwierdzić) lub gotowość pacjenta/klienta do powiadomienia organów ścigania. Bez wystąpienia

takich (lub podobnych) dodatkowych świadectw psychoterapeuta/coach nie jest w stanie ocenić stopnia wiarygodności usłyszanego świadectwa. Może jedynie stwierdzić, iż sam pacjent/klient jest przekonany o prawdziwości tego świadectwa. Nie zostaje zatem spełniona przesłanka wiarygodności, zawarta w par. 1 art. 240 k.k. Z opcji wymienionych w K1 najbardziej odpowiedni wydaje się K1C – terapeuta/coach pomaga klientowi/pacjentowi w przygotowaniu się na ujawnienie posiadanej informacji organom. Postawa taka pozwala na: utrzymanie zaufania w relacji klient–profesjonalista, uniknięcie paternalizmu w stosunku do klienta, wzmocnienie decyzyjności i autonomii klienta oraz koncentrację w relacji na jej celu.

BIBLIOGRAFIA

- Europejska Konwencja Praw Człowieka* (2010). Strasbourg: Europejski Trybunał Praw Człowieka. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_POL.
- Foley, R. (2004). *Intellectual Trust in Oneself and Others*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grycan, E. (2018). Ocena zmiany art. 240 § 1 k.k. przez rozszerzenie zawartego w nim katalogu czynów zabronionych o art. 197 § 3 i 4 k.k. *Zeszyty Prawnicze*, 18(2), 125–140. DOI: 10.21697/zp.2018.18.2.05
- Izba Coachingu (2019). *Kodeks Etyki Coacha*. https://www.izbacoachingu.com/wp-content/uploads/2019/Kodeks_Etyczny_Izby_Coachingu.pdf.
- Kodeks karny – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (2024). Warszawa. <https://arslege.pl/karalne-niezawiadomienie-o-czynie-zabronionym/k1/a275/>
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483. (1997). Warszawa. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>
- Kucharski, J. (2014). *Usprawiedliwione kłamstwo we współczesnej etyce stosowanej*. Kraków: Akademia Ignatianum – Wydawnictwo WAM.
- Leonard, N. (2024). *Epistemological Problems of Testimony*. E. Zalta & U. Nodelman (Red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2023 Edition). <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/testimony-episprob/>
- Maruszewski, T. (2005). *Pamięć autobiograficzna*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Pakman, M. (2004). The Epistemology of Witnessing. Memory, Testimony, and Ethics in Family Therapy. *Family Process*, 43(3), 265–274.
- Polskie Towarzystwo Psychiatryczne (2015). *Kodeks etyczny psychoterapeuty*. <https://sekcjanaukowapsychoterapii.org/kodeks-etyczny-psychoterapeuty/>
- Polskie Towarzystwo Psychologiczne (2007). *Kodeks etyczny psychoterapeutów*. <https://www.sekcjapsychoterapii.pl/zasady-etyczne/kodeks-etyczny/>
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dn. 6 maja 2021 (sygn. akt III KK 81/21). (2021). Warszawa: Sąd Najwyższy. <https://www.sn.pl/sites/orzecnictwo/OrzeczeniaHTML/iii%20kk%2081-21.docx.html>
- Solomon, R.C., & Flores, F. (2001). *Building Trust in Business, Politics, Relationships, and Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Stevenson, L. (1993). Why Believe What People Say? *Synthese*, 94(3), 429–451. DOI: 10.1007/BF01064488
- Sztompka, P. (2005). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Instytut Wydawniczy Znak.
- Uchwała Sądu Najwyższego dnia 1 lipca 2022 r. (sygn. I KZP 5/22). (2022). Warszawa: Sąd Najwyższy. <https://www.sn.pl/sites/orzecnictwo/Orzeczenia3/I%20KZP%205-22.pdf>
- Witkowski, T. (2009). *Zakazana psychologia*. T. 1. Taszów: Moderator.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

RAFAL KOWALSKI

<http://orcid.org/0000-0002-1062-1762>
Faculty of Theology in Wrocław i University of Wrocław
rafal.kowalski@pwt.wroc.pl

RENATA DUDA

<http://orcid.org/0000-0002-0476-9111>
University of Wrocław
renata.duda@uw.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2739

Pope Francis and Donald Trump on Global Challenges. An Analysis of *Fratelli tutti* and the 2020 Presidential Campaign

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: This article presents an analysis of Pope Francis' encyclical *Fratelli tutti* in the context of Donald Trump's 2020 re-election campaign.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The aim is to assess the extent to which key issues identified by the Pope as threats to democracy – such as immigration, environmental neglect and populist tendencies – are reflected in the US President's rhetoric.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The research problem concerns the discrepancy between Donald Trump's political agenda and the moral message contained in the encyclical *Fratelli tutti*, in which the Pope offers a critique of populism, exclusionary policies and environmental neglect.

RESEARCH RESULTS: The results of the study demonstrate a clear contrast between the nationalistic and exclusive rhetoric of the then US president, which overlooked or marginalised environmental issues, and the inclusive and justice-oriented message of *Fratelli tutti*.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: The article's innovative approach consists of comparing the text of the papal encyclical *Fratelli tutti* with an analysis of Donald Trump's 2020 election campaign

Suggested citation: Kowalski, R., & Duda, A. (2025). Pope Francis and Donald Trump on Global Challenges. An Analysis of *Fratelli tutti* and the 2020 Presidential Campaign. *Horizons of Politics*, 16(56), 313–331. DOI: 10.35765/HP.2739.

rhetoric. Confronting the Pope's reflections on migration, environmental protection, and the rise of populist tendencies with Donald Trump's speeches revealed areas of tension between Catholic ethics and political practice. Consequently, the article proposes interpreting the papal document as a form of a moral intervention. This approach does not support any particular political agenda; rather, it aims to highlight the universal ethical principles that underlie social life.

Having a pope from the United States opens new perspectives for analyzing the Church's social teaching in the context of American politics. In the future, it will be interesting to examine whether and how the new pope's encyclicals address socio-political issues relevant to the U.S.

KEYWORDS:

Fratelli tutti, Pope Francis, Donald Trump, threat to democracy

PREFACE

Catholics are one of the largest religious groups in the United States, outnumbering every single Protestant denomination. It is therefore not surprising that in the 2020 presidential election, when Joe Biden, a Catholic who has publicly emphasised on more than one occasion his commitment to faith and Christian values, ran for office against Donald Trump – a former member of two communities of both the Episcopal and Presbyterian Churches, who now describes himself as a 'non-denominational Christian', the voice of Catholic voters gained significance. In this context, the encyclical *Fratelli tutti*, issued during the election campaign, takes on particular significance not only as an encouragement to integrate moral issues such as fraternity, respect for other cultures or helping the marginalised and excluded people into the public debate, but also as an explicit criticism of Donald Trump's policies (although he is not directly mentioned in the document), especially with regard to his expressed desire to stop the flow of migrants by erecting a wall on the US-Mexican border. Populism and nationalism, which resonate strongly in Donald Trump's electoral rhetoric (Gaufman & Ganesh, 2024; Kjeldgaard-Christiansen, 2024; Greven, 2016), are also seen by the Pope as harmful. Pope Francis warns against ideologies which, under the guise of defending national interests, lead to exclusion and the creation of new forms of social egoism. However, reading this document may also pose a challenge for Joe Biden and those supporters of the Democratic

Party who take a compromise-oriented stance on the pro-life issue. Since the beginning of his pontificate, Pope Francis has consistently emphasised his commitment to defending life and has expressed his firm opposition to abortion, which may be controversial among that part of the Catholic Democratic electorate who support the right to legal abortion (Pepinster, 2020).

The main purpose of the article is to analyse Pope Francis' encyclical *Fratelli tutti* in the context of Donald Trump's 2020 re-election campaign. The article seeks to explore the key issues raised by the Pope which are perceived as threats to democracy and social justice, and which, as the authors suggest, are reflected in Trump's actions and rhetoric. Particular emphasis is placed on the analysis of two fundamental issues: the approach to migrants, and environmental protection. In order to outline the broader context for the issue discussed, the first part of the article presents the situation of Catholics as an important component of the social and political structure of the United States, along with their voting preferences. This is followed by a general presentation of the legal regulations of the Catholic Church regarding the possibility of interference in the current politics of individual countries, and then an analysis of the official statements of the United States Conference of Catholic Bishops and individual bishops concerning the 2020 election campaign. In this way, the background has been outlined for a consideration of sections of the *Fratelli tutti* encyclical that may directly pertain to the policies of Donald Trump and his opponent in the presidential election, Joe Biden.

The second part of the article analyses Donald Trump's election rally speeches delivered between 28 August and 30 September 2020¹, as well as public opinion polls. In particular, the study focuses on the two key issues that Francis identifies as threats to contemporary American society and democracy: the approach to migrants and climate change. In order to better understand the above issues, each will outline the relevant social and political context prevailing during the

¹ The adoption of a specific timeframe enabled the authors to identify 17 speeches delivered by D. Trump, primarily in swing states where electoral preferences are variable and support for either party cannot be clearly predicted (including Pennsylvania, Michigan, Wisconsin, and Nevada). The initial speech was delivered by Trump during a rally in New Hampshire on 28 August, while the final speech was delivered in Duluth, Minnesota, on 30 September.

2020 presidential campaign. The timeframe for the analysis is defined by two important events that are crucial for achieving the goals of this study. On 28 August 2020, Donald Trump, as the Republican Party's candidate and the incumbent president, delivered his nomination acceptance speech which officially launched his election campaign. Meanwhile, on 3 October 2020, the encyclical *Fratelli tutti* was published, in which Pope Francis critically addressed certain aspects of contemporary politics that can be associated with the rhetoric and actions of Donald Trump as the 45th President of the United States.

CATHOLICS IN THE USA

According to the latest data from the Pew Research Center, the Catholic population in the United States remains relatively stable, with 20% of American adults identifying as Catholic (Nortey et al., 2024). This relatively stable trend has persisted since 2014 and, despite a decrease from 24% in 2007, shows the strong presence of Catholicism as an important component of the religious and political structure of the American society. At the same time, in recent decades, there have been significant changes in the ethnic composition of American Catholics and in their political affiliations, making their vote, once a key support for the Democratic Party, more dispersed and ideologically diverse. The dynamics of demographic change in the USA associated with the growth of the Latino American population has significantly altered the ethnic structure of American Catholics. Although white Catholics still constitute the majority, comprising 57% of this group, their share has decreased by 8 percentage points since 2007. Meanwhile, the proportion of Latino Catholics has increased to 33% of the total number of Catholics.

Alongside these changes in the ethnic structure, there has been a significant dynamic in the process of change in party affiliation over the past few decades. Historically, Catholics were one of the key voting groups supporting the Democratic Party. In the 1960s, 70% of Catholics identified with the Democrats, while only 22% aligned with the Republican Party. In the following years, there has been a clear trend of Catholics gradually moving away from the Democratic Party and towards the Republican Party. Over the years, despite some fluctuations,

by 2020, the distribution of votes stabilised at relatively equal proportions, with 46% of Catholics supporting the Democratic Party, while 40% expressed a preference for the Republican Party (Smidt, 2021, p. 286). When analysing party identification by ethnic group, there is a clear division and differentiation between white Catholics and Latino Catholics. According to Pew Research Center data (Doherty et al., 2024, p. 36), an analysis of fluctuations in party identification over 15 years (1994–2023) reveals a noticeable increase in support for the Republican Party among white Catholics, with 61% of voters in this group identifying with this party, making a significant change from 15 years ago when preferences were almost evenly split between Democrats and Republicans (48% and 49% respectively). In the case of Latino Catholics, 60% of registered voters in this group still identify with the Democratic Party, although their loyalty has decreased from 71% in 1994. There was also a slight increase in support for the Republican Party over the same period, from 28% to 35%. These fluctuations in party identification among registered white and non-white Catholic voters may stem from growing diversity in economic and social views within these groups, which are not always fully represented by the party's programme. In addition, increasing political polarisation and changing voter priorities may prompt representatives of these groups to seek alternative solutions among the opposing party's agenda.

The change in political preferences among Catholics and the noticeable shift away from the Democratic Party towards the Republican Party over recent decades has become a significant factor influencing the electoral process. Views on the issues addressed by political parties are largely shaped by party affiliation rather than religious beliefs. This political divide also affects positions on key social issues such as abortion, where political preferences (rather than religious beliefs) play a major role in shaping opinions. Pew Research Center data (Nortey et al., 2024) shows that Catholic views on abortion are diverse, although a majority (61%) supports its legalisation. Of these, 39% believe that abortion should be legal in most cases, while 22% think it should be legal in all cases. Meanwhile, 39% of Catholics believe that abortion should be prohibited in most (28%) or all (11%) cases. These preferences vary based on political affiliation: 78% of Catholic Democrats support the legalisation of abortion, while only 43% of Catholic Republicans express a similar stance.

An important issue in the context of this article is to analyse how Pope Francis and his pontificate are perceived among American Catholics. The data provided by the statistical centres highlight a clear polarisation on this issue, which primarily aligns with party lines rather than ethnic lines (Tevington et al., 2024). Although Pope Francis still enjoyed a positive opinion of 75% of American Catholics in 2024, a gradual decline in his popularity is evident compared to previous years. In 2021, 83% of Catholics had a favourable view of the Pope, and in 2015, at the peak of his popularity, this percentage stood at 90%. While these positive opinions are far better than those of his immediate predecessor, Pope Benedict XVI, they do not reach the almost universal approval enjoyed by Pope John Paul II, who consistently maintained support above 90% throughout his pontificate. At the same time, a discernible trend of growing polarisation among American Catholics has emerged, following party lines. Catholics who identify with or lean towards the Democratic Party report very high support for Pope Francis, around 90%. Notably, however, this level of support has remained stable over the last few decades, and the reasons for the overall downward trend in support for the Pope among Catholics should be sought in the shift among Catholics who identify with or lean towards the Republican Party. In 2024, only 63% of Republican Catholics expressed support for Pope Francis and the direction of the Church under his leadership, while 35% held a negative view – an unprecedented increase in dissatisfaction compared to previous surveys conducted since 2013.

THE POPE AND POLITICS

Accusing the Bishop of Rome of interfering in an electoral campaign in a specific country, or even preparing an official Vatican document to favour one of the candidates over another, seems unjustified in the context of the teaching of Second Vatican Council, as expressed in the Pastoral Constitution on the Church *Gaudium et spes*:

The Church ... is not identified in any way with the political community nor bound to any political system ... she respects and fosters the freedom and responsibility of citizens (Sobór Watykański II, 2002, 76).

In practice, the above principle has meant that the Church leaders refrain from pointing out specific solutions in so-called temporal matters, limiting themselves to making ethical judgements and proclaiming general principles when required by faith and the moral law. At the same time, in the Church's social teaching, a distinction has been emphasised between politics, understood as "the prudent concern for the common good" (Jan Paweł II, 1996, p. 20), and political involvement, defined as "making concrete decisions, formulating programmes, conducting campaigns, participating in representative bodies, and exercising authority" (Nitecki, 1994, p. 12). Due to the universal nature of its mission, the Church has rejected the possibility of clergy actively participating in the latter form of political activity, which is also implicitly outlined in the Code of Canon Law (Kodeks Prawa Kanonicznego, 1984, can. 747).

Pope Francis' prior work as bishop in Buenos Aires suggests that social issues and the actions of specific politicians have not been indifferent to him. This does not mean that Cardinal Bergoglio can be accused of political involvement, since his statements from that period definitely did not go beyond proclaiming moral and ethical principles and reminding the Church's teaching on topics such as corruption, social inequality, poverty and the fate of the excluded, abortion, or the legalisation of same-sex unions. However, journalists and commentators who described the relations between him as the Archbishop of Buenos Aires and Chairman of the Argentine Episcopal Conference, and President Nestor Kirchner, and later his successor in office – privately his wife Cristina Fernández de Kirchner – speak openly of coldness, conflict, tension, and hostility. In his homilies, the cardinal criticised the government's policies, and successive presidents, not staying silent in return, called him: "the spiritual leader of the political opposition" (*Las claves*, 2013).

Are there sufficient grounds to believe that by writing *Fratelli tutti*, Francis crossed a seemingly inviolable line, moving from the level of "metapolitics" to political involvement? And could this time President Donald Trump, after reading the encyclical, refer to the words spoken by Argentine President Nestor Kirchner? – This is the main question analysed in this article.

AMERICAN BISHOPS VS POPE FRANCIS

The 2020 electoral campaign in the United States presented the American bishops with a serious dilemma. On one hand, the incumbent President, Donald Trump, who during his term took several measures to protect life, religious freedom, and family rights, i.e. issues that were at the heart of the U.S. Conference of Catholic Bishops' attention, while speaking out completely against Catholic teaching on topics such as immigration, the death penalty, racism, and foreign policy. On the other hand, Joe Biden, a nominal Catholic, began his battle for the presidency. While many of his views largely aligned with the Church's social teaching, at the same time they also conflicted with its moral teachings on issues such as abortion, religious freedom, and LGBTQ+ rights. It cannot be definitely stated that this led to a schism within the American Episcopate, as the protection of life remained at the forefront of discussions on the issues to be prioritised, and in all these debates, bishops who aligned more closely to Donald Trump's policies gained a clear advantage. Initially, most bishops were reluctant to become explicitly involved in political battle or to take any action that could even slightly suggest such involvement. However, this did not stop both Republican and Democratic campaigns from seeking the support of Catholics, especially as they made up 20% of the electorate, with significant numbers of votes in states such as Pennsylvania, Ohio, and Michigan (Gayte et al., 2022, pp. 103–105).

The recognition of abortion as a critical issue when deciding who to vote for in political elections – according to Marie Gayte – could not go unnoticed by the Holy See. Pope Francis, as Gayte argues, had already called on American bishops in 2016 to balance their stance, and in one interview, he stated that the Church was “obsessed” with abortion, same-sex marriage, and contraception, and that it needed to take on “a face of new balance”. At that time, voices like that of Archbishop John Wester of Santa Fe emerged, condemning Trump's rhetoric and accusing him of “scapegoating and targeting people such as migrants, refugees, and the poor” (Gayte et al., p. 113).

The divisions among American bishops and the tension between the U.S. Episcopate and the Holy See became clear in 2019, during a conference and discussion about the contents of the guide on the participation of lay Catholics in the presidential election, entitled

Forming Consciences for Faithful Citizenship. The Apostolic Nuncio to the United States, Archbishop Christophe Pierre, urged that the pastoral message of Pope Francis' pontificate to reach the American people. The retired Bishop of Philadelphia responded to these pressures by stating that while the bishops supported the Holy Father, the U.S. Conference of Catholic Bishops had always prioritised the pro-life stance. This was perceived by the media as support for Trump's campaign and created good ground for the slogan that true Catholics supported the Republican candidate, not the "fake Catholic" – Joe Biden. During the same conference, Cardinal Blase Cupich of Chicago voiced his opinion that the guide should not be based on a reductionist vision of Catholicism, and emphasised the importance of considering issues such as the fate of the abandoned, the destitute, the defenceless, the elderly, those at risk of hidden euthanasia, victims of human trafficking, and the significance of migration and climate problems. However, he remained unnoticed in practice (Gayte et al., pp. 114–115).

Cardinal Timothy Dolan of New York also deserves special mention. In 2016, he published a column criticising Donald Trump's anti-immigrant rhetoric and xenophobic statements. Yet, eight years later, the Republican candidate called him his greatest friend, and the cardinal reportedly replied that he reciprocated those feelings, and that he spoke to Trump on the phone so often that his own mother complained that her son talked more with the president than with her. The politician reported his participation in a Mass celebrated by Cardinal Dolan at St. Patrick's Cathedral in New York on social media platform Twitter, while the cardinal appeared on Fox News, praising the President's aides, and emphasizing how sensitive Trump was to the feelings of the religious community. Finally, Dolan offered a prayer at the Republican convention, thanking God for a country that values religious freedom. This paved the way for one of the incumbent president's campaign slogans: "Catholics for Trump" (Gayte et al., pp. 113, 117–118).

The Republican candidate's attempts to involve the Church in his campaign politics can be seen in the fact that when his opponent began presenting himself as supporting Pope Francis' Catholic priorities, and promoting with the slogan "Are you a Pope Francis voter?", Trump appealed to the internal conflict within the Church community

by seeking the support of Archbishop Carlo Maria Vigano, the former Apostolic Nuncio to the U.S. (formally excommunicated in 2024), who had openly criticised the Bishop of Rome, accusing him of covering up cases of paedophilia among the clergy and calling for his resignation. Trump's campaign spread the narrative that the contemporary Church strayed from true Catholicism, especially when it comes to the Pope, and that both Francis and the bishops needed a sort of correction in their thinking, and that this was the role of truly faithful Catholics (Gayte et al., p. 119–122).

In this climate, Pope Francis' encyclical *Fratelli tutti* was published, which, according to its author, was intended to offer a modest contribution to continued reflection; in the face of present-day attempts to eliminate or ignore others, the humanity may prove capable of responding with "a new vision of fraternity and social friendship that will not remain at the level of words", because, as the Bishop of Rome emphasised, no one can face life in isolation (Franciszek, 2022, n. 6–8).

THE ENCYCLICAL AND ITS AMERICAN CONNOTATIONS

Analysing the issues raised in the document, in the context of the hypothesis adopted, it is noteworthy that the Pope explicitly mentions the United States twice as an example illustrating the topics discussed. For the first time, in paragraph 124, Francis quotes an excerpt from the 2018 pastoral letter of the American Conference of Catholic Bishops. Considering the number of letters issued by individual episcopates around the world, and the fact that they are not obliged to inform the Holy See about their content, it can be presumed that the Bishop of Rome was aware of the current social situation in the USA while writing the document, and that it mattered to him.

Although this argument is weakened by the quotes of the teachings of other bishops (from Portugal, Australia, Congo, South Africa, Colombia, Croatia, and India), the teaching of the U.S. bishops is referenced in relation to one of the central themes of the encyclical, namely migration and the Christian approach towards refugees. In the aforementioned paragraph 124, the Pope unequivocally states:

Each country also belongs to the foreigner, inasmuch as a territory's goods must not be denied to a needy person coming from elsewhere. As the Bishops of the United States have taught, there are fundamental rights that precede any society, precede any society because they flow from the dignity granted to each person as created by God (Franciszek, 2022, n. 124).

Francis deepens this thought in subsequent paragraphs of his document, only to utter, for the second time, a statement that leaves no doubt about its interpretation, and which directly alludes to Donald Trump's policies. The Bishop of Rome, convincing that encounters between people from different cultural backgrounds are an opportunity for growth and a gift for all involved, states: "Latino culture is a ferment of values and possibilities that can greatly enrich the United States" (Franciszek, 2022, n. 135). Referring to the image of neighbourly relations, which, he says, are characterised by gratitude, solidarity and reciprocity, Francis notes: "Would that neighbouring countries (USA and Mexico – author's note) were able to encourage a similar neighbourly spirit between their peoples". He adds at the same time: "Yet the spirit of individualism also affects relations between countries [...] perhaps we were trained in this kind of fear and mistrust" (Franciszek, 2022, n. 152).

It is impossible to overlook the Bishop of Rome's criticism of using the migration crisis for political purposes. Francis condemns the stirring of emotions and the spread of xenophobic mentality.

Migrants are not seen as entitled like others to participate in the life of society, and it is forgotten that they possess the same intrinsic dignity as any person [...] No one will ever openly deny that they are human beings, yet in practice, by our decisions and the way we treat them, we can show that we consider them less worthy, less important, less human. For Christians, this way of thinking and acting is unacceptable, since it sets certain political preferences above deep convictions of our faith: the inalienable dignity of each human person regardless of origin, race or religion, and the supreme law of fraternal love (Franciszek, 2022, n. 39),

notes the Bishop of Rome and expands this thought in the statement:

The world exists for everyone, because all of us were born with the same dignity. Differences of colour, religion, talent, place of birth or

residence, and so many others, cannot be used to justify the privileges of some over the rights of all (Franciszek, 2022, n. 118).

A clear reference to the rhetoric of the President of the United States can also be seen in the Pope's negative assessment of the initiative to build walls to separate other cultures and nationalities. First, Francis draws an analogy to an ancient town whose inhabitants, surrounded by defensive walls, treated everything outside as barbarian and something to be defended against. He then condemns "the temptation to build a culture of walls, to raise walls, walls in the heart, walls on the land, in order to prevent this encounter with other cultures, with other people" (Franciszek, 2022, n. 27). The consequence of such actions is that the world is reduced to one's own area only, where those outside become merely "them", ceasing to be persons with inalienable dignity. In the second case, the Pope moves away from analogy or meta-language. He unequivocally condemns

a kind of 'local' narcissism unrelated to a healthy love of one's own people and culture. It is born of a certain insecurity and fear of the other that leads to rejection and the desire to erect walls for self-defence (Franciszek, 2022, n. 146).

Meanwhile, according to Francis, a good politician should take the first step and insist that different voices be heard, rather than delve into fanaticism or deepen social and cultural fragmentation (Franciszek, 2022, n. 191).

Another important topic relevant to our consideration is Francis' reference to ecological issues. In paragraph 178 of *Fratelli tutti*, the Pope states that "true statecraft is manifest when, in difficult times, we uphold high principles and think of the long-term common good", recognising that "political powers do not find it easy to assume this duty in the work of nation-building, much less in forging a common project for the human family". In conclusion, the Bishop of Rome states:

Thinking of those who will come after us does not serve electoral purposes, yet it is what authentic justice demands ... the earth 'is lent to each generation, to be handed on to the generation that follows' (Franciszek, 2022, n. 178).

The final area we want to highlight when comparing the papal teaching with the statements of the then U.S. President, running for re-election in 2020, is Francis' negative assessment of populist forms of politics. The Bishop of Rome unequivocally condemns the pursuit "popularity by appealing to the basest and most selfish inclinations of certain sectors of the population". He adds that such actions are even worse "whether in cruder or more subtle forms, it leads to the usurpation of institutions and laws" (Franciszek, 2022, n. 159). The Pope recognises this type of actions, among others, in the spread of "lack of concern for the vulnerable, which is used demagogically for its own purposes" (Franciszek, 2022, n. 155). He also condemns the "craven exchange of charges and counter-charges", which in his view only seeks to destroy others, where "debate degenerates into a permanent state of disagreement and confrontation, sowing nothing but division, conflict, and a bleak cynicism" (Franciszek, 2022, n. 197).

DONALD TRUMP'S STANCE ON MIGRATION AND CLIMATE CHANGE

Although the 2020 presidential election saw the votes of Catholic voters divided almost equally between the candidates, a deep political divide is evident at the level of ethnic structure (Igielnik et al., 2021). White Catholics, who made up 14% of the electorate, were more likely to support the Republican Party and its candidate Donald Trump (52%) than the Democratic candidate Joe Biden (44%). On the other hand, Latino Catholics overwhelmingly favoured the Democratic Party (67%) over the Republican Party (26%) (Gayte et al., 2022, p. 166). This division aligns with historical patterns that show a clear dichotomy in political preferences between these two groups. Over the last six presidential election cycles (2000–2020), the majority of white Catholics consistently voted for Republican candidates, reflecting their identification with conservative values. Latino Catholics, on the other hand, regularly supported Democratic candidates, reflecting their stronger commitment to the party's political line, particularly regarding issues of social and racial inequalities.

MIGRATION

The issue of migration played an important, though varied, role in the 2020 presidential election in the USA, depending on the preferences of each candidate's voters. Donald Trump's supporters ranked this issue highly on their priority list (61% considered it very important), just behind the economy (88%) and crime (74%). For Joe Biden's supporters, migration was not significant in their voting preferences, as only 46% deemed it very important. Instead, healthcare (84%) and the fight against the COVID-19 pandemic (82%) were of much greater concern to this group. Democrats viewed migration more through the lens of human rights, but it did not dominate their electoral priorities (Doherty, 2020, pp. 35–36).

The rhetoric used by Donald Trump during the 2020 campaign continued from that of 2016 and was based on the need for further expansion of the wall on the US-Mexico border. The difference was that in 2020, Trump highlighted his past achievements by pointing to the construction of 300 miles of border wall despite legal and financial challenges. Similarly to 2016, Trump portrayed migrants as a threat to national security, arguing that they contribute to rising crime and drug-related problems. His migration program was based on criticising the Democrats' lenient policies towards migrants, which he believed led to lower wages and jobs losses for American citizens, especially in lower-skilled sectors. A completely different approach was presented by Joe Biden's campaign, whose narrative was more subdued and focused on the need to expand legal migration routes and reinstate the refugee admission program, which had been curtailed at the start of Donald Trump's presidency. Biden's immigration plan was based on the broader premise that immigration is a necessary element for the economic development of the USA and an important component of its cultural identity, with the restoration of legal immigration routes seen as a moral obligation for America.

ENVIRONMENTAL PROTECTION

During his pontificate, Pope Francis has repeatedly highlighted the urgent need to address the issue of climate change, most notably

expressed in the encyclical *Laudato si'* (2015), which is a landmark document of the Church's teaching on ecological issues. In this encyclical, the Pope acknowledges the so-called scientific consensus by emphasising that the cause of the progressive climate warming in recent decades is human activity, linked above all to excessive greenhouse gas emissions. Likewise, in the encyclical *Fratelli tutti*, as mentioned above, the Pope does not shy away from reflections on environmental protection, however, he devotes significantly less space to this issue due to the different focus of this document on issues of a general nature such as solidarity, dialogue, and cooperation across borders, cultures, and religions.

Although the stance of American Catholics on climate change does not differ from that of the general public (both 57% of Catholics and the overall Americans population consider climate change a serious problem), data shows that their opinion on the matter is shaped more by party affiliation and ethnic and demographic factors than by the Pope's teachings (Diamant, 2023). Catholics who identify with or lean towards the Democratic Party overwhelmingly (82%) believe that climate change is an extremely serious problem confronting the modern world. On the other hand, only 25% of Catholics with Republican views share this belief. This party divide is reflected in ethnic differences: 71% of Latino Catholics consider climate change as a serious problem, compared to 49% of white Catholics, and in demographic differences: with younger Catholics (18–49) expressing more concern about climate change than older Catholics (50+), at 61% and 53% respectively.

A confirmation of these general trends in American society can be seen in the analysis of the importance of climate change in the context of the 2020 presidential election and the clear differences in the prioritisation of this issue between supporters of Democratic and Republican Parties. Climate change ranked high on the list of priorities among Democratic Party supporters, with 68% of respondents highlighting it, alongside topics such as healthcare (84%), the COVID-19 pandemic (82%), and racial and ethnic inequalities (76%). In contrast, among voters identifying with the Republican Party, only 11% considered climate change a priority, making it the least important of the 12 key issues raised during the election campaign. While younger supporters of Donald Trump expressed slightly more

concern about ongoing climate change, in no demographic group did the percentage of people recognising the importance of this issue exceed 20% (Tyson, 2020).

During the 2020 election campaign, Donald Trump clearly expressed his scepticism towards the widely accepted scientific consensus on climate change, which he repeatedly referred to as a “hoax”. He sought to reduce government environmental regulation, withdrawing the United States from numerous climate initiatives implemented by Barack Obama’s administration, most notably the Paris Agreement, which sought to limit the global temperature increases. Trump justified this move by arguing that the agreement was harmful to American industry and posed a threat to the national economy. Trump’s approach to climate change and his deregulatory policies were in stark contrast to Joe Biden’s program. Biden, who made the fight against climate change one of his campaign priorities, advocated for stronger environmental protection, setting a goal of achieving net zero emissions by 2050 and investing in the development of renewable energy sources.

CONCLUSIONS

However, the analysis carried out does not allow for a definite conclusion that the encyclical *Fratelli tutti* was written by Pope Francis to support the Democratic Party candidate in the 2020 U.S. presidential elections. Many of the issues addressed in the document are far more universal, and any attempts to reduce its impact to just one geographical area are not justified.

Nevertheless, our research hypothesis is reasonable to the extent that, as noted by V. Gaetan, during the 2020 election campaign, Biden frequently referred to his faith and cited the papal document with approval. The same author also notes that the U.S. government has been keeping a close eye on the Vatican for a long time, or, to be more precise, Washington carefully observes the supranational ruler of the Vatican, the Pope, and his governing apparatus. He emphasises that although the relationships between individual Popes and U.S. Presidents have varied throughout history, they worsened after Donald Trump was elected President of the United States. He adds that

Biden, as Vice President, led the U.S. delegation at the inauguration of Pope Francis' pontificate in 2013, and since then, the two men have met several times. (Gaetan, 2021, p. 1–7).

It is also significant that after Biden won the election, Francis called to congratulate him and sent him a signed copy of his book *Let Us Dream*. On the day of the Democratic President's inauguration, the Bishop of Rome sent an official telegram, assuring him of his prayers that the American people under Joe Biden's leadership would "draw upon the lofty political, ethical, and religious values that have inspired the nation since its founding". The Pope also outlining potential areas of cooperation between the American administration and the Church, which had been neglected during Donald Trump's presidency. The Pope's message was notably different from the stance of the U.S. bishops, as expressed by the President of the U.S. Conference of Catholic Bishops, Jose Gomez of Los Angeles, who stated that the new president's position on abortion raised serious implications, and that he planned to form a team to examine whether Biden could receive Holy Communion (Fogarty, 2021, pp. 152–154).

In this context, it can be said that the papal document was not written against anyone. Even if Francis wrote it with the social and political situation in the United States in mind, it is far more likely that the purpose of *Fratelli tutti* encyclical was to present the richness of Catholic teaching holistically, without reducing it to just one – albeit important, area.

REFERENCES

- Diamant, J. (2023, 28th September). *The pope is concerned about climate change. How do US Catholics feel about it?* <https://www.pewresearch.org/short-reads/2023/09/28/the-pope-is-concerned-about-climate-change-how-do-us-catholics-feel-about-it/> (accessed on 3rd September 2024).
- Doherty, C., et al. (2020, August). *Election 2020: Voters Are Highly Engaged, but Nearly Half Expect To Have Difficulties Voting*. Pew Research Center. https://www.pewresearch.org/politics/wp-content/uploads/sites/4/2020/08/PP_2020.08.13_Voter-Attitudes_FINAL1.pdf

- Doherty, C., et al. (2024, April). *Changing Partisan Coalitions in a Politically Divided Nation. Party identification among registered voters, 1994–2023*. Pew Research Center. https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/20/2024/04/PP_2024.4.9_partisan-coalitions_REPORT.pdf
- Franciszek (2022). *Encyklika Fratelli tutti*. Kraków: Wydawnictwo M.
- Gaetan, V. (2021). *God's Diplomats: Pope Francis, Vatican Diplomacy, and America's Armageddon*. New York: Rowman & Littlefield Lahnman.
- Gaufman, E., & Ganesh, B. (2024). *The Trump Carnival: Populism, Transgression and the Far Right*. Berlin–Boston: De Gruyter.
- Gayte, M., Chelini-Pont, B., & Rozell, M.J. (Eds) (2022). *Catholics and US Politics After the 2020 Elections. Biden Chases the „Swing Vote*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Greven, T. (2016). *The rise of right-wing populism in Europe and the United States: A comparative perspective*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, https://dc.fes.de/fileadmin/user_upload/publications/RightwingPopulism.pdf
- Igielnik, R., Keeter, S., & Hartig, H. (2021, June 30). *Behind Biden's 2020 Victory. An examination of the 2020 electorate, based on validated voters*. <https://www.pewresearch.org/politics/2021/06/30/behind-bidens-2020-victory/> (accessed on 3rd September 2024).
- Jan Paweł II (1996). *Encyklika Laborem exercens*. In *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*. Kraków: Wydawnictwo Archidiecezji Krakowskiej.
- Kjeldgaard-Christiansen, J. (2024). The Voice of the People: Populism and Donald Trump's Use of Informal Voice. *Society*, 61, 289–302. DOI: 10.1007/s12115-024-00969-7
- Kodeks Prawa Kanonicznego (1984). Poznań: Pallottinum.
- Las claves de la tensión entre Bergoglio y los Kirchner (2013, 15th March). https://www.bbc.com/mundo/noticias/2013/03/130314_tensiones_entre_el_kirchnerismo_y_jorge_mario_bergoglio_bd (accessed on 3rd September 2024).
- Nitecki, P. (1994). *Ewangelizacja i polityka*. Katowice: Drukarnia Archidiecezjalna w Katowicach.
- Nortey, J., Tevington, P., & Smith, G.A. (2024, 12th April). *9 facts about U.S. Catholics*. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2024/04/12/9-facts-about-us-catholics/> (accessed on 3rd September 2024).
- Pepinster, C. (2020, 6th October). *How Pope Francis's encyclical could shake up the US election*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/oct/06/pope-francis-encyclical-us-election-biden-trump-catholic-vote> (accessed on 3rd September 2024).
- Sale, G. (2007). *Hitler, Stolica Apostolska i Żydzi. Dokumenty z tajnego archiwum watykańskiego odtajnione w 2004 r.* Kraków: Wydawnictwo WAM.

- Smidt, C.E. (2021). Catholics and the 2020 Presidential Election. *University Faculty Publications and Creative Works*, 168. https://digitalcommons.calvin.edu/calvin_facultypubs/168 (accessed on 3rd September 2024).
- Sobór Watykański II (2002). Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. W *Sobór Watykański II, Konstytucje – Dekrety – Deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*. Poznań: Pallottinum.
- Tevington, P., Northey, J., & Smith, G.A. (2024, 12th April). *Majority of U.S. Catholics Express Favorable View of Pope Francis*. <https://www.pewresearch.org/religion/2024/04/12/majority-of-u-s-catholics-express-favorable-view-of-pope-francis/> (accessed on 3rd September 2024).
- Tyson, A. (2020, 6th October). *How important is climate change to voters in the 2020 election?* <https://www.pewresearch.org/short-reads/2020/10/06/how-important-is-climate-change-to-voters-in-the-2020-election/> (accessed on 3rd September 2024).
- Wooden, C. (2020, 21th February). *Brother bishops: 'Ad limina' brings U.S. bishops closer to pope, each other*. <https://www.ncronline.org/spirituality/brother-bishops-ad-limina-brings-us-bishops-closer-pope-each-other> (accessed on 3rd September 2024).

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

MIROŚLAW LAKOMY

<http://orcid.org/0000-0003-0556-1379>
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
miroslaw.lakomy@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2843

Polityka Donalda Trumpa w oknie Overtona, czyli przewrót konserwatywny w Stanach Zjednoczonych Ameryki w 2025 roku

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Artykuł stawia sobie za cel omówienie nagłego zwrotu politycznego o charakterze konserwatywnym, realizowanego przez Donalda Trumpa po objęciu przez niego władzy w 2025 roku. Koncepcję artykułu oparto na rzadko podejmowanej w piśmiennictwie politologicznym i medioznawczym problematyce tzw. okna Overtona.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Podstawową metodę badawczą stanowi analiza treści publikacji naukowych oraz analiza *desk research*. Głównym problemem badawczym jest pytanie o mechanizm przemian politycznych w USA zapoczątkowany w 2025 roku, odwracających dominujący dotąd nurt neoliberalny w konserwatywny.

PROCES WYWODU: Pierwsza część pracy prezentuje systemowe zmagania Trumpa w relacjach z oponentami politycznymi w okresie rządów Joe Bidena. Druga część ukazuje istotę tzw. okna Overtona jako mechanizmu wyjaśniającego dynamikę przemian opinii publicznej. Trzecia część pokazuje konsolidację konserwatystów amerykańskich po wyborach 2025 roku i zwrot w polityce państwa.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Zasadniczym wnioskiem płynącym z analizy jest teza, iż większościowa opinia publiczna w Stanach Zjednoczonych w okresie rządów prezydenta Joe Bidena wyznawała poglądy głoszone przez

Sugerowane cytowanie: Lakomy, M. (2025). Polityka Donalda Trumpa w oknie Overtona, czyli przewrót konserwatywny w Stanach Zjednoczonych Ameryki w 2025 roku. *Horyzonty Polityki*, 16(56), 333–347. DOI: 10.35765/HP.2843.

opponenta, jednakże była skutecznie zagłuszana przez dominujące w przestrzeni publicznej media liberalne.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Artykuł jest przykładem refleksji nad współczesnymi kryzysami i zagrożeniami systemów demokratycznych, polegającymi na nieskutecznym tłumieniu opinii publicznej za pomocą spolegliwych mediów głównonurtowych, stosujących strategię klientelistyczne.

SŁOWA KLUCZOWE:

Donald Trump, okno Overtona, przewrót konserwatywny,
Project 2025, media

Abstract

DONALD TRUMP'S POLITICS IN THE "OVERTON WINDOW": THE CONSERVATIVE REVOLUTION IN THE UNITED STATES OF AMERICA IN 2025

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of the article is to discuss the sudden conservative political turn implemented by Donald Trump after he took power in 2025. The concept of the article is based on the so-called "Overton window", a problem rarely discussed in political science and media studies.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The basic research method is the analysis of the content of scientific publications and Desk Research analysis. The main research problem is the question about the mechanism of political changes in the USA initiated in 2025, reversing the previously dominant neoliberal trend into a conservative one.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The first part of the work presents Trump's systemic struggles in relations with political opponents during the Joe Biden administration. The second part shows the essence of the so-called "Overton window" as a mechanism explaining the dynamics of changes in public opinion. The third part shows the consolidation of American conservatives after the 2025 elections and the turn in state policy.

RESEARCH RESULTS: The main conclusion from the analysis is that the majority public opinion in the United States during the administration of President Joe Biden, professed the views of the opponent, but was effectively drowned out by the liberal media dominating the public space.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The article is an example of reflection on contemporary crises and threats to

democratic systems, consisting in the ineffective suppression of public opinion by means of credible mainstream media using clientelistic strategies.

KEYWORDS:

Donald Trump, Overton window, conservative coup,
Project 2025, media

WPROWADZENIE

W styczniu 2025 roku Donald Trump ponownie objął urząd prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki (POTUS), wygrywając wybory z Kamalą Harris, reprezentującą partię Demokratyczną. Wynik wyborczy 47. prezydenta był przytłaczający, uzyskał bowiem 312 głosów elektorskich (49,80% głosów powszechnych) przeciwko 226 głosom elektorskim kontrkandydatki (48,32%). Niektórzy obserwatorzy amerykańskiej sceny politycznej uznali, że była to dojrzała, demokratyczna reakcja wyborców na nieustające ataki na Trumpa ze strony Demokratów. Przypomnijmy, że po objęciu urzędu w 2016 roku niemal wszystkie media mainstreamowe przypuściły bezprecedensowy, werbalny atak na 45. prezydenta. W styczniu 2021 roku, po słynnym wiecu w Waszyngtonie i zamieszkach na Kapitolu, Trump został „zbanowany” także we wszystkich mediach społecznościowych, dzięki czemu całkowicie utracił możliwość komunikacji z elektoratem. Ewenementem było również zamknięcie Parlera¹, gdzie gromadzili się wirtualnie konserwatywni zwolennicy Trumpa. Stało się to możliwe dzięki solidarnej i nacechowanej politycznie akcji dysponentów trzech korporacji nowomediálních: Apple, Amazon i Google. Podobną decyzję podjęły również ówczesne władze Twittera. Z materiałów znanych dzisiaj jako tzw. Twitter Files, udostępnionych przez Elona Muska dziennikarzom: Mattowi Taibbiemu Bariemu Weissowi i Michaelowi Schellenbergerowi, wiemy, że również i to medium uznało arbitralnie winę Trumpa.

¹ Parler – serwis społecznościowy udostępniający usługę mikroblogowania, uruchomiony w sierpniu 2018. W listopadzie 2020 serwis miał około 4 mln aktywnych użytkowników. Baza użytkowników Parlera składa się w znacznej części ze zwolenników Donalda Trumpa. John Matze – założyciel platformy.

Przypomnijmy, iż jako podstawę tej decyzji podano dwa tweety, które Trump opublikował 8 stycznia 2021 roku: „pierwszy o popierających go 75 mln «amerykańskich patriotach», a drugi o tym, że nie weźmie udziału w inauguracji prezydentury Joe Bidena 20 stycznia 2021 roku” (Zespół wGospodarce, 2022).

W wyniku decyzji podjętych przez dysponentów mediów głównonurtowych, jak i nowych system medialny w USA zadziałał w służbie i interesie ówczesnej władzy politycznej (paralelizm polityczny, klientelizm), stając się instrumentem (Michalczyk, 2009) realizacji jej celów (*soft power*). Nie funkcjonowały więc one autonomicznie i nie pracowały w służbie społecznej i obrony prawdy (Lakomy, 2025). Przypomnijmy, że zjawisko klientelizmu jest uznawane za formę patologii społecznej, ponieważ narusza formalne i oficjalne reguły rywalizacji politycznej, doprowadzając do powstania „szarej strefy” niepodlegającej publicznej kontroli, a więc niszczącej demokrację (Lakomy, 2025). Słusznie więc Trump w swoich wystąpieniach z tamtego okresu formułował poważne oskarżenia pod adresem mediów amerykańskich, zapowiadając powołanie do życia własnej platformy – Truth Social.

Narracja, którą Trump prowadził po 6 stycznia 2021 roku, koncentrowała się na tezie, iż wybory, w których zwyciężył Joe Biden (wynik został zatwierdzony przez Kongres, a więc nie podlega dyskusji), zostały „sfalszowane i skradzione” („2020 election was rigged and stolen”). W efekcie cała, niezwykle trudna, obfitująca w sprawy sądowe i trzy zamachy na życie kandydata Republikanów kampania wyborcza 2024 roku skupiała się na mobilizacji zwolenników tej tezy, co w końcu okazało się skuteczne. Już jako 47. Prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki, 14 kwietnia 2025 roku, napisał w Truth Social m.in.: „[wojna na Ukrainie] jest wojną, która nigdy by się nie wydarzyła, gdyby wybory w 2020 roku nie zostały SFALSZOWANE” (@realDonaldTrump, 2025).

W trakcie czterech lat prezydentury Joe Bidena Donald Trump bardzo aktywnie prowadził swoją kampanię zmierzającą do odzyskania władzy. Hasłem wiodącym, niezwykle zresztą nośnym i powszechnie akceptowalnym, pobudzającym nadzieję na lepsze jutro i nostalgicznym, było: „Make America Great Again” (MAGA). Szczególnie mocno wspierali Trumpa mieszkańcy stanów, które popadły w tarapaty w wyniku deindustrializacji, rozpoczętej jeszcze w latach

80. XX wieku. Mamy tu na myśli tzw. *Rust Belt*² oraz opisane przez J.D. Vance'a – Appallachy (Vance, 2016), zamieszkiwane przez

sfrustrowanych, białych, niewykształconych Amerykanów, siedzących całymi dniami przed telewizorami w swoich przyczepach, (...). Przez lata ignorowani, marginalizowani i pogardzani wreszcie dali o sobie usłyszeć (Strawiński, 2025).

Należało zatem coś zrobić z tym problemem.

OKNO OVERTONA – ISTOTA KONCEPCJI

Okno Overtona (okno politycznych możliwości) to niezwykle ciekawa i szerzej nieznana koncepcja, stworzona w połowie lat 90. XX wieku przez Josepha Paula Overtona (1960–2003), amerykańskiego politologa, który pełnił wówczas funkcję wiceprezesa think tanku *Mackinac Center for Public Policy*. Jak wspomina Anand Giridharadas,

jednym z jego obowiązków w Mackinac Center for Public Policy było zbieranie funduszy, dzięki czemu napisał broszurę, która stała się jego dziedzictwem. Próbował opisać rolę think tanków w społeczeństwie i wysunął pomysł, który został nazwany oknem Overtona (Giridharadas, 2019).

Twierdził on, że w każdym społeczeństwie w określonym momencie istnieje szereg koncepcji politycznych akceptowalnych przez główny nurt opinii publicznej. W tym kontekście racjonalni aktorzy polityczni, dla zachowania swojego elektoratu, głoszą tylko te poglądy, które mieszczą się w tym oknie. Był zdania, że to właśnie think tanki biorą

² Pas rdzy (ang. *Rust Belt*) – „zwyczajowe określenie terenów w północno-wschodniej części Stanów Zjednoczonych, obejmujących stany Michigan, Indiana, Ohio i Pensylwania, charakteryzujących się rozwiniętym przemysłem ciężkim. Na wschodzie graniczy z BosWash (Boston, Nowy Jork, Waszyngton), na północy z Wielkimi Jeziorami, a na południe sięga Appalachów. Termin zyskał popularność w latach 80., a słowo «rdza» (zamiast «stal») symbolizuje rozpad, a więc zmniejszanie się produkcji, zatrudnienia i liczby ludności, czego ekstremalnym przykładem jest miasto Detroit, gdzie w latach 2000–2015 ubyło 28,8% populacji. W okresie rozwoju przemysłu w Stanach Zjednoczonych region ten nazywano stalowym pasem (*Steel Belt*)”. Za: https://pl.wikipedia.org/wiki/Pas_rdzy (dostęp: 03.05.2025).

na siebie zadanie promowania idei niepopularnych w nadziei, że sprawią, iż to, co wcześniej było nie do przyjęcia, stanie się osiągalne. Koncepcja ta została spopularyzowana po jego śmierci, by po raz pierwszy w 2006 roku znaleźć swoje zastosowanie poza działalnością Macinac Centrum (Shrivastava & Stefanick, 2015). Zadecydował o tym prezes Centrum – Joseph G. Lehman, który skonstatował, że

okno Overtona jest modelem pozwalającym zrozumieć, w jaki sposób różne idee polityczne zyskują lub tracą akceptację i popularność w społeczeństwach. (...). Reprezentuje ono zakres idei politycznych, które są postrzegane – przez społeczeństwo, a co za tym idzie, polityków – jako dopuszczalne w danym momencie (Lehman, 2025).

W jego mniemaniu akceptację poglądów skrajnych przyspieszają kryzysy, które są swego rodzaju akceleratorami przemian. Okno to pełni dwie funkcje: 1) przedstawia wektor reform społecznych lub politycznych, które posiadając początkowo status marginalizowanych tematów tabu, obejmują w końcu główne nurty społeczeństwa, stanowiące *mainstream*; 2) wyjaśnia przyczyny, dla których politycy ograniczają problematykę, którą mogą forsować w trakcie debat publicznych. Nathan J. Russell tłumaczy to zjawisko tak, że

oprócz tego, że są zależni od idei, które wyznaczają granice klimatu politycznego, politycy są również znani z tego, że są egoistyczni i pragną uzyskać dla siebie jak najlepszy wynik polityczny. W związku z tym prawie zawsze będą ograniczać się do podejmowania działań w ramach „okna” idei aprobowanych przez elektorat. Działania poza tym segmentem, choć teoretycznie możliwe i być może bardziej optymalne z punktu widzenia rozsądnej polityki, są politycznie nieskuteczne (Russell, 2006).

Według Olgi Wasiuty

Okno Overtona to model inżynierii społecznej, koncepcja polityczna, która opisuje sposób, w jaki można stopniowo zmienić opinię publiczną na dany temat. Mówi ona, że idee, które wcześniej uważano za raczej nedorzeczne, mogą przy odrobinie wysiłku i pracy nad gronem potencjalnych odbiorców zostać na dłuższą metę zaakceptowane. „Okno” – okno możliwości – to granice spektrum publicznie wyrażanych idei, które mogą zostać zaakceptowane przez społeczeństwo (Wasiuta, 2023).

Głównym zadaniem koncepcji Overtona jest próba opisanego mechanizmów perswazji i manipulacji opinią publiczną

w celu stopniowego przyjęcia przez społeczeństwo wcześniej obcych mu [a nawet zabronionych] idei (...). Istota tej techniki [zdaniem O. Wasiuty] polega na tym, że pożądaną zmianę opinii dzieli się na kilka etapów, z których każdy przenosi postrzeganie idei w określone stadia, a ogólnie przyjętą normę przesuwają na ich obrzeża. Powoduje to późniejsze przesunięcie samego okna, tak aby osiągnięta pozycja znów znalazła się pośrodku, co umożliwia przejście do kolejnego etapu w jego granicach (Wasiuta, 2023).

Dochodzenie do pożądanego rezultatu dokonywane jest etapowo (Wasiuta, 2023): najpierw należy usunąć bariery uniemożliwiające publiczną debatę o zjawisku; następnie trzeba zaprezentować nową ideę szerokiemu gronu członków społeczeństwa; z kolei później doprowadzić do dyskusji o tym zjawisku i wreszcie podnieść pomysł do rangi ważnego, uniwersalnego tematu. Procedura przebiega w sześciu fazach: 1) idea postrzegana jest jako nie do pomyślenia (*unthinkable*); 2) idea wciąż jest zakazana (*radical*), ale z pewnymi wyjątkami, rozumianymi jako emocjonalnie neutralne; 3) idea staje się akceptowalna (*acceptable*) pod wpływem zmasowanego dyskursu medialnego prowadzonego przez społeczne autorytety, ekspertów (*pundits*); 4) idea zyskuje status sensownej (*sensible*), co oznacza, że oderwała się ona od etykiety „nie do pomyślenia”; 5) *popular* – idea zyskuje znaczące referencje wśród tzw. osób publicznych, influencerów, dzięki czemu zaczyna się ona cieszyć społecznym uznaniem; 6) *policy* – legalizacja, zyskanie statusu normy społecznej i prawnej.

Z kolei Dorota Grygiel-Zwojszczyk tak opisuje metaforę okna:

kiedy okno znajduje się na dole, jest zamknięte. Oznacza to, że (...) opinia publiczna uznaje [zjawisko] za „niedopuszczalne” (...). To poziom zerowy. (...). Kolejnym krokiem będzie osiągnięcie (...) fazy „akceptowalności”, w której [zjawisko] zyskuje uznanie i grono oddanych orędowników. W kolejnym etapie zagadnienie jest sukcesywnie uwiarytelniane, (...), staje się powszechnie obowiązującym zwyczajem. Pomysł jest (...) oceniany jako sensowny i mający ugruntowanie w historii i/lub tradycji. Następna faza polega na popularyzacji (...) idei, która jest szeroko lansowana w środkach masowego przekazu, (...) oraz [jest] elementem zakrojonych na wielką skalę kampanii społecznych i reklamowych. Ostatni etap to uczynienie z [pierwotnej

idei], normy usankcjonowanej prawnie. Należy podkreślić, że proces może przebiegać w obie strony (Grygiel-Zwojszczyk, 2020).

Rys. 1. Okno Overtona

Źródło: <https://bu30240-2018.blogspot.com/2018/03/week-9-codes-of-practice-overton-window.html> (dostęp: 02.05.2025).

Robert E. Wright zwraca uwagę na jeszcze jedną istotną kwestię dotyczącą roli konstytucji jako ramy prawnej, która w pewnych sytuacjach blokuje mechanizm okna Overtona. Według niego

konstytucje nie mają na celu dyktowania konkretnych polityk, ale raczej powstrzymywania osób kształtujących politykę przed wprowadzaniem rozwiązań, które byłyby postrzegane jako radykalne czy niewyobrażalne. Gdy konstytucyjne mechanizmy zawodzą, okno zostaje strzaskane i wszystko, od komunizmu i faszystów aż po anarchokapitalizm, staje się możliwe do wprowadzenia (Wright, 2022).

Koncepcję okna Overtona należy traktować jako procedurę inżynierii społecznej, narzędzie heurystyczne, instrument społecznego sterowania, którego istotą jest celowa i planowa zmiana nastawienia opinii publicznej do idei radykalnych i nieakceptowanych. W tej procedurze bierze udział wiele podmiotów, m.in. takich jak liderzy opinii, naukowcy, aktorzy polityczni, organizacje społeczne (kampanie edukacyjne, lobbing). Kluczową rolę odgrywają tutaj jednak media poprzez wybór tematów, które są poruszane, oraz sposób, w jaki są one przedstawiane. Ramy możliwych rozwiązań jednak, jak wspomniał R.E. Wright, wyznaczane są przez konstytucję.

Koncepcja okna Overtona wykazuje, z punktu widzenia medioznawczego, istotne związki merytoryczne z teorią *Agenda Setting* Maxwella McCombsa, w której już w latach 70. XX wieku autor szczegółowo opisywał mechanizmy wpływu mediów na opinię publiczną (McCombs, 2018). Podobne wnioski można poczynić w odniesieniu do tzw. koncepcji fabrykowania przyzwolenia, skonstruowanej pod wpływem badań Zygmunta Freuda przez Edwarda Bernaysa (Lakomy, 2019) oraz koncepcji gatekeepingu Davida Manninga White'a (Parks, 2014) i media biasu (tendencji, stronniczości), rozwiniętej przez Denisa McQuaila (McQuail, 1992). Ponieważ funkcjonowanie mechanizmu okna Overtona oparte jest na narracji, należy zwrócić także uwagę na fakt, iż można o nim mówić w kontekście semantycznym. Warto tu wspomnieć o modelu Logogenu Mortona (1969), który określa siłę sugestywności słowa (określającego daną ideę), która łączona jest z częstotliwością jego występowania w dyskursie publicznym. W sensie politologicznym teoria ta zakorzeniona jest w ekonomii wyboru publicznego, której podstawy można odnaleźć w monografii Jamesa Buchanana i Gordona Tullocka z 1962 roku, *The Calculus of Consent*, oraz w rozwinięciu tej tematyki dokonanej przez Gordona Tullocka w książce *Politics of Persuasion* z 1967 roku.

O koncepcji okna Overtona można także mówić w związku z tzw. teorią radykalnej flanki (*radical flank effect* – RFE) Herberta H. Hainesa (Haines, 2013), która zasadza się na tezie, iż radykalni aktywiści (bardzo często marginalizowani społecznie i politycznie) wchodzą w interakcje z umiarkowanymi siłami i działają jak katalizator, wprowadzając do dyskursu nowe idee, które są adaptowane przez grupy umiarkowane i większością opinię publiczną. Jak pokazuje praktyka, działania o charakterze radykalnym mogą przekształcać postrzeganie rzeczywistości i przyczyniać się do legalizacji idei do tej pory społecznie nieaprobowanych. Jeśli chodzi o przykłady aktorów politycznych, funkcjonujących w zgodzie z teorią RFE, to z pewnością można tu zakwalifikować Grzegorza Brauna oraz Janusza Korwin-Mikkego, a na amerykańskiej scenie politycznej – Donalda Trumpa.

POLITYKA DONALDA TRUMPA W OKNIE OVERTONA

Doświadczenia zyskane w trakcie spotkań z wyborcami były dla Trumpa znakomitą szkołą. To tutaj wykuwał się jego program polityczny, który ogłosił zaraz po objęciu urzędu i natychmiast przystąpił do jego realizacji. Program ten zaszokował świat Zachodu diametralną zmianą wektorów polityki zagranicznej, polityki wewnętrznej, gospodarczej, społecznej i bezpieczeństwa.

W okresie rządów Demokratów pod przywództwem Joe Bidena nastąpiła konsolidacja konserwatystów amerykańskich, którzy stworzyli dla Trumpa tzw. *Project 2025*. Główne tezy programu opublikowano w książce *Mandate for Leadership. The Conservative Promise* (Dans & Groves, 2023), która jest zbiorowym rezultatem pracy ponad 400 naukowców i ekspertów politycznych skupionych wokół konserwatywnego think tanku – Heritage Foundation. Jednakże głównym architektem projektu jest Russell Vought, gorliwy chrześcijanin i patriota oraz radykalny konstytucjonalista, twierdzący m.in., że kontrola nad władzą wykonawczą powinna spoczywać wyłącznie w rękach prezydenta (nawiązuje tu do *unitary executive theory* (Cornell Law School, 2024), której istotą jest dosłowna interpretacja pierwszego zdania drugiego artykułu konstytucji Stanów Zjednoczonych i przejęcie pełnej kontroli nad Departamentem Sprawiedliwości, FBI czy FCC) (Lardner, 2025). Postać Russella Vougha, formalnego i intelektualnego lidera, jest niezwykle intrygująca, gdyż w styczniu 2021 roku (objęcie prezydentury przez wyznającego neoliberalne poglądy Joe Bidena) założył organizację pod nazwą Center for Renewing America (CRA), która posługuje się na wskroś konserwatywnymi hasłami: „For God. For Country. For Community” (Center for Renewing America, 2023). Misją organizacji jest

odnowienie konsensusu w sprawie Ameryki jako narodu pod władzą Boga z unikalnymi wartościami godnymi obrony, które wypływają z ludzi, instytucji i historii, gdzie radość z wolności jednostek opiera się na sprawiedliwych prawach i zdrowym społeczeństwie (Center for Renewing for America, 2023).

Materiał *Project 2025*, opublikowany w 2023 roku, jest już, jak pisze Mateusz Milc,

dziewiątą częścią serii *Mandate for Leadership*. Pierwsza część została opublikowana w 1981 roku i zawierała ponad 2 tysiące rekomendacji dla administracji Ronalda Reagana. (...). Głównym celem publikacji jest radykalna reforma rządu federalnego na konserwatywną modłę. Dokument przedstawia działania, które [należy podjąć] poczynając od samej działalności rządu federalnego, a na gospodarce czy kwestiach imigracji skończywszy. (...) *Mandate for Leadership* (...) zakłada radykalne zmiany na każdym szczeblu rządu federalnego, w każdym departamencie, w każdej rządowej agencji (Milc, 2025).

Projekt opiera się na czterech zasadniczych fundamentach (Milc, 2025): 1) przywrócenie centralnego miejsca rodzin w życiu społeczeństwa amerykańskiego; 2) likwidacja tzw. *administrative state*³ i oddanie narodowi amerykańskiemu należnej mu władzy; 3) ochrona suwerenności narodu i granic państwa; 4) ochrona praw obywateli do życia w wolności.

Dzięki temu bogatemu w treści programowi politycznemu o charakterze konserwatywnym Donald Trump mógł niemal natychmiast po objęciu urzędu przystąpić do jego realizacji. Wśród pierwszych decyzji znalazły się m.in. następujące kwestie:

- Zabezpieczenie granic i dokończenie budowy muru na granicy z Meksykiem oraz deportacja nielegalnych imigrantów (wbrew dotychczasowemu trendowi forsowanemu przez Demokratów i Unię Europejską – anulowanie przepisów ustaw klimatycznych znanych jako „Zielony Ład”, a także usunięcie przepisów mówiących o tym, że do 2032 roku 2/3 sprzedawanych aut w Ameryce mają stanowić pojazdy zeroemisyjne).
- Uwolnienie amerykańskiej produkcji energii.
- Ograniczenie wzrostu wydatków rządowych (w tym także na NATO, administrację publiczną, niektóre ambasady. Kluczową rolę odgrywa tutaj nowy organ: DOGE – The Department of Government Efficiency, czyli Departament ds. Efektywności Rządu, kierowany przez brologarchę⁴ Elona Muska, nazywanego także w tym kontekście *cost-cutter*).

3 „Państwo administracyjne powstaje wówczas, gdy organy ustawodawcze (stanowiące prawo), takie jak Kongres Stanów Zjednoczonych lub parlament Wielkiej Brytanii, delegują swoje uprawnienia ustawodawcze na podmioty administracyjne lub prywatne” (Monaghan, 1983).

4 Brologarcha – „niewielka grupa ultrabogatych mężczyzn, którzy sprawują nadmierną kontrolę lub wpływy w strukturze politycznej, szczególnie gdy głoszą

- Poprawa systemu edukacji (*Harvard case*, polegający na wycofaniu subwencji oraz przywróceniu opodatkowania dla uczelni realizujących programy o neoliberalnym zabarwieniu). Chodzi tu o zakończenie funkcjonowania tzw. programów DEI (*Diversity, Equity, Inclusion*) oraz wokeizmu, radykalnej ideologii *gender*, a także *critical race theory*.
- Zakaz rywalizacji biologicznych mężczyzn w sportach kobiecych oraz powrót do tradycyjnego pojmowania roli kobiety i mężczyzny w społeczeństwie.

Trzeba tu dodać również, iż w pierwszych miesiącach sprawowania władzy przez 47. prezydenta mocno objawiła się jego antyinterwencjonistyczna wola zakończenia konfliktu zbrojnego na Ukrainie (wstrzymanie finansowania i dostaw broni i rozpoczęcie negocjacji pokojowych) oraz sugestia opuszczenia struktur NATO. Postulaty te wydają się jednak wątpliwe i zapewne posłużyły jako argumenty w procesie negocjacyjnym prowadzonym z Ukrainą i Federacją Rosyjską. Ponadto w kwestiach ekonomicznych, Trump powrócił do idei protekcjonizmu i wzorując się na polityce 25. prezydenta USA, Williama McKinleya (1843–1901), wprowadził szokujący system taryf celnych, obejmujący ponad 200 państw na całym świecie, mający docelowo doprowadzić do reindustrializacji gospodarki USA. Konsternację wywołały również plany powiększenia terytorium Stanów Zjednoczonych o Kanadę, Grenlandię oraz Kanał Panamski. Plany te wpisują się w nieznany szerzej, choć intrygujący, projekt Technatu, który został sformułowany w latach 30. XX wieku przez środowisko amerykańskich Technokratów, do których należał m.in. dziadek Elona Muska – Joshua Haldeman. Zrozumienie istoty tego projektu daje możliwość zrozumienia motywacji Trumpa w kwestii decyzji o rezygnacji z hegemonicznej roli Ameryki w dotychczasowej formule. W kontekście rewolucyjnych przemian wprowadzanych przez Donalda Trumpa, mających charakter konserwatywny, Elon Musk napisał tak: „ten świeży powiew, który czujesz, to szeroko otwarte okno Overtona” („Feel that nice cool breeze of freedom? That’s the Overton Window opening”) (Bitecofer, 2025).

poglądy uważane za antydemokratyczne, technofaszystowskie i maskulinistyczne”. Za: Wiktionary (dostęp: 03.05.2025).

PODSUMOWANIE

Polityka Donalda Trumpa, realizowana natychmiast po objęciu przez niego urzędu w 2025 roku, jest dobitnym przykładem działania okna Overtona. Trump bowiem zamknięte dotąd okno w kwestiach konserwatywnych szeroko i gwałtownie otworzył, przenosząc te idee z poziomu nie do pomyślenia (*unthinkable*) na poziom *policy* – czyli zalegalizowanej, zyskującej status normy społecznej i prawnej idei. Wpływ Donalda Trumpa na dyskurs publiczny nie tylko w Stanach Zjednoczonych, ale także na całym świecie, okazał się rewolucyjny. Jego wypowiedzi i podejmowane decyzje polityczne obalały dotychczasowy porządek społeczny, długotrwale budowany przez Demokratów. Trump znormalizował idee, które do tej pory uważano za nie do przyjęcia, i dynamicznie uchylając okno Overtona, sprawił, że te idee, które środowiska neoliberaalne uważały za kontrowersyjne i skrajne, stały się obecnie dominujące w dyskursie publicznym. Istnieje też przypuszczenie, że mainstreamowa opinia publiczna wyznawała poglądy głoszone przez Trumpa, jednakże była skutecznie zagłuszana przez dominujące media liberalne. Okno Overtona – w sposób obiektywny i niezależny od manipulacji – wskazało zwycięzcę.

BIBLIOGRAFIA

- @realDonaldTrump (2025, 14 kwietnia). Truth Social. <https://truthsocial.com/@realDonaldTrump/posts/114333660655935996> (dostęp: 08.09.2025).
- 8.1. Reading Models (b.d.). BC Campus. <https://opentextbc.ca/psyclanguage/chapter/reading-models/> (dostęp: 08.09.2025).
- Bitecofer, R. (2025, 21 marca). *What is the Overton Window and Why Is Elon Musk Breaking It?* The Cycle-On Substack. <https://thecycle.substack.com/p/what-is-the-overton-window-and-why> (dostęp: 08.09.2025).
- Brologarchy (b.d.). Wiktionary. <https://en.wiktionary.org/wiki/brologarchy> (dostęp: 08.09.2025).
- Center for Renewing America (2023). *Annual Report*. https://americarenewing.com/wp-content/uploads/2024/02/CRA_Annual-Report_2023_Final.pdf
- Center for Renewing America (b.d.). Who We Are. <https://americarenewing.com/about/> (dostęp: 08.09.2025).

- Dans, P., & Groves, S. (2023). *Mandate for Leadership: The Conservative Promise (Project 2025)*, Project 2025. United States of America. https://policycommons.net/artifacts/11348300/2025_mandateforleadership_full/12237428/ (dostęp: 08.09.2025).
- Giridharadas, A. (2019, 21 listopada). *How America's Elites Lost Their Grip*. Time. <https://time.com/5735384/capitalism-reckoning-elitism-in-america-2019/> (dostęp: 08.09.2025).
- Grygiel-Zwojszczyk, D. (2020, 2 września). *Kij ci w okno! Okno Overtona – rzecz o niedostrzegalnym zaszczepianiu idei*. Vena. <https://vena.lublin.pl/kij-ci-w-okno-okno-overtona-rzecz-o-niedostrzegalnym-zaszczepianiu-idei/> (dostęp: 08.09.2025).
- Haines H.H. (2022), Radical Flank Effects. W *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements* (s. 1–3). Malden–Oxford–Chichester–West Sussex: John Wiley & Sons.
- Lakomy, M. (2019). *Doktryna Bernaysa. Demokracja – między propagandą a public relations*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie.
- Lakomy, M. (2025), *Paralelizm polityczny mediów. Refleksje na temat roli mediów w kontekście koncepcji „czwartej władzy”*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie.
- Lardner, R. (2024, 5 sierpnia). *A chief architect of Project 2025 is ready to shock Washington if Donald Trump wins a second term*. AP News. <https://apnews.com/article/project-2025-russell-vought-trump-federal-government-38fc446832062e40fc2ccad6f3348dfd> (s. 08.09.2025)
- Lehman, J.G. (2020, 1 września). *The Overton Window. How Crises Alter Our Perceptions of Appropriate Government Action*. Sword and Scales. <https://www.swordandscales.org/entrepreneurship/the-overton-window/> (dostęp: 08.09.2025).
- McCombs, M. (2018). *Agenda-Setting*. W *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. DOI: 10.1002/9781405165518.wbeosa025.pub2
- McQuai, D. (1992). *Media Performance. Mass Communication and the Public Interest*. London: Sage Publications.
- Michalczyk, S. (2009). Pojęcie mediatyzacji w nauce o komunikowaniu. W M. Kolczyński, M. Mazur, & S. Michalczyk (Red.), *Mediatyzacja kampanii politycznych* (s. 17–33), Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Milc, M. (2024, 9 października). *Projekt 2025 – pomysł na konserwatywną rewolucję?* Politics Now. <https://politicsnow.org.pl/2024/10/09/artykuly/projekt-2025-pomysl-na-konserwatywna-rewolucje/> (dostęp: 08.09.2025).
- Monaghan, H.P. (1983). Marbury and the administrative state. *Columbia Law Review*, 83(1), 1–34.

- Parks, B. (2014, 4 maja). *Basic News Writing*. Ohlone College. <https://www.ohlone.edu/sites/default/files/documents/imported/basicnews-writing.pdf>
- Russell, N.J. (2006, 4 stycznia). *An Introduction to the Overton Window of Political Possibilities*. Mackinac Center. <https://www.mackinac.org/7504> (dostęp: 08.09.2025).
- Shrivastava, M., & Stefanick, L. (2015). *Alberta Oil and the Decline of Democracy in Canada*. Edmonton: Athabasca University Press.
- Strawiński, P. (2016, 8 listopada). *Donald Trump prezydentem. Decyzję podjęto w przyczepie*. Forbes. <https://www.forbes.pl/wiadomosci/wyniki-wyborow-w-usa-donald-trump-prezydentem-decyzje-podjeto-w-przyczepie/c8y3045> (dostęp: 08.09.2025).
- Unitary Executive Theory (UET)* (b.d.). Cornell Law School. Legal Information Institute. https://www.law.cornell.edu/wex/unitary_executive_theory_%28uet%29#:~:text=The%20Unitary%20Executive%20Theory%20%28UET%29%20is%20a%20Constitutional,Constitutional%20Convention%20of%201787%20in%20the%20Virginia%20Plan (dostęp: 08.09.2025).
- Vance, J.D. (2016). *Hillbilly Elegy. A Memoir of a Family and Culture in Crisis*. HarperCollins Publishers LLC.
- Wasiuta, O. (2025). Okno Overtona a wojna na Ukrainie. W *Polityka. Wojskowość. Bezpieczeństwo* (s. 503–521). Kraków: Wydawnictwo Naukowe UKEN.
- Wright R.E., *Pandemia a okno Overtona*. J. Konończuk (Tłum.). Wrocław: Instytut Edukacji Ekonomicznej. im. Misesa.
- Zespół wGospodarce (2022, 30 grudnia). Musk ujawnia, że Twitter usunął konto Trumpa, choć nie naruszył on regulaminu. <https://wgospodarce.pl/informacje/120744-musk-ujawnia-ze-twitter-usunal-konto-trump-a-choc-nie-naruszyl-on-regulaminu> (dostęp: 08.09.2025).

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

CHRISTOPHER REEVES

<http://orcid.org/0000-0002-7160-6398>
Ignatianum University in Cracow
christopher.reeves@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2856

Strengthening Ties: The Deepening Defence Partnership between Poland and the US during the first Trump Administration

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: To explain why defence co-operation between the Polish and American governments deepened during the first Trump administration (2017-2021), despite the US president's "America First" agenda.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The article places Polish-US relations in a wider context by considering the evolution of relations before Trump's victory and the broader foreign policy agenda of his administration. It assesses the degree to which the new US administration represented a departure from its predecessors and the implications for Poland's diplomacy. Using qualitative materials, including official records, newspaper reports, and academic literature, it elucidates the factors that allowed Polish officials to overcome the US administration's isolationist inclinations and conclude the Enhanced Defence Co-operation Agreement in 2020.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article considers factors that allowed Polish policymakers to deepen the bilateral defence partnership with the US, including the similar worldviews of Polish and US officials and the significant amount that Poland spent on defence.

RESEARCH RESULTS: Polish officials cultivated close relations with their US counterparts and appealed to the US president's populist instincts, securing three bilateral declarations that committed both governments to deepening their

Suggested citation: Reeves, C. (2025). Strengthening Ties: The Deepening Defence Partnership between Poland and the US during the first Trump Administration. *Horizons of Politics*, 16(56), 349–365. DOI: 10.35765/HP.2856.

defence partnership, which laid the foundations for the 2020 Enhanced Defence Co-operation Agreement.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: Polish officials successfully concluded a Defence Agreement that built upon previous US commitments at the 2014 and 2016 NATO summits, significantly increasing the US military presence in Poland. There were, however, financial and diplomatic costs in aligning closely with the Trump administration. Future considerations should include the impact on relations with Poland's European partners when aligning Poland so closely with a populist US administration.

KEYWORDS:

Poland, United States, Trump, defence co-operation, partnership

I. INTRODUCTION

Donald Trump's 2016 shock election victory forced many governments around the world to re-examine their relations with the United States. Nowhere was this more evident than in Europe, not least because the Trump campaign slogan, "America First", was redolent with isolationist sentiments, which strongly suggested that the incoming administration would want to put some distance between itself and its allies in Europe and Asia (*Economist*, 2016). Yet in the years that followed, the Polish government managed to strengthen significantly its defence partnership with the United States. Beginning in September 2018, during a visit to the White House, Presidents Duda and Trump signed a Declaration of Strategic Partnership that committed both countries to deepening co-operation in several areas, including defence, energy, and trade and investment (Duda & Trump, 2018). The following year, two more bilateral Declarations were issued, the first at the White House in June (Duda & Trump, 2019a) and a second in New York (Duda & Trump, 2019b), both of which provided more detail regarding how the US military presence in Poland was to be augmented. These Declarations formed the basis of the Enhanced Defence Co-operation Agreement that the US Secretary of Defense, Mike Pompeo, and the Polish Defence Minister, Mariusz Błaszczak, signed on 15 August 2020, which, among other

things, resulted in the then US force of around 4500 personnel being increased by an additional thousand, and the Forward Command of the US Army V Corps was also to be based in the Poznań area (Błaszczak, 2020). The sum total of these Declarations and the Agreement meant that, as President Trump's first term drew to a close, the US had significantly increased its military presence on Polish territory. This article will seek to explain this apparent paradox: the fact that the Polish-American defence partnership deepened, despite the isolationist inclinations of the Trump administration. It will argue that several factors contributed to this outcome, including similar worldviews of the governments in Warsaw and Washington at that time, and that Polish officials proved adept at managing relations with their US counterparts. It will further argue, however, that there were costs – both financial and diplomatic – in aligning Poland so closely with the Trump administration.

The article will draw on a wide range of qualitative materials, including the official records of both the US and Polish governments, newspaper reports, and the academic literature on both the foreign and security policies of the US and Poland. The first part of the article will briefly consider how Polish-US relations have evolved after Russia annexed Crimea in 2014. The second, more substantial part will consider how the Trump administration's approach to Europe affected Poland, and will consider some of the factors that contributed to the deepening of the defence partnership. The final part will offer some concluding remarks regarding the benefits and costs of this partnership.

II. POLISH-US RELATIONS IN THE PRE-TRUMP ERA

Polish-American relations were relatively unsettled even before President Trump's arrival at the White House. In the 1990s and early 2000s, successive Polish governments had attempted to cultivate a close, if not "special", relationship with the United States. In the decade after 1989, NATO membership was one of the primary goals of Poland's foreign policy elite (Cottey, 1995, pp. 39–40). After Poland joined NATO in 1999, Polish officials were anxious to demonstrate that they could contribute positively to the Alliance, and the government's

unvarnished Atlanticism became a particularly prominent feature of its foreign and security policies. By the late 2000s, however, Poland's national security strategy began to retrench, with much greater emphasis placed on territorial defence and a more sceptical attitude towards overseas military deployments (Lanoszka, 2015, p. 141; Paszewski, 2016, pp. 125–126). The new defence posture reflected the deteriorating security environment in Europe after 2008, with the outbreak of the Russo-Georgian War. Russia's sudden seizure of Crimea and its support for the pro-Russian separatist insurgency in Ukraine's Donbas region early in 2014. At the September 2014 NATO Summit held in Newport, Wales, the Alliance agreed, among other things, to strengthen NATO's Response Force, which was to be spearheaded by a Very-High Readiness Joint Task Force (Fryc, 2016).

In the spring of 2015, *Prawo i Sprawiedliwość* (Law and Justice) won a slim majority in Poland's parliamentary elections and captured the presidency. Political scientists have emphasised the party's populist tendencies, with one suggesting that its DNA 'can be described as conservative, nativist, and illiberal' (Cadier, 2021, p. 708). The new government's foreign policy also began to attract a great deal of scrutiny, not least because of its commitment to pursuing a "historical policy" in that the government sought to promote "a set of interpretations of past events" which were the 'correct understandings of [the] nation's historical experiences' (Wawrzyński, 2017, p. 297). This approach impinged on the state's foreign policy, which was largely aimed at achieving redress for the historical wrongs that Poland had experienced at the hands of neighbouring states, particularly Germany and Ukraine (Cadier & Szulecki, 2020). In 2018 the Polish government passed a so-called "memory law" that threatened to press criminal charges against anyone who accused the "Polish nation" of complicity with Nazi crimes. The Israeli government strongly opposed the law, and the US government supported their stance, which resulted in a suspension of meetings between the US and Polish presidents until the law was amended (Bill, 2022, pp. 129–130; Cadier, 2021, p. 710). Yet in terms of how the Polish government perceived the security situation in Europe and the role of the United States, there was no fundamental break from its predecessor. The new government was clear – in marked contrast to its Hungarian counterpart – that Russia represented a clear threat to European security and that the

United States continued to play a critical role as a security provider in Europe's security structures. Indeed, President Duda argued for what he termed "Newport Plus", in that NATO needed to strengthen its presence in Central and Eastern Europe as a means of deterring potential future Russian aggression. At the NATO Summit convened in Warsaw in 2016, the government made significant progress when the Alliance agreed to establish what came to be termed as an Enhanced Forward Presence in the region. This involved strengthening NATO's military footprint in the Baltic states, Poland and Romania by establishing four battalion-sized Battlegroups in the Baltic states and Poland, each of which was to be led by a Framework Nation (the United States, the UK, Canada, and Germany) (Lanoszka & Hunzeker, 2023). While the Enhanced Forward Presence, as it came to be known, was from the Polish perspective certainly welcome, it still fell some way short of the permanent US military presence on Poland's territory for which many of its policymakers had long yearned.

III. THE DEEPENING OF THE US-POLISH DEFENCE PARTNERSHIP

Donald Trump's presidential campaign indicated that there would be a significant change to both the substance and style of US diplomacy were he to be elected. Various scholars have attempted to delineate the main elements of the Trump administration's foreign policy during his first term, including the transactional nature of its approach to diplomacy and its deep-seated aversion to overseas commitments (Desmaele, 2022, p. 187; Dombrowski & Reich, 2017, p. 1026; Kaufman, 2017, pp. 263–264; Macdonald, 2018, p. 409; Nye, 2017, p. 12; Snyder, 2024, p. 87; Steff & Tidwell, 2020, p. 396; Stokes, 2018, pp. 133–137). The arrival of the Trump administration posed significant challenges for Europe, as the new president withdrew from key initiatives like the Iran nuclear deal (JCPOA) and the Paris Accords (Desmaele, 2022, p. 187; Snyder, 2024, p. 90), and expressed a dismissive attitude towards NATO, describing the Alliance as "obsolete" in one interview shortly before he assumed office (Kaufman, 2017, p. 251). In an address given at the opening of the new NATO headquarters in Brussels, the new president pointedly chose not to

refer to Article 5 of the North Atlantic Treaty, and would repeatedly excoriate his European Allies for not contributing enough financially to Europe's defence (Desmaele, 2022, p. 191).

On the face of it, these seemed to be inauspicious circumstances for a deepening of the US-Polish defence partnership. The reaction of President Duda to Trump's 2016 victory was revealing. While sending, as diplomatic protocol dictated, his warmest congratulations to the president-elect, the Polish president was also careful to note the outcome of the NATO Summit in Warsaw a few months earlier and how pleased the government was that "the U.S. decided to increase its military presence in Poland, thereby strengthening the Alliance's Eastern flank" (Duda, 2016). The Polish foreign minister, Witold Waszczykowski, also stated that getting the incoming US administration to reaffirm the commitments made at the Warsaw Summit was a priority for the government (*Defence24*, 2016). This initial response indicated that, regardless of the ideological similarities between PiS and Trump's Republican Party, there were some underlying concerns regarding the new president's attitude towards NATO. A combination of the president's disparaging public comments about NATO and his stated desire to improve relations with Vladimir Putin's Russia must have created a sense of unease among Polish policymakers (Lyman, 2016). Indeed, the vision of Great Powers formulating deals at Poland's expense has been a continuing concern for Polish policymakers over decades, if not centuries (Prizel, 1998, p. 110).

It is therefore notable that the defence partnership between Poland and the United States actually deepened during the Trump administration. A major step in this direction was taken when President Duda visited the White House in September 2019, and the two presidents issued a joint declaration that was titled "Safeguarding Freedom, Building Prosperity", which was long on diplomatic platitudes and markedly short on actual detail, and is chiefly remembered for the unflattering official photo that captured the signing of the Declaration, which had the Polish president leaning on the Resolute Desk while his American counterpart was sitting behind it (Szymczyk, 2018). While this Declaration was largely symbolic, it did reaffirm both countries' continued commitment to upholding Article 5 of the North Atlantic Treaty, which was of considerable importance for the Polish government. It was also during this White House meeting that

President Duda publicly floated the idea of a permanent US military base on Polish soil which – in an obvious effort to appeal to his counterpart’s love of branding – he suggested should be named Fort Trump. While the US president did not publicly accept this suggestion, he did not overtly reject it either. Two further Declarations were issued the following year that contained more substantial commitments, and which were solidified with the signing of the Enhanced Defence Co-operation Agreement in August 2020. Some of the key elements within the agreement were the stationing of the European Forward Command of the US Army’s V Corps close to Poznań, the deployment of a rotationally-present armoured brigade in in Żagań-Świętoszów, and the establishment of a Polish-US Combat Training Centre in Drawsko Pomorskie. As part of the agreement, the Polish government also committed itself improving infrastructure, which would allow for, should the circumstances require it, the reinforcement of the US military presence in Poland of up to 20,000 troops. The costs of the Agreement were not specified, though an estimate of approximately \$500 million per annum was presented (*Defence24*, 2020).

It can be argued that the securing of the EDCA was a significant achievement for the PiS government, particularly given the semi-isolationist instincts of senior policymakers in the Trump administration. It will be argued that several factors contributed to the solidification of the US-Polish defence partnership. The first is that, from the moment President Trump assumed office, Poland’s PiS government assumed an overtly pro-American posture. This in itself was nothing new: Poland’s unvarnished Atlanticism has been a consistent feature of every government’s foreign policy since 1989. It has been argued that Polish policymakers perceived an international order “in which the United States is a unipolar power that seeks to retain military primacy” as being in Poland’s best interests (Lanoszka, 2020, p. 463). A militarily dominant United States is widely seen as Poland’s best guarantee *vis-à-vis* a threatening Russia. It could be argued that Poland’s Atlanticism is so ingrained into the prevailing strategic culture of its policymaking community that almost any government, whatever its political complexion, would have pursued a pro-American foreign policy, regardless of who was occupying the White House. It has been noted that of Poland’s two largest political

parties – *Platforma Obywatelska* and PiS – the latter “prefers cooperation with Washington, even at the expense of relationships with Western European partners like Berlin or Paris” (Lanoszka, 2020, p. 461). Hence, it was hardly surprising that the Warsaw government was prepared to go to considerable lengths to strengthen its bilateral partnership with the incoming Trump administration.

This could be seen when the Polish Foreign Ministry secured an early diplomatic triumph by arranging for the new US president to visit Poland from 5 to 6 July 2017. It was reported that the then Polish foreign minister, Witold Waszczykowski, no doubt mindful that the US president tended to bask in acclamation, gave assurances to the White House that the president was guaranteed an enthusiastic reception in Warsaw (MAW, 2017). Whilst in Warsaw the US president attended the second summit meeting of the recently established Three Seas Initiative. This, from the vantage point of the Polish Foreign Ministry, was a major diplomatic coup. The Initiative was at the centre of the Polish government’s diplomatic strategy towards Central and Eastern Europe and, indeed, bore more than a passing resemblance to Józef Piłsudski’s *Intermarium* in the interwar period (Pizzolo, 2024, pp. 873–874). The culmination of the visit an address the US president gave in Krasieński Square, where he did indeed receive a rapturous reception, which was helped by the fact that a large number of PiS supporters from around Poland were bussed in by the party (MAW, 2017). In his address Trump finally affirmed his commitment to Article 5 of NATO. More controversially, the US president appeared to equate the 1944 Warsaw Rising with the West’s current defence of its values against external enemies (which included a rare criticism of Vladimir Putin’s Russia), and even “the steady creep of government bureaucracy that drains the vitality and wealth of the people” (Trump, 2017). Overall, from the Polish government’s perspective, the US president’s first visit to Poland appeared to be a major success and laid the groundwork for closer Polish and American ties in the future.

The ideological similarities of the two governments in Washington and Warsaw in this period were almost certainly an important factor in the Trump administration’s willingness to strengthen its bilateral partnership with the PiS government. Unlike many of its Western European partners, the Warsaw government did not view with disquiet

the populist inclinations of the new president. Indeed, in many areas, the two governments pursued similar political agendas, such as adopting a tougher attitude towards LGBTQ rights and hardening their states' frontiers to reduce immigration flows into their respective countries. President Trump's signature promise was to "build a wall" along the US-Mexican frontier; in Poland, the government was similarly committed to intensifying the policing of its frontiers, particularly its border with Belarus, to prevent migrants (many of whom originated in the North Caucasus and Asia, and which the Belarussian government was trafficking as a form of hybrid warfare) from entering into the country (Grabau, 2024, pp. 243–245). Furthermore, the leadership in both Washington and Warsaw had a profoundly Realist view of international relations, perceiving the great powers as relentlessly pursuing their interests at the expense of weaker states, and believing that international institutions could, at best, have only a limited impact on constraining their behaviour. In this regard, both the Trump administration and PiS evinced deep scepticism that the EU could be an effective strategic actor within the international system (Desmaele, 2022, pp. 191–192). From Warsaw's perspective, there has been little enthusiasm for the notion of a European defence policy, not least because it was felt that it could potentially duplicate NATO's structures (Lanoszka, 2020, p. 463). The similar worldviews of policymakers in Washington and Warsaw meant that, unlike many of its Western European neighbours, the Polish government had few qualms when it came to supporting the Trump administration's foreign policy agenda. In 2019, for instance, Poland hosted at the behest of the US an international conference on Iran as an international problem (Sieradzka, 2019).

Another common element in both the foreign policies of the US and Poland at this time was a deep suspicion of Germany's role within the European Union. President Trump's antipathy for Germany's Chancellor, Angela Merkel, was all too apparent shortly after he assumed office. In their first meeting at the Oval Office in March 2017, the president, despite prompting, did not shake the Chancellor's hand (Henderson, 2017). The leadership of PiS had also long harboured suspicions about the German government and believed that it should pay reparations for the Second World War. Furthermore, whereas the previous Polish government, whose foreign minister,

Radosław Sikorski, had expressed concern about the lack of leadership from Berlin (Taras, 2015, p. 135), the new PiS government was deeply suspicious of the degree of influence that the German government wielded in European affairs. The Trump administration also believed that Germany used its influence within the EU “to push other countries in the wrong direction”, in that it continued to maintain a working relationship with Moscow and remained committed to the Nord Stream 2 pipeline project, thereby only strengthening Germany’s energy dependence on Russia (Desmaele, 2022, p. 185). Successive Polish governments had also expressed deep-seated concerns regarding Nord Stream, viewing it as a potential means for Russian energy blackmail, given that the pipeline circumvented Polish territory (Handl et al., 2023, p. 512; Lanoszka, 2020, p. 468). Another reason for the Trump administration’s antipathy was the German government’s relatively low level of defence spending, which by 2018 was little more than 1.2% of GDP, considerably less than the NATO target of 2% (Tigner, 2019).

In contrast to Germany, Poland in 2017 had already met NATO’s defence spending target of 2% of GDP, and this was projected to increase to 2.5% by 2030 (Palczewska, 2021, p. 91). The sudden hike in Poland’s defence expenditure was, of course, largely a consequence of the deterioration of Europe’s security environment since Russia’s incursions into Ukraine in 2014. Yet, given that President Trump openly judged his European allies based on their willingness to spend on defence, this could only serve to reinforce the president’s favourable impression of Poland. Even more significantly, much of this spending went on procuring US weapons systems, the most prominent of which was the government’s decision to purchase 32 F-35 aircraft for \$4.6 billion. This decision attracted some criticism because the aircraft was ill-suited for Poland’s defensive strategy, given that they are primarily designed for pre-emptive strikes against enemy targets. Moreover, there were concerns that the Polish military would be unable to fully exploit the technological potential of the aircraft, with one newspaper likening it to purchasing “the latest smartphone in a place where only an outdated analogue network operates” (Kociszewski, 2020). The government’s decision was, however, hardly unprecedented. In the early 2000s, the Polish government accepted a \$3.8 billion loan from the US Congress to order 48 F-16 fighters

(Zaborowski & Longhurst, 2003, p. 1011). Some of these deals attracted controversy, with one opposition politician arguing that Poland had “ceased to be a partner of the United States” and had instead “become a subcontractor willing to overpay for military equipment, raw materials, and so buy the attention of American politicians” (Pudłowski, 2019). It is highly likely, however, that, given the US president’s penchant for deal-making, Polish policymakers were more than aware that the purchase of US weapons systems was likely to have a salutary effect on bilateral relations with the United States. In this way, Polish policymakers proved adept at exploiting the US president’s transactional approach to diplomacy.

The Polish government’s decision to align itself so closely with the Trump administration had its costs, both financial and diplomatic. The government, for instance, was hesitant to disclose the full financial implications of the EDCA, though estimates suggested an annual cost of approximately \$500 million. These, however, seemingly excluded the infrastructure expenses required to support the deployment. Further concerns were raised regarding the transfer of several Polish military facilities to U.S. control, including an airbase at Powidz and part of the training ground in Drawsko Pomorskie, which were accompanied by extraterritorial rights that effectively restricted Polish access to them. Perhaps the most controversial aspect of the Agreement was the provision exempting US forces from Polish jurisdiction, even if they committed crimes that were unrelated to their military duties. Critics noted that this represented a departure from agreements that previous Polish governments had made with the United States (Majmurek, 2020). A few months after the Polish *Sejm* ratified the Agreement, opposition politicians continued to express their concerns regarding the government’s unwillingness to disclose fully the costs of the Agreement and the limited jurisdiction that the Polish authorities would have over US military forces deployed in Poland (Komisja Obrony Narodowej, 2021).

The Polish government also paid a diplomatic price for aligning itself so closely with the Trump administration, in that it further strained relations with several of its European partners, notably Germany. It was notable, for instance, that a few days before the signing of the EDCA, the Trump administration unilaterally announced that it planned to withdraw 9,500 troops from Germany, seemingly as

a punishment for the German government's failure to meet NATO's target on defence spending. The US president indicated that a proportion of them might be redeployed to Poland, whilst others would be sent to other NATO states or would return to the United States. While from Warsaw's vantage point, the prospect of additional US forces on Polish territory was welcome, Polish policymakers were almost certainly aware that the decision could potentially have a deleterious impact on bilateral relations with Berlin. One commentator noted, for instance, that the redeployment "could also create political strains within the Alliance by suggesting that the United States is more committed to Poland's security than to Germany's" (Golden, 2020). It seems that President Trump's sudden announcement also caught the Polish government off balance, as they had received no advance warning about the announcement, and it was not immediately clear how the additional US forces would be accommodated (Schultz, 2020). Moreover, an absolute reduction in US forces on the European continent – even if some were to be redeployed to Poland – was clearly inimical to Poland's security interests. In reaction to the Trump administration's announcement, President Duda called upon the US president not to reduce the size of the US military presence on the European continent (Golden, 2020). Furthermore, Paul Taylor (2018, p. 13) has noted that aligning so closely with the Trump administration was "a risky strategy, given the US leader's unpredictability, uncertain duration in office and ambiguity towards NATO and Russia," particularly given the "long-term shift in Washington's strategic priorities from Europe to Asia. The Trump administration sees China, not Russia, as the main long-term strategic threat." Just as the Obama administration partially disengaged from European affairs with its pivot towards Asia, there were clearly risks with being overly dependent on an even more capricious US president.

IV. CONCLUSION

The article has attempted to explain how the Polish government deepened its defence partnership with the Trump administration, despite the US president's scepticism regarding overseas commitments and his negative attitude towards NATO. It has been argued that several

factors contributed to this deepening of the defence partnership. The similar worldviews of the two governments, which perceived international politics as a competitive system over which great powers dominated was one factor. A mutual scepticism of multilateral institutions, and a particular mistrust of Germany's role within the EU was also important. The fact that Poland was one of the few European states to meet NATO's defence spending target of 2% of GDP, and that the Polish government was willing to conclude several important arms deals with the US were also important for deepening the partnership. Moreover, Polish officials also proved particularly adept at managing their relations with the administration, which was no small feat given the capricious nature of the US president's personality. In retrospect, President Trump's 2017 visit to Warsaw provided the basis on which the future defence arrangements rested. Aside from a brief hiccup in relations in 2018, as a result of the so-called "memory law", relations between the two governments remained close. The Enhanced Defence Co-operation Agreement can therefore be judged as a significant success for Polish diplomacy. It effectively cemented the US military's presence on Polish territory, and it is notable that, for the most part, it received support across Poland's political spectrum. In order to achieve this, however, the Polish government had to make several significant concessions, including bearing a large share of the costs, relinquishing control over several military bases, and severely circumscribing judicial authority over US troops deployed in Poland. The Polish government's close alignment with the Trump administration also strained relations with its European partners, especially the German government. It can be further argued that there were risks in tying Poland's security so closely with the Trump administration, particularly given the president's antipathy towards NATO and his desire to improve relations with Vladimir Putin's Russia.

REFERENCES

- Bill, S. (2022). Counter-Elite Populism and Civil Society in Poland: PiS's Strategies of Elite Replacement. *East European Politics and Societies: And Cultures*, 36(1), 118–140.
- Błaszczak, M. (2020, 15th August). *New U.S.-Poland Enhanced Defense Cooperation Agreement signed*. Ministry of National Defence. <https://>

- www.gov.pl/web/national-defence/new-us-poland-enhanced-defence-cooperation-agreement-signed (accessed on 18th March 2023).
- Cadier, D. (2021). Populist Politics of Representation and Foreign Policy: Evidence from Poland. *Comparative European Politics*, 19(6), 703–721.
- Cadier, D., & Szulecki, K. (2020). Populism, Historical Discourse and Foreign Policy: The Case of Poland's Law and Justice Government. *International Politics*, 57(6), 990–1011.
- Cottey, A. (1995). *East-Central Europe after the Cold War: Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary in Search of Security*. Basingstoke: Macmillan.
- Defence24 (2016, 9th November). Donald Trump prezydentem USA. Polska oczekuje potwierdzenia gwarancji bezpieczeństwa. <https://defence24.pl/donald-trump-prezydentem-usa-polska-oczekuje-potwierdzenia-gwarancji-bezpieczenstwa> (accessed on 23th April 2023).
- Defence24 (2020, 14th August). *Defence24 Reveals Details of the Enhanced Defence Cooperation Agreement*. <https://defence24.com/defence24-reveals-details-of-the-enhanced-defence-cooperation-agreement-exclusive> (accessed on 18th March 2023).
- Desmaele, L. (2022). Unpacking the Trump Administration's Grand Strategy in Europe: Power Maximisation, Relative Gains and Sovereignty. *European Security*, 31(2), 180–199. DOI: 10.1080/09662839.2021.1987224
- Dombrowski, P., & Reich, S. (2017). Does Donald Trump have a Grand Strategy? *International Affairs*, 93(5), 1013–1037. DOI: 10.1093/ia/iix161
- Duda, A. (2016, 9th November). *President Duda's letter to His Excellency Donald Trump*. <https://www.president.pl/news/president-dudas-letter-to-his-excellency-donald-trump,36258> (accessed on 23th April 2023).
- Duda, A., & Trump, D. (2018, 18th September). *Safeguarding freedom, building prosperity through Poland-US Strategic Partnership*. <https://www.president.pl/news/safeguarding-freedom-building-prosperity-through-poland-us-strategic-partnership,36807> (accessed on 18th March 2023).
- Duda, A., & Trump, D. (2019a, 12th June). *Joint Declaration on Defense Cooperation Regarding U.S. Force Posture in Poland*. <https://www.president.pl/news/joint-declaration-on-defense-cooperation-regarding-us-force-posture-in-the-republic-of-poland,37016> (accessed on 23th April 2023).
- Duda, A., & Trump, D. (2019b, 24th September) *Joint Declaration on Advancing Defense Cooperation – Poland in NATO*. <https://www.gov.pl/web/nato-en/joint-declaration-on-advancing-defense-cooperation> (accessed on 18th March 2023).

- Economist* (2016, 17th December). Allies and interests: Pax Trumpiana. *The Economist*, 421(9020).
- Fryc, M. (2016). From Wales to Warsaw and Beyond: NATO's Strategic Adaptation to the Russian Resurgence on Europe's Eastern Flank. *Connections: The Quarterly Journal*, 15(4), 45–65. DOI: 10.11610/Connections.15.4.03
- Golden, K. (2020, 25th June). What's at Stake in Trump's Plans to Withdraw Troops from Germany. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/whats-at-stake-in-trumps-plans-to-withdraw-troops-from-germany/> (accessed on 23th April 2023).
- Graban, A. (2024). Instrumentalisation of Fear and Securitisation of "Eastern Borders Route": The Case of Poland-Belarus "Border Crisis". *European Security*, 33(2), 236–260. DOI: 10.1080/09662839.2023.2287499
- Handl, V., Nigrin, T., & Mejstřík, M. (2023). Turnabout or Continuity? The German *Zeitenwende* and the Reaction of the V4 Countries to it. *Journal of European Integration*, 45(3), 503–519. DOI: <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2190110>
- Henderson, B. (2017, 18th March). Trump Refuses Handshake with Guest Merkel: American President – Who Held Hands with Theresa May – Gives Icy Welcome to German Leader. *The Daily Telegraph*.
- Kaufman, J.P. (2017). The US Perspective on NATO under Trump: Lessons of the Past and Prospects for the Future. *International Affairs*, 93(2), 251–266. DOI: 10.1093/ia/iix009
- Kociszewski, J. (2020, 7th February). Polska nie jest w stanie wykorzystać F-35. <https://www.newsweek.pl/polska/f-35-dlaczego-gigantyczna-inwestycja-praktycznie-nie-ma-sensu/2nv97cl> (accessed on 18th March 2023).
- Komisja Obrony Narodowej (2021, 10th March). *Komisja Obrony Narodowej: Informację na temat pobytu wojsk amerykańskich i sojusznicznych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz realizowanych na ich potrzeby inwestycji wojskowych*. 10 March 2021. <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/biuletyn.xsp?documentId=A29C5110DFBEF388C12586990035A-B0A> (accessed on 18th March 2023).
- Lanoszka, A. (2015). Do Allies Really Free Ride? *Survival*, 57(3), 133–152. DOI: 10.1080/00396338.2015.1046229
- Lanoszka, A. (2020). Poland in a Time of Geopolitical Flux. *Contemporary Politics*, 26(4), 458–474. DOI: 10.1080/13569775.2020.1777042
- Lanoszka, A., & Hunzeker, M.A. (2023). Evaluating the Enhanced Forward Presence After Five Years. *The RUSI Journal*, 168(1-2), 88–97. DOI: 10.1080/03071847.2023.2190352

- Lyman, R. (2016, 20th November). Enthusiasm for Trump in Poland Is Tempered by Distrust of Putin. *New York Times, Late Edition (East Coast)*.
- Macdonald, P.K. (2018). America First? Explaining Continuity and Change in Trump's Foreign Policy. *Political Science Quarterly*, 133(3), 401–434. DOI: 10.1002/polq.12804
- Majmurek, J. (2020, 4th August). Czy za obecność amerykańskich żołnierzy PiS zgodzi się na wszystko? <https://www.newsweek.pl/opinie/umowa-o-stacjonowaniu-zolnierzy-usa-na-jakie-ustepstwa-zgodzi-la-sie-polska/m4gl73c> (accessed on 23th April 2023).
- MAW (2017, 13th June). Czym Polska skusiła Trumpa? By doszło do wizyty MSZ musiał zadeklarować... entuzjastyczne powitanie. (2017). *Newsweek Polska*. <https://www.newsweek.pl/polska/polityka/wizyta-donald-trumpa-czym-polska-dyplomacja-skusila-prezydenta-usa/kc8wwwm> (accessed on 18th March 2023).
- Nye, J. (2017). Will the Liberal Order Survive? The History of an Idea. *Foreign Affairs*, 96(1), 10–16.
- Palczewska, M. (2021). The Security Perception and Security Policy of Poland, 1989–2017. *Defense & Security Analysis*, 37(1), 80–95. DOI: 10.1080/14751798.2020.1831237
- Paszewski, T. (2016). Can Poland Defend Itself? *Survival*, 58(2), 117–134. DOI: 10.1080/00396338.2016.1161907
- Pizzolo, P. (2024). The Geopolitical Role of the Three Seas Initiative: Mackinder's 'Middle Tier' Strategy Redux. *Europe-Asia Studies*, 76(6), 873–890. DOI: 10.1080/09668136.2023.2250106
- Prizel, I. (1998). *National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pudłowski, P. (2019, 14th March). Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu: Posiedzenie nr 78 w dniu 14-03-2019 (2. Dzień obrad). https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=78&dzien=2&wyp=13&symbol=RWYSTAPIENIA_WYP&id=315 (accessed on 23th April 2023).
- Schultz, T. (2020, 2nd July). What Poland Wants When it Comes to US troops. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/what-poland-wants-when-it-comes-to-us-troops/> (accessed on 23th April 2023).
- Sieradzka, M. (2019, 14th February). US Demands EU Allies Leave Iran Nuclear Deal. <https://www.dw.com/en/poland-us-hold-controversial-middle-east-conference-in-warsaw/a-47512354> (accessed on 18th March 2023).

- Snyder, R.S. (2024). Realist or Just Anti-Liberal? Trump's Foreign Policy in Retrospect. *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis*, 79(1), 79–95. DOI: 10.1177/00207020241234245
- Steff, R., & Tidwell, A. (2020). Understanding and Evaluating Trump's Foreign Policy: A Three Frame Analysis. *Australian Journal of International Affairs*, 74(4), 394–419. DOI: 10.1080/10357718.2020.1721431
- Stokes, D. (2018). Trump, American Hegemony and the Future of the Liberal International Order. *International Affairs*, 94(1), 133–150. DOI: 10.1093/ia/iix238
- Szymczyk, M. (2018, 19th September). Ekspert od protokołu dyplomatycznego: Andrzej Duda stanął nad Trumpem jak uczeń. <https://www.newsweek.pl/swiat/ekspert-od-protokolu-dyplomatycznego-andrzej-duda-stanal-nad-trumpem-jak-uczen/bndvfvf5> (accessed on 18th March 2023).
- Taras, R. (2015). *Fear and the Making of Foreign Policy: Europe and Beyond*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Taylor, P. (2018). 'Fort Trump' or Bust? "Poland and the Future of European Defence". <https://www.friendsofeurope.org/insights/fort-trump-or-bust-poland-and-the-future-of-european-defence/> (accessed on 18th March 2023).
- Tigner, B. (2019, 13th February). Can Germany Stay the Course on Defense Spending? <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/can-germany-stay-the-course-on-defense-spending/> (accessed on 18th April 2023).
- Trump, D. (2017, 6th July). *Remarks by President Trump to the People of Poland*. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-people-poland/> (accessed on 18th March 2023).
- Wawrzyński, P. (2017). The Government's Remembrance Policy: Five Theoretical Hypotheses. *Polish Political Science Yearbook*, 46(1), 294–312. DOI: 10.15804/ppsy2017119
- Zaborowski, M., & Longhurst, K. (2003). America's Protégé in the East? The Emergence of Poland as a Regional Leader. *International Affairs*, 79(5), 1009–1028. DOI: 10.1046/j.1468-2346.2003.00351.x

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

MICHAŁ ROGOŹ

<http://orcid.org/0000-0002-8041-0610>

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
michal.rogoz@uken.krakow.pl

WŁADYSŁAW MAREK KOLASA

<http://orcid.org/0000-0002-5789-7432>

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
wladyslaw.kolasa@uken.krakow.pl

DOI: 10.35765/HP.2852

Zamach na Donalda Trumpa i finał Mistrzostw Europy 2024 w piłce nożnej na łamach ogólnopolskich dzienników

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Analiza porównawcza relacjonowania w polskich dziennikach ogólnokrajowych dwóch globalnych wydarzeń z lipca 2024: finału Euro 2024 oraz zamachu na Donalda Trumpa.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Ramy: „wydarzenia medialne” Dayana i Katza oraz agenda-setting McCombsa i Shawa. Hipoteza: zdarzenia nagle silniej polaryzują agendę niż planowane. Metody: ilościowa analiza zawartości i jakościowa analiza treści sześciu dzienników („Fakt”, „Super Express”, „Rzeczpospolita”, „Gazeta Wyborcza”, „Gazeta Polska Codziennie”, „Nasz Dziennik”) z okresu 15–19 lipca 2024.

PROCES WYWODU: (1) Rekonstrukcja chronologii medialnej i wpływu timingu na priorytety. (2) Analiza narracji i ramek interpretacyjnych wokół zamachu. (3) Analiza analogiczna dla Euro 2024. (4) Ocena roli ilustracji i ich funkcji wzmacniającej przekaz.

WYNIKI ANALIZY: (1) Zamach zdominował okładki; finał Euro silniej widoczny następnego dnia. (2) Tabloidy akcentowały dramatyzm i emocje; prasa opinii – konsekwencje polityczne i konteksty. (3) Postać zamachowca organizowała wiele relacji; ikoniczne ujęcia wzmacniały znaczenie. (4) W sporcie dominowała narracja wieloosobowa i epizodyczna; tytuły opiniotwórcze dołączały

Sugerowane cytowanie: Rogoź, M., & Kolasa, W.M. (2025). Zamach na Donalda Trumpa i finał Mistrzostw Europy 2024 w piłce nożnej na łamach ogólnopolskich dzienników. *Horyzonty Polityki*, 16(56), 367–386. DOI: 10.35765/HP.2852.

wątki geopolityczne. (5) Najbogatszą warstwę wizualną tworzyły tabloidy oraz „Gazeta Polska Codziennie”.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Dwa epizody rywalizowały o uwagę, lecz ekspozycja była wypadkową kalendarza redakcyjnego. Kulminacja w prasie przypadła we wtorek; poniedziałkowe okładki częściej pokazywały zamach. „Gazeta Wyborcza” mocniej eksponowała finał we wtorek i czwartek; w „Gazecie Polskiej Codziennie” wątek zamachu trwał dłużej także z powodu wyznaczenia J.D. Vance’a na kandydata na wiceprezydenta. Zamach działał jako katalizator narracji i zdarzenie o potencjale „czarnego łabędzia”, wpływając na ikonografię kampanii, lecz nie przesądzał sam o wyniku wyborów; istotne były równoległe procesy po stronie Partii Demokratycznej i szersze trendy kulturowo-polityczne. Finał Euro pozostaje cyklicznym wydarzeniem sportowym. Analiza potwierdza selektywną ekspozycję i interpretację w prasie redakcji.

SŁOWA KLUCZOWE:

agenda-setting, zamach polityczny, Donald Trump, Euro 2024, prasa

Abstract

THE ASSASSINATION ATTEMPT ON DONALD TRUMP
AND THE 2024 EURO FINAL IN POLISH NATIONAL
NEWSPAPERS

RESEARCH OBJECTIVE: A comparative analysis of how Polish nationwide dailies reported two global events in July 2024: the Euro 2024 final and the assassination attempt on Donald Trump.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: Framed by Dayan and Katz’s “media events” and McCombs and Shaw’s agenda-setting theory. Hypothesis: sudden events polarize the news agenda more than planned ones. Methods: quantitative content analysis and qualitative textual analysis of six dailies (Fakt, Super Express, Rzeczpospolita, Gazeta Wyborcza, Gazeta Polska Codziennie, Nasz Dziennik) from 15–19 July 2024.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: (1) Reconstruct the media chronology to show timing effects on editorial priorities. (2) Analyze narratives and interpretive frames around the attack. (3) Conduct an analogous analysis for Euro 2024. (4) Assess visuals and their meaning-reinforcing functions.

RESEARCH RESULTS: (1) The attack dominated front pages; the Euro final surfaced more strongly the next day. (2) Tabloids emphasized drama and

emotion; opinion papers stressed political consequences and contexts. (3) The attacker's figure structured many accounts; iconic images amplified significance. (4) Sports coverage favored multi-actor, episodic storytelling; opinion titles added geopolitical threads. (5) The richest visual layer came from tabloids and *Gazeta Polska Codziennie*.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS:

The two episodes competed for attention, but exposure reflected editorial calendars. Print culmination fell on Tuesday; Monday covers more often featured the attack. *Gazeta Wyborcza* highlighted the final on Tuesday and Thursday; in *Gazeta Polska Codziennie* the attack persisted longer, also due to Donald Trump's naming of J.D. Vance as running mate. The attack acted as a narrative catalyst with "black swan" potential, shaping campaign iconography without singularly determining outcomes; concurrent Democratic Party dynamics and broader cultural-political trends mattered. The Euro final remained a cyclical sports event. The analysis confirms selective exposure and interpretation in newsroom practice.

KEYWORDS:

agenda-setting, assassination attempt, Donald Trump, Euro 2024, press analysis

Weekend 13–14 lipca 2024 roku obfitował w wydarzenia międzynarodowe, które wskazywały wyraźnie, że mimo letniej pory w mediach nie panował bynajmniej sezon „ogórkowy”. Finał piłkarskich Mistrzostw Europy stanowił zaplanowany event odbywający się zgodnie z regulaminem imprezy i jeśli coś było niewiadomą, to tylko wynik spotkania pomiędzy reprezentacjami Hiszpanii i Anglii. Drugie z tych wydarzeń było natomiast całkowicie niespodziewane, spektakularne i wprowadzające zamieszanie w środowisku światowej polityki – nieudany zamach na Donalda Trumpa, kandydata Republikanów w nadchodzących wyborach prezydenckich w Stanach Zjednoczonych. To nagłe wydarzenie zmieniło agendę codziennej prasy przygotowywanej do przedstawienia na pierwszej stronie informacji na temat zmagania sportowych oraz zdobywców najważniejszego na Starym Kontynencie trofeum. Zgodnie z teorią Daniela Dayana i Elihu Katza (2008) oba te wydarzenia należałoby zaliczyć do kategorii „konkursów”. O ile jednak finał rozgrywek piłkarskich w zasadzie stanowił element dawno zaplanowanej statycznej „ceremonii” odnoszącej się do znanych z góry reguł,

o tyle dramatyczny epizod w Butler w stanie Pensylwania był wydarzeniem nieprzewidywalnym, a w jego efekcie narracja medialna zdążyła ku scenariuszowi „konkwisty”, ukazując, jak kandydat na prezydenta Stanów Zjednoczonych realizuje swoją postawę wobec sytuacji zagrożenia.

W artykule przedstawiono obecność tych dwóch tematów w dziennikach ogólnopolskich. Przeprowadzono analizę formy i treści powiązanych z tymi wydarzeniami artykułów publikowanych w prasie codziennej, koncentrując się zarówno na ich frekwencji, pozycjonowaniu tematu w obrębie poszczególnych numerów, jak również na sposobach przedstawienia obu zagadnień, zgodnie z koncepcją Maxwella McCombsa i Donalda Shawa, wskazującą na to, że proces ustalania hierarchii danego obiektu dotyczy także zbioru właściwości związanych z tym obiektem (Griffin, 2003, s. 399–402). Istnieją zatem dwa poziomy analizy związanej z ważnością określonego zagadnienia oraz jego atrybutami. W efekcie powstaje pewien „obraz poznawczy” zjawiska (Łódzki, 2013, s. 13–38).

Założono, że istotnym elementem treści poza samym tekstem były także ilustracje towarzyszące artykułom na badany temat. Przeanalizowano kolejne wydania gazet ogólnoinformacyjnych. Były to: „Fakt”, „Gazeta Polska Codziennie”, „Gazeta Wyborcza”, „Nasz Dziennik”, „Rzeczpospolita” i „Super Express” z okresu od 15 lipca 2024 roku (poniedziałek) do 19 lipca 2024 roku (piątek). W przypadku „Gazety Polskiej Codziennie” numer piątkowy obejmuje cały weekend (trzy dni 19–21 lipca 2024 roku).

Przebadane dzienniki w zasadniczy sposób różnią się od siebie. „Fakt” i „Super Express” to klasyczne tabloidy, na przeciwnym biegunie sytuuje się natomiast „Rzeczpospolita”, która w ostatnich latach stała się medium specjalistycznym kierowanym głównie do ekspertów, biznesmenów, samorządowców, kadry menadżerskiej czy polityków, a w mniejszym stopniu do przeciętnego inteligentnego odbiorcy (pp, 2024). „Nasz Dziennik” i „Gazeta Polska Codziennie” reprezentują poglądy prawicowe, podczas gdy „Gazeta Wyborcza” ma profil centro-liberalny.

UMIEJSCOWIENIE WYDARZEŃ W AGENDZIE

Wydarzenia mające miejsce w Butler w stanie Pensylwania rozegrały się w sobotę 13 lipca o godzinie 18.01 czasu lokalnego, co oznacza, iż w Polsce była wtedy godzina pierwsza po północy w niedzielę 14 lipca. Prasa mogła zatem opisać incydent dopiero w numerach poniedziałkowych. Z kolei finał Mistrzostw Europy na stadionie olimpijskim w Berlinie rozpoczął się o godzinie 21 w niedzielę 14 lipca. O tej porze numery poniedziałkowe wszystkich opisywanych gazet były już zamknięte, stąd w inauguracyjnych nowy tydzień wydaniach pojawiły się jedynie artykuły podsumowujące zmagania piłkarzy w Niemczech, ale bez sprawozdania z ostatniego meczu. Fakt ten wpłynął do pewnego stopnia na rozmycie przekazu, bowiem także we wtorkowym numerze rezygnowano już często z klasycznego sprawozdania meczowego, publikując raczej rozmaite ciekawostki związane z kulisami futbolowego finału.

W tej kwestii prasa drukowana oczywiście nie nadążała za mediami elektronicznymi, w tym przekazem internetowym, gdzie określone informacje pojawiły się prawie natychmiast i umożliwiały śledzenie komentarzy „na gorąco”. Warto nadmienić, że ze względu na porę nocną informacje o zamachu na Donalda Trumpa rozpowszechniano w polskojęzycznych mediach przede wszystkim rankiem. Przykładowo o godzinie 9.27 został zamieszczony post na oficjalnym koncie prezydenta Andrzeja Dudy na platformie X. 14 lipca w różnych serwisach informacyjnych wyemitowano także filmy ukazujące na żywo zamach w Pensylwanii. W godzinach przedpołudniowych pojawiło się wydanie specjalne na prywatnym kanale *Historia Realna*, gdzie redaktor Piotr Zychowicz rozmawiał o niefortunnym wiecu wyborczym z amerykańistą Andrzejem Kohutem itp.

W poniedziałek 15 lipca informacja o zamachu znalazła się na pierwszych stronach wszystkich analizowanych dzienników z wyjątkiem „Gazety Polskiej Codziennie” (tab. 1), natomiast przekaz o wydarzeniu sportowym pojawił się jedynie na pierwszej stronie „Gazety Wyborczej” w postaci niewielkiego odsyłacza do dłuższego tekstu na stronie 20 (tab. 2).

Tabela 1. Obecność informacji o zamachu na Donalda Trumpa w ogólnopolskich dziennikach w dniach 15–19 lipca 2024 roku

Tytuł	Dni tygodnia										razem
	poniedziałek		wtorek		środa		czwartek		piątek		
	1S	LW	1S	LW	1S	LW	1S	LW	1S	LW	
„Fakt”	+	5	+	10		1				1	17
„Gazeta Polska Codziennie”		4	+	4	+	3	+	5		3	19
„Gazeta Wyborcza”	+	5		2		3					10
„Nasz Dziennik”	+	2		2		2					6
„Rzeczpospolita”	+	3	+	6		1		1			11
„Super Express”	+	3	+	5		1				1	10
razem	5	22	4	29	1	11	1	6	0	5	

LW – liczba wzmianek w całym numerze; 1S – w tym wzmianki na pierwszej stronie; + obecność tematyki na pierwszej stronie; liczba odnosi się do samodzielnych tekstów na dany temat.

Źródło: Zestawienie własne na podstawie analizy zawartości poszczególnych numerów dzienników.

Tabela 2. Obecność informacji o finale ME w piłce nożnej w ogólnopolskich dziennikach w dniach 15–19 lipca 2024 roku

Tytuł	Dni tygodnia										razem
	poniedziałek		wtorek		środa		czwartek		piątek		
	1S	LW	1S	LW	1S	LW	1S	LW	1S	LW	
„Fakt”		2		10		1		1			14
„Gazeta Polska Codziennie”				3		2		1			6
„Gazeta Wyborcza”	+	1	+	2		1	+	1			5
„Nasz Dziennik”				1		1				1	3
„Rzeczpospolita”		1		2						1	4
„Super Express”		1		3		1					5
razem	1	5	1	21	0	6	1	3	0	2	

LW – liczba wzmianek w całym numerze; 1S – w tym wzmianki na pierwszej stronie; + obecność tematyki na pierwszej stronie; liczba odnosi się do samodzielnych tekstów na dany temat.

Źródło: Zestawienie własne na podstawie analizy zawartości poszczególnych numerów dzienników.

Informacje związane z finałem Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej 2024 pojawiły się na pierwszej stronie „Gazety Wyborczej” jeszcze dwukrotnie – we wtorek i czwartek, przy czym o ile w numerze z 16 lipca wzmianka ta stanowiła istotny element nagłówka, o tyle w numerze z 18 lipca – jedynie niewielki odsyłacz. Wystąpienie tej informacji na

pierwszej stronie wynikało raczej ze struktury samej „Gazety Wyborczej” niż z prymarnego znaczenia finału imprezy w agendzie. Niemniej jednak wyparcie w numerze wtorkowym tematyki zamachu z pierwszej strony stanowiło ważny fakt zdradzający aspekt światopoglądowy „Gazety...”. W numerach wtorkowych informacje o Donaldzie Trumpie pojawiły się na pierwszej stronie w czterech dziennikach, wyjąwszy „Gazetę Wyborczą” i „Nasz Dziennik”. Najdłużej, bo do czwartku, temat ten utrzymał się na głównej szpalcie „Gazety Polskiej Codziennie”. Warto jednak zaznaczyć, że wiązało się to po części z kolejnym faktem wpisującym się w kampanię prezydencką w Stanach Zjednoczonych, mianowicie desygnowaniem prawicowego senatora Jamesa Davida Vance’a na funkcję wiceprezydenta w tandemie z Donaldem Trumpem. Ten fakt nie był bezpośrednią konsekwencją strzelaniny w Butler, natomiast stanowił ważny element kampanii, dodatkowo istotny dla Polaków ze względu na poglądy Vance’a w sprawie sytuacji politycznej w Europie Środkowo-Wschodniej.

Należy zauważyć, że zamach na Donalda Trumpa jako wydarzenie spektakularne i istotne dla losów kampanii wyborczej pociągnął za sobą sekwencję kolejnych zdarzeń, w tym ostateczną rezygnację Joe Bidena z ubiegania się o reelekcję. Pojawiło się też wówczas wiele prognoz mówiących o tym, że zachowanie kandydata republikanów bezpośrednio po zamachu przesądzi o wygranej biznesmena z Nowego Jorku (Wróbel, 2024). Najwięcej tekstów o incydencie w Butler opublikowała „Gazeta Polska Codziennie”, która jeszcze w piątek poświęciła tej sprawie 3 oddzielne teksty. Temat ten wygaś jednak stosunkowo szybko, bo już w czwartek nie było wzmianki o zamachu w 4 z 7 badanych dzienników. Zdecydowanie najwięcej miejsca finałowi Euro poświęcił natomiast „Fakt”.

Na pewno istotne jest pytanie o to, czy jedno wydarzenie w jakiś sposób wpłynęło na drugie, powodując wzajemne osłabienie ich potencjału medialnego. Wydaje się, że nie, ponieważ kulminacja publikacji na oba tematy wystąpiła we wtorek 16 lipca. Na taki rozkład agendy wpłynęły w dużym stopniu kwestie techniczno-redakcyjne, a nie sam wydzźwięk zjawisk. Jedynym wyjątkiem była w tej kwestii „Gazeta Wyborcza”, która więcej uwagi zamachowi na Trumpa poświęciła w numerze poniedziałkowym, a więc pierwszym bezpośrednio po wydarzeniu, jakby uciekając w kolejnych dniach od szerszych komentarzy na temat tego incydentu.

JAK RELACJONOWANO NIEOCZEKIWANE WYDARZENIE POLITYCZNE?

O ostatecznym statusie określonych wydarzeń w przestrzeni prasowej decydowała oczywiście zawartość treściowa artykułów poświęconych omawianym tematom. Na nią składały się teksty (w tym pełniące ważną funkcję fatyczną i impresywną tytuły oraz lidy), a także ilustracje (zdjęcia i fotomontaże). W odniesieniu do wydarzeń w Butler we wszystkich analizowanych gazetach powtarzano podobne wątki występujące po sobie w określonej kolejności. Pierwszym elementem informacji był mniej lub bardziej szczegółowy opis wydarzeń na wiecu w Pensylwanii. Tabloidy skupiły się na dramaturgii zajścia, podczas gdy dzienniki ogólnoinformacyjne ukazywały go w odpowiednim, szerszym aspekcie na tle kampanii wyborczej oraz globalnej sytuacji politycznej. Bulwarówki interesował w tym sensie bardziej ludzki wymiar zdarzenia, podczas gdy pozostałe gazety w większym stopniu reperkusje polityczne. W obu tabloidach oraz w „Gazecie Wyborczej” ukazały się teksty poświęcone osobie 20-letniego zamachowca Thomasa Matthew Crooksa przedstawiające jego wcześniejsze życie i starające się dociec motywacji do zbrodniczego czynu. Podkreślano, że był wzorowym uczniem, miał raczej poglądy republikańskie, chociaż w wieku 17 lat przekazał datek na organizację lewicową. Przytaczano opinie sąsiadów na jego temat. Warto zauważyć, że w kontekście wzajemnych oskarżeń i teorii spiskowych ewentualne pobudki zamachowca wydawały się ważne, gdyż mogły obciążyć którąś ze stron sporu politycznego. Wydaje się, że publikowanie zdjęcia niedoszłego zabójcy w wieku dziecięcym miało w tym sensie pewien potencjał perswazyjny. W tabloidach przedstawiono też sylwetkę drugiej śmiertelnej ofiary zajścia – byłego strażaka Coreya Comperatore’a, który został trafiony kulą zamachowca.

Poszczególne dzienniki opisywały początek śledztwa w sprawie zamachu. Solidarnie podkreślano spore zaniedbania służb odpowiedzialnych za kontrolę terenu wiecowego. Istotną otoczką wydarzenia stały się opinie polityków i ekspertów na jego temat. W „Fakcie” przedstawiono krótkie wypowiedzi europejskich polityków (np. kanclerza Niemiec, prezydenta Francji czy premiera Wielkiej Brytanii) utrzymane w konwencji „świat w szoku”. Przytaczano też opinie

polskich polityków, w tym prezydenta Andrzeja Dudy i premiera Donalda Tuska.

Ważnym wątkiem w tej kwestii były wypowiedzi władz rosyjskich ukazywane jako element politycznego komentarza antagonistów obecnej administracji w Białym Domu. Nie wspomniano natomiast o wypowiedziach chińskich władz, co mogłoby mieć znaczenie w kontekście globalnej rywalizacji mocarstw. Dodatkowym wątkiem opublikowanym jedynie w „Fakcie” był głos ze Słowacji, gdzie 15 maja 2024 roku doszło do zamachu na tamtejszego premiera Roberta Fico w podobnej sytuacji spotkania z elektoratem w niewielkiej miejscowości Handlova (To scenariusz skopiowany..., 2024).

Większość ocen wydarzenia bazowała na wypowiedziach ekspertów, przy czym ich dobór zależał od konkretnego tytułu prasowego. Można zatem założyć, że poszczególni eksperci reprezentowali określony światopogląd zgodny z linią dziennika. W kilku przypadkach wypowiedzi ekspertów umieszczono w pozycji kontrapunktu, w którym zestawiono dwie mniej lub bardziej przeciwstawne opinie (*Rzeczpospolita*, 16 lipca 2024, s. A9; *Super Express*, 16 lipca 2024, s. 4). Ciekawy wydaje się tutaj casus „Gazety Wyborczej”, która w szczególności powoływała się na włoskie media (Bozzo, 2024; Lombardi, 2024). W kolejnych dniach tygodnia publikowano już raczej opinie, oceny i podsumowania, opisywano też konwencję republikańską w Milwaukee, w której oficjalnie uznano Donalda Trumpa za kandydata partii na fotel prezydencki oraz wybrano potencjalnego wiceprezydenta, czyli tzw. *running mate* – senatora Jamesa Davida Vance’a. W oryginalny sposób wydarzenie to przedstawił „Fakt”, poświęcając artykuł wnuczce Donalda Trumpa Kai, która wystąpiła w ramach konwencji i według gazety „skradła show” politykowi (AZA, 2024). Ciekawym wątkiem pobocznym był w tym kontekście także artykuł mówiący o umorzeniu sprawy sądowej przeciwko Donaldowi Trumpowi dotyczącej ewentualnych nadużyć w jego poprzedniej kadencji (Winiarski, 2024).

W konwencji infotainment „Gazeta Polska Codziennie” przedstawiła galerię prezydentów i kandydatów na prezydenta USA, którzy padli ofiarą zamachu terrorystycznego. Sprawa Donalda Trumpa obecna też była w wielu felietonach politycznych jako główny lub poboczny wątek tematyczny. Pomimo że relacja związana z zamachem na amerykańskiego polityka dotyczyła wydarzenia odległego

w przestrzeni, to dzienniki miały tendencję do wpisywania tego zajścia w aktualny rodzimy spór polityczny. W tej kwestii roztrząsano brutalizację języka w przestrzeni publicznej (Młynarz & Kryszczak, 2024), a nawet porównywano próbę zastrzelenia kandydata na prezydenta USA do zamachu na placówkę partii politycznej PiS (Waszczykowski & Gajkowska, 2024). Podkreślano postawę Donalda Trumpa, który w obliczu zagrożenia skoncentrował się na wojowniczym geście. Uznawano to za dowód odwagi (Haszczyński, 2024), ale też roztrząsano, na ile takie zachowanie było dla niego bezpieczne.

W tym sensie potwierdzić można ogólny przekaz medialny ukazujący Donalda Trumpa raczej jako współczesnego herosa, a nie ofiarę ataku (Mustaqim & Haroni, 2023, s. 799–810). Poszczególne tytuły zaproponowały zresztą rozmaite narracje. Poniedziałkowy numer „Super Expressu” otwiera tytuł *To on chciał zabić Trumpa*, sugerując, że w całej historii ważniejszy jest zamachowiec niż jego niedoszła ofiara. Z kolei we wtorkowym numerze „Gazety Wyborczej” główny artykuł tematyczny rozpoczyna się od opisu działań piastującego wówczas urząd prezydenta Joe Bidena w związku z zajściami w Pensylwanii (Urzędowska, 2024).

Istotnym elementem przekazu związanego z zamachem na Donalda Trumpa była też warstwa ilustracyjna, głównie fotografie. Odznaczały się one sporym zróżnicowaniem gatunkowym. Największą liczbę zdjęć związanych z tematem opublikowały oba tabloidy oraz „Gazeta Polska Codziennie”. Przeważnie pokazywały dramatyczny moment tuż po strzałach zamachowca, kiedy to kandydat na prezydenta opuszczał mównicę w eskorcie ochrony. Symboliczne zdjęcie reportażowe z zaciśniętą pięścią pod flagą amerykańską stało się rodzajem znaku ikonicznego i zostało opublikowane w kilku tytułach (w „Super Expressie” dwukrotnie) (Wolny-Zmorzyński, Doktorowicz, & Płaneta, 2023). Ten gest uniesionej pięści stał się symbolem kampanii. Już nazajutrz po zajściu zaczęto produkować gadżety wyborcze z tą sceną. Warto podkreślić, iż ze względu na właściwości naszego postrzegania świata fotografia dziennikarska jest niezwykle skutecznym narzędziem kształtowania pamięci kolektywnej ze względu na stałość i jednoznaczność przekazu w przeciwieństwie do filmu, który stanowi sekwencję ujęć wzajemnie się unieważniających (Wolny-Zmorzyński, Doktorowicz, & Płaneta 2023). Oba tabloidy w ciągu dwóch dni prezentowały rozbudowane

infografiki czy fotoreportaże. Istotną częścią tego przekazu były także podpisy i komentarze pod zdjęciami. „Fakt” ukazał sekwencję zdjęć pokazującą sytuację w Butler tuż przed chwilą, w której padły strzały, i tuż po niej. W obu tabloidach wyraźnie przedstawiono zbliżenia zakrwawionej twarzy kandydata na prezydenta, a także nieco przysłonięte obrazy zwłok zamachowca i strażaka Coreya Comperatore’a. Ważnym elementem infografiki były też szkice sytuacyjne pokazujące odległość i położenie miejsca z którego strzelał snajper. Stosunkowo dużym zróżnicowaniem odznaczały się też ilustracje publikowane w „Gazecie Polskiej Codziennie”. Nie ograniczały się tylko do fotografii dziennikarskiej. Na jej łamach znalazł się karykaturalny rysunek przedstawiający Donalda Trumpa w spotkaniu ze średniowieczną kostuchą oraz tzw. portret sądowy tradycyjnie wykonywany w Stanach Zjednoczonych na rozprawach nawiązujący do treści artykułu o umorzeniu sprawy dotyczącej przetrzymywania przez byłego prezydenta tajnych dokumentów państwowych. Dla „Gazety Wyborczej” symbolicznym wizerunkiem kampanijnym stał się natomiast snajper Secret Service stojący przed tłumem zebrany na wiecu (Bieliaszyn & Olszewski, 2024). Powtarzającymi się motywami ukazywanymi na fotografiach były portret zamachowca oraz przebitki z konwencji wyborczych.

RELACJONOWANIE SPORTOWEGO ŚWIĘTA

Ważne jest pytanie o to, czy wydarzenie sportowe może być istotnym faktem historycznym i wpływać głębiej na rozwój świata czy jakiegoś regionu niż tylko w obrębie wąsko pojmowanej dyscypliny. Wydaje się, że futbol ze względu na jego olbrzymią oglądalność i rozprzestrzenienie medialne ma pewne zadatki na tworzenie długo istniejących faktów kulturowych. Staje się tym samym narzędziem reprodukcji tożsamości zbiorowych (Malczyński, 2015, s. 126–141). Ryszard Kapuściński (2008) opisywał na przykład wojnę futbolową, jaka rozgorzała pomiędzy Hondurasem a Salwadorem w wyniku jednego niefortunnego meczu. Na ile sukces drużyny Kazimierza Górskiego stał się forpocztą zmian światopoglądowych w okresie Polski Ludowej? Na ile oznaczał symboliczne odejście Polski od przasnej zaściankowości i peryferyjności w kierunku Europy? Na ile

czasy nowożytne wiązać się mogą z reaktywacją antycznego rytuału olimpiad? W nawiązaniu do starożytnej idei – do jakiego stopnia współczesne agresje Rosji hamowane były przez okres rozgrywania globalnych igrzysk olimpijskich w Soczi (2014) i Pekinie (2022)? Można też podawać przykłady rozprzestrzenienia się pewnych zwrotów czy bonmotów związanych z wydarzeniami sportowymi, np. „ręka Boga” w przypadku gola Diego Maradony w meczu z Anglią na Mistrzostwach Świata w 1986 roku (Sokołowski & Stelmach, 2008, s. 102-112) lub „Dudek dance” w przypadku spektakularnego sposobu obrony rzutów karnych przez naszego rodaka w finale Ligi Mistrzów pomiędzy Milanem a Liverpooliem w 2005 roku. Wzorowa organizacja imprezy sportowej może stymulować trend rozwojowy w turystyce jak w przypadku powszechnie dyskutowanego efektu Barcelony (Borzyszkowski, 2014, s. 479–497).

W tym kontekście finał europejskich zmagania reprezentacji narodowych wpisuje się w czteroletni rytm rozgrywek na tym szczeblu, ale oznacza także reaktywację zespołu hiszpańskiego, który zaskoczył na tych mistrzostwach nowym skutecznym stylem i wypromował młodych zawodników. Niektóre z komentarzy wpisują się w ideę wszechobecności futbolu:

I od tamtej pory, słuchając patetycznych słów spływających na reprezentację, można tylko z niedowierzaniem kręcić głową – czy naprawdę piłka nożna może być aż tak ważna? Piłkarze dowiedzieli się, że jako grupa ucieleśniają najpiękniejsze cechy narodu, wyrażają jego duszę, ich sukces przyniesie ojczyźnie odrodzenie gospodarki, podniesie zaufanie do nowego rządu. Brakowało tylko deklaracji, że po zawieszeniu złotych medali na szyjach Anglików na kuli ziemskiej zapanuje pokój (Stec, 2024a).

Tego typu szeroki horyzont refleksji cechowały komentarze publikowane w „Gazecie Wyborczej”. Felietonista Ryszard Stec zwrócił m.in. uwagę na przesuwanie się ciężaru europejskiego futbolu w stronę Atlantyku, czego świadectwem jest regres gry Włoch i Niemiec w odniesieniu do pozycji Francji, Hiszpanii, Anglii i Portugalii. Autor łączy ten fakt z rozwojem tamtejszych klubów, które tworzą swoiste oligopole. Zauważa też wzrost różnorodności etnicznej w wiodących europejskich reprezentacjach. Tożsamości piłkarzy stają się rozmyte i związane z więcej niż jednym krajem (Stec, 2024b). To z pewnością

echo współczesnego nomadyzmu kulturowego, a zawód piłkarza sprzyja ruchom migracyjnym. Poszczególne gazety podkreślały też polityczne zaangażowanie gwiazd futbolu: Francuz Kyrian Mbappe agitował na rzecz partii centrowych w swoim kraju, z kolei Niemiec Toni Kroos wypowiadał się w sprawie bezpieczeństwa w Niemczech, które zmalało w wyniku napływu imigrantów. Do pewnego stopnia także w wydawałoby się neutralnej tematyce futbolu przebrzmiewały nuty światopoglądowe. Charakterystyczny jest tu tytuł artykułu o zwycięskim trenerze Hiszpanów Luisie de la Fuente: *Dumny Hiszpan, katolik i miłośnik walk byków*, co odpowiadało konserwatywnej orientacji dziennika „Gazeta Polska Codziennie”.

Tematyka Euro w badanym tygodniu również podlegała określonemu sekwencjonowaniu. W poniedziałek ze względu na późną porę zakończenia finału dzienniki skupiły się co najwyżej na podsumowaniu całej imprezy, natomiast dopiero we wtorek opisały ostatni mecz i zakończenie turnieju na stadionie olimpijskim w Berlinie. Informacje o Euro 2024 pojawiały się jeszcze w środę 17 lipca np. w związku z rezygnacją Garetha Southgate’a z funkcji trenera reprezentacji Anglii (Szczepanik, 2024), a w kolejnych dniach już tylko kontekstowo, np. w odniesieniu do polskiej ekstraklasy (Szczepłek, 2024). Oprócz wątku samego meczu opisywano młode hiszpańskie talenty Lamine’a Yamala i Nico Williamsa, a w tym kontekście także polskiego piłkarza młodego pokolenia Kacpra Urbańskiego, który zaliczył udany debiut w naszej reprezentacji. Innym istotnym wątkiem związanym z finałem Euro był występ Szymona Marciniaka w charakterze sędziego technicznego, na co uwagę zwracały przede wszystkim tabloidy. Dla naszego arbitra, który sędziował już finał Mistrzostw Świata, nie było to specjalne wyróżnienie, a „Fakt” nagłośnił tę decyzję, tłumacząc ją wyeliminowaniem Francji z ostatecznej rozgrywki (Ziober, 2024) oraz rzekomymi błędami Polaka we wcześniejszych meczach klubowych (TD, 2024).

Warto zwrócić uwagę na różnice pomiędzy komentowaniem wydarzenia sportowego przez tabloidy i gazety głównego nurtu. Te pierwsze zrezygnowały wręcz z klasycznego sprawozdania meczowego, pozostawiając tę rolę fotoreportażowi. W znacznie większym stopniu przedstawiano w nich półfinałową fetę, w której podkreślano uczestnictwo koronowanych głów. W relacjonowaniu wydarzenia szczególnie zwracano uwagę na emocje uczestników, radość jednych

i lży drugich. Podsumowanie turnieju przedstawiano tam w postaci wywiadów, głównie z trenerami czy byłymi piłkarzami, ale także piosenkarzem i celebrytą Zenonem Martyniukiem (Martyniuk, 2024). Warto dodać, że opublikowane wywiady często były tylko fragmentem dłuższych rozmów, których pełna wersja znajdowała się na stronie internetowej. Jest to ciekawy przykład hybrydyzacji dziennikarstwa przechodzącego z wersji drukowanej na wersję online (Michalczyk, 2010, s. 124).

W gazetach głównego nurtu dominowały natomiast felietony, opisujące różne aspekty zakończonego turnieju, którym towarzyszyły co najwyżej drobne wzmianki o charakterze ciekawostek. Oczywiście w tabloidach znacznie większe znaczenie miała warstwa ilustracyjna związana z turniejem Euro. W stosunku do opowieści o zamachu na Donalda Trumpa była ona znacznie bardziej zróżnicowana tematycznie. Ukazywano rozmaite ujęcia z piłkarskich zmagania na boisku, portrety poszczególnych zawodników i trenerów, sceny z trybun i miejsc, gdzie gromadzili się kibice, oprawę stadionową. Ważne znaczenie miała tu dynamika ujęć oraz ich bogata kolorystyka. W ramach fotomontaży pojawiały się także trofea sportowe. W artykule o Laminie Yamalu zaprezentowano dawną okładkę „Super Expressu”, cytując wcześniejszy artykuł poświęcony hiszpańskiemu talentowi (JCH, 2024).

ILUSTRACJE

Warstwa graficzna pełniła ważną funkcję w przekazie obydwu tematów. Nie tylko dopełniała treść, ale w wielu przypadkach była nośnikiem dodatkowych informacji. W tym względzie widać współczesną tendencję do unaocznienia zdarzeń rozgrywających się w odległych miejscach. Tego typu tendencja nie dotyczy jedynie narracji tabloidów, chociaż w ich przypadku jest ona najbardziej wyraźna, co znajduje odzwierciedlenie w znacznie większej ekspresji i dosłowności prezentowanych fotografii. Zdecydowanie więcej pojedynczych ilustracji opublikowano w związku z tematem zamachu w stosunku do finału Euro (por. tabele 3 i 4). Poniekąd ta przewaga wynikała z większego zainteresowania dzienników pierwszym wydarzeniem. Szczególną różnicę widać w tej kwestii w przypadku „Gazety Polskiej

Codziennie". Pierwszy z tematów w tym dzienniku został potraktowany znacznie bardziej wieloaspektowo, podczas gdy drugi ograniczony został do tradycyjnych relacji o wydarzeniu. W przypadku finału Mistrzostw Europy zdarzały się także artykuły pozbawione jakichkolwiek ilustracji. W tej narracji pojawiło się przynajmniej jedno zdjęcie o wymiarze symbolicznym. Pokazuje ono angielskiego trenera Garetha Southgate'a przechodzącego ze spuszczoną głową obok wyeksponowanego pucharu Europy. Tego typu symbol-mem ilustrował artykuły poświęcone jego rezygnacji ze stanowiska. Równocześnie z liczbą ilustracji nie szło w parze zróżnicowanie motywów (por. tabele 3 i 4). Można stwierdzić, że w przypadku zamachu na Donalda Trumpa ilustracja pełniła w większym stopniu funkcje symboliczne, a w przypadku piłkarskiego święta przede wszystkim funkcje narracyjne. W obu przypadkach można natomiast podkreślić zróżnicowanie gatunkowe i techniczne prezentowanych ilustracji.

Tabela 3. Ilustracje związane z zamachem na Donalda Trumpa w dziennikach ogólnopolskich

Tytuł		Dni tygodnia					razem
		poniedziałek	wtorek	środa	czwartek	piątek	
„Fakt”	Liczba	17	12	1		5	35
	Wątki	symbol, twarz Trumpa, zamachowiec, broń, mapa	twarz Trumpa, zamachowiec, sceneria	Trump i Vance		wnuczka Trumpa, bandaż na uchu, rodzina	
„Gazeta Polska Codziennie”	Liczba	13	3	3	3	2	24
	Wątki	scena zamachu, prezydenci USA	karykatura, scena konwencji, lalka Trumpa	Vance, portret sądowy Trumpa	Trump, plakat wyborczy, Kathy Griffin z maską Trumpa	Vance, Trump na mównicy	
„Gazeta Wyborcza”	Liczba	2	1	2			5
	Wątki	Trump z ochroną, scena wiecu	wyborcy Trumpa z transparentami	gest Trumpa, zamachowiec			
„Nasz Dziennik”	Liczba	2	1	1			4
	Wątki	symbol, Trump i ochrona	Trump i ochrona	wiecz wyborczy			
„Rzeczpospolita”	Liczba	2	1	2	1		6
	Wątki	symbol, Trump i ochrona	Trump i ochrona	gest Vance’a, Trump i Vance na mównicy	gadżety wyborcze		
„Super Express”	Liczba	11	8	1		1	21
	Wątki	symbol, sceny z Butler, zamachowiec, mapa	Trump i ochrona, ofiara zamachu, snajperzy	Trump z bandażem i Vance		symbol	
razem		47	26	10	4	8	95

Źródło: zestawienie własne na podstawie analizy zawartości poszczególnych numerów dzienników.

Tabela 4. Ilustracje związane z finałem Mistrzostw Europy w piłce nożnej w dziennikach ogólnopolskich

Tytuł		Dni tygodnia					Razem
		poniedziałek	wtorek	środa	czwartek	piątek	
„Fakt”	Liczba	12	18	2	2		34
	Wątki	gwiazdy i rozczarowania Euro, Boniek i Marciniak	sceny z finału, fiesta, koronowane głowy, trener, kibice, puchar, sędzia Marciniak	powitanie w Hiszpanii, król Filip VI	młody Lamine Yamal		
„Gazeta Polska Codziennie”	Liczba		4	1			5
	Wątki		dekoracja Hiszpanii, fragment meczu, podrzucanie trenera	Gareth Southgate i puchar Europy			
„Gazeta Wyborcza”	Liczba	1	2	1	1		5
	Wątki	po meczu Hiszpania-Niemcy	kibice Hiszpanii, dekoracja zwycięzców	scena z meczu finałowego	Gareth Southgate i Puchar Europy		
„Nasz Dziennik”	Liczba		2	2			4
	Wątki		mecz finałowy, dekoracja zwycięzców	scena z meczu finałowego, Gareth Southgate i puchar Europy			
„Rzeczpospolita”	Liczba	1	1				2
	Wątki	scena z meczu Hiszpania-Niemcy	Rodri z Pucharem Europy				
„Super Express”	Liczba	3	6	1			10
	Wątki	Kacper Urbański, Álvaro Morata, Harry Kane	Rodri, sędzia Marciniak po finale, dekoracja Hiszpanii, Lamine Yamal	Nico Williams			
razem		17	33	7	3	0	60

Źródło: zestawienie własne na podstawie analizy zawartości numerów dzienników.

PODSUMOWANIE

Dwa zbieżne w czasie wydarzenia – finał Euro 2024 i nieudany zamach w Butler – rywalizowały o uwagę prasy, lecz kulminacja obu w przypadku gazet przypadła we wtorek i była pochodną kalendarza redakcyjnego, a nie trwałej przewagi jednego tematu. Poniedziałkowe okładki częściej pokazywały zamach, natomiast „Gazeta Wyborcza” dodatkowo eksponowała finał we wtorek i czwartek; w „Gazecie Polskiej Codziennie” wątek zamachu utrzymał się dłużej także z powodu wyznaczenia J.D. Vance’a przez Donalda Trumpa na kandydata na wiceprezydenta. Zestawienia pierwszych stron, liczby wzmianek i ilustracji wskazują na krótkotrwałe wyższe zainteresowanie zamachem przy bardziej rozłożonej w czasie relacji z finału Euro 2024. Po stronie sportu dominuje narracja wieloosobowa i epizodyczna: sylwetki trenerów, kilku kluczowych zawodników zwycięskiego zespołu Hiszpanii, polski wątek sędziego, obecność koronowanych głów i celebrytów. Tabloidy preferowały emocje i fotoreportaże, tytuły głównego nurtu – komentarze i felietony. Warstwa wizualna była bogata i zróżnicowana: sceny meczowe, trybuny, dekoracje, powroty zwycięzców, z powracającym tematem Southgate’a przy pucharze jako symbolem porażki. Po stronie polityki narracja skupiła się na jednym bohaterze i ramie śledczo-eksperskiej: opis przebiegu zdarzeń, profil zamachowca, dyskusja o zaniedbaniach służb, reakcje polityków i ekspertów. Ikoniczne ujęcie zaciśniętej pięści pod flagą szybko zdominowało przekaz wizualny i było powielane w kolejnych wydaniach oraz materiałach kampanijnych. Najwięcej ilustracji i infografik wygenerowały tabloidy oraz „Gazeta Polska Codziennie”, co tłumaczy przewagę materiału wizualnego przy wątku zamachu.

Analizy prowadzą zatem do następujących wniosków: oba epizody były punktami kulminacyjnymi lipca 2024 w polskich dziennikach, ale różnił je ciężar i czas trwania ekspozycji. W świetle materiału prasowego zamach działał jako silny katalizator narracji i wydarzenie o potencjale „czarnego łabędzia”, które wpłynęło na dynamikę kampanii i jej ikonografię, lecz nie daje podstaw do wygłoszenia tezy o „kluczowej” sprawczości w wyniku wyborów; na rezultat oddziaływały równocześnie procesy po stronie Partii Demokratycznej i szersze trendy kulturowo-polityczne. Finał Euro pozostaje ważnym, lecz cyklicznym wydarzeniem sportowym; zamach – zdarzeniem

o wysokim ładunku symbolicznym, które dołączyło do istniejących wektorów sporu, a nie samodzielnie je wytworzyło.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Borzyszkowski, J. (2014). Efekt barceloński w turystyce... *Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Toruniu*, 13, 479–497.
- Dayan, D., & Katz, E. (2008). *Wydarzenia medialne. Historia transmitowana na żywo*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie „Muza”.
- Griffin, E. (2003). *Podstawy komunikacji społecznej*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Kapuściński, R. (2008). *Wojna futbolowa*. Warszawa: Czytelnik.
- Łódzki, B. (2013). Najważniejsze wydarzenia w Polsce i na świecie w 2009 roku. Przeniesienie ważności przedmiotów między agendą mediów a agendą publiczności – analiza pierwszego poziomu agenda-setting. W E. Nowak (Red.), *Agenda-setting w teorii i praktyce politycznej* (s. 13–38). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Malczyński, P. (2015). Gra o samostanowienie. Futbol jako narzędzie polityki międzynarodowej. W M. Rączkiewicz (Red.), *Państwo w państwie...* (s. 126–141). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Michalczyk, S. (2010). *Demokracja medialna. Teoretyczna analiza problemu*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Mustaqim, A.H., & Haroni, N. (2023). From a victim to a hero: A visual rhetoric of Donald Trump's attempted assassination. *International Journal of Integrative Sciences*, 8(3), 799–810. DOI: 10.55927/ijis.v3i8.10672
- pp (2024, 3 września). 10 tysięcy wydań „Rzeczpospolitej”. Od biuletynu rządowego do specjalistycznego dziennika w sieci. Wirtualnedia.pl. <https://www.wirtualnedia.pl/artykul/10-tysiecy-wydan-rzeczpospolitej-od-biuletynu-rzadowego-do-specjalistycznego-dziennika-w-sieci> (dostęp: 4.06.2025).
- Sokołowski, J., & Stelmach, A. (2008). „Ręka Boga”. Futbol jako metafora współczesnej kultury w krajach Ameryki Łacińskiej. *Kultura i Edukacja*, (3), 102–112.
- Taleb, N.N. (2010). *The black swan. The impact of the highly improbable*. London: Penguin Books.
- Wolny-Zmorzyński, K., Doktorowicz, K., & Płaneta, P. (2023). *Nowe spojrzenie na fotograficzne gatunki dziennikarskie. Teoria, analiza, interpretacja*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Materiały prasowe

- AZA (2024, 19 lipca). Wnuczka skradła mu show. *Fakt*, 167, 24.
- Bieliaszyn, W., & Olszewski, M. (2024, 15 lipca). Punkt zwrotny dla USA. *Gazeta Wyborcza*, 163, 4.
- Bober, M. (2024, 18 lipca). Lewica długo „hodowała” zamachowca z Pensylwanii. *Gazeta Polska Codziennie*, 139, 12.
- Bozzo, L. (2024, 15 lipca). Trump wzmocniony. *Gazeta Wyborcza*, 163, 5.
- Haszczyński, J. (2024, 15 lipca). Co się stało z Ameryką? *Rzeczpospolita*, 163, 1.
- JCH (2024, 16 lipca). Dzieci Barcy podbiły świat. *Super Express*, 164, 20.
- Lewicki, Z., & Jaworski, K. (przepr.) (2024, 16 lipca). Wzrastają szanse Trumpa na prezydenturę. *Fakt*, 164, 3.
- Lombardi, A. (2024, 17 lipca). Do niedawna wszyscy byliśmy dla siebie bliscy. *Gazeta Wyborcza*, 165, 5.
- Martyniuk, Z. (2024, 15 lipca). Jeździłem do fryzjera... popatrzeć na piłkarzy. *Fakt*, 163, 21.
- Młynarz, W., & Kryszczak, R. (2024, 16 lipca). Amerykańskie media od lat szczuły na Trumpa. *Gazeta Polska Codziennie*, 137, 6.
- Stec, R. (2024a, 16 lipca). Hiszpania królową Euro. *Gazeta Wyborcza*, 164, 20.
- Stec, R. (2024b, 17 lipca). Co mówi Euro 2024. *Gazeta Wyborcza*, 165, 20.
- Szczepanik, A. (2024, 17 lipca). Osiągnął wiele, ale wciąż za mało. *Gazeta Polska Codziennie*, 137, 16.
- Szczepłęk, S. (2024, 18 lipca). Kiepska gra, dobry interes. *Rzeczpospolita*, 166, A24.
- TD (2024, 15 lipca). Marciniak totalnie zawalił. *Fakt*, 163, 20.
- To scenariusz skopiowany ze Słowacji. (2024, 16 lipca). *Fakt*, 164, 3.
- Urzędowska, M. (2024, 16 lipca). Kto dopuścił się zaniedbań? *Gazeta Wyborcza*, 164, 3.
- Waszchukowski, W., & Gajkowska, P. (przepr.) (2024, 16 lipca). Donald Trump ma wolę walki. *Nasz Dziennik*, 163, 14.
- Winiarski, T. (2024, 17 lipca). Sąd umorzył sprawę Trumpa. *Gazeta Polska Codziennie*, 138, 8.
- Wróbel, U. (2024, 16 lipca). Wybory o przyszłość Ameryki. *Nasz Dziennik*, 163, 9.
- Ziober, Z. (2024, 16 lipca). Marciniaka załatwił Mbappe. *Fakt*, 164, 20–21.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

JOWITA ŚWIERCZYŃSKA

<http://orcid.org/0000-0002-6748-9635>
Krakow University of Economics
swierczj@uek.krakow.pl

WOJCIECH POLAN

<http://orcid.org/0000-0003-1749-7220>
Krakow University of Economics
polanw@uek.krakow.pl

DOI: 10.35765/HP.2722

Artificial Intelligence as a Business Negotiation Partner¹

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: The objective of this paper is to explore whether and to what extent artificial intelligence can serve not only as a support tool but potentially as an autonomous business negotiation partner.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The fundamental research problem is to determine the potential of artificial intelligence (AI) to replace human negotiators in the negotiation process. In order to carry out the research task so defined, the following research methods were used: descriptive analysis, with a prior review of literature sources; elements of comparative analysis; SWOT analysis; deduction and synthesis.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: In this study, the focus is on the issue of using the potential of AI in the negotiation process. The article discusses the essence of negotiations and their automation, presents the SWOT analysis for the use of artificial intelligence in the negotiation process, defines the Negotiation Algorithm Protocol System (NAPS), at the same time indicating possible applications and importance to business. It also attempts to define the Artificial Intelligence Negotiation Algorithm (AINA).

¹ The publication/article presents the results of Project no. 081/EEG/2024/POT financed from a subsidy granted to the Krakow University of Economics.

RESEARCH RESULTS: The analysis shows that while artificial intelligence is not yet capable of independently conducting negotiations, it significantly supports preparatory and repetitive tasks, increasing the chances of success through negotiation algorithms. The study introduces the conceptual frameworks of NAPS and AINA, which clarify AI's role, potential, and limitations in negotiation processes. It also identifies key research gaps, stressing the need for empirical validation and the development of criteria for defining negotiation "equality" between humans and AI.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The study concludes that AI cannot yet fully replace human negotiators; nevertheless, the authors propose valuable conceptual frameworks (NAPS and AINA) that clarify its potential and limitations. A key novelty lies in outlining future research on negotiation algorithms, emotional and non-verbal communication, and the integration of AI with big data and blockchain. Future work should empirically validate these frameworks and address the ethical, legal, and trust-related implications of delegating negotiation tasks to AI systems.

KEYWORDS:

negotiation process, artificial intelligence, negotiation algorithm, AINA, NAPS

INTRODUCTION

Artificial intelligence (AI) is technology that enables computers and machines to simulate human intelligence and problem-solving abilities. The form of learning differs from natural intelligence (human intelligence). Natural intelligence is based on experiences, emotions and social interactions, whereas artificial intelligence learns from data analysis and algorithms. As a field of computer science, artificial intelligence comprises machine learning, including deep learning, based on the development of algorithms modelled on decision-making processes in the human brain which, through the use of neural networks, can 'learn' from available data and make increasingly accurate classifications or predictions (John et al., 2023; IBM, 2024). Emerging as the most disruptive technology of the 21st century, AI is very likely to affect the functioning of individuals, societies and the global economy, including companies of all sizes (Weber, 2022). Therefore, it is no longer surprising to anyone that efforts are made to use its potential in various areas, especially as the potential of AI application in business processes seems to be huge and, arguably, not yet fully discovered, although it is still being tested by enterprises.

Basically, any company can experiment with AI, intending to enhance communication with customers on digital channels, improve customer retention, develop offers and manage customer complaints. One area of AI use is the decision-making process based on the analysis of large historical data sets where AI can optimise the process of making the right and reliable decisions (Battisti et al., 2022; Bharadiya, 2023). It is becoming increasingly common to use the possibilities of artificial intelligence to optimise communication processes and thus to deploy its potential in negotiation processes. Negotiations are an integral part of doing business and current conditions result in their increased complexity, both in scope and degree. In negotiation processes, it is usually necessary to consider a wide variety of issues and to take into account the different goals and interests of the parties (whether shared or conflicting) as well as shaping and analysing many alternatives. Objective difficulties arise in the choice of negotiation strategies and techniques, accompanied by increased uncertainty about the course and outcome of negotiations. Therefore, negotiations require comprehensive and precise analysis and selection of effective planning tools, adequate to the needs of the company. It is worth asking the question how to use AI-based tools and platforms to improve the entire negotiation process.

The scientific objective of this article is to explore whether and to what extent artificial intelligence can serve not only as a support tool but potentially as an autonomous business negotiation partner. The study seeks to identify the areas in which AI already contributes measurable value to negotiation processes, to assess its limitations, and to outline future directions for the development of negotiation algorithms. The hypothesis to be verified is as follows: artificial intelligence may become an equal negotiation partner, assuming responsibility for the entire process; at present, however, AI is not at such a stage of development. At the current level of advancement, it can effectively support concrete actions at the various stages of the negotiation process.

Recently, the body of studies on the application of AI in business activities has been growing, but the use of artificial intelligence in the negotiation process has not yet been comprehensively addressed. By formulating this objective, the article intends to fill a research gap and initiate a scientific discussion on the role of AI in negotiations. The presented considerations are an introduction to further research carried out by the authors as part of the Artificial Intelligence

Negotiation Algorithm (AINA) and Negotiation Algorithm Protocol System (NAPS) projects. In their next steps, the authors intend to create and subsequently verify the effectiveness of various negotiation algorithms in different situational and cultural contexts and to analyse the ability of AI to independently generate and adapt such algorithms. The presented conclusions primarily have substantive merits of a cognitive nature, thus adding value as a significant contribution and an attempt to fill the existing research gap.

The present article has a primarily theoretical and conceptual orientation. It does not aim to provide empirical data but rather to synthesise existing knowledge, propose an analytical framework, and initiate a scholarly discussion on the potential role of artificial intelligence in negotiation processes.

RESEARCH METHODS AND TOOLS

The present study is embedded in the domain of negotiation theory and International Economy and International Business, with particular emphasis on the application of artificial intelligence in global business contexts. The investigation assumes a cognitive and exploratory orientation, the primary objective of which is to conceptualise the potential of artificial intelligence as a negotiation partner and to delineate the scope of future empirical inquiries.

In order to achieve this aim, a multi-method qualitative research design was adopted. Specifically, the following methodological instruments were employed:

- Descriptive analysis, grounded in a systematic review of the relevant body of literature, facilitating the identification and clarification of key concepts, definitions, and theoretical perspectives.
- Comparative analysis, utilised to contrast the characteristics of traditional human negotiation processes with those supported or mediated by artificial intelligence, thereby highlighting convergences, divergences, and prospective complementarities.
- SWOT analysis, applied as an analytical framework for the structured assessment of strengths, weaknesses, opportunities, and threats inherent in the deployment of artificial intelligence within negotiation processes.

- Deductive reasoning and synthesis, enabling the integration of findings derived from the preceding analyses into a coherent conceptual framework and the formulation of theoretically grounded conclusions.

The adopted research design allows for the systematic juxtaposition of classical negotiation paradigms with emergent AI-driven approaches, thereby offering a theoretically informed foundation for the development of the Negotiation Algorithm Protocols System (NAPS) and the conceptualisation of the Artificial Intelligence Negotiation Algorithm (AINA).

THE MAIN PART

The Substance and Course of the Negotiation Process

Negotiation is a key element in both business and everyday life. Its diverse nature causes ambiguity in the definition approach in the literature. In general, negotiation is the main way of getting what we want from others (Fisher & Ury, 2011, p. 21) or a manifestation of human behaviour that focuses on the exchange of views, leading to a change in the relations between negotiators (Nierenberg, 1987, p. 8). Narrowly understood, it is a process of interaction in which at least two parties, who see the need for a common commitment to achieve a goal, but who initially differ in expectations, attempt to overcome their differences by argument and persuasion and to find a mutually satisfactory solution (Fowler, 1996, p. 12); alternatively, as treated by Nęcki (2000, p. 17), it comprises sequences of mutual operations through which the parties seek to achieve the most favourable resolution of a partial conflict of interest. At the same time, negotiation can be seen as a process of collective decision-making, deliberate and conscious social action, and a type of relationship based on difference, exchange and reciprocity (Albaret & Dieckhoff, 2020, p. 9). In relation to business activities, it can be defined as a communication and decision-making process involving two or more parties and aiming at an agreement between the participants in economic transactions that is satisfactory to each partner when there is a situation of divergence of interests between the parties in at least one area. It is also a process

of cooperation rather than a struggle for domination (Prościak, 2024, p. 88). Despite the different approaches, the definitions of negotiation contain the following common elements: (1) the involvement of at least two parties who have both common and conflicting interests; (2) each party needs the participation of the other party to achieve its objective; (3) the actions of the parties concern the distribution or exchange of goods, resources and/or the resolution of problems concerning the parties involved; (4) the parties are convinced that negotiation is the best way to reach an agreement satisfactory to all (Roszkowska, 2011, p. 66). The negotiation process is undoubtedly complex and complicated, it has its dynamics and structure (Myśliwiec 2007, p. 12). Its course is modified by a combination of factors which are both intra-negotiation (the negotiation itself, including the negotiators, and direct spheres of influence) and extra-negotiation (law, politics, cultural customs) in nature (Kowalczyk, 2021, p. 17). The negotiation process comprises several phases which, in turn, consist of successive specific actions. The concept of negotiation as a process is not only about highlighting its holistic character, but also about drawing attention to its dynamic nature and to the sequence and repetition of specific actions. In the literature, there are various divisions of the negotiation process, most often distinguishing from two to six stages, depending on the assumptions adopted. For example, Kennedy (1982) identifies four basic phases: (1) how to prepare; (2) how to debate; (3) how to propose; and (4) bargaining. A similar division is proposed by Jankowski & Sankowski (1995): (1) preparation; (2) the starting phase; (3) the middle phase; (4) the final phase. According to Fowler (1996), the negotiation process can be divided into three stages: (1) preparation; (2) the actual negotiation process; (3) implementation of the agreement, whereas Casse (1992) presents six stages: (1) pre-negotiation; (2) the preliminary phase, (3) design; (4) decision-making; (5) implementation; (6) the final phase. Regardless of the division adopted, thorough preparation for conducting the whole process is the responsibility of every negotiator – failing to prepare is preparing to fail (Nęcki, 2000, p. 185). In addition, it is important to constantly improve the forms and methods of negotiation by searching for new tools to improve activities in particular phases, including going beyond traditional tools and models, e.g. through the use of the potential of artificial intelligence.

2. Automation of the Negotiation Process

Although the concept of deploying artificial intelligence in negotiations is not new, there has been considerable progress in its practical application in recent years. Artificial intelligence is used in business to implement automation processes (Qvist-Sørensen, 2020). Thus, the use of AI's potential in the negotiation process is primarily aimed at its automation, i.e. the application of advanced technology for the comprehensive implementation of the negotiation process with minimal human intervention. It can comprise anything from simple data analysis to complex algorithms capable of independently conducting entire negotiations. Table 1 shows the types of artificial intelligence deployed in negotiations.

Table 1. Types of artificial intelligence in negotiation

Type of AI	Role in the negotiation process
Machine learning – algorithms	An algorithm is a sequence of instructions presenting a step-by-step solution to a problem. Negotiation algorithms can automate most of the routine activities in all phases of negotiation, thus streamlining the entire process. They can be used, <i>inter alia</i> , to identify patterns and trends based on historical negotiation data, which improves the decision-making process (including in terms of strategy and tactics). Machine learning models are trained on large data sets. The more data a model has, the more accurately it can predict outcomes and propose optimal strategies for a given negotiation process.
Natural language processing – chatbots	Chatbot (chatterbot, ingubot, intellibot) – a type of software using artificial intelligence and attempting to simulate a very natural way of human communication (conversation). In negotiations, it facilitates communication, at the same time gathering the negotiation partner's requirements and expectations, analysing them in terms of personality and, depending on the outcome of such analysis, adjusting and selecting appropriate negotiation techniques, so that the conversation is more likely to lead to a positive effect (concluding a transaction or solving a problem).
Predictive analytics	Predictive analytics is a technique relying on statistics, data analysis, machine learning algorithms and artificial intelligence to forecast future results based on historical and current data. During negotiation, it can predict potential scenarios and suggest the best directions of action. It accelerates and increases the accuracy of analytical processes, limits the risk involved through prior identification, thus enabling negotiators to take action to reduce the occurrence of real threats to a positive outcome of the negotiation concerned.

Source: own elaboration.

The main advantage of automatic negotiation is that many actors can organise their behaviour in order to achieve mutually beneficial transactions, allowing for better use of resources and providing an advantage to society as a whole (Mohammad et al., 2020, p. 242). Table 2 presents the key AI tools and software solutions used in the negotiation area. Those tools draw on advanced technologies such as machine learning, natural language processing and predictive analytics to improve negotiation strategies and outcomes (Florkin, 2024).

Table 2. Key AI tools for negotiation

Tool	Description
IBM Watson	Data analysis and natural language processing for contract analysis and legal forecasting.
Kira Systems	Review of contracts and due diligence through the identification and analysis of clauses based on artificial intelligence.
ArbiLex	Predicting the outcomes of arbitration cases based on machine learning.
WyczyśćEdge3D	Assessment of the project risk and outcome in construction negotiations.
ZyloTech	Analysis of customer behaviour to personalise and optimise engagement strategies.

Source: own elaboration based on Florkin (2024).

Artificial intelligence can be used in various business negotiation scenarios: (1) in sales negotiations (to analyse partners’ data, adjust the offer, predict opponents’ reactions or optimise pricing strategies); (2) in purchasing negotiations (to analyse and evaluate supplier performance, compare offers and forecast risks); or (3) in contract negotiations/renegotiations with external stakeholders (to analyse existing contracts, optimise contract terms, identify potential threats, recommend improvements).

Currently, artificial intelligence is not at a stage of development that would allow it to develop a negotiation system on its own – even if a sufficiently extensive negotiation algorithm protocol system should be completed. Recent empirical studies provide a more nuanced perspective on the comparison between artificial intelligence and human cognitive abilities. Research indicates that large language models (LLMs) can perform at levels comparable to children in selected cognitive domains. For instance, GPT-3.5 and GPT-4 achieved results similar to those of 6– to 10-year-olds in theory of mind (ToM) tasks, such as false belief

reasoning, while still lacking consistency and deeper comprehension (Kosinski, 2024; Strachan et al., 2024). In other contexts, LLMs have demonstrated performance comparable to or even surpassing human participants, such as when acting as interviewers of children in controlled studies (Sun et al., 2025) or predicting outcomes of neuroscience experiments more accurately than domain experts (Luo et al., 2025). At the same time, findings from developmental psychology highlight that young children often outperform AI systems in areas such as robust visual object recognition, underscoring qualitative differences between biological and computational cognition (Ayzenberg et al., 2025). These results suggest that while LLMs exhibit advanced problem-solving skills in structured tasks, their abilities cannot be linearly equated with human intelligence at a given age but rather reflect domain-specific competencies that vary considerably across contexts. Andler, Amblard, and Blangero (2024) point out that artificial intelligence lacks consciousness, emotions and other mental states that are crucial to fully imitating human intelligence (HI). The authors indicate two main approaches to AI. One is inspired by human thought (cognitive) processes, whereas the other focuses on solving problems without referring to HI. Initially, symbolic models (based on logical inference rules) were preferred, due to the limited computing power of computers. Currently, connectionist models (based on neural networks) dominate, which is related to technological advancement. Based on those studies, several key conclusions can be drawn regarding the possibility of using artificial intelligence in negotiation processes. Depending on the purpose of the negotiation, it is possible to attempt to simulate human thought (cognitive) processes or to concentrate on effective problem solving with no direct reference to human intelligence. In negotiations, both symbolic AI (based on rules and logic) and connectionist AI (based on neural networks) can be used. Symbolic models can be helpful in situations that require clear and understandable negotiation rules, whereas connectionist models can perform better in analysing complex patterns and predicting negotiation behaviour. The lack of consciousness and emotions in AI means that in negotiations there may be difficulties in reading the intentions and emotions of the other party. That may limit the ability of AI to fully understand and respond to human negotiation behaviour, suggesting the need to supplement AI with emotion analysis tools or for AI to work with human negotiators. Moreover, in negotiations, AI can be used on

the basis of functionalism, or focusing on the results of an action (e.g. achieving optimal negotiation results) rather than on the exact course of the decision-making process. It may be more important what AI achieves than its working in the same way as human intelligence. Martin von Allesch (2022) argues that assessing the effectiveness of artificial intelligence in negotiations should include generality and adaptability rather than just being narrowly focused on task performance. According to the researcher, current AI systems may be effective in performing specific tasks, but their ability to adapt in the context of dynamic negotiations is still limited. Therefore, there is a risk that today's AI systems may apply simplifications distorting the actual outcome of negotiation. Rhiannon Williams (2023) reported that AI had just passed a human test for creativity. Nevertheless, the author pointed to various limitations in the use of AI tools at the time: (a) AI can simulate human responses and strategies, but it is no match for human creativity and adaptability in negotiations; (b) in negotiations requiring innovative solutions, AI may be less effective, especially where the problem requires a new, unprecedented approach; (c) AI is based on previous data, which may limit its adaptability to new and unforeseen negotiation situations; (d) human beings should remain a key element in negotiations, especially in situations requiring empathy and a deep understanding of the context; (e) AI can be used as a support tool, providing analysis and suggestions, but it should not replace human negotiators.

According to the authors of this paper, artificial intelligence is not yet ready to become an equal partner in business negotiations. At the current level of development, AI has several imperfections. Negotiation algorithms cannot (yet) sufficiently analyse one of the important aspects, i.e. non-verbal messages and signals. Body language, providing information about the emotions and intentions of negotiators, can be a driver of gaining dominance at the negotiating table – based on non-verbal communication, one can read what the interlocutor really feels and thinks and, above all, whether they are telling the truth, which is often crucial to the outcome of the negotiations. Algorithms have no emotional intelligence; in order to be able to fully replace humans in the negotiation process, AI would need to have at least human skills to understand explicit or implicit intentions, reasons and motives of human intelligence, which it cannot do yet. In addition, there is a risk of AI's misunderstanding of the context

of negotiations, which may lead to misinterpretations of negotiation situations. Despite those shortcomings, AI can effectively support specific activities at different stages of the negotiation (Table 3).

Table 3. Possible applications of AI in the negotiation process

NEGOTIATION PHASE	AREA OF APPLICATION
PRELIMINARY – PRE-NEGOTIATION	analysis of information about the negotiation partner
	assessment of the negotiation conditions
	selection of members of the negotiating team
	analysis of (one's own and the partner's) interests, goals and alternatives
	estimation of the parties' bargaining strengths
	defining the area of negotiation
	choice of negotiation strategy and tactics
MIDDLE PHASE – ACTUAL NEGOTIATION	modification of the assumed negotiation techniques based on the negotiation style adopted by the partner
	analysis of specific areas of divergence
	identification of costs and losses resulting from possible breaking off of the talks
FINAL PHASE – POST-NEGOTIATION	substantive verification of the content of the agreement
	analysis of the achievement of the goal, the effectiveness of the strategy used, the parties' negotiating styles and techniques
	analysis of errors and correct actions
	analysis of the implementation of the negotiated arrangements

Source: own elaboration.

AI's potential to generate value is now particularly useful at the initial stage of the negotiation process – in the preparatory phase (Table 3). Thanks to the use of AI, the negotiator can quickly deal with the most laborious, 'mechanical' part of the preparatory phase, thus leaving more time to refine issues that require creative thinking, rational analysis, drawing conclusions and making decisions in fields such as selecting the goal, strategy or negotiation techniques. AI is an effective tool supporting repetitive activities – it allows to properly organise, read and draw practical conclusions in all those areas. It performs very well in tasks that have clear rules but complex processes. It can be programmed to respond to a set of assumptions and a set of data presented in the past, thus predicting value more accurately than humans. The forecast data can be used as a standard reference

for special functions in negotiations. Therefore, it is a natural way of combining artificial intelligence with negotiation, which can be used to automatically optimise human decisions during negotiations (Liu et al., 2020, p. 10). The role of artificial intelligence in modern negotiations is crucial due to the increasing complexity and amount of data involved. The following table provides a SWOT analysis for the use of artificial intelligence in negotiations (Table 4).

Table 4. SWOT analysis – artificial intelligence as a negotiation partner

STRENGTHS	WEAKNESSES
– effectiveness, efficiency and speed – broad and predictive data analysis in a short time; AI can process large amounts of data and negotiate much faster than humans; – cost reduction – AI's taking over part of the duties leads to time savings and optimisation of human and financial resources; – permanent availability – the ability to perform tasks without time limits, AI can operate 24/7, which is beneficial in international negotiations, where time zones can pose a challenge; – scalability – automated negotiation systems can handle multiple simultaneous negotiations, which is difficult for human negotiators to achieve; – communicativeness – instant feedback; AI automates routine communication, leaving time for more complex tasks; – insight – reliable analysis of the negotiation partner, the ability to identify the negotiation partner's behaviour pattern based on their reactions and method of communication; recommendations based on a thorough analysis of data, based on evidence (historical data); – objectivity – AI uses data and algorithms to provide unbiased recommendations. Moreover, it minimises the risk of falling into the trap of becoming overemotional in a negotiation; it eliminates prejudices and emotions that can influence human decisions, thereby helping to achieve more equitable (free from human prejudice) negotiation outcomes; – prediction – forecasting the results of talks based on the analysis of previous negotiation processes; – certainty – minimising the risk of human error in the form of oversight or non-identification of relevant information;	– lack of intuition and empathy – despite its advancement, AI still fails to fully understand human emotions and subtleties, which can lead to misinterpretations of negotiation intentions; – data dependence – the effectiveness of AI in negotiations depends on the quality and quantity of data on which it has been trained. Inaccurate, incorrect, incomplete or outdated data can lead to incorrect decisions. In the case of already existing errors in algorithms, AI systems may inadvertently perpetuate them; – ethical restrictions – there are concerns about the ethics and transparency of AI algorithms, especially in the context of privacy and data security; – adaptability – AI may have difficulty adapting to rapidly changing contexts or unexpected behaviours of the other party to the negotiation; – schematic approach – in relation to decision-making; misunderstanding of the negotiation context by AI can lead to misinterpretations of negotiation situations in terms of decisions taken; – failure by AI systems to take into account cultural differences at the negotiation stage may be a threat to the subsequent performance of the contract;

OPPORTUNITIES	THREATS
– technological progress – the continued development of AI technology, including advanced machine learning algorithms and natural language processing, can significantly improve AI negotiation capabilities; moreover, the rapid development of AI in relation to human intelligence can lead to independent creation of negotiation mechanisms based on existing algorithms; – integration with other technologies – combining AI with big data, predictive analytics and blockchain technologies can create more advanced, secure and transparent negotiation systems; – globalisation and complex negotiations. – the growth of global markets and the complexity of international negotiations increase the demand for effective, scalable solutions that AI can deliver; – personalisation – the development of AI allows for a more personalised approach to negotiations, tailored to the individual needs and preferences of negotiators;	– cybersecurity – the automation of negotiations with AI exposes systems to potential hacking attacks and data security breaches; the risk of insufficient protection of sensitive information about negotiation partners from unauthorised access and breaches; – legal regulations – changing legislation on the use of AI may limit the possibilities of its implementation in negotiations; – trust and acceptance – people may be reluctant to trust AI in critical negotiations, fearing lack of control or understanding of decisions made by algorithms; – technological divide – differences in the availability and advancement of technology between different regions of the world can lead to uneven implementation and benefits of automating negotiations using artificial intelligence tools. – changing the negotiation model – reducing the need for ‘traditional’ negotiations will weaken the skills of humans as negotiators, which can lead to the breaking off or negative conclusion of the negotiation process in the event of a system failure;

Source: own elaboration.

Incorporating artificial intelligence into negotiation processes requires a strategic approach, whereas choosing the right AI negotiation tool involves a thorough understanding of business needs and careful consideration of various factors (Florkin, 2024). It is worth remembering, however, that the use of artificial intelligence in negotiations requires a balance between automation and preserving the human element of the art of talking at the negotiating table. According to Analytics Vidhya (2023), the future of negotiations is likely to involve collaboration between AI and humans and AI will be a tool to support rather than to replace human negotiators. AI can complement the human negotiation process by strengthening analysis and decision-making, but not substituting human creativity and empathy. In negotiations, AI will be effective in areas where large amounts of data can be analysed,

but it may have difficulties with subjective, emotional aspects. AI can process data faster, but the human mind remains more energy-efficient, which is important in long-term negotiation processes.

3. The Negotiation Algorithm and the Negotiation Algorithm Protocol System (NAPS)

The answer to the need to use AI-based tools and platforms to streamline the entire negotiation process is a negotiation algorithm. NAPS – it is the title of the project implemented by the authors of the article and aimed to create and test specific protocols of the Negotiation Algorithm Protocol System (NAPS). The authors intend to describe sets of rules, procedures and standards that must be followed during the negotiation process. Those protocols may include communication methods, sequences of operations or offer evaluation principles that are relevant to the proper conduct of negotiations. Each protocol will be responsible for different aspects of the negotiation process, forming a comprehensive system for managing and coordinating the entire negotiation process.

Each NAPS protocol might be constructed according to a structured schema. This schema might specify the input data (e.g. parties, objectives, BATNA, reservation points, constraints), define an ontology of issues (e.g. price, delivery, risk allocation), outline rules of concession-making, determine priorities and weights assigned to issues, and incorporate relevant constraints (legal, ethical, organisational). Such formalisation might provide the necessary foundation for subsequent automation and for feeding these protocols into AI-driven systems. The step before creating specific tools is the need to define the very concept of a negotiation algorithm. In general terms, an algorithm describes a step-by-step solution to a problem or achievement of a goal (Sysło, 2016, p. 2). In other words, an algorithm is a recipe, a set of commands, a description of a sequence of operations leading to resolving a specific problem. An algorithm can also be understood as a function that transforms input data into output data. However, any negotiation is an extraordinary process. Due to the complexity of human interaction, it is not entirely comparable to the formal language of mathematical and computer algorithms.

Therefore, by transferring that classic definition of an algorithm to the field of negotiations, according to the authors of the article, a negotiation algorithm describes a step-by-step solution to a negotiation problem or achievement of the set goal in the negotiation process. In other words, a negotiation algorithm is a recipe, a set of commands, a description of a sequence of operations leading to resolving a specific negotiation problem. Such an algorithm can also be understood as a function that transforms negotiation input data into negotiation output data. A negotiation algorithm is a record of accumulated knowledge reflecting the collected and stored information (e.g. data on the terms and conditions, partner, subject-matter and area of negotiation; the hierarchy and ways of achieving negotiation goals; possible strategies and techniques; possible concessions; short- and long-term benefits and costs, whether acceptable or unacceptable), translating into step-by-step actions until the positive conclusion of the negotiation process (i.e. solving the problem concerned). Therefore, the creation of negotiation algorithms enables the transfer of knowledge to specific systems and the creation of intelligent actions therein, resulting in an effective recipe for efficient negotiations.

For a set of commands or instructions to be considered a negotiation algorithm, it must meet several key criteria:

1. **Finiteness:** a negotiation algorithm must always end after a finite number of steps have been completed. Any negotiation process that could potentially never end is not a negotiation algorithm.
2. **Definiteness:** each step of a negotiation algorithm must be clearly defined. The instructions must be clear and unambiguous, which means that each negotiation operation is precisely defined.
3. **Input:** a negotiation algorithm takes zero or more inputs before or during its operation. The data may include information about the parties to the negotiation, their objectives, priorities, limitations and any other relevant variables affecting the negotiation process.
4. **Output:** a negotiation algorithm generates one or more outputs that have a specific connection to the input data. The output must be clearly defined and linked to the objective of the negotiation.

5. Effectiveness: all operations performed by a negotiation algorithm must be sufficiently basic that they can be performed manually within a finite time period. Operations must be realistic and feasible.

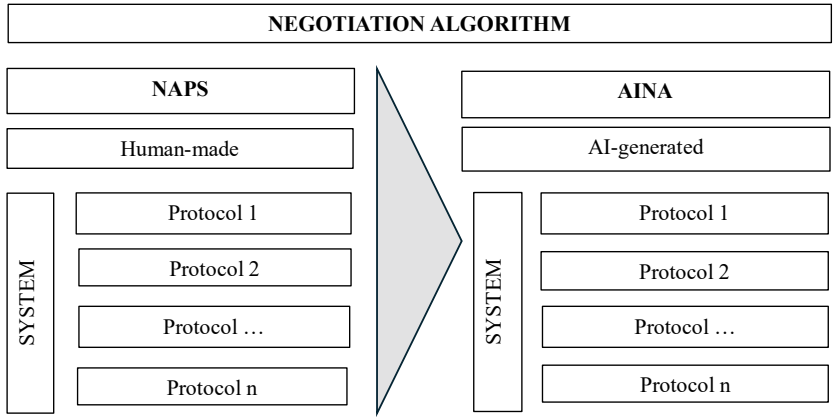
Adhering to those principles allows for the creation of negotiation algorithms that are precise, effective and reliable, enabling both humans and artificial intelligence systems to conduct effective negotiations.

4. Artificial Intelligence Negotiation Algorithm (AINA)

Bearing in mind the complexity of negotiation processes, their infinite variableness, multi-element nature, today the authors of the article see no possibility of defining the concept of an artificial intelligence algorithm that would describe the negotiation process in its entirety. Technically, it would be an overly complex block diagram, basically consisting of an unlimited number of subalgorithms. In the opinion of the authors, a negotiation algorithm of artificial intelligence, within the meaning of the classic definition of an algorithm, will not be described by a human. The idea is to supply artificial intelligence with negotiation algorithms. Therefore, the authors intend to create an extensive catalogue of NAPS negotiation algorithms that will describe different situations (with no certainty that a human will be able to predict them all), assuming that, at a more advanced stage of AI development, the system will be able to create a mechanism by itself – adapting to a specific situation or phase in the negotiation process.

To recapitulate, an artificial intelligence negotiation algorithm (AINA) will be a scheme, program or recipe for operation that a human will not be able to define, describe or even understand. AI will create such a scheme based on the NAPS supply. An AINA will be the ideal of the negotiation process automation, the target state (understood as a set of skills rather than as a specific model solution). The NAPS–AINA relationship is illustrated Figure 1.

Figure 1. Diagram NAPS v AINA

Source: own elaboration.

To assess the quality of AI-generated negotiation algorithms, an evaluation framework is required. This may include multi-agent simulations, agent tournaments, or controlled A/B tests with practitioners. Evaluation criteria could involve not only effectiveness and efficiency (time to agreement, rate of successful outcomes), but also the quality of solutions (Pareto efficiency), fairness, and compliance with predefined constraints. Moreover, to ensure responsible use, the development of AINA might incorporate a governance, risk and compliance layer. This includes traceability of decisions, explainability of AI reasoning, systematic bias auditing, as well as guarantees of security and data protection in handling sensitive negotiation information.

RESEARCH RESULTS

The development of negotiating skills in both humans and AI systems will contribute to more effective and harmonious relationships, leading to mutual benefits. As AI becomes more advanced, understanding and adapting to those ‘new negotiation partners’ will be crucial to succeeding in future business interactions. In the future, artificial intelligence may become an equal negotiation partner, assuming responsibility for the entire process; at present, however, AI is not at

such a stage of development. Today, AI is an effective tool supporting repetitive activities – it allows to properly organise, read and draw practical conclusions, particularly in the preliminary phase, i.e. the preparation of negotiations. Ultimately, the AI negotiator (AI negotiation robot) will assume responsibility for carrying out the process from start to finish. At the current level of development of artificial intelligence, the chances of success in negotiations are increased by the use of negotiation algorithms. The research conducted is the foundation for further identification and development of advanced negotiation algorithms, especially in terms of considering how fast AI will develop in relation to human intelligence and the situation where AI will independently create negotiation mechanisms based on the supply of algorithms. Although the study does not present empirical data, its results consist in theoretical insights derived from the literature review, comparative analysis, and SWOT evaluation. These findings include the conceptualisation of the Negotiation Algorithm Protocols System (NAPS) and the Artificial Intelligence Negotiation Algorithm (AINA), as well as the identification of specific research gaps requiring empirical validation.

The claim that artificial intelligence may in the future become an ‘equal partner’ in negotiations is formulated here in general terms, as no universally accepted formal criteria for negotiation equality currently exist. At present, the notion should be understood as an exploratory hypothesis, highlighting the potential trajectory of AI development rather than a measurable reality. Establishing clear criteria for ‘equality’ – such as decision-making autonomy, adaptability, or the ability to recognise and respond to human intentions – remains a task for future research.

CONCLUSIONS

The primary research objective of this article was to explore the possibility of employing artificial intelligence as a business negotiation partner. This aim has been achieved through a conceptual analysis that combined a literature-based review with original theoretical propositions. The investigation confirmed the hypothesis that, at the present stage of development, artificial intelligence cannot yet

assume full responsibility for conducting negotiations on par with human negotiators. Nevertheless, AI already provides measurable value as a support instrument, particularly in the preparatory phase of negotiations, where it enhances information processing, scenario forecasting, and the organisation of repetitive activities.

The main theoretical contributions of the study may be summarised as follows:

- the identification of specific areas within the negotiation process where AI tools may be effectively applied (preparation, analytical support, evaluation of agreements);
- the development of a SWOT analysis illustrating both the potential and the limitations of AI in negotiation processes;
- the conceptualisation of the Negotiation Algorithm Protocols System (NAPS) and its relationship with the Artificial Intelligence Negotiation Algorithm (AINA), constituting an original framework for structuring and advancing research in this field.

By providing these results, the article contributes to filling an evident research gap. At the same time, it should be emphasised that the study is primarily theoretical and review-based in nature. Its claims regarding the future “equality” of AI in negotiations are intentionally formulated in general terms, as no formalised criteria for assessing such equality currently exist. Establishing these criteria – whether in terms of autonomy, adaptability, or the capacity to interpret human intentions – remains a task for future inquiry.

The implications of this research are twofold. From a theoretical perspective, the study demonstrates that negotiation algorithms can be meaningfully integrated into negotiation science, offering a structured conceptual lens for analysing the interaction between human and machine negotiators. From a practical perspective, it suggests that AI should presently be deployed in a complementary role, supporting human negotiators rather than attempting to replace them.

Future research should focus on empirically verifying the proposed conceptual frameworks. In particular, subsequent studies may investigate:

1. the effectiveness of specific negotiation algorithms across diverse situational and cultural contexts;
2. the capacity of AI systems to autonomously generate and adapt negotiation mechanisms;

3. the role of emotional and non-verbal communication in human–AI negotiation dynamics;
4. the implications of integrating AI-based negotiation with big data, blockchain, and predictive analytics;
5. the ethical, legal, and trust-related challenges of delegating negotiation tasks to AI systems.

In conclusion, the study should be regarded as a theoretical and conceptual contribution. It clarifies both the potential and the limitations of AI in negotiations, proposes original analytical frameworks (NAPS and AINA), and lays the groundwork for future empirical research that may establish formal criteria for assessing the extent to which artificial intelligence can become an autonomous partner in negotiation processes.

REFERENCES

- Albaret, M., & Dieckhoff, M. (2020). Introduction: analyser les trames des négociations internationales. *Négociations*, 34(2), 5–15.
- Andler, D., Amblard, M., & Blangero, A. (2024, 17th Jan). Are artificial intelligence and human intelligence comparable? <https://www.polytechnique-insights.com/en/columns/science/are-artificial-intelligence-and-human-intelligence-comparable/> (accessed on 30th August 2025).
- Ayzenberg, V., Sener, S.B., Novick, K., & Lourenco, S.F. (2025). Fast and robust visual object recognition in young children. *Science Advances*, 11(27), eads6821. DOI: 10.1126/sciadv.ads6821
- Battisti, S., Agarwal, N., & Brem, A. (2022). Creating new tech entrepreneurs with digital platforms: Meta-organizations for shared value in data-driven retail ecosystems. *Technological Forecasting and Social Change*, 175(2), 121392. DOI: 10.1016/j.techfore.2021.121392
- Bharadiya, J.P. (2023). Machine learning and AI in business intelligence: Trends and opportunities. *International Journal of Computer*, 48(1), 123–134.
- Casse, P. (1992). *The one-hour negotiator*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- IBM (2024, 9th August). *What is artificial intelligence (AI)*. <https://www.ibm.com/topics/artificial-intelligence> (accessed on 26th July 2024).
- Jankowski, W.B., & Sankowski, T.P. (1995). *Jak negocjować?* Warszawa: Centrum Informacji Menedżera.
- John, M.M., Holmström Olsson, H., & Bosch, J. (2023). Towards an AI-driven business development framework: A multi-case study. *Journal of*

- Software: Evolution and Process*, 35, e2432. DOI: <https://doi.org/10.1002/smr.2432>
- Fisher, R., & Ury, W. (2011). *Getting to yes: Negotiating agreement without giving in*. Boston: Houghton Mifflin.
- Florkin, J. (2024, 29th July). *Sztuczna inteligencja w negocjacjach. Przekształcanie strategii i wyników*. <https://julienflorkin.com> (accessed on 30th August 2025).
- Fowler, A. (1996). *Negotiation Skills and Strategies*. London: Chartered Institute of Personnel & Development.
- Kennedy, G. (1982). *Perfect negotiation*. London: Gower Publishing.
- Kosinski, M. (2024). Evaluating large language models in theory of mind tasks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 121(45), e2405460121. DOI: 10.1073/pnas.2405460121
- Kowalczyk, E. (2021). *Psychologia negocjacji. Między nauką a praktyką zarządzania*. Warszawa: PWN.
- Liu, T. & Zheng, Z. (2020). Negotiation assistant bot of pricing prediction based on machine learning. *International Journal of Intelligence Science*, 10(2), 45–58. DOI: 10.4236/ijis.2020.102002
- Luo, X., Recharadt, A., Sun, G., Nejad, K.K., Yáñez, F., Yilmaz, B., & Love, B.C. (2025). Large language models surpass human experts in predicting neuroscience results. *Nature Human Behaviour*, 9(2), 305–315. DOI: 10.1038/s41562-024-01968-8
- Mohammad, Y., & Nakadai, S. (2019). Optimal value of information based elicitation during negotiation. In *Proceedings of the 18th International Conference on Autonomous Agents and MultiAgent Systems (AAMAS 2019)* (pp. 242–250). International Foundation for Autonomous Agents and Multiagent Systems. <https://www.ifaamas.org/>
- Myśliwiec, G. (2007). *Techniki i triki negocjacyjne, czyli jak negocjują profesjonalści*. Warszawa: Difin.
- Nęcki, Z. (2000). *Negocjacje w biznesie*. Kraków–Kluczbork: Antykwa.
- Nierenberg, G.I. (1987). *Fundamentals of negotiating*. Scranton: HarperCollins.
- Prościak, A. (2024). *Kupiec Alfa. Przewodnik po efektywnych zakupach i negocjacjach*. Gliwice: Helion.
- Qvist-Sørensen, P. (2020). Applying IIoT and AI – opportunities, requirements and challenges for industrial machine and equipment manufacturers to expand their services. *Central European Business Review*, 9(2), 46–77. DOI: 10.18267/j.cebr.234
- Roszkowska, E. (2011). *Wybrane modele negocjacji*. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku.
- Sysło, M. (2016). *Algorytmy*. Gliwice: Helion.

- Strachan, J.W., Albergo, D., Borghini, G., Pansardi, O., Scaliti, E., Gupta, S., Gori, M., Rea, F., & Becchio, C. (2024). Testing theory of mind in large language models and humans. *Nature Human Behaviour*, 8(7), 1285–1295. DOI: 10.1038/s41562-024-01983-9
- Sun, Y., Pang, H., Järvillehto, L., Zhang, O., Shapiro, D., Korkman, J., & Santtila, P. (2025). Comparing the performance of a large language model and naive human interviewers in interviewing children about a witnessed mock-event. *PLOS ONE*, 20(2), e0316317. DOI: 10.1371/journal.pone.0316317
- von Allesch, M. (2022, 5th December). *How can we measure artificial intelligence?* <https://tech.bertelsmann.com/en/blog/articles/how-can-we-measure-artificial-intelligence> (accessed on 1st September 2024).
- Weber, M., Beutter, M., Weking, J., Böhm, M. & Krcmar, H. (2022). AI Startup Business Models. Key Characteristics and Directions for Entrepreneurship Research, *Business & Information Systems Engineering*, 64(1), 91–109. DOI: 10.1007/s12599-021-00732-w
- Williams, R. (2023, 14th September). AI just beat a human test for creativity: What does that even mean? <https://www.technologyreview.com/2023/09/14/1079465/ai-just-beat-a-human-test-for-creativity-what-does-that-even-mean/> (accessed on 30th August 2025).

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

EWA KOPEĆ

<http://orcid.org/0000-0003-2118-9052>
Ignatianum University in Cracow
ewa.kopec@ignatianum.edu.pl

ARTUR WOLANIN

<http://orcid.org/0000-0001-9454-0291>
Ignatianum University in Cracow
artur.wolanin@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2787

The Experience of the Eurozone Periphery Countries – The Arguments for and Against Poland Joining the Eurozone

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: European Economic Community (EEC) was founded in 1958, and included a group of countries poised to significantly reduce or even eliminate the commercial barriers in the mutual commercial exchange. In 1993, the EEC morphed into the European Union (EU). The Economic and Monetary Union (EMU) set up by the Maastricht Treaty in December 1991, functioning within the framework of the EU, has proven to be the highest form of integration of the eurozone countries. The experience gained to date allows SWOT analysis of such integration. Hence, this article is poised to analyse the experience of the eurozone periphery countries and weigh the arguments for and against Poland joining the eurozone.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: To reach the purpose set by the article, the authors applied a model resembling the SWOT/TOWS analysis as well as presented the case studies of the selected analysed states.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: Following the presentation of the gist of economic and monetary integration, the authors analysed, with the use of the presented method, the positives of the introduction of a common currency, also pointing out the long, medium and short-term costs of the introduction. The opportunities and threats of such integration may be assessed with the experience of the eurozone periphery countries.

RESEARCH RESULTS: It was noted that the weaknesses, i.e. the costs and threats largely determine the strengths and opportunities.

Suggested citation: Kopeć, E., & Wolanin, W. (2025). The Experience of the Eurozone Periphery Countries – The Arguments for and Against Poland Joining the Eurozone. *Horizons of Politics*, 16(56), 409–426. DOI: 10.35765/HP.2787.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS:

The crucial conclusions were formulated on the basis of the analysis of the experience of Greece, Spain, and Portugal. The issue of bringing euro as a common currency to Poland is still current and widely discussed by the politicians, lawyers including constitutionalists, economists.

KEYWORDS:

The Economic and Monetary Union (EMU), periphery countries, government policy, legal regulation, eurozone

INTRODUCTION

The decision on forming the Economic and Monetary Union (EMU) by the EU member states was one of the crucial challenges for the European integration. Nonetheless, today it is the subject of many discussions and speculations on its stability. The economic crisis of 2008 started the period of debt and the loss of liquidity of eurozone member states, showing all their weaknesses to date. This was an indication of the fact that the survival of the European monetary union and the possibilities for deriving benefits from a common currency will be largely determined by its potential for the efficient economic and institutional reform. However there is a discrepancy between what is necessary and what is feasible. According to Dawson and Maricut-Akbik (2020), the implementation of the foregoing reforms may be difficult due to the scope of procedural and substantive responsibility in the management of EMU.

The reasons for the crisis are attributable to the insufficient fiscal discipline of the eurozone member states. The inability to ensure countercyclical fiscal policy was primarily due to the inefficiency of fiscal standards defined by the Treaty of Maastricht and the Pact on Stability and Growth that was assumed to complement its fiscal part. The Pact was an agreement of the EU member states which was concluded during the European Council summit in Amsterdam in 1997. Nonetheless, the unstable fiscal policy was not the primary reason for the eurozone crisis, and by many counts, rather the consequence thereof.

The causes for macroeconomic problems were attributable to the substantial structural divergences among the countries making up

the monetary union. That issue was highlighted by Gräbner, Heimberger, Kapeller (2020) who asserted that as long as core and periphery countries remain mired in structural polarisation and follow different growth models, macroeconomic divergence in the Eurozone will continue. Against all expectations, financial markets integration and the common monetary policy that led to low, at times negative real interest rates in the periphery countries, contributed to boom and bust cycle and deterioration of the existing differences (Tchorek, 2013). Taking the foregoing into consideration, there are some legal and economic dilemmas to be considered before Poland joins the eurozone. The introduction of a common currency demands that some strictly defined legal and economic criteria be fulfilled (also called legal and economic convergence criteria), and has some inevitable consequences for the country and its citizens. The purpose of this article is to analyse the experience of some selected periphery countries as well as to gather the arguments for and against Poland accessing the eurozone.

The hypothesis that has been put forward maintains that the benefits for Poland accessing the eurozone outweigh the involved costs, nonetheless in the current condition of eurozone management, caution is required. The experience of the eurozone states shows the upside as well as the downside of such integration. The analysis of the experience gained by the periphery countries: Greece, Spain, and Portugal allow drawing some conclusions on the functioning of eurozone mechanisms and verify the extreme opinions about such integration. The substantive analysis considered the arguments for and against the accession of Poland to the eurozone as well as the prerequisites and consequences of such a decision.

THE ESSENCE OF THE ECONOMIC AND MONETARY INTEGRATION

Just like the government policy may increase, or lower, a political risk, faced by the managers operating on an international scale, the trade relations among particular states may facilitate, or hamper, foreign trade. Currently, there are strong global tendencies to curb all barriers in the international trade. Economic communities are the best

representation thereof. It should be noted that the process of formation of economic and political communities is not affected merely by the economic aspects, but also by the social prerequisites (John Paul II, 1991). The formation of the eurozone was predominantly a political concept, which was deeply rooted in the history of Europe. Euro as a currency became the first significant step towards ultimate political integration (Nowak, 2000), first outlined in the stipulations of the Rome Treaty. The treaty became a stepping stone for the European Economic Community treaty (EEC), on the basis of which the EEC became operational. The treaty was established on 25 March 1957 in Rome, and it came into force on 1 January 1958. Since that date it was amended or renamed several times.

The most significant changes include the Treaty of Maastricht enforced in 1993 (amending the EEC treaty into the EU Treaty) and the Treaty of Lisbon enacted on 1 December 2009 (replacing the Treaty of EU with The Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) (Eurostat, 2020). The stipulations of the successive treaties indicate that the introduction of the common currency was based on the premises that were far beyond economic account (Nowak, 2000). What is more, there is a strong conviction that the EU legal and institutional draft (or eurozone) may hamper the European Union in the efficient solution of the problems of various countries (Markakis, 2020).

The presented narrative maintains that the accession to the EU structures brought Poland numerous benefits. Since the beginning of the accession, Poland has been a net beneficiary which means that the revenues to the budget are a few times bigger than the proceeds to it. By signing the accession treaty Poland committed itself to introducing common European currency to its territory.

It can be noted that a currency union is characterized by the use of a single currency. Countries that are members of a monetary union are subject to a supranational institution, namely the central bank. The introduction of the euro results in transferring a significant part of monetary policy autonomy to the European Central Bank (ECB), which is responsible for the functioning and stability of the euro area (Pukin, 2021). For example, it may take actions to mitigate the problem of stagflation (Cai et al., 2022). The issue of trust in central banks, especially the ECB, also arises, which is essential for the effective transmission of monetary policy (Angino, Ferrara & Secola, 2022).

In the light of the considerations on the upsides of introducing a single currency, the euro is noted to reduce currency risk, which in turn lessens the transaction costs, increases trade exchange and investment. It is also pointed out that the membership in the monetary union not only brings benefits, but also imposes some impediments to shaping economic policy; to give offhand an example, the loss of autonomy in shaping monetary policy and the exchange rates. Therefore, there are dilemmas that emerge around the introduction of European currency to Poland, which can be systemized as benefits and opportunities or costs and threats involved in the introduction. At this stage, it would be difficult to swing to the benefits of any of the aspects.

THE METHODOLOGY

As listed in the literature, the benefits of adopting a common currency may be divided into the direct ones and those that come gradually. The direct benefits may be enjoyed over a short period of time, while indirect benefits may be potentially reaped over medium or even long term time perspective since the adoption of a common currency. The “potential” qualification is used not without a good reason since the analysis assumes a theoretical aspect of benefits, juxtaposed to the potential threats viewed in the Polish context, and then compared to the experience of Greece, Spain, and Portugal.

The elements of SWOT analysis (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats) and TOWS (Threats, Opportunities, Weaknesses, and Strengths) were used for the purposes of this article (Puyt, Lie & Wilderom 2023). The natural consequence of the stance of the article was reversing the order of elements towards TOWS (Prodjonoto, 2020). In this particular case, the authors attempted to answer the question whether the opportunities for Poland will allow overcoming the inherent threats, and the strengths will allow alleviating the weaknesses. This approach was adopted to verify the hypothesis whether the hypothetical benefits of accessing the eurozone, calculated mathematically on a theoretical model, may advocate the accession, and yet a critical analysis of the condition of the management and the current policy of the eurozone call for caution. Primarily, the upsides

of the introduction of a common currency were analysed. Then, the analysis was extended to cover the long, medium and short-term costs of the introduction of a common currency. Case studies for the selected periphery countries will present the experiences of Greece, Spain, Ireland and Portugal. It is this experience that is a veritable gauge for the arguments advocating Polish accession to the eurozone.

BENEFITS AND OPPORTUNITIES, COSTS AND THREATS WITHIN THE EUROZONE

Benefits and Opportunities

The first thing that comes to mind in the analysis of the benefits is the exchange rate. Exchange rate risk is one of the factors increasing the uncertainty of making economic decisions. It affects the costs of the entities operating in business and makes them prone to risks. The introduction of a common currency directly reduces the exchange rate risk, and consequently lessens the exchange rate and transaction costs. The exchange rate risk is attributable to the flow of exchange rates and is related to the anxiety of market players about their future (National Bank of Poland, 2009). Thus, a common currency substantially facilitates economic operations. Owing to the improved financial result, the companies freed from a financial burden may allocate the additional funds to investment and provide new jobs. A common international currency will eliminate all foreign currency risk in bilateral trade. Once that risk is gone, the cost of insurance for a transaction is also history since there is no need for reassurance of foreign assets and liabilities against such risks (Kotyński, 2005, p. 192). Nowak (2000) observes there are numerous arguments for the adoption of euro, since every EU state perceives the spectrum of strengths and threats related to a common currency in a different way.

Costs and Threats

The costs side is opposite to the benefits and opportunities due to the fact that the former are concentrated in the early stage while the benefits are not then fully apparent. The costs of launching a common

currency may be divided into the long, medium and short-term category. The long-term consequence of the integration of Polish economy with the eurozone will be a long-term price convergence. Prices in Poland will be adjusted to the EU level, and this will push the inflation in Poland up. The process of price convergence is attributable to the uneven rise in work efficiency and a similar rise in wages in the manufacturing sector participating in the international trade. A similar rise is observed in the sector that does not participate in the trade, mostly services and the financial sector. In a country controlling its currency, the inflation rate would be regulated by the nominal and real appreciation of the exchange rate.

It is very likely that the European Central Bank will pursue its own monetary policy, bearing in mind the condition of the economy of the major eurozone countries. This is apparent by the direction of reforms implemented by the ECB which envisage increasing the vote of the countries with the strongest economies at the expense of countries with a weaker economic potential (Kaźmierczak 2013, p. 18). The mid-term threats are dependent on the question to what extent the adoption of a common currency may aggravate price processes, contrary to the expectations. This might be the consequence of choosing the PLN/EUR exchange rate which is not optimal, excessive rise in wages, and in particular an excessive rise in the real estate prices.

It is also worthwhile turning attention to the issue of divergent price policy in Poland and in the eurozone, and how far it may translate into the changes in the real sphere (NPB, 2009). In the short time perspective, the costs of accession to the eurozone may be related to the possible tightening of Polish macroeconomic policy. If the inflation does not run below the reference figure, this may require taking steps to lower the rise in prices. Over the short time frame, these steps may jeopardize the GDP dynamics, which translates into a drop in the economic growth (Niedziółka, 2008, p. 75). The foregoing arguments, as described earlier in the methodology, are potential and, in a way, theoretical. This means that the consequences are possible to predict or program. Therefore, an attempt to make them real or to verify them in the successive stage of the research was made on the basis of the experience of selected eurozone countries, whose situation has become a threat to the stability of the common currency area.

Case Study

Greece became the first country of the European Union where the consequences of the financial crisis that affected the US already in 2008, were so acute. The structural problems of Greek economy were apparent well before the accession to euro of that country, even though Greeks first introduced euro to their system in 2001, and a year later fully converted to that currency. Euro became the currency of Greece on 1 January 2002 (European Central Bank, 2002). In 2010, in line with the outburst of Greek crisis, the questions about the presence of Greece in eurozone became more vexing. This was because there were some sound arguments to consider that country as not adjusted to monetary integration. That situation brought to broad daylight the structural weaknesses of Greece such as preferential treatment of the state enterprises in comparison to private companies as well as the lack of institutional and legislative transparency (Rozkrut & Woreta, 2005, p. 188). To counter the deepening internal imbalance, the Greek government took steps to curb the inflation and improve the budgetary balance. Nonetheless, despite those attempts, no radical decisions were made in the area of social policy and the labour market. The reached result was short-term, if not temporary, and the negative consequences were suffered both by Greece as well as the whole eurozone.

It should be noted that Greece had not satisfied the prerequisites of nominal convergence. This situation became a starting point for a discussion on the decision of the European Commission which admitted Greece to common monetary mechanisms (the Ministry of Finance, 2010). The impact of the external factors related to the accession of Greece to eurozone was not without significance. The cost of acquisition of capital dropped, nonetheless it was not used efficiently, hence the increase of public debt in relation to GDP (Rozkrut & Woreta, 2005, p. 11). As a result, the cost of capital gauged with the profitability of treasury bonds was similar across the eurozone, despite substantial structural differences of their economies.

The credit of investors' trust waned with the outburst of the global economic crisis. Under those circumstances, the real evaluation of the condition of economies was restored, and in the case of Greece, this revealed the deteriorating financial situation. Consequently,

Greece had to plead for support of other eurozone countries within the framework of the European Financial Stability Fund. The commitments made in the previous years, instead of improving competitiveness and investment, were earmarked for private and public consumption. The plummeting credibility of Greek government worsened the problems of capital acquisition to repay the current debt. The capital was not only more difficult to procure, but also more and more expensive, which drove Greece into the spiral of debt. Old liabilities repaid by the capital which was more difficult to obtain worsened Greek situation.

Fiscal consolidation programs for Spain and Portugal, amended by the governments of those countries in 2010, were poised to reduce the deficit faster than it was planned in the stability program updates drafted early in 2010. In 2011, the Spanish deficit was to be reduced to 6.0% GDP, whilst in the stability program update it was projected at 7.5% GDP. In Portugal, instead of the originally planned negative public sector balance of 6.6% for 2011, the Parliament adopted a government proposal setting the deficit at 4.6% GDP.

In the ensuing discussion about bringing new currency to Spain, it should be noted that the resignation from an autonomous monetary policy in that country increased its credibility. Financial markets looked at Spanish economy with more confidence. This was the consequence of leveling the premium for the risk of investment in all the member countries. That process may be definitely considered as a benefit since the risk premium was higher than in other countries about to join the eurozone. Hence, there was a peculiar incidence of transferring credibility to the territory of Spain. On the other hand, nominal interest rate went down which resulted in surging inflation. Lowering interest rates revived investment both in the private as well as public sectors.

Moving analysis even further, it turned out that the investment did not contribute to the accumulation of capital and a growth in the production factors, but instead it was allocated to the construction business. The average annual growth in the construction investment noted a growth over 6%, with the growth of 4% in the production infrastructure (Sum, 2013, p. 145). Investment in construction and the growth in its dynamics did not translate into the growth in the efficiency, but merely increased the employment. One

of the explanations may be the labour-consuming aspect of the construction business. Dropping of the interest rates was accompanied by a substantial economic growth following the accession to the eurozone, yet dwindling dynamics of labour efficiency and the slump in savings did not promise keeping it at the expected level.

As demonstrated above, the economic growth was attributable to the growing consumption and the mentioned earlier investment in the construction business. Such policy had been pursued since the early 1990s, and the accession to the eurozone brought about merely a one-time drop in the interest rates. The accession to the eurozone provided an opportunity to launch numerous investment projects aimed at increasing work efficiency, yet that opportunity was not fully seized. As highlighted by Vera Šćepanović (2020), this could have been attributable to a situation in which,

in some way, the new industrial policy in Spain had thus ran against the same barriers that had brought an end to the old industrial policy: a deep crisis, financial exhaustion and new constraints at the international level. Yet underneath the appearance of radical liberalization, the industrial policy of the conservative government actually strayed very little from the neo-developmental path of the previous years. Subsidies for transition to more efficient and alternative energy vehicles continued and were even expanded, and even the observatories were reconstituted after a short pause as the Forum for Dialogue in the Automotive Sector.

Following the accession to the monetary union, the current balance deteriorated steadily. Strong internal demand contributed to the increase in imports, while a high inflation rate hampered exports. The loss of the competitive edge of Spanish exports was attributable to the high price flexibility of exports which was the result of the adverse structure of production (Sum, 2013, p. 148). A growing current deficit might have been considered as a positive phenomenon, had it led to the increase in production that could bolster the supply in the future. Regrettably, in case of Spain, a predominant part of its exports consisted of the consumer goods, while the investment was visible on the property market which was irrelevant for the future exports. Surging demand in Spain following the accession of that country to eurozone increased the inflation. That upswing was to some extent the consequence of the low conversion rate adopted before the

introduction of euro. Nonetheless, this was not the only reason, and it should be noted that rising inflation was largely attributable to the increase in the wages exceeding the rise in the efficiency of labour. The centralized system of wages negotiations was to blame, since the increase in the wages enforced by the trade unions fully translated into the increase in prices.

In conclusion, it may be asserted that the inflationary processes in Spain considerably jeopardized price competitiveness of exports, and in the long run also the economic growth of that country. Spain, just like some other countries across the globe that initiated the financial crisis, experienced the credit bubble on the real estate market. The mentioned earlier lowering of real interest rates, and the resultant mortgage loans that stretched even to 40 years, became a decisive factor of inflating the bubble (Sum, 2013, p. 154). An excessive credit expansion is frequently attributable to excessively lax banking system regulations. Nonetheless, it should be noted that both the regulations as well as the banking supervision became very strict in the early 1990s. The strict regulations were the consequence of banking crises that tormented Spanish economy in the 1980s. By the same token, banking supervision from the part of the private sector was much more strictly regulated than in the remaining EU member states. On top of that, Spain provided much stricter regulations on capital requirements and deposit guarantees than other EU countries.

Nonetheless, the conservative regulations proved ineffective, and the financial crisis of 2007–2008 explicitly showed their weaknesses. It should be noted that the banking regulations in Spain were continually reformed within 1999–2007 along the stipulations of the New Basel Capital Accord, Basel II. Those stipulations for Spain as well as other countries, trying to adjust their legislation to the new requirements, proved faulty. Consequently, the banks started to finance credit loans with the funds acquired on the international markets, e.g. acquired by securitization of mortgage loans. Banco de Espana reacted to the financial crisis by stepping up the regulations on the financial supervision. In this way, the Central Bank of Spain made an attempt to replace the anti-cyclical monetary policy they could not handle with anti-cyclical regulations (Sum, 2013, p. 158). Hence, it may be asserted that the harsh regulations of the banking sector in Spain prove ineffective in the conditions of the excessive economic

expansion and the credit bubble that took place after the accession to the eurozone. A rapid increase in granted credit loans demanded that the banks search additional sources of financing. Faced with a limited pool of equity, the financial institutions were financing loans via securitization, which was not sufficiently regulated. Goyer, Glatzer, and Real (2021) noted that

The formal bailout packages provided to Greece (May 2010, March 2012, and July 2015), Ireland (December 2010), and Portugal (May 2011) required them to implement extensive austerity measures.

Downturn in Portugal seemed to be the last link in the EU crisis. For this reason, the financial rescue plan allocated to Portugal was regarded as both the next, and the last such aid program within the eurozone (Bielecki, 2011). Despite those circumstances, “it is surprising that citizens living in poorer EU countries are less willing to support fiscal solidarity than their counterparts in more affluent countries”, and what is more, “citizens living in poorer member states do not view within-EU solidarity measures as a collective responsibility, but rather as primarily the obligation of richer member states (Vasilopoulou & Talving, 2020). In addition, “citizens, who experienced economic interventions, recognised that their governments lacked autonomy over political decision making” (Devine, 2021) and they maintain

that national governments are not completely free to do as their citizens wish them to, particularly in the context of the European Monetary Union. Until the global financial crisis hit Europe in 2008, the external constraints imposed by EU membership on national economic policy were never really perceived by citizens at the national level (Alonso & Ruiz-Rufino, 2020).

OPPORTUNITIES AND THREATS POLAND ACCESSION TO THE EUROZONE

The presented above cases are not merely a record of experience, but also show the benefits and costs of Poland accession to the eurozone. Their consideration and analysis were based on a National Bank of Poland document “A report on a full participation of the Republic

of Poland in the third stage of the Economic and Monetary Union” (2009). The reduction of an exchange rate risk does not directly depend on other macroeconomic factors or the situation on the market. In the long term, Polish currency lacks stability compared to the American Dollar. The floating exchange rate hampers participation in the foreign trade since it is not feasible to forecast the costs and revenues of such exchange. The parties engaged in the exchange have to bear the risk or increase the transaction costs by adopting internal or external safeguards.

The accession of Poland to a common currency will help to eliminate the exchange rate risk, which is confirmed by the experience of the common currency zone countries, including the analysed periphery countries. Following that line of reasoning, it may be asserted that the reduction of the exchange rate risk brought about by the adoption of a common currency may deprive Poland of the possibility to control the economy with an independent exchange rate policy. In Poland, the Council of Ministers and the Monetary Policy Council co-operate in setting out the currency policy later implemented by the Polish National Bank. Those two bodies jointly formulate the principles of setting the exchange rate of złoty (PLN) against other currencies.

Those tools have not been available to the public institutions in Greece, and they could have been used for improving the macroeconomic situation and competitiveness. Trust, on which the Greek economy founded their economic development and the access to cheap capital, is another issue to be discussed. That trust allowed leveling the interest rates of debt instruments of the largest economies as well as the periphery countries of the European Union. Despite the fact that Poland is not a member of the eurozone, it has been perceived as a strong player on the European markets. This is best reflected in the interest rate of the government bonds that has fluctuated negligibly since 2005. By comparison, Greece obtained slightly lower yields on its own debt instruments despite the fact that it has been a member of the eurozone for a few years. The investors lost confidence in Greek bonds only after 2009.

The case of Greece substantiates the concern about the risk in setting non-optimal exchange rate between the national currency and the euro. The drachma exchange rate was revalued against the

euro (the Ministry of Finance, 2010). A similar decision in relation to the złoty may in medium term erode the competitiveness of the national economy on the international market. A potential threat is dependent on other structural factors such as the expenditure of the public sector.

CONCLUSIONS

In view of the foregoing, it may be asserted that the weaknesses, in our case the costs and threats, largely determine the benefits and opportunities. Theoretically, the benefits of Polish accession to the eurozone outweigh the costs, yet in practice the situation may be different, as demonstrated by the periphery countries of the eurozone, with the current governance of the eurozone. The conclusions from the analysis advocate discarding the hypothesis in view of the real threats.

It should be noted that economic reality cannot be based on certain forecasts. Nonetheless, a careful scrutiny of the past cases greatly facilitates the identification of the distortions and allows alleviating their negative effects. Theoretical benefits of accessing the eurozone seem to outweigh the costs and threats. However, the case of Greece raises the question whether Poland, in its current condition, is qualified to access the eurozone.

We can draw on the theoretical part and the analysis to formulate conclusions. Benefits can be expected, yet it is prerequisite to prepare well to the introduction of the common European currency. The success of the undertaking is largely dependent on the policy professed prior to the accession. The conclusions will materialize when the conditions of the future accession of Poland to euro find reference to the analysis of the case of Spain.

In the process of drawing conclusions on the prerequisites of deriving benefits by Poland from the accession to the eurozone, it is mandatory to note a few significant errors that may be avoided. Spain could have gained on lowering the risk premium, avoiding inflationary tendencies or an increase in the current account deficit, had it had at its disposal the tools for anti-cyclical economic policy within the framework of the EU monetary union. Therefore, Poland

should consider verifying banking regulations from the angle of the impact made on the volume of credit bubbles and economic expansion. It is worth noting that Spain could have avoided the excessive inflation within the framework of a common currency, if it had implemented the wages reform and allowed deregulation on the commodity market.

Going down the list of implications, the surge of inflation would not have taken place if the investment due to lowering the interest rates had been allocated in the production assets rather than real estate, yielding a higher efficiency of labour. The loss of the autonomy of the monetary policy and of setting the exchange rate are also considered a cost of participation in the eurozone (Alonso & Ruiz-Ruffino, 2020), despite the fact that numerous paths could lead to an improvement in the functioning of the euro area. From an institutional design perspective, improvements could eliminate the current sources of fragility and allow for better macroeconomic policies, including a more appropriate fiscal-monetary policy mix (Orphanides, 2017).

In case of Spain, resignation from those instruments did lower the risk premium, and it is very likely that situation may recur in Poland. In the discussion of costs, due attention should be paid to the consequences of adopting a certain type of conversion. For Spain, depreciation of currency by 26% made this country join the eurozone with a low conversion rate. The result of this situation is import inflation. Beyond any doubt, this is qualified as a loss due to the lower valuation of domestic revenues in the new currency.

In summary, the same currency for the transactions allows dropping the cost of running a business. Since the prices within the eurozone denominated in the European currency are easier to compare, this rationalizes setting up an optimal economic account and facilitates the process of making decisions in the area of capital allocation. Elimination of the exchange risk may also contribute to trade exchange, which in turn should stimulate the development of trade as well as the international trade exchange. These arguments are beyond any dispute since the derived benefits are in the focus not just entrepreneurs, but also other players on the market. Certainly those changes may become a factor stimulating innovation, and all the arguments raised may in practice contribute to a faster economic

development. Nonetheless, it should be noted that participation in the monetary union is primarily associated with long-term results. As already mentioned in the first part of the article, it is not feasible to list the benefits and costs of the accession in a parametric way, if only due to the fact that the benefits become apparent in the long run, unlike the costs. Hence, it can only be more accurate to indicate the factors that make an impact on the size of these parameters.

REFERENCES

- Alonso, S., & Ruiz-Rufino, R. (2020). The costs of responsibility for the political establishment of the Eurozone (1999–2015). *Party Politics*, –(3), 317–333. DOI: 10.1177/1354068818766182
- Bank, E.C. (2002). *Initial changeover*. European Central Bank. <https://www.ecb.europa.eu/euro/changeover/2002/html/index.en.html> (accessed on 23th December 2022).
- Bielecki, J. (2011). Portugalia – ostatnie ogniwo łańcucha zadłużenia w UE. Kryzys się kończy. *Gazeta Prawna*, 8 kwietnia 2011.
- Cai, Y., Zhang, D., Chang, T. & Lee, C.C. (2022). Macroeconomic Outcomes of OPEC and Non-OPEC Oil Supply Shocks in the Euro Area. *Energy Economics*, 109, 105975. DOI: 10.1016/j.eneco.2022.105975
- Dawson, M. & Maricut-Akbik, A. (2020). Procedural vs substantive accountability in EMU governance: between payoffs and trade-offs. *Journal of European Public Policy*, 28(11), 1707–1726. DOI: 10.1080/13501763.2020.1797145
- Devine, D. (2021). Perceived government autonomy, economic evaluations, and political support during the Eurozone crisis. *West European Politics*, 44(2), 229–252. DOI: 10.1080/01402382.2019.1675130
- Eurostat (2020). *Treaties of Rome*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Treaties_of_Rome (accessed on 21th December 2022).
- Goyer, M., Glatzer, M. & Valdivielso del Real, R. (2021). The management of the Eurozone in crisis times: Actors, institutions and the case of bailout packages. *European Journal of Industrial Relations*, 28(1), 7–25. DOI: 10.1177/09596801211011355
- Gräbner, C., Heimberger, P., Kapeller, J. & Schütz, B. (2020). Is the Eurozone disintegrating? Macroeconomic divergence, structural polarisation, trade and fragility. *Cambridge Journal of Economics*, 44(3), 647–669. DOI: 10.1093/cje/bez059

- John Paul II (1991). *Centesimus annus*. http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html (accessed on 11th October 2022).
- Kotyński, J. (2005). *Globalizacja i integracja europejska. Szanse i zagrożenia dla polskiej gospodarki*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Kaźmierczak, A. (2013). Dylematy integracji Polski ze strefą euro. In *Dylematy integracji Polski ze strefą euro* (pp. 112–121). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Markakis, M. (2020). Differentiated Integration and Disintegration in the EU: Brexit, the Eurozone Crisis, and Other Troubles. *Journal of International Economic Law*, 23(2), 489–507. DOI: 10.1093/jiel/jgaa004
- Ministerstwo Finansów (2010). Kryzys grecki – geneza i konsekwencje. Dokument uzupełniający do ram strategicznych Narodowego Planu Wprowadzenia Euro. Warszawa: Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Wprowadzenia Euro przez Rzeczpospolitą Polską.
- NBP (2009). *Raport na temat pełnego uczestnictwa Rzeczypospolitej Polskiej w trzecim etapie Unii Gospodarczej i Walutowej*. Warszawa: Narodowy Bank Polski.
- Niedziółka, D. (Ed.) (2008). *Unia gospodarczo-walutowa i jej pieniądz euro*. Warszawa: WSCiL.
- Nowak, B. (2000). Unia Gospodarcza i Walutowa Unii Europejskiej. *Studia Europejskie*, 4, 49–63.
- Orphanides, A. (2017). The Fiscal-Monetary Policy Mix in the Euro Area: Challenges at the Zero Lower Bound. *Economic Policy*. DOI: 10.2139/ssrn.2965805
- Prodjono, K.W.A. (2020). Introducing adaptive analysis methods: The present analysis & future analysis. *Journal of Analytical Sciences, Methods and Instrumentation*, 10(2), 43–57. DOI: 10.4236/jasmi.2020.102004
- Pukin, P. (2021). Międzynarodowa integracja gospodarcza a utrata autonomii krajowej władzy polityki ekonomicznej. *Horyzonty Polityki*, 12(39), 127–140. DOI: 10.35765/hp.2015
- Puyt, R.W., Lie, F.B., & Wilderom, C.P. (2023). The origins of SWOT analysis. Long range planning, 56(3), 102304. DOI: 10.1016/j.lrp.2023.102304
- Rozkrut, M., & Woreta, R. (2005). *Sukcesy i porażki Grecji na drodze do strefy euro. Wnioski dla nowych krajów UE*. Materiały i Studia NBP. Warszawa: Narodowy Bank Polski.
- Siria, A., Ferrara, F.M. & Secola, S. (2022) The Cultural Origins of Institutional Trust: The Case of the European Central Bank. *European Union Politics*, 23(2), 212–235. DOI: 10.1177/14651165211048325
- Sum, K. (2013). *Przystąpienie Polski do strefy euro w świetle analizy porównawczej procesów integracji walutowej w Polsce i Hiszpanii*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH Warszawa.

- Šćepanović, V. (2020). Transnational integration in Europe and the re-invention of industrial policy in Spain. *Review of International Political Economy*, 27(5), 1083–1103. DOI: 10.1080/09692290.2019.1652670
- Tchorek, G. (2013). Nierównowagi fiskalne i makroekonomiczne w strefie euro a nowe rozwiązania instytucjonalne. *Management and Business Administration. Central Europe*. Vol. 21, 2(121), 186–204. DOI: 10.7206/mba.ce.2084-3356.67
- Vasilopoulou, S., & Talving, L. (2020). Poor versus rich countries: a gap in public attitudes towards fiscal solidarity in the EU. *West European Politics*, 43(4), 919–943. DOI: 10.1080/01402382.2019.1641781

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

PAWEŁ RUKSZA

<http://orcid.org/0000-0001-7769-8273>

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

p.ruksza@ujd.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2782

Alternatywne metody głosowania i ich wpływ na wynik wyborów na przykładzie Częstochowy i gmin powiatu częstochowskiego

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem niniejszego artykułu jest analiza wykorzystania alternatywnych metod głosowania jako narzędzia wyborczego w kontekście kształtowania wyników wyborów. Aktualnie toczy się szereg dyskusji dotyczących możliwości wywarcia wpływu na zmianę wyniku rozstrzygnięcia głosowania.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Podstawowym problemem badawczym jest wykazanie, iż alternatywne metody głosowania ukształtowane w krajowym systemie prawa wyborczego nie są wykorzystywane jako narzędzie do zmiany wyniku w wyborach powszechnych. Niniejsze opracowanie będzie wykorzystywało metody badawcze: dogmatyczną, historycznodoktrynalną, prawnoporównawczą oraz dedukcyjną.

PROCES WYWODU: W niniejszym artykule zostanie przytoczona istota i znaczenie alternatywnych metod głosowania. Analiza przedmiotowa będzie opierała się na statystycznym ujęciu zastosowania omawianych metod głosowania na tle przyjętej w prawie wyborczym regulacji prawnej. Opracowanie zawiera wnioski końcowe konkludujące z przeprowadzoną analizą badawczą.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: W konsekwencji poczynionej analizy udowodniono, że wykorzystanie przez wyborców alternatywnych metod głosowania w mieście Częstochowa oraz gminach powiatu częstochowskiego nie wpływa na ostateczne wyniki wyborów. Zauważalne jest jednak zwiększone zainteresowanie posługiwaniem się tymi metodami w drugich turach wyborów,

Sugerowane cytowanie: Ruksza, P. (2025). Alternatywne metody głosowania i ich wpływ na wynik wyborów na przykładzie Częstochowy i gmin powiatu częstochowskiego. *Horyzonty Polityki*, 16(56), 427–452. DOI: 10.35765/HP.2782.

zwłaszcza w małych gminach. Po zbadaniu tego zagadnienia można stwierdzić, że wykorzystanie metod alternatywnych w głosowaniu jest niewielkie, przez co nie oddziałuje na wynik wyborów.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: W obecnym stanie prawnym, pomimo szerokiej dyskusji na temat alternatywnych metod głosowania w Polsce, trudno doszukać się podstaw uzasadniających zmianę przedmiotowego rozwiązania prawnego. Wykorzystanie wymienionych form głosowania powoduje w nieznacznym stopniu wzrost frekwencji wyborczej, co nie daje wystarczających możliwości do manipulowania wynikami wyborów. Taki stan rzeczy jednoznacznie utwierdza w słuszności konstrukcji prawnej tych metod głosowania.

SŁOWA KLUCZOWE:

alternatywne metody głosowania, głosowanie przez pełnomocnika, głosowanie korespondencyjne, wyniki głosowania

Abstract

ALTERNATIVE VOTING METHODS AND THEIR
IMPACT ON ELECTION RESULTS ON THE EXAMPLE
OF CZĘSTOCHOWA AND COMMUNES OF THE
CZĘSTOCHOWA DISTRICT

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of article is to analyze the use of alternative voting methods as an electoral tool in the context of shaping election results. Currently, there are a number of discussions taking place regarding voting from the point of view of the possibility of influencing a change in the outcome of the decision.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The main research problem is to demonstrate that alternative voting methods established in the national electoral law system are not used as a tool to change the outcome of general elections. This study will use the following research methods: dogmatic, historical-doctrinal, comparative law and deductive.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: This article will describe the essence and importance of alternative voting methods. The analysis in question will be based on a statistical approach to the use of the discussed voting methods against the background of the legal regulations adopted in electoral law. The study contains final conclusions concluding with the conducted research analysis.

RESEARCH RESULTS: As a result of the analysis, it was proven that the use of alternative voting methods by voters in Częstochowa and the communes of the Częstochowa powiat does not affect the final election results. However, there is an increased interest in using these methods in the second rounds of elections, especially in small municipalities, which may be considered an electoral tool in the voting process. After examining this issue, it can be concluded that the use of alternative methods in voting is small and therefore does not affect the election result.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: Under the current legal framework, despite extensive discussion on alternative voting methods in Poland, it is difficult to find grounds for changing the legal solution in question. The use of these forms of voting results in a slight increase in voter turnout, which does not provide sufficient opportunities to manipulate election results. This state of affairs clearly confirms the validity of the legal framework for these voting methods.

KEYWORDS:

alternative voting methods, proxy voting, postal voting, voting results

WSTĘP

Wybory z uwagi na swoje funkcje: polityczno-programową, wyrażania woli obywateli, a zwłaszcza kreacyjną (Tuleja, 2024, s. 185–185), wzbudzają szerokie emocje społeczne. Na ostateczny wynik wyborczy ma wpływ wiele czynników politycznych, a także przyjęte regulacje normatywne, w szczególności sposób podziału głosów na mandaty oraz kształt okręgów wyborczych (Garlicki, 2023, s. 187–190). Z punktu widzenia funkcji legitymizacyjnej szeroki udział wyborców wzmacnia znaczenie i daje silniejszą legitymację do sprawowania władzy. W procesie wyborczym ogromne znaczenie ma również kampania. Kandydaci uciekają się do wszelakich sposobów, aby przyciągnąć uwagę wyborcy i dzięki temu zyskać poparcie. W czasie wyborów organizowany jest transport dla osób mających trudność z dotarciem do lokalu wyborczego, co umożliwia im wzięcie udziału w głosowaniu. Niektórzy wyborcy pozostający z różnych powodów w domach w celu wzięcia udziału w wyborach wybierają alternatywną metodę głosowania.

W artykule podjęto analizę wykorzystania alternatywnych metod głosowania w zakresie zmiany wyniku wyborów. W ramach

niniejszej analizie postawiono następujące pytania: Czy alternatywne metody głosowania mogą również służyć jako narzędzie wyborcze rozumiane przez pryzmat nieuprawnionego wpływu na wynik wyborów poprzez wykorzystanie metod głosowania, które same w sobie są zgodne z prawem? Jeśli ma to miejsce, to w jakim rozmiarze? Powstaje również kluczowe pytanie: Czy jest możliwa zmiana rozstrzygnięcia wyborczego przy użyciu alternatywnych metod głosowania? Czy alternatywne metody głosowania mogą posłużyć jako narzędzie w wyborach?

Tematyka alternatywnych metod głosowania jest zagadnieniem dość często podejmowanym przez teoretyków oraz badaczy form demokracji bezpośredniej (Grabowska & Grabowski, 2007; Skotnicki, 2000; Skotnicki, 2011; Zbieranek, 2011; Zbieranek, 2014; Musiał-Karg, 2016, s. 13–25; Kapsa & Musiał-Karg, 2020, s. 55). Dlatego autor nie podejmuje się kolejnej analizy prawnej tych zagadnień. Artykuł jest kontynuacją badań prowadzonych nad wykorzystaniem alternatywnych metod głosowania, które w niniejszym opracowaniu zostaną omówione w kontekście wykorzystania ich jako narzędzia do zmiany wyniku głosowania.

Analiza wykorzystania głosowania korespondencyjnego i głosowania przez pełnomocnika w wybranych okręgach województwa śląskiego została przeprowadzona w odniesieniu do wszystkich rodzajów wyborów, tj. do Sejmu RP i Senatu RP w 2011, 2015, 2019, 2023 r., do organów samorządu terytorialnego w 2014, 2018 i 2024 r., do Parlamentu UE w 2014, 2019 i 2024 r., a także wyborów Prezydenta RP w 2015 i 2020 r.

Wybory te odbywały się na podstawie uchwalonego dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeksu wyborczego (Dz.U. 2011 poz. 112 ze zm.). Ostatnie wybory Prezydenta RP w 2020 r. odbyły się dodatkowo na podstawie ustawy incydentalnej (Dz.U. 2020 poz. 586 ze zm.), podjętej w wyjątkowych okolicznościach ze względu na pandemię COVID-19 (Dz.U. z 2020 poz. 433 ze zm.).

Tabela 1. Frekwencja wyborcza w wyborach w latach 2011–2024 na obszarze kraju, województwa śląskiego, Częstochowy i powiatu częstochowskiego

Rok	Rodzaj wyborów		Frekwencja (w %)			
			Polska	Województwo śląskie	Częstochowa	Powiat częstochowski
2011	Sejmu RP i Senatu RP		48,92	47,35	53,60	44,64
2014	Parlamentu UE		23,83	23,75	25,42	17,51
2014	Organów samorządu terytorialnego	I tura	47,21	43,34	41,36	55,56
		II tura	39,97	35,58	36,31	48,45
2015	Prezydenta RP	I tura	48,96	49,87	51,04	46,69
		II tura	55,34	51,13	57,14	53,03
2015	Sejmu RP i Senatu RP		50,92	52,25	55,06	47,70
2018	Organów samorządu terytorialnego	I tura	54,90	52,29	55,86	58,01
		II tura	48,83	44,47	48,89	51,23
2019	Parlamentu UE		45,68	45,86	49,51	42,44
2019	Sejmu RP i Senatu RP		61,74	62,25	65,85	60,47
2020	Prezydenta RP	I tura	64,51	64,32	66,04	64,68
		II tura	68,18	66,91	69,30	68,07
2023	Sejmu RP i Senatu RP		74,38	74,53	76,90	74,50
2024	Organów samorządu terytorialnego	I tura	51,49	48,66	50,00	57,36
		II tura	44,06	41,93	47,76	51,38
2024	Parlamentu UE		40,65	40,31	40,30	37,39

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW za lata 2011–2020 (pkw.gov.pl/, dostęp: 15.07.2024).

Koncentrując się na wykorzystaniu przez wyborców alternatywnych metod głosowania, prezentuję liczbę uprawnionych do głosowania w zestawieniu z liczbą osób, które wzięły udział w głosowaniu, oraz skalę wykorzystania przez wyborców metod głosowania przez pełnomocnika i korespondencyjnie. Dokonana analiza opiera się na statystycznym ujęciu zastosowania omawianych metod głosowania na tle przyjętej w prawie wyborczym regulacji prawnej. W badaniach wykorzystano metody badawcze: dogmatyczną, historycznodoktrynalną, prawnoporównawczą oraz dedukcyjną. Przeprowadziłem analizę zarówno orzecznictwa, jak i piśmiennictwa oraz badania empiryczne odnoszące się do stosowania i wykorzystania alternatywnych metod w praktyce na wybranych przykładach. Dzięki zastosowaniu wskazanych metod badawczych można zbadać wpływ zależności regulacji prawnych na ich stosowanie w procesie wyborczym.

Wybór Częstochowy i gmin powiatu częstochowskiego nie jest przypadkowy, ponieważ badania zostały przeprowadzone w znanym

i w miarę koherentnym elektoracie. Zestawienie do badań dużego miasta z gminami o różnym przekroju wielkości, z jednego regionu, daje w miarę spójny obraz porównawczy pod względem cech społecznych badanych wyborców. Wybór ten jest celowy z uwagi na znajomość lokalnych uwarunkowań politycznych. Wiedza na temat działań związanych z chęcią zmiany władzy w poszczególnych gminach lub zdobycia mandatów parlamentarnych przez lokalnych działaczy, uzyskana na podstawie bezpośrednich obserwacji i uczestnictwa w bliskości tych wydarzeń, pozwala na dokonanie analizy w kontekście prowadzonych badań.

Częstochowa – miasto na prawach powiatu – to 13. miasto pod względem wielkości w Polsce. Pozbawiona jest specyfiki wielkich aglomeracji miejskich. Tak samo jak inne miasta, które w wyniku reformy administracyjnej kraju utraciły status województwa, boryka się z negatywnymi zjawiskami, a najpoważniejszy z nich to depopulacja (Raport o stanie miasta Częstochowa 2023 BR.1.LXXVIII.23). Powiat częstochowski składa się z 16 gmin, pod względem powierzchni jest największym powiatem województwa śląskiego i 34. powiatem w Polsce (www.polskawliczbach.pl/Powiaty, dostęp: 25.07.2024). W Częstochowie od 2011 do 2024 r. nastąpił spadek uprawnionych do głosowania o 32 895 osób (tabela 2). W gminach powiatu częstochowskiego na przestrzeni 13 lat nastąpił niewielki spadek uprawnionych do głosowania, ponieważ wynosił on zaledwie 5 tys. wyborców. Wyniki wyborcze oraz frekwencja w Częstochowie i w powiecie częstochowskim różnią się od siebie, jednak wartości te nie odbiegają daleko od tendencji ogólnopolskich. Dane dotyczące frekwencji wyborczej w całym kraju, województwie śląskim oraz w wybranych okręgach wyborczych obrazuje tabela 1.

Przytoczenie danych z wybranych przez autora okręgach Częstochowy i gmin powiatu częstochowskiego daje możliwość, przede wszystkim za sprawą znajomości specyfiki (polityki) lokalnej, szczegółowej analizy wykorzystania alternatywnych metod głosowania pod kątem wykorzystania ich jako narzędzia wyborczego. Badania na podstawie wyników z całego kraju mogą zobrazować zagadnienie statystycznie, nie przyniosą jednak odpowiedzi na zadane pytania w zakresie prowadzonych badań. Nie znając politycznych uwarunkowań lokalnych, trudniej jest odnieść się i zinterpretować przytoczone dane w odniesieniu do celu badawczego.

ISTOTA I ZNACZENIE ALTERNATYWNYCH METOD GŁOSOWANIA W POLSKIM PRAWIE WYBORCZYM

Kodeks wyborczy obok tradycyjnej i podstawowej formy osobistego głosowania w lokalu wyborczym przewiduje możliwość oddania głosu korespondencyjnie oraz przez pełnomocnika (Kapsa & Musiał-Karg, 2020, s. 55–57). Głosowanie korespondencyjne polega na tym, że uprawniony wyborca na swój wniosek złożony do właściwego organu wyborczego (komisarza wyborczego właściwego miejscowo) otrzymuje w określonym czasie przed wyborami pakiet do głosowania. Po wypełnieniu karty do głosowania i oświadczenia o osobistym i tajnym głosowaniu przesyła – w ściśle określony sposób – pakiet do obwodowej komisji wyborczej (Kapsa & Musiał-Karg, 2020, s. 64–67). Przepisy o głosowaniu korespondencyjnym były wielokrotnie nowelizowane w przeciwieństwie do regulacji głosowania przez pełnomocnika (Wrzalik, 2016a). Istotą głosowania przez pełnomocnika jest to, że wyborca upoważnia w swoim imieniu inną osobę do oddania głosu w wyborach (Musiał-Karg, 2011, s. 88). Co do zasady procedura ta przewiduje, że pełnomocnik, na podstawie udzielonego i potwierdzonego stosownym aktem pełnomocnictwa, udaje się do lokalu wyborczego, pobiera kartę do głosowania i w imieniu udzielającego pełnomocnictwo wypełnia ją i wrzuca do urny (Zbieranek, 2011, s. 96–97). Głosowanie poprzez pełnomocnika było już wcześniej obecne w wyborach Prezydenta RP w 2010 r. oraz w wyborach do organów jednostek samorządu terytorialnego w tym samym roku (Zbieranek, 2011, s. 54–55; Błaszczak & Zbieranek, 2012, s. 22; Korycki, 2017, s. 92). Ostateczne wprowadzenie tych dwóch metod głosowania do obecnego kodeksu wyborczego poprzedzone było szeroką dyskusją w obszarze politycznym oraz prawnym (Eckhardt, 2015, s. 25–26), dotyczącą zarówno technicznego sposobu głosowania, jak i zachowania zasady bezpośredniości, równości i tajności wyborów (Czaplicki, 2007, s. 40–41; Skotnicki, 2007, s. 173–175; Zbieranek, 2006, s. 21; Grabowska & Grabowski, 2007). Wątpliwości rozwiązał Trybunał Konstytucyjny w przełomowym orzeczeniu z dnia 20 lipca 2011 r. (K9/11 OTK-A 2011, nr 6, poz. 61), oceniając, że przepisy prawne zawarte w Kodeksie wyborczym są zgodne z Konstytucją RP i nie naruszają zasady bezpośredniości ani tajności głosowania. Trybunał Konstytucyjny uznał, że zasada bezpośrednich wyborów dotyczy jednostopniowego aktu

wyborczego, a nie wymogu osobistego oddania głosu. W zakresie zachowania tajności głosowania to głosujący, jeśli wybiera głosowanie poza lokalem wyborczym, przejmuje na siebie obowiązek zachowania tajemnicy głosowania (Gebethner, 2000, s. 28; Przywora, 2014, s. 188–199; Skrzydło, 2014, s. 123–124; Winczorek, 2009; Wojtyczek, 2000).

Niewątpliwie obie metody wyborcze stanowią udogodnienie dla wyborców i dają możliwość oddania głosu w wyborach. Ważne jest to zwłaszcza dla wyborców z niepełnosprawnościami, niemogących samodzielnie dotrzeć do lokalu wyborczego (Skotnicki, 2014, s. 160; Skotnicki, 2018; Wrzalik, 2016b). Powoduje to realny wymiar zasady powszechności (Skotnicki, 2000) wyborów poprzez wyeliminowanie przeszkód do oddania głosu przez wyborców chcących wziąć udział w wyborach, a niemogących tego uczynić z przyczyn od nich niezależnych (Chmaj & Skrzydło, 2015, s. 42–48).

WYKORZYSTANIE ALTERNATYWNYCH METOD GŁOSOWANIA W CZĘSTOCHOWIE

Analizując dane przedstawione w tabeli 2, pokazujące wykorzystanie alternatywnych metod głosowania w Częstochowie, dostrzega się następujące prawidłowości. Wyborcy wyraźnie sięgają po metodę, która jest dla nich bardziej znana i dostępna. Można zaobserwować, jak stale rośnie wykorzystanie alternatywnych metod głosowania, zwłaszcza głosowanie przez pełnomocnika. W wyborach, w których występuje druga tura, widać, że w ponownym głosowaniu wzrasta liczba wyborców korzystających z alternatywnych metod głosowania.

Choć sumy oddanych głosów ujęte w tabeli 2 są jednostkowe, to obrazują przedstawioną tendencję.

Wszystkie wybory w latach 2011–2014 odbywały się na tych samych zasadach, określających wyborców, którzy mogli skorzystać z jednej z metod. Przy pomocy pełnomocnika mógł głosować wyborca z niepełnosprawnością o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności (w rozumieniu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych t.j. Dz.U. 2008 nr 14 poz. 92 ze zm.) oraz wyborca po ukończeniu 75. roku życia. Z metody korespondencyjnej mógł skorzystać tylko wyborca z niepełnosprawnością o znacznym lub umiarkowanym

stopniu niepełnosprawności (t.j. Dz.U. 2008 nr 14 poz. 92 ze zm.) lub wyborca za granicą kraju (Przywora, 2015, s. 159). Do czasu wyborów Prezydenta RP w 2015 r. wykorzystanie metod alternatywnych w Częstochowie, jak pokazuje tabela 2, było jednostkowe i wynosiło ok. 0,008% głosujących. W wyborach Prezydenta RP i do Sejmu RP w 2015 r. tendencja zmieniła się i dziesięciokrotnie wzrosła liczba wyborców decydujących się na głosowanie metodą korespondencyjną. Przyczyną tego jest nowelizacja Kodeksu wyborczego w 2014 r. (Dz.U 2014 poz. 1072), dająca prawo każdemu wyborcy do głosowania korespondencyjnie. Trzeba pamiętać, że zmiana kodeksu w 2014 r. nie dotyczyła wyborów samorządowych (Skotnicki, 2013), podczas których dalej tylko wyborca z niepełnosprawnością mógł głosować korespondencyjnie.

Tabela 2. Wykorzystanie alternatywnych metod głosowania w wyborach w Częstochowie

Rok	Wybory do poszczególnych organów		Liczba uprawnionych wyborców	Liczba biorących udział w głosowaniu	P	K
2011	Sejmu RP i Senatu RP		193 215	103 714	67	12
2014	Parlamentu UE		188 799	47 993	3	1
2014	Organów samorządu terytorialnego	I tura	188 006	77 777	21	10
		II tura	188 016	77 817	22	10
2015	Prezydenta RP	I tura	185 216	105 839	35	90
		II tura	185 216	105 760	35	99
2015	Sejmu RP i Senatu RP		184 337	101 499	44	98
2018	Organów samorządu terytorialnego		178 727	99 835	55	24
2019	Parlamentu UE		175 484	86 889	65	21
2019	Sejmu RP i Senatu RP		173 075	114 006	127	27
2020	Prezydenta RP	I tura	170 655	113 226	67	996
		II tura	168 613	116 852	69	1144
2023	Sejmu RP i Senatu RP		160 015	123 359	186	21
2024	Organów samorządu terytorialnego	I tura	162 549	81 284	69	67
		II tura	162 707	77 715	84	75
2024	Parlamentu UE		160 320	69 434	67	46

P – Głosowanie przez pełnomocnika

K – głosowanie korespondencyjne

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW za lata 2011–2020 (pkw.gov.pl/, dostęp: 15.07.2024).

Wybory przeprowadzone w latach 2018 i 2019 pokazują, że wyborcy częściej korzystali wówczas z metody głosowania przez pełnomocnika, ponieważ metoda korespondencyjna została w 2018 r. po raz kolejny zmieniona (Dz.U 2018. poz. 130). Zmiana polegała tym razem na zawężeniu kręgu uprawnionych do skorzystania z metody korespondencyjnej do osób z niepełnosprawnościami, głosujących tylko na terenie kraju (Michałkiewicz-Kądziała, 2021, s. 214).

Podczas pandemii COVID-19 nastąpił powrót wyborców do metody korespondencyjnej, ponieważ ustawa szczególna (Dz.U. 2020 poz. 979) dopuściła w obliczu pandemii głosowanie korespondencyjne jako sposób nieograniczony dla każdego wyborcy. Ówczesny dziesięciokrotny wzrost (ok. 1000 głosów) wykorzystania przez wyborców tej metody spowodowany był zarówno pandemią, jak i dyskusją, która toczyła się w zakresie dopuszczalności głosowania wyłącznie metodą korespondencyjną w wyborach Prezydenta RP (Balicki, 2021, s. 200–204). Choć wzrost wartości bezwzględnej jest znaczący, to w Częstochowie stanowi zaledwie 1% wszystkich oddanych głosów w tych wyborach. Dane z tabeli 2 pokazują, że przy wykorzystaniu metody korespondencyjnej wyborcy nie byli w stanie zmienić wyników wyborów w Częstochowie.

W kolejnych wyborach w latach 2023 i 2024 wyborcy koncentrują swoje zainteresowanie na metodzie głosowania przez pełnomocnika, pomimo tego, że od 2020 r. zmienione po raz kolejny przepisy (Dz.U. 2020 poz. 568 ze zm.) jednakowo regulują krąg adresatów mogących skorzystać z obu metod. Obecnie wyborcy o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności oraz wyborcy, którzy najpóźniej w dniu głosowania ukończyli 60 lat, mogą skorzystać z wybranej przez siebie alternatywnej metody.

WYKORZYSTANIE ALTERNATYWNYCH METOD GŁOSOWANIA W GMINACH POWIATU CZĘSTOCHOWSKIEGO

1. Wybory do Sejmu RP

Analizując wyniki określone w tabeli 3 pokazujące liczbę wyborców korzystających z alternatywnych metod głosowania w gminach powiatu częstochowskiego, należy wskazać na tendencje rosnące,

począwszy od wyborów w roku 2011, aż do ostatnich wyborów do Sejmu i Senatu RP w 2023 r. Niewątpliwie wpływ mają na to obiektywne czynniki, jak rosnąca frekwencja wyborcza oraz dostępność dla wyborców poszczególnej metody głosowania (Wrzałik, 2016b).

Tabela 3. Wykorzystanie alternatywnych metod głosowania w gminach powiatu częstochowskiego w wyborach do Sejmu RP

	2011				2015				2019				2023			
	Liczba upraw-nionych	Liczba Głosu-jących	P	K	Liczba upraw-nionych	Liczba Głosu-jących	P	K	Liczba upraw-nionych	Liczba Głosu-jących	P	K	Liczba upraw-nionych	Liczba Głosu-jących	P	K
Gminy po-wiatu Często-chowskiego	10 856	5 179	7		10 673	5 226	1	6	10 435	6 243	7	1	9 833	7 305	19	5
Blachownia	3 460	1 361			3 387	1 393		2	3 334	1 874	1		3 133	2 179	5	
Dąbrowa Zielona	4 899	2 111	3		4 919	2 256	1		4 925	2 930	1		4 821	3 557	7	
Janów	4 580	1 996			4 609	2 211	1		4 501	2 747	6	1	4 366	3 267	14	
Kamienica Polska	11 254	4 894	3		11 254	5 240	3		11 053	6 463	9		10 436	7 621	22	
Kłomnice	8 445	3 367	3		8 234	3 428	6	2	7 869	4 435	7		7 223	4 984	17	2
Koniecpol	8 604	3 811	3		8 750	4 022	3	1	8 680	5 083	5		8 428	6 360	20	
Konopiska	3 962	1 507			4 009	1 893	1		3 969	2 330			3 766	2 712	4	1
Kruszyna	4 228	1 724			4 190	1 893	6		3 999	2 337	4		3 813	2 745	6	3
Lelów	8 473	3 678			8 746	4 261	2		8 699	5 444	5		8 481	6 513	3	2
Mstów	11 520	5 707	1		11 869	6 276	1		11 907	7 676	4		11 851	9 253	7	
Mykanów	6 226	2 871			6 498	3 255	2		6 482	4 076	1	3	6 508	4 910	11	3
Olštyn	10 401	4 976	2		10 437	5 254	2	2	10 249	6 437	5	2	9 782	7 486	8	7
Poczesna	3 276	1 391	4		3 223	1 390	3	1	3 081	1 766	5		2 901	2 082	3	
Przyrów	8 061	3 819			8 117	3 897	1		7 904	4 879	3		7 538	5 646	7	
Rędziny	2 296	973	2		2 273	1 172			2 292	1 422	2		2 314	1 822	5	
Starcza	110 539	49 356	28	0	111 188	53 032	30	17	109 379	66 142	65	7	105 199	78 442	158	23
RAZEM																

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW za lata 2011–2020 (pkw.gov.pl/, dostęp: 30.07.2024).

W 2011 r. w wyborach do Sejmu RP wyborcy wybierali głosowanie przez pełnomocnika, ponieważ ta metoda była już znana, a przez to łatwiejsza w zastosowaniu (Kapsa & Klarg-Musiał, 2020, s. 62). Od 2014 r., po zmianie przepisów Kodeksu wyborczego, każdy wyborca, bez względu na wiek lub stan zdrowia, mógł już skorzystać z głosowania korespondencyjnego również w kraju. Szeroka dostępność przyczyniła się do większego zainteresowania metodą korespondencyjną, jednak nie przełożyło się to na powszechne wykorzystanie tej metody. Dane z 2019 r. pokazują, jaki wpływ miała kolejna zmiana, tym razem zawężająca krąg osób mogących skorzystać z głosowania korespondencyjnego (Uziębło, 2018, s. 8). Zmiana Kodeksu wyborczego powoduje przepływ wyborców korzystających w poprzednich wyborach z głosowania korespondencyjnego na rzecz głosowania przez pełnomocnika. W stosunku do poprzednich wyborów (2015) wzrost w 2019 r. wynosi ponad 100%.

Większa frekwencja w ostatnich wyborach do Sejmu RP (2023) oraz świadomość wyborców mogących skorzystać z alternatywnych metod głosowania przekłada się również na wyniki w tym zakresie. Jednak, jak obrazuje tabela 3, w dalszym ciągu są to wielkości jednostkowe.

Zastanawiające jest, dlaczego w 3 gminach na 16 – we wszystkich wyborach parlamentarnych – wyborców korzystających z alternatywnych metod głosowania jest tak niewiele: od 6 do 9 przypadków. Oczywiście trzeba wskazać, że w tych gminach jest najmniej wyborców biorących udział w głosowaniach. W największych gminach powiatu częstochowskiego, z blisko 10 000 wyborców, wykorzystanie metod alternatywnych jest nieco większe niż w pozostałych gminach. Wyjątkiem od tej reguły jest gmina Mykanów, w której na przestrzeni czterech elekcji nikt nie skorzystał z głosowania korespondencyjnego, a z możliwości głosowania przez pełnomocnika skorzystało od 1 do 7 wyborców. Zastanawiające jest, czy wykorzystanie przez wyborców alternatywnych metod głosowania w poszczególnych gminach było zależne od preferencji udziału w głosowaniu przez wyborców, czy też wyborcy mogli kierować się innymi czynnikami, czego wykluczyć nie można.

2. Wybory do Parlamentu UE

Wykorzystanie przez wyborców alternatywnych metod głosowania podczas wyborów do Parlamentu UE, jak pokazuje tabela 4, na przestrzeni trzech kadencji jest niewielkie. W zasadzie są to pojedyncze przypadki w gminach. Dzieje się tak z oczywistej przyczyny. Wybory do PE nie cieszą się tak dużym zainteresowaniem i również nie towarzyszą tym wyborom takie emocje polityczne, jak w przypadku wyboru parlamentu krajowego.

Tabela 4. Wykorzystanie alternatywnych metod głosowania w gminach powiatu częstochowskiego w wyborach do Parlamentu Europejskiego

Gminy powiatu Częstochowskiego	2014				2019				2024			
	Liczba uprawniających wyborców	Liczba biorących udział w głosowaniu	P	Liczba uprawniających wyborców	Liczba biorących udział w głosowaniu	P	K	Liczba uprawniających wyborców	Liczba biorących udział w głosowaniu	P	K	
Blachownia	10 826	2 061	1	10 568	4 455	4		9945	3713	2	2	
Dąbrowa Zielona	3 403	460		3 367	1 307	2		3231	1075			
Janów	4 921	879		4 969	2 161	1		4855	1860	3		
Kamienica Polska	4 646	950		4 518	1 914	4		4399	1778	5		
Kłomnice	11 307	1 810		11 164	4 597	5		10622	3883	4		
Koniecpol	8 362	1 137		7 970	3 233	4		7346	2518	5		
Konopiska	8 753	1 416		8 698	3 379	6		8599	2919	3		
Kruszyna	3 962	620		3 999	1 528			3853	1336	1		
Lelów	4 150	803		4 079	1 797	3		3848	1447	1		
Mstów	8 607	1 468	1	8 790	3 887	1		8658	3360		1	
Mykanów	11 788	2 438		11 973	5 479			11977	4805		1	
Olśztyń	6 395	1 167		6 567	2 971	1	3	6561	2593	6	4	
Poczesna	10 462	1 915		10 279	4 466	5	1	9955	3879	3	2	
Przyrów	3 261	527		3 106	1 297	3		2962	1050	2	1	
Rędziny	8 157	1 343		7 992	3 382	3		7593	2864	1		
Starcza	2 287	499		2 289	969	1		2354	845	2		
RAZEM	111 287	19 493	2	110 326	46 800	43	4	106 758	39 915	38	11	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW za lata 2011–2020 (pkw.gov.pl/, dostęp: 30.07.2024).

Tabela 5. Wykorzystanie alternatywnych metod głosowania w gminach powiatu częstochowskiego w wyborach do rad gmin

Gminy powiatu Częstochowskiego	2014								2018	
	Liczba uprawnionych wyborców		Liczba biorą- cych udział w głosowaniu		P		K		Liczba uprawnionych wyborców	
	I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura
Blachownia	10 884		5 168		1				10 650	10 591
Dąbrowa Zielona	3 428		2 138		10				3 373	
Janów	4 934	4 947	2 938	2 597	5	5			4 935	4 902
Kamienica Polska	4 655	4 670	2 775	2 342	2	2			4 554	4 563
Kłomnice	11 330	11 347	6 024	5 123	4	8			11 269	
Koniecpol	8 324	8 394	4 743	3 923	10	10			8 064	
Konopiska	8 816	8 829	5 042	3 801	5	5			8 815	8 784
Kruszyna	4 029	4 055	2 416	2 428	1	14	1	1	4 033	
Lelów	4 177		2 743		8				4 092	
Mstów	8 758		5 480		9				8 880	
Mykanów	11 850	11 868	6 328	5 917	1	4			12 050	
Olsztyn	6 466		3 390		1				6 566	
Poczesna	10 493		5 416		10				10 376	1 042
Przyrów	3 244		1 619		5				3 147	
Rędziny	8 154	8 175	4 519	4 044	1	1			8 063	8 065
Starcza	2 291		1 438		19				2 312	
RAZEM	111 833	62 285	60 887	3 0175	92	49	1	1	111 179	37 947

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW za lata 2011–2020 (pkw.gov.pl/, dostęp 15.07.2024).

3. Wybory do organów samorządu terytorialnego

We wszystkich wyborach samorządowych, jakie miały miejsce od 2014 do 2024 r., frekwencja – co pokazuje tabela 5 – wynosiła w gminach powiatu częstochowskiego średnio ponad 50%. Można powiedzieć, że z niewielkimi różnicami sytuowała się na podobnym

Alternatywne metody głosowania i ich wpływ na wynik wyborów

2018						2024							
Liczba biorących udział w głosowaniu		P		K		Liczba uprawnionych wyborców		Liczba biorących udział w głosowaniu		P		K	
I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura
6 077	4 827	1	1	1	1	10 085	10 043	5 283	4 963	5	6	5	5
2 013		18				3 218	3 258	2 104	2 190	20	42		
3 043	2 707	4	4			4 879		3 243		9			
2 777	2 296	1	2			4 434		2 659		8			
6 102		9				10 716		5 583		7			
4 269		8				7 423		3 920		12		1	
5 163	4 476	7	7	1	1	8 656	8676	4 791	3 792	10	9	3	2
2 370		2				3 835	3 850	2 349	2 231	3	3		
2 221		11				3 856	3 850	2 642	2 367	24	24		
5 252		6				8 750		4 571		0			
7 305		0				12 082	12 113	6 383	5 952	3	3	1	1
3 693		1		3		6 596		3 715		6		4	
6 201	5 830	9	21			10 041	10 074	6 218	5 379	27	30	9	10
1 688		2				2 963		1 839		5		1	
4 759	4 136	3	3			7 692	7 723	4 261	3 750	2			
1 600		16				2 370		1 616		15			
65 533	24 272	98	38	5	2	107 596	59 607	61 177	30 624	156	117	24	18

poziomie. Wybory samorządowe potwierdzają tendencję, że wyborcy częściej sięgają po metodę powszechnie dostępniejszą i przez to bardziej znaną – głosowania przez pełnomocnika – niż mniej dostępną metodę korespondencyjną. Miało to miejsce również podczas ostatnich wyborów w 2024 r., w których warunki korzystania z dwóch alternatywnych metod są identyczne, ponieważ wyborca zobligowany jest spełniać te same kryteria kwalifikujące do zastosowania określonej metody głosowania.

W wyborach samorządowych skala wykorzystania alternatywnych metod głosowania przez wyborców nie jest powiązana z liczbą głosujących w poszczególnych gminach. Sięganie przez wyborców po te metody może zależeć od innych czynników. W gminach: Dąbrowa Zielona, Lelów, Poczesna, czyli tam, gdzie poziom wykorzystania tych metod w 2024 r. jest najwyższy, dochodzi do zmiany na stanowisku wójta. W poprzednich wyborach w 2014 i 2018 r. w wymienionych gminach również kampanie wyborcze były mocno spersonalizowane, ale nie doszło tam wówczas do zmiany organu wykonawczego gminy. Podobna sytuacja wystąpiła w gminie Starcza. Należy też zwrócić uwagę na wyniki głosowania np. w gminie Kruszyna w 2014 r. i gminie Poczesna w 2018 r., gdzie wykorzystanie głosowania przez pełnomocnika w drugiej turze jest większe niż w pierwszej turze. Te przypadki również odwzorowują przebieg kampanii wyborczej, podczas której lokalne komitety mocno podnosiły konieczność zmiany organu wykonawczego.

W wyborach samorządowych wyraźnie widać tendencję wykorzystania alternatywnych metod do udziału w głosowaniu, zwłaszcza w drugiej turze, i w konsekwencji udzielenia poparcia jednemu z dwóch kandydatów na wójta.

4. Wybory Prezydenta RP

W wyborach w 2015 r. wykorzystanie obu alternatywnych metod głosowania w gminach powiatu częstochowskiego, jak obrazuje tabela 6, było na jednostkowym poziomie. Podobnie jak w wyborach samorządowych prawidłowością jest, to że wyborcy częściej sięgają po metody alternatywne w drugiej turze wyborów niż w pierwszej. Dotyczy to zarówno głosowania przez pełnomocnika, jak i głosowania korespondencyjnego. Wyróżnić można gminy: Blachownia, Mstów i Poczesna, gdzie wyborcy skorzystali z obu metod w każdej turze wyborów.

Wybory w roku 2020 były przeprowadzane na podstawie ustawy szczególnej, mającej charakter incydentalny, na użytek wyborów odbywających się w czasie pandemii (Dz.U. 2020 poz. 491 ze zm.). Nie odbyło się to bez szerszej dyskusji, zarówno politycznej, jak i w doktrynie prawa konstytucyjnego. Kontynuację tej dyskusji

dostrzegamy obecnie w postaci specjalnej komisji poselskiej. Po nieodbytych wyborach z dnia 10 maja 2020 r. w Sejmie RP doszło do zawarcia kompromisu pomiędzy głównymi partiami politycznymi. W wyniku porozumienia się wszystkich sił politycznych przeprowadzono wybory 28 czerwca (pierwsza tura) i 12 lipca 2020 r. (druga tura). Cechą charakterystyczną tych wyborów było to, że ustawa szczególnie dopuszczała możliwość zdecydowania przez każdego wyborcę, czy chce głosować w sposób tradycyjny, czy z uwagi na pandemię woli zagłosować korespondencyjnie. Mimo tego, że każdy wyborca mógł skorzystać z metody korespondencyjnej, to jednak nie stała się ona powszechną metodą głosowania podczas tych wyborów. Co prawda obserwujemy wzrost wykorzystania tej metody z liczby 16 w 2015 r. do 573 w drugiej turze w 2020 r., jednak nie oznacza to wykorzystania nawet na poziomie 1% głosujących (tabela 6). Wzrost ten jest jedynie wynikiem pandemii i toczącej się ogólnej dyskusji na temat przeprowadzenia wyborów Prezydenta RP tylko metodą korespondencyjną, na użytek polityczny nazwanych wyborami kopertowymi. I w tych warunkach da się jednak wyróżnić pewną prawidłowość. Liczba przypadków wykorzystania w tych wyborach alternatywnych metod głosowania nie jest wprost powiązana z liczbą głosujących. Wysokość frekwencji nie przekłada się wprost na większe wykorzystanie alternatywnych metod głosowania.

W wyborach z roku 2015 oraz z 2020 r. można wskazać na te same gminy, jak Blachownia, Mstów i Poczesna, gdzie wykorzystanie alternatywnych metod głosowania jest większe od pozostałych. Do tej grupy gmin można dołączyć również gminy: Kłomnice, Koniecpol, Mykanów gdzie nieco rzadsze jest głosowanie za pomocą alternatywnych metod wyborczych, ale większe od pozostałych gmin. We wskazanych gminach większe jest wykorzystanie głosowania korespondencyjnego w drugiej turze wyborów prezydenckich. Cechą charakterystyczną tych wyborów była mocno spolaryzowana kampania i wybór pomiędzy dwiema przeciwstawnymi opcjami politycznymi.

Tabela 6. Wykorzystanie alternatywnych metod głosowania w gminach powiatu częstochowskiego w wyborach Prezydenta RP

Gminy powiatu Częstochowskiego	2015						2020									
	Liczba uprawnionych wyborców		Liczba biorą- cych udział w głosowaniu		P		K		Liczba biorą- cych udział w głosowaniu		P		K			
	I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura	I tura	II tura		
Blachownia	10 763	10 701	5 069	5 517	1	1	3	5	10 438	10 391	6 524	6 629	7	8	66	67
Dąbrowa Zielona	3 419	3 434	1 469	1 691			1	1	3 338	3 314	1 995	2 127	3	3	18	20
Janów	4 937	4 910	2 322	2 615	2				4 963	5 070	3 202	3 470	8	8	27	33
Kamienica Polska	4 622	4 609	2 224	2 483	0	2			4 472	4 462	2 885	3 057	5	6	22	25
Kłomnice	11 206	11 183	5 204	5 735	3	4			11 011	10 924	6 936	7 265	57	13	55	61
Koniecpol	8 286	8 247	3 495	4 075	3	3			7 866	7 852	4 669	5 000	10	12	15	16
Konopiska	8 781	8 753	4 033	4 511	2	3			8 635	8 618	5 387	5 662	5	5	31	41
Kruszyna	4 009	4 013	1 907	2 101			1		3 944	3 907	2 459	2 618	0	0	11	14
Lelów	4 181	4 181	1 918	2 203	1	5			4 060	4 112	2 520	2 840	5	7	28	30
Mstów	8 768	8 744	4 156	4 728			3	1	8 724	8 634	5 835	5 996	1	1	38	51
Mykanów	11 820	11 781	5 804	6 639	1	1			11 813	11 751	8 149	8 474	0	2	46	55
Olsztyn	6 488	6 529	3 145	3 643	1	2		2	6 528	6 529	4 306	4 561	0	0	35	34
Poczesna	10 388	10 375	5 231	5 699	3	3	4	6	10 176	10 071	6 801	6 957	1	1	64	74
Przyzów	3 241	3 233	1 361	1 575	3	3			3 068	3 079	1 882	1 993	5	5	5	4
Rędziny	8 154	8 110	3 837	4 346			0	1	7 866	7 794	5 064	5 191	0	0	30	34
Starcza	2 275	2 269	1 089	1 245	1	1			2 288	2 285	1 511	1 649	4	6	9	14
RAZEM	111 338	111 071	52 264	58 906	21	31	10	16	109 190	108 793	70 621	74 053	106	77	500	573

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW za lata 2011–2020 (pkw.gov.pl/, dostęp 15.07.2024).

WNIOSKI PORÓWNAWCZE

Porównując skalę wykorzystania alternatywnych metod głosowania w gminach powiatu częstochowskiego i w Częstochowie (tabela 7), należy stwierdzić, że wyborcy częściej w mniejszych jednostkach samorządowych sięgają po alternatywne metody głosowania, niż ma to miejsce w dużym mieście. Oczywiście liczby bezwzględne są mniejsze w gminach, ale zestawiając je z liczbą biorących udział w głosowaniu, można taką prawidłowość stwierdzić. Wbrew powszechnemu przekonaniu, że w dużych miastach w przeważającej większości są wyborcy, którzy głosują świadomie, rozumiejąc mechanizmy ordynacji, większe wykorzystanie alternatywnych metod głosowania występuje właśnie w gminach.

Wykorzystanie przez wyborców metody głosowania przez pełnomocnika jest większe od metody korespondencyjnej, która jest wyraźnie mniej preferowana przez wyborców zarówno w gminach, jak i w mieście. Zasadniczym powodem tego stanu rzeczy jest określenie węższej grupy adresatów mogących skorzystać z tej metody oraz częste zmiany adresatów, którzy mogą posługiwać się tą metodą. Należy również zastanowić się, czy procedura głosowania korespondencyjnego nie jest bardziej skomplikowana i przez to mniej wygodna w stosowaniu. Albo czy wyborcy mają większe zaufanie do wybranego przez siebie powiernika głosu niż instytucji państwowej – Poczty Polskiej, za pomocą której przesyła się pakiet wyborczy.

Ewolucja przepisów Kodeksu wyborczego dotycząca metod głosowania powodowała, że wyborcy sięgali częściej po metodę, która była dla nich szerzej dostępna (Balicki, 2021, s. 194). Znaczne ograniczenie w 2018 r. kręgu osób mogących skorzystać z metody korespondencyjnej spowodowało zahamowanie jej wykorzystania. Dopiero po 2020 r. głosujący zaczęli szerzej korzystać z metody korespondencyjnej, kiedy zrównano wymagania dla osób chcących głosować w wyborach, posługując się jedną z dwóch metod alternatywnych.

Wyborcy mogli poznać i przyzwyczaić się do udziału w wyborach, wykorzystując metodę głosowania przez pełnomocnika, ponieważ przez dłuższy okres (w latach 2011–2020), obowiązywała w niezmienionej postaci. Tylko dwukrotnie w historii wyborów w Polsce – w 2015 i 2020 r. – wyborcy częściej wybierali metodę korespondencyjną z uwagi na nieograniczony dostęp do niej dla

każdego wyborcy. Jeśli możemy stwierdzić, że stale rośnie wykorzystanie alternatywnych metod głosowania przez wyborców, to mamy głównie na myśli głosowanie przez pełnomocnika, co obrazują dane w tabeli 7. Wskazuje to na ważność i aktualność zasady stabilności i pewności prawa. Badania pokazały, że głosowanie przy wykorzystaniu przez wyborców alternatywnych metod głosowania nie powoduje liczącego się wzrostu uczestnictwa w wyborach, a tym samym zwiększenia zainteresowania wyborami. Wykorzystanie obu metod wyborczych przyczynia się do zwiększenia frekwencji wyborczej w ułamku procenta, a w szczególnym przypadku z roku 2020 – w wielkości jednego procenta. To wyższa frekwencja wyborcza jest powodem szerszego wykorzystania alternatywnych metod głosowania (Korycki, 2017, s. 91). Całkowita i nieskrępowana dostępność metody korespondencyjnej wcale nie spowodowała jej masowego wykorzystania w procesie wyborczym w roku 2020 (Ruksza, 2023).

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że zmiana rozstrzygnięcia wyborczego przy wykorzystaniu alternatywnych metod głosowania nie jest możliwa. Zbyt niskie wykorzystanie tych metod przez wyborców nie daje podstaw do uznania, że alternatywne metody głosowania mogą być wykorzystywane w sposób nieuprawniony jako narzędzie wpływu na wynik wyborczy. Niewykluczone, że sami kandydaci w wyborach lub ich zwolennicy mogą inspirować wyborców do sięgania po alternatywne metody głosowania. Jeśli spojrzymy na dane z głosowania w tabeli 7, zwłaszcza w drugich turach, taki wniosek jest teoretycznie możliwy. Pomimo mniejszej liczby głosujących w drugiej turze niż w pierwszej, stosunkowo więcej przypadków wykorzystania alternatywnych metod głosowania zauważymy właśnie w drugiej turze.

Czy alternatywne metody głosowania mogą posłużyć jako narzędzie wyborcze? W Częstochowie i w gminach powiatu częstochowskiego skala wykorzystania tych metod jest tak niewielka, że nawet gdyby taką hipotezę postawić, to i tak narzędzie to nie miałoby żadnego wpływu na wynik wyborczy. Jeśli zatem jest bez znaczenia, to trudno tu mówić o narzędziu, za pomocą którego można zmienić wynik wyborów.

Inaczej ten proces może przebiegać w małych i średnich gminach, pod względem ilości mieszkańców, gdzie wyraźnie widać, że wykorzystanie alternatywnych metod głosowania nie jest ściśle powiązane

z liczbą osób uprawnionych do głosowania. Nie ma prawidłowości, polegającej na tym, że gdzie jest więcej wyborców, tym większe jest wykorzystanie przez nich alternatywnych metod głosowania (choć niewątpliwie im więcej wyborców bierze udział w głosowaniu, tym większa jest liczba głosujących również za pomocą metod alternatywnych).

Tabela 7. Zbiorcze zestawienie wykorzystania alternatywnych metod głosowania w latach 2011–2024 w gminach powiatu częstochowskiego i w Częstochowie

			Gminy powiatu częstochowskiego			Częstochowa		
Rok	Wybory do poszczególnych organów		Liczba głosujących	P	K	Liczba głosujących	P	K
2011	Sejmu RP i Senatu RP		49 356	28	–	103 714	67	12
2014	Parlamentu UE		19 493	2	–	47 993	3	1
2014	Organów samorządu terytorialnego	I tura	60 887	92	1	77 777	21	10
		II tura	30 175	49	1	77 817	22	10
2015	Prezydenta RP	I tura	58 906	21	10	105 839	35	90
		II tura	52 264	32	16	105 760	35	99
2015	Sejmu RP i Senatu RP		53 032	30	17	101 499	44	98
2018	Organów samorządu terytorialnego	I tura	65 533	98	5	99 835	55	24
		II tura	24 272	38	2	–	–	–
2019	Parlamentu UE		46 800	43	4	86 889	65	21
2019	Sejmu RP i Senatu RP		66 142	65	7	114 006	127	27
2020	Prezydenta RP	I tura	79 621	106	500	113 226	67	998
		II tura	74 053	77	573	116 852	69	1114
2023	Sejmu RP i Senatu RP		78 442	158	23	123 359	186	21
2024	Organów samorządu terytorialnego	I tura	61 177	156	24	81 284	69	67
		II tura	30 624	117	18	77 715	84	75
2024	Parlamentu UE		39 915	38	11	69 434	67	46

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW za lata 2011–2024 (pkw.gov.pl/, dostęp: 15.07.2024).

Z analizy wynika, że w niektórych gminach – w odróżnieniu od pozostałych – wyborcy częściej sięgają po alternatywne metody głosowania. Zestawiając dane o wykorzystaniu alternatywnych metod z sytuacją polityczną w danej gminie, można pokusić się o interesujące refleksje. Tam, gdzie występowała intensywna walka polityczna,

np. o urząd wójta, i nie zakończyła się ona w pierwszej turze, tam mamy większe wykorzystanie przez wyborców alternatywnych metod głosowania w drugiej turze. Być może wyborcy swoim głosem chcieli zmienić lokalną władzę albo udzielić poparcia dotychczasowej władzy. Jednak głosowanie poprzez pełnomocnika czy korespondencyjne, zwłaszcza w drugiej turze, można jedynie traktować jako wykorzystanie jednej z wielu możliwości uczestnictwa w demokracji bezpośredniej.

Z uwagi na niewielką skalę wykorzystania przez wyborców metod alternatywnych w wyborach, na podstawie przeprowadzonego badania nie można stwierdzić możliwości zmiany rozstrzygnięcia wyborczego przy użyciu alternatywnych metod głosowania. Jeśli takie działanie w ogóle występuje, to na podstawie ilościowego wykorzystania należy uznać je za marginalne, niemające żadnego wpływu na wynik wyborczy.

Pamiętać trzeba, że nawet w gminach o średniej wielkości, pod względem ilości mieszkańców, do wyboru radnego potrzeba czasem kilkunastu głosów, a do wyboru wójta – kilkuset. Dlatego rację miał K. Skotnicki, postulując w 2014 r., aby głosowanie korespondencyjne w wyborach samorządowych pozostawić dla znacznie węższej grupy adresatów, inaczej niż przy pozostałych wyborach. Fakt głosowania w gminach przez wyborców za pomocą alternatywnych metod wyborczych należy uznać za jednostkowy, a przez to za marginalny. Dlatego sytuacje te nie mają wpływu na wynik wyborczy i dopóki tak będzie, nie ma powodów do zmiany przedmiotowej regulacji w tym zakresie.

BIBLIOGRAFIA

- Balicki, R. (2021). *Głosowanie korespondencyjne w polskim porządku prawnym – zmienne dzieje regulacji*. W J. Ciapała & A. Pyrzyńska (Red.), *Dylematy polskiego prawa wyborczego* (s. 191–207). Warszawa: C.H. Beck.
- Błaszczak A., & Zbieranek J. (2012). „Gwarancje korzystania z czynnego prawa wyborczego przez osoby starsze i osoby z niepełnosprawnościami”. *Biuletyn RPO*, 8.
- Chmaj, M., Skrzydło W. (2015). *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

- Czaplicki, K. (2007). Alternatywne sposoby głosowania (zarys problemów). W *Międzynarodowa Konferencja Naukowa nt. Alternatywne sposoby głosowania a aktywizacja elektoratu*. Rzeszów, 26–27 marca. Rzeszów: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego.
- Eckhardt, K. (2015). Kodeks wyborczy w świetle poglądów doktryny i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Wybrane problemy. *Polityka i Społeczeństwo*, 13(3): 19–32.
- Garlicki, L. (2023). *Polskie prawo konstytucyjne Zarys wykładu*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Gebethner, S. (2000). *Wybory na urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz do ustawy o wyborze Prezydenta RP*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Grabowska S., & Grabowski R. (2007). Środowisko teoretyków i praktyków prawa wyborczego wobec postulatu reformy polskiego systemu wyborczego z wykorzystaniem alternatywnych sposobów głosowania. W *Międzynarodowa Konferencja Naukowa nt. Alternatywne sposoby głosowania a aktywizacja elektoratu*. Rzeszów, 26–27 marca 2007 roku. Rzeszów: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego.
- Kapsa, I., & Musiał-Karg, M. (2020). *Alternatywne metody głosowania w opiniach Polaków postawy i poglądy względem wybranych form partycypacji w wyborach*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa.
- Korycki, K. (2017). Alternatywne techniki głosowania a frekwencja wyborcza. *Studia Wyborcze*, 23, 83–105.
- Michałkiewicz-Kądziała, E. (2021). Ewolucja głosowania korespondencyjnego w polskim Kodeksie wyborczym oraz perspektywy wprowadzenia nowych alternatywnych form głosowania w kraju. W J. Ciapała & A. Pyrzyńska, *Dylematy polskiego prawa wyborczego* (s. 209–222). Warszawa: C.H. Beck.
- Musiał-Karg, M. (2011). Metody zwiększania frekwencji wyborczej. Polska a doświadczenia innych państw. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 2, 77–100.
- Przywora, B. (2014). Głosowanie przez pełnomocnika w Polsce – próba analizy i podsumowania. *Przegląd Prawa Publicznego*, 7-8(88-89), 188–199.
- Przywora, B. (2015). Nowe instrumenty w świetle Kodeksu wyborczego – próba oceny ich znaczenia w praktyce z uwzględnieniem oddziaływania na społeczności lokalne. W M. Mączyński (Red.), *Praktyka realizacji biernego prawa wyborczego w Polsce*. Warszawa: Difin.
- Rakowska, A., & Skotnicki, K. (2012). Głosowanie korespondencyjne – nowe rozwiązanie kodeksu wyborczego. *Gdańskie Studia Prawnicze*.

- T. 27: D. Szpoper (Red.), *W kręgu historii doktryn politycznych i prawnych oraz konstytucjonalizmu. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Sylwestrzaka* (s. 295–304).
- Ruksza, P. (2023). Wykorzystanie przez wyborców metody głosowania korespondencyjnego i głosowania przez pełnomocnika na przykładzie Częstochowy. *Studia Wyborcze*, 35, 41–67.
- Skotnicki, K. (2000). *Zasada powszechności w prawie wyborczym. Zagadnienia teorii i praktyki*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Skotnicki, K. (2007). Opinia prawna na temat poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks wyborczy oraz niektórych innych ustaw. *Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych*, R. IV, 3(15), 173–175.
- Skotnicki, K. (2011). *Kodeks wyborczy. Wstępna ocena*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Skotnicki, K. (2013, 29 listopada). Opinia prawna na temat poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks wyborczy oraz niektórych innych ustaw. Druk sejmowy nr 1786/VII kadencja. Warszawa.
- Skotnicki, K. (2014). Prawa wyborcze osób niepełnosprawnych i ich gwarancje. W Edyta (Red.), *Społeczne i prawne aspekty funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami* (s. 219–238).
- Skrzydło, W. (2014). *Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 r.* Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Tuleja, P. (Red.) (2024). *Polskie prawo konstytucyjne*. P. Czarny, A. Dębowska, M. Florczak-Wątor, S. Kubas, M. Krzemiński, B. Naleziński, A. Niżnik-Mucha, M. Pach. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Uziębło, P. (2018). *Opinia prawna w sprawie zmian w Kodeksie wyborczym wprowadzanych ustawą z dnia 14 grudnia 2017 r.* Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.
- Winczorek, P. (2009, 9 marca). Bezpośredniość wyborów. *Rzeczpospolita*.
- Wojtyczek, K. (2000). *Konstytucyjne regulacje systemu wyborczego w III Rzeczypospolitej*. W F. Rymarz (Red.), *10 lat demokratycznego prawa wyborczego Rzeczypospolitej Polskiej (1990–2000)*. Warszawa: Wydawnictwo Krajowego Biura Wyborczego.
- Wrzalik, M. (2016a). Geneza i ewolucja głosowania korespondencyjnego w Polsce. *Zeszyty Naukowe Instytutu Administracji AJD w Częstochowie*, 1, 123–139.
- Wrzalik, M. (2016b). Wstępne uwagi o powszechnym głosowaniu korespondencyjnym w wyborach prezydenckich w 2015 r. (wybrane zagadnienia). *Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM*, 6, 291–306.
- Zbieranek, J. (2006). W stronę reformy procedur głosowania w Polsce. W L. Kolarska-Bobińska, J. Kucharczyk, & J. Zbieranek (Red.).

Aktywny obywatel nowoczesny system wyborczy. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

Zbieranek, J. (2011a). Alternatywne procedury głosowania w Polsce na tle państw Unii Europejskiej. *Studia BAS*, 3(27), 93–120.

Zbieranek, J. (2011b). *Nowe procedury. Głosowanie korespondencyjne i przez pełnomocnika.* W K. Skotnicki (Red.), *Kodeks wyborczy. Wstępna ocena* (s. 36–71). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

Zbieranek, J. (2013). *Alternatywne procedury głosowania w polskim prawie wyborczym – gwarancja zasady powszechności wyborów czy mechanizm zwiększania frekwencji wyborczej?* Warszawa: Difin.

Akty prawne

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (t.j. Dz.U. 2008 nr 14 poz. 92 ze zm.).

Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (t.j. Dz.U. 2019 poz. 1239 ze zm.).

Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. 2011 nr 21 poz. 112 ze zm.; t.j. Dz.U. 2022 poz. 1277, 2418).

Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zmianie ustawy – Kodeks wyborczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2014 poz. 1072).

Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych (Dz.U. 2018 poz. 130, 1348).

Ustawa z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2020 poz. 568 ze zm.).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 2020 r. o szczególnych zasadach przeprowadzania wyborów powszechnych na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych w 2020 r. (Dz.U. 2020 poz. 827).

Ustawa z dnia 2 czerwca 2020 r. o szczególnych zasadach organizacji wyborów powszechnych na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych w 2020 r. z możliwością głosowania korespondencyjnego (Dz.U. 2020 poz. 979).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 491 ze zm.).

Wyrok TK z dnia 20 lipca 2011 r., sygn. akt K 9/11 (Dz.U. 2011 nr 149 poz. 889).

Raport o stanie miasta Częstochowa 2023 BR.1.LXXVIII.23.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

BEATA TARCYDŁO

<http://orcid.org/0000-0003-1249-9972>
Akademia Górniczo-Hutnicza
im. Stanisława Staszica w Krakowie
btarczy@agh.edu.pl

JOANNA MIŁOŃ

<http://orcid.org/0009-0004-3663-0562>
Małopolska Uczelnia Państwowa
im. rotmistrza Witolda Pileckiego w Oświęcimiu
joanna.milon@mup.edu.pl
DOI: 10.35765/HP.2762

Komunikacja samorządowców w mediach społecznościowych – wyzwania, mocne strony i sprawność w perspektywie prakseologicznej¹

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest przybliżenie wyzwań, okazji i sprawności (w perspektywie prakseologicznej) komunikacji przedstawicieli samorządu z użyciem mediów społecznościowych stosownie do obecnych uwarunkowań.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Podstawowymi problemami badawczymi są pytania: Jak uwarunkowania społeczne, techniczne i technologiczne wpływają na komunikację przedstawicieli samorządu z użyciem dynamicznie rozwijających się portali społecznościowych? Jakie narzędzia, metody i procedury należy wypracować, dążąc do sprawności komunikacji w mediach społecznościowych w ujęciu prakseologicznym? Przeprowadzono badania pierwotne online z użyciem metod: wielokrotne studium przypadku (73 przedstawicieli samorządu), analiza treści, obserwacja uczestnicząca i wywiad.

PROCES WYWODU: Na potrzeby artykułu dokonano przeglądu piśmiennictwa w celu ustalenia podstawowych pojęć, a następnie przeglądu dostępnych raportów z badań dotyczących środowiska internetowego, mediów społecznościowych oraz komunikacji w sektorze samorządowym, aby zidentyfikować lukę badawczą, co umożliwiło zaprojektowanie badań własnych, ich realizację i prezentację wyników z wypracowaniem rekomendacji.

¹ Badania sfinansowane przez Akademię Górniczo-Hutniczą im. Stanisława Staszica w Krakowie (subwencja na utrzymanie i rozwój potencjału badawczego).

Sugerowane cytowanie: Tarczydło, B., & Miłoń, J. (2025). Komunikacja samorządowców w mediach społecznościowych – wyzwania, mocne strony i sprawność w perspektywie prakseologicznej. *Horyzonty Polityki*, 16(56), 453–473. DOI: 10.35765/HP.2762.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Dzięki komunikacji z użyciem portali społecznościowych przedstawiciele samorządu mają możliwość budowania relacji z wyborcami, dostarczania kontentu, kreowania doświadczeń, co generuje wiele korzyści, ale wiąże się również z wyzwaniami i zagrożeniami, choćby trudnością kontroli nad rozprzestrzenianiem się treści zamieszczanych przez internautów.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Media społecznościowe z coraz nowszymi funkcjonalnościami odgrywają kluczową rolę w życiu społeczeństwa cyfrowego i stanowią duże wyzwanie, ale także tworzą wiele okazji do zwinnej komunikacji przedstawicieli samorządu z interesariuszami (internautami, przedstawicielami mediów, społeczności lokalnej, innych przedstawicieli władz samorządowych, przedsiębiorców i instytucji lokalnych). Przeprowadzone badania potwierdziły, że sprawność komunikacji uwarunkowana jest technologicznie, a czynnikami sukcesu są: inwencja twórcza, kreatywność, szybkość reakcji, zwinność i umiejętność generowania wartościowych treści.

SŁOWA KLUCZOWE:

media społecznościowe, cyfrowe społeczeństwo, komunikacja społeczna, przedstawiciele władz samorządowych, uwarunkowania i prakseologiczna sprawność komunikacji samorządowca.

Abstract

SOCIAL MEDIA COMMUNICATION OF LOCAL
GOVERNMENT OFFICIALS – CHALLENGES,
STRENGTHS AND EFFICIENCY IN
A PRAXEOLOGICAL PERSPECTIVE

RESEARCH OBJECTIVE: The purpose of the article is to present the challenges, opportunities, and efficiency (in a praxeological perspective) of communication of local government representatives using social media in accordance with the current conditions.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The primary research problems are the following questions: How do social, technical, and technological conditions affect the communication of local government representatives with the use of dynamically developing social networks? and What tools, methods, and procedures should be developed in pursuit of social media communication efficiency in praxeological terms? Primary research was conducted online using the following methods: multiple case study (73 local government officials), content analysis, participant observation, and interview.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: For the purpose of the article, a literature review was conducted to establish the basic concepts, then the available research reports on the online environment, social media, and communication in the local government sector were reviewed to identify the research gap, so that we could design our own research, implement it, and present the results with recommendations.

RESEARCH RESULTS: Thanks to communication with the use of social networks, local government representatives have the opportunity to build relationships with voters, provide content, and create experiences, which generates many benefits, but is also associated with challenges and threats, such as difficulty controlling the spread of content posted by Internet users.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: Social media, with its increasingly new functionalities, play a key role in the life of the digital society and represent a major challenge, but also create many opportunities for agile communication between local government representatives and stakeholders (Internet users, media representatives, local community, other local government representatives, entrepreneurs, and local institutions). Research has confirmed that communication agility is technology-driven, with success factors being creative invention, creativity, responsiveness, agility and the ability to generate valuable content.

KEYWORDS:

social media, digital society, social communication, local government representatives, determinants and praxeological efficiency of communication of local government officials

WSTĘP

Nowoczesne technologie i funkcjonalności sieci Internet (Michalczyk, 2022; *Digital Poland*, 2024; Foster, 2024) mają silny wpływ na współczesną komunikację. Technologie informacyjne zasadniczo zmieniły pracę instytucji społecznych i działających w sektorze publicznym. Władza samorządowa znacząco oddziałuje na jednostki i wspólnoty, stąd zasadne wydaje się poszerzanie nowych rozwiązań i narzędzi zarządczych (w tym komunikacyjnych) wspierających jej funkcjonowanie. Motywacją do podjęcia tematu niniejszego artykułu są zainteresowania naukowe autorek dotyczące skutecznej komunikacji marketingowej dostosowanej do postępu technologicznego i specyfiki sektora publicznego.

Celem artykułu jest przybliżenie wyzwań, okazji i sprawności (w perspektywie prakseologicznej) komunikacji przedstawicieli samorządu z użyciem mediów społecznościowych stosownie do obecnych uwarunkowań.

Podstawowe problemy badawcze sformułowano jako pytania:

- 1) Jak uwarunkowania społeczne, techniczne i technologiczne wpływają na komunikację marketingową przedstawicieli samorządu z użyciem dynamicznie rozwijających się portali społecznościowych?
- 2) Jakie narzędzia, metody i procedury przyczyniają się do sprawności komunikacji w social mediach w ujęciu prakseologicznym?

Rozważania prowadzone będą wokół tezy: W obecnych warunkach rynkowych skuteczność działań samorządowca zdeterminowana jest metodycznymi działaniami komunikacji marketingowej w sieci, w tym szczególnie w odpowiednich mediach społecznościowych. Na potrzeby artykułu przeprowadzono studia literatury i jakościowe badania pierwotne z użyciem następujących metod: wielokrotne studium przypadku, analiza treści online, obserwacja uczestnicząca i wywiad. Zastosowanie triangulacji metod badawczych pozwoliło na wszechstronną analizę badanego zjawiska i zwiększenie wiarygodności uzyskanych wyników.

STUDIA LITERATURY

Do kluczowych terminów z uwagi na podjęty temat i problematykę badawczą zaliczono: władzę samorządową, społeczeństwo cyfrowe, komunikację marketingową, media społecznościowe i możliwości ich wykorzystania do realizacji celów i zadań przedstawicieli samorządu oraz sprawność współczesnej komunikacji marketingowej samorządowców w mediach społecznościowych w ujęciu prakseologicznym.

Przyjmuje się, że władza to możliwość kierowania grupą osób i dysponowania zasobami. Władza samorządowa (Florczak & Skrobisz, 2023; Kotarba, 2023; Michalczyk, 2022; Sześciło, 2016) w obecnych warunkach stanowi swoisty proces budowania wspólnoty, zorientowany na realizację strategii, z zaangażowaniem interesariuszy, partycypacją obywatelską (Chrzanowski, 2014; Olech, 2013) oraz wykorzystaniem środków i możliwości wynikających z uwarunkowań społecznych (Kogut-Jaworska & Smalec, 2018; Lenkiewicz,

2015), środowiskowych, technicznych, technologicznych (Foster, 2024; *Komunikacja cyfrowa samorządów*, 2024), gospodarczych i prawnych. W Polsce władze samorządowe (Sieklucki, 2023), zgodnie z obowiązującym trójstopniowym podziałem administracyjnym na województwa, powiaty i gminy, realizują politykę samorządową, która w dużym stopniu zależy od obywateli i skutecznej komunikacji (Castells, 2013; Chmielewski i in., 2012; Foster, 2024) z nimi. Z mocą prawa ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi wspólnotę lokalną, innymi słowy: społeczeństwo bądź społeczności, z którymi powinien wchodzić w relację (Dzwonkowska-Godula, 2018) samorządowiec. Władza samorządowa istotnie oddziałuje na jednostki i wspólnoty (Kuca & Polak, 2022), kształtuje zachowania i postawy, wpływa na jakość życia, odgrywa ważną rolę w budowaniu dobra wspólnego, stąd poszukiwanie nowych rozwiązań i narzędzi zarządczych wspierających ją ma wysokie walory poznawcze, naukowe i aplikacyjne.

Spółeczeństwo cyfrowe (Chavadi & Thangam, 2023; *Digital Poland*, 2024) oznacza taki etap rozwoju, na którym osiągnięty poziom techniki informacyjno-telekomunikacyjnej stwarza warunki techniczne, ekonomiczne, edukacyjne i inne do wykorzystywania informacji w produkcji wyrobów i świadczeniu usług.

Media społecznościowe (Sobaci, 2016; *Zalety i wady portali społecznościowych*, 2024) stwarzają możliwości wielowymiarowej komunikacji nie tylko pomiędzy władzami i interesariuszami, lecz także sieciowo wszyscy z wszystkimi. Środowisko mediów społecznościowych jest dynamiczne, nasycone informacjami i wysoce interaktywne, a zatem wiąże się z trudnością przyciągania i utrzymania uwagi internauty. W świetle dostępnych badań (*Trendy w social mediach*, 2024) różne platformy social media charakteryzują się odmiennym czasem zaangażowania użytkowników, przy czym platformy wideo dominują w utrzymywaniu uwagi odbiorców (np. YouTube – prawie 7 minut, TikTok – ponad 5 minut, Facebook – nieco ponad 2 minuty, Instagram i X – po 1,5 minuty). Sprzyja to budowaniu grup interesów, społeczności samorządowca, pozyskiwaniu ambasadorów tematów, zachęcaniu obywateli do partycypacji, angażowania się i wytwarzania korzyści o różnorodnym charakterze dla wszystkich uczestników.

Zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w krajach Unii Europejskiej wykorzystanie mediów społecznościowych przez władze

(New Europe Foundation, 2023; Starczewski, 2024) cieszy się rosnącą popularnością i uważa się je za główny element e-rządzenia. Co więcej, publikowane wyniki badań (Ryłko-Kurpiewska & Maciejewska-Mieszkowska, 2024; Skwiot, 2021) potwierdzają pozytywny wpływ zamieszczania treści przez samorządowców w mediach społecznościowych na poziom zaangażowania interesariuszy (obywateli, wyborców, internautów) w życie polityczne. Dynamiczny rozwój funkcji portali społecznościowych znacznie poszerza możliwości komunikowania się samorządów z grupami interesów. Komunikacja w sieci sprzyja budowaniu i zacieśnianiu relacji, poszerzaniu społeczności oraz personalizacji treści. Dzięki takim środkom jak m.in.: darmowe komunikatory, stały dostęp do Internetu, odtwarzacz internetowy kanałów telewizyjnych i radiowych, usługi internetowe pozwalające oglądać nagrane programy telewizyjne, usługi wideo, coraz to nowe sieci społecznościowe, blogi i sieć mikroblogów, portale dziennikarstwa społecznego, internetowe usługi radiowe i wiele innych (Sobaci, 2016; *Social Media w Urzędzie*, 2024) samorządowcy powinni uwzględniać komunikację w sieci w całościowej strategii informacyjno-komunikacyjnej.

Przyjmuje się, że komunikacja marketingowa (Chlipała & Rawski, 2023; Hajduk, 2019; Tarczydło, 2020) z użyciem mediów społecznościowych (Chmielewski i in., 2012) to przemyślana polityka i zespół działań o dużym znaczeniu praktycznym i naukowym stanowiący ważny obszar nauk społecznych w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości na rzecz sektora samorządowego i administracji publicznej.

Metodyczne działania komunikacji marketingowej w sieci (Balcerzyk & Oślizło, 2023; *Strategia działań w social mediach*, 2024; Świącicka, 2024; Walewski, 2020) i szczególnie w portalach społecznościowych sprzyjają wykonywaniu władzy, budowaniu wspólnoty oraz realizacji wyznaczonych zadań publicznych i celów strategicznych jednostki samorządu terytorialnego. Samorządowcy mogą i powinny wypracować specjalne programy / kampanie działań komunikacji marketingowej w mediach społecznościowych, co jest przedmiotem badań w niniejszym artykule. Prawo do informacji i stopień poinformowania obywateli (Kuca & Polak, 2022) o działalności władz publicznych ma istotne znaczenie w sprawowaniu władzy i budowaniu wspólnoty, co także oddziałuje na styl zarządzania (w kierunku partycypacyjnego) i jakość życia publicznego. Należy podkreślić,

ze we współczesnych demokracjach prawo do jawności informacji jest podstawą funkcjonowania państw i wielu instytucji międzynarodowych. Istotą prawa do informacji jest udostępnianie każdemu wiedzy o działaniach wybieranej przez nich władzy, co ma służyć wysokiej przejrzystości życia publicznego.

Odnosząc się do sprawności (Castells, 2013; Klyta, 2023; Masiukiewicz, 2018; Tovmasyan & Jedziniak, 2024; Walewski, 2020) w ujęciu prakseologicznym, należy podkreślić, że każdą podejmowaną przez samorządowca aktywność (również komunikację) można oceniać pod kątem tego, do czego ona prowadzi. Stąd komunikację marketingową samorządowca w mediach społecznościowych należy rozpatrywać przez pryzmat realizacji celów, poniesionych nakładów, uwarunkowań, które zaistniały, i uzyskanych korzyści. Zdaniem T. Kotarbińskiego (2019) podstawowymi zadaniami prakseologii są: 1) konstruowanie i uzasadnianie norm dotyczących sprawności, 2) zgłębianie dynamiki postępu umiejętności ludzkich oraz 3) analityczne opisywanie różnych form działania i ich elementów.

Dzięki analizowaniu konkretnej działalności – w tym przypadku komunikacji samorządowca w mediach społecznościowych – od początków aż do osiągnięcia w niej fazy eksperckiej, a także poszukiwaniu różnic między aktywnością przeciętną a wybitną (Hajduk, 2019; Tarczydło, 2020), możliwe staje się formułowanie norm i zaleceń dotyczących jej sprawności.

Reasumując, ze studiów literatury i doświadczeń własnych autorek wynika, że analizowanie sprawności komunikacji samorządowca w mediach społecznościowych, a właściwie systemu tejże komunikacji, powinno dotyczyć różnych aspektów, takich jak: 1) zdolności do jej prowadzenia, pozwalające ograniczać występowanie zakłóceń mogących zniekształcić przekazywany komunikat, 2) dążenie do minimalizowania luki informacyjnej; 3) umiejętność doboru sposobów i form komunikacji dostosowanych do różnych adresatów (choćby przez pryzmat wyników badań profili użytkowników poszczególnych mediów społecznościowych); 4) troska o szybkość informowania; 5) zapewnienie sprzężenia zwrotnego pomiędzy uczestnikami tych aktywności (możliwość komunikacji każdy z każdym); 6) reagowanie na sygnały zainteresowanych; 7) uczenie się i rozwój sposobów komunikacji w mediach społecznościowych (nadażanie za nowymi funkcjami oferowanymi w portalach społecznościowych).

Na potrzeby artykułu dokonano przeglądu dostępnych wyników badań powiązanych tematycznie z rozważaną problematyką.

PRZEGLĄD WYBRANYCH STANOWISK AUTORÓW I RAPORTÓW Z BADAŃ

Twórcy raportu *Digital Poland 2024 – social media w Polsce* podają, że z portali społecznościowych korzysta prawie 69% populacji i tendencja jest wzrostowa, co potwierdza potrzebę korzystania z tych kanałów komunikacyjnych. W świetle raportu w styczniu 2024 roku w Polsce było prawie 28 mln aktywnych użytkowników mediów społecznościowych.

Przedmiotem badań są aktywności samorządowców w mediach społecznościowych, i tak np. T. Klyta (2023) podaje, że liczą się aktywność, zaangażowanie i obecność, a w kolejnym materiale tegoż autora z 2024 roku znajdujemy ranking prezydentów z punktu widzenia skuteczności komunikacji marketingowej w social mediach.

Z kolei B. Starczewski (2024) podejmuje tematykę aspektów prawnych komunikacji samorządowców w social mediach i wskazuje, co wolno publikować na profilach jednostek samorządu terytorialnego (JST).

Wiele sektorowych informacji, w tym dotyczących aktywności samorządowców w Internecie, publikowanych jest w portalach branżowych: portalsamorzadowy.pl, samorząd.pap.pl, samorząd.gov.pl, samorząd.infor.pl.

Ciekawe wyniki opublikowane zostały w materiale *Komunikacja cyfrowa samorządów* (2024). Dotyczyły one znaczenia przestrzeni wirtualnej w komunikacji JST w województwie śląskim z mieszkańcami. Badane były m.in. strategie komunikacyjne wybranych miast Śląska i ich poziom zaangażowania na platformach społecznościowych. Jednym z kluczowych problemów było zrozumienie, które media społecznościowe cieszą się najwyższą popularnością wśród samorządowców i były to Facebook, Instagram i X. W badaniu ujawniono również wzrastającą rolę innych form komunikacji, tj. biuletynów e-mailowych i aplikacji mobilnych. Analizą objęto: liczbę publikacji, formy komunikacji z odbiorcami, a nawet estetykę przekazu, co zapewne wpływa na skuteczność marketingowej komunikacji

cyfrowej. Szczegółowe wyniki zawarto w raporcie P. Tovmasyana i K. Jedziniak (2024).

Inspirujące wyniki badań o polityce informacyjnej samorządów wojewódzkich w Polsce w kontekście prawa ludzi do informacji publicznej zaprezentowali P. Kuca i R. Polak (2022, s. 91–106).

Wartościowe badania o sektorze samorządowym w Polsce *Samorząd terytorialny w pigułce. System samorządu w Polsce* (Sześciło, 2016) i o *Komunikacji samorządów w dobie cyfryzacji* (New Europe Foundation, 2023) udostępniane są w portalach branżowych.

Przeprowadzone studia literatury oraz przegląd wybranych stanowisk autorów i dostępnych raportów z badań umożliwiły ujawnienie luki badawczej, która dotyczy wyzwań, mocnych stron i sprawności komunikacji marketingowej samorządowców w mediach społecznościowych w perspektywie prakseologicznej, ich instrumentarium, uzyskiwanych rezultatów i pożądanych zachowań stosownie do uwarunkowań.

METODYKA BADAŃ WŁASNYCH I ICH ZAKRESY

W niniejszym artykule podstawowymi problemami badawczymi są pytania: 1) Jak uwarunkowania społeczne, techniczne i technologiczne wpływają na komunikację społeczną przedstawicieli samorządu z użyciem dynamicznie rozwijających się portali społecznościowych? 2) Jakie narzędzia, metody i procedury należy wypracować, dążąc do sprawności komunikacji w social mediach w ujęciu prakseologicznym?

Poszukując odpowiedzi na pytanie „Jaką rolę odgrywa komunikacja marketingowa we wspieraniu władzy samorządowej w budowaniu społeczności i realizacji zamierzonych celów?”, przeprowadzono jakościowe badania własne z wykorzystaniem triangulacji metod (tabela 1).

Zostały one poprzedzone studiami literatury i analizą dostępnych raportów oraz innych powiązanych materiałów (w szczególności wskazanych w źródłach bibliograficznych). Kluczowe ustalenia zestawiono w częściach artykułu „Studia literatury” oraz „Przegląd wybranych stanowisk autorów i raportów z badań”, co zdaniem autorek jest niezbędne w artykule naukowym, dało możliwość zidentyfikowania

wskazanej już wcześniej luki badawczej i stanowi *novum* podejścia zrealizowanego na potrzeby niniejszego opracowania.

Zgodnie z kanonami metodyki badań naukowych (Czakon, 2024) określono ich cztery zakresy. 1. Podmiotowy: 73 samorządowców, 4 ekspertów z agencji wspomagających komunikację samorządowców w sieci oraz osoby publikujące powiązane tematycznie materiały wg wykazu autorów we wskazanych źródłach bibliograficznych. 2. Przedmiotowy – komunikacja marketingowa samorządowców w sieci. 3. Czasowy – od stycznia do lipca 2024 roku. 4. Przestrzenny – online i offline z obserwacją uczestniczącą.

Tabela 1. Zestawienie metod w przeprowadzonych badaniach jakościowych

Metoda	Badana grupa/obiekt/zasób i sposób wykonania	Narzędzie badawcze*
Badania online	Zasobów sieci dotyczących rozważanej problematyki, w tym: władz samorządowych, społeczeństwa cyfrowego, komunikacji marketingowej, mediów społecznościowych i możliwości ich wykorzystania do realizacji celów i zadań przedstawicieli samorządu oraz z punktu widzenia ich uwarunkowań, instrumentarium oraz sprawności z akcentem na okres wyborów samorządowych w Polsce. Przeszukanie i analiza treści dostępnych: raportów, serwisów www agencji wspomagających komunikację samorządowców i ich portfolio, portali branżowych, publikacji na temat kampanii na rzecz wyborów samorządowych, komentarzy do publikowanych raportów, wypowiedzi samorządowców, relacje z wydarzeń branżowych, dostępnych materiałów filmowych, podcastów i webinarów) powiązanych tematycznie z komunikacją marketingową samorządowców (kluczowe wskazano w bibliografii).	Lista haseł
Wielokrotne studium przypadku	Wybrani (Klyta, 2024; <i>Władza i wpływy w sieci: Top 50 profili politycznych na Facebooku</i> , 2024; <i>Komunikacja cyfrowa samorządów</i> , 2024) przedstawiciele władz samorządowych (gminnych, powiatowych i wojewódzkich) z punktu widzenia wykorzystywanych przez nich sposobów komunikacji marketingowej w sieci, w sumie 73 przypadki zgodnie z metodą doboru obiektów do momentu braku pojawiania się nowych praktyk komunikacji marketingowej.	Arkusze obserwacji
Obserwacja uczestnicząca	Przejawy kampanii komunikacji marketingowej na potrzeby wyborów samorządowych w Polsce w 2024 roku oraz praktyki komunikacji marketingowej w sieci dobranych systematycznie (73) przedstawicieli władz samorządowych. Obserwacja profili w mediach społecznościowych i udział w działaniach komunikacji marketingowej obserwowanych.	Dziennik obserwacji
Wywiad	Eksperti (4) z agencji wspomagających samorządowców.	Lista pytań

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

* Opracowane na podstawie badań literatury i dostępnych raportów z badań, a także doświadczeń autorek z innych sektorów gospodarczych i z uwzględnieniem specyfiki badań jakościowych (więcej w: Glinka & Czakon, 2021; Maison, 2022; Olejnik i in., 2022).

Ustalenia z przeprowadzonych badań, według opisanej metodyki, zostaną zaprezentowane w dalszej części artykułu.

WYNIKI BADAŃ I ICH KONSEKWENCJE

Przeprowadzone postępowanie badawcze zaowocowało bogatym materiałem empirycznym. Dokonano jego jakościowej analizy, koncentrując się na zidentyfikowanej luce badawczej dotyczącej wyzwań, mocnych stron oraz sprawności komunikacji marketingowej samorządowców w mediach społecznościowych w perspektywie prakseologicznej, w tym ich instrumentarium, osiągniętych rezultatów i pożądanых zachowań.

Kluczowe wyniki zostaną zaprezentowane w formie opisowej (Glinka & Czakon, 2021; Maison, 2022; Olejnik i in., 2022), co wynika z jakościowego charakteru badań, przyjętych założeń, metodyki ich wykonania i uzyskanych rezultatów.

Tabela 2. Rola i uwarunkowania komunikacji marketingowej polskich samorządowców w mediach społecznościowych – wyniki ustaleń

Obszary badawcze	Uzyskane wyniki + komentarz
Narzędzia, metody i procedury komunikacji marketingowej polskich samorządowców w sieci	Wielość działań komunikacyjnych w Internecie, takich jak: serwis www, profile samorządowca w różnych mediach społecznościowych, aktywność na portalach branżowych, np. portalsamorzadowy.pl ; posiadanie wirtualnego biura prasowego dla jednostki samorządu terytorialnego (JST); udostępnianie poradników, wyników badań, materiałów edukacyjnych; angażowanie internautów w politykę samorządową i realizowany program; angażowanie się w eventy; obecność w życiu wspólnoty; inne formy kooperacji z dziennikarzami, przedsiębiorcami, zainteresowanymi organizacjami; wideokonferencje, webinary i prezentacje multimedialne; relacje z bieżącej działalności przedstawicieli samorządu; reagowanie w czasie rzeczywistym na aktywność obywateli w mediach społecznościowych; linki i treści sponsorowane; forum; blog; udostępnianie mieszkańcom wartościowych treści – użytecznych i nawiązujących do aktualnych wyzwań; ciekawe e-biuletyny, newslettery, inne formy w zależności od uwarunkowań i nadarzających się okazji. Jednak szczególnie ważnym i rozwijającym się obszarem jest komunikacja w mediach społecznościowych, które umożliwiają samorządowcom nie tylko prowadzenie rozmów, udostępnianie informacji, tworzenie różnorodnych treści w atrakcyjnych formatach (filmy, rolki, posty, komentarze...), ale także budowanie relacji.
Dla kogo?	Elektorat samorządowców w Polsce to cyfrowe społeczeństwo, które nie chce biernie patrzeć na odgórnie realizowaną politykę, woli być zaangażowane, oczekuje komunikacji i działań w czasie rzeczywistym i chce kształtować rzeczywistość. Partycypacja obywatelska to część nowoczesnego zarządzania sferą publiczną.
Instytucje i agencje wspomagające	Wielość technik z jednej strony sprzyja wszechstronności komunikacji marketingowej samorządowców w mediach społecznościowych, z drugiej stanowi duże wyzwanie, stąd warto korzystać z usług agencji, projektować strategie, zarządzać budżetem, wdrażać kampanie, ale przede wszystkim stosować <i>real-time communication</i> (podejmować tematy wynikające z aktualnych uwarunkowań, np. powódź i przeciwdziałanie jej skutkom), analizować skuteczność podejmowanych praktyk, elastycznie podchodzić do dynamicznej sytuacji, angażować obywateli i działać dla dobra wspólnego.
Elementy warte uwzględnienia	Liczą się inwencja twórcza, elastyczność, szybkość reakcji i działania zorientowane na dobro wspólne. Warto uwzględniać uwarunkowania społeczne, techniczne, prawne, środowiskowe, konkurencyjne, zarządcze i wychwytywać nadarzające się okazje.
Korzyści i zagrożenia	Dzięki komunikacji marketingowej samorządowców w mediach społecznościowych można efektywniej sprawować władzę z partycypacją interesariuszy, budować relacje, tworzyć i wzmacniać społeczność, skutecznie realizować zadania i politykę samorządową, działać nowocześnie, budować markę i wizerunek samorządowca, dostarczać korzyści o różnorodnym charakterze dla wszystkich zaangażowanych (społeczne, środowiskowe, gospodarcze, zarządcze...), działać na rzecz dobra wspólnego. Wiąże się to także z dużymi nakładami organizacyjnymi, czasowymi i obciążone jest ryzykiem wynikającym ze specyfiki komunikacji w sieci Internet.

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Przybliżone w tabeli 2 aspekty działań komunikacji marketingowej polskich samorządowców w mediach społecznościowych poszerzają wiedzę nie tylko w zakresie nauk o zarządzaniu i jakości, ale także socjologii, psychologii, marketingu, filozofii i kultury. Różnorodność zaobserwowanych praktyk komunikacyjnych wskazuje na ich istotną rolę w sektorze samorządowym i w życiu Polaków w ogóle. Dostarczają one wielu korzyści i zmieniają model sprawowania władzy.

W metodycznych działaniach istotny jest pomiar skuteczności (Tworzydło, 2023) wdrażanych praktyk komunikacyjnych samorządowców w sieci, w tym mierzenie takich elementów jak wzrost zaangażowania społeczności (tj. użytkowników Facebooka, Instagrama, Tik-Toka, portalu X...), liczby (wyświetleń treści, polubień, udostępnień, komentarzy, kliknięć w linki przekierowujące do powiązanych treści, obserwacji na kontach influencerów), poziom zaangażowania członków społeczności w projekty samorządowca, wzrost społeczności, efekty środowiskowe, kształtowanie zachowań i postaw, osiąganie celów, wzrost rozpoznawalności marki samorządowca, co sprzyja wypracowaniu innowacji do kolejnych działań.

W świetle przeprowadzonych badań zasadny jest wniosek, że polscy samorządowcy coraz umiejętniej i powszechniej wykorzystują media społecznościowe w realizowanych działaniach z akcentem na zwinną komunikację marketingową z interesariuszami (współpracownikami, obywatelami, przedstawicielami mediów, partnerami...) odpowiednio do uwarunkowań społecznych, technicznych, technologicznych i zarządczych.

REZULTATY ANALIZY NAUKOWEJ

W wyniku przeprowadzonego wywodu naukowego potwierdzono istotne znaczenie metodycznej komunikacji marketingowej samorządowców w mediach społecznościowych. Umożliwia ona budowanie wspólnoty i społeczności zorientowanej na wielowymiarowe korzyści. Wielu interesariuszy oczekuje rzetelnych informacji, chce wchodzić w relacje, angażować się, komunikować w czasie rzeczywistym i działać zgodnie z modelem partycypacyjnego sprawowania władzy, co także sprzyja dobru wspólnemu.

W świetle przeprowadzonych badań do zadań przedstawicieli samorządu terytorialnego w Polsce z użyciem narzędzi, metod i procedur komunikacji marketingowej w sieci należy zaliczyć: informowanie (szybkie i rzetelne), mówienie o tym, co ważne, demonstrowanie, argumentowanie, prezentowanie, angażowanie, prowadzenie dialogu, skłanianie do partycypacji, partnerskie traktowanie, wchodzenie w relacje, reagowanie na sygnały, słuchanie głosu społeczności, podejmowanie oczekiwanych działań i – co ważne – zorientowanie na dobro wspólne i współtworzenie wartości. Sukcesowi sprzyja: wczuwanie się w położenie odbiorcy, próby zrozumienia jego punktu widzenia, dostrzeganie podobnych zjawisk co interesariusze (obywatel, dziennikarz, przedsiębiorca...), umiejętne (aktywne) słuchanie i podejmowanie oczekiwanych tematów oraz zadań z wykorzystaniem możliwości technicznych i technologicznych adekwatnie do uwarunkowań. Kluczowe znaczenie ma nadążanie za trendami i wykorzystywanie coraz to nowszych funkcji oferowanych i rozwijanych przez poszczególne portale społecznościowe. Stanowi to duże wyzwanie organizacyjne, ale zdaje się niezbędne.

Podsumowując, w rezultacie przeprowadzonej analizy potwierdzono szerokie wykorzystanie mediów społecznościowych przez samorządowców. Dzięki komunikacji w sieci samorządowcy mają możliwość budowania relacji, dostarczania kontentu i kreowania doświadczeń. Wykorzystują media społecznościowe w celach komunikacyjnych, promocji idei, wizerunkowych, edukacyjnych, relacyjnych, rozrywkowych, społecznych i gospodarczych.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Badania potwierdziły, że w obecnych warunkach rynkowych sprawność komunikacji marketingowej samorządowca w ujęciu prakseologicznym zdaje się zależeć od metodycznego użycia odpowiednich do segmentu docelowego portali społecznościowych oraz ich funkcji, co zwiększa prawdopodobieństwo zrealizowania programu działań samorządowca z partycypacją innych interesariuszy (obywateli, przedstawicieli mediów, przedsiębiorców...).

Uzyskane wyniki dały podstawę do potwierdzenia tezy, że w obecnych warunkach rynkowych skuteczna praca samorządowca

zdeteminowana jest odpowiednią komunikacją marketingową w sieci, w tym tą z użyciem mediów społecznościowych. Wynika to z uwarunkowań prawnych, społecznych, technologicznych, zarządczych, środowiskowych i gospodarczych.

Sprawność w sprawowaniu władzy samorządowej zdeterminowana jest oczekiwaniami obywateli, rozwojem technologii informacyjnej i innymi wyzwaniami. Odpowiednia polityka komunikacyjna, dobór instrumentarium działań, długofalowe sprawne działania w tym zakresie zależą od ukierunkowania na zrównoważone działania i dobro wspólne. Ważnym aspektem jest możliwość cyfrowego angażowania obywateli i w wymiarze wirtualnym – poprzez komunikację – i w realnych działaniach. Liczą się inwencja twórcza, kreatywność, elastyczność, szybkość reakcji, zwinność, wykorzystywanie nadarzających się okazji i działania zorientowane na współtworzenie wartości.

Przeprowadzone badania jednoznacznie wskazują, że zamieszczanie treści przez samorządowców w mediach społecznościowych oraz komunikowanie się przez nie z zainteresowanymi (obywatelami, wyborcami, przedstawicielami mediów, lokalnymi przedsiębiorcami, internautami...) wpływa na poziom ich zaangażowania w życie polityczne i przynosi różnorodne korzyści, sprzyja pozyskiwaniu nowej siły i środków do realizacji przedsięwzięć samorządowych.

Do głównych zalet komunikacji samorządowca w mediach społecznościowych warto zaliczyć wysoki poziom akceptacji oraz kontentowość treści (suche, rzetelne fakty, wyniki badań). Zbadane praktyki komunikacji marketingowej polskich samorządowców w sieci (na wszystkich szczeblach władzy) dostarczają korzyści dla wszystkich zaangażowanych podmiotów. W szczególności: przynoszą zmianę zachowań i postaw zorientowanych na dobro wspólne, angażują różnych interesariuszy, co sprzyja wykorzystaniu mądrości tłumu i efektowi synergii, promują współdziałanie wzmacniające wspólnotę i partycypacyjny model zarządzania. Zapewne komunikacja marketingowa samorządowców poprzez media społecznościowe ma i wady, bo wiąże się z dużymi nakładami organizacyjnymi i czasowymi, ale zdaje się niezbędna, szczególnie w czasie wyborów samorządowych (czyli w okresie, w którym realizowano badania).

Dla zainteresowanych wdrożeniem metodycznej komunikacji marketingowej samorządowców z użyciem mediów społecznościowych

autorki proponują zalecenia i rekomendacje, które zasadzają się na adaptacji innowacyjnego podejścia marketingowego (Kotler & Partners, 2024; Kotler i in., 2024) i praktyk współczesnej komunikacji marketingowej w wysokokonkurencyjnych branżach, respektują postęp technologiczny, oczekiwania cyfrowego społeczeństwa i uwarunkowania rynkowe oraz wynikają z ich doświadczeń zawodowych:

1. Prace twórcze należy zacząć od badania aktualnych i potencjalnych adresatów, aby dowiedzieć się, z jakimi oczekiwaniami ma się do czynienia – co jest dla nich ważne, czym się interesują i w jaki sposób ich zaangażować.
2. Osoby odpowiedzialne za projektowanie strategii/kampanii powinny mieć na uwadze określenie wyższego celu (Ind & Horlings, 2016; Tarczydło i in., 2023), który wykracza poza tradycyjne wskaźniki efektywności samorządowej. W obecnych warunkach rynkowych jest to fundamentalny krok, który umożliwia zrozumienie kontekstu działania oraz określenie wartości, jakie trzeba wzmacniać, i treści, które należy przekazywać interesariuszom.
3. Przy projektowaniu strategii komunikacji marketingowej samorządowców w sieci warto uwzględnić: analizę sytuacji wyjściowej, identyfikację interesariuszy, określenie celów i założeń, angażowanie chętnych w komunikację i działania, wybór i opracowanie zestawu narzędzi (*communication mix*) oraz ich implementację, kontrolę i wnioski na przyszłość.
4. Optymalnym rozwiązaniem są zintegrowane działania z użyciem: kampanii, akcji i specjalnych przedsięwzięć komunikacji marketingowej samorządowców w mediach społecznościowych z użyciem dostępnych funkcji, specjalnych platform poświęconych projektom, uwarunkowań prawnych i oczekiwań interesariuszy.
5. Warto korzystać z publikowanych wyników badań o szczególnie skutecznych w komunikacji samorządowcach, aby uczyć się od wyróżniających się praktyków.
6. Projekty komunikacji marketingowej samorządowców w sieci trzeba dostosowywać do rzeczywistych wyzwań i potrzeb obywateli, jak również sytuacji (np. wyborów samorządowych, ważnych wydarzeń w JST czy sytuacji kryzysowych, jak powódź).

7. Warto angażować influencerów i współdziałać z partnerami, co podnosi wiarygodność i sprzyja trudno wymiernym korzyściom, bardzo ważne jest angażowanie obywateli i innych chętnych interesariuszy.
8. Należy korzystać z osiągnięć postępu technologicznego i w podejmowanych działaniach komunikacji marketingowej w mediach społecznościowych stopniowo wdrażać: AI, chatboty, AR, VR.
9. Ogromnie ważna jest szybkość reakcji, mówienie o tym, co ważne i interesujące dla interesariuszy, oraz personalizowanie komunikatów.
10. Warto rozważyć profesjonalne wsparcie i np. zlecić agencji *inbound* marketingowej prowadzenie kampanii w celowo dobranych mediach społecznościowych.

Autorki mają świadomość ograniczeń badań i planują ich kontynuację, zwłaszcza w zakresie opinii obywateli o przedsięwzięciach komunikacji marketingowej samorządowców. Ze względu na złożoność zjawiska celowo skupiono się wyłącznie na mediach społecznościowych.

Podsumowując, metodyczne działania komunikacji samorządowca w social mediach wspierają władzę i wspólnotę i w ujęciu naukowym są to szczególnie ważne działania z punktu widzenia nauk o zarządzaniu i jakości w sektorze publicznym. Wreszcie – co ważne w wymiarze aplikacyjnym – to zbiór kompleksowych narzędzi i metodycznych działań dla samorządowców dostosowanych do uwarunkowań, atrakcyjnych dla obywateli, istotnych dla przedstawicieli mediów oraz pożądaných i wysoce skutecznych w obecnych warunkach rynkowych. Sprawność komunikacji uwarunkowana jest technologicznie, choć w świetle przeprowadzonych badań zależy od inwencji twórczej, kreatywności, szybkości reakcji, zwinności i umiejętności generowania kontentu ukierunkowanego na rzeczywiste potrzeby wirtualnej i realnej społeczności samorządowca i koniecznie z ich zaangażowaniem. Dodatkowo ważne jest metodyczne podejście i umiejętne prowadzenie profili w różnych mediach społecznościowych ze spójnym przekazem i w nowoczesnych formatach oraz z reakcjami omalże w czasie rzeczywistym.

BIBLIOGRAFIA

- Balcerzyk, D., Oślizło, M. (2023). Determinants of interpersonal communication on the example of a selected organization. *Horizons of Politics*, 14(47), 131–147. DOI: 10.35765/HP.2390.
- Castells, M. (2013). *Władza i komunikowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Chavadi, C., & Thangam, D. (2023). *Global perspectives on social media usage within governments*. Hershey: IGI Global Publisher of Timely Knowledge.
- Chlipała, P., & Rawski, M. (Red.). (2023). *Komunikacja marketingowa wobec wyzwań współczesności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Chmielewski, Z., Reczek, J., & Tworzydło, D. (Red.). (2012). *Innowacje i komunikowanie w samorządzie – trendy i perspektywy*. Rzeszów: Newslina.
- Chrzanowski, O. (2014). *Partycypacja publiczna. Krok po kroku*. Warszawa: Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych.
- Czakon, W. (2024). *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*. Warszawa: Wydawnictwo NieOczywiste.
- Digital Poland 2024 – raport social media w Polsce (2024, luty). <https://empe-media.pl/digital-poland-2024-raport-social-media-w-polsce/> (dostęp: 12.09.2025).
- Dzwonkowska-Godula, K. (2018). Polityka informacyjna i komunikacyjna władz samorządowych. Studium przypadku wiejskiej gminy Zgierz. *Studia Obszarów Wiejskich*, 51, 27–45. DOI: 10.7163/SOW
- Florczak, E., & Skrobisz, K. (2023). *Samorząd gminny a ekonomia społeczna – struktura organizacyjna i perspektywy współpracy*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego.
- Foster, M. (2024). *Ecommerce personalization trends report 2024. 7 ecommerce personalization trends and strategies to win in 2024*. SledeFill.
- Glinka, B., & Czakon, W. (2021). *Podstawy badań jakościowych*. Warszawa: PWE.
- Hajduk, G. (2019). *Zarządzanie komunikacją marketingową. Integracja. Nowe media. Outsourcing*. Warszawa: Wydawnictwo Poltext.
- Ind, N., & Horlings, S. (2016). *Brands with a conscience. How to build a successful and responsible brand*. New York: Kogan Page Publishers.
- Klyta, T. (2023, 2 lutego). *Aktywny, zaangażowany, obecny – taki powinien być samorządowiec w social mediach*. <https://www.portalsamorzadowy.pl/komunikacja-spoeczna/aktywny-zaangazowany-obecny-taki-powinien-byc-samorzadowiec-w-social-mediach,437602.html> (dostęp: 12.09.2025).

- Klyta, T. (2024, 6 marca). *Prezydenci w social mediach. Nowy lider rankingu popularności jest niespodzianką*. <https://www.portalsamorzadowy.pl/komunikacja-spoleczna/prezydenci-w-social-mediach-nowy-lider-rankingu-popularnosci-jest-niespodzianka,528123.html> (dostęp: 12.09.2025).
- Kogut-Jaworska, M., & Smalec, A. (2018). *Partnerstwo i komunikacja w samorządzie terytorialnym. Wybrane aspekty zarządzania i finansowania*. Kraków–Legionowo: edu-Libri.
- Komunikacja cyfrowa samorządów* (2024, styczeń). <https://neweurope.pl/komunikacja-cyfrowa-samorzadow/> (dostęp: 12.09.2025).
- Kotarba, B. (2023). Samorząd terytorialny między ustrojowoorganizacyjną formą władzy wykonawczej a czwartą władzą. *Horyzonty Polityki*, 14(46), 87–104. DOI: 10.35765/HP.2372
- Kotarbiński, T. (2019). *Traktat o dobrej robocie*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kotler & Partners, Kotler, P., Soltanifar, M., Mróz-Gorgoń, B. (2024). *Podstawy Nowoczesnego Marketingu. Zarządzanie marketingowe XXI wieku i nie tylko*. Łódź: Wydawnictwo Kaja Młode Studio.
- Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2024). *Marketing 6.0: Przyszłość jest immersyjna*. Warszawa: Wydawnictwo MT Biznes.
- Kuca, P., & Polak, R. (2022). Polityka informacyjna samorządu wojewódzkiego w Polsce w świetle prawa obywateli do informacji publicznej. *Polityka i Społeczeństwo*, 2(20), 91–106. DOI: 10.15584/POLISPOL.2022.2.6
- Lenkiewicz, T. (2015). „Homo politicus” jako podmiot życia kulturowo-cywilizacyjnego. *Studia Gdańskie. Wizje i Rzeczywistość*, 12, 287–294.
- Maison, D. (2022). *Jakościowe metody badań społecznych. Podejście aplikacyjne*. Warszawa: PWN.
- Masiukiewicz, P. (2018). Sprawność zarządzania w ujęciu prakseologicznym. *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, 4, 3–19.
- Michalczyk, S. (2022). *Komunikowanie polityczne. Skrypt dla studentów dziennikarstwa i komunikacji społecznej oraz politologii*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- New Europe Foundation (2023, listopad). *Komunikacja samorządów w dobie cyfryzacji*. <https://neweurope.pl/komunikacja-cyfrowa-samorzadow/> (dostęp: 12.09.2025).
- Olech, A. (Red.). (2013). *Partycypacja publiczna w praktyce. Dwa modele w zwiększaniu uczestnictwa mieszkańców w podejmowaniu decyzji*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Olejnik, I., Kaczmarek, M., & Springer, A. (2022). *Badania jakościowe: metody i zastosowania*. Warszawa: CeDeWu.

- Ryłko-Kurpiewska, A., & Maciejewska-Mieszkowska, K. (2024). Jak do-
trzeć do wyborcy? Reklamowe strategie komunikacyjne w Internecie
w wyborach parlamentarnych w 2023 roku. *Horyzonty Polityki*, 15(52),
11–31. DOI: 10.35765/HP.2587
- Sieklucki, D. (2023). Samorząd terytorialny w Polsce w świetle konsty-
tucyjnej zasady podziału władz. *Horyzonty Polityki*, 14(46), 69–86.
DOI: 10.35765/HP.2352
- Skwiot, R. (2021, 16 czerwca). *Sektor publiczny w social mediach – wyzwania
i ograniczenia*. [https://www.proto.pl/artykuly/sektor-publiczny-w-so-
cial-media-wyzwania-i-ograniczenia/](https://www.proto.pl/artykuly/sektor-publiczny-w-social-media-wyzwania-i-ograniczenia/) (dostęp: 12.09.2025).
- Sobaci, M.Z. (2016). *Social media and local governments. Theory and practice*.
Cham: Springer International Publishing.
- Social Media w Urzędzie – co je wyróżnia?* (2019, 23 grudnia), [https://em-
pemedia.pl/social-media-w-urzedzie-co-je-wyroznia/](https://em-pemedia.pl/social-media-w-urzedzie-co-je-wyroznia/).
- Starczewski, B. (2024, 17 stycznia). *Samorząd terytorialny w mediach społecz-
nościowych*. [https://www.lex.pl/co-wolno-publikowac-na-profilach-
-jst-w-social-mediach-w-kontekscie-wyborow,30039.html](https://www.lex.pl/co-wolno-publikowac-na-profilach-jst-w-social-mediach-w-kontekscie-wyborow,30039.html) (dostęp:
12.09.2025).
- Strategia działań w social mediach: 5 zasad skutecznej komunikacji* (2024, sier-
pień). <https://agencjawizerunku.pl/hello-world/> (dostęp: 12.09.2025).
- Sześciło, D. (2016, grudzień). *Samorząd terytorialny w pigułce. Sys-
tem samorządu w Polsce*, [https://www.maszglos.pl/wp-content/
uploads/2016/12/samorzad_terytorialny_w_pigulce.pdf](https://www.maszglos.pl/wp-content/uploads/2016/12/samorzad_terytorialny_w_pigulce.pdf).
- Święcicka, B.A. (2024, 5 kwietnia). *Wybory samorządowe 2024. Podsumowa-
nie kampanii wyborczych*. [https://serwisy.gazetaprawna.pl/samorzad/
artykuly/9478841,wybory-samorzadowe-2024-podsumowanie-kam-
panii-wyborczych.html](https://serwisy.gazetaprawna.pl/samorzad/artykuly/9478841,wybory-samorzadowe-2024-podsumowanie-kampanii-wyborczych.html) (dostęp: 12.09.2025).
- Tarczydło, B. (2020). Komunikacja marketingowa 360 stopni na rzecz
marki na przykładzie Wedla. Wyniki badań. W A. Smalec & G. Rosa
(Red.), *Nowoczesna komunikacja na globalnym rynku* (s. 81–98). Szczecin:
Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Tarczydło, B., Miłoś, J., & Klimczak, J. (2023). Experience branding in
theory and practice. Case study. *Scientific Papers of Silesian University
of Technology*, 178(33), 617–636, DOI: 10.29119/1641-3466.2023.178.33
- TikTok w polityce: Nowa arena dla polskich polityków w 2023 roku* (2024,
styczeń). [https://ibims.pl/tiktok-w-polityce-nowa-arena-dla-polskich-
-politykow-w-2023-roku/](https://ibims.pl/tiktok-w-polityce-nowa-arena-dla-polskich-politykow-w-2023-roku/) (dostęp: 12.09.2025).
- Tovmasyan, P., & Jedziniak, K. (2024). *Analiza porównawcza komunikacji
cyfrowej samorządów województwa śląskiego z obywatelem. Raport 2023*.
Katowice: New Europe Foundation.

Trendy w social mediach – raport Hootsuite. (2024, 24 stycznia). <https://storyinside.pl/digital-marketing/trendy-w-social-mediach-raport-hootsuite/> (dostęp: 12.09.2025).

Walewski, Ł. (2020). *Władza w sieci. Jak nami rządzą social media*. Kraków: Wydawnictwo Mando.

Władza i wpływy w sieci: Top 50 profili politycznych na Facebooku w 2023 roku (2024, styczeń). <https://ibims.pl/wladza-i-wplywy-w-sieci-top-50-profil-politycznych-na-facebooku-w-2023-roku/> (dostęp: 12.09.2025).

Zalety i wady portali społecznościowych (2024, wrzesień). <https://www.erainformatyki.pl/zalety-i-wady-portali-spolecznosciowych.html> (dostęp: 12.09.2025).

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

ŁUKASZ BURKIEWICZ

<http://orcid.org/0000-0001-9115-0837>
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
lukasz.burkiewicz@ignatianum.edu.pl

KATARZYNA CEKLARZ

<http://orcid.org/0000-0003-4948-9364>
Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Targu
katarzyna.ceklarz@ans-nt.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2885

Spółeczno-polityczne uwarunkowania rabacji galicyjskiej 1846 roku w regionie zagórzańskim w świetle niepublikowanego rękopisu Sebastiana Flizaka¹

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem niniejszego opracowania jest rekonstrukcja lokalnego wymiaru buntu chłopskiego w Galicji z 1846 roku, zwanego rabacją, stanowiącego unikalne świadectwo pamięci zbiorowej i mikrohistorii regionu zagórzańskiego (m.in. Mszana Dolna i Poręba Wielka). Tekst ten dostarcza interdyscyplinarnego materiału badawczego, ważnego dla historii, etnografii oraz nauk o polityce i administracji, pozwalającego na analizę przebiegu chłopskich rozruchów, procesu jego mitologizacji oraz kryzysu struktur władzy i administracji w XIX-wiecznej Galicji.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Wiodącym problemem badawczym jest rozpoznanie, w jaki sposób Flizak interpretował relacje między chłopami, duchowieństwem, dworem i administracją w okresie rozruchów chłopskich z 1846 roku oraz jak jego opis oddaje lokalne doświadczenie przemian społeczno-politycznych.

¹ Praca naukowa powstała w ramach programu Ministra Szkolnictwa Wyższego i Nauki pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki”, nr projektu NPRH/F/SP/0030/2024/13; tytuł: „Edycja krytyczna pamiętnika Sebastiana Flizaka *Spod Górców w świat i z powrotem*”; kwota dofinansowania 298 698,62 zł; całkowita wartość projektu 298 698,62 zł.

Minister Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Sugerowane cytowanie: Burkiewicz, Ł., & Ceklarz, K. (2025). Społeczno-polityczne uwarunkowania rabacji galicyjskiej 1846 roku w regionie zagórzańskim w świetle niepublikowanego rękopisu Sebastiana Flizaka. *Horyzonty Polityki*, 16(56), 475–504. DOI: 10.35765/HP.2885.

PROCES WYWODU: Autorzy rozpoczęli od zarysowania genezy i przebiegu buntu chłopskiego z 1846 roku, następnie przedstawili sylwetkę Sebastiana Flizaka i jego dorobek oraz omówili treść rękopisu poświęconego rabacji na terenach zamieszkałych przez Górali Zagórzańskich.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Analiza rękopisu Flizaka wykazała, że stanowi on cenne źródło do poznania zagórzańskiej perspektywy rabacji. Ukazuje on rabację nie tylko jako spontaniczny wybuch społeczny, ale też jako zjawisko zakorzenione w długoletnich konfliktach o pańszczyznę, serwituty i granice własności. Dokument ujawnia także rolę administracji dworskiej i państwowej (austriackiej) oraz różne formy legitymizacji buntu w oczach chłopów.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Przeprowadzona analiza potwierdza istotną rolę perspektywy mikrohistorycznej w naukach o polityce i administracji oraz podkreśla potrzebę dalszej edycji i publikacji źródeł lokalnych, stanowiących istotny materiał do badań nad dynamiką władzy, pamięci i społecznego buntu chłopskiego z 1846 roku.

SŁOWA KLUCZOWE:

rabacja galicyjska, Sebastian Flizak; Mszana Dolna, Zagórzanie, Poręba Wielka

Abstract

SOCIO-POLITICAL CONDITIONS OF THE 1846
GALICIAN SLAUGHTER IN THE ZAGÓRZE REGION IN
THE LIGHT OF AN UNPUBLISHED MANUSCRIPT BY
SEBASTIAN FLIZAK

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of this study is to reconstruct the local dimension of the 1846 peasant uprising in Galicia, known as the *rabacja* (Galician Slaughter), which constitutes a unique testimony of collective memory and the microhistory of the Zagórze region (including Mszana Dolna and Poręba Wielka). This text provides interdisciplinary research material of importance to history, ethnography, as well as political and administrative sciences. It enables an analysis of the course of the peasant riots, the process of their mythologization, and the crisis of power and administrative structures in nineteenth-century Galicia.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The primary research problem was to determine how Flizak interpreted the relationships between the peasantry, the clergy, the landed gentry, and the administration during the peasant unrest of 1846, and how his account reflects the local experience of socio-political transformation.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The authors begin by outlining the origins and course of the 1846 peasant uprising, then present the figure of Sebastian Flizak and his intellectual work, and finally discuss the contents of the manuscript devoted to the *rabacja* in the areas inhabited by the Zagórze Highlanders.

RESEARCH RESULTS: The analysis of Flizak's manuscript has shown that it constitutes a valuable source for understanding the Zagórze perspective on the *rabacja*. It portrays the uprising not merely as a spontaneous social outburst but as a phenomenon deeply rooted in longstanding conflicts over serfdom, common rights, and property boundaries. The document also reveals the role of both estate and state (Austrian) administrations, as well as the various forms of legitimization of the revolt in the eyes of the peasants.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The conducted analysis confirms the crucial role of the microhistorical perspective in the fields of political and administrative sciences and underscores the need for further editing and publication of local sources, which constitute essential material for studying the dynamics of power, memory, and the peasant uprising of 1846.

KEYWORDS:

Galician Peasant Uprising, Sebastian Flizak, Mszana Dolna, Zagórzanie, Poręba Wielka

WSTĘP – CEL, PROBLEMY I METODY BADAWCZE

Rozruchy chłopskie, jakie w 1846 roku miały miejsce w zachodnich cyrkułach Galicji, znane powszechnie jako rabacja galicyjska (od niem. *Raub*, czyli „rabunek”), były jednym z najbardziej dramatycznych epizodów XIX-wiecznej historii społecznej i politycznej tego regionu. Po tych krwawych wydarzeniach powstały dwie wersje ich oceny. Według oficjalnej, austriackiej narracji rabacja galicyjska była wyrazem lojalności chłopów wobec monarchii, którzy odrzucili ideę powstania przeciw cesarzowi. W polskich interpretacjach podkreślano natomiast, że wydarzenia te były wynikiem celowej prowokacji ze strony administracji austriackiej, która skierowała chłopów przeciw powstańcom i szlachcie (Grodziski, 1996).

Rabacja galicyjska była bezpośrednio związana z planami wybuchu ogólnopolskiego powstania narodowowyzwoleńczego, które było przygotowywane od kilkunastu lat i miało być połączone

z nadaniem ziemi chłopom i uwolnieniem od pańszczyzny. Rząd w Wiedniu wiedział o planach spiskowców i dopuścił do wybuchu powstania, aby mieć pretekst do likwidacji Wolnego Miasta Krakowa. Powstanie miało się rozpocząć z 21 na 22 lutego, ale wobec aresztowań i złamania planów ogólnopolskiego zrywu zostało przyspieszone o trzy dni. Wówczas administracja austriacka przypomniała chłopom o opiekuńczej wobec nich roli cesarza oraz o tym, że powstanie jest wymierzone w nich, co stało się bezpośrednim powodem wybuchu rozruchów chłopskich i atakowania dworów. Oczywiście spór chłopów z dworem narastał od lat i w literaturze najczęściej zwraca się uwagę na cztery główne przyczyny wybuchu buntu chłopskiego: nędzę na wsi galicyjskiej, agitację polskich rewolucjonistów, wykorzystanie chłopów przez austriacką administrację i zakulisowe działania obcych mocarstw (m.in. Rosji). Krzysztof Ślusarek do wspomnianych przyczyn dołącza również dwa problemy społeczne, które skumulowały się w latach poprzedzających bunt. Pierwszym jest wzrost poczucia niesprawiedliwości spowodowany brakiem zmian w położeniu prawnym chłopów. Drugim powodem zaś była kumulacja klęsk żywiołowych (głównie powodzi), które spowodowały zubożenie ludności wiejskiej (Ślusarek, 2016). Ruch chłopski objął cyркуły bocheński, tarnowski (tu zagładzie uległo ponad 90% dworów), sądecki, jasielski i sanocki. Doszło do zniszczenia około 500 dworów i zamordowania – według różnych danych, gdyż ofiar nikt nie zdołał dokładnie policzyć – od 200 do aż 2000 osób, niemal wyłącznie ziemian, urzędników dworskich i rządowych (Danowska, 2013, s. 224).

Chłopi, zwani tzw. czerniawą, nie byli zorganizowani, ale w rejonie Jasła na czele buntu chłopskiego stanął Jakub Szela, który szybko rozszerzył swój wpływ na szerszy obszar i zapisał się jako najbardziej rozpoznawalny przywódca oddziałów chłopskich. Po śmierci organizatora powstania Edwarda Dembowskiego w dniu 27 lutego, a następnie całkowitym jego stłumieniu, chłopci utracili znaczenie dla władz austriackich i wojsko przywróciło porządek. W marcu bunt ustał, a sam Szela został internowany oraz ostatecznie przesiedlony na Bukowinę. Oczywiście rabacja galicyjska był przedmiotem dociekań wielu badaczy. W ostatnim czasie próbę usystematyzowania wiedzy na ten temat podjął się Tomasz Szubert (2014b), który również jest autorem najnowszej biografii Jakuba Szeli (Szubert, 2014a).

Należy także wspomnieć o pracy zbiorowej pod redakcją Krzysztofa K. Daszyka, Tomasza Kargola i Tomasza Szuberta (2016) zawierającej teksty badaczy z Polski i zagranicy zajmujących się tym tematem.

Celem niniejszego tekstu jest próba odtworzenia lokalnego wymiaru galicyjskiego buntu chłopskiego z 1846 roku na terenach zamieszkałych przez Górali Zagórzańskich. Tekst jest wyjątkowym świadectwem pamięci zbiorowej i mikrohistorii społeczności zagórzańskiej, stanowi interdyscyplinarny materiał badawczy, istotny dla przedstawicieli różnych dyscyplin, jak historia, etnografia oraz nauki o polityce i administracji. Impulsem do jego publikacji stała się przypadająca w 2026 roku sto osiemdziesiąta rocznica wydarzeń powszechnie określanych mianem rabacji galicyjskiej. Oczywiście tekst nie pretenduje do roli wyczerpującego studium o przebiegu rabacji na terenie Mszany Dolnej i okolic, ale bez wątpienia jest pierwszą tego typu publikacją i ma na celu zasygnalizowanie problematyki i przedstawienie do tej pory niepublikowanego, pozostającego w rękopisie dokumentu autorstwa regionalisty Sebastiana Flizaka. W badaniach wykorzystano edycję krytyczną rękopisu, analizę wewnętrzną i zewnętrzną tekstu oraz porównanie z ustaleniami literatury historycznej i etnograficznej. Tekst wpisuje się w podobne tego typu opracowania dotyczące dziejów lokalnych i oparte na źródłowych relacjach lokalnych, jak ks. Jana Popławskiego z Niegowici (Danowska, 2013) czy opis lekarza z Limanowej dra Leona Żuławskiego (2012).

SEBASTIAN FLIZAK – DOKUMENTALISTA HISTORII I KULTURY GÓRALI ZAGÓRZAŃSKICH

Sebastian Flizak, autor omawianego w niniejszym artykule rękopisu, przyszedł na świat 5 stycznia 1881 roku w średniozamożnej, chłopskiej rodzinie Górali Zagórzańskich w Podobinie (pow. limanowski, woj. małopolskie). Edukację rozpoczął w szkole ludowej w Niedźwiedziu (w latach 1888–1891), kontynuował ją w czteroklasowej szkole przy klasztorze ojców cystersów w Szczyrzycu (1891–1894), krakowskim Gimnazjum św. Anny (1894–1901) oraz na Uniwersytecie Jagiellońskim (1901–1904), gdzie studiował germanistykę i filologię klasyczną (Ceklarz, 2014, s. 89–110). W 1906 roku rozpoczął pracę nauczyciela języka niemieckiego, łaciny i filozofii, a następnie

uczył w galicyjskich szkołach, m.in. w Bochni, Nowym Targu, Lwowie. Kontynuował również własną edukację na poziomie studiów doktoranckich, które zakończył 30 października 1908 roku, broniąc tytuł doktora filozofii z zakresu filologii germańskiej, przyznanego na podstawie rozprawy *Die Alpen in der deutschen Poesie (Alpy w poezji niemieckiej)* (Stopka, 2006, s. 143). Po wybuchu I wojny światowej zastał wcielony do 20. pułku piechoty armii austriackiej, gdzie awansował do stopnia kaprała (K.u.k. Kriegsministerium, 1917, December 28, s. 14)². W drugiej połowie stycznia 1915 roku trafił na front wschodni do miejscowości Bystra koło Gorlic, skąd następnie jego kompania została przesunięta na północny wschód w okolice wsi Mszanki, gdzie podczas nocnej warty dostał się do niewoli rosyjskiej (Ceklarz, 2016, s. 219–248). Przetransportowany w głąb Syberii trafił do miejscowości Talica, gdzie pracował wraz z innymi jeńcami w suszarni owsa, w miejscowym tartaku i młynie należącym do firmy „Dom handlowy Kozieli-Poklewskich” (Ceklarz, 2014, s. 149–168; Mikitiuk, Monsunowa, Niekludow, 2014). Z końcem 1918 roku ze względu na pogarszający się stan zdrowia w przebiegu najprawdopodobniej gruźlicy, został zwolniony z pracy i oddany w ręce wojskowej Komisji Kwalifikacyjnej, która zatwierdziła niezdolność do pracy i zezwoliła na powrót w rodzinne strony. Po zakończeniu działań wojennych Flizak powrócił do pracy w zawodzie znów kilkakrotnie zmieniając miejsce zamieszkania (Brzozów, Lwów, Sanok).

W 1933 roku pogarszające się zdrowie zmusiło go do przejścia na emeryturę, ale sytuacja ta sprawiła że mógł całkowicie poświęcić się etnograficznym badaniom terenowym, których wyniki publikował na łamach czasopism specjalistycznych. Tuż przed wybuchem II wojny światowej przeprowadził się w rodzinne strony i zamieszkał na stałe w Mszanie Dolnej. W trakcie okupacji organizował tajne komplety ucząc i egzaminując młodzieży z Mszany i okolic (Rak, 2025). Po wojnie zainicjował powstanie Samorządowego Gimnazjum Koedukacyjnego w Mszanie Dolnej, którego był kierownikiem przez pięć lat (Krzysztofiak-Kobylińska, 2006, s. 32–35). W kolejnych latach zmieniał miejsce zatrudnienia pracując m.in. w latach 1954–1956

² W przywołanym dokumencie podano, że Flizak uzyskał stopień starszego szeregowego rezerwisty (*reservist gefreiter*), podczas gdy Flizak wspomina o nadaniu mu stopnia kaprała (*korporal*).

na kierowniczym stanowisku w Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce-Zdroju (Ceklarz, 2010, s. 38–40). Jednocześnie kontynuował rozpoczęte w okresie międzywojennym badania terenowe, skupiając się głównie na kulturze ludowej Górali Zagórzańskich oraz Lachów Limanowskich. W związku z zainteresowaniami etnograficznymi w 1947 r. założył w Mszanie Dolnej oddział Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (PTL), którego był prezesem przez kolejne 25 lat (Latoś, 2003, s. 19–23). Zmarł 28 listopada 1972 roku w Mszanie Dolnej gdzie został pochowany na miejscowym cmentarzu. Pamięć o nim kultywowana jest w przestrzeni publicznej poprzez nadanie jego imienia ulicom w Mszanie Dolnej i Limanowej oraz poprzez odsłoniętą w 2019 roku tablicę pamiątkową na budynku dawnego Samorządowego Gimnazjum Koedukacyjnego w Mszanie Dolnej.

RĘKOPIS SEBASTIANA FLIZAKA

W zbiorach Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Mszanie Dolnej znajduje się kolekcja 92 rękopisów i maszynopisów Sebastiana Flizaka, obejmujących monografie, artykuły, przyczynki, publikacje popularnonaukowe oraz sprawozdania. Autor, badając kulturę materialną i duchową Górali Zagórzańskich, dążył do stworzenia monografii ludowej, której realizację uniemożliwiła kradzież materiałów przez Niemców w 1939 roku³. Tematyka rękopisów odpowiada klasycznemu układowi monografii etnograficznej i obejmuje m.in. rolnictwo, hodowlę, budownictwo, strój, rzemiosło, wierzenia, demonologię, magię, obrzędowość, medycynę ludową, gwara, toponomastykę i folklor (Ceklarz, 2019, s. 251–298). Pośród poruszanych tematów pojawiają się również poddaństwo chłopów i rabacja galicyjska, którym autor poświęcił sporo miejsca i do których wielokrotnie nawiązywał (Flizak, 1936, nr 29, 31, 32, 33). Wiele z nich Flizak ilustrował sporządzonymi własnoręcznie szkicami lub fotografiami

³ Monografia kultury ludowej Górali Zagórzańskich powstała dopiero w 2015 roku i została opracowana przez zespół etnografów, historyków i historyków sztuki pod redakcją Urszuli Janickiej Krzywdy (1949–2015). Publikacja powstała na podstawie materiałów zachowanych w spuściźnie Sebastiana Flizaka w PTL, oddział w Mszanie Dolnej. Zob. Janicka-Krzywda, 2015.

wykonywanymi aparatem Watson na szklanych kliszach (format 6×9–10×15 cm), wyprodukowanym we Freitalu koło Drezna.

Przedstawiony poniżej rękopis dotyczący wypadków związanych z rabacją galicyjską (czyli, jak mówili górale, „poruseństwem”), nie jest datowany. Można przypuszczać, że powstał w latach 50.–60. XX wieku, w okresie najintensywniejszej działalności naukowej i popularyzacyjnej Sebastiana Flizaka. Być może napisał go z zamiarem publikacji w jednym z czasopism naukowych („Lud”, „Wierchy”, „Polska Sztuka Ludowa”) lub popularnonaukowych („Ziemia”, „Orli Lot”), z którymi współpracował. Nie można wykluczyć, że rękopis powstał na potrzeby audycji radiowych w Mszanie Dolnej, Flizak był bowiem aktywnym popularyzatorem wiedzy i wielokrotnie występował na antenie lokalnego radiowęzła, funkcjonującego w Mszanie w latach ok. 1950–1980 (Illukiewicz, 2002, s. 349–350). Jeżeli przypuszczalna data powstania tekstu jest zgodna z rzeczywistością, to Flizak pisał tekst, mając ok. 70 lat. Był już wówczas osobą schorowaną, mającą za sobą doświadczenia galicyjskiej biedy, niewoli syberyjskiej i dramatycznych doświadczeń z II wojny światowej. Był osobą żyjącą niezwykle skromnie, a nawet biednie, do tego stopnia, że w okresie stalinowskim sprzedawał fragmenty swojego nieopublikowanego pamiętnika „Spod Gorców w świat i z powrotem” w celu zdobycia środków do życia (Ceklarz, 2016). Z drugiej strony aktywnie działał na rzecz Mszany Dolnej, angażując się w społeczną pracę na rzecz oddziału Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, którego powstanie zainicjował w 1947 roku.

Prezentowany w niniejszym artykule rękopis dotyczy wydarzeń, które rozegrały się w rodzinnej okolicy autora, w tym zwłaszcza w dwóch majątkach dworskich – w Mszanie Dolnej dzierżawionej w połowie XIX wieku przez Antoniego Juszcakiewicza (zm. 1837 lub 1838) oraz Porębie Wielkiej należącej wówczas do Józefa Wodzickiego (1775–1847) i jego rodziny. Dokument liczy 11 stron zapisanych piórem. Została zachowana oryginalna ortografia i interpunkcja, a zapisy nie były w jakikolwiek sposób uwspółcześnione, jak również nie były wprowadzane poprawki zgodnie z dzisiejszym brzmieniem zasad językowych. Fragmenty nieczytelne zostały oznaczone. W tekście znajdują się nieliczne skreślenia i poprawki oraz notatki na marginesach, a także noty śródtekstowe naniesione przez autora innym kolorem, wskazujące na wielokrotne czytanie tekstu i jego

redagowanie. Wszystkie zmiany dokonane przez Flizaka ujęliśmy w przypisach, zaznaczając, jakiego są charakteru. Słowa skreślone ręką autora pozostały w tekście w niezminionej formie. Odręczny zapis Sebastiana Flizaka jest na ogół czytelny, choć w kilku miejscach pozostawiliśmy informacje o braku możliwości odczytania pojedynczego słowa. Charakter pisma, wyćwiczony przez surowych belfrów w galicyjskiej szkole ludowej, pozwala stosunkowo łatwo zapoznać się z tekstem, choć po jakości zapisu oraz intensywności barwy atramentu widać, w którym momencie autor przerywał pracę (być może z powodu zmęczenia), by do niej powrócić po chwili, ze świeżymi siłami. Nieliczne słowa pozostały nieodczytane, co zaznaczono w tekście, stosując nawiasy kwadratowe. W ten sam sposób zaznaczono także ingerencje edytorów w przypadku rozwijania zastosowanego przez autora skrótu. Ponadto redakcja wyposażała tekst w przypisy pozwalające doprecyzować zawarte w rękopisie informacje lub je wyjaśnić. Przypisy te są konieczne, ponieważ szereg sformułowań dotyczy historii lokalnej, wiąże się z sytuacjami, które odeszły w niepamięć, oraz osobami, których mikrohistorie nie znalazły dotąd miejsca w historiografii. W związku z tym treści bez dodatkowych objaśnień i podania szerszego kontekstu mogłyby stać się niezrozumiałe. Publikowany poniżej tekst jest jednym z nielicznych dokumentów przybliżających galicyjski bunt chłopski z lutego i marca 1846 roku w okolicach Mszany Dolnej. Stanowi więc źródło dla potencjalnych opracowań o większym zasięgu czasowym i terytorialnym. Z racji tego że autor często powołuje się na tradycyjny przekaz ustny, nie wszystkie podane w nim fakty były możliwe do zweryfikowania przez edytorów tekstu.

Rękopis Sebastiana Flizaka ukazuje rabację nie tylko jako spontaniczny wybuch społeczny, lecz także jako rezultat długo narastających napięć między strukturami władzy, administracją a społecznościami wiejskimi. Tekst rękopisu osadza czytelnika w bardzo konkretnym, lokalnym kontekście, opisując konflikty o pola, lasy, pańszczyznę i serwituty w Mszanie Dolnej i Porębie Wielkiej. Odnajdujemy w nim również mechanizmy funkcjonowania lokalnych instytucji, takich jak sądownictwo polityczne czy administracja dominalna. Szczególnie interesujące z perspektywy nauk o polityce i administracji jest ukazanie roli, jaką w tych procesach odgrywały organy państwowe, które w oczach chłopów nie reprezentowały neutralnej sprawiedliwości,

lecz raczej utrwały system zależności społecznych. Rękopis dokumentuje także sposoby legitymizowania buntowniczych działań, chociażby poprzez narrację o legendarnej zgodzie „cysorza” na rabowanie dworów przez 24 godziny, co jest świetnym przykładem, jak mit historyczny kształtuje pamięć zbiorową. Co istotne, Flizak wspomina o nieurodzaju spowodowanym klęskami powodzi, który panował w 1845 roku, czyli roku poprzedzającym bunt chłopski, co opisywał w swojej pracy Krzysztof Ślusarek (2016, s. 36), wskazując to jako jeden z problemów społecznych, który pchnął chłopów przeciwko dworom, a który nie zawsze jest wysuwany na pierwszy plan wśród przyczyn rabacji.

Na podstawie analizowanego rękopisu Flizaka można sformułować kilka wniosków dotyczących jego interpretacji na linii relacji między chłopami, dworem i administracją w okresie rabacji galicyjskiej oraz tego, jak jego opis oddaje lokalne doświadczenie przemian społeczno-politycznych.

Po pierwsze, Flizak przedstawia te stosunki jako głęboko konfliktowe, oparte na krzywdzie i nadużyciach ze strony właścicieli ziemskich. Wspomina o przykładach odbierania ziemi, ograniczania serwitutów i brutalnego egzekwowania pańszczyzny. W jego narracji dwór jawi się jako instytucja wyzysku i niesprawiedliwości, co budowało wśród chłopów poczucie krzywdy i legitymizowało późniejsze wystąpienie.

Po drugie, autor rękopisu podkreśla, że lokalne instytucje administracyjne i sądowe nie były postrzegane jako neutralne, ale raczej jako narzędzia dworu i władzy państwowej. Funkcjonowanie sędziów politycznych, którzy formalnie byli urzędnikami państwowymi, lecz w praktyce zależeli od dworu, potęgowało przekonanie chłopów o braku sprawiedliwości.

Następnie, po trzecie, relacja Flizaka pozwala odczytać ówczesne relacje chłopów z duchowieństwem. W jego opisie ks. Jakub Urbanek znajdował się w trudnym położeniu pomiędzy lojalnością wobec dworu a solidarnością z ludem. Flizak pokazuje, jak z jednej strony duchowieństwo próbowało łagodzić napięcia, z drugiej bywało oskarżane o sprzyjanie szlachcie.

W końcu po czwarte, Flizak interpretuje rabację jako przełom w świadomości chłopów. Jest to moment, w którym uwierzyli, że mogą być równi panom, a nawet że wydarzenia te przyczyniły się do

późniejszego uwłaszczenia w 1848 roku. W ujęciu Flizaka rabacja była nie tylko buntem, ale początkiem nowej epoki w relacjach społecznych, zakorzenionej w pamięci zbiorowej regionu jako wydarzenie o charakterze sprawiedliwości dziejowej.

Wydaje się, że Flizak postrzega rabację jako spontaniczny, ale historycznie uzasadniony bunt, którego źródłem były narastające krzywdy i niesprawiedliwość dworu oraz administracji. Jego rękopis oddaje lokalną perspektywę przemian w której rabacja staje się fundamentem zmiany świadomości społecznej i symbolem równości mimo tragicznych skutków, jakie przyniosła. Tak przedstawiona perspektywa wskazuje, że badanie rabacji może wzbogacać nie tylko historiografię, ale i nauki o polityce oraz administracji, dostarczając studium przypadku o relacjach władzy, oporze społecznym i mechanizmach pamięci zbiorowej w warunkach XIX-wiecznej Galicji. Jej przebieg i konsekwencje można analizować zarówno w perspektywie historycznej, jako wydarzenie wpisane w procesy społeczne XIX wieku, jak i etnograficznej, jako element pamięci oraz tożsamości lokalnych wspólnot, a także w ramach nauk o polityce i administracji. Rękopis Sebastiana Flizaka, opisujący wydarzenia rabacyjne w okolicach Mszany Dolnej, stanowi cenne źródło, które pozwala uchwycić dynamikę relacji między chłopami, dworem i administracją, a zarazem ukazuje, jak pamięć o tych wydarzeniach kształtowała się w świadomości zbiorowej.

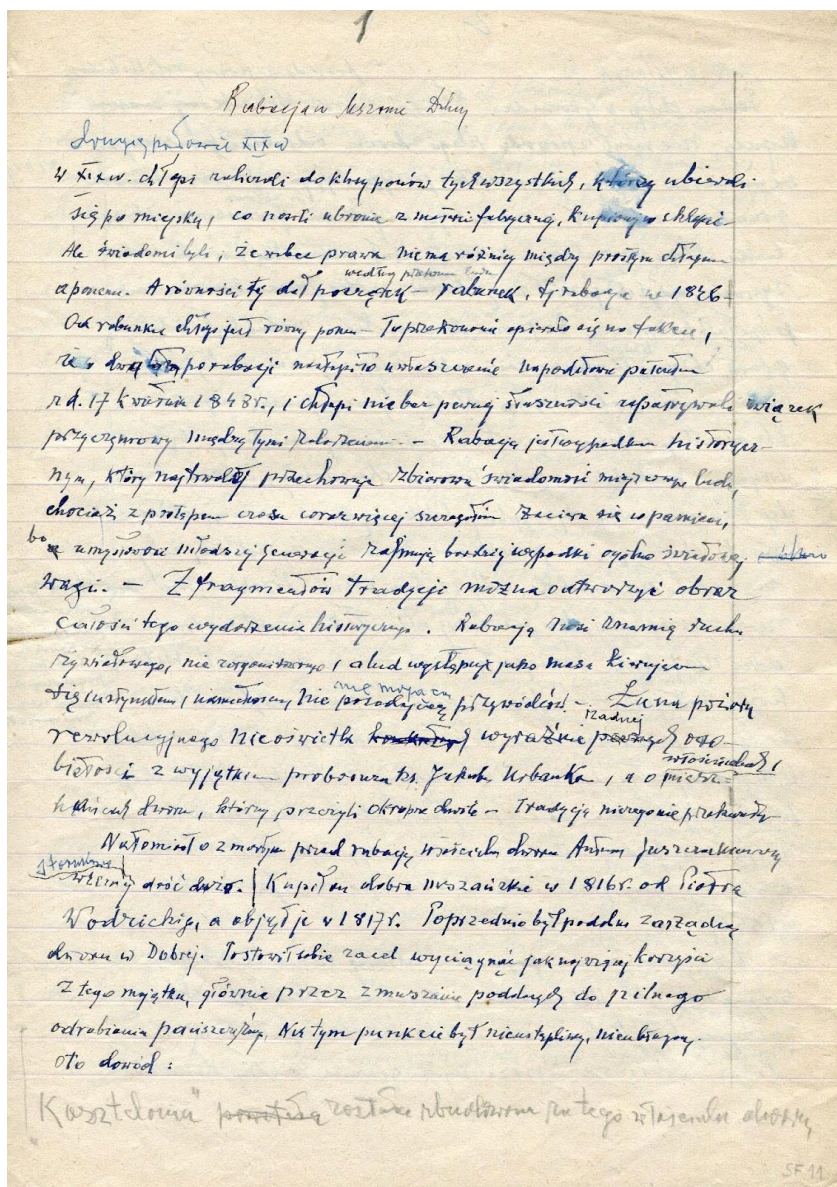
PODSUMOWANIE

Tekst Sebastiana Flizaka o rabacji galicyjskiej doskonale wpisuje się w nurt badań prowadzonych z perspektywy lokalnej, ukazując doświadczenia Zagórzan wobec wydarzeń 1846 roku. W Polsce obserwujemy rosnące zainteresowanie mikrohistorią, a omawiany rękopis wpisuje się w ten trend. Flizak był przede wszystkim etnografem i w odróżnieniu od wielu wcześniejszych historyków korzysta z przekazów ustnych, rodzinnych wspomnień i pamięci lokalnej. Rejestruje to, co zachowało się w świadomości mieszkańców, nadając swojemu tekstowi wymiar antropologiczny, a to czyni również jego tekst nowoczesnym w kontekście okresu, w którym pracował.

Flizak dokonuje wyważonej interpretacji relacji społecznych. Wcześniejsze narracje szlacheckie akcentowały brutalność chłopów i „barbarzyństwo”, a badacze ludowi z okresu PRL-u widzieli w nim „pierwszą rewolucję społeczną”. Tymczasem autor badanego rękopisu nie wpisuje się jednoznacznie w żadną z tych tradycji, podkreślając krzywdy wyrządzane przez dwór i niesprawiedliwość administracji, ale jednocześnie pokazując chaos, brutalność i brak przywództwa wśród chłopów. W badanym rękopisie istotnie wybrzmiewa również wymiar administracyjno-polityczny, gdyż Flizak dokonał opisu roli sędziów politycznych i urzędników związanych z dworem, co dodatkowo czyni z jego rękopisu źródło do badań nad funkcjonowaniem lokalnych instytucji w Galicji. Tym samym badane dzieło dostarcza cennych wniosków nie tylko dla historyków i etnografów, lecz także dla badaczy usadowionych w naukach o polityce i administracji, pokazując funkcjonowanie struktur władzy na poziomie lokalnym, ukazując kryzysy i napięcia w relacjach władza–społeczeństwo czy dostarczając materiału porównawczego dla współczesnych analiz konfliktów społecznych. Postulatycznie warto byłoby zestawzić rękopis Sebastiana Flizaka dotyczący buntu chłopskiego z 1846 roku z innymi relacjami dotyczącymi rabacji, jak zapiski ks. Jana Popławskiego z Niegowici czy dra Leona Żuławskiego z Limanowej, co pozwoliłoby lepiej ukazać wyjątkowość jego świadectwa i ewentualnie dokonać porównania przebiegu rabacji w różnych obszarach tego samego cyrkułu w administracji austriackiej (Limanowa i Mszana Dolna).

Jako ilustracje do tekstu postanowiliśmy dodać pierwszą stronę rękopisu oraz odręczny szkic przedstawiający mapę katastralną gromady Słomka, ukazującą obraz wsi wraz z podziałem gruntu, dokonany w XVII wieku pomiędzy Słomką a Kasiną Wielką. Szkic stworzył Sebastian Flizak na podstawie planu odnalezionego w archiwum oo. Cystersów w Szczyrzycu.

Zdj. 1. Tytułowa strona rękopisu *Rabacja w Mszanie Dolnej*

Źródło: Archiwum Polskiego Towarzystwo Ludoznawcze oddział w Mszanie Dolnej.

Sebastian Flizak, *Rabacja w Mszanie Dolnej*
Archiwum Polskiego Towarzystwo Ludoznawcze oddział
w Mszanie Dolnej, rkps. Oryginał.

[s. 1] Rabacja w Mszanie Dolnej

W XIX wieku chłopci zaliczali do klasy panów tych wszystkich, którzy ubierali się po miejsku, co nosili ubranie z materii fabrycznej, kupionej w sklepie⁴. Ale świadomi byli, że wobec prawa nie ma różnicy między prostym chłopem a panem⁵. A równości tej dał początek według przekazu ludzi – rabunek, tj. rabacja w 1846. Od rabunku chłop jest równy panu. To przekonanie opierało się na fakcie, że w dwa lata po rabacji nastąpiło uwłaszczenie na podstawie patentu z dn. 17 kwietnia 1848 roku⁶, i chłopci nie bez pewnej słuszności zapamiętywali związek przyczynowy między tymi zdarzeniami. Rabacja jest wypadkiem historycznym, który najtrwalej przechowuje zbiorowa świadomość miejscowego ludu, chociaż z postępem czasu coraz

⁴ Sebastian Flizak zwraca uwagę na fakt, że wyznacznikiem różnic społecznych w połowie XIX wieku był posiadany strój. Chłopi nosili dwa rodzaje ubrań: robocze stosowane na co dzień oraz odświętne zakładane z okazji szczególnych, np. świąt kościelnych lub rodzinnych. Strój ludowy różnił się od stroju dworskiego zarówno użytymi na jego uszycie tkaninami (zazwyczaj było to płótno wykonane własnoręcznie w danym gospodarstwie) i krojem. Regionalny strój z okolic Mszany Dolnej, Podobina, Niedzwiedzia i Poręby Wielkiej, czyli strój Górali Zagórzańskich Sebastian Flizak scharakteryzował w pionierskim opracowaniu: Flizak, 1956. Por. Wójtowicz-Wierzbička, 2013; Ceklarz & Majerczyk, 2020.

⁵ Druga poł. XVIII i początek XIX wieku przyniosły istotne zmiany w położeniu chłopów na większości ziem polskich (oprócz zaboru rosyjskiego). Największe zmiany nastąpiły w zaborze austriackim, gdzie ustawodawstwo Marii Teresy (1740–1780) i początkowo współrządzącego z nią, a później samodzielnie sprawującego rządu Józefa II (1765–1790), władców dostrzegających w chłopach podporę monarchii habsburskiej, dążyło do poprawy losu tej warstwy społecznej. Przełomowy był między innymi patent wydany 5 kwietnia 1782 roku o zniesieniu niewolniczego poddaństwa chłopów. Wprowadzone przez nich reformy doprowadziły do znaczącej poprawy pozycji ludności chłopskiej. Jednak w kolejnych latach, w szczególności w I poł. XIX wieku, nie podejmowano żadnych kolejnych reform. Zob. Ślusarek, 2016; Miodunka, 2024.

⁶ Cesarz Ferdynand I Habsburg (1835–1848) podpisał patent z dnia 17 kwietnia 1848 roku o zniesieniu pańszczyzny w Galicji. Sam patent został ogłoszony z opóźnieniem, wzbudzając nieufność i liczne spekulacje, a także stwarzając przestrzeń dla lokalnych interpretacji i napięć. Zob. Kieniewicz, 1948.

więcej szczegółów zaciera się w pamięci, bo umysłowość młodszej generacji zajmują bardziej wypadki ogólnoświatowej wagi. Z fragmentów tradycji można odtworzyć obraz całości tego wydarzenia historycznego. Rabacja nosi znamię ruchu żywiołowego, nie zorganizowanego, a lud występuje jako masa kierująca się instynktem, [nieczyt.], nie posiadająca [nie mająca] przywódców. Łuna pożaru rewolucyjnego nie oświetla ~~konkretnej~~ żadnej osobistości z wyjątkiem proboszcza ks. Jakuba Urbanka⁷, a o włościńskich mieszkańcach dworu, którzy przeżyli okropne chwile tradycja niczego nie przechowywała.

Natomiast o zmarłym przed rabacją właścicielu dworu Antonim Juszcakiewicz⁸ wiemy stosunkowo dość dużo. Kupił on dobra mszańskie w 1816 r. od Piotra Wodzickiego⁹, a objął je w 1817 r. Poprzednio podobno był zarządcą dworu w Dobrej. Postawił sobie za cel wyciągnąć jak najwięcej korzyści z tego majątku, głównie przez zmuszanie poddanych do pilnego odrabiania pańszczyzny. Na tym punkcie był nieustępliwy, nieubłagany. Oto dowód:

[s. 2]

Jakub Wilczak chłop w Gromadzie Słomka¹⁰ posiadacz połowy roli Wilczakowej¹¹, nie mógł z powodu złego zdrowia odrobić pańszczyzny

7 Ks. Jakub Urbanek (1801–1874) – proboszcz parafii pw. Świętego Michała Archanioła w Mszanie Dolnej w latach 1835–1874.

8 Antoni Juszcakiewicz (zm. 1837 lub 1838) – właściwie Jakub Antoni Ines o przydomku Juszcakiewicz, potomek Szkota – Wilhelma Inesa de Leon, oficera wojsk koronnych z XVII wieku. W drugiej dekadzie XIX wieku objął dominium Mszana Dolna wraz z wsiami Glisne i Słomka. W dokumentach jako właściciel tych dóbr odnotowany jest po raz pierwszy w 1827 roku. Zob. Chorążki, 2020, s. 21–22. Sebastian Flizak wspomina o tej postaci także w opublikowanym tekście: Flizak, 1967, s. 288–289.

9 Piotr hr. Wodzicki (1696–1770) herbu Leliwa, właściciel klucza wielkoporębskiego, nabył dobra mszańskie (jako rządowe dobra kameralne) od rządu austriackiego w 1801 r. Zob. Strauchmann, 2025.

10 Wieś Słomka, od 1951 roku dzielnica Mszany Dolnej, zlokalizowana jest pomiędzy Mszaną Dolną a Kasiną Wielką, wzdłuż szosy prowadzącej do Nowego Sącza (DK28).

11 We wsi Słomka w XIX wieku funkcjonowało 15 ról: Janasowa, Łanuzowa, Machajowa, Aksamitowa, Wilczakowa, Ratajowa, Bieńkowa, Jamrozowa I i Jamrozowa II, Bodziackowa, Marszałkowa, Waniałowa, Mrozkowa, Śmieszkowa,

we wymiarze na jego gospodarstwo przypadającego. Juszcakiewicz w 1829 r. grunt mu odebrał a nadał go niejakiemu Józefowi Janasowi. Wszelako chłopu wyzutemu z gruntu dał niewielką parcelę w dożywocie, gdyż chłop miał żonę i ~~dzieci~~ 3 córki. Juszcakiewicz nie popełnił bezprawia, gdyż panu dominalnemu wolno było odebrać grunt chłopu, który z opieszałości albo nieprzyjaźni uchylał się od powinności poddańczych. Atoli w tym wypadku wyrzucenie chorowitego chłopu z gruntu dziedzicznie posiadanego było czynem ~~niehumanym~~, podyktowanym chciwością, aktem twardej pańszczyźnianej dyscypliny. Córka wydziedziczonego chłopu Kat.[arzyna] Chorągwicka przeklinała Janasów, życzyła im, żeby się niczego nie dorobili, żeby z torbami poszli. Przekleństwo się rzeczywiście spełniło, bo Janasy syn Józefa Bartłomiej¹² utracił grunt na rzecz ludzi niepilich¹³. Pamięć o tym jest świeża na osiedlu Wilczaków i Ratajów. Juszcakiewicz rewindykował też ile można prawa dominalne do gruntów rustykalnych¹⁴. Tak np. odebrał 6 morgów gruntu Pawłowi Dobrowolskiemu ze Słomki, które ten chłop posiadał tytułem donacji i przyłączył je do dworskiej posiadłości. Ale syn Pawła, Jędrzej wytoczył mu proces i wygrał go. Dwór musiał oddać zagrabiony grunt, ale stało się to po śmierci Juszcakiewicza¹⁵ w 1846(8). (Akta Grun. [towe] dworu w Poręb.[ie] W.[ielkiej])¹⁶.

Majdówka. Mieszkało na niej ok. 1 tys. ludzi w 180 domach. Szczegółowy opis tej miejscowości zawarł Sebastian Flizak w maszynopisie *Słomka* z 1953 roku. Zob. Flizak, *Słomka*, mps, Archiwum Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, oddział w Mszanie Dolnej.

12 Na marginesie zapis Autora: Wnuk Józefa robił dług sprzedawał grunt po kawałku i został przy chałupie. Nauczył się wreszcie kraść.

13 Niepilec – osoba obca, przybysz, nietutejszy.

14 Sąd ten potwierdza także Włodzimierz Chorążki, pisząc: „Jakub Juszcakiewicz, wyjątkowo źle traktował poddanych, m.in. przywłaszczał grunty chłopskie i przyłączał do gruntów folwarcznych, uniemożliwiał korzystanie im z tradycyjnych przywilejów, m.in. serwitutów: pastwisk i lasu. Rekwirował włościarskie bydło i narzędzia, nadużywał kar cielesnych. Toteż w czasie rabacji w roku 1846 chłopowie wywelekli z krypty jego zwłoki i je zbezczeszczone”. Zob. Chorążki, 2020, s. 22.

15 Sebastian Flizak popełnił najprawdopodobniej literówkę, Antoni Juszcakiewicz zmarł w 1838 roku. Zob. Ślusarek, 2013, s. 152.

16 Najprawdopodobniej Flizak korzystał z dokumentów znajdujących się dzisiaj w Archiwum Narodowym w Krakowie, Dominium Mszana Dolna (generalia, Głisne, Mszana Dolna) – Juszcakiewicz Antoni (spadkobiercy), sygn. 29/279/0/3.1/794.

Jaszczukiewicz popadł w zatarg także ze swoim sąsiadem A.[eksandrem] Udrańskim¹⁷, dziedzicem Kasinki [Małej]. Stroną zaczepną był Udrański. W krótkości było to tak: Przez Lubogoszcz przebiegała granica między dominium Mszana Dolna a dominium Kasinka, do której przypadało pole zwane Polaną Wojtyłową.

[s. 3]

Wzdłuż granicy była przeprowadzona droga wyjazdowa służąca braciom Wojtyłom i usypane były kopce graniczne nr 50 do 55. Oficjalista Udrańskiego w 1826 r. Kosnowski kazał zburzyć kopiec 54, zwany Słomczański, drogę i część Polany Wojtyłowej zaorać¹⁸. Była to pospolita napaść. Juszczakiewicz wziął w obronę swoich poddanych braci Wojtyłów¹⁹ i wniósł na Udrańskiego skargę do sądu szlacheckiego w Tarnowie. Proces trwał dość długo²⁰, ale skończył się pomyślnie dla Wojtyłów²¹. Udrańskiemu zasądził sąd karę 50 reńskich i zadośćuczynienia własności Wojtyłom. Juszczakiewiczowi szło w tym wypadku oczywiście o nienaruszalność granicy dominium mszańskiego, a nie o dobro poddanych. Było jakieś pole Pasternik, na którym pasło się z dawien dawna bydło dworskie i plebańskie razem. Juszczakiewicz zabronił wpuszczania bydła plebańskiego. Proboszcz ks. Kwiryn Domaradzki²² zaskarżył więc do sądu szlacheckiego w Tarnowie,

17 Aleksander Udrański – właściciel Kasinki Małej od 1812 roku. Archiwum Narodowe w Krakowie, Dominium Kasinka – Udrański Aleksander, sygn. 29/279/0/3.1/753.

18 W tekście opublikowanym w roczniku „Wierchy” Flizak doprecyzował, że: „Powierzchnia zrabowanego gruntu wystarczała pod zasiew 3 korcy owca”. Zob. Flizak, 1967, s. 289.

19 Byli to bracia Maciej i Wojciech Wojtyłowie, synowie Jędrzeja Wojtyły, zwanego także Walanciczakiem. Zob. Flizak, 1967, s. 288. Korzec to dawna jednostka dla materiałów sypkich, równy ok. 123 litrom.

20 Proces sądowy, wraz z dwoma wizytacjami sądowych komorników granicznych trwał 3 lata, zakończył się 13 października 1829 r. Zob. Flizak, 1967, s. 289.

21 Na marginesie zapis Autora: odzyskali grunt.

22 Ks. Kwiryn Domaradzki vel Domeracki (1758–1828) – cysters, przeor klasztoru w Szczyrzycu w latach 1799–1804. Od 25 sierpnia 1804 roku został proboszczem parafii pw. Świętego Michała Archanioła w Mszanie Dolnej, gdzie przebywał do 1821. Następnie został przeniesiony do Tyczyna, gdzie objął probostwo w jednym z miejscowych kościołów, pozostając tam do śmierci. Zob. Prokop, 2010, s. 322; Marszałska & Graczyk, 2006, s. 187.

ale wyrok nie jest znany. Liber memorial.[is]²³ nic o tym nie mówi. Stałą kością niezgody między gminą a dworem był las – nie tylko w Mszanie lecz wszędzie – bo dwór uszczuplał prawa serwitutowe poddanych²⁴. Juszcakiewicz ograniczał prawo poboru drewna z lasu dworskiego najuboższej ludności. Pozostawił po sobie pamięć tyrana i zdziercy. Widowym pomnikiem jego gospodarki jest masywny murowany budynek na skraju parku dworskiego zbudowany do celów gospodarczych. Teraz jest tam wytwórnia wina marki Florianka²⁵. A.[ntoni] Juszczykiewicz zmarł w 1837 r., a jego żona w 1840 r. Pozostały małoletnie dzieci.

[s. 4]

Administrację majątku objął oficjalista Fihauser²⁶, który w metodzie rządzenia majątkiem szedł drogą wskazaną przez Juszcakiewicza i poszedł nawet dalej, bo zabronił chłopom wstępu do lasu a zaprowadził asygnaty. Wzdłuż drogi do lasu zostały postawione słupy z ogłoszeniami, że do lasu nie wolno chodzić i określone kary za przestąpienie tego zakazu. Chłopi zebrali się licznie na naradę i uchwalili te słupy powywracać. Lecz gdy przyszło do wykonania uchwały, to tylko dwóch odważnych się znalazło, co te słupy powywracali. Jednym z nich był Marek Stachura, mądrała i przywódca chłopów (pradziadek Stanisława Stachury z Obłazów) z osiedla Łabuzy. Ale zaraz nazajutrz przyszli hajducy dworscy i wymierzili im odpowiednią karę.

²³ *Liber memorialis* (łac.) – dosłownie „księga pamiątkowa”. W kontekście sądownictwa galicyjskiego w XIX wieku był to zbiór orzeczeń lub protokołów sądowych, rejestrów spraw i akta wydawanych decyzji. Zob. Łysiak, 2000.

²⁴ Na marginesie zapis Autora: Do r. 1817 istniała wolnica 2 dni w tygodniu do zbiórki drewna w lesie, ale Juszc.[akiewicz] je skasował. Wolnica we wtorki, piątki drzewo opałowe.

²⁵ W starym lamusie podworskim w Mszanie Dolnej w 1956 r. powstała Wytwórnia Wina nr 4, zarządzana przez Spółdzielnię Pracy Przemysłu Spożywczego „Florianka” w Krakowie, a od 1963 r. Spółdzielcze Zakłady Spożywcze „Fructona” w Tarnowie. Produkowano wino owocowe na bazie lokalnych surowców (jabłek, śliw, agrestu itp.), sprowadzanych z Sądecczyny i Pogórzy, ale także z odległego Grójca i Lublina. W latach 60. XX wieku produkcja wina wynosiła ok. 200 tys. litrów rocznie. Zob. Lubimy Wino, 2025.

²⁶ Być może był to przodek Karola Fihausera (1980–1883), który w 1861 roku ożenił się z dziedziczką Eugenią Stadnicką (1843–1891).

Z historii wiadomo, że Narodowy Komitet Polski w Paryżu²⁷ wyznaczył termin powstania na dzień 20 lutego 1846 r. Emisariusze centralizacji (tak nazywano ten komitet) kręcili się po Galicji i organizowali ogniska ruchu powstańczego głównie po dworach. Chłopi o tym wiedzieli, ale zajmowali wobec powstania stanowisko wrogie. Przed rokiem 1846 coraz częściej²⁸ chłopi ~~o~~ sabotowali powinności poddańcze, odmawiali robót na pańskim, a w Kasince ciężko pobili właściciela dworu Udrańskiego²⁹. Wiadomo też z historii, jak rząd austr.[iacki] zaszachował powstanie przez pozyskanie Jakuba Szeli, śmiertelnego wroga szlachty, mającego olbrzymi wpływ na masy chłopskie w okręgu Tarnowa³⁰. A czy mszańskim horyzoncie ukazywały się oznaki nadciągającej burzy? Nie mogło być inaczej. W 1937 roku niejaka Katarzyna Dobrowolska³¹ dała mi następującą informację: Chłopi na pańszczyznę wychodzić nie chcieli, lecz uzbrojeni w siekiery i strzelby orali sobie. Panowie ze dworu przyjechali do nich konno i rozkazali zaraz iść do roboty na pańskim. Ale chłopi odpowiedzieli: nie pójdziemy. My także chcemy żyć i musimy na swoim robić. Informatorka nie wiedziała, czy miało miejsce jakie starcie, ale musiało coś zajść, bo nazajutrz chłopi poszli do Limanowej do sędziego (politycznego) ze skargą na panów ze dworu. A sędzia po wysłuchaniu skargi powiedział im: Czy wy nie wiecie co z panem zrobić? Była to otwarta zachęta do walki z panami. Ten wypadek oporu mógł mieć miejsce w przededniu, tj. 1845 r., gdyż w lutym 1846 orka była mało prawdopodobna³².

W mszańskim dworze były niepełnoletnie dzieci Juszcakiewiczów. Ile ich było i jak się nazywały, to nie zostało przekazane przez

27 Na marginesie zapis Autora: Kieniewicz.

28 Podkreślenie dokonane przez Autora.

29 Na marginesie dokonany innym kolorem (czerwony): IX 47.

30 Jakub Szela (1787–1860) był chłopem ze Smarżowej koło Tarnowa i jednym z głównych przywódców rabacji galicyjskiej 1846 roku. Odegrał kluczową rolę w podburzaniu ludności chłopskiej do wystąpień przeciwko szlachcie, a po rabacji został przeniesiony przez władze austriackie na Bukowinę, gdzie otrzymał gospodarstwo i spędził resztę życia. Zob. Kargol, 2011; Szubert, 2014.

31 Na marginesie zapis Autora: lat 80.

32 Na marginesie zapis Autora dokonany innym kolorem (niebieskim): Orka 1846 roku przed 20 lutego była możliwa gdyż jak głosi tradycja w lutym był już ciepło, wczesna wiosna się zaczynała.

tradycje ani przez żaden dokument. Przekazane zostało natomiast, że miały nauczyciela domowego, niejakiego Józefa Kowalskiego. Tego to nauczyciela swoich dzieci wprowadziła pani Juszcakiewiczowa na stanowisko sędziego politycznego. W każdym dworze taki sędzia polityczny być musiał.

[s. 5]

Był to urzędnik państwowy, ale opłacany przez dwór, którego zadaniem było rozsądzenie sporów cywilnych i spraw karnych między chłopami. Na aktach dworu porębskiego powtarzać się zaczęło nazwisko Joanes Szyszko, sędzia polityczny. Kowalski otrzymał więc rządową posadę prawdopodobnie za zasługę wychowania młodych Juszcakiewiczów. Miał on kontakty z ruchem powstańczym i został za to uwięziony³³. Podczas wypadków lutowych nie było go w Mszanie. Któż więc opiekował się tymi dziećmi? Ten obowiązek należał z natury rzeczy do administratora dworu, ale nie wiemy, kto nim był w 1846 r. Po Fihauzerze, o którym już mówiłem, wymienia pewien dokument nazwiska Leona Stadnickiego i Różyckiego, a po rabacji Stanisława Maściszewskiego. Wynika z tego, że administratorem był Różycki. Ale czy w czasie napadu był we dworze? Czy stawiał opór? Nic o tym pewnego nie wiemy. Na młodych Juszcakiewiczów padł wielki strach, gdy doszły do nich wiadomości o napadach na dwory, rabunkach i mordach. Tradycja przekazała, że wezwali na pomoc jakiegoś krewniaka, dziedzica dworu na Podhalu – najprawdopodobniej w Klikuszowej albo w Pieniążkowicach. W przekazie ustnym przez cztery generacje nazwisko zostało zapomniane – lud zachował w pamięci tylko imię Leon³⁴. Ten pan Leon pośpieszył do Mszany i nawet przyprowadził ze sobą garść ludzi. Między tymi Podhalanami a mszańskimi chłopami przyszło do starcia w kościele w czasie nabożeństwa. Podhalanin uderzył chłopą z Mszany i zranił, tak że pełny kapelusz krwi nalało się z niego. To się stało wskazywało

33 Na marginesie zapis Autora: W Dobrej Eliasza Taraszewicz zamęczony przez chłopów.

34 Najprawdopodobniej chodzi o Leona Stadnickiego (1806–1854) – dziedzica dóbr w Klikuszowej.

na niedzielę³⁵, ale cała tragedia rozegrała się w czwartek lub piątek 26 lub 27 lutego. W lutym zrobiło się już ciepło, słonecznie, nadchodziła wczesna wiosna.

[s. 6]

Ale ludzi ogarniało zdenerwowanie, wśród chłopów krążyły wieści o wielkim niebezpieczeństwie grożącym ludowi od Poloków. Mówiono, że do wsi wpadną rzezacy aby lud wyciąć. Sygnałem do tej akcji miało być zapalenie smolnych słupów poustawianych na górach. Pod wpływem tych baśni lud krył się po lasach, względnie gotował się do ucieczki zabierając do tobołków niezbędne rzeczy – jak we wrześniu 1939 r. Chłopi zebrali się licznie na zagrodzie Cipkowej, przy jakiejś kapliczce, zwołani tu nie wiadomo przez kogo i czekali na coś, a sami nie wiedzieli na co. Nadeszła gromada chłopów z Kasinki i ci do nich się przyłączyli.

Gdy do dworu przyszła wiadomość, że nadciąga masa uzbrojonych chłopów, pan Leon z jakimś drugim panem szukał bezpieczeństwa na plebanii u proboszcza ks. Jakuba Urbanka. Ale niestety liczna wataha chłopów zjawiała się przed drzwiami plebanii. Proboszcz wyszedł do nich i przemawia łagodnie: „Dzieci po coście tu przyszli. Rozejdźcie, idźcie do domu”. Chłopi zażądali wydania panów, co się u proboszcza ukryli. „Bo jak nie, to plebanie zburzymy, a potem postawimy. Bo to nase”. Nie było rady i proboszcz pozwolił zabrać panów³⁶. Chłopi poprowadzili swoich jeńców na most na mszańskiej rzece i związali im powrozami ręce i przywiązali do poręczy. Ale pan Leon rozerwał powróż. Chłopi związali go więc łańcuchami i zaczęli okładać kijami. Od ciosów ciało mu posiniało i nabrzmiało – mówi informatorka niejaka Łabuzowa, której ojciec na dworze wtedy służył. Gdy żona zanosila od płaczu, pocieszali ją ci oprawcy: „Nie płacz, będziesz miała innego”. Ale to wygląda na bajkę, bo pan Leon wybierając się na niebezpieczną wyprawę niebyłby przecież zabierał ze sobą żony.

35 Na marginesie zapis Autora czerwonym atramentem: W niedzielę był 22 luty 1846.

36 Na marginesie zapis: Plebanie zbudowano w 1843.

[s. 7]

Nieprawdą jest również, jakoby drugiego pana przerzli piłą. To jest tzw. motyw wędrowny, powtarzający się wszędzie przy opisie pogromu dworów. Pan Leon dawał już słabe oznaki życia, gdy go bić przestali. O drugim tradycja żadnych szczegółów nie przekazała, ale można być pewnym, że go chłopci nie mniej dotkliwie ubili. Te dwie ofiary pogromu zostały odesłane do N.[owego] Sącza do cyrkułu i tam pan Leon nazajutrz umarł. Ale to też nie jest pewne. Bo mamy pewną wiadomość, że furmanka z panami nie dojechała do N.[owego] Sącza. Najpierw pytanie kto tych pobitych wioził i na czyj rozkaz. Tradycja zupełnie pewna głosi, że podwozy dostarczył niejaki Miłkołaj Dobrowolski, który za dobre obchodzenie się z rannymi został nagrodzony przez dwór pięcioma morgami gruntu. Opowiadają bowiem, że chłopska eskorta towarzyszyła furmance i zabraniała im nawet wody podać. Ale Dobrowolski podał wodę w kapeluszu temu, który o nią prosił. Zacerpnąwszy jej ukradkiem z putni, gdy poił konie. Ta eskorta natrafiła na siłę zbrojną miasta Limanowej, która odparła siły rabacji i została rozpędzona a pobici panowie uwolnieni³⁷. Píše o tym dr Żuławski³⁸, lekarz, który zapisał wydarzenia w Limanowej, Tymbarku i Dobrej, w tych słowach: „W piątek 27 (lutego) odbiliśmy 7 fur związanych panów ze Szczyrzyca, Kasiny, Skrzydlnej,

37 Wydarzenia rabacji galicyjskiej w okolicach Limanowej opisał Leon Żuławski w utworze wierszowanym pt. *Obłężenie limanowej czyli rzeź galicyjska 1846*. Na karcie nr 72 zanotował w nim takie słowa:

Jada te fury do miasta w ulice –,
Pięć fur – są na nich związani panowie:
Byli sędziowie i wiosek dziedzice,
Razem też z niemi i ekonomiowie.
Byli to z Wielkiej Poręby, ze Mszany,
Byli ze Skrzydlnej, z Kasiny i Rabki,
Wszyscy skurczeni kuczeli jak żabki.
Leca na chłopów zajadłe mieszczany.
Każdy, kto może, to chłopów tych bije,
każdy im woła: A bij te bestyje.

Zob. Żuławski, 2012, s. 166–167.

38 Leon Żuławski (1816–1869) – doktor medycyny, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Uniwersytetu w Wiedniu, lekarz rządowy w Limanowej (w latach 1843–1869), balneolog ordynujący w Krynicy (w latach 1845–1855), pisarz, autor artykułów m.in. z zakresu medycyny, balneologii oraz historii zakładu uzdrowiskowego w Krynicy. Zob. Żuławski, 2012, s. 19–28.

Poręby, Mszany, których wieziono do Sącza” (list z d. 28 X 1848 r.). Niestety dr Żuławski nie zapisał nazwisk tych uwolnionych panów. O dalszych losach ofiar rabacji nic się nie wie.

Wróćmy do Mszany. Gdy jedna banda biła tych dwóch panów na moście – inna wersja mówi, że byli przywiązani do palu przed mostem – to pozostali rabowali dwór.

[s. 8]

Głównym przedmiotem rabunku było zboże w spichlerzach dworskich, bo w 1845 r. był nieurodzaj i po chałupach panował głód³⁹. Ale oprócz zboża brali też, co kto dopadł. Szczególnie poszukiwano pieniędzy. Rabowali nie tylko biedni, ale i bogaci. Marek Stachura, bogacz u Łabuza Górnego, ułakomił się na wspaniałą kolasę, do której musiał zaprzęgnąć czworo bydła, aby ją na swoje osiedle wyciągnąć. Gdyby którego z nich zapytać, dlaczego rabuje, to by odpowiedział: „Cysorz pozwolił panów bić i dwory rabować przez 24 godziny”. Istotnie po 24 godzinach się uspokoilo i dworska służba chodziła po chałupach i odbierała zabrane przedmioty. Maruś Stachurz musiał oddać karetę, ale przyciągnąć ją do dworu dwoma bydłami, bo drogą na dół łatwo było zjechać. Mściwość chłopów nie ograniczyła się do pobicia tych dwóch na moście. Chłopi poszli do kościoła i kazali sobie otworzyć podziemie, gdzie były groby – wyjęli z trumny trupa Anton.[iego] Juszcakiewicza i kijami na strzepy go rozbili.

Zniszczenie archiwum dworskiego

Rzecz znamienna, że ks. Urbanek nie napisał ani słowa o tych wypadkach w *Liber memorabilium*⁴⁰. Można mieć pewność, że był do głębi wstrząśnięty i uczuciowo stał po stronie ofiar pogromu. Ks. Jakub Urbanek pochodził z Kacwina na Spiszu, a na probostwo w Mszanie przybył w 1834 r. Nieliczne szczegóły o jego życiu przekazała tradycja i niewiele więcej źródła pisane. Tradycja mówi więc, że lubił

39 W latach 1844–1845 w Galicji doszło do skumulowania się wielu niekorzystnych zjawisk pogodowych. W tym okresie wystąpiły na największych rzekach w regionie (Wisła, Dunajec, Uszwica, Raba, Soła) co najmniej cztery fale powodziowe spowodowane długotrwałymi opadami deszczów. Dotknęły one najbardziej zachodnie cyrkły Galicji, doprowadzając do trudnej sytuacji zarówno chłopów, jak i ziemian. Zob. Szewczuk, 1939, s. 155–169.

40 *Liber memorabilium* (łac.) – kronika parafialna.

chodzić do szynku Żyda Joela⁴¹, kazał sobie podać szklanę wina, popijał i gawędził z jego córkami, przystojnymi Żydóweczkami. To by świadczyło że nie był antysemitą, co jest rysem dodatnim – przynajmniej w naszych czasach. To była cała i jedyna przyjemność.

[s. 9]

Istnieje dokument, w którym skreślona jest ujemna charakterystyka księdza proboszcza Urbanka. Jest to zbiorowe pismo gmin Mszana, Słomka i Glisne⁴² do Komisji Regulacji Serwitutów przeciw zeznaniom dworskich świadków, wśród których figuruje także proboszcz ks. Urbanek. Chłopi podważają wartość jego świadectwa następującymi argumentami: „Ks. Urbanek nie trudnił się lasem, tylko służbą kościelną, przeto doskonałego świadectwa nie dał i nie zasługuje na wiarę. A jeżeli w niektórych punktach pańską stronę popierał, to z przyczyny tej, że się z gminami nie obchodzi dobrze, jak duchownej osobie wypada, iż gminy nadbiera przeciw swej powinności – gminy jego skarżą do konsystorium⁴³, z tych przyczyn jest gniewny z gminami i w moralności się nie utrzymuje i wcale do tego nie należy”. Najpoważniejszym zarzutem byłoby tu nadbieranie gmin, jeżeli przez to mamy rozumieć nadmierne opłaty za chrzty i pogrzeby. Dochowało się jedno pokwitowanie za odbiór pieniędzy tytułem kosztów pogrzebu, wydane przez ks. Urbanka w 1845 r. Róży Figurowej, która robiła pogrzeb mężowi⁴⁴. Cały koszt wynosił 12 r.[eńskich] Jest to cena jednej krowy, którą średnio zamożny chłop chętnie płacił. Chłopi nie mogli o ks. Urbanku dobrze mówić, jeżeli utrzymywał dobre towarzyskie stosunki ze znienawidzonym dworem. A zadziwiać z dworem nie miał co i nie wypadało mu.

41 Najprawdopodobniej chodzi o Joela Amsterdamera mieszkającego w Rynku w Mszanie Dolnej, który prowadził sklep, więc może i lokal z wyszynkiem. Sam Joel Amsterdamer był ważną postacią w gminie żydowskiej, stąd mógł otrzymywać kontakty z księdzem. Zob. <https://www.sztehlmszanadolna.com>.

42 Glisne – niewielka wieś usytuowana na zboczach Lubonia Wielkiego w Beskidzie Wyspowym, w gminie Mszana Dolna i pow. limanowski.

43 Błędny zapis w rękopisie: powinno być *consistorium*, czyli konsystorz, tj. zebranie, zgromadzenie określonego gremium w celu rozwiązania ważnych spraw, w tym przypadku administracji terenowej.

44 Na marginesie zapis Autora: Muzyka na organach i na trąbkach.

Powiedziałem, że dwór został splądrowany, zrabowany⁴⁵. Tradycja utrzymuje, że było to dzieło chłopów z Kasinki i z dalszych wsi, bo poddani mszańscy poszli do Poręby dokonać takiego samego dzieła we dworze Wodzickich. W Porębie nie przyszło do rozlewu krwi. Właściciele nie było w domu⁴⁶, a główny zarządca p. Zajączkowski ukrył się u jednego chłopą porębskiego.

[s. 10]

Pan Zajączkowski cieszył się wielką popularnością u chłopów. Gdy zapytałem sędziwego gospodarza, który mi to opowiadał, na czym opierała się ta popularność głównego zarządcy, odpowiedział: „Bo on się dzielił z tym ludem tym dworskim dobrem” – to znaczy: pozwalał kraść. W Porębie rabowali chłopci głównie zboże. Moja babka⁴⁷, matka ojca, która pamiętała rabunek, opowiadała, że na drodze z Poręby do Mszany tyle leżało rozsypanego zboża, że ludzie po kostki w nim brodzili. Naturalnie i pieniądze były pożądanym łupem. I jeszcze jeden szczegół: dziewczyna, uczennica szkolna z Podobina, wzięła książkę, których dużo leżało porozrzucanych i podeptanych. Szła do domu, trzymała ją w ręce i czasem do niej zaglądała. Doszedł ją jakiś chłop i pyta się: Cóż to niesies, dziecko? Ja książkę – odpowiada dziewczyna. Chłop wyrwał jej z rąk książkę i rzucił do wody, bo szli ponad rzeką. Ta dziewczyna nazywała się Regina Potaczek. Gdy dorosła i za mąż wyszła, została matką mojej matki, czyli moją babką⁴⁸.

45 Jak pisze Ewa Strauchmann: „W czasie rabacji Jakuba Szeli dwór wielkoporębski został zdobyty przez oddział chłopów i zrabowany. Spłonęło wtedy część zabudowań oraz browar należący do dworu”. Zob. Strauchmann, 2025.

46 W czasie rabacji Wodziccy przebywali w Krakowie, organizując Komitet Bezpieczeństwa po masakrze w dniu 27 lutego 1846 roku procesję o charakterze religijno-patriotycznym. W wyniku ostrzelania procesji przez wojska austriackie zginęło 28 osób z Edwardem Dembowskim na czele.

47 Babcia Sebastiana Fliza ze strony ojca Jana Flizaka (1855–?) była Marianna Balakowicz (1833–1916), która w momencie wybuchu rabacji galicyjskiej miała 13 lat. Dane dotyczące rodziny Flizaka opracowano na podstawie zdigitalizowanych zasobów metrykalnych dostępnych na portalu: Genetyka. Genealogiczna kartoteka – baza urodzeń, małżeństw i zgonów, <https://geneteka.genealodzy.pl> (dostęp: 12.04.2025).

48 Regina Potaczek (daty życia nieznane) – babka Sebastiana Flizaka ze strony Matki Justyny Janik (1861–1913). W 1880 roku wyszła za mąż za Jana Kantego Janika (?–1853).

W Mszanie Górnej żyje kobieta, lat 86 czy więcej, której dziadek Bartłomiej Zapała uczestniczył jako mały chłopiec w rabunku dworu w Rabie Niżnej⁴⁹. Przybył na rabunek przymuszony przez bandę, która szła rabować dwór. Takich przymuszonych uczestników było więcej. Kto się opierał, dostawał 20 kijów. Chłopi wtargnąwszy do dworu, kazali panu otworzyć szuflady, w których przechowywał pieniądze. Pan pootwierał bez oporu, a chłopi brali pieniądze jakie znaleźli. Najwięcej było drobnych miedzianych grajcarów. Atoli przywódca tej bandy nie pozwolił nikomu brać tych pieniędzy ze sobą do domu, lecz kazał je wsypać do gnojówki, która jak rzeka szeroko się rozlewała przed dworem. Ten szczegół słyszałem już dawniej od kilku osób.

[s. 11]

Przywódca bandy chciał prawdopodobnie nadać rozbojowi charakter ideowy. Miałby on oznaczać, że pieniądze dworskie pochodzące z krzywdy, bo nabyte pracą chłopów poddanych, nie mają wartości moralnej i zasługują na zniszczenie. Kim mógł być z pochodzenia ten przywódca?

Wiadomo było, że przywódcami w rabacji bywali także szlachcice zagonowi, od chłopów społecznie niedalecy. We wsi Pstrągowej⁵⁰ przewodził bandzie chłopów, która wymordowała rodzinę szlachcica Erazma Łazańskiego szlachcic zagrodowy Trzemeski⁵¹. Wł. Grabski⁵² pisał o udziale malkontentów drobnoszlacheckich w podburzaniu chłopstwa. W 1847 r. – i następnych spadła na chłopów kara boska – ale nie za mordowanie lecz za zbezczeszczenie domu bożego i zboża.

49 Dwór w Rabie Niżnej został wzniesiony w 1832 roku przez Franciszka Baranowskiego, a następnie w 1905 roku sprzedany Janowi Chomentowskiemu. Obiekt w latach 60. XX w. został upaństwowiony. Obecnie pełni funkcje domu pomocy społecznej.

50 Pstrągowa – w pow. strzyżowskim, woj. podkarpackim. Sebastian Flizak wspomina o niej najprawdopodobniej dlatego, że uzbrojonymi chłopami podczas rabacji dowodził tam syn Jakuba Szeli – Stanisław.

51 Sebastian Flizak błędnie zapisał nazwisko, rodzinę Erazma Łazowskiego wymordowali bracia Wincenty i Marcin Strzemecki.

52 Władysław Grabski (1874–1938) – historyk, ekonomista i polityk, premier RP, autor reformy walutowej.

Jeżeli znane są komu jeszcze szczegóły z przebiegu rabacji, to dotyczą tylko stanu i spraw podstawowych. Dzisiaj nikt nie wie kto nawoływał do napadu, kto prowadził i łupy dzielił. Cała akcja była wyładowaniem nienawiści za krzywdy wiekowe. Ale przecież rabowane były dwory takich jak w Pstrągowej, w [nieczyt.], które wystrzegały się krzywd. [nieczyt.]. Gdy po I wojnie formował się pierwszy rząd polski, chłopów w Mszanie ogarnął strach, że pańszczyzna wróci. Ks. proboszcz Stabrawa⁵³ uspokajał zatrwożone umysły.

BIBLIOGRAFIA

- Ceklarz, K. (2010). *Monografia Muzeum im. Wł. Orkana w Rabce*. Rabka-Zdrój: Muzeum im. Wł. Orkana w Rabce.
- Ceklarz, K. (2014). Obraz galicyjskiej szkoły ludowej we wspomnieniach dra Sebastiana Flizaka (1881–1972). Przyczynek do biografii. W M. Koterbicka-Borys, J. Popek & B. Wolano (Red.), *Niewyczerpane bogactwo kraju... Szkolnictwo galicyjskie w dobie autonomii* (s. 89–110). Rzeszów: Studenckie Koło Naukowe Semper Fidelis.
- Ceklarz, K. (2016). „Spod Górców w świat i z powrotem” – nieznany pamiętnik dr. Sebastiana Flizaka. W J. Konieczniak & J. Pociask-Karteczka (Red.), *Wierchy wołają: Wiesławowi A. Wójcikowi na siedemdziesiąte urodziny* (s. 53–64). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Wierchy” Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK.
- Ceklarz, K. (2019). *Sebastian Flizak (1881–1972). Ludoznawca i etnograf na tle swojej epoki*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Wierchy” Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK.
- Ceklarz, K., & Majerczyk, D. (2020). *Górale Zagórzańscy, Górale Kliszczaccy* (T. V). W M. Brylak-Załuska (Red.), *Krakowiacy, Lachy, Górale – stroje wsi małopolskiej*. Nowy Sącz: Małopolskie Centrum Kultury „Sokół”.
- Chorążki, W. (2020). *Heraldyka miast Mszana Dolna. Opracowanie historyczno-heraldyczne*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, mps, praca dyplomowa.
- Danowska, E. (2013). Rabacja chłopska 1846 roku w relacji ks. Jana Popławskiego z Niegowici. *Folia Historica Cracoviensia*, 19, 223–246.
- Flizak, S. (b.d.). *Słomka*, Zbiory Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego [PTL-MD] oddział w Mszanie Dolnej, mps, brak sygn.
- Flizak, S. (1936a). Z dziejów sądownictwa dworskiego, cz. 1. *Piast*, 29, 5.

53 Ks. Józef Stabrawa (1881–1945) – proboszcz parafii pw. Świętego Michała Archanioła w Mszanie Dolnej w latach 1917–1941. Zob. Knapczyk, 1983, s. 37–39.

- Flizak, S. (1936b). Z dziejów sądownictwa dworskiego, cz. 2. *Piast*, 31, 4.
- Flizak, S. (1936c). Z dziejów sądownictwa dworskiego, cz. 3. *Piast*, 32, 6.
- Flizak, S. (1936d). Z dziejów sądownictwa dworskiego, cz. 4. *Piast*, 33, 4.
- Flizak, S. (1956). Strój Zagórze. W *Atlas Polskich Strojów Ludowych* (cz. 5: *Małopolska*, z. 6, s. 65). Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Flizak, S. (1967). Przyczynek do dziejów Mszany Dolnej. *Wierchy*, 35, 288–289.
- Grabski, W. (1929). *Historia wsi w Polsce*. Warszawa: Kasa im. Mianowskiego.
- Grodziski, S. (1996). Rok 1846 w Galicji. Przyczyny i konsekwencje. *Rocznik Bocheński*, 4, 7–14.
- Illukiewicz, O. (2002). *Kronika Mszany Dolnej*, Miejska Biblioteka w Mszanie Dolnej, mps, brak sygn.
- Janicka-Krzywda, U. (Red.). (2015). *Kultura ludowa Górali Zagórzeńskich*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Wierchy” Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK.
- Kargol, T. (2011). Jakub Szela. W A. Romanowski (Red.), *Polski słownik biograficzny*, 47 (s. 607–611). Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Societas Vistulana.
- Kieniewicz, S. (1948). Sprawa włościańska w Galicji w 1948. *Przegląd Historyczny*, 38, 61–128.
- Knapczyk, F. (1983). Książd Józef Stabrawa. *Podhalanka*, 2(8), 37–39.
- Krzysztofiak-Kobylińska, J. (2006). Gimnazjum w Mszanie Dolnej (1945–1950). *Almanach Ziemi Limanowskiej*, 24, 32–35.
- K.u.k. Kriegsministerium. (1917, December 28). Verlustliste (No. 639). Wien.
- Latoś, T. (2003). Polskie Towarzystwo Ludoznawcze w Mszanie Dolnej. *Almanach Ziemi Limanowskiej*, 15, 19–23.
- Lubimy Wino. (2025, 12 kwietnia). *Z kart historii Wytwórni Napojów Winnych Nr 4 w Mszanie Dolnej*. www.lubimywino.pl/kart-historii-wytwórni-napojow-winnych-nr-4-mszanie-dolnej/ (dostęp: 04.05.2025).
- Łysiak, L. (2000). Sąd szlachecki w Tarnowie 1787–1855. Studium archiwalne z dziejów kancelarii i registratur sądowych w Galicji. *Archeion*, 24, 305–328.
- Marszalska, J.M. & Graczyk, W. (2006). *Opaci i przeorzy klasztoru OO. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XX wieku*. Kraków: Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów.
- Mikitiuk, W., Monsunowa, T., & Niekludow, E.G. (2014). *Rod Poklewski-Kozieł*. Jekaterynburg: Izdatel'skij dom „Sokrat”.
- Miodunka, P. (2024). *Chłopi południowej małopolski wobec kryzysów żywnościowych od XVII do połowy XIX wieku*. Kraków: Wydawnictwo Universitas.

- Prokop, K.R. (2010). *Arcybiskupi haliccy i lwowscy obrządku łacińskiego. Szkice biograficzne*. Białý Dunajec–Ostróg: Ośrodek „Wołanie z Wołynia”.
- Rak, Z. (2025, 8 września). Sebastian Flizak. W K. Ceklarz, A.W. Brzezińska, J. Koźmińska, & D. Kasprzyk (Red.). *Etnoznawcy*. www.etnoznawcy.pl (dostęp: 04.05.2025).
- Stopka, K. (Red.). (2006). *Corpus Studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51–1917/18*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Strauchmann, E. (2025, 12 kwietnia). *Wodziccy. Właściciele klucza porebskiego*. www.gpn.gov.pl/wodziccy-wlasciciele-klucza-porebskiego (dostęp: 04.05.2025).
- Szewczuk, J. (1939). *Kronika klęsk elementarnych w Galicji w latach 1772–1848*. Lwów: Kasa im. Mianowskiego.
- Szubert, T. (2014a). *Jak(ó)b Szela (14) 15 lipca 1787 – 21 kwietnia 1860*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Szubert, T. (2014b). Rok 1846 – stan badań, na marginesie książki „Jak(ó)b Szela (14) 15 lipca 1787 – 21 kwietnia 1860”. W T. Kargol & K. Ślusarek (Red.), *Spółeczeństwo i gospodarka Galicji w latach 1772–1867. Źródła i perspektywy badań* (T. 1; s. 145–162). Kraków: Towarzystwo Historyczne „Historia Iagellonica”.
- Ślusarek, K. (2013). *W przededniu autonomii. Własność ziemska i ziemianie zachodniej Galicji w połowie XIX wieku*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Ślusarek, K. (2016). Zanim nadeszła rabacja. Uwagi na temat sytuacji społecznej na wsi galicyjskiej w latach czterdziestych XIX wieku. W K.K. Daszyk, T. Kargol, & T. Szubert (Red.). *Rok 1846 w Krakowie i Galicji – odniesienia, interpretacje, pamięć* (s. 25–37). Kraków: Towarzystwo Historyczne „Historia Iagellonica”.
- Wójtowicz-Wierzbicka, M. (2013). Strój. W U. Janicka-Krzywda (Red.), *Kultura ludowa Górali Zagórzańskich* (ss 233–254). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Wierchy” Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK.
- Żuławski, L. (2012). *Oblężenie Limanowej czyli rzeź galicyjska 1846*. J.M. Dziewulska (Oprac.). J. Żuławski (Red. i nota biograficzna). Kraków: Oficyna Wydawniczo-Drukarska „Secesja”.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 56

MAŁGORZATA KUŻBIDA

<http://orcid.org/0000-0002-1071-8951>
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
mkuzbida@gmail.com
DOI: 10.35765/HP.2863

Gente Ruthenus, natione Polonus.
**Młodzież ukraińska w Polsce po 2022 roku –
tożsamość, wojna, migracja**

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest analiza tożsamości młodych Ukraińców mieszkających w Polsce po rozpoczęciu pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę w 2022 roku, z uwzględnieniem czynników historycznych, prawnych, edukacyjnych i społecznych wpływających na ich samoidentyfikację.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Głównym problemem badawczym jest pytanie o kształtującą się tożsamość ukraińskiej młodzieży w warunkach przymusowej migracji, wojny i integracji z polskim społeczeństwem. W pracy zastosowano analizę źródeł historycznych i naukowych oraz metodę badań jakościowych – w tym ankiety i studium przypadku przeprowadzone wśród młodych Ukraińców w Krakowie.

PROCES WYWODU: Wywód opiera się na analizie historycznego współistnienia narodów polskiego i ukraińskiego, konfliktów tożsamościowych w XX wieku, przemian społeczno-politycznych po 1991 roku oraz aktualnych zmian wywołanych wojną i migracją. Uwzględniono również wpływ Karty Polaka, edukacji oraz mechanizmów legalizacji pobytu na kształtowanie poczucia przynależności.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Badania wskazują na tworzenie się wielowymiarowej tożsamości – łączącej przynależność ukraińską z europejskimi

Sugerowane cytowanie: Kuźbida, M. (2025). *Gente Ruthenus, natione Polonus*. Młodzież ukraińska w Polsce po 2022 roku – tożsamość, wojna, migracja. *Horyzonty Polityki*, 16(56), 505–523. DOI: 10.35765/HP.2863.

wartościami i lokalnym osadzeniem. Uczestnicy wykazują silną identyfikację z Ukrainą przy jednoczesnej adaptacji do realiów polskich.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Wojna nie osłabiła, lecz wzmocniła ukraińską tożsamość narodową. Polska staje się przestrzenią kształtowania nowego typu obywatelstwa migracyjnego. Artykuł rekomenduje wzmacnianie programów integracyjnych i polityk uwzględniających kulturową podmiotowość młodzieży ukraińskiej.

SŁOWA KLUCZOWE:

tożsamość narodowa, migracja wojenna, młodzież ukraińska, Karta Polaka, integracja kulturowa

Abstract

GENTE RUTHENUS, NATIONE POLONUS.
UKRAINIAN YOUTH IN POLAND AFTER 2022 –
IDENTITY, WAR, MIGRATION

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of this article is to analyze the identity of young Ukrainians residing in Poland after the outbreak of Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022, taking into account historical, legal, educational, and social factors shaping their self-identification.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The central research problem is how the identity of Ukrainian youth is being shaped under conditions of forced migration, war, and integration with Polish society. The study employs historical and scholarly source analysis, as well as qualitative research methods – including surveys and case studies conducted among young Ukrainians living in Kraków.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article traces the historical coexistence of the Polish and Ukrainian nations, identity-related conflicts of the 20th century, socio-political changes after 1991, and recent transformations driven by war and migration. It also examines the role of the Polish Card, education, and legalization mechanisms in shaping a sense of belonging.

RESEARCH RESULTS: The findings show the emergence of a multidimensional identity – combining Ukrainian heritage with European values and local integration. Respondents demonstrate a strong identification with Ukraine while simultaneously adapting to Polish realities.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: Rather than weakening national identity, the war has strengthened it. Poland is

becoming a space for the development of a new form of migratory citizenship. The article recommends enhancing integration programs and adopting policies that recognize the cultural subjectivity of Ukrainian youth.

KEYWORDS:

national identity, war migration, Ukrainian youth, Polish Card, cultural integration

Pojęcie narodzin narodu jest w literaturze przedmiotu opisywane wieloaspektowo. Jego teoretyczne podstawy i kontekst kulturowy stanowią pole dla licznych debat. Badacze na całym świecie spierają się o kontekst historyczny oraz jego różnorodność w odniesieniu do zagadnień, które wpływają na wciąż rodzące się konflikty międzynarodowe. Dzisiaj, zwłaszcza w odniesieniu do relacji rosyjsko-ukraińskich, wojna, której kolejny etap nastąpił w 2022 roku, stanowi kontynuację owego sporu. Zarówno Rosja, jak i Ukraina w poszukiwaniu korzeni tożsamości politycznej sięgają do tych samych źródeł. Trudno jest jednoznacznie oddzielić te dwa byty polityczne od licznych zdarzeń, osób, faktów czy kontekstów religijnych i kulturowych, które wpłynęły na ukształtowanie się tożsamości narodowej, politycznej i państwowej obu społeczności (Plokhyy, 2024).

To, co łączy, a co dzieli naród ukraiński i rosyjski w odniesieniu do tożsamości politycznej, jest zagadnieniem złożonym. Wydaje się, że pojęcie to można rozpatrywać jedynie w obrębie analizy historycznej, która mimo wielu prób nadal pozostaje kwestią narracji i kontekstu politycznego. Dzisiejsza pełnoskalowa wojna, jaką Rosjanie toczą przeciwko Ukrainie, dotyczy również prawa do trwania tej społeczności jako odrębnego narodu, suwerennego państwa i kreatora polityki wewnętrznej i zewnętrznej. Obok zbrojnego ataku dokonanego przez wschodniego sąsiada, otwiera się kolejne pole do debaty: kim są Ukraińcy, czego pragną i czym odróżniają się zarówno od Rosjan, jak i od Polaków – drugiego największego sąsiada, z którym prowadzą spory historyczne i polityczne, odnoszące się również do paradygmatów.

Dwudziestowieczny konflikt pokazał diametralne różnice istniejące między narodami takimi jak Rosjanie, Ukraińcy i Polacy. W poszukiwaniu odpowiedzi na pytania, co nas od siebie odróżnia, co

łączy, a co może stanowić kolejne pole konfliktu, dokonam analizy historycznej, jak i niektórych pojęć wpływających na rodzący się obraz nowej rzeczywistości prawnej i politycznej w odniesieniu do młodych Ukraińców, poszukujących alternatywy dla zabezpieczenia etnicznej trwałości, zwłaszcza w obliczu wciąż rosnącej rzeszy osób przybywających do Polski.

Artykuł opiera się na analizie źródeł historycznych, dokumentów prawnych oraz badań własnych autora przeprowadzonych na grupach pilotażowych. Zastosowano metodę analizy historyczno-porównawczej w celu prześledzenia ewolucji tożsamości ukraińskiej od czasów Rzeczypospolitej po współczesność. Wykorzystano również analizę treści dokumentów prawnych dotyczących statusu młodych Ukraińców w Polsce po 2022 roku. Badania własne prowadzono, opierając się na danych uzyskanych od grupy osób dążących do uzyskania stałego pobytu oraz od studentów miasta Krakowa, w tym UKEN, w latach 2022–2024. Grupę badawczą stanowiły osoby w wieku 15–35 lat, które dążyły do uzyskania karty stałego pobytu na podstawie pochodzenia lub Karty Polaka. Dodatkowo przeprowadzono badania na grupie studentów UKEN w roku akademickim 2023/2024, obejmując nimi osoby posiadające zarówno polskie, jak i ukraińskie obywatelstwo.

HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA TOŻSAMOŚCI UKRAIŃSKIEJ

Pomimo upływu lat w literaturze przedmiotu nadal można odnaleźć pojęcia negujące istnienie narodu ukraińskiego, jakoby nieposiadającego własnej pamięci historycznej (Skrukwa, 2019). Paradoksalnie dzisiejsze zmagania wojenne wpływają na wzmocnienie postaw narodowych, utrwalających przekonanie społeczne o istnieniu narodu ukraińskiego posiadającego odmienną od rosyjskiej i polskiej koncepcję narodową. Proces utrwalania tej świadomości oraz jego kontekst są szczególnie widoczne w postawach, opiniach i poglądach głoszonych przez młode pokolenie Ukraińców w wieku od 15 do 25 lat.

Niepodważalnym faktem jest, że historia Polski i Ukrainy miała istotny wpływ na ukształtowanie się obu społeczeństw. Po zakończeniu wspólnej egzystencji politycznej w ramach Rzeczypospolitej

Obojga Narodów i niespełnionej koncepcji trojga narodów Litwini, Ukraińcy (dawniej nazywani Rusinami) oraz Białorusini zachowali wspólne dziedzictwo polityczne i kulturowe z Polską. Brak upodmiotowienia narodowego i nierozwinięcie federacji państwa o naród rusiński w dalszej perspektywie przyniosły klęskę narodową Ukraińcom i Polakom, co wykorzystało Imperium Moskiewskie (rosyjskie), dokonując rozbiorów Rzeczypospolitej. Ówczesne wieloetniczne państwo charakteryzowała mozaika wyznań: od chrześcijańskich przez muzułmańskie i żydowskie po prawosławne. Zróżnicowanie religijno-kulturowe krzyżowało się z silnymi podziałami społecznymi, wzmacniając podziały narodowe. Rozpad wieloetnicznego państwa polskiego pozwolił na rozszerzenie przestrzeni kulturowej rosyjskiej koncepcji w obrębie ukraińskiego państwa hetmańskiego, która z biegiem lat uzyskiwała przewagę nad dziedzictwem kulturowym, w tym nad narracją o Rusi Kijowskiej (Kłoczowski, 2008)

Na uwagę zasługuje definicja podana przez ukraińskiego badacza Jarosława Isajewicza, który uważa, że Rzeczpospolita była wówczas państwem czterech nieposiadających wtedy tożsamości narodów etniczno-terytorialnych: białoruskiego, litewskiego, polskiego i ukraińskiego, a obszar przez nie zamieszkały był terenem wzajemnego przenikania się.

DWUDZIESTOWIECZNE DOŚWIADCZENIA WSPÓLISTNIENIA

Kolejne doświadczenia współlistnienia w państwie polskim obywateli określających się jako Polacy i Ukraińcy pochodzą z lat dwudziestych XX wieku. Na mocy rozwiązań pokojowych po zakończeniu I wojny światowej państwo polskie zobowiązało się stworzyć autonomię dla społeczności ukraińskiej zamieszkującej teren przyznany II RP. Wspólnym doświadczeniem było utworzenie w ramach izby ustawodawczej parlamentu przedstawicielstwa legalnie działających partii politycznych, których cel stanowiło reprezentowanie społeczności ukraińskiej w ramach istniejącego ładu politycznego. W okresie II RP wyróżnili się zarówno zwolennicy pokojowych rozwiązań współlistnienia, jak i ich oponenti, sięgający do bezprawnych, a wręcz zbrodniczych metod kształtowania wzajemnych relacji.

W tamtym czasie Ukraińcy byli drugą co do wielkości grupą narodową zamieszkującą ziemie międzywojennej Rzeczypospolitej. Zasadniczą kwestią, która wówczas odróżniała oba społeczeństwa, była struktura posiadania oparta na gospodarce rolnej. Ograniczony dostęp do edukacji powszechnej, a nade wszystko rodzące się poczucie tożsamości narodowej, politycznej i społecznej ogniskowały spory między narodami. Pokłosie współlistnienia w wielonarodowym cesarstwie austro-węgierskim oraz w Imperium Romanowów w obu społecznościach wywołało wiele negatywnych odczuć, zwłaszcza w obszarze wzajemnego postrzegania kwestii suwerenności państwa, akceptacji na arenie międzynarodowej, wytyczenia granic oraz kształtowania przekazu społecznego stanowiącego o narodowej różnorodności. Społeczeństwo Polski oraz Ukrainy na początku XX wieku zmagало się z dylematem tożsamości politycznej i państwowej, choć z różną intensywnością i w różnym czasie. Utrata państwowej podmiotowości przez Ukrainąską Republikę Ludową na rzecz projektu komunistycznego pogłębiła wzajemne różnice zarówno wewnątrz samego społeczeństwa ukraińskiego, jak i w relacjach polsko-ukraińskich. Środowiska nauczycieli, przedstawicieli rodzającego się mieszczaństwa i duchowieństwa wzięły na siebie rolę przewodników społecznych kształtujących świadomość narodową.

Eksplozja aktywności ośrodków kulturalno-oświatowych, towarzystw wsparcia gospodarczego i rolniczego oraz wzrost liczby ukraińskich partii politycznych nastąpiły na terenach Małopolski Wschodniej (dzisiejsze województwo lwowskie, Iwano-Frankińsk, Tarnopol, Kołomyja, Stryj – obecnie tereny Ukrainy; Przemyśl, Rzeszów – obecnie tereny III RP). Oba narody mimo trudności ekonomicznych oparły swą aktywność na koncepcji utrwalania silnej, niezależnej tożsamości narodowej. Wszystkie partie polityczne poza komunistycznymi apelowały o konieczność utrwalania dążeń niepodległościowych i narodowych swoich narodów. Zarówno Ukraińcy, jak i Polacy wygłaszali te postulaty, opierając się na dostępnych środkach ekonomicznych i społecznych. Dla obu narodów narzędziem realizacji głównych dążeń było stworzenie jak najszerszego dostępu młodzieży do systemu edukacji. Konieczność wpływania na treści merytoryczne, ideologiczne i polityczne wywoływała liczne problemy. Zarzewiem konfliktu między Polakami i Ukraińcami stały się szkoły, uniwersytety, parlament i kościół.

Opowieść o tym, kto i dlaczego stworzył własne państwo, dla kogo je kształtuje i na jakich zasadach się przy tym opiera, dała podwaliny pod spór o interpretację, komu przysługuje niezależne państwo. Dla Polaków, którzy po 123 latach zaborów odzyskali niepodległość, koncepcja państwa narodowego czy wielonarodowego ścierała się z zagadnieniami ekonomicznymi. Powszechny brak rozwiniętego przemysłu, uzależnienie od gospodarki rolnej, nisko wykwalifikowane kadry pracownicze, głód ziemi oraz konieczność stworzenia narracji o tym, jakiego państwa chcemy – wszystko to rodziło pytania. Czy państwo ma gwarantować opiekę społeczną, ekonomiczną, militarną, a jeśli tak, to w jakim zakresie? Jaką rolę odgrywa jednostka w procesie kształtowania bytu państwowego?

Początek XX wieku był nacechowany silnym pragnieniem zaznaczenia swojej narodowej obecności zwłaszcza w miejscach, w których nastąpiła eksplozja tożsamości politycznej. Równoległe z tymi hasłami przenikały się postulaty partii socjalistycznych, a szerzej – komunistycznych, dążących do internacjonalizmu i likwidacji narodów na rzecz klas społecznych. Na wzajemnych relacjach cieniem kładły się wydarzenia z czasów wojny: mordy dokonane na polskiej ludności cywilnej Wołynia przez Ukraińską Powstańczą Armię (UPA) oraz organizacje nacjonalistyczne zmierzające do budowy państwa opartego na czystości etnicznej. Udział jednostek wojskowych w pacyfikacji walczącej Warszawy społeczność polska uznała za akt kolaboracji. UPA oraz inne ukraińskie organizacje nacjonalistyczne, realizując politykę dążenia do niepodległości Ukrainy, stosowały terror wobec polskiej ludności cywilnej, co doprowadziło do śmierci tysięcy Polaków. Poczucie wielonarodowości stało się symbolem zdrady. Obie nacje miały liczne powody do wzajemnych animozji. Prowadzone obecnie badania historyków z Polski i Ukrainy wskazują na znaczące rozbieżności w interpretacji przyczyn i skutków tego konfliktu. (Hud, 2020). Dla Ukraińców elementem walki z instytucją niszczącą ich narodową emancypację było państwo polskie II RP. Spór o narodowe interesy, moralność w czasach wojny i prawo do samostanowienia zamroził nowy układ sił w Europie. Podział między światem Zachodu i Wschodu na nowo zdefiniował rolę i miejsce obu narodów na mapie państw posiadających podmiotowość. Żelazna kurtyna ograniczała oba społeczeństwa aż do roku 1989.

WSPÓŁCZESNE PROCESY KSZTAŁTOWANIA TOŻSAMOŚCI

Od rozpadu ZSRR, czyli przez ponad trzydzieści lat istnienia niepodległej Ukrainy, nadal występowały spory o to, kto i na podstawie jakich przesłanek stworzył naród ukraiński, czy istnieje nacja i jaką ma tożsamość. Istotę sporu ogniskowała kwestia znaczenia języka rosyjskiego. W procesie tworzenia współczesnej ukraińskiej tożsamości uczestniczyło wielu aktorów, dla których obrazy z przeszłości stanowiły tło, wybierane w zależności od potrzeb politycznej chwili. Nie istniała jednolita, wspólna dla całego terytorium koncepcja, na podstawie której istniejący aparat państwowy promowałby wizję utrwalania narodowej pamięci. Do 2022 roku zarówno wschodnia, jak i zachodnia część Ukrainy koncentrowała się na wzorcach tożsamości, historii i języku bliskich jej narracji, a często ukształtowanych jeszcze w wariancie sowieckim. Rosja wykorzystywała te dylematy tak długo, jak w przeważającej większości głos w państwie miało pokolenie uznawane za bezpośredniego spadkobiercę sowieckiej tożsamości (Szeptycki, 2010).

Zerwanie z wizją wspólną z Rosją przeszłości dokonało się dzięki aktywności młodych Ukraińców, którzy odrzucili perspektywę dalszego pogłębiania koegzystencji z WNP, dążąc do umiejscowienia swojego kraju w zachodniej, a nie wschodniej części Europy. Elity ukraińskie zostały oddolnie zmuszone do adaptacji nowej wizji przyszłości i jej śmielszego dążenia do integracji w ramach Unii Europejskiej. Wybór kierunku zachodniego nie był przypadkowy. O ile w latach 90. XX wieku istniał stan przejściowy w kreowaniu wizji polityki zagranicznej państwa, o tyle od 2004 roku, po zakończeniu Pomarańczowej Rewolucji, pierwszeństwo w kształtowaniu polityki tożsamościowej zaczęto opierać na projektach zgłoszonych przez studentów i aktywistów wywodzących się z zachodniej i centralnej Ukrainy. Dzięki ruchom studenckim następowała afirmacja narodu odrzucającego odmienną – radziecką czy polską – narrację historyczną (Kamionka, 2023). Zmienność narracji historycznej oraz polityki zagranicznej Ukrainy można również zaobserwować w działaniach kolejnych głów państwa, które piastując stanowisko prezydenta, autorytarnie wprowadzały własne interpretacje i obowiązującą wizję polityki historycznej wraz z kierunkami utrwalania tożsamości

narodowej. Doskonałym przykładem jest rozwój badań nad Wielkim Głodem z lat 1932–1933, zapoczątkowany wraz z objęciem prezydentury przez Wiktora Juszczenkę, czy gloryfikacja Ukraińskiej Powstańczej Armii i m.in. Stepana Bandery.

Dziedzictwo Rzeczypospolitej Obojga Narodów pozostawiło w przestrzeni politycznej pojęcie *Gente Ruthenus, nazione Polonus* – „pochodzeniem Rusin, narodowością Polak”. Współcześnie warto zastanowić się nad jego pierwowzorem. Zagadnienia związane z przynależnością do danego narodu, zwłaszcza u progu XXI wieku, nabierają dla współczesnych społeczeństw nowego znaczenia. Istotne jest ukazanie, co i w jakim stopniu determinuje nowe treści wpływające na kształtowanie się postaw narodowych, kulturowych i patriotycznych młodego pokolenia.

Młodzi Ukraińcy, którzy podjęli naukę po 1991 roku, otrzymali edukację opartą na przekazie narodowej i kulturowej identyfikacji z państwem i narodem. Dla społeczeństwa w obliczu suwerenności politycznej czynnikiem integrującym i spajającym stało się pojęcie narodu i nacji. Chociaż proces ten nie przebiegał pokojowo i był obciążony wewnętrznymi sporami, przełomowymi momentami okazały się rewolucje z lat 2004 i 2014. W obliczu rosyjskiej wojny hybrydowej przeciwko Ukrainie w społeczeństwie rodzi się przekonanie o konieczności utrwalania tego, co wspólne. Machina politycznej samoidentyfikacji odrzuciła radzieckie dziedzictwo, dokonując procesu dekomunizacji. Likwidacja pomników Lenina, zmiana nazw ulic na rzecz bohaterów związanych z Ukraińską Powstańczą Armią oraz podkreślenie odrębności kulturowej Ukraińców od Rosjan stały się widoczne w wielu obszarach życia społecznego (*Dekomunizacja Ukrainy*, b.d.; *Derusyfikacja i dekomunizacja*, n.d.) W kanonie świąt narodowych i państwowych pojawiły się takie dni jak:

1. Dzień Jedności Państwa (22 stycznia 1919 roku) – upamiętniający połączenie Ukrainy Zachodniej ze Wschodnią (opór przeciwko Rosji Radzieckiej, walka o niepodległość państwa).
2. Dzień Bohaterów Niebiańskiej Sotni (20 lutego 2014 roku) – na cześć bohaterów biorących udział w rewolucji godności.
3. Święto Narodowej Identyfikacji (24 lutego 2024 roku) – ustanowione przez prezydenta Zelenskiego w odpowiedzi na agresję Rosji. Jego celem jest ukazanie wspólnoty wszystkich

mieszkańców terytorium Ukrainy sprzeciwiających się zbrojnej agresji, niezależnie od pochodzenia etnicznego. Święto ma przywoływać postawy patriotyczne u mieszkańców kraju, uznających prawa człowieka i integralność terytorialną państwa.

4. Dzień Wyszywanki (15 maja 2006 roku).
5. Święto Konstytucji Ukrainy (28 czerwca 1996 roku).
6. Dzień Flagi Państwowej Ukrainy (23 sierpnia 2004 roku).
7. Dzień Niepodległości Ukrainy (24 sierpnia 1991 roku).
8. Dzień Obrońców Ukrainy (14 października 2014 roku) – ustanowiony po rewolucji godności. Potrzeba utworzenia tego święta narodziła się po okupacji Doniecka i Ługańska, uznawanej w Ukrainie za separatyzm rosyjski, w pierwszych dniach wojny o utrzymanie integralności terytorialnej Ukrainy.
9. Dzień Pamięci Ofiar Wielkiego Głodu i Represji Politycznych (obchodzony od 2000 roku, ustanowiony jako święto państwowe w 2004 roku) – obchodzony w listopadzie.

Katalog nowych świąt w przeważającej większości stanowi odbicie historycznych zmagañ społeczeństwa, opierającego się narracji kreowanej przez lata przez Rosję o istnieniu bratnich narodów. Współcześnie Ukraina przeciwstawia się tej wizji, ukazując szereg zdarzeń, które mają temu przeczyć. Na bohaterów narodowych i państwowych wybiera się regiony, postacie oraz te elementy, które mają ukazać samodzielne dążenie społeczeństwa do niezależności politycznej od sąsiadów – zarówno Polski, jak i Rosji.

POSTAWY PATRIOTYCZNE MŁODYCH UKRAIŃCÓW

Badania socjologiczne przeprowadzone w Ukrainie w ostatnich latach pokazują, że młodzi ludzie stanowią grupę, dla której pojęcia takie jak Ukraina, tożsamość, państwo, wyszywanka, niezależność czy uznanie dla języka ukraińskiego są najwyższymi wartościami. Jeszcze przed rokiem 2022 młodzi oceniali swoje szanse na rozwój w Ukrainie i deklarowali, że patrzą w przyszłość z nadzieją. Mimo że dostrzegali negatywne tendencje widoczne w polityce wewnętrznej, ponad 43% badanych uznało, że ich przyszłość jest

w kraju rodzinnym. Przeciwnego zdania było 34% respondentów, natomiast między 14 a 17% kategorycznie opowiadało się za pozostaniem w kraju ojczystym. Badania, mimo rozbieżności co do planów zawodowych, ukazywały jeszcze jeden aspekt: wiarę w trwałość państwa, przywiązanie do tradycji oraz chęć porównania swojego patriotyzmu z patriotyzmem obywateli innych państw, takich jak Stany Zjednoczone czy kraje europejskie. Współcześnie młodzi Ukraińcy nie wstydzą się swojej ukraińskiej tożsamości. Stereotyp narodu chłopskiego, którego kultura sprowadza się jedynie do folkloru, przestał obowiązywać. Dla większości społeczeństwa, zwłaszcza młodych, esencją postaw patriotycznych, oporu i dumy narodowej stało się powiedzenie „Dzień dobry, my z Ukrainy” (Jędrysik, 2022).

WOJNA A CHĘĆ PRZETRWANIA – W KONTEKŚCIE LEGALIZACJI POBYTU W POLSCE

Wojny stanowią integralną część życia społeczności Polski i Ukrainy, których losy są splecione od pokoleń. Niezależnie od podziałów geograficznych i politycznych czynnikiem, który może poróżnić nasze społeczeństwa, jest identyfikacja kulturowo-patriotyczna. Tożsamość jest również kluczową kwestią obecnej wojny. Wspólna ukraińska tożsamość się umacnia, obejmując także osoby o rosyjskim pochodzeniu lub wywodzące się ze zrusyfikowanych rodzin (*Patriotyzm w rozumieniu współczesnej młodzieży Ukrainy*, b.d.).

Chociaż w ich domach używany będzie rosyjski albo surżyk, w spisie powszechnym deklarują ukraiński jako swój język ojczysty. Jednocześnie ukraińska tożsamość narodowa stała się bardziej obywatelska, wielokulturowa i zróżnicowana regionalnie. Akceptacja wielokulturowości i obywatelskiej tożsamości jest znacznie większa na Ukrainie od czasu rewolucji godności, a wojna tylko ten przekaz wzmacnia.

WOJNA A PROCESY MIGRACYJNE

Polska w XX wieku stała się państwem homogenicznym, dlatego niekiedy trudno jest wyjaśnić, dlaczego wielu obywateli Ukrainy posługuje się zarówno językiem ukraińskim, jak i rosyjskim. Spis

powszechny z 2021 roku ukazał zmniejszającą się populację Ukraińców – tendencję zauważoną na długo przed wojną. W przededniu militarnej agresji liczba ludności wahała się od 34,5 do 37,4 mln osób. Katastrofa demograficzna, jaka obecnie dokonuje się w Ukrainie, przyspiesza depopulację kraju, co prowadzi do znacznej deformacji struktury wiekowej i płciowej społeczeństwa. Mobilizacja zastąpiła migrację zarobkową, wymuszając na młodzieży emigrację z kraju. Mimo że jej nastawienie jest optymistyczne, realia życia przyspieszają proces migracji młodego pokolenia do państw Europy.

Według Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka liczba strat wśród ludności cywilnej do 24 września 2023 roku wyniosła 27 449 osób, w tym 9701 ofiar śmiertelnych i 17 748 rannych. Rzeczywiste liczby są jednak znacznie wyższe, ponieważ wiele przypadków wymaga dalszego potwierdzenia lub miały one miejsce na terytoriach frontowych, co utrudnia ich weryfikację. Dotyczy to przede wszystkim Mariupola, Łysyczańska, Popasnej i Sievierodoniecka, gdzie odnotowano liczne przypadki śmierci i zranień wśród cywilów (Bazhenowa, 2023). Osoby migrujące to w przeważającej części pokolenie osób młodych, aktywnych zawodowo oraz dzieci w wieku szkolnym, w tym młodzież studiująca między 17. a 23. rokiem życia. Równolegle rośnie liczba kobiet w ciąży rodzących dzieci w innych krajach – m.in. w Polsce w 2022 roku urodziło się 13 748 dzieci, czyli dwa razy więcej niż w 2021 roku. To nowe pokolenie, dla którego częścią tożsamości będzie dwujęzyczność.

W perspektywie średnio- i długoterminowej przedłużający się konflikt zbrojny warunkuje pozostanie ukraińskich obywateli poza granicami państwa. W Polsce z badań przeprowadzonych m.in. przez dr. hab. Piotra Długosza wynika, że wzrasta liczba osób deklarujących chęć pozostania i osiedlenia się na stałe (Długosz, 2023; Stodolak 2023).

Pomimo ogromnych strat wojennych 72% ukraińskiej młodzieży jest gotowa przyłączyć się do inicjatyw budujących jej społeczność. Badania te odzwierciedlają nastawienie młodego pokolenia do wciąż rosnącej chęci pozostania aktywnymi zawodowo, a także włączania się w pomoc jako wolontariusze. W Ukrainie rośnie jednak trend wyjazdu z kraju ze względu na przyszłość dzieci oraz obawy przed poborem do armii. Młodzież coraz częściej deklaruje chęć uniknięcia zasadniczej służby wojskowej, o czym informuje każdego dnia straż

graniczna, zatrzymująca kolejne grupy próbujące nielegalnie przekroczyć granicę kraju (Bednarek, 2023; *Ukraińska młodzież dzisiaj*, b.d.).

Proces przyjmowania młodzieży z Ukrainy do Polski odbywał się już przed wojną. Miał on swoje etapy, intensywność i zmienne motywacje. Nasilenie procesu nastąpiło wraz z wprowadzeniem Karty Polaka – dokumentu, który miał zadośćuczynić pokoleniom pozostałym poza terytorium RP na skutek zmian granicy bądź poddanym represjom politycznym m.in. ze strony ZSRR. Ustawa z 2007 roku, której pierwotnym założeniem było administracyjne i ekonomiczne przybliżenie kraju przodków, była skierowana zwłaszcza do osób nadal pielęgnujących tradycje i kulturę Polski oraz mających poczucie więzi z narodem. Pierwsze lata po jej uchwaleniu pokazały, że przeważająca część młodzieży z Ukrainy, która otrzymała Kartę Polaka, jest zainteresowana podjęciem nauki na uczelniach wyższych. Poziom znajomości języka polskiego oraz identyfikacja z tradycją lub uczestnictwo w klubach polonijnych i szkołach z polskim językiem nauczania były rzeczywiste. Popularność studiów w Polsce wzrastała wraz ze zmianami zachodzącymi w samej Ukrainie. W latach 2010–2014 wzrost zainteresowania ofertą edukacyjną polskich uniwersytetów był spowodowany głównie czynnikami ekonomicznymi – młodzież wybierała przeważnie uczelnie państwowe oferujące bezpłatną naukę dla posiadaczy Karty Polaka. Od 2014 roku nastąpiła zmiana trendu edukacyjnego u młodego pokolenia Ukraińców – wybór jednostek poza granicami ojczyzny był również spowodowany chęcią posiadania europejskiego wykształcenia. Z raportu Najwyższej Izby Kontroli wynika, że studenci z Ukrainy stanowią najliczniejszą grupę cudzoziemców kształcących się na polskich uczelniach. Pod koniec 2019 roku ponad 38 500 osób pochodzących z Ukrainy studiowało na polskich uczelniach publicznych i niepublicznych. W 2022 roku odnotowano ich 48 150 (*Większość zagranicznych studentów w Polsce pochodzi z Ukrainy*, 2021; *Duży wzrost studentów z Ukrainy*, b.d.) Chęć pomocy studentom deklaruje również polskie Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, uważając, że obostrzenia w wydawaniu paszportów zagranicznych dla osób przebywających w Polsce przez władze Ukrainy mogą negatywnie wpłynąć na zachowanie poziomu bezpieczeństwa bezpośrednio zainteresowanych (*Co dalej z ukraińskimi studentami w Polsce? Minister nauki zapowiada szereg rozmów*, 2024).

ASPEKTY PRAWNE LEGALIZACJI POBYTU

Mimo upływu dwóch lat od wybuchu wojny Polska jako państwo nadal prowadzi aktywną politykę wsparcia dla społeczeństwa migrującego. I chociaż zmieniają się postawy społeczeństw, nadal pozostajemy w obliczu zmagających, których konsekwencje na trwałe zmieniają oblicze obu narodów. Aby móc odnieść się do kwestii, które zaczynają negatywnie wpływać na wzajemne relacje, trzeba przyrzeć się rozwiązaniom prawnym i administracyjnym, formalnie organizującym przestrzeń społeczną.

Warto zwrócić uwagę na proces legalizacji pobytu na terenie RP przez obywateli Ukrainy. Wojna wprowadziła do katalogu rozwiązań pojęcie „otwartości granic” również w całej Unii Europejskiej. Na podstawie tych propozycji Polska procedowała Ustawę z dnia 12 marca 2022 roku o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Z jej głównych założeń wynika, że każdy, kto przybył do Polski po 22 lutego 2022 roku, ma prawo do legalnego pobytu, opieki medycznej, prawo do pracy oraz nauki do 30 września 2025 roku. To rewolucyjne rozwiązanie przyniosło możliwość podjęcia studiów w uniwersytetach państwowych na tych samych zasadach co Polacy, w systemie dziennym, bezpłatnie. Dodatkowym wsparciem jest czynnik finansowy, gwarantujący możliwość pobierania pomocy socjalnej w wysokości od 30% do 50% wartości najniższej krajowej pensji wypłacanej w 2023 roku. Ułatwienia prawne i finansowe wobec obywateli Ukrainy po dwóch latach zaczęły przynosić również napięcia, zwłaszcza w obliczu narastających opinii negatywnych rodzących się w obu społeczeństwach. Zarówno Ukraińcy, jak i Polacy odczuwają zwiększającą się presję ekonomiczną (*Ukraińcy dostaną 800 plus na dzieci. Ale jest warunek*, 2024).

MOTYWACJE UZYSKANIA STATUSU PRAWNEGO

Wyjazd w celu podjęcia nauki jest jednym z elementów uniknięcia poboru do wojska. Dzisiaj Polska stała się również miejscem, gdzie następuje eksplozja w procesie uzyskania prawa do posiadania Karty Polaka czy długoterminowego pobytu na podstawie pochodzenia.

Z badań przeprowadzonych na grupie pilotażowej osób w wieku 15–35 lat, które w latach 2022–2024 dążyły do uzyskania karty stałego pobytu na podstawie pochodzenia lub Karty Polaka, wynika, że ich motywem nadrzędnym jest chęć posiadania alternatywnej formy zabezpieczenia prawnego i administracyjnego dla siebie i swoich dzieci.

Dążenie do osiągnięcia poczucia bezpieczeństwa w obliczu przedłużającego się konfliktu zbrojnego ma formalnie stworzyć poczucie stabilizacji. Wiąże się to z prymordialistycznym rozumieniem tożsamości narodowej, która jest kolejną kluczową kategorią rozwoju obu społeczeństw. Współcześnie w Polsce i Ukrainie w aktach urodzenia czy dowodach osobistych nie pojawia się kategoria pojęciowa „narodowość”. Zabieg ten był stosowany do 1953 roku, gdy osoby urodzone na terytorium ZSRR mogły teoretycznie wybrać jedną z narodowości, z którą się utożsamiają, a następnie wpisać ją do aktu urodzenia. Jeśli rodzice mieli różne narodowości, to osoba uzyskująca pierwszy paszport lub dowód osobisty mogła wybrać jedną z tych dwóch – decyzja była nieodwołalna, ważna przez całe życie. Za sprawą tak zastosowanego rozwiązania prawnego mamy wielu obywateli Ukrainy pochodzenia polskiego w drugim i trzecim pokoleniu. Co więc dzisiaj określa poczucie tożsamości narodowej?

BADANIA NAD TOŻSAMOŚCIĄ MŁODYCH UKRAIŃCÓW

Z badań przeprowadzonych na grupie studentów UKEN w roku akademickim 2023/2024 wynika, że zarówno osoby posiadające polskie, jak i ukraińskie obywatelstwo swoją tożsamość identyfikują z krajem, w którym się urodzili i wychowali. Poczucie przynależności również łączą z językiem, jakim posługują się w domu rodzinnym. Dostrzegają wiele podobieństw, które między nimi występują, np. chęć osiągnięcia podobnych celów zawodowych, niemniej jednak tym, co stanowi element różnicujący, jest identyfikacja z szerszą grupą społeczną. W przypadku młodzieży z Ukrainy na pytanie „Czy zamierzasz zostać w Polsce?”, odpowiedzi pozytywnej udzieliło 70% ankietowanych, ale już w odpowiedzi na pytanie o to, czy czują się Polakami, jeśli posiadają Kartę Polaka, przeważająca

większość określała się jako Ukraińcy z polskimi przodkami. Na pytanie: „Kim się czujesz, jakiej jesteś narodowości?”, respondenci najpierw wskazywali na pochodzenie ukraińskie, a następnie na polskie jako element tożsamości prawnej, nie emocjonalnej. Dzisiaj trudno jednoznacznie określić, jaki poziom identyfikacji państwowej posiadają młodzi Ukraińcy, którzy zamieszkali w Polsce – trudności wynikają z braku ogólnokrajowych badań.

Z częściowych danych, jakie posiadamy, należy wnioskować, że rodzi się grupa, dla której przynależność państwowa i kulturowa jest ściśle związana z Ukrainą. To sprawia, że Polska przestaje być państwem homogenicznym, a pojęcie *Gente Ruthenus, natione Polonus* – „pochodzeniem Rusin, narodowością Polak” nabiera nowego znaczenia. Zwłaszcza że w 2023 roku urzędy wojewódzkie zanotowały skokowy wzrost wniosków o uznanie i przyznanie prawa do posiadania polskiego paszportu. Z dostępnych danych wynika, że w 2022 roku nowymi obywatelami państwa zostały 9833 osoby, z czego 1401 miało pochodzenie ukraińskie. (Badania własne autora prowadzone na podstawie danych uzyskanych od grupy osób dążących do uzyskania stałego pobytu oraz pośród studentów miasta Krakowa, w tym UKEN. Na pytanie: „Czy chcecie poznawać historię, kulturę własnego narodu i państwa?”, odpowiedź: „Tak” stanowiła przeważającą większość u respondentów z Polski i Ukrainy).

WNIOSKI

Analiza ewolucji tożsamości młodych Ukraińców w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej wskazuje na kilka kluczowych wniosków.

Po pierwsze, wojna przyspieszyła procesy konsolidacji ukraińskiej tożsamości narodowej, odrzucającej zarówno rosyjską, jak i polską narrację historyczną na rzecz własnej, niezależnej wizji narodowej.

Po drugie, młodzi Ukraińcy migrujący do Polski zachowują silne przywiązanie do ukraińskiej tożsamości kulturowej i narodowej, traktując polskie obywatelstwo lub status prawny jako instrument bezpieczeństwa, a nie identyfikacji emocjonalnej.

Po trzecie, system edukacyjny i prawny Polski stwarza warunki dla integracji młodych Ukraińców, jednak proces ten nie prowadzi automatycznie do asymilacji kulturowej.

Polska przestaje być państwem homogenicznym, a pojęcie *Gente Ruthenus, nazione Polonus* – „pochodzeniem Rusin, narodowością Polak” nabiera nowego znaczenia.

W obliczu narastającej polaryzacji społecznej i braku stabilnego modelu państwa odpowiadającego na wyzwania migracyjne można przypuszczać, że wraz z trwającym konfliktem zbrojnym w Ukrainie będą otwierały się kolejne obszary sporu polsko-ukraińskiego (Staniszewski, 2023). Analizując wydarzenia współczesnej historii Polski i Ukrainy, trudno nie zauważyć, że ponownie stajemy w obliczu pytania, jaki wywieramy na siebie wpływ. Czy będziemy się ponownie zmagać ze wzrostem narodowych, kulturowych czy politycznych tendencji społeczności ukraińskiej mieszkającej w Polsce? Warto podkreślić, że zarówno Polska, jak i Ukraina nie przestaną mieć odmiennych interesów politycznych, ekonomicznych i społecznych, a ich nośnikiem, nawet mimowolnie, zawsze pozostanie społeczeństwo migrujące między dwoma krajami.

Elementem różnicującym obie grupy będzie nadal czynnik stanowiący o tożsamości. Moment, w którym oba narody określą grę wspólnych bohaterów, może ten impas przełamać. Dzisiaj młodzież jest grupą, która dzięki wspólnej edukacji może wprowadzić nową jakość do naszych wzajemnych relacji. Nauka o spuściźnie narodowej, widzianej w szerokim aspekcie relacji międzynarodowych, stanowi dla społeczności polskiej i ukraińskiej wyzwanie XXI wieku.

BIBLIOGRAFIA

- Bazhenowa, H. (2023, 12 października). *Demograficzne wyzwania Ukrainy*. Instytut Europy Środkowej. Komentarze IES, 973. <https://ies.lublin.pl/komentarze/demograficzne-wyzwania-ukrainy/> (dostęp: 12.10.2023).
- Bednarek, M., & Chalimonik, H. (2023, 9 maja). *Dlaczego mężczyźni uciekają z Ukrainy przed wojną? „Nie chciałem być mięsem”*. Gazeta Wyborcza. <https://katowice.wyborcza.pl/katowice/7,35063,29738051,dlaczego-ukrainscy-mezczyzni-uciekaja-przed-wojna-nie-chcialem.html> (dostęp: 09.05.2023).
- Co dalej z ukraińskimi studentami w Polsce? Minister nauki zapowiada szereg rozmów. (2024, 26 kwietnia). Onet Kobieta. <https://kobieta.onet.pl/wiadomosci/ukrainscy-studenci-w-polsce-minister-nauki-zapowiada-powazne-zmiany/tmllt3h> (dostęp: 26.04.2024).

- Dekomunizacja Ukrainy*. (b.d.). https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/234624.html (dostęp: 26.04.2024).
- Derusyfikacja i dekomunizacja*. (b.d.). Transparency International Ukraine. <https://ti-ukraine.org/research/derusyfikatsiya-ta-dekomunizatsiya-nazv-yak-zminyuyutsya-ukrayinski-mista/> (dostęp: 12.12.2023).
- Długosz, P., & Izdebska-Długosz, D. (2024). *Uchodźczynie wojenne z Ukrainy. Dwa lata od inwazji*. Lublin: Wydawnictwo Academicon.
- Duży wzrost studentów z Ukrainy*. (b.d.). Ośrodek Przetwarzania Informacji. <https://opi.org.pl/duzy-wzrost-liczby-studentow-z-ukrainy-nowy-raport-opi-cudzoziemcy-na-uczelniach-w-polsce/> (dostęp: 12.12.2023).
- Hud, B. (2020). *Na naszej nie swojej ziemi* (cyt. za I. Franko). Lwów: Wydawnictwo Instytutu Ukrainoznawstwa, Narodowa Akademia Nauk.
- Jędrysik, M. (2022, 10 kwietnia). *Dzień dobry, my z Ukrainy. Tożsamość ukraińska to kluczowa kwestia tej wojny*. OkoPress. <https://oko.press/jak-ukrainska-tozsamosc-pozwala-bronic-sie-przed-rosja> (dostęp: 10.04.2022).
- Kamionka, M. (2023). Młode pokolenie Ukrainy jako katalizator zmian społeczno-politycznych w latach 1990–2022. *Youth in Central and Eastern Europe*, 10(15), 48–55.
- Kłoczowski, J. (2008). Dziedzictwo Rzeczypospolitej Obojga (Wielu) Narodów. *Ethos*, 21(1), 29–37.
- Patriotyzm w rozumieniu współczesnej młodzieży Ukrainy*. (b.d.). http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/32.pdf (dostęp: 12.12.2022).
- Plokhyy, S. (2024). *Rosja i Ukraina. Największe starcie XXI wieku*. Kraków: Znak Horyzont.
- Skrukwa, G. (2019). Nacja czy naród, ukraińska czy Ukrainy: W stronę rozstrzygnięcia? *Czas Kultury*, 2(201), 98–105.
- Staniszewski, R. (2023). *Společna percepcja uchodźców z Ukrainy, migrantów oraz działań podejmowanych przez polskie państwo*. Warszawa: Katedra Socjologii Polityki i Marketingu Politycznego, Uniwersytet Warszawski. <https://spolecznapercepcjamigrantow.wnpism.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/147/2023/05/Raport-2023-dr-Robert-Staniszewski-Broszura.pptx.pdf> (dostęp: 11.04.2023).
- Stodolak, S. (2023, 11 kwietnia). *Miliony, które nie wrócą. Ukrainę czeka kryzys demograficzny?* Warszawa: Warsaw Enterprise Institute. <https://wei.org.pl/2023/aktualnosci/ssstodolak/miliony-ktore-nie-wroca-ukraine-czeka-kryzys-demograficzny/> (dostęp: 11.04.2023).
- Szeptycki, A. (2010, 4 kwietnia). *Sprzeczne projekty dla Ukrainy*. Rzeczpospolita. <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoeczne/art14965661-szeptycki-sprzeczne-projekty-dla-ukrainy> (dostęp: 04.04.2024).

Ukraińcy dostaną 800 plus na dzieci. Ale jest warunek (2024, 12 kwietnia).

Portal Samorządowy. <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/ukraincy-dostana-800-plus-na-dzieci-ale-jest-warunek,537011.html> (dostęp: 12.04.2024).

Ukraińska młodzież dzisiaj (b.d.). <https://mriemotadiemorazom.org/research> (dostęp: 12.12.2024).

Większość zagranicznych studentów w Polsce pochodzi z Ukrainy (2021, 15 marca). Bankier. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Studenci-z-Ukrainy-stanowia-najwiekszy-odsetek-na-uczelniach-w-Polsce-8074092.html> (dostęp: 12.12.2024).

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

RECENZJE

REVIEWS

Łabędź, K. (Red.) (2024). *Socjologia i psychologia polityki*. Seria „Słowniki Społeczne”. W. Pasierbek & B. Szlachta (Red.). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie [recenzja]

Praca *Socjologia i psychologia polityki* stanowi szesnasty tom wydany w serii „Słowniki Społeczne” zaplanowanej jako wielotomowa publikacja prezentująca aktualny stan badań w poszczególnych polach wiedzy humanistycznej i społecznej. Zgodnie z przyjętym zamysłem socjologia polityki i psychologia polityki ujmowane zarówno w ich specyfice, jak i w wzajemnych powiązaniach potraktowano nie jako subdyscypliny formalnie wyodrębnionych nauk socjologicznych i psychologii, lecz jako pole badawcze dające możliwość uwzględnienia różnych metod badawczych i podejścia interdyscyplinarnego. Czytelnik otrzymuje dostęp do pola badawczego za pośrednictwem dwudziestu wybranych kategorii, wokół których skomponowane zostały poszczególne teksty. Każdy z nich otwiera część poświęconą definicji pojęcia, które jest w dalszym toku wywodu prezentowane z punktu widzenia jego analizy historycznej i w ujęciu problemowym. Zwieńczeniem jest refleksja systematyczna i wnioski będące nie tylko podsumowaniem rozważań, lecz również prezentujące najważniejsze spory i dylematy, przed jakimi dane zagadnienie stawia współcześnie badaczy i otwierające perspektywę dalszego rozwoju prowadzonych w tym zakresie badań. Wśród autorów haseł są badacze reprezentujący politologię, socjologię, prawo, filozofię, antropologię filozoficzną, doktryny prawno-polityczne, myśl polityczną, psychologię komunikacji, w tym również specjaliści z zakresu zachowań wyborczych, kultury politycznej, antropologii internetu, psychologii komunikacji medialnej, samorządu terytorialnego, transformacji systemów politycznych. Tak szeroki dobór perspektyw badawczych gwarantuje pogłębiony przegląd analizowanych zagadnień. Cenne jest to, że przy analizie historycznej pojęć sięgano nie tylko do historii pojęć, ale również do historii idei, dzięki czemu czytelnik uzyskuje nie tylko wgląd w przemiany podstawowych kategorii, ale również szansę zrozumienia, że słowa można określić precyzyjnie za pomocą definicji, pojęcia można natomiast tylko interpretować.

Podstawowe pojęcia polityki niegdyś zakotwiczone we wspólnych doświadczeniach i praktykach wraz z nastaniem nowożytności uległy nie tylko procesowi demokratyzacji, lecz również stały się podatne na ideologizację i polityzację. Wyabstrahowane z historycznego i społecznego kontekstu stawały się coraz bardziej abstrakcyjne, przez co na to samo pojęcie mogły zacząć powoływać się różne grupy i partie, prowadzące konkurencyjną walkę o „perspektywiczne obsadzenie” danego pojęcia (Kosseleck, 2001, s. 335). Z tekstów pomieszczonych w publikacji przebija świadomość autorów co do tego, że pojęcia, wokół których osnute są ich rozważania, są silnie nacechowane emotywnie i politycznie. Z tego punktu widzenia czytelnik napotyka też jednak twierdzenia mogące prowokować dyskusje. W tekście poświęconym autorytaryzmowi i totalitaryzmowi to „popularność terminu” i „odejście od naukowego sposobu wyjaśniania zjawisk” miało zrodzić

pokusę instrumentalizacji, nadinterpretacji, zacierania właściwego sensu pojęć, nierzadko prowadząc do aplikowania ich jako pejoratywnego epitetu czy publicystycznej inwektywy, oderwanej od pola znaczeniowego przypisywanego terminom takim jak „autorytaryzm” czy „totalitaryzm” przez historyków, filozofów, socjologów czy politologów (s. 108).

Andrzej Czajowski z kolei dostrzegając „dość wyraźne różnice w postrzeganiu zjawiska władzy przez myślicieli, w jej definiowaniu oraz interpretowaniu” zakłada, że „w życiu codziennym ludzie są zgodni co do tego, w jakich sytuacjach podlegają władzy, ulegają perswazji, autorytetowi, podporządkowują się przywództwu” (s. 67).

Dobór haseł siłą rzeczy stanowi pochodną wyboru dokonanego przez redaktorów tomu. Wśród nich znalazły się zagadnienia tradycyjnie będące przedmiotem zainteresowania socjologii i psychologii polityki: konflikt i konsens, autorytaryzm i totalitaryzm, kultura polityczna, zachowania i postawy polityczne, społeczeństwo obywatelskie, partie polityczne, partycypacja, ruchy społeczne. Poza zakresem tematycznym znalazły się m.in. socjologia poszczególnych/wybranych polityk publicznych (np. migracyjnej, antydyskryminacyjnej, demograficznej), a stosunkowo niewiele miejsca poświęcono emocjom politycznym, retoryce politycznej, politycznej deliberacji (Sears, Huddy et al., 2003). W obrębie publikacji znalazło się za to

hasło opisujące nowe technologie i stosunki polityczne ujmowane z perspektywy katolickiej nauki społecznej, co należy uznać za przejaw uwrażliwienia na nowe kierunki badań i oryginalne podejście uwidocznione przez włączenie perspektywy myśli i tradycji katolickiej. W ramach pozostałych tekstów uwzględnione zostały również dociekania wobec zagadnień, wokół których narasta zainteresowanie socjologów i psychologów polityki. Dobrym tego przykładem jest tekst poświęcony socjologii narodu, w którym autor wprost zadaje pytanie o to, czy naród jest realną zbiorowością czy też epifenomenem społecznych interakcji i praktyk. I jakkolwiek z jednej strony stawia problematyczną tezę, iż

niesubstancjalne podejście do narodu i „odczarowująca” w ten sposób poniekąd tożsamościową retorykę nacjonalizmu, wydaje się najbardziej odpowiednim podejściem do problemów i pytań, jakie w związku z narodem, nacjonalizmem i etnicznością pojawiają się współcześnie,

zarazem otwiera jednak dalszą perspektywę badawczą potrzebną „w czasach płynnych i stale rekonstruowanych tożsamości, w warunkach społeczeństwa sieciowego” (s. 150). Z tego samego punktu widzenia potraktowane zostało przez szereg autorów zagadnienie populizmu. Zadanie ambitne i zapewne może potrzebne, choć sposób jego realizacji może budzić w przypadku niektórych fragmentów niedosyt u czytelnika. Pojęcie populizmu, zaprzęgnięte dziś, jak się wydaje, do semantycznej walki przez różne podmioty zbiorowe, ujęte zostało przez odniesienie do wybranych współczesnych autorów (Jan-Werner Müller, Artur Lipiński, Christian Welzel, Juan Linz) niestety bez próby podjęcia polemiki z ich ustaleniami lub ich krytycznego osadzenia w niezwykle bogatej literaturze dotyczącej tego problemu. Być może jest to przejaw pewnej tendencji, jaką dobrze obrazuje przekonanie jasno wyrażone przez redaktorów publikacji *The New Handbook of Political Sociology*. Thomas Janoski, Cedric de Leon, Joya Misra i Isaac William Martin (2000, s. 2), określając czynniki wywołujące potrzebę utworzenia nowych kierunków badań, wskazują m.in., bez dalszych wyjaśnień, iż „państwa europejskie (np. Węgry i Polska) wcześniej rządzone demokratycznie, padły aktualnie ofiarą niedemokratycznych reżimów”. Carlos de la Torre (s. 1028–1033), podejmując się w tej samej pracy analizy współczesnych podejść do

populizmu, całkowicie pomija na przykład alternatywne wobec dominujących podejść ujęcie populizmu reprezentowane przez Chantal Delsol (2016).

Szczególnie interesującym elementem pracy badawczej, której rezultatem jest prezentowana publikacja, są ustalenia autorów pomieszczone we wnioskach i rekomendacjach. Tekst poświęcony stosunkom politycznym w kontekście nowych technologii podejmuje pytania o to, jak nowe technologie ICT są w stanie znacząco oddziaływać na relacje zachodzące pomiędzy uczestnikami dyskursu w sieci, a tym samym zaburzać kampanie wyborcze i wpływać na wyniki demokratycznych wyborów. Wykorzystanie internetowych platform społecznościowych znacząco zmieniło również zarządzanie partiami politycznymi, wewnętrzne procedury decyzyjne i sam charakter zaangażowania członków w sprawy partyjne. Związane z tym zjawiska nie tylko otwierają nowe możliwości, ale niosą ze sobą potencjalne zagrożenia. Aby im przeciwdziałać, autorzy słusznie zwracają uwagę na potrzebę społecznej edukacji w zakresie nauki o etyce online i konsekwencjach cyfrowych działań oraz rozwój empatii cyfrowej niezbędnej dla budowania pozytywnych relacji międzygrupowych w cyfrowym świecie.

Badanie społecznych i psychologicznych uwarunkowań oraz skutków działań politycznych jest nieocenione z punktu widzenia coraz szybciej zachodzących przemian współczesnych państw i społeczeństw. Nowe formy władzy, pojawienie się nowych podmiotów politycznych, wykorzystanie algorytmów sztucznej inteligencji sprawiają, że na nowo należy postawić szereg pytań o prowadzenie polityk publicznych, prawną regulację kampanii wyborczych, sposoby badania opinii publicznej, tworzenie programów edukacji obywatelskiej i ich realizację. Potrzeba do tego otwartego umysłu, braku uprzedzeń i świadomości tego, że pojęcia języka politycznego nie są wyłącznie repozytoriami wartości i znaczeń, lecz łączą w sobie znaczenia dawne z treściami i znaczeniami ważnymi z punktu widzenia naszych bieżących problemów. Teksty zebrane w kolejnym już tomie serii „Słowniki Społeczne” oferują czytelnikowi możliwość zapoznania się z prowadzoną w tym zakresie aktywnością badawczą, stanowiąc też ważny przyczynek do toczącej się intensywnie dyskusji wokół kondycji nowoczesnych demokracji i społeczeństw politycznych.

BIBLIOGRAFIA

- Delsol, Ch. (2016). *Populisme. Les demeures de l'Histoire*. Paris: Le Rocher.
- Janoski, T., de Leon, C., Misra, J., & Martin, I.W. (Red.). (2020). *The New Handbook of Political Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koselleck, R. (2001). Historia pojęć a historia społeczna. W *Semantyka historyczna*. Przeł. W. Kunicki. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Sears, D.O., Huddy, L., & Jervis, R. (Red.). (2003). *Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford: Oxford University Press.

Anna Krzynówek-Arndt

<http://orcid.org/0000-0001-5293-6829>

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

DOI: 10.35765/HP.2876

Łabędź, K. (Red.) (2024). *Socjologia i psychologia polityki*. Seria „Słowniki Społeczne”. W. Pasierbek & B. Szlachta (Red.). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie [recenzja]

W czasach, gdy „wszystko jest polityką”, nie sposób myśleć o tej sztuce w sposób wąski, odgradzając jedno poletko refleksji naukowej od innego. Do poruszania się w świecie polityki potrzeba oświecenia wielostronnego, reflektorów wydobywających z cienia jej zmienny kształt, który formuje się w wyniku działań i postaw grup oraz jednostek. Trudno więc wyobrazić sobie poważną myśl bez odniesień socjologicznych i psychologicznych. W ich przyswojeniu zyskaliśmy wydatną pomoc w postaci nowej odsłony serii wydawniczej, prowadzonej konsekwentnie przez ks. Wita Pasierbka SJ i Bogdaną Szlachtę.

Tom *Socjologia i psychologia polityki* formalnie i redakcyjnie doskonale wpisuje się w znaną i rozpoznawalną serię „Słowników Społecznych”. Charakteryzuje się przemyślaną strukturą, klarownością w prezentacji haseł oraz precyzją terminologiczną. Podobnie jak w innych tomach, oprócz wprowadzenia redakcyjnego, które wyjaśnia ideę i konstrukcję tomu, każde hasło jest zbudowane według przejrzystego schematu. Należą do niego: definicja pojęcia, analiza historyczna pojęcia, ujęcie problemowe, a także refleksja systematyczna z wnioskami i rekomendacjami. Ten schemat, doskonale znany odbiorcom pozostałych tomów „Słowników”, pozwala na szybkie poruszanie się po obszernych – jak na słownikowe ujęcia – artykułach. Tym samym pomysłodawcy serii znajdują równowagę między pogłębionym ujęciem problemowym i systematycznym a łatwością korzystania właściwą klasycznym słownikom i encyklopediom.

Redakcję tomu powierzono dr. hab. Krzysztofowi Łabędziowi, prof. UIK, kierownikowi Katedry Współczesnych Systemów Politycznych w Uniwersytecie Ignatianum w Krakowie. Był to wybór trafny, u którego podstaw z pewnością leżał osobisty dorobek Redaktora od lat publikującego na temat zagadnień właściwych pojęciom zamieszczonym w tomie – z uwzględnieniem istotnych w polityce uwarunkowań społecznych, kształtujących postawy opozycyjne czy wspólnotowe (zob. Łabędź, 2012; Łabędź, 2015), jak i piszącego

o kwestiach trudno uchwytnych, choć do pewnego stopnia mierzalnych, jak poczucie bezpieczeństwa (Łabędź, 2018). Doświadczenie redakcyjne (wielu dzieł zbiorowych i monografii wieloautorskich) pozwoliło prof. Łabędziowi na uzyskanie optymalnego kształtu opracowywanego tomu.

Krzysztof Łabędź zebrał wytrawnych badaczy, którzy w przystępny, a zarazem merytoryczny sposób przedstawiają zarówno teoretyczne podstawy, jak i praktyczne aspekty funkcjonowania władzy, konfliktów politycznych czy społecznej percepcji procesów politycznych. Struktura tomu, obejmująca dwie perspektywy – socjologiczną i psychologiczną – pozwala na wielowymiarowe spojrzenie na zjawiska polityczne, co czyni publikację szczególnie cenną dla politologów, socjologów oraz wszystkich zainteresowanych mechanizmami rządzenia.

Tom należy do najbardziej przemyślanych w serii pod kątem układu treści. Otwiera go redaktorskie wprowadzenie dające pogląd na rozróżnienie socjologii i psychologii polityki z ich obszarami przenikania. Po nim następuje seria haseł – artykułów poświęconych zagadnieniom pojęciowym, dotyczą one konfliktu i konsensu (A. Pawłowska), władzy (A. Czajowski), demokracji (T. Litwin), autorytaryzmu i totalitaryzmu (M. Kiwior-Filo), a także kwestii związanych z elitaryzmem (M. Żyromski). Kolejne teksty przynoszą problemy socjologii narodu (M. Warchała) oraz socjalizacji i kultury politycznej (R. Marzęcki), towarzysząc przedstawieniu aktywności i bierności politycznej (L. Szczegół). Hasła poświęcone postawom i wyborom są kontynuowane przez omówienie osobowości (M. Szpunar), postaw (W. Jakubowski), radykalizmów (A. Gniazdowski) i patologii (E. Czerwińska-Jakimiuk). Dalsza część tomu to już ujęcia skupione na zbiorowościach, od społeczeństwa obywatelskiego (J. Dzwonczyk), przez relacje międzygrupowe (J. Smoleń), ruchy społeczne (G. Foryś), po partie polityczne (K. Sobolewska) i opinię publiczną (A. Hess). Całość wieńczą dwa artykuły łączące odmienne perspektywy – niezwykle aktualne podjęcie kwestii nowych technologii i stosunków politycznych (M. Lakomy) oraz ponadczasowe, choć przecież niepozbawione elementu ewolucyjnego spojrzenie na stosunki polityczne z perspektywy katolickiej nauki społecznej (A. Tasak).

Dwóm ostatnim artykułom należy poświęcić osobne wzmianki. Mirosław Lakomy podjął się ważkiego problemu wykorzystania

zmieniających się kalejdoskopowo technologii w praktyce politycznej z pełną świadomością tego, że przygotowane przez niego hasło jest pośród zawartych w publikacji problemów narażone na najszybszą dezaktualizację. Autor częściowo zabezpieczył się przed nieuchronnym procesem – przyrostu i ewolucji technologicznej niosącej nieznanne dziś jeszcze rozwiązania, które mogą modyfikować stosunki polityczne. Pokazał bowiem relację idei nowych technologii i polityki w perspektywie długiego czasu, co ugruntowuje wartość rozdziału niezależnie od tego, jaki kształt przybierze to zagadnienie w przyszłości. Należy się jednak oczywiście liczyć z tym, co w najmniejszym stopniu nie jest zależne od autora – że tekst będzie wymagał aktualizacji i rozszerzenia najpewniej już w kolejnych latach, by wciąż oddawał istotę problemu w zmieniających się warunkach.

W mniejszym stopniu narażony na taki los jest artykuł Agaty Tasak. Autorka z podziwu godną umiejętnością połączyła nakreślenie fundamentów i wskazanie na ewoluujące wątki w nauczaniu społecznym Kościoła. Uniknęła trudności związanych z wielością zagadnień tego nauczania, skupiając się na głównych motywach i nie omijając zróżnicowania pontyfikatów pod względem podejmowanych problemów czy modyfikacji zaleceń ustrojowych. Udało jej się przedstawić syntetyczne ujęcie katolickiej nauki społecznej z uwzględnieniem najważniejszych zasad leżących u jej podstaw. Niejako dodatkową zaletą powierzenia Agacie Tasak opracowania o tej tematyce jest jej zobiektywizowanie. Większość opracowań i ujęć podręcznikowych o katolickiej nauce społecznej – co zrozumiałe – jest autorstwa duchownych katolickich. Ten fakt nie umniejsza oczywiście ich wartości, ale hasło przygotowane przez Tasak pozwala w większym stopniu na zdystansowane spojrzenie, właściwe kompendiom, a nie tekstom polemicznym.

Analiza układu treści pozwala dostrzec niezwykłą dbałość w doborze treści, ich korelacji oraz układzie – z czytelnym podziałem na kwestie teoretyczne – pojęciowe, socjologiczne, przenikające elementy socjologii i psychologii oraz zbiorowe. W tych ostatnich widać konsekwencję porządkowania myśli – od zbiorowości mniejszych ku większym, od tych wyobrażonych ku tym zinstytucjonalizowanym.

Cechą charakterystyczną całej serii „Słowników...” jest interdyscyplinarne podejście autorów. Nie inaczej jest i tym razem, ponieważ autorzy tomu *Socjologia i psychologia polityki* wnikliwie analizują

zarówno makrostrukturalne aspekty polityki – jak demokracja, autorytaryzm czy elity władzy – jak i mikrospołeczne mechanizmy, takie jak kształtowanie postaw politycznych, osobowość liderów czy wpływ mediów na opinię publiczną. Dzięki bogatej warstwie teoretycznej, popartej licznymi odniesieniami do klasyków i współczesnych badań, publikacja ta nie tylko systematyzuje dotychczasową wiedzę, ale także otwiera nowe pola refleksji nad dynamiką współczesnej polityki.

Inną cechą serii, także zachowaną w omawianym tomie, jest klarowność wywodu i precyzyjne argumentacje, co czyni publikację przystępną i praktyczną zarówno dla specjalistów, jak i badaczy innych dyscyplin oraz dziedzin, poszukujących syntetycznego i eksplanacyjnego ujęcia problemów, z którymi stykają się przy okazji innych badań. Nie można też zapominać o walorze dydaktycznym – słowniki stanowią doskonały punkt wyjścia do omawiania tematyki w uporządkowany sposób na wykładzie, ale i do opracowania zagadnień w pracy własnej studentów.

Żadna konstrukcja nie jest jednak doskonała i wnikliwy czytelnik odczuje niedosyt zwłaszcza w odniesieniu do cytowanej literatury, ograniczonego zestawu kilkunastu pozycji bibliograficznych. Przyjęcie takiego ograniczenia – prawo serii – ma swoje zalety i wady. Zalecane jest wymuszenie dyscypliny na autorze oraz dokonanie właściwej selekcji materiału, która pomoże zgłębić zagadnienie czytelnikowi nie będącemu specjalistą zagadnienia. Ta dyscyplina pozwala – niemal ze scholastyczną precyzją – na postawienie odbiorcy w centrum przygotowanego tekstu. To odbiorca i jego interes poznawczy jest tu najważniejszy, ważniejszy od ambicji i namiętności badawczych autora. W związku z tym zestawienie bibliograficzne ma rolę ściśle służebną i wymaga takiego przemyślenia, które nie ma na celu ukazania erudycji twórcy hasła, ale konkretną pomoc w poszerzaniu wiedzy o zagadnieniu.

Omawiany tom „Słowników Społecznych” nie jest poświęcony mediom, nie ma również wydzielonego hasła obejmującego rzeczywistość medialną, a z pewnością takie by się przydało. Niemniej jednak, czego należało się spodziewać, nawiązania medialne występują w nim w kilkudziesięciu miejscach, w przypadku różnych omawianych zagadnień. Przede wszystkim zwrócono uwagę na rolę mediów, także mediów społecznościowych, w tworzeniu podstawy

do emocjonalnego aktywizowania jednostek. Zwrócono uwagę na skuteczność przekazów negatywnych, na gotowość do działań osób usposobionych radykalnie (Szczegół, s. 186–187). Nie pominęto wagi widoczności polityka, uzyskiwanej przez środki medialne, którą musi on uwzględniać mimo oczywistego zróżnicowania osobowościowego (np. ekstrawertycznego i introwertycznego) (Szpunar, s. 191).

Jak każda publikacja naukowa – a zwłaszcza te omawiające funkcjonowanie zbiorowości ludzkich – słownik mimo swojego uniwersalnego charakteru jest także wyrazem spostrzeżeń i zainteresowań właściwych dla czasu, w którym powstaje. Widać wyraźnie, że redaktorzy i autorzy są świadomi dynamicznego przeformatowania sceny politycznej w wielu miejscach na świecie, znaczenia ideologii redefiniujących w wielu przypadkach tożsamość polityczną oraz zmian trendów w Europie, gdzie coraz silniej podważa się dotychczasowe modele zarządzania państwami. Widzą, jak globalne zmiany sprawiają, że klasyczne podziały polityczne tracą na znaczeniu, a polityka wymaga coraz to głębszych i jednocześnie wszechstronnych ujęć.

BIBLIOGRAFIA

- Łabędź, K. (2012). *Opozycja parlamentarna w Polsce w latach 1997–2010*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Łabędź, K. (2015). Polacy wobec innych narodów, mniejszości narodowych i uchodźców. *Chorzowskie Studia Polityczne*, 10, 149–163.
- Łabędź, K. (2018). Poczucie bezpieczeństwa we współczesnym społeczeństwie polskim. *Facta Simonidis*, 11(1), 45–63. DOI: 10.56583/fs.116

Paweł F. Nowakowski

<http://orcid.org/0000-0002-7230-9061>

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

DOI: 10.35765/HP.2878

DYSKURS POLITOLOGICZNY

Seria wydawnicza Instytutu Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie pod redakcją Włodzimierza Bernackiego, Wita Pasierbka, Bogdana Szlachty

Dotychczas w części „monografie” ukazały się publikacje:

- Anna Krzynówek, *Rozum a porządek polityczny. Wokół sporu o demokrację deliberatywną*, Kraków 2010, ss. 416.
- Paweł Kaźmierczak, *Dietrich von Hildebrand wobec narodowego socjalizmu*, Kraków 2011, ss. 324.
- Radosław Rybkowski, *Upadek stopni – stopnie upadku. Problemy amerykańskiego szkolnictwa wyższego*, Kraków 2011, ss. 224.
- Konrad Oświecimski, *Grupy interesu i lobbying w amerykańskim systemie politycznym*, Kraków 2012, ss. 652.
- Mirosław Lakomy, *Rynek radiowy w Polsce*, Kraków 2012, ss. 144.
- Paweł Armada, *Szkoła myślenia politycznego Leo Straussa*, Kraków 2012, ss. 612.
- *The Problem of Political Theology*, ed. by Paweł Armada, Arkadiusz Górniewicz, Krzysztof C. Matuszek, Kraków 2012, ss. 228.
- Agnieszka Puszkow-Bańka, *Polska i Polacy w myśli narodowej demokracji na przełomie XIX i XX wieku (Jan Ludwik Poptawski, Zygmunt Balicki, Roman Dmowski)*, Kraków 2013, ss. 314.
- Mirosław Lakomy, *Demokracja 2.0. Interakcja polityczna w nowych mediach*, Kraków 2013, ss. 404.
- Rafał Lis, *Ku społeczeństwu cywilnemu i bogactwu narodów. Główne koncepcje polityczne i prawne szkockiego Oświecenia*, Kraków 2014, ss. 399.
- Konrad Oświecimski, *Lobby etniczne a polityka zagraniczna USA – wybrane przykłady*, Kraków 2014, ss. 311.
- *Problemy demokracji*, redakcja naukowa Mirosław Lakomy i Maria Nowina Konopka, Kraków 2014, ss. 221.
- Mirosław Lakomy, Leszek Porębski, Natalia Szybut, *Polityka 2.0. Aktorzy polityczni w świecie nowych technologii*, Kraków 2014, ss. 254.

- Aleksandra Pohl, *Autorytaryzm. Studium psychologiczne*, Kraków 2015, ss. 286.
- *NetoDEMOKracja: Web 2.0 w sferze publicznej*, redakcja Konrad Oświecimski, Aleksandra Pohl, Mirosław Lakomy, Kraków 2016, ss. 268.
- *Zarządzanie i nowe technologie ICT w sferze publicznej*, redakcja Mirosław Lakomy, Konrad Oświecimski, Kraków 2017, ss. 178.
- Konrad Oświecimski, Mirosław Lakomy, *E-kampanie prezydenckie w USA i w Polsce*, Kraków 2017, ss. 286.
- Tomasz Litwin, Krzysztof Łabędź, Radosław Zyzik, *Aktualna debata wokół zasad ustrojowych w Polsce*, Kraków 2019, ss. 168.
- Mateusz Filary-Szczepanik, *Anarchia i dyscyplina. Rzecz o realistycznych teoriach stosunków międzynarodowych Hansa Morgenthaua i Kennetha Waltza*, Kraków 2019, ss. 460.
- Wojciech Michnik, *Wojny hegemonu? Interwencje zbrojne USA w latach 1990–2003*, Kraków 2020, ss. 392.
- Mateusz Nieć, Tomasz Litwin, Krzysztof Łabędź, *Populizm – modele i praktyka. Polskie odniesienia*, Kraków 2021, ss. 182.
- Tomasz Litwin, Krzysztof Łabędź, Mateusz Nieć, *Czwarta władza. Ujęcie wieloaspektowe*, Kraków 2023, ss. 162.
- Tomasz Litwin, Krzysztof Łabędź, Mateusz Pękala, *Opozycja medialna na przykładzie Polski w okresie rządów Zjednoczonej Prawicy*, Kraków 2024, ss. 168.

Dotąd ukazały się następujące zeszyty tematyczne
„Horyzontów Polityki”

2010, Vol. 1, N° 1	– Polityczna natura człowieka / Political Nature of Man
2011, Vol. 2, N° 2	– Polityczny potencjał człowieka / Political Potential of Man
2011, Vol. 2, N° 3	– Edukacja polityczna / Political Education
2011, Vol. 3, N° 4	– Nie-ludzki wymiar polityki / Non-Human Dimension of Politics
2012, Vol. 3, N° 5	– Religijne wizje polityki / Religious Visions of Politics
2013, Vol. 4, N° 6	– Patriotyzm i tożsamość / Patriotism and Identity
2013, Vol. 4, N° 7	– Rzeczpospolita i republikanizm / Polish Commonwealth and Republicanism
2013, Vol. 4, N° 8	– Europeizacja Europy / Europeanization of Europe
2013, Vol. 4, N° 9	– Poza horyzont / Beyond the Horizon
2014, Vol. 5, N° 10	– Procesy europeizacji / Europeanisation Processes
2014, Vol. 5, N° 11	– Ćwierć wieku wolności: Polska 1989-2014 / 25 Years of Freedom: Poland 1989-2014
2014, Vol. 5, No 12	– System polityczny: autonomia, autoreprodukcja i dehumanizacja? / The Political System: Autonomous, Self-Reproducing and Non-Human?
2014, Vol. 5, N° 13	– Różne oblicza polityki / Politics, Policy and Polity
2015, Vol. 6, N° 14	– Suwerenność / Sovereignty
2015, Vol. 6, N° 15	– Dehumanizacja adwersarza politycznego / The Dehumanization of the Political Adversary
2015, Vol. 6, N° 16	– Polityka publiczna / Public Policy
2015, Vol. 6, N° 17	– European Economy and Geopolitics / Gospodarka europejska a geopolityka

- 2016, Vol. 7, N° 18 – Wokół sporów o suwerenność / Around the Disputes over Sovereignty
- 2016, Vol. 7, N° 19 – Osoba, wspólnota, polityka / Person, Community, Politics
- 2016, Vol. 7, N° 20 – Konflikt na Ukrainie – reaktywacja geopolityki? / The Conflict in Ukraine – the Reactivation of Geopolitics?
- 2016, Vol. 7, N° 21 – Secularization of Political Thought in Russia: From the “Right of Existence” to the Empire and Geopolitics
- 2017, Vol. 8, N° 22 – Handel międzynarodowy / International Trade
- 2017, Vol. 8, N° 23 – Międzynarodowe stosunki gospodarcze / International Economics
- 2017, Vol. 8, N° 24 – Globalne dobra publiczne / Global Public Goods
- 2017, Vol. 8, N° 25 – The Scottish Enlightenment and the Challenges of Commercial Society
- 2018, Vol. 9, N° 26 – Analiza zapisów Konstytucji z 1997 r. / Analysis of the Provisions of the Constitution from 1997
- 2018, Vol. 9, N° 27 – Procesy sekularyzacyjne w Kościele katolickim / Secularization in the Catholic Church
- 2018, Vol. 9, N° 28 – Namysł politologiczny nad Konstytucją RP z 1997 roku / The Reflection on the Constitution of the Republic of Poland 1997 from the Political Science Perspective
- 2018, Vol. 9, N° 29 – Local Public Policies
- 2019, Vol. 10, N° 30 – Namysł nad władzą polityczną / The Reflections on the Power
- 2019, Vol. 10, N° 31 – Władza polityczna w tradycji judeo-chrześcijańskiej / Political Power in Judeo-Christian Tradition
- 2019, Vol. 10, N° 32 – Władza polityczna i natura ludzka w refleksji starożytnej / Political Power and Human Nature in Ancient Thought
- 2019, Vol. 10, N° 33 – Koncepcja władzy politycznej w refleksji średniowiecznej i renesansowej / The Notion of Political Power in Medieval and Renaissance Thought
- 2020, Vol. 11, N° 34 – Władza i rozum – władza polityczna w świetle idei oświeceniowej i Rewolucji Francuskiej / Reason

- and Political Power: Political Power in light of the Enlightenment and French Revolution
- 2020, Vol. 11, N° 35 – W okresie światowych konfliktów – problematyka władzy politycznej w pierwszej połowie XX stulecia / In an Age of Global Conflicts – the Problem of Political Power in the First Half of the 20th Century
- 2020, Vol. 11, N° 36 – Społeczeństwa postpandemiczne / Post-pandemic Societies
- 2020, Vol. 11, N° 37 – Internacjonalizacja szkolnictwa wyższego i biznesu dla przedsiębiorczości / Internationalization of Higher Education and Business for Entrepreneurship
- 2021, Vol. 12, N° 38 – „Zimna wojna”. Refleksja polityczna w okresie 1945-1990 / “Cold War”: Political Reflection in the Period between 1945 and 1990
- 2021, Vol. 12, N° 39 – Globalizacja – problematyka władzy politycznej w świecie współczesnym / Globalisation – the Issue of Political Power in the Contemporary World
- 2021, Vol. 12, N° 40 – Wyzwania gospodarki polskiej i unijnej w kontekście pandemii COVID-19 / COVID-19 pandemic: challenges for the Polish and European economy
- 2021, Vol. 12, N° 41 – Systemy stanowienia prawa – aspekty teoretyczne i praktyczne / Law-Making Systems – Selected Theoretical and Practical Aspects
- 2022, Vol. 13, N° 42 – Instrumenty regulacyjne a skuteczność polityk publicznych / Regulatory Instruments and the Effectiveness of Public Policies
- 2022, Vol. 13, N° 43 – Prawo a społeczeństwo – aktualne problemy legislacji i polityk publicznych / Law and Society – Current Issues in Legislation and Public Policies
- 2022, Vol. 13, N° 44 – Legitymizacja władzy i demokracja współczesna / The legitimation of power and contemporary democracy
- 2022, Vol. 13, N° 45 – Autorytet władzy politycznej / The Authority of Political Power
- 2023, Vol. 14, N° 46 – Czwarta władza – aspekty teoretyczne i praktyczne / The fourth estate – theoretical and practical aspect

- 2023, Vol. 14, N° 47 – Granice władzy w demokracji konstytucyjnej /
The limits of power in constitutional democracy
- 2023, Vol. 14, N° 48 – Władza stanowienia i interpretowania prawa /
The power to make and interpret law
- 2023, Vol. 14, N° 49 – A multidisciplinary perspective on the knowledge
economy
- 2024, Vol. 15, N° 50 – Homo politicus et res publica
- 2024, Vol. 15, N° 51 – Mediation and mediatization of the contemporary
warfare
- 2024, Vol. 15, N° 52 – Wizerunek władzy – media, polityka, komuni-
kacja / The image of power: media, politics, and
communication
- 2024, Vol. 15, N° 53 – Władza i wspólnota / Power and community
- 2025, Vol. 16, N° 54 – Prawda, autorytet, polityka / Truth, authority,
and politics
- 2025, Vol. 16, N° 55 – Przemiany porządku światowego / Transfor-
mations of the world order